Ent 49

n° 12

R.14
6/15

Jeroniza

Jemmaria manoel

TITVLORVM OMNIVM IVRIS TAM CIVILIS, QVAM CANONICI EXPOSITIONES,

***

SEBASTIANO Brant, I. V. Doctore celeberrimo autore.

HIS ACCESSIT

Modus ſtudendi in vtroque iure, per Ioannem Baptiſtam Caccialupum.

Omnia ad vetuſtorum exemplariûm fidem nunc demum diligentiſsimè repurgata.

LVGDVNI,
APVD HAERED. IACOBI IVNCTAE.
M. D. LXVII.

SEBAST. GRYPHIVS STV-*dioſis Iuriſprudentiæ candidatis* S.

***

CVM aliquot iam annos pro ſuſcepta ab ineunte ætate vitæ meæ ratione, in recognoſcendis veterum ſcriptis, ſumma fide, diligentiaq; ſim verſatus, non alienum ab inſtituto meo facturus videbar, ſi meliuſculè iam habētibus humanitatis ſtudiis, veſtra cauſa paululū à conſuetudinis meæ curriculo deflecterem, primiſq; etiam Iuriſprudētiæ progymnaſmatibus aliquid opis afferre conarer. Neque enim ſatis fideliter veſtris ſtudiis cōſuluiſſem, ſi quos in triuialibus adhuc gymnaſiis verſantes, commodis ſemper armis inſtruxiſſemus, eoſdem nunc grauioribus diſciplinis mancipatos, deſtituiſſemus inermes. Porrò quemadmodum non ita multū intereſſe putamus, inermíſne miles in aciem prodeat, an eiuſmodi armis inſtructus, quibus, cùm res exigat, ſalutē tueri non poſſit: ita non magnopere referre putamus, omnı́ne prorſus librorū ſupellectile deſtituamini, an corruptiſſimis iſtis editionibus, hoc eſt, meris ingeniorum crucibus, prodeatis inſtructi. Proinde cùm non ita pridem in haſce Titulorū Iuris enucleationes incidiſſem, vtiliſſimas quidem illas, cæterùm multis mendorū millibus indigniſſimè conſpurcatas, rem vobis non ingratam me facturum arbitrabar, ſi omnes ingenij neruos in hoc vnum intenderem, vt opus hoc veſtris ſtudiis aqua & igni magis neceſſarium, quàm exactiſſimè reſtitutum, ornatiſſimiſq; typis excuſum, in publicum exiret. Qua quidem in re ſi noſtram vobis operam non ingratam fuiſſe intellexerimus, non patiemur in poſterum quidquam in hoc genere diutius à nobis deſiderari. Valete.

IN TITVLORVM IVRIS INTERPRETA-tionem, ad Doctorem Andream Helmut, Sebaſtiani Brant Præfatio.

FORET *admiratione dignum, ornatiſſime vir, totiúſque eloquentiæ & facundiæ columen, ac longè princeps, cur ego adoleſcẽs nullius peritiæ, aut artis bonæ guarus, hanc mihi vſurpem prouinciam, vt auſim non modò de iuris principijs, ſed & maximè ad te virũ omniũ acutiſſimũ ſcribere, cuius domi iura naſcuntur, Noctuas profectò Athenas fero. Et, vt apertius loquar, balbutiẽs ego, iudicari potius abs te, quàm videri volui. Quamobrẽ cùm te nouiſſem virũ humanũ, ac perdoctũ, mihiq; fauẽtiſſimũ: ſumpſi animũ, liberiuſq; meas ad te luſi pueriles ineptias. Cũ enim nuper inter auditorũ gregẽ, velut alter Tityrus (vt ſoleo) hoc eſt, mercenarius, legũ Titulos, ſeu maxis Rubricas, totius iuris & legitimæ ſcientiæ primordia & elementa, interpretarer: factũ eſt, vt me inconſulto ex mea lectione (ceu Tages ex glebula) opus inſperatum, & fortè ſuo non indignũ autore, prorupit. Quod cùm ego planius elimare, ſeu fortè ſuperflua, aut perperã poſita interlinire properarẽ, impreſſorũ importunitas (quibus nihil ſatis feſtinatur) meã interuertit diligentiã. Quid multa? cõtinere nõ potui equũ Lydum ad currẽdũ accinctũ: acta res eſt vti vides. Tibi tamẽ viro celeberrimo, quẽ haud ab re Aulũ Caſſelliũ, vel Meſ-*

ſalam, aut, ſi pateris, Q. Scæuolã appellauero: tibi, inquã, hoc opus, quãtulumcunq; ſit, dedicare ſtatui: vt & tibi pars curæ, & limæ labor incumberet: teq́; participẽ latratus (quem nobis minime defuturũ ſcio) efficerẽ. Latret igitur criticus quiſquis volet, modò nũquam latrare deſinat: noſtra enim ad euentũ feſtinat, et in mediũ res. Tibi nominatim hoc opuſculũ dicatum emittere placuit. In qua interpretatione multis quidẽ omnia, & pluribus cognita: grata tamẽ et vtilia iuuenibus reperies: nõnulla tamen quæ vel altius repetẽda, vel copioſius differenda fuerunt, ſtrictim enarrauimus: ne magnitudo principij plus quàm par eſt excreſceret. Et ne epiſtolæ modũ excedã, iam finẽ loquendi facturus, paululũ quippiã de legaliũ titulorum laudibus annectã, quæ quidẽ ſunt prima cunabula, et ciuilis prudẽtiæ præexercitamẽta, à ſacratiſſimis legumlatoribus deriuata, ac imperiali ſplendore illuminata. Ea eſt nobilis illa rerũ domina, per quã regũtur omnia, et ſine qua factũ eſt nihil, in Authen. vt om. obe. iudi. prouin. in prin. collat. v. Ipſa eſt quæ neminem in paupertate viuere ſinit, neq; in anxietate mori. in Authen. de hære. & fal. in fi. coll. j. & ex qua cautè agens nihil poterit dãnificari: vt ibi. Ipſa eſt ſanctiſſima ciuilis ſapiẽtia, q̃ pretio nũmario nõ eſt æſtimãda. l. j. ff. de var. et extraor. cog. Et eſt firmiſſima quo ad mundũ: Inſti. de re. diui. §. ſanctæ. et ſine ea orbis diu perſiſtere nõ poſſet. in Authẽ. habita. C. ne fi. pro pa. per quã nõ minus proui detur humano generi, quã ſi patria armis defenderetur. l. aduocati. C. de aduo. diuer. iud. Ipſa eſt q̃ nobilitat addi

ſcẽtes.l.prouidendũ.C.de poſtu.exhibet magiſtratus,in proœ. Inſti.circa fi.et honores cõduplicat.ca.venerabilis.de præb.et ca.de multa. Et vt vera ꝑ omnia fatear, ſuos profeſſores per orbẽ terrarum facit glorioſè principari,eosq; immortali gloria poſt exutum hominẽ in cœleſtibus afficit. Atque vt vno omnia concludamus verbo, Satius, ah ſatius perecaſtor foret,omnino reticere, quàm parũ de eius laudibus loqui: vt Seruius noſter Honoratus de Carthagine inquit. Tu tamen vir Iurecõſultiſsime,qui totius patriæ noſtræ oraculum exiſtis, ſi quid minus quàm oporteat, ampliúsue quàm deceat dixerimus: tua præſentia, & repetita lectione illuſtrabis.

Viue, Vale,& ſuperes longæui Neſtoris annos,
Eloquij princeps Scæuola docte,Vale.

Baſileæ ex ædibus noſtris Calend. Maijs,
Anno M. CCCCC. V.

EXPOSITIONES TIT. VTRIVSQVE IVRIS, PER SEBASTIANVM BRANT.

CVM difficile,imò impoſſibile ſit,vt bono peragãtur exitu, quæ malo ſunt in choata principio.j. quæſt.j.principatus.Et vniuſcuiuſque rei potiſſima pars ſit principium.l.j.ff. de orig.iur. Magnũ igitur Deum,& ſaluatorem noſtrũ Ieſum Chriſtum, & eius auxilium inuocantes,in Authent. de ar.in princi. oportet iuri operam daturos prius erudire animã quam corpus. in proœ.ff. §. illud. Et iſtud ſibi ponere principium , ſine quo totum corruet ædificium. j. q. j. Cùm Paulus. Ac dicere

a 3 cum

cũ Marone Vergil. Ab Ioue principiũ. glo. in c. ſedes. de reſcri·
Aliàs enim præpoſterus diceretur ordo: deficiente humano ſubſidio, conuocare ad auxilium diuinũ. de Con. diſt. j. Omnis Chriſtianus. in fi. Quia igitur ardua prima via eſt. vt dicit gloſ. in l. ij. ff. de verb. ſig. ideo à facilioribus & leuioribus ſtudium quodq;, præcipuè tamen Iuris inchoandum eſt: Ne in deſperationem, quæ plerunq; iuuenes auertit, Iuris ſtudioſos inducat. Inſtit. de iuſt. & iur. §. His ergo.

LEGVM itaq; imperialium facturus interpretationem, ab explanatione Titulorum exordiri ſtatui, & id quidem quàm breuiſſimè: poſt vbi paululum quippiam de libris legum, ac eorum cognitione & differentia in medium afferemus.

LIBRI legum principaliter tres reperiuntur. Digeſtorum, ſiue Pandectarũ primus appellatus, eo quia degerit omnes diſputationes legum & in ſe, quaſi in ſuo aluo continet. C. de vet. iur. enunc. l. ij §. cùm omnia. Pandectæ dicuntur à pan, quod eſt totum, & decten doctrina, quia totius Iuris doctrinam cõtinẽt: vt dicit glo. in procem. Inſtit. § igitur. vel potius à πᾶν, quod omne ſignificat, & δέχομαι, id eſt capio: dicuntur enim libri aliquid vniuerſaliter comprehendentes: hinc Pandectæ legum, Theologiæ vel Medicinæ denominantur. Et continet hic liber Digeſtorum tres partes principales: quæ deinceps in quinquaginta particulares diſtributæ ſunt libros, qui comprehendũtur in Digeſto Veteri, Inſortiato, & Nouo. Vetus Digeſtum tractat principaliter de hiis, quæ vetuſtiori Iure, puta à Iure naturali originem ſumpſerunt: quemadmodum ſunt quaſi omnes contractus & placitandi vſus, qui ſunt à Iure naturali, ſaltem ſecũdario, hoc eſt, Iure gentium introducti. Inſt. de iure nat. §. Ius autem gentium. Propter iſtam puritatem & ſimplicitatem veteris Iuris, quale in Digeſto veteri continetur, liber iſte Veteris ff. ſolet alba pelle, puroq; cooperto tegi.

Pandecta.

Digeſtum Vetus.

Secunda pars Digeſtorum eſt Digeſtum Inſortiati, appellata eo vocabulo propter fortes leges circa hæreditates diſponentes. vt dicit gloſ. in rubro inſorciati: vel eſt vocabulum magiſtrale, de quo diſputare curioſum eſt, vt ibi dicit gloſſ. Et propterea, ſolet nigra pelle veſtiri: quia de cauſis hæreditariis, & bonis defunctorum tractat: quo euentu lugubris veſtis, hoc eſt, nigra, eligi debet. ff. de his qui not. infam. l. genero. iunct. gloſ. fi. & in l. Decreto. C. eod.

Inſortiatum.

Tertia pars ff. appellatur Digeſtum nouum: eo quia poſt vetus

Nouum.

tio dicitur, cùm filius à patre ſuo quaſi manumittitur, vt exeat de patria poteſtate. Fit autem multis modis vt ius patriæ poteſtatis ſoluatur. Aut enim per mortem patris naturalem, vel ciuilem: Aut per adeptionem alicuius magnę dignitatis: quales enumerãtur in Auth. conſtitut. quæ de dign. coll. vj. & aliis modis no. Inſtit. quib. mod. ius pa. po. ſol.

De rerum diuiſione & qualitate.

Omnium rerum duo ſunt genera, quædam ſunt Diuini iuris, veluti res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ. Aliæ humani iuris, veluti res profanæ. Quod diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt. Dicuntur autem res ſacræ, quæ publicè conſecratæ ſunt, vel ritè per pontifices dedicatæ, ſiue in agro, ſiue in ciuitate ſint. Et differunt Sacer & Sacrarium: quia Sacer locus eſt, qui conſecratus eſt: Sacrarium autem locus in quo ſacra reponũtur. Religioſum locum vnuſquiſq; ſub volũtate facit, dum mortuum infert in locum ſuum, id eſt, in fundum proprium. Sanctum eſt, quod ab iniuria hominum defenſum atque munitum eſt. Sanctum dictum à ſagminibus, Sũt enim Sagmina quædam herbæ quas legati populi Romani ferre ſolent, ne quis eos violaret. Sicut legati Græcorum ferũt ea, quæ vocantur Cerynthea. Et propriè dicimus Sancta, quæ nec ſacra, nec profana ſunt, ſed ſanctione quadam confirmata: vt leges ſanctæ ſunt, & muri, & portæ ciuitatum: quia pœnales ſanctiones cõſtitutæ ſunt in eos, qui aliquid moliuntur in portis vel muris. & ideo ſi quis violauerit muros, capite puniatur. Sicut qui tranſcendunt ſcalis admotis, vel alia qualibet ratione. Hinc Lucanus in 1. Fraterno primi maduerunt ſanguine muri. Hæ res quæ humani iuris ſunt aut ſunt publicæ, aut priuatæ. Quæ publicæ ſunt, nullius in bonis eſſe creduntur: ipſius enim vniuerſitatis ſunt: Priuatæ autem ſunt, quæ ſingulorum ſunt. Præterea quædam res ſunt corporales, quæ ſcilicet ſui natura tangi poſſunt, veluti fundus, homo, &c. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea quæ in iure conſiſtunt: ſicut hæreditas, obligatio, cõtractus, vſusfructus, ſeruitutes: & his ſimilia. Quædam iure naturali communia ſunt: & iſta conceduntur occupanti: ſicut eſt aër, aqua profluens, & mare, & littora maris, & omnia quæ in his reperiũtur. Alia autem flumina pene omnia, & portus, & ripæ publica ſunt, id eſt, ad vſum totius populi conceſſa: nam proprietas nulli acquiritur. Quædam res ſunt vniuerſitatis, nõ ſingulorum: veluti quæ in ciuitatibus ſunt: vt theatra, ſtadia, & ſi

Res diuini et humani iuris

Sagmina.

Rerũ humanarum iuris diuiſio.

qua alia ſunt communia ciuitatum.

De ſenatoribus.

Senator eſt vir conſularis dictus à ſenio, vel ſenectute:ſolis enim ſenibus cura Reip.demandabatur.l.ſemper. infrà de iure immu.&.l.ad Rempublicam. de muner. & hono.hi etiã Patres conſcripti dicebãtur,quia eorum nomina ſcripta erant in diadematibus capitum eorum, vt dicit glo.Inſt.quib.mod. ius pa. po.ſol.§.filius fam.Et erant centum numero ſenatores Romæ, vt colligitur ex l.fi.in princi. C.de petit.hæred. & inde eorum iudicium Centũuirale appellatum fuit, vt ibi Martialis, Hunc miratur adhuc centum grauis haſta virorum. Et in alio loco de filio Reguli: Iam clamor centumq; viri.Hi & Senatuſconſulta fiebant,vt ſuprà diximus.

Patres conſcripti.

Centũuirale iudicium.

De officio Conſulis.

Officium Conſulis eſt, vt ex ſenatuſconſulto cõſilij cauſam examinet. Ortum habuit creatio Conſulum ex eo: cùm enim expulſi eſſent reges, Romæ conſtituti ſunt duo,penes quos ſummum ius eſſet:qui ab eo,quòd plurimum Reipub.conſulerent,Conſules appellati ſunt.Ne tamen per omnia regiam ſibi poteſtatem vendicarent: lata lege factum eſt, vt ab eis prouocatio eſſet: né ve poſſunt in caput ciuis Romani animaduertere.niſi iuſſu populi. Solùm relictũ eſt eis vt coërcere poſſent, & in vincula publica duci iubere. Inde erat quòd duodecim lictores cùm faſcibus,id eſt, virgis & laqueis Cõſulem præcederent: à quibus iuxta mandatum conſulis malefactores, ſeu rebelles ligarentur: vnde etiam Lictores dicti: & ſanguineis virgis, ſi opus foret, cæderentur.

Conſulum creatio.

Lictores.

De officio Præfecti pretorio.

Præfecti prætorio officium ex eo ſumpſit originẽ vt eſſent æquales magiſtris equitum.Nam cùm apud veteres Dictatoribus ſumma poteſtas committeretur, elegerunt ſibi Dictatores militiæ gratia Magiſtros equitum,qui ſecundam poſt eos poteſtatem gererent. Cùm autem regimen tum Reip. ad Imperatores tranſlatum eſſet: electi ſunt a principibus Præfecti prætorio, ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum: & quia præficiebãtur prætorio imperiali,vbi cauſas examinabãt, ideo præfecti prætorio appellati ſunt.Et data eſt eis plenior licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem: & intantum aucta eſt eorum auctoritas, vt appellari a Præfectis prætorio non poſſit. Habent & aliud priuilegium, quia minores ætate ab aliis magiſtrat

Dictator.

Magiſter equitum.

Præfectiprat.

giſtratibus, niſi ab ipſis Præfectis prætorio reſtitui nō poſſunt: & iſte eſt illuſtris.

De officio Præfecti vrbis.

Præfectus vrbis eſt,cui à domino Imperatore commiſſa eſt vrbis adminiſtratio.ĵ.l.j.§.cùm vrbem. Et eſt eius poteſtas maxima in ciuilibus & criminalibus cauſis. Nam in ciuilibus contingentibus in ipſa vrbe,vel extra, intra centeſimum milliare contentioſam iuriſdictionem ſibi vendicauit. In criminalibus punit capite,etiam inconſulto principe: vt ĵ.de leg.iij.l.j.§.hi. Et eſt Præfectus maior omnibus magiſtratibus in vrbe: vt ĵ.l. iiij. Et habet duplex priuilegium:quia liberat à patria poteſtate,& à curiali conditione,vt in Auth.conſtitutio.quæ de dign. coll.vj.& C.de decur.l.vltim.

De officio Quæſtoris.

Apud veteres crebrior fuit opinio, Tullū Hoſtilium tertiū Romanorum regem, primum in Rempub.Quæſtores introduxiſſe,Et à genere quærendi Quæſtores dictos. Nam cùm ærariū, ſiue fiſcus populi auctius eſſe cœpiſſet, vt eſſent qui illi præeſſent, conſtituti ſunt Quæſtores, qui pecuniæ præeſſent: dicti ab eo, quòd inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati eſſent. Conſtituti etiam erant à populo Quæſtores qui capitalibus rebus præeſſent, & ſententiis legendis, quorum meminit lex XII.tabu. Talis erat Minos apud Vergiliū.cū ait: Quæſitor Minos vrnam mouet. Solebant etiā ex Quæſtoribus quidam prouincias ſortiri, & ſurrogari a Proconſulibus. Erāt & Quæſtores qui candidati principis appellabātur:hi ſolis libris principalibus legendis vacabāt,& in ſenatu epiſtolas principis legebant:vt dicit gl.in procem.Inſtitut.

De officio Prætoris.

Poſtquàm electi erant duo Conſules,& hi vrgente neceſſitate aliquando bellis finitimis auocarētur, neque eſſent qui in ciuitate ius reddere poſſent:factum eſt,vt Pretor quoque crearetur,qui Vrbanus appellatus eſt, eo quòd in vrbe ius redderet:poſt aliquot deinde annos nō ſufficiēte eo Prætore,cū multa turba etiam peregrinorum in ciuitatē veniret,creatus eſt & alius Prætor,qui Peregrinus appellatus eſt,ab eo,quòd plerunq; inter peregrinos ius dicebat.l.ij.ſ.de orig.iur.dictus Pretor à præeūdo,quaſi Præitor:hinc prætura,dignitas Prætoris:hinc Prætorium,tabernaculum prætorum: vt inquit Feſt. Pomp.Et eſt officium eius Romæ tantùm: in prouinciis enim eligunt

Praetor Vrbanus, & peregrinus. Praetor.

Præſi

Præſides. Et habent poteſtatem condendi edicta ſub breuiloquio, & in Albo, id eſt, in loco quodā publico & eminenti dealbato, ſcribebant: & ſi quis hoc album corrupit, tenebatur pœna quinquaginta ſolidorum, vt infrà de iur. om. iud. l. ſi quis id. Horum edictorum compendioſa breuitas amplam materiam præbuit Iuriconſultis interpretandi & reſpondendi de iure. Nec poſſunt cōſtitui niſi tres: licet olim fuerint xviij. vt j. eod. l. vlt. & ſ. de origin. iur. l. ij. §. diuus deinde Auguſtus. de offic. præfect. nig. hanc rubricam vide C. eod. titul.

Album prætoris.

De officio Proconſulis & legati.

Proconſul eſt, qui cum poteſtate conſulis in prouincias mittebatur: dictus quaſi Conſul procul miſſus. Et talis vbiq; proconſularia inſignia habet ſtatim poſtquam vrbem egreſſus eſt: hoc eſt, ſex faſces & lictores: amplius habere non poteſt. Non tamen exercet ea quæ ſunt iuriſdictionis, niſi in prouincia ad quam miſſus eſt. Poſtquàm verò prouinciā ſuam ingreſſus eſt, poteſt mandare iuriſdictionem Legato ſuo, qui quaſi delegatus ipſius proconſulis dicitur. Iſtos legatos non oportet principē conſulere, ſed ſuum proconſulē, qui in ea prouincia maius imperium habet omnibus poſt principem. Legati autem Proconſulis nihil proprium habent: niſi à Proconſule eis mandetur. Proconſul verò portam Romæ ingreſſus deponit imperiū: vt infrà l. vlt. Et in hoc differt à Præſide: quia Proconſul eligebatur ex conſulibus vrbis Romæ ad aliquam prouinciam regēdā, quaſi cōſul procul miſſus: vt infrà de offic. præſid. l. j. Ille autē eſt præſes, qui cùm non eſſet cōſul prius, eligebatur ad prouinciam regendam. In legato autem proconſulis duo ſunt ſpecialia: primum quia cognitio de quolibet crimine ei demādari poteſt: non ita in alio. niſi in caſu. infrà eod. l. ſolent. j. reſponſo. & §. ſed hoc. & de offic. eius cui mand. l. vna. Item pronūtiat de crimine ſuſpecti tutoris, licet alius delegatus non poſſit. Inſtit. de ſuſpect. tut. §. datum. pœnam verò grauiorem irrogare non poteſt. infrà eod. l. ſi quid.

Legatus proconſulis.

De officio Præfecti Auguſtalis.

Præfectus Auguſtalis dicebatur, qui omnia tributa per Aegyptiacā diœceſim in cura & prouidentia ſua habebat. Dictus Auguſtalis, quia Auguſtus eam dignitatem primus ei Præfecto qui Alexandriam inhabitauit, conceſſit. Et appellatur præfectus Aegypti, vel Auguſtalis: vt in auth. de app. §. illud etiam, & Co. de rap. vir. l. j. & in authen. de nox. §. vlt. Et iſte inter medios

dios magiſtratus ſpectabilis eſt.

De officio Præſidis.

Nomen Præſidis generale eſt, eò quòd Procóſules & Legati Cæſaris & omnes prouincias regẽtes, licet Senatores ſint, Præſides appellantur: Procóſulis antẽ appellatio ſpecialis eſt: vt diximus ſ.de offi.proconſ. Et eſt Præſes clariſſimus: vt j.de priu. car.l.j. Et habet Præſes prouinciæ maius imperium omnibus in iſta prouincia poſt principẽ: Et in ſolos homines ſuæ ꝓuinciæ imperiũ habet, dum in prouincia eſt. Qui ſi exceſſerit prouinciam, priuatus eſt. Curet tamen is qui prouinciæ præeſt malis hominibus prouinciã purgare: nec diſtinguitur vnde ſint. Et ſi millies velis renuntiare imperio vel dignitati, nõ poterit ſe ſeparare ab imperio. j.eo.l.legatus. niſi faciat in manu principis à quo habet: vt ſ.de origin.iur.l.ij.§.deinde cùm placuiſſet. *Præſes.*

De officio Procuratoris Cæſaris.

Procurator Cæſaris eſt, qui ex mãdato Cæſaris cauſas & negotia agit. Et quæcunq; acta aut geſta ſunt à Procuratore Cæſaris, ſic à Cæſare comprobantur, atq; ſi ita à Cæſare geſta eſſent. Et ſicut ad Procuratorem Cæſaris rerum tantùm pertinet adminiſtratio: ita ad Iuridicum Alexandriæ iuris tantùm, & nõ rerum ſpectat ſolicitudo. Contentioſa autem iuriſdictio totius Aegypti pertinet ad Præfectum Auguſtalem.

De officio Iuridici Alexandriæ.

Iuridicus Alexandriæ eſt qui demandatam iuriſdictionem à principe in ciuitate Alexandrina Aegypti habet, de quo ſ.titulo proximo.

De officio eius cui mandata eſt iuriſdictio.

De iuriſdictione ordinaria tractatur in titulis præcedentibus: hic autem titulus cõtinet eam iuriſdictionẽ, quæ eſt in delegando: ſcilicet quis delegat, & cui, & qua cauſa: & qualiter delegatus officium ſuum explicet.

De officio Aſſeſſorum.

Aſſeſſor eſt, quem ſibi iudex ad deciſionem cauſæ aſſociat. Omne officium Aſſeſſorum in his cauſis conſtat: In cognitionibus cauſarum ciuiliũ & criminalium quid iuris eſſe debeat. Et ei cui aſſidet perſuadeat in poſtulationibus: vt videat an ſit infamis qui poſtulat, ſcilicet aduocatus. Item vt eum interroget, & ei opponat ad veritatem inquirendam: & eum tacere faciat, quando ſibi videbitur. Item in libellis conuentionalibus recipiendis, ſi bene concipiantur: ſi malè, vt reſpuat, vel

dentibus laceret. Itē in epiſtolis Iudicibus alterius prouinciæ mittendis: vt & teſtes recipiantur, & ſibi cautè remittantur.

LIBER II.

De iuriſdictione omnium Iudicum.

Iuriſdictionis diuiſio. IVriſdictio, prout eſt genus, diuiditur in Merum imperium, Mixtum imperium, & Simplicem iuriſdictionem. Eſt autem Iuriſdictio poteſtas de publico introducta cum neceſſitate Iuris dicendi, & æquitatis ſtatuendæ. Merum imperium eſt, habere gladij poteſtatem, & animaduertere in facinoroſos homines: quod etiam Poteſtas appellatur. Mixtum imperium eſt, cui non ſolùm ineſt merum imperium, ſed etiam iuriſdictio: quod in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit. Iuriſdictio ſimplex, eſt etiam Iudicis dandi licentia.

Quod quiſque Iuris in alium ſtatuit, ipſe eodem iure vtatur.

Hoc edictum, ſummā habet æquitatem: quia nititur ex lege diuina: vt, Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris. vt in prin. decret. Et ſapientis dictat autoritas, Patere legem quā ipſe tuleris. ca. Cùm omnes. de Cōſtit. Quis igitur aſpernabitur idem Ius ſibi dici cùm ſit litigator, quod ipſe aliis dixit cùm eſſet magiſtratus? Qui ergo magiſtratum vel poteſtatem gerit, ſi aliquid in aliquem noui Iuris ſtatuerit, ipſe quandoque aduerſario eius poſtulante eo iure vti debet.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

Non obtemperare iudici. Conceſſum eſt omnibus Iudicibus, ſuam iuriſdictionē pœnali iudicio defendere: id eſt, mulctā vel pœnam pecuniariam ei, qui iuriſdictioni eius illudere conatur, imponere. Ille dicitur non obtemperaſſe Ius dicenti, qui quod extremū eſt in iuriſdictione non fecit: veluti ſi quis rem mobilem vendicare à ſe paſſus non eſt, ſed duci eam vel auferri paſſus eſt. Cæterùm, & ſi ſequentia recuſauit, extunc non obtemperaſſe videtur: ſed habet locum aliud edictum: ſcilicet, Ne vis fiat ei, qui in poſſeſ. miſſus eſt.

De in Ius vocando.

In ius vocare, eſt iuris experiendi cauſa vocare. Et enumerantur in hoc titulo perſonæ quæ in ius vocari non debent: & apponitur pœna contrarium facientibus.

tut eſt vinum,oleum,frumentum,veſtes,aurũ,argentum, quibus proxima eſt pecunia numerata:quæ aſſidua permutatione quaſi extingui videtur.Eſt tamen impropriè in his rebus vſuſfructus:quia non poteſt eſſe vſus vini,vel frumenti, ſalua rerũ ſubſtantia.Vtilitatis tamen cauſa permiſſum eſt, vt & in his rebus vſusfructus cõſtituatur.Et ab vſufructuario cautio deſideranda eſt:vt quandocunque ille moritur,aut capite diminutus ſit,eiuſdẽ qualitatis,id eſt,bonitatis ſimiles res reſtituãtur: aut æſtimatis rebus illis, certæ pecuniæ nomine iuxta valorẽ earundem caueatur. Perit ergo talis vſusfructus ſolùm duobus modis,morte ſcilicet,& capitis diminutione.

Si vſusfructus petatur,vel ad alium pertinere negetur.

Si fructuario fundo ſeruitus aliqua debeatur,vſufructuarius, quidem ſeruitutem non vendicabit, ſed vſumfructum: Ac per hoc vicinum,ſi nõ patiatur eum ire agere, compellere poteſt: quaſi non patiatur eum vtifrui. Et conſequenter omnia adminicula ad vſufructuariũ ſpectant: ſine quibus vtifrui quis non poteſt. Vtifrui ius ſibi eſſe,ille ſolus poteſt intẽdere, qui habet vſumfructum: dominus autem fundi non poteſt: quia qui habet proprietatem vtendi fruendi,ius ſeparatũ non habet.Sunt autem pro vſufructu proditæ actiones Confeſſoria & Publiciana:quæ dantur ei,qui vſufructuarius eſt.Et datur Confeſſoria ei cui cõſtituitur vſusfructus à domino. Publiciana autem datur ei, cui conſtituitur à non domino. Et proditæ ſunt ad ſimilitudinem rei vendicationis: dantur enim ratione dominij vel quaſi,& poſſeſſionis vel quaſi. Ratione domini competunt directò ei, qui dominus eſt fundi,cui acquiritur ſeruitus. Ratione quaſi dominij competũt vtiliter ei, qui non eſt dominus, ſed habet ius in re:puta creditor, & fructuarius, vel ſuperficiarius,vel ſimilis:vt j.ſi ſeruit.vend.l.ij.§.hæc autem.& de remiſ.l.j.§.item Iul. & de ſuperfi.l.j.§.vlti.Item dantur de ratione poſſeſſionis aduerſus eum, qui poſſidet agrum debentem ſeruitutem:vt j.cod.l.vbi.§.vtrum.vel quaſi poſſidet: vt ſi dolo deſierit poſſidere, vel ſi liti ſe obtulit: vel ſi ſit ſuperficiarius agri debentis ſeruitutem.j.cod.l.vlti.

Vtifrui.

Confeſſoria.

Publiciana.

De operis ſeruorum.

Operæ ſeruorũ eiſdem modis,quibus vſumfructũ diximus, conſtituuntur.Libertis autẽ aliter fit impoſitio operarũ: vt dicemus j.de oper.lib.Si igitur in ſeruo cõſtituitur opera,habet

Operæ ſerui.

ius in perſona ille, cui debetur opera. Sicut & ille, cui debetur vſusfructus, vel vſus. Et ideo operæ ſeruorũ inter perſonales ſeruitutes cõputantur. Et cõſiſtit opera ſerui in actu, id eſt, miniſterio, vel diurno officio. Et omnis fructus hominis in operis conſiſtit: ſic econtrà, in fructu hominis operæ ſunt. Et vt in cæteris rebus fructus, deductis neceſſariis impẽſis, intelligitur: ita & in operis ſeruorum. Cui ergo legatæ ſunt operæ ſerui, ille vſum eiuſdem habere intelligitur.

De vſu, & habitatione.

Vſus rerum. Nõ ſolùm vſusfructus, vt ſuprà dictũ eſt, ſed etiã nudus vſus id eſt, ſine fructu cõſtitui poteſt: qui & ipſe iiſdem modis conſtitui ſolet, quibus & vſusfructus. Cui ergo vſus relictus eſt, vti põt: frui verò nõ. Et ſi cui domus vſus relictus eſt, põt cũ coniuge ſua, & familia & liberis ibi habitare: poteſt etiã hoſpitem recipere, & inquilinũ: dummodo ipſe inhabitet. Nã ſine eo nec hi quidẽ habitare pñt, neq; locabit, neq; concedet habitationẽ ſine ſe: nec vendet vſum. Si autem habitatio legetur, tunc effectu quidẽ penè idẽ ſunt legatũ vſus & habitationis. *Habitatio.* Sed in hoc differunt: qa habitatio poteſt locari: vſus verò non. Itẽ qui habet vſum, plenius ius habet, quàm qui ſimplicẽ habitationẽ: qa cùm vſus eſt datus, ille præter habitationẽ ius habet deãbulandi, & geſtãdi, & lignis ad vſum quotidianũ, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua vtetur ad vſum ſuũ, nõ ad abuſum. Et eſt habitatio perſonalis ſeruitus, ſicut vſusfructus: & eodem modo cõſtituitur, ſed in domo tantũ. Et relicta habitatione, videtur eſſe relicta in vitã hominis, niſi breuius ſtatuatur tẽpus. Non autem extinguitur non vtendo, vel capitis diminutione: vt Inſtit. eod. §. ſed ſi cui. & C. eod. l. cùm antiquitas.

Vſufructuarius quemadmodum caueat.

Cautio vſufructuarÿ. Si alicui vſusfructus legatus eſt, æquiſſimũ eſt, vt de vtroq; caueat: ſcilicet, ſe vſurũ boni viri arbitratu. Et cùm vſusfructus ad eũ pertinere deſinet: ſe reſtituturum quod inde extabit. Et interponitur hæc cautio, ſiue res ſit mobilis, ſiue immobilis. Et continet iſta ſtipulatio, qua cauet ſe perceptũ iri vſumfructum boni viri arbitratu: hoc eſt, nõ deteriorem cauſam ſe vſusfructus facturũ: cæteraque quæ in re ſua faceret diligens paterfamilias. Et iſta cautio habet duas cauſas: Vna, ſi aliter quis vtatur, quã vir bonus arbitrabitur, &c. Alia, de vſufructu reſtituendo: quarũ prior ſtatim cõmittetur, poſtquam aliter fuerit vſus & ſæpius committitur. Sequens cõmittitur finito vſufructu. Et

interponitur hæc cautio, etiã ſi vſus ſine fructu legatus eſt: vel ſi habitatio vel operæ hominis, vel cuiuſcunq; alterius animalis relictæ fuerint.

LIBER VIII.

De ſeruitutibus.

OMnes ſeruitutes aut ſunt perſonales, aut ſunt rerum, quæ Reales dicũtur. Perſonales dicũtur, vſusfructus, vſus, habitatio, operæ, ſiue miniſterium ſeruorum. Et dicuntur perſonales quia perſonis debentur, & ſemper cum perſonis finiuntur. Reales autem ſeruitutes, ſiue rerum, quæ melius dicuntur Prædiales, eò quòd rei appellatio nimis eſt larga, complectens etiam immobilia, & incorporalia. ĵ. ſi cert. pet. l. j. prædij verò nomine immobilia tantũ cõplectitur. Et tales ſunt duæ: Vrbanorum prædiorũ, & Ruſticorum. Et iterum ſeruitutes prædiorum aliæ in ſolo conſiſtunt, id eſt, in proprietate fundi: aliæ in ſuperficie, id eſt, in materia ſuperædificata. *Seruitutes perſonales.* *Reales.* *Prædiales.*

De ſeruitutibus prædiorum vrbanorum.

Vrbanorum prædiorũ iura ſunt altius tollendi, & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi. Item ſtillicidiũ auertendi in tectũ vel in aream vicini: aut non auertendi. Item immittẽdi tignũ in parietẽ vicini, aut proiiciendi aliquid, aut protegendi: cæteráq; iſtis ſimilia. Et dicũtur prædia vrbana, omnia ædificia vbicunque poſita, etiã ſi in villa ſint. Et dicũtur vrbanæ ſeruitutes, quia prædiis vrbanis debẽtur. Nã ad hoc, quòd ſit ſeruitus vrbana, neceſſariũ eſt, quòd ſit prædiũ vrbanum, cui debetur ſeruitus: & quod ei debeatur vt vrbano. Si enim iter, vel via, quæ ruſticæ ſunt ſeruitutes, debeatur domui: tamen quia deberi poſſunt nõ intuitu ædificij, ſed ſoli: nihilominus dicentur ruſticæ ſeruitutes. arg. ĵ. titu. proxi. l. certo generi. *Iura Vrba. prad.* *Serutiutes.*

De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum.

Ruſticorum prædiorũ ſeruitutes ſunt, quæ prædiis ruſticis debẽtur. Et ſunt hæ: iter, actus, via, aquęductus. Iter eſt ius eũdi ambulãdi hominis: non etiã agendi iumentum, vel vehiculum. Siue ergo homo eat ſolus, ſiue vehatur ſella, vel lectica, vel equo, vel quouis animali, iter dicitur. Seorſum verò à ſe nõ poteſt agere iumentũ, vel vehiculũ ducere, qui iter tantũ habet. [illegible]lli. eo. in prin. Actus, eſt ius agẽdi vel iumentũ, vel vehiculũ: it[illegible] qui iter habet, actũ non habet: qui actũ habet, iter habet, id e[illegible], commoditatẽ itineris, eóq; poteſt vti etiã ſine iumẽtis: non *Iter.* *[Ac]tus.* *Via.*

tamẽ habet duas ſeruitutes: vt ĩ.de annu.le.l.j.Via eſt ius eũdi, agendi,& ambulãdi.Nã & iter,& actũ in ſe via cõtinet:vt Inſti. eo.§.iij.Sed hoc amplius habet quàm actus,q̃a viæ latitudo in porrectũ octo pedes habet:in anfractu,id eſt, vbi flexũ eſt, ſedecim.Latitudo autẽ actus,& itineris ea eſt, quæ demonſtrata eſt: quod ſi nihil dictũ eſt,hoc arbitrio ſtatuẽdũ eſt. Itẽ ille qui viã habet,ius trahẽdi vel lapidẽ,vel trabẽ,vel ferẽdi rectã haſtã habet:quæ nõ permittũtur ei,qui habet actũ:ſpectatur enim,ꝙ fructus eo modo pñt lædi. *Aquæductus.* Aquæductus eſt ius aquæ ducendæ per fundũ alienũ ſiue fiſtula vtatur aqua, ſiue quolibet alio fictili inſtrumẽto:non lapide ſtrato. Inter ſeruitutes ruſticorum prædiorũ computatur etiã *Aquæ hauſtus.* Aquæ hauſtus,id eſt, ius hauriendi aquã de puteo, vel fonte vicini. Itẽ pecoris ad aquã appulſus, *Appulſus pec.* id eſt, ius appellendi pecora agri mei per prædiũ vicinum ad fontem vel puteum. *Paſcendi.* Ius paſcendi pecora cibi cauſa. *Calcis coq.* Calcis coquendæ,& arenæ fodiendæ, vt ex his fiant vaſa,vel inſtrumẽta,vel granaria,vel ædificia in meo prædio vicino: quibus fructus prædij mei reponantur,vel exportentur, vel quid ſimile fiat, quod ad culturã vel fructũ agri mei percipiendũ neceſſariũ eſt.Et eſt hoc generale in oĩ prædiali ſeruitute, ꝙ hactenus teneat earum conſtitutio, quatenus expediat prædiis:id eſt,ad fructus eorum percipiendos: & ideo etiam dicũtur Prædiales.

Communia prædiorum tam vrbanorum, quam ruſticorum.

Quæ ſint ſpecialia vrbanis & ruſticis prædiis,& q̃d proprij iuris ſingula habeãt,in præcedentibus titulis tractatur.Sed q̃a in quibuſdã vrbana & ruſtica prædia conueniunt, & quandam communionẽ inter ſe habẽt:ideo tractatur in hoc tit.quæ ſint communia vtriſq; ſeruitutibus. Illud tamen ſciendum,ꝙ ſeruitutes prædiorum omnium ab eo denominatæ ſunt, q̃m ſine prædiis cõſtitui nõ poſſunt.Nemo enim poteſt ſeruitutem acquirere vel vrbani,vel ruſtici prædij, niſi qui prædium habet. Nec quiſquam debere,niſi qui & ipſe habet prædium.

Si ſeruitus vendicetur,vel ad alium pertinere negetur.

Oẽs actiones cõpetẽtes pro ſeruitutibus ruſticis vel vrbani eorum ſunt,quorũ ſunt prædia,& ideo quia parũ eſſet ſeruitutem habere,niſi eius noĩe poſſet inſtitui actio: ideo de actionibus noĩe ſeruitutũ,vel occaſione earundẽ cõpetẽtibus tracta hic titulus. *Conf[illegible]* Dantur autẽ pro ſeruitutibus duæ actiões,tã Confeſſoria ei, q̃ ſeruitutẽ ſibi cõpetere cõtẽdit:quàm Negatoria, *Negatoria.* quæ

quę domino, qui negat datur: de quibus diximus ſ. ſi vſuſfr. pet.

Quemadmodum ſeruitus amittatur.

Quibus modis, & qualiter ſeruitus nobis acquiratur, in præcedētibus expoſitū eſt. Sed quia nihil adeo ſtabile aut firmum in humanis rebus eſt, quod non patiatur aliquam immutationem: ideo etiā quemadmodum ſeruitutes amittantur, aut perdantur, futurum erit. Et primò per confuſionē: vt ecce ſi prædiū tuū ſeruiat mihi: & eius dominiū ſim nactus inſolidum, vel tu inſolidum nactus es dominiū mei, extinguitur ſeruitus. Secus ſi cōmunicarem tibi meū pro parte. Iura autē prædiorum morte, & capitis diminutione non pereūt. Omnes autem ſeruitutes per non vſum ſcilicet x. annorum inter præſentes, & viginti inter abſentes amittūtur: excepto itinere, ſepulcro debito, & via publica: quæ ſimiliter non perit non vtendo. Amittuntur ſeruitutes remiſſione: vt ſi debes ſeruitutem altius non tollendi: & permiſerit tibi altius ædificare: vel ſi debeas ſeruitutem ſtillicidij immittendi in aream tuam, & permiſerit tibi in ea ædificare. Vel ſi debes mihi ſeruitutem per fundū tuum, & permiſero tibi in loco ſeruiēti ædificare, vel aliquid facere. Et intellige hoc de remiſſione, nō de precaria cōceſſione: nam illa nō amittit, ſed retineri facit ſeruitutem. ſ. communia præd. l. ſi præcaria. & j. eod. l. ſi ſtillicidii. Et poteſt ſeruitus retineri non ſolùm per noſmetipſos: ſed & per ſocium, & fructuarium, & bo. fi. poſ. ſatis enim eſt fundi nomine itum eſſe. *Quot modis ſeruitus amittitur.*

LIBER IX.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Lex XII. tab. voluit, vt ſi quadrupes diceretur feciſſe pauperiem, id eſt, damnū, & verum eſſet: quòd aut id quod nocuit, id eſt, ipſum animal quod noxiā cōmiſit, aut æſtimatio noxiæ, id eſt, dāni offerretur. Pauperies autē eſt damnū, ſine iniuria facientis datū: nec enim dici poteſt animal iniuriā feciſſe, quia ſenſu caret. Et tūc habet locū hæc actio, quādo quadrupes cōmota feritate, id eſt, præter naturā ſui generis nocuit: puta ſi equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus petierit, aut mula propter nimiā ferocitatē. Si autē propter loci iniquitatē, id eſt, aſperitatē, aut propter culpam mulionis, aut ſi plus iuſto onerata quadrupes in aliquē onus eiecerit, ceſſabit hæc actio. Itē ſi canis cùm duceretur ab aliquo aſperitate ſua euaſerit, ceſſabit hæc actio: & tenebitur qui canē ducebat dāni iniuriæ. Et ſicut iſta actio directè datur, quādo quadrupes nocuit: *Pauperies.*

ita vtilis competit, quando aliud animal pauperiem fecit.

Ad legem Aquiliam.

Aquilia lex. Lex Aquilia plebiſcitum eſt: nam Aquilius Tribunus plebis eam à plebe interrogauit: proponuntur autem propter damnũ *Damnum.* actio legis Aquiliæ, vel damni dati. Et dicitur damnum à demo, vel à diminutione patrimonij. vt j. de damn. infect. l. iiij. Nam quodcunque dixeris, non errabis. Et locum habet cùm damnũ culpa eſt datum. Si ergo damnum nullo modo ſit datũ, vt quia res inde non eſt facta deterior, vel etiam facta eſt inde melior, ceſſat Aquilia: vt, ecce oliuam meam maturam decerpſiſti, vel ſegetem deſecuiſti maturam, vel vuas maturas, non proiiciẽdo eas in terram, ceſſat Aquilia. Et erant olim tria capitula, ſiue capita huius legis. hodie ſunt duo tantum: ſcilicet primum & tertium: ſecundum autem in deſuetudinem abiit, tertio in eius loco poſito. Lege Aquilia capite primo cauetur, vt qui ſeruũ, ſer*[...]na Aqui[...]* uámve alienam, quadrupedem, vel pecudem alienã iniuria occiderit, quanti id eo anno plurimi fuerit, tantum eius dari domino debet. Et contra inficiantem, id eſt, negãtem datur hæc actio in duplum. Et pecudis appellatione veniunt hic omnia pecora, quæ gregatim paſcuntur: veluti oues, capri, boues, equi, muli, aſini, & ſues. Canes autem, vrſi, & leones, & pantheræ magis in numero beſtiarum ſunt quàm pecudum. Tertiò capite legis Aquiliæ tenetur, qui præter hominem & pecudem occiſum damnum dederit: puta ſi quis vſſerit, fregerit, ruperit iniuria (id eſt, culpa) quanti ea res erat in diebus triginta proximis, tanti domino condemnabitur.

De his qui deiecerunt, vel effuderunt.

Titulus iſte exponitur, id eſt, de his ex quorũ domo eſt aliquid deiectũ, vel effuſum: vel qui deiecerint, vel effuderint, quà vulgò iter fit, vel in quo cõſiſtitur: quantũ ex ea re damnũ datũ, factúmve erit, in eum qui ibi habitauerit actio datur. Et eſt publice vtile, imò ſumma vtilitas huius edicti: vt ſine metu & periculo per itinera cõmeari liceat. Si quid etiã ſuſpenſum decidat, ſimiliter deiectũ dicit, quãuis nemo effuderit, vel eiecerit.

De noxalibus actionibus.

[...]alis act[...]. Noxales actiones appellantur, quæ nõ ex cõtractu, ſed ex noxa, id eſt, culpa, atq; maleficio, p̃ ſeruos noſtros dato, cõtra nos [...]minos inſtituuntur, quarũ actionũ vis, atq; poteſtas hæc eſt, vt [...] per æſtimationẽ damni per ſeruum datum dominus ſoluat: [...] ſi eo grauatus fuerit, liceat ſibi deditione, id eſt, traditione

ne iſtius corporis,quod deliquerat,euitare litis æſtimationem. De materia huius tit.diximus ſ.Si ex no.cauſ.

LIBER X.

Finium regundorum.

ACtio Finium regundorum, naſcitur quando fines cœperũt turbari: & proponitur ad diſtinctionẽ finiũ propriorum cuiuſque faciendam. Et habet locũ in ruſticis prædiis tantum. In vrbanis autem prædiis locum habere non poteſt: quia vrbana prædia ſibi non ſunt confinia: ſed magis dicuntur Vicina. ỹ.eod.l.iiij.§.Hoc iudicium. Confinia enim ea dicuntur, quæ adeò ſibi proxima ſunt, vt nullus medius paries interponatur. Sed vrbana parietibus diſtingui cõſueuerũt. Et ideo vbi non poſſunt dirimi fines occaſione controuerſiæ finitimorum, permittitur iudiciũ finium regundorum, id eſt, dirimendorũ, vel ſeparãdorũ: quo caſu opus eſt, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum ſit: & is cui adiudicatur, pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condemnandus eſt. In iudicio finium regundor. Communi diuidundo, Famil.erciſc. ſingulæ perſonæ duplex ius habent, Actoris & Rei. *Vicina.* *Confinia.*

Familiæ erciſcundæ.

Quia ſæpe nihil prodeſt petere, niſi & liceret diuidere. Nã ſegnius expediũt cõmiſſa negotia plures, vt dicit gl.in l.Si plures.ỹ.de Adm.tut. Itẽ naturale vitiũ eſt, negligi quod cõmune: vt ſibi nihil habere, qui non totũ habeat, arbitretur: deniq; ſuã quoq; partem corrumpi patitur, dũ inuidet alienæ. C. Quãdo & q̃bus quart.pars.l.ij. Ideo ponũtur hìc diuiſoria iudicia. Et exponitur Familia hoc titulo, id eſt, hæreditas. ſicut etiã in l.fi. C.de Verb.ſig. Erciſcũdæ autẽ, id eſt, coërcẽdæ, vel diuidendæ. Erctũ enim antiqui dicebant, teſte Feſto: tñ coërceo, & Erciſcere verbũ, id eſt, frequenter coërcere. Et vtitur antiquo modo Comicorũ loquẽdi, dicentes: Erciſcũdæ, pro Erciſcẽdæ: & Regũdorũ, ꝓ Regẽdorũ. Diuidũdo, pro diuidẽdo: ꝑpter affinitatẽ iſtarũ vocaliũ inter ſe, vt dicit Priſcianus lib.1. artis Grãmaticæ. Sic & Plaut⁹ in Amphi. Vt vos in voſtris voltis mercimoniis emũdis vẽdũdiſq;, &c. Et ꝓficiſcitur hæc actio ex l.xii.ta. Nã cohæredibus volentibus a cõione diſcedere, neceſſariũ videbatur aliquam actionẽ conſtitui, qua inter eos res hæreditariæ diſtribuerentur: quo caſu Iudex cognoſcat ante oĩa, an actor ſit cohæres. Niſi enĩ cohæres ſit, neq; adiudicari ei quic *Familia.* *Erciſcere.*

quan

quàm oportet, neq; aduerſarius ei cōdēnandus eſt. Per familiæ erciſcūdæ actionē diuiditur hæreditas, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato, ſiue ex lege XII. tab. ſiue quacūque lege deferatur hæreditas, vel ex Senatuſc. vel ex cōſtitutione. Et ḡnaliter eorū duntaxat diuidi hæreditas poteſt, quorū poteſt eſſe hæreditas.

Communi diuidundo.

Cōmunis res. Communi diuidundo iudicio communiū rerū diuiſionem petimus: vbi ergo res cōmunis nō eſt, ceſſat cōmuni diuidundo actio. Et nō refert, an res inter aliquos cōmunis ſit cum ſocietate, vel ſine ſocietate: ſemper enim datur hoc iudiciū. Cum ſocietate dicitur res cōis, veluti inter eos, qui pariter eādē rē emerūt, animo ineūdæ ſocietatis, ſine ſocietate dicitur res cōmunis inter eos, quibus eadē res teſtamēto legata eſt. Per hoc *Quæ veniunt in actiōe communi diuid.* iudiciū corporaliū rerū fit diuiſio, quarū rerū dn̄iū habemus nō etiā hæreditatis. Nec in iſta actiōe venit vniuerſitas, ſed res ſingulares tantū veniunt: vt j. eo. l. per hoc iudiciū. Item in hac actione nihil venit vltra diuiſionē rei ū ipſarū, quæ cōes ſunt: & ſi quid in his dāni datum aut factū ſit. Item veniunt ſumptus facti in re cōmuni nomine meo, vel nomine ſocij. Itē veniunt percepta ex re communi, vel propter rem communem. Item venit in hanc actionē, ne inuito ſocio aliquid fiat in re cōmuni. Eſt autem hæc actio ex quaſi contractu: vt Inſtit. de ob. quæ ex quaſi contract. §. Si inter. Miſta eſt in rem & in perſonam: ciuilis eſt, quæ hæredibus datur, & in hæredes.

Ad exhibendum.

Hæc actio neceſſaria eſt, & effectus eius in vſu quotidiano, & maximè propter rei vēdicationē introducta: eſt enim prepa- *Exhibere.* ratoria rei vendicatio. Exhibere autē eſt facere in publico (id eſt, apud Iudicē) poteſtatē videndi & apprehendēdi ipſam rē: vt ei qui agit experiūdi ſit copia j. eo. l. ij. In hac actione actor oīa noſcere debet, & dicere argumenta rei, de qua agitur, quæ neceſſariò faciūt inſtructionē: vt ſi pro ſeruo agatur, debet dici rufus ſit, an albꝰ, vel niger: paruus vel magnus: & qualitatē mēbrorū. Sic & in aliis rebus ſunt ſigna dicēda. Item ſi erat inſtrumentū, debet fieri facultas legēdi: itē & deſcribendi. Et propriè dicitur Exhibere, id eſt, extra ſecretū habere: vt j. de tab. exhib. l. iij. §. Quid ſit. & de hom. lib. exhi. l. iij. §. Ait pretor. & de Verb. ſig. l. vlti. Et cōpetit hæc actio cōtra quemuis poſſeſſorē. Fit autē condēnatio in hac actione inquantū fieret, ſi rei vēdicatio ageretur. Eſt autē hæc actio arbitraria. Inſtit. de act. §. Præterea. & ideo

ideo ferri poſſunt in ea duæ ſentẽtiæ. Stricti iuris eſt, vt cæteræ arbitrariæ perſonalis eſt, vt dicit ĵ. eod. l. ij. ſ. Eſt autem.

LIBER XI.

De interrogatoriis actionibus.

QVædam interrogationes olim fiebant propoſitis actionibus. Interrogabatur enim hæres in iure (id eſt, apud Iudicem) qua ex parte hæres ſit, quoties aduerſus eum actio inſtituitur, & actor dubitat. Et erat interrogatio tunc neceſſaria, cùm in perſonã, id eſt perſonalis actio agebatur. Et compellebatur aduerſarius reſpondere ad interrogationes, etiã ante litem conteſtatã. Hodie autem talibus interrogatoriis non vtimur: quia nemo cogitur ante iudicium de ſuo iure aliquid reſpõdere. Ideóq; minus frequẽtantur, & in deſuetudinem abierunt. Itaq; tantummodo ad probationes litigatoribus ſufficiũt ea quæ ab aduerſa parte ſponte cõfeſſa fuerint apud Iudicem.

De quibus rebus ad eundem Iudicem eatur.

Si inter plures Familiæ erciſcũdæ, id eſt, hæreditatis diuidẽdæ actio agatur, & inter eoſdẽ Cõi diuidũdo iudicio altero intentato, aut Finium regundorũ, eundem Iudicem adire debẽt, quo facilius coire cohæredes vel ſocij poſſint: & in eundẽ locũ oim̃ præſentia fieri debet. Et hoc contingit tribus rationibus. Primò, ratione cõiunctionis cauſæ: qa ſunt cõſortes, & cõiũcti. Secundò, ratione reconuentionis: nã cùm quilibet eſt, actor & reus: ergo quilibet agit & recõuenitur: apud eũdẽ ergo Iudicẽ hoc fiat. Tertiò, ratione abſurditatis euitãdæ: poſſet enĩ eſſe, ꝙ vnus aliter adiudicaret quàm alius, vel aliter fines deſignaret.

De ſeruo corrupto.

Qui ſeruũ aut ſeruam alienũ vel alienã corrupiſſe, vel ei qd pſuaſiſſe, quo deteriorẽ eũ faceret, cõuincitur, quãti ea res erit in duplũ actio datur. Et datur directa actio dño cuius ſeruꝰ corruptus eſt. Vtilis aũt datur eis, qui hñt ius in ſeruo: vt vſurariis, vſufructuariis, creditoribꝰ, & bonę fidei emptoribꝰ. Corrũpitur aũt ſeruus ſiue de bono fiat malus, ſiue de malo deterior: & fit hoc per ſuaſionẽ. Eſt aũt Perſuadere pluſquã cõpelli, & ſibi parere: vt ĵ. e. l. j. §. Perſuadere. Aeſtimatur aũt in hac actiõe quãti deterioratꝰ eſt ſeruus in corpore, vel in aĩo, ex pſuaſiõe mala. Item æſtimãtur res quas ſubtraxit incõtinẽti poſt corruptionẽ. & poſtea quàm fugit à dño. Si autem ex interuallo poſt fugam det dãnũ, vel ſurripiat, non eſtimatur in hac actione cõtra cor-

Corrumpere ſeruum.

Perſuadere.

ruptorem.Reſtituitur autem in duplũ damnũ datũ,nec diſtinguitur viuat,vel mortuus ſit ſeruus,vel manumiſſus:vt j.e.l.Si q.s.§.vlt.& l.in hoc.& l.Nerati⁹. Ad ſimilitudinẽ huius actionis

Actio Vtilis. datur patri vtilis actio,filio vel filia corrupta,in eã ſummã,quã ipſe æſtimauerit ſuo iureiurãdo : vt tñ Iudex refrænare poſſit talem æſtimationẽ:ſicut facit in actione iniuriarũ.Inſti.de iureiur.§.pœna.de hoc Inſtit.de act. §.omnes autẽ actiones , in gl.

De ſeruis fugitiuis.

Quia ex corruptione ſeruorũ ſæpe contingit eos fugere, & derelinquere dominũ ſuũ:ideo tractatur hîc materia fugitiui

Fugitiuus. ſerui. Eſt autem Fugitiuus qui ea mente recedit à domino , ue poſtea reuertatur ad eũ,licet mutato conſilio redeat: quia nemo tali peccato pœnitens deſinit eſſe nocens.

Erro. Erro autẽ dicitur,qui animo redeũdi quandoq; diſcedit;vt j.de ædil. ædict.l. quis ſit fugitiuus.§.erronem.Ille ergo qui ſeruũ fugitiuum ce-

Celare. lat,id eſt,occultat,fur eſt.Eſt autẽ Celare quãdo quis vult ignorare ad quẽ ea res pertinet,alicuius emolumẽti cauſa:quo caſu etiã lege Fauia de plagiariis criminaliter tenetur : vt dicemus j.ad l.Fa.de plag.Prouidetur autẽ dño volẽti requirere ſeruũ: qa poteſt adire præſidem:vt vel per ſe,vel per magiſtratus,vel per milites ſtationarios,vel apparitores, dũm adiuuent in requirẽdis fugitiuis:& ſi non fecerint , mulctantur in centũ ſolidis.Et eadem mulcta imponitur in eũ,qui quæri apud ſe prohibuit.Debet enim quilibet etiã ſenator pati in domo ſua ſcrutari cubicula,& veſtigia occultantis.Itẽ datur poteſtas cuilibet comprehendenti fugitiuũ ſeruũ, vt ipſum diligẽter cuſtodiat, antequam in publicum exhibeat,id eſt,magiſtratui tradat: imò vincire permittitur vt j.l.j.& ij.& l.diuus.

De aleæ luſu,& aleatoribus.

Luſus. Luſus aleæ eſt omnis qui viribus fortunæ nititur:& eſt omnis prohibitus,ne fiat in pecunia:præterquã ſi qs certet haſta , vel pilo iaciendo,vel currendo,ſaliendo , luctando , pugnando:fit enim cauſa virtutis,id eſt fortitudinis corporis: vt in Authẽ.vt om.obe.iu.in prin.Itẽ pro eo,quod ponitur in cõuiuio veſcendi cauſa,permittitur ludere familiã,vt ſic poſſint aliqui ludere inter ſe cauſa comeſtionis faciẽdæ.Alias ſi ludatur in ludo pro-

Aleator. hibito,nõ tenet ſpõſio:imò quandoq; datur repetitio. Aleator autẽ eſt,qui luſum aleæ conſueuit apud ſe cauſa ſui emolumenti exercere:ſicut & in cauponibus dicitur.ſ. nautæ,caupon.[illegible] l.j.§. caupones. Hic autem odioſus eſt iuri , vt neque ini[illegible]ium

rum, neque lege Aquilia agere poſſit, ſi ludi occaſione vbicunque, vel quandocunq; fiat ei damnũ vel iniuria: vt quia dicatur falſos talos dediſſe, vel corruptum vinum vendidiſſe. Sed etſi fiat ei furtũ domi eo tempore, quo alea apud eum ludebatur, non datur ei actio furti, à quocunque fiat furtum. Domus autẽ pro habitatione & domicilio hîc ponitur. Et Luſor, qui compulit colluſorẽ ludere, mulctatur, aut in latumias ducitur, id eſt, in carcerem: quia ibi latent incarcerati. vt j. eo. l. j. §. vlti. ſolent enim quidam cogere ad ludum, vel ab initio, vel dum victi retinent amiſſa. j. eod. tit. l. ij. *Domus.* *Luſor.* *Latumia.*

Si menſor falſum modum dixerit.

Quia in actione Finium regun. neceſſarium eſt menſorẽ adhiberi, qui fines contendentiũ metiatur: ideo ponitur hîc, quid iuris ſit, ſi menſor dixerit falſum modum. Datur autem aduerſus menſorem agrorum actio in factum: ab eo enim nos falli nõ oportet: Nam intereſt noſtri, ne in modi, id eſt, mẽſuræ renuntiatione fallamur, ſi fortè de finibus cõtentio ſit, vel emptor ſcire velit venditor cuiuſmodi, id eſt, quantæ menſuræ ager vẽditus ſit. Et quia talis menſor operam ſuam beneficij loco præbet, datur ei non merces, ſicut in locato: ſed quoddam ad remunerãdum, quod Honorarium appellatur. Et punitur dolus malus duntaxat in menſore. Nam ſi imperitè verſatus eſt, ſibi imputare debet: qui eum adhibuit. Similiter ſi negligenter egerit æquè menſor ſecurus erit: dummodo non ſit lata culpa, iſta enim dolo comparatur. *Menſor agrorum.* *Honorarium.*

De religioſis, & ſumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.

Religioſus locus eſt, in quo aliquis eſt ſepultus, etiã ſi ſeruus ſit. l. ij. j. reſpon. j. eo. de quo ſ. de rerũ diuiſ. Funeris verò ſumptus dicitur, qui ideo fit, vt funus ducatur, vel ſepeliatur: puta ſi quid eſt impenſum in elatione mortui, vel ad corpus cuſtodiendũ, vel commẽdandũ, vel in locũ, vel in marmor emendũ vbi ſepeliatur defunctus: qui locus etiam dicitur Sarcophagus, à ſarcos quod eſt caro, & phagin, quod eſt comedere: vel in veſtem collocandã cum defuncto, quam cum eo voluit ſepeliri: & quicquid corporis cauſã antequàm ſepeliatur conſumptum eſt, funeris impenſa, & poteſt repeti. Continetur etiam hoc edicto, quòd nec homo mortuus, nec oſſa hominis mortui in locum purum alterius, aut in illud ſepulcrum, in quo ius non eſt, inferantur. Qui enim hoc fecerit, tenetur ad pretium loci, aut vt *Religioſum.* *Sarcophagus.*

aut vt corpus tollat. Si verò in ſepulcrũ alienũ inferat, tenetur
Purus locus. de ſepulcro violato pœna centũ aureorũ. Et dicitur Purus locus, qui neq; ſacer, neq; ſacratus eſt, neq; religioſus, ſed omnibus his rationibus caret.
Sepulcrum. Sepulcrũ eſt, vbi corpus mortui oſſáve hominis cõdita ſunt. Et nõ totus locus qui ſepulturæ deſtinatus eſt, fit religioſus: ſed ſolũ quatenus corp⁹ humatũ eſt.
Monumentũ. Monumentũ autem generaliter res eſt memoriæ cauſa in poſterũ prodita: in qua ſi corpus vel reliquiæ inferantur, fiet ſepulcrũ. Si verò nihil eorũ inferatur, erit monumentũ, quod Græci
Cenotaphiũ. Cenotaphium appellant: quod ſecundum variam orthographiam vel nouum, vel commune, vel vacuum ſignificat ſepulcrũ.
Munimentũ. Munimentum autem eſt id, quod cauſa muniendi eius loci factum ſit, in quo corpus impoſitum eſt: ſicut ſunt clatri, vel inſerta ferramenta: & illud non ſpectat ad ſumptus funeris.

De mortuo inferendo, & ſepulcro ædificando.

Inferre. Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibeatur inferre, id eſt, ſepelire. Videtur autem prohiberi, ſiue in locum ſuum prohibeatur inferre, ſiue in itinere impediatur. Et propoſitum eſt hoc interdictum propterea, quia religionis intereſt, monumenta extrui, & exornari. Prohibetur autem ædificare ſepulcrum
Aedificare ſepulcrum. is, qui prohibetur talem materiam conuehere, quæ ædificationi neceſſaria ſit: vel ſi machinam quis alligare prohibeatur. Prohibetur etiam hoc interdicto, ne mulier prægnans mortua ſepeliatur antequàm partus ei excidatur.

LIBER XII.

De rebus creditis: &, ſi certum petatur condictione.

Res credita. *Credere.* Res creditæ dicuntur, quę ex quocũq; cõtractu, quo fidem alienam ſequitur, nobis debentur. Eſt enim Credendi vocabulũ generale: & dicimur credere, cuicũq; rei aſſentiamus, ſi ex eo contractu aliquid recepturi ſumus. Appellatione autẽ Rei venit pecunia, & omnis ſpecies etiã facta, id eſt, ea quæ in facto conſiſtunt. Certum autem hoc titulo mutuum eſt, quod peti dicitur, id eſt, repeti, cùm a debitore mutuum repetimus
Condicere. pro quo datur nobis condictio, id eſt, repetitio: Condicere
Mutui datio. enim apud antiquos repetere dicebatur. Mutui autem datio conſiſtit in his rebus, quæ pondere, numero, vel menſura conſiſtunt: vt eſt vinum, frumentum, aurum, argentum, & pecunia. Hæ enim res in genere ſuo functionem recipiunt, id

eſt, cùm

eſt compoſitionem, vel comparationem. In alijs autem rebus non poteſt conſiſtere mutuũ, quia aliud pro alio inuito creditore ſolui non poteſt. Appellata autẽ eſt mutui datio ab eo, quòd de meo fit tuũ: & ideo ſi nõ ſit tuũ, non naſcitur obligatio. Creditum ergo à mutuo tantũ differt, quãtũ gen⁹ à ſpecie. Nam creditũ conſiſtit etiam extra eas res, quæ põdere, numero, & mẽſura continẽtur: ſicuti ſi eandem rẽ recepturi ſimus, creditum eſt. In mutuo autẽ non eandẽ ſpeciem, quam dedimus, ſed idem genus repetimus, quod ideo Certũ appellatur. & pro eo datur condictio certi generaliſſima, quæ cõpetit ex omni cauſa, id eſt, ex omni obligatiõe, ſiue ſit nata ex cõtractu certo, ſiue ex incerto: dum tamẽ pura ſit obligatio: nã ante diẽ vel condictionẽ agere nõ poteſt creditor. l. certi. ĩ. eod. Eſt & Certi condictio ſpecialis, quæ competit in ſolo mutuo: & hęc à quibuſdam dicitur, Si certũ petatur: vt ſit proprium nomen eius actionis. Alij autem appellãt eam Certi condictionẽ ſpecialem pro mutuo: de quo per gloſ. Inſti. quib. mod. re contra. obl. §. j. in ver. condictio.

Mutuum.

Certum.

Certi cõdictio.

De iureiurando ſiue voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali.

Iuſiurandum ſecundum Pla. eſt affirmatio vel negatio adhibita religione. Et competenter potuiſſet appellari Factum iuratum, vel ius iuratum. Et continet iuriſiurandi religio maximum remediũ expediendarum litium: quo vel ex pactione litigatorum, vel ex autoritate iudicis deciduntur cõtrouerſiæ. Et habet ſpeciem quãdam tranſanctionis, ac maiorem autoritatẽ quàm res iudicata. Reperitur autem multiplex iuramentum in corpore iuris: quoddam enim Voluntarium, quod pars parti extra iudicium præbet: ideo ſic dictum, quia ex volũtate defertur, & volũtate ſuſcipitur. & relatũ vel delatũ voluntariè ſuſcipitur, vel recuſatur. ĩ. eo. l. iuſiurandũ quod. Quoddã Neceſſarium, quod ipſe iudex defert, & etiã conſtringit ad iurandum. Nec enim poteſt hoc ſacramẽtũ referri, nec recuſari, niſi prætendatur iuſta cauſa recuſationis. C. eo. l. generaliter. §. ſin autem. Quoddam Iudiciale, quod defertur à parte parti in iudicio iudice approbante & confortante: dictum à iudicio. Iſtud non eſt neceſſarium ſubire, imo poteſt recuſari. C. eo. l. delato. [illegible] iſta iuramenta dicuntur de veritate, de quibus loquitur h[illegible]it. Eſt etiam iuramentum in litem, quod procedit in infini[illegible]: & eſt de affectione, de quo infrà titul. proxi. Eſt & iuramen

Iuſiurãdum.

Iuramentum multiplex.

ramen

ramentum Calumniæ,& hoc de credulitate: de quo dicitur C. de iureiur.cal.cau.ſa.Item iuramentum tutoris, vtrum ſit creditor vel debitor pupilli: & hoc ſimiliter dicitur de credulitate de quo in auth.vt hi qui obl.ſe per ha.res mi.§.j.col.vj.Item Teſtis,& hoc de veritate:vt C.de teſti.l.iuſiurandum. Itē Purgationis.C.de his qui ad eccl.confu.l.quanti.Item ratione ætatis:vt in conſtitutione de pace tenen.l.hac edictali.§. ſacramento.Item Iudicis & Aduocati:vt C.de iudic.l. rem non nouā. Eſt ergo Effectus iuramenti,vt dato iureiurando nihil aliud quæratur,quàm an iuratum ſit: remiſſa quæſtione an debeatur, quaſi ſatis probatum ſit iureiurando. Eſt & manifeſtæ turpitudinis,& confeſſionis,nolle iurare,nec iuſiurandum referre.

Effectus iuramenti.

De in litem iurando.

Præcedens iuramentum eſt de iure:hîc ſequitur vnum iuramentū,quod eſt ex voluntate,ſiue affectione,& appellatur hoc iuramentum in litem, quia æſtimatio litis iuxta affectionē iurantis taxatur.Et datur illud iuramētum in actionibus in rem, id eſt,realibus,quorum ſunt decem:vt Inſtitut.de actio.§.præterea.Et in actione ad exhibendum,& in bonæ fidei iudiciis iuratur in litem.Sed iudex poteſt, præfinire certam ſummā, vſq; ad quam iuretur.Item & ſi iuratum fuerit, licebit iudicem abſoluere vel minoris condemnare.Nec poteſt alius iurare in litem,quàm dominus litis.

De condictione cauſa data,cauſa non ſecuta.

Condictio.

Condictio hîc,& in omnibus titul.ſeq.exponitur, id eſt, repetitio. Si quis ergo ob rem non inhoneſtam dederit pecuniā, puta vt ſi filius emancipetur.vt ſeruus manumittatur, vel à lite diſcedatur:cauſa ſecuta, propter quā dedit, repetitio ceſſat. Si autem cauſa ſecuta non fuerit,poteſt condicere,id eſt, repetere,quicquid taliter datum eſt.

De condictione ob turpem cauſam.

Condicere ob turpē cauſam

Prior titul.de condictione ob cauſam, futurā cauſam tantū reſpicit,honeſtā tamen:hîc verò titul. etiā præteritā & futurā, & non honeſtā reſpicit,ſed turpem. Omne igitur quod datu[r], aut ob rem datur futurā, aut ob cauſam datur præteritā. Si o[b] rem,aut turpē,aut honeſtam.Ob turpem,aut quia dantis ſit tu[r]pitudo,non accipientis:aut accipientis duntaxat,non etiā dantis:aut vtriuſque. Ob rem igitur honeſtam datum, ita repeti poteſt, ſi res propter quam datum eſt, ſecuta non eſt. Q[u]od ſi turpis cauſa accipientis fuerit tantum, etiam ſi res ſecuta ſit, repeti

repeti poteſt: vt puta ſi dedi tibi decem,ne ſacrilegiũ faceres: ne furtũ,ne hominem occîdas:quas ſpecie cõdici poteſt,id eſt, repeti. Item etiã ſi iudici dedi, vt ſecundum me in bona cauſa pronunciaret,eſt locus condictioni:iudicem enim corrumperi videor. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur,non poteſt repeti: veluti ſi pecunia detur,vt male iudicetur:vel ſi quis in adulterio deprehenſus redemerit ſe, quia in pari cauſa turpitudinis,potior eſt conditio poſsidentis.l.in pari.infrà de reg.iuris.

De condictione indebiti.

Si quis indebitũ ignorans ſoluit, per hanc actionem condicere poteſt,id eſt,repetere. Sed ſciens ſe non debere, ſi ſoluit, ceſſat repetitio. Et eſt triplex indebitum. Primo modo naturaliter,& ciuiliter:vt quãdo nullo modo debet:Secundo,quando eſt naturaliter indebitũ,ſed debitũ ciuiliter, vt patet in chirographo ante biennium. Item quoties mihi quis ciuiliter & naturaliter tenetur,ſi pacto vel iureiurãdo liberatur,remanet ciuiliter debitum, ſed naturaliter indebitum. Et hæc duo indebita indiſtinctè repetuntur:ſiue per ignorantiam facti probabilem, vt in alieno facto:ſiue non probabilem, vt quia in ſuo facto:ſiue per ignorantiam iuris. Nã non nocet iuris ignorantia in damno vitando. Tertio modo eſt indebitum ciuiliter,ſed naturaliter debitum:vt inter patrem & filiũ, & inter fratres in eiuſdem poteſtate patris exiſtentes:item inter dominũ & ſeruum.item in legato minus ſolenni,vel etiam ſolenni, ſi ſaltem per Falcidiã minuatur: item in eo qui eſt abſolutus per ſententiam. In talibus autem indebitis ſolutis diſtinguitur,an per errorem iuris ſoluantur,& tũc non repetuntur:an facti & minus probabilem,& tunc idem:an per probabilẽ, & tunc repetuntur. Item quæ cauſæ hanc actionem inducãt,habentur in l.ſufficit.ĵ.eod. Item quæ faciant eam ceſſare, habentur in l.ſi procurator.in fi. Item inquantum detur,ponitur in l.indebitum.& l.indebiti.ĵ.eod.

Indebitũ triplex.

De condictione ſine cauſa.

Eſt & alia ſpecies condictionis: Si quis enim ſine cauſa promiſerit,vel ſoluerit aliquod indebitũ,quod promiſit ſine cau[illegible] vt quia credebat ſe teneri ex teſtamẽto ad legatum præſta[illegible]m,cùm non valeret teſtamentũ, vel erat ademptum in codi[illegible]llis:condicere quantitatẽ non poteſt, quam non dedit, ſed i[illegible]m obligationem. Sic ergo cõdictio ſine cauſa locum habet

Sine cauſa.

aliq

aliquando cum condictione indebiti, ſi indebitum ſolutum eſt. Item & ſine eadẽ, ſi non eſt ſolutum, ſed promiſſum. Item concurrit cum condictione ob cauſam: vt ſi fuit ab initio cauſa aliqua promiſſionis, ſed ea ſecuta non eſt: vt j̃. eod. l. j. §. ſed ſi ob cauſam. Item concurrit cũ condictione ob turpẽ cauſam: vt ſi ex parte dantis nõ interueniat turpitudo. Idem concurrit cum condictione furtiua: vt C. eo. l. pen. fur enim de fructibus cõdictione ſine cauſa conuenitur, & cõdictione furtiua. vt C. eod. l. pen. & j̃. de condict. furt. l. In re. §. vlti.

LIBER XIII.

De condictione furtiua.

Condictio rei. Condictio, id eſt, repetitio rei furtiuæ ſoli domino rei datur, cuius res eſt ſurrepta. Item hæredi eius: vt j̃. eod. l. j. §. ſed nec. Neque alius ea condictione tenetur, quàm ille qui furtum fecit, aut hæres eius. Et per deciſionem furti non tollitur condictio. *Actio furti.* Differunt autem Actio furti, & Condictio furtiua: quia furti actio pœnam petit legitimam: Condictio verò rem ipſam. Propter hoc fit, vt neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem conſumatur. Eſt itaq; in optione eius, cui furtum factũ eſt, agere actione furti, vel condicere: id eſt, hanc actionem inſtituere, vel rei vendicationem: vel ad exhibendum actionem: & hoc in odium furum, vt pluribus actionibus teneantur: Inſtitut. de actionib. §. ſic itaque. verſic. Planè.

De condictione ex lege.

Quandocunque obligatio aliqua, vel actio, ex noua lege introducitur, nec cautũ eſt, quo genere actionis experiamur: agendũ eſt condictione, hoc eſt, beneficio illius legis, quæ hoc introduxit. Exemplũ poteſt poni in nudo pacto donationis: ex quo datur condictio ex lege: vt C. de donat. l. ſi quis argentũ. §. vltim. & in nudo pacto de ſalario præſtãdo: vt C. de ſuffrag. l. j. Item in l. ſi quis in tantam. C. vnde vi. in c. ſæpe. de reſtit. ſpo. in can. redintegranda. iij. quæſt. j. cum ſeq.

De condictione triticaria.

Triticaria condictio locum habet in omni ſpecie & quãtitate: niſi debita ſit ex cauſa mutui. Item, & in re corporali: pr[illegible]ta ſeruitute perſonali, vel prædiali. Item, & pro poſſeſſione, quamuis obligatus eſt mihi dare. In rebus autẽ meis cõdi[illegible]io

non competit tibi contra furem.j̃.eod.l.j. & ij. Sic ergo & in certis, non tamẽ omnibus, quia nõ in mutuo. Et in incertis, puta ſeruitutibus, locũ habet condictio Triticaria. Vnde videtur quòd iſtæ duæ condictiones habeãt ſe vt excedentia & exceſſa. Vnde autem dicatur Triticaria, in nullo quidem loco reperitur: poteſt tamen probabiliter dici, quòd aſſumpſerit nomen à Tritico autore: non dico prætore, ciuilis eſt enim actio: ſicut omnes condictiones. Sicut de Publiciana dicitur Inſtit.de act. §.Quia ſanè. Item qualiter in ea fiat condemnatio, habetur in l.peti.eod.titul.

De eo quod certo loco dari oportebit.

Quia nonnunquã varia ſit æſtimatio rei, propter locorum diuerſitatem: ideo poſitus eſt hic titulus, quo continetur, quòd ſi quis alio loco, quàm in quẽ dare promiſerit, ſoluerit: ſic ſtipulatori facultas agendi actione huius tit. quæ arbitraria eſt, id eſt, iudicis officium plurimum in ea exuberat. Iniquum enim erat, ſi promiſſor ad eũ locum, in quẽ daturum ſe promiſiſſet, nunquam accederet: quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis diſtringeretur, non poſſe ſtipulationem ad ſibi debitum peruenire: ideo viſum eſt, vtilem actionem, id eſt, efficacem, in eam rem comparare.

De conſtituta pecunia.

Conſtituere largè dici põt, quiſquis pro alio ſe obligat. Sed hìc ponitur pro eo tantum, qui quod alius debet, ſe ſoluturum conſtituit. Nec diſtinguitur, ex qua cauſa q̧s debeat, certa, vel incerta: ciuili, vel honoraria: dum tamen debitũ efficaciter potuerit peti, & exigi, vel ſaltem ſolutũ retineri: vt quia naturale tantum erat debitũ: nã quod debet ſeruus meus, vel filius: ego nomine eius cõſtituere poſſum me ſoluturũ etiam vltra vires peculij. Nomine autẽ meo vltra vires peculij ſi conſtituã, non teneor.j̃.eod.l.j.§.vlt.& l.ij. Per hoc edictũ Prætor fauet naturali æquitati, qui conſtituta ex cõſenſu facta cuſtodit: quoniam graue eſt fidem fallere. Fit autem conſtitutio nudo pacto. Item fit purè, & in diẽ, & ſub conditione. Item fit inter præſentes, & abſentes. Itẽ fit quibuſcunq; verbis, idoneis ſaltẽ ad exprimendum hunc ſenſum, quod debitum paciſcatur ſe ſoluturũ.j̃.eo.l. ſi autẽ.§.vlt. Eſt autẽ effectus cõſtitutionis, q̧a ex ea naſcitur actio de cõſtituta pecunia, ſiue aliquid in põdere, numero, vel menſura, ſiue in ſpecie vel in facto cõſtituatur. Nomẽ enim Pecuniæ generale eſt: q̧a poſſibile eſt omnes res in pecuniã conuerti. *Effectus conſtitutionis pecuniæ.*

d uerti.

uerti.C.eod.l.ij.Sublata ergo actione receptitia, ſufficiat hæc actio in omnibus. Si autem plures ſint conſtitutores, tenetur quilibet inſolidum:ſed habet beneficiũ epiſtolæ, vt diuidatur actio inter omnes, qui tempore litis conteſtatæ ſint ſoluendo. Et eſt hæc actio prætoria,perſonalis,& perpetua:Inſtit.de act. §.de pecunia.& C.eod.l.ij.

Commodati.vel contraria.

Commodatum eſt alicuius rei ad aliquem ſpecialem vſum gratuitò facta conceſsio.Dicitur Conceſſio & non Tranſlatio: quia is,qui cómodat, retinet dominium & poſſeſſionem.ј.eod. l.rei commodatæ. Et dicitur gratuita, &c.nam interueniente mercede,vel ſpecie,tranſibit res in locationé, vel in cótractũ innominatum,do vt facias:vt Inſtitu.mand.§.vlti. Ad aliquem vſum,ideo dixi,vt notetur differentia inter Commodatum & Precarium.Precarium enim cóceditur ſine certi vſus prçſumptione:vnde quandocunq; reuocari poteſt.ј. de precar.l. cum precar.Commodatũ autem ad certũ vſum conceditur:vt commodaui equum,vt ad villam duceres:ſcalas, vt feneſtris ſupponeres,&c,vnde Commodatũ non reuocatur,niſi finito vſu, ad quem eſt conceſſum. Aliquin tenetur cómodator contraria cómodati.Adiuuari enim nos,non decipi,beneficio oportet.ј. eod.l.in commodato.§.ſicut. Et dicitur Commodatum quaſi cómodo vtentis datum. Conſiſtit Commodatũ in rebus mobilibus,& ſe mouentibus,& in immobilibus.Itẽ & in incorporalibus,puta ſeruitute habitandi: vt ј.eod.l.j.Ex Commodato autem duæ oriuntur actiones: Directa, quæ datur cómodanti & eius hæredi contra commodatarium,& hæredem eius: quæ continet reſtitutionem rei non deterioratæ:nec enim videtur reddita res,ſi reddatur deterior:vt ј.eod.l.ſeruũ.§.j.& ideo debet præſtari intereſſe,vt ibi dicitur.Contraria auté datur commodatario, & eius hæredi contra commodanté,& eius hæredem:& proponitur ad impenſas maiores in ægritudines ſerui commodati factas. Item qui cómodauit ſcenis vaſa vitioſa, tenetur Contraria:ſi infuſum vinum vel oleum corruptum,effuſúmve eſt.Item venit in Contrariã, ne intempeſtiuè reuocetur commodatum. Item ſi commodator rem cómodatam mihi ſurripiat, & ego ignorans eum ſurripuiſſe, præſtiti ei æſtimationem rei, vel intereſſe.

Precarium.

Quibus rebus cómodatum conſiſtit.

De pignoratitia actione.

Pignoris obligatio contrahitur re, & gratia vtriuſque,id eſt, creditoris

creditoris & debitoris: vt Inſtit. quib. mod. re con. ob. §. creditor. Nam ita demũ locũ habet Pignoratitia, ſi res interueniat, id eſt, creditor eam à debitore accipiat, vel accipiat autoritate iudicis. j. vt in poſſeſ. l. is cui. §. quæri. Licet Hypothecaria ſola conuentione naſcatur, & rei traditio nihil ad eã operetur, niſi in caſu l. non eſt. §. j. j. eod. De Hypothecaria tractatur infrà de pigno. Sed hîc de pignoratitia actione directa, & cõtraria agamus. Habet autem directa locum ſoluto debito creditori, vel aliter ſatisfacto: nec aliter naſcitur pignoratitia. Satisfactũ autem accipimus quemadmodũ voluit creditor, licet non ſit ſolutum: ſiue pignoribus aliis ſibi voluit caueri, vt ab hoc recedat, ſiue fideiuſſoribus, ſiue reo dato, ſiue pretio aliquo, vel nuda conuentione. Item extinguitur pignus, nouatione voluntaria. Idémque ſi accepti latio ſit facta, vel pactum de non petendo: vel iuſiurãdum ſit præſtitum à debitore deficiente creditore, quod ei non debet. Et datur pignoratitia ei, qui obligauit pignus ſuum vel alienum domino volente, vel ratũ habente. Contraria verò datur creditori ad multa: ſi enim decipiatur à debitore vel re ipſa, vel ex eius propoſito: quia obligauit ei rem alienam, vel alij obligatam: niſi ea res ſit ampla. Item ſi in accipiendo pignore decepit eũ debitor: vt ſi oſtenderit ei corpus æneum, vel ſtanneum, quod dicebat eſſe aureum, vel argenteum: & ſimilibus caſibus.

Pignoratitia.

Satisfactum.

LIBER XIIII.

De exercitoria actione.

Exercitoria datur cõtrahentibus cum magiſtro nauis, contra exercitorem, qui magiſtrum præpoſuit: ſcilicet in eam cauſam, in quam præpoſitus eſt expreſsè, vel tacitè. Et eſt ſumma vtilitas huius edicti. Cùm interdum ignari, cuius conditionis, vel quales ſint magiſtri nauium, cum eis propter nauigandi neceſsitatem cõtrahamus: æquum fuit eũ qui magiſtrũ naui præpoſuit, id eſt, exercitorẽ, teneri. Sicut tenetur qui inſtitorẽ tabernæ vel negotio præpoſuit. imò maior neceſſitas contrahendi cũ magiſtro nauis, quàm cũ inſtitore eſt. Res enim patitur vt de conditione inſtitorũ quis diſpiciat, & ſic contrahat. In nauis magiſtro non ita: nam locus, & tempus nõ patitur plenius deliberandi conſilium. Et debemus intelligere magiſtrum nauis eum, cui totius nauis anchora, id eſt, gubernatio à domino mand

Magiſter nauis.

no mandata eſt. Si enim cũ alieno nauta quis in naui contraxerit,non datur actio exercitoria. Quanquã ex delicto cuiuſuis eorum qui nauigandi cauſa in naui ſint,detur actio in exercitorẽ.Et in hoc differt iſte titulus à ſuperiori, Nau.caup.ſtab. vt recep.reſt.quia tit.noſter contra exercitorẽ ex cõtractu ſolius magiſtri nauis obligat. Alius autẽ obligat exercitorẽ pro omni delicto in naui à nautis cõmiſſo. Et ratio huius differentiæ eſt:alia enim eſt cõtrahẽdi cauſa,alia delinquendi:qui enim magiſtrũ præponit,contrahi cum eo permittit. Et ideo omnia facta magiſtri debet præſtare, qui eũ præpoſuit:alioquin contrahentes deciperentur. Qui autem nautas habet in naui,non cõtrahi cum eis permittit:ſed dolo & culpa carere eos curare debet.Exercitorem autẽ appellamus eum, ad quem obuẽtiones, & lucra,ac reditus omnes ex naui perueniunt:ſiue is dominus ſit,ſiue à domino nauem, recepturus in ſe periculum, conduxit vel ad tempus,vel in perpetuum.

Exercitor.

Ad legem Rhodiam de iactu.

Lege Rhodia cauetur,vti ſi iactus mercium gratia leuandæ, id eſt,alleuiandæ nauis factus ſit,tale damnũ ſarciatur omnium contributione: quia pro omnibus datum eſt. Tenetur itaque contribuere & ille,cuius eſt nauis,quia nauẽ habet ſaluã.Item & ille qui fecit iactũ rei ſuæ cauſa leuandæ nauis, contribuere debet etiam pro rebus iactatis, Et alij ſimul nauigantes vnuſquiſque pro æſtimatione rei ſuæ, quæ ſalua permanſit. Et dictus eſt hic tit.propterea ad legem Rhodiam de iactu: quia in Rhodo inſula Lyciæ,cius frequẽtia prius fuit propter frequentem vſum mercatorũ,qui ibi fuit:vt habetur in decre.diſtinct. ij.can.Rhodiæ. Qui ergo leuãdæ nauis gratia res aliquas proiiciunt,non hanc mentem habent,vt eas pro derelicto habeãt: quippe ſi inuenirent eas,ipſi reciperent: & ſi ſuſpicati fuiſſent in quem locum iactæ eſſent,inquirerent eas:perinde ac ſi quis onere preſſus in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuerſurus,vt eandem auferret.Qui ergo tales res receperit, ſuis dominis reſtituere debet: quod ſi animo lucrandi tales res retinere contenderit, furtum committet: Authent.nauigia. C. de furtis.

Lex Rhodia.

De inſtitoria actione.

Sicut titulus præcedens,de exercitoria, loquitur de eo,qui naui præpoſitus eſt:ita hic titulus de his,qui præpoſiti ſunt negotiis,quos Inſtitores appellamus. Dictus inſtitor ex eo quia negotio

Inſtitor.

negotio gerendo inſtet. Nec eſt cura vtrũ ſit præpoſitus tabernæ, an cuilibet alij negotiationi. Eſt ergo æquũ, quòd ſicut commoda ſentimus ex actu inſtitorum: ita etiã obligari nos ex cõtractibus ipſorum, & conueniri. Si quis ergo inſtitor in negotio ſibi cõmiſſo contraxerit, poterit conueniri hac actione dominus, qui eũ præpoſuit, vel inſtituit ſtationi, vel negotiationi gerendæ in eam cauſam, in quam præpoſitus eſt; expreſsè vel tacitè. Et ſic dicitur Inſtitoria, ab inſtitore ſcilicet præpoſito: quamuis Exercitoria nominetur à præponente. Et nõ eſt Inſtitoria proprium nomen actionis: ſed dicitur actio ex empto vel vendito inſtitoria: vt infrà eod. l. cuicunque. §. non tamen.

De tributoria actione.

Dominus qui aliàs in ſerui contractibus magnum habet priuilegium, quia de peculio duntaxat tenetur: cuius peculij æſtimatio fit, deducto eo quod domino debetur, vel his qui ſunt in Domini poteſtate. Tamen ſi ſciret ſeruum, in peculiari merce negotiari: vocatur ex hoc edicto in tributum à creditoribus, veluti extraneus creditor, vt ſit eiuſdem conditionis cum aliis. Et porrigitur hoc edictum ad omnes negotiationes. Et aliud eſt eſſe peculiarem mercem, & aliud peculium: quia Peculiũ accipitur deducto quod domino debetur: Merx autem peculiaris, etiam ſi nihil ſit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, ſi ſciente eo negotiabitur. Et ſcientiã intelligemus, ſi ſciuerit dominus, & non proteſtabitur: id eſt, non contradicit expreſsè, tenebitur actione tributoria. Et non ſolùm ad ſeruos pertinebit actio tributoria: verùm etiam ad eos, qui nobis bona fide ſeruiunt, ſiue liberi, ſiue ſerui alieni ſint, vel in quibus vſumfructum habemus; dummodo merx, in qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat. Per hanc actionẽ tribui iubetur dominus, quod ex ea merce, & quod eo nomine receptũ eſt. Et inde Tributoria appellata: quia dominus ſimul cum aliis debitoribus in tributum vocatur, id eſt, in contributionem. Non autem totum peculium venit in tributum: ſed id duntaxat, quod [ex] ea merce eſt.

Peculiaris merx.

Tributoria quare.

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium eſſe geſtum dicatur.

Filiusfamilias factus ſui iuris emancipatione, vel dignitate, v[el] morte patris, vel cõſimilibus modis, tenetur ex primis contr[a]ctibus, inquantum facere poteſt: quia actio contra filium, ex

eo quòd ſui iuris ſit, de iure ciuili admittitur. Sed per Prætorē reſtituitur per titulum illum ſ.de mino. per hunc autem titulū poſtea modificatur. Et ſic habet duplex beneficiū filiusfamil. vnū in reſtituendo. aliud in modificando. Et introducta eſt materia huius tituli à prætore, propterea quod qui contraxerit cum eo, qui in aliena poteſtate ſit, etiam ſi deficient ſuperiores actiones, id eſt exercitoria, inſtitoria, tributoria, nihilominus tamen, inquantum ex bono & æquo res patitur, conſequetur ſibi debitum. Siue enim iuſſu eius, cuius in poteſtate eſt, negotium geſtum fuerit, inſolidum eo nomine actio datur. de quo infrà titu. quod iuſſu. Siue non iuſſu ſit, tamen in rem eius verſum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius verſum eſt. de quo infrà, de in rem ver. Siue neutrum eorum ſit, de peculio actio conſtituitur. vt infrà de pecul. Ideo autem datur hoc priuilegiū emancipato filio, quòd teneatur inquantum facere poſſit: quia ſic alterato ſtatu, videtur eſſe alius homo, quàm fuerat prius: vnde & de ſublimitate iuris non tenetur primis creditoribus. Sed tamē de æquitate tenetur eis ex illo edicto, de capite minutis. Illud enim edictum creditoribus primis reſuſcitat veteres actiones vtiles, vel indulget actionem in factū: vt ſ.de cap. min l.j. hoc autem edictum, Quod cum eo, &c. hîc modificat actionem, inquantum facere poteſt emancipatus, vt dixi.

Beneficium filiifamil.

Ad Senatuſconſultum Macedonianum.

Licet ex quolibet contractu facto cū eo, qui in noſtra poteſtate eſt, teneamur quoquo modo: vt ſ.tit. proxi. hoc tamen fallit in filiofam. in duobus caſibus: vnus eſt in voto: vt j. de pollic. l. ſi quis rem. §. voto. Alius in mutuo, de quo tractat hic titu. vt non teneatur ipſe filius, nec pater cum effectu, prohibente hoc Senatuſconſulto. Verba autem Senatuſconſulti hæc ſunt: Cùm inter cæteras ſceleris cauſas Macedo vſurarius æs etiā alienum adhibuiſſet, & ſæpe materiam peccandi & occidendi parentes malis hominibus præſtitit: placet, ne cui filiofamil. pecunia ab eo mutuo data etiam poſt mortem parentis præiudicaret: vt ſcirent qui peſſimo exemplo fœnerarent (id eſt, vſuram committerent) nulla poſſe actione expectata patris morte, quod ita expendiſſent, repetere. Et eſt ratio, quia ſæpe filij onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur: inde appellatum eſt Macedonianum Senatuſconſultum, quia in odium Macedonis vſurarij factum

Macedonianum.

ctum eſt. Sed fallit hoc Senatuſconſultũ multis caſibus no. per glo. Inſtit. quod cum eo. §. illud aliquid. per do. Sic in cap. quia plerique. de immun. eccl. & in c. fi. de ſol.

LIBER XV.

De peculio.

PEculium quandoque ponitur pro cuiuſque matrimonio: vt infrà ad Trebel. l. cogi. tamen impropriè quandoque ponitur pro pecunia parata Præſidij cauſa: vt j. de lega. iij. l. Si chorus. §. j. Quandoque ponitur pro rebus paraphernalibus: vt j. de iure dot. l. ſi ego. §. dotis. Quandoque ponitur pro his tantùm quæ iuſtè obueniunt ſeruo: vt j. de acquir. poſſ. l. ſeruus. Quandoq; auté ponitur & propriè pro eo quod ſeruus domini permiſſu ſeparatũ habet à rationibus dominicis: deducto tamen ſi quid dño debetur, vel his qui ſunt in poteſtate ſua, vel tutela, vel cura. Dicitúrq; peculium, quaſi puſilla pecunia, ſiue patrimoniũ puſillũ: vt j. eo. l. depoſiti. §. vlt. & l. ſed & ſi damnũ. §. peculium. Cõpetit autem peculij actio contrahentibus cum ſeruo, vel filiofamil. patre, vel domino nolente, vel inuito: licet ſecus ſit in inſtitoria. j. eo. l. ſi quis. §. vlt. & l. quoties. j. reſponſ.

Quando actio de peculio eſt annalis.

Poſt morté eius, qui in alterius poteſtate fuerit, poſtea quàm is emancipatus, manumiſſus, alienatúsve fuerit dũtaxat de peculio, & ſi q̃d dolo malo eius, in cuius poteſtate eſt, factũ erit, quo minus peculij eſſet, in anno, quo primũ de ea re experiundi poteſtas erit, iudicium datur: quãdiu autem ſeruus vel filius in poteſtate eſt de peculio actio perpetua eſt (id eſt, eſſe poteſt) poſt mortem autem eius, vel poſtquam emancipatus, manumiſſus, alienatúsve fuerit, temporalis eſſe incipit, id eſt, annalis. Annus autem vtilis computabitur. Et meritò in hoc caſu prætor fecit temporariam actionem. Nam cùm morte vel alienatione extinguitur peculium, ſufficiebat vſque ad annũ próduci obligationem.

Annus qui datur de peculio.

De in rem verſo.

Si illi qui in poteſtate ſunt aliena nihil in peculio habẽt, hi tamen qui eos habent in poteſtate inſolidũ tenẽtur, ſi in rem, id eſt, vtilitaté eorum, quod receptum eſt, conuerſum ſit: quaſi cum ipſis potius contractũ videatur. Nec videtur fruſtrà de in rem actio permiſſa: poteſt enim fieri, vt in rem verſum ſit, & ceſſ-

In rẽ verſum

ceſſet de peculio actio. Quid enim ſi dominus peculiũ ademit ſine dolo malo? Quid ſi morte ſerui extinctũ eſt peculium, & annus vtilis præteriit? De in rem verſo nanque actio perpetua eſt, & locũ habet ſiue peculium ademptum ſit, ſiue actio de peculio anno finita eſt. Datur autẽ hæc actio quotieſcunq; ſeruus voluntate domini gerendo negotiũ eius vtiliter vel non vtiliter aliquid ei emerit, vel pro eo aliquod pactum iniuit. Nam etiã ſi ad luxuriæ materiam, vel ad delitias, vel ad turpes ſumptus aliquid dño volenti emerit, vel geſſerit, tenetur dominus de in rem verſo. ĵ. eo. l. iij. §. necnon. & l. ſi res. §. quod ſeruus. Si autem non voluntate domini ſeruus, gerendo negotium eius, aliquid ei emerit, vel obligationẽ pro eo iniuit, & id poſtea in rem domini vertit, & ſi quidem voluptariè non ad vtilitatem, non tenetur dominus de in rem verſo: ſed debet pati creditorem impoſita auferre ſine domus ſuæ iniuria. Si autem geſſit vtiliter, vel neceſſariò, tenetur dominus de in rem verſo, etiam ſi ratum non habeat, vt ſi triticum accepit, vt aleret familiam, aut pecuniam mutuò receptam dominico creditori perſoluit. Competit autem hęc actio inquantũ verſum eſt in rem domini. Si ergo in totum ſit verſum, agitur in totum: ſi pars, agitur pro parte. ĵ. eo. l. ſi pro parte.

Quod iuſſu.

Meritò ex iuſſu dñi vel patris inſolidum aduerſus eum iudicium datur: Nam quodam modo cum eo contrahit, qui iubet. Datur igitur hæc actio, cùm iuſſu, vel mandato domini cõtrahit ſeruus: ſiue dirigatur iuſſus ad contrahentem, ſiue dirigatur ad ſeruũ. Nec eſt in eo opus verbis, vel ſcriptura: nec diſtinguitur, dirigatur ſpecialiter in vno contractu, an generaliter. Nã qualitercunq; dñs vel ratihabitione, vel ſubſcriptione, ſiue per epiſtolam, verba, aut nuntiũ voluntatem ſuam circa contractũ ſerui accommodet, & tenetur quod iuſſu inſolidũ. Et eſt quædã differentia inter Iubere, & Mandare: quia iuſſus importat neceſſitatem, ſicut & præceptum, vel imperiũ. Mandatum autem non importat neceſſitatẽ, ſed voluntatis ſententiã. Sed quantum ad hanc actionẽ, non eſt differentia inter ea, vt liquet ex prædictis. Datur autẽ hæc actio hæredibus, & in hæredes, & in perpetuum, & inquantum iuſſus interuenerit. Nec eſt proprium nomen actionis, ſed adiectio, vt de Inſtitoria diximus. & de quibuſdam aliis.

Iubere Mandare.

LIBER XVI.

Ad Senatuſconſultum Velleianum.

SEnatuſconſultum Velleianum, bene conſulens fragilitati mulierum, ſtatuit ne fœminæ pro aliquo intercederent (id eſt, fideiuberent) vel pro alio promitterent. Nam ſicut ciuilia officia, vt ſunt iudicia arbitraria, & his ſimilia, fœminis ſunt adempta, ita multò magis adimendum eis fuit officium, in quo non ſola opera & nudum miniſterium earũ verſatur: ſed etiam periculum rei familiaris, id eſt ſubſtantiæ. Sunt autẽ verba Senatuſconſulti hæc: Quod M. Silanus, & Velleus Tutor Conſules verba fecerunt de obligationibus fœminarũ, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea re ita cõſuluerunt. Quod ad fideiuſſiones, & mutui dationes pro aliis, pro quibus interceſſerũt fœminæ, pertinet: tametſi antea videtur ita ius dictum eſſe, ne eo nomine ab his petitio fiat, néve in eas actio detur cùm eas virilibus officiis fungi, & eius generis obligationibus obſtringi nõ ſit æquũ. Tulit autem hoc Senatuſcõſultũ opem mulieribus propter ſexus imbecillitatẽ, quæ multis caſibus huiuſmodi ſuppoſitæ atq; ſubiectæ ſunt. Sed ita demũ eis ſubuenitur, ſi deceptæ ſint: nõ ſi decipiant. Nã deceptis, non decipientibus opitulatur, vel ſubuenitur. Ceſſat autẽ hoc Senatuſconſultũ his caſibus: Caſibus in ſenis mulier ſpondendo tenetur: Pro libertate, pro dote, renũtiet, & ſi Decipiet, pretium capiat, caueatq; ſecũdò, Res ſua ſuccedat illi pro quo fideiuſſit. gl. in l. j. j̃. eod.

De compenſationibus.

Compenſatio eſt debiti & crediti inter ſe, id eſt, ex vtraque parte cõtributio, poteſt enim vnuſquiſq; creditorẽ ſuũ, eundémque debitorẽ petentem repellere, ſi paratus eſt cõpenſare. Et eſt compenſatio ideo inuẽta, quia intereſt noſtra potius non ſoluere, quàm ſolutũ repetere, propter laborem & expenſas quæ fiunt in iudiciis, & propter moram iudiciorum. Ceſſat autem compenſatio his caſibus: primò, quando ille qui præeſt exercitui mandat alij, vt omnem copiam rerũ exercitui adminiſtret: quod non fecit, & propterea conuenitur mandati: tunc enim non compenſat: in eius odiũ. l. ob negotium. j̃. eod. Item eadem ratione cùm quis perperam alienã poſſeſſionem occupauit. l. fi. in fi. C. eod. Item depoſitarius propter ſuã perfidiam non copenſat. Inſtit. de action. §. in bonæ fidei. Item in ratione

Quãdo ceſſat compenſatio.

incertitudinis:vt ſi alter debitũ neget:vt C.eod.l.fi.§.pen.Item propter fauorẽ:vt in Repub.ſi quid ei debetur ex Calendario, id eſt,libro rationũ:vel ex vectigalibus, vel ratione frumenti, vel tributi,vel alimẽtorũ,vel ratione ſtatutorũ,vel ſumptuum: vt C.eo.l.in ea.Et dicitur Compenſatio quaſi communis penſatio:ac ſi apertè diceret lex, nõ niſi in põderibus & quãtitatibus locũ habet: vt C.eod.l.ſi conſiſtat. Si verò ab vtraq; parte debetur ſpecies,vel ab vna ſpecies,ab altera quantitas, vel ab vtraq; parte pecunia,ſed vt ſpecies,nõ admittitur cõpenſatio. C.de rei vendic.l.ſi pecunia.& ſ.de pign.act.l.ſi conuenerit.

Compenſatio vnde.

Depoſiti.

Depoſitũ in quibus rebus conſiſtat.

Depoſitum eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt,id eſt, traditum:dictũ ex eo quod ponitur:præpoſitio enim De, auget depoſitum: vt oſtendat, totum fidei eius commiſſum,quod ad cuſtodiam rei pertinet:& in totũ videatur ſeparata cuſtodia à deponente.Conſiſtit autẽ depoſitum in rebus mobilibus,& ſe mouentibus tantũ: niſi fortè vbi ſequeſtrum deponitur. Et eſt propriè in ſequeſtro depoſitũ, cùm res aliqua inter plures in controuerſiã deducitur,& ipſi inſolidum certa conditione cuſtodiendũ tradunt,vt reddatur ei qui vincit:ergo iſtud depoſitum fit à pluribus tantùm, & inſolidum ab vnoquoque. Cùm veò rem communem plures deponunt,pro parte vnuſquiſque deponit. Item depoſiti quod fit apud ſequeſtrũ poſſeſſio non remanet apud deponentes:niſi aliter ſit actum:ſcilicet vt cauſa cuſtodiæ tantũ detineat ſequeſter.j.eod.l.propriè. & l.licet.& de verb.ſign.l.ſequeſter.Eſt aliud ſpeciale in hoc depoſito, qa ſequeſter nõ poteſt renuntiare hoc officio recepti depoſiti,niſi iuſtiſſima cauſa interueniente,& eadem interueniẽte raro eſt ei reſtituẽda res,qui vicerit:ſed oportet arbitrio Iudicis apud ædem aliquam deponi.j.eod.l.ei.§.vlt.& in hoc caſu competit actio depoſiti ſequeſtraria.j.eod.l.ſi in Aſia.§.cũ ſequeſtro. Et habet naturam depoſitũ, quòd ſi in tumultu,ruina, incendio, naufragio,aliquid depoſitũ ſit, ſi cùm deponens illud repetet, depoſitarius depoſitũ recepiſſe inficiatur,(id eſt,negat) tenebitur in duplũ eius quod recepit: alius tenẽ ſolùm in ſimpl & iſta dicitur depoſiti Directa.Eſt & Contraria, quæ datur depoſitario & eius hæredi in deponentẽ & eius hæredem: in qua venit quod vtiliter eſt impenſum a depoſitario in rẽ depoſitã. Hæc actio eſt ciuilis & perſonalis:nec in ea iuratur in litem.j. cod.

Depoſiti contraria.

eod.lex ciuitatis non eſt: quia regulariter nulla contraria infamat.ſ.de his qui not.infam.l.fur.§.vltimo. Item bonæ fidei eſt: Inſtit.de act.§.actionum.

LIBER XVII.

Mandati.

OBligatio mandati in conſenſu contrahentium cõſiſtit:ideo per nuntium quoque, vel per epiſtolam mandatum ſuſcipi poteſt. Item ſiue rogo, ſiue volo, ſiue mando, ſiue alio quocũque verbo ſcripſerim, ideo ſaltem mandati actio eſt: & eſt mandatum ab eo, qui gratuito ſuſcepit exhibendum. Mandatũ enim niſi gratuitum nullum eſt. Nam originem contrahit mandatum ex officio & amicitia: officio autem contraria eſt merces. Interueniente autem pecunia res ad locationem & conductionẽ potius reſpicit. infrà eod.l.j.§.vlt. Sed non omne mandatũ eſt obligatorium: nam quòd tua tantum gratia tibi mandem, ſuperuacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio naſcitur: veluti ſi mandem tibi, vt pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quàm in vſuras, vel econuerſo: cuius generis mandatum magis eſt conſilium, quàm mandatum: & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiam ſi non expediat ei cui datur: quia liberum eſt cuique apud ſe explorare, an expediet ſibi conſilium. Quãdo autem mandatum fit mei gratia tantum, veluti ſi mandem tibi vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emas. Item quando fit mea & aliena gratia: vt ſi tibi mandem, vt mihi & Titio fundum emas. Item quando fit tua & mea: veluti ſi tibi mandem vt ſub vſuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. Item tua & aliena: veluti ſi mandem tibi vt Titio ſub vſuris crederes pecuniam: his caſibus naſcitur obligatio, & datur actio mandati contra mandantem, dummodo ſimiliter mandatarius fines mandati cuſtodierit, neque in aliquo exceſſerit: ſed ſuſceptum mandatum adimpleuerit. Et dicitur Mandatum quaſi ex manu mea datum. Ex mandato oriũtur duæ actiones: Directa, quę competit cùm cœperit intereſſe eius qui mandauit. Contraria autem actio mandati competit, cùm procurator impleuit mandatum iniunctum.

Mandatum quando obligatorium.

Actiones mandati.

Pro ſocio.

Societas eſt duorum vel plurium conuentio honeſtè celebrata, ob commodiorem vſum & vberiorem quæſitum contracta, ſecun-

ſecundum Tulliũ.Inſtit.eo.§.ſuper rub.Et poteſt ſocietas coiri vel in perpetuum,id eſt,donec viuunt contrahentes:vel ad tẽpus,puta biennium, &c. vel ex tempore puta à natali Chriſti proximo in futurum:vel ſub cõditione. Et cõtrahitur ſocietas ſiue vniuerſorum bonorũ,ſiue alicuius negotiationis: ſimiliter etiã vnius rei tantum.Et poteſt coiri re & verbis,id eſt,cõiunctim interueniẽte re,& interueniẽte ſtipulatione: vel etiã per nuntiũ.Diſſoluitur autẽ ſocietas renuntiatione,morte naturali, & ciuili,id eſt,capitis diminutiõe maxima vel media:vel etiã aduerſa fortuna ſuperueniente:vt ſi quis ex ſociis bonis ceſſerit,vel bona ſua publicata fuerint.Inſtit.eod.§.ſoluitur.

Societas contrahitur. *Diſſoluitur.*

LIBER XVIII.

De contrahenda emptione,& de pactis inter emptores & venditores compoſitis.

ORigo emendi & vedendi à permutationibus cœpit: olim enim nõ erat ita nummus ſicut hodie: neq; aliud Merx,id eſt,res vendita, & aliud pretium vocabatur:ſed vnuſquiſq; ſecundum neceſſarium temporum ac rerũ cum vtilibus ſibi inutilia permutabat: quoniam plerunq; euenit, vt quòd alteri ſupereſt,alteri deſit.Sed quia nõ ſemper, nec facilè cõcurrebat, vt cùm tu haberes quod ego deſiderarẽ, inuicẽ haberem quod tu accipere velles: ideo electa eſt materia auri vel argenti,cui publica ac generalis æſtimatiò difficultatibus permutationum ſubueniret:eaq; materia forma publica percuſſa(id eſt, numiſmate)vſum dominiumq; non tam ex ſubſtantia,quàm ex quantitate ſua præbet. Vbicũq; ergo pecunia datur vt aliquid aliud accipiatur, Emptio eſt,& venditio. Vbi autem alia res præter pecuniam pro conſimili vel alia re datur, eſt permutatio, non emptio.Et in eo differũt Emptio & Permutatio:qa in permutatione vtrunq; dicitur Merx &Pretiũ, & vterq; Emptor & venditor appellari poteſt.In vẽditione autẽ ſicut aliud eſt vẽdere, aliud emere,& alius emptor, alius vẽditor: ita aliud eſt pretiũ, id eſt,pecunia,alterum merx,id eſt, res vendita. Itaque & ſine pretio venditio nulla eſt.Eſt autem emptio iuriſgentiũ, & ideo conſenſu peragitur,& inter abſentes contrahi poteſt per nuntium ad hoc deſtinatum,& per literas.

Emptio quando ſit. *Permutatio.* *Pretium.* *Merx.*

De in diem addictione.

Addico,ex ad,& dico cõponitur: & eſt vẽdere per licitationem,hoc eſt,in vẽditione publica,vbi alius alio maius pretium

poſſic

pollicetur,vt ſibi potius quàm alteri venalia addicantur: vnde Addictio,& titulus de in diem addictione:quem quidam noſtri tēporis iuriſperiti non intelligentes, emendant dicētes, de in diē adiectione:vbi non verba modo,ſed ſententiā ac ius ipſum corruperunt:quo verbo Cicero pro Cecinna ſæpe vtitur. Inde Addicti apud veteres dicebantur,qui prætoriis pronuntiatione ac iuſſu,cùm ſoluendo non eſſent,creditoribus vendebātur:de quibus crebra apud Liuium mentio habetur. Et Addictus morti,deſtinatus dicitur.Cicero lib.offi.III.Et is qui morti addictus eſſet, &c. Dicitur ergo in diē addictio generaliter, quando vendo tibi rem hoc pacto, quod ſi aliquis in diem talē meliorem conditionē attulerit,ſit tibi inempta. Et dicitur melior conditio afferri, ſi aliquid pretio ſit additum:vel maturior ſolutio, aut facilior afferatur: vel locus opportunior ſoluendo pretio adiiciatur:vel perſona idoneior accedat ad emptionem. Si quis extiterit qui meliorem conditionem afferat, deinde prior emptor paratus ſit plus adiicere, ceſſabit obligatio ſecundò conſtituta. *Addictio.* *Addicti.*

De lege commiſſoria.

Lex commiſſoria eſt ſpeciale pactū quod in venditione apponitur:& habet locū quando vendo tibi rem & trado,& ſi nō ſolueris hinc ad menſem,vel aliud tēpus expreſſum in conuentione,quod res ſit inempta, & cadat in commiſſum. Itaq; cùm venditor fundi in conuentione cauit,vt ſi ad diē pecunia ſoluta non ſit,vt fundus ſit inemptus:ita debemus intelligere fundum inemptum,ſi emptor inēptum eſſe velit,quia id emptoris cauſa cauetur: & ideo lex commiſſoria in venditionibus adiecta exercebitur ſi emptor volet, non eo inuito: quia quod fauore alicuius,&c. C.de legib.l.quod fauore.

De hæreditate,vel actione vendita.

De vēditione incorporalium loquitur hic titulus. Tenet autē hæreditatis vēditio, cùm aliqua eſt hæreditas quæ venierit, niſi dolus emptoris cōtractui dederit cauſam.C.eo.l.quę nondū.Si verò nulla ſit hæreditas,puta viuētis,aut eius qui nullus eſt de iure ciuili, vt quia ſeruus eſt: vel quia nec eſt ille, neq; fuit in rerū natura,cuius hæreditas vēditur,venditio eſt nulla. infrà eo.l.j.Nec enim poteſt eſſe emptio ſine re:quia non venitur alea,vel ſpes.infra eo.l.cùm hæreditatē. quo caſu tenebitur venditor emptori reddere pretium, & præſtet ei ſuum intereſſe,& expenſas,quas in eam rem impendit:ſcilicet per acti- *Hæreditat. Venditio.*

ne

nem ex empto, licet non teneat emptio. Firma autem & valida exiſtente venditione, & venditorem ſuam hæreditatē pendente, ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias tradere debet emptori ſi ſint apud eum, licet non vēdiderit eas. Eſt enim aliud vendere hæreditatem : aliud res hæreditarias. Quòd ſi non ſint apud eum, vel dubitatur quæ ſint, vel vbi ſint res hæreditariæ : cedere debet actiones omnes hæreditarias, quęcunque ſibi cōpetunt ex hæreditate, vel etiā quas ipſe occa ſione hæreditatis cōſtituit: vt ſi accepit fideiuſſorē ab hæredita rio debitore, vel ſi nominauit, vel litem conteſtatus eſt : vt infrà eo. l. ij. §. perueniſſe. & §. non ſolùm. Amplius etiam præſtat vēditor emptori, quod ad ſe peruenit, vel perueniet de hæreditate : præſtabit ergo pretia venditarum rerum, licet alij donauit ea. Item & ea quæ alienauit præſtabit, &c. de Actionibus autem venditis ſciendum, quòd omnes actiones vendi poſſunt ſiue ſint puræ, ſiue conditionales, ſiue reales, ſiue perſonales : & tenetur venditor, ſi nihil debeat debitor, vel ſi habeat exceptionē. Non autem tenetur præſtare locupletem debitorem, vel in ſummā certam, niſi in contractu ſit dictum. infrà eod. l. ſi nomen. & l. quidē. & l. nomina. & C. eo. l. vlti. Et ſiue venditor nominis cedat actionem emptori, vtetur directis emptor: ſiue non cedat, emptor habebit vtiles actiones & in perſonam & in pignora. j. eod. l. emptori. & contra principales debitores, & contra fideiuſſores, &c.

[V]enditor hæ[r]editatis ad [q]uæ tenetur [e]mptori.

[A]ctio vendi[t]a.

De reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere.

Duas partes habet hoc rubrum. Reſcinditur enim aliquādo venditio, & hoc altera parte inuita: puta quando facta eſt cōtra prohibitionē iuris, vel lege impediente: vt ſi cū filiofa. aut ſeruo facta ſit, aut propter metum adhibitum. Item propter dolū emptoris, & nō alterius. Itē per actiones ædilitias, redhibitoriā, & quanto minoris. Item ratione erroris. Item ratione ſolennitatis obmiſſæ. Quandoque autē, licet diſcedere ab emptione etiā perfecta, & hoc volente vtraque parte: de quo loquitur ſecūda pars tituli. Emptio enim & venditio ſicut conſenſu cōtrahitur, ſic à contrario reſoluitur conſenſu antequam res fuerit ſecuta. Poteſt enim dum res integra eſt conuentione noſtra infecta fieri emptio. Et dicitur res integra, ſi res in totum, vel pro parte, vere, vel interpretatiuè non fuerit tradita: nec pretium in totū vel pro patre fuerit ſolutū. Interpretatiuè dicitur res tradita, cùm

[D]iſceditur ab [e]mptione.

[Res] integra.

cùm perierat penes venditorem.eſt enim liberatus,ac ſi tradidiſſet emptori:j.eod.l.cùm emptor.

De periculo,& commodo rei venditæ.

In re vendita & nõ tradita ſæpe contingit periculum. Ideo de hoc tradit lex regulã,vt perfecta venditione omne commodum & incommodũ,quod rei venditæ contingit, pertineat ad emptorem j.eod.l.j.Sed poteſt tradi melior regula rotunda & quadrata. Cùm vẽditio fit purè ſine ſcriptis certæ ſpeciei, quæ deguſtationem non exigit, omne periculum pertinet ad emptorẽ,excepto caſu publicationis,niſi pactũ,culpa,mora, calliditas tradentis interuenerint.Dicitur primo in regula Purè: quia ſi ſub cõditione fiat,& ante conditionis euẽtũ pereat res, perit venditori:licet ſecus ſit ſi facta ſit deterior.j.eod.l. quod vi pendẽte. Sine ſcriptis ideo dicitur,quia ſicut propter cõditionem non exiſtentẽ eſt emptio imperfecta, ita & ſi ſcriptura non ſit completa quam interuenire voluerunt: vnde idem in periculo ſtatuerũt.C.de fide inſtru.l.contractus.& C.eo.l.cùm inter.& Inſtit.eod.§.cùm autem.Speciei dicitur, quia ſi in genere ſit facta,puta,vendis mihi hominem, nunquã ſpectat periculum ad emptorem, etiam ſi omnes ſerui quicunq; ſunt in mundo perirent:quia genus interire non poteſt.j.eod.l.lectos. & l.& eũ.& l.quòd ſi neq;.Certæ,ideo dixi.qa ſi ſub incertitudine ſit vendita,licet ſit ſpecies,non tamen ſemper ſpectat periculum ad emptorem: puta, vendo Stichum vel Pamphilũ:ſi enim moriatur vterq; vel ſimul,vel diuerſis temporibus, periculũ eſt emptoris:ſecus ſi alter eorũ tãtum pereat.Nam eius periculũ ſpectat ad venditorẽ ſ.de contrahen.empt.l.ſi in emptione.§.pen. Item deguſtationẽ non exigit, &c. quia ſi exigat deguſtationẽ, ſeruatur diſtinctio.gl.& Doct.Inſtitu.§.cùm autem.in ver.ſtatim.circa finem.Item,Excepto caſu public.ideo dixi,quia illud periculum reſpicit venditorem.j.eo.l.ſi fundũ. Item,De pacto ideo dixi:quia ex natura cõtractus venditor de dolo & lata culpa & leui tenetur,nõ de caſu.j.eod.l.cùm cuſtodiam.& l.ſi vendita.pactũ verò etiam in fortuito caſu derogat. j.eod.l.ſi in venditione.Item, De culpa dixi:quia ſi culpa inſit caſui,vel præcedat,ſpectat periculum ad venditorem qui culpam adhibuit ſicut in cõmodato.Item,De mora.ideo dixi:quia ex ea ſpectat periculũ ad venditorem:vel ſi emptor vel vẽditor fuerint in mora,poſterior mora præpõderabit primæ:& transfert hæc mora periculum in moroſum.Quod autem dictum eſt

in Peri

in Periculo rei venditæ, idem intelligendum & in Commodo.

De ſeruis exportandis.

Seruus dicitur exportari, qui ea conditione vẽditur, vel eo pacto à dño diſtrahitur, ne amplius in eo loco moretur: ſed de vno loco in aliũ, vel de vna ciuitate in aliã, vel de vna prouincia in aliã transferatur. Si ergo ſeruus fuerit diſtractus, id eſt, venditus, ne aliquo loco moretur, puta Romæ vel Bononiæ, poteſt ille qui vendidit, talem legẽ remittere, ipſumq; Romæ retinere. Propter domini enim ſecuritatem cuſtoditur lex, id eſt, pactio appoſita in venditione ne forte vxori ſuæ ſe immiſceat, vel ſimile quid faciat. Ideo etiam renuntiare poteſt Dñs fauori pro ſe introducto. De ſignificatione huius vocabuli Exportare, dicetur C. quæ res expor. non de.

LIBER XIX.

De actionibus empti, & venditi.

QVia parum prodeſt emere & vẽdere, niſi actiones eſſent conſtitutæ quæ venditiones exequerentur, & emptiones ad effectum deducerent: ideo proditæ ſunt duæ actiones: vna empti, quæ datur, ſi res vendita non tradatur: & agitur in id quod intereſt emptori: & aliquando tale intereſſe pretiũ egreditur, ſi fortè pluris intereſt, quàm res valeat, vel empta eſt. Vtitur ergo actione ex empto is qui emit. Cùm enim actio iſta bonæ fidei ſit, nihil magis ſibi congruit, quàm id præſtari, quod inter contrahentes actum ſit. Quod ſi nihil ſit conuentum, ea præſtabuntur, quæ naturaliter inſunt. Per contrarium autem datur actio ex vendito venditori cui pretium non ſolutũ fuerit: qui poteſt ex vendito agere contra emptorem, vt pretium conuentum ſibi perſoluatur: & præterea etiam intereſſe petere eius, quanti intereſt, ipſum pecuniã tempore promiſſo non habuiſſe. Et generaliter quibuſcunq; daretur actio ex empto, ſi emiſſent per ſe, vel per alios, eiſdem datur ex vẽdito, ſi vendiderunt per ſe, vel per alios: ſæpe tamen reperitur actionẽ ex vendito, vel venditi, competere emptori. Et econtrà actionem ex empto competere vẽditori. Veteres enim viciſſim vel promiſcuè, his vocabulis vtebantur: idem in locatione, & conductione. j. cod. l. veteres.

Actio empti.

Actio ex vendito.

Locati, & conducti.

Locatio & conductio cùm naturalis ſit, & omniũ gentium: non verborũ ſolennitate duntaxat, ſed & nudo conſenſu contrahitur.

trahitur. Eſt autem Locatio perſonæ, reíve ad vſum facta conceſſio, mercede in pecunia numeranda conuenta. Alioquin ſi de re alia danda faciendáve conuenerit, non erit locatio: ſed innominata forma negotij: ex quo ágeretur actione incerti, id eſt, præſcriptis verbis.ſ.cõmuni diuid.l.ſi conuenerit.& depoſiti.l.j.§. ſi quis ſeruum. Locator ergo dicitur, qui eo quod ſuum eſt, alium vti permittit, cõuenta mercede. Cõductor verò econtrà, qui eo, quod alienum eſt, vtitur pacta mercede. Si ergo domum meam te conuenta mercede habitare permitto, tu conductor, ego Locator dicor.j̃. eod.ſi tibi. & l.cùm fundum.& l.ſi quis fundum. Tu quoq; ſi operas tuas mercede in re mea ponas: diceris locator operarum tuarum: ego earundem conductor. Si verò tibi opus faciendũ mercede conuenta dedero: reſpectu operis ego locator, tu verò conductor diceris. j̃.eod.l.Item quæritur.§.j.& §.ſi gemma.& §.ſi fullo. Et quandoque diceris Redẽptor.j̃.eod.l.qui inſulam.§. qui ædem.& l. ea lege.§.vlti. Et hæc eſt emptio mirabilis in pecunia & opera cum ſumptu: ſed reſpectu operæ econuerſo eſt. Sæpe tamen vnum pro alio ponimus: vt de actione empti ſuprà diximus. Et dãtur ex locatione duæ actiones: Vna actio ex Locato quæ datur locatori pro re locata deteriorata: aut pro mercede perſoluenda, aut pro poſſeſſione euacuãda finito tempore cõductionis. Alia actio ex Conducto, quæ datur conductori ſi re quam conduxit ei frui non liceat.

Locator. *Conductor.* *Redemptor.* *Actio locati.* *Conducti.*

De æſtimatoria actione.

Actio æſtimatoria dicitur, id eſt, actio præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur: & dicitur Aeſtimatoria, qa iudex ſuam interponit æſtimationẽ. Nam cùm res æſtimata vendenda datur, verbi gratia: Dicit aliquis, tene hunc librum, & vendas pro decem, & reddas mihi aut eum, aut eius æſtimationem. Olim dubitabatur, vtrum ex vendito eſſet actio, propter æſtimationẽ: an ex locato, quaſi rem vendendam locaſſe videar: an ex conducto, quaſi operas conduxiſſet: an mandati: quia mandato meo hoc fecit. Melius itaque viſum eſt hanc actionem proponi, quæ appellatur Aeſtimatoria actio, & agitur præſcriptis verbis. Quoties enim de nomine contractus alicuius ambigitur, & conuenit aliquam actionem dari: danda eſt æſtimatoria præſcriptis verbis, quæ datur, quatenus ipſa res incorrupta reddatur. Aut æſtimatio de qua conuenit præſtetur: cum diſtinctione tamen quis alterum rogauerit, vt ro-

Aeſtimatoria actio.

e gantis

gantis ſit periculũ.j.de præſcript.verb.l.ſi rogauerit.Si autem ita dicat:Vendas rem pro decem,ſi verò pluris vendas, tuum ſit:tunc periculum indiſtinctè eſt accipientis.j.eo.l.j.de illo per gl.Inſtit.de act.§.actionum.in ver.de æſtimat.

De rerum permutatione.

Permutatio. Inter contractus innominatos præcipuus eſt cõtractus permutationis,quæ proxima eſt emptioni & vẽditioni. Eſt autem permutatio vnius rei per alteram præſtatio: ſtatq; in generali nomine.Quippe omnis contractus nominatus vel innominatus in larga appellatione poteſt dici permutatio, ex quo inuicem datur,& accipitur.Ergo & venditio & locatio.Sed ex inopia nominum, quia plura ſunt negotia quàm vocabula.j. de præſcrip.verb.l.iiij.obtinuit vt præfata permutatio, quæ erat olim ante monetam percuſſam,de qua ſ.de contrahen.emp.in ſpeciebus tantum cõtrahatur. Sicut & olim cõtrahebatur antequã eſſet pecunia percuſſa, vel venditio inuenta. Sicq; licet hoc nomen permutationis ita competẽter declinetur, ſicut & venditio & locatio:tamen quia latè patet,& nimis eſt incertus ſecundum ſignificationem verborum contractus iſte qui dicitur permutatio,cenſetur innominatus:quia caret nomine certo,id eſt,ſpeciali. Nã vt dixi,omnem ſignificat contractum ex quo quid datur, vel accipitur: ſicut & dicimus Do vt des.j.de præſcrip.verb.l.naturalis meus.in fi.§.j.& iſta poteſt eſſe ratio quare l.j.j.eod.appellat permutationem contractũ innominatum. Poteſt enim aſſignari alia actio: nam contractus illi duntaxat nominati ſunt,ex quibus ſtatim naſcitur obligatio: vt vides in depoſito,commodato,vendttione,locatione:in his enim ſtatim interuentu rei naſcitur obligatio: vt pariat actionem in re depoſita,commodata, &c.Inſtit.quibus mod.re contra.ob.§.Item is cui.& §.penul.& ſupra de pact.l.iuriſgentium.j.reſponſo.Permutationis autem contractus licet factus ſit voluntate partiũ,& ideo naturalẽ hincinde induxerit obligationem, non tamen dat actionem:imò exigitur rei interuentus, & tunc non ex rei interuentu, ſed ex præcedenti pacto agitur.C.eod.l.ex placito. Sed in depoſito, commodato, &c.ex re tradita initium paratur obligationi,vt dictum eſt.Ergo ſecundum hoc donatio hodie dicetur contractus nominatus:quia ex ſolo pacto dat actionem: ſed olim erat contrarium.C. de donationibus.l.ſi quis argentum.§.vltimo. Contrahitur permutatio tunc demũ,quando cõuenit vt certa ſpecies detur pro certa, puta ...ius

Contractus nominati.

Permutatio contrahitur.

Stichus pro Pamphilo, hic codex pro iſto Bartolo. Ex permutatione naſcuntur duæ actiones, Præſcriptis verbis, & Condictio ob cauſam: quod proſequere, vt Inſtitu. de actio. §. actionum.

De præſcriptis verbis, & in factum actionibus.

Actio præſcriptis verbis ideo dicitur certa, quia præſcripta verba erant huic actioni. Et habet locum in tribus generibus negotiorum. Primò in pactis incontinenti appoſitis. C. de pact. inter empt. & vend. l. ij. Secundò vbicunq; dubitatur de actione circa contractum: nam cùm deficiunt vulgaria atque vſitata actionum nomina, præſcriptis verbis agendum eſt. Ad quam actionē neceſſe eſt confugere, quoties cõti actus exiſtant, quorum appellationes neq; iure ciuili proditæ ſunt. Natura enim inductum eſt, vt plura, &c. Tertiò datur in tribus contractibus innominatis ſcilicet Do vt des, Do vt facias, Facio vt facias. In quarto autē, ſcilicet Facio vt des, datur de dolo. l. naturalis. ǰ. eo. §. quod ſi facio. Et venit in actione præſcriptis verbis omne quod veniret in actione quæ daretur ex ſimili contractu: puta Do rem vt rem accipiā: id venit hîc, quod veniret in venditione. Do vt facias, id veniet quod venit in locatione. ſ. depoſi. l. j. §. in cõducto. & ǰ. l. j. §. ſed ſi facio. veniet ergo intereſſe in actionem iſtam, & dolus ſi culpa lata & leuis: vt venirent in ſimili contractu: Ciuilis eſt hæc actio Præſcript. & verb. eadem ipſa dicitur in factum. ǰ. eod. ſi tibi polienda. Non tamen omnis in factũ eſt Præſcriptis verbis, ſicut ea quæ de damno dato proponitur, & ex quolibet edicto vel interdicto. Et locum habet nedum in contractibus & quaſi, ſed in maleficiis & quaſi, vbicunque ęquitas ſuadet dari actionem. ǰ. eo. l. quoties. & ideo dicitur eius tenor in multis & variis articulis admiſſus. C. de ſacroſanct. eccl. l. ſancimus. Stricti iuris eſt hæc actio, perpetua eſt, perſonnalis eſt, hæredibus competit, & in hæredes: de hac Inſtit. de act. §. actionum.

Contractus innominati.

Actio praſcriptis verbis, quãdo habet locu[m]

LIBER XX.

De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

INter Pignus, & Hypothecam quantum ad actionem hypothecariā nihil intereſt. Nā de quacunq; re inter creditorem & debitorem cõuenerit, vt ſit pro debito obligata, hac appel-

lationc vtraque continetur: Sed in aliis eſt differentia: Nã Pignoris appellatione duo oportet interuenire: vnum, quod res ſit mobilis: dicitur enim pignus à pugno: quia pugno vel manu traditur, vel tradi poteſt. j. de verb. ſigni. l. plures. §. pignus. Secundum, quòd traditur creditori. Sed ea quæ ſine traditione nuda conuentione tenentur, propriè Hypothecæ appellatione continere dicimus. Patet igitur, quòd ſi res eſt mobilis, & non tradatur: ſiue eſt immobilis, & tradatur vel non, dicitur Hypotheca. Contrahitur obligatio pignoris conuentionalis ſola conuentione, vnde ſibi tale nomen imponitur. ſ. de pignor. act. l. j. in prin. nec in ea cõuentione eſt neceſſaria ſcriptura, vt præſentia perſonarum: quia & inter præſentes, & inter abſentes per nuntium vel epiſtolam contrahitur obligatio pignoris. Et fiunt ſcripturæ de his, vt quod actum eſt per eas, poſſit facilius probari. Pignus autẽ prætorium, & iudiciale non cõtrahuntur ſola conuẽtione, ſed neceſſarium eſt, vt quis veniat in poſſeſſionẽ, vt ſ. de pign. act. l. non eſt mirum. Naſcitur Hypothecaria actio ex obligatione pignoris, quæ eſt in rẽ, & eadem dicitur quæ Seruiana. ſ. de pact. l. ſi tibi. §. de pignore. & Inſtitu. de act. §. itẽ Seruiana. Item datur creditori, & eius hæredi, & contra quemlibet poſſeſſorem pignoris. Item eſt arbitraria. Inſtit. de act. §. præterea. Item quandoq; tollitur decennio, quandoque vicẽnio, quandoque xl. annis: ſed non tollitur triennio. vt no. C. ſi aduerſ. credi. & de præſcript. xxx. vel xl. ann.

Pignus. *Hypotheca.* *Hypothecaria quando naſcitur, & qui.*

In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.

Qualiter per conuentionẽ expreſſam contrahatur obligatio pignoris dictum eſt: ſequitur qualiter cõtrahatur tacitè ex vi, & poteſtate legis: & hoc quidẽ in multis & variis caſibus contingit. Nec eſt opus omnes ſingulariter enumerare, ſed digniora exempla proferamus in medium. Ecce enim marito obligata ſunt omnia bona eius, qui promittit ſibi dotem pro muliere: Sic & mulieri omnia bona obligata ſunt mariti, pro reſtituẽda dote. C. de rei vxo. actio. l. j. §. & vt plenius. Item locatori fundi fructus ex eo percepti obligati ſunt tacitè. Itẽ omnia inuecta, & illata domino ſciente, vt ibi ſint perpetuò, dño obligata ſunt: ſecus in his quæ inferuntur ad tempus. Item matris: quæ conuolat ad ſecundas nuptias, bona tacitè obligata ſunt filiis prioris matrimonij: vt reſtituat mater quæ lucrata eſt a priori marito.

[illegible] hypotheca [illegible] bus datur.

tito.C.de ſecun. nupt.§.penult.hac edictali pe. Itē bona defuncti mariti tacitè obligata ſunt pro paraphernalibus rebus reſtituendis.C.de pact.conuent. tam ſuper do.l.vlt. Item bona defuncti,pro legatis,& fideiuſſoribus.C. communia de le.l.j. Itē pro tributis vniuerſa bona eorū qui cenſentur. C.eo.l.j. Item contrahentis cum fiſco.C.eo.l.ij.& ſic de ſimilibus.

Quæ res pignori vel hypothecæ obligari non poſſunt.

Licet dixerimus ſuprà,corporalia poſſe obligari: tamen ſecus eſt in quibuſdā fauore religionis:ecce enim monumentum nō poteſt pignori obligari.C.eodē.l.iij. Sic & Eccleſiæ: in Authent.de alie.emphyt.§.& quoniā.Idemq; in ſacris vaſis vel ornamentis eccleſię.C.de ſacroſan.eccle.l.ſancimus nemini Niſi illa ſuperflua ſint in Eccleſia, & debitum immineat eccleſiæ.vt in Authent.ſuper candē legem ſignata.& in cap.lator. extra de pigno.Item liberi hominis nulla eſt obligatio,quia cōtraria eſt libertati,& naturæ:adeò vt ſi filium tuū obliges,nulla obligatio fit:imò à debito creditor cadit,&c.in Auth. vt nulli iudi.§. quia autem & huiuſmodi.& C.eo qui filios. In caſibus tamen tenet obligatio,vt in redempto ab hoſtibus:& cùm pater ob neceſſitem famis filium obligat:nam cùm ei liceat vendere, multò fortius poterit obligare.infrà de leg j.l ſenatus.§.vlti.& C. de pa. qui fi.diſt.l.j.& C.de cap.l.vlt.Itē impeditur obligatio propter publicam vtilitatem:vt in ſeruis aratoriis, & bobus aratoriis,& inſtrumentis aratoriis: ex hac enim cauſa tributorum illatio retardaretur.C.eo.l.vlti.& ante pe.& ſimilibus.

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his qui in priorum creditorum locum ſucceduut.

Pluribus modis aliquis in pignore poteſt eſſe potior: putà ratione cauſæ:ſi enim ſecundus creditor credit pecuniā,ad cōſeruationē pignoris,& in ea cauſa pecunia eſt conſumpta,præfertur ſecundus primo: veluti ſi nauis fuerit obligata, & ad armandum eam vel reficiendam credidi,mea enim pecunia ſaluā facit totius pignoris cauſam.Idē,& ſi credidit in cibaria nautarum,ſine quibus nauis nō potuit ſalua peruenire.Itē & ratiōe cauſæ præfertur ſecundus primo, vt ſi expedit in funerando teſtatore:funeraria enim ſuperat omne æs alienū. ſ. de reli.l. pe. *Potius in pignore*

Prior tẽpore. & l.at ſi quis.§.j.Item ratione temporis præfertur creditor primus ſecundo, vbi ſecundus non poteſt prætendere aliquã prædictarum cauſarum, vel priuilegium: vel quid ſimile. Eſt enim hæc regula in pignoribus. Qui prior eſt tempore potior eſt iure.C.eo.l ſi fundum.hoc tamen eſt intelligendũ de primo creditore, cui erat pignus obligatũ: ita quod debitor obligationẽ non potuit reſoluere inuito creditore: vel ſi poterat, non tamẽ cómodè.j.l.j.& l.potior.j.reſp. & ſ.titu.prox.l.pen. Itẽ ſuperficiario vel emphyteuta pignorante, potior eſt cauſa domini pro penſione eius, quam cui obligauit emphyteuta, vel ſuperficiarius.j.eod.l.etiam. Fallit autem dicta regula nedum ratione cauſæ, vt dixi, ſed etiam ratione pacti: vt, ecce pignori obligaſti omnia bona tua, deinde tibi mutuò vt ex ea pecunia aliquam rem emas, & vt ea res mihi ſit obligata, præferat enim primo.C. eod.l. licet. Item fallit ratione mendacij: vt ſi prior poſſeſſor eras in pignore, & ego ſecundus, prætẽdo contra te hypothecariam: ſed tu negas rem eſſe eius, qui mihi & tibi eã obligauit. Nam ſi te de mendacio arguero: poſſeſſionem transferes, licet prius tibi fuiſſe obligatam velis probare.C.eo. Authen.item poſſeſſor. ſed reſtituta poſſeſſione audieris in iure tuo. Itẽ fallit ratione ſemiplenæ probationis: quid enim ſi confitearis te mihi debere ex tali cauſa, x. vel in priuata ſcriptura, vel coram teſtibus, & pignus mihi obligas: ſi quidem perſonalis actio mouetur contra debitorem, ea robur ſuum habet. Idemq; & ſi contra eundem agatur hypotheca: quia confeſſio vel ſcripturæ confitenti vel ſcribenti debet præiudicare, &c. Item fallit regula ratione priuilegij dotis. Mulier enim & eius filij, vel deſcendentes ex ea, habent hypothecariam pro dote matris ſuæ contra omnes mariti creditores, licet anterioris tẽporis priuilegio ſint vallati.C.eo.l.vlt. Item fallit propter priuilegium militiæ, quod potentius eſt priuilegio dotis, quando pecunia eſt credita, vt inde ematur militia: talis enim creditor præfertur omnibus anterioribus creditoribus, imò etiam præfertur mulieri.C.de pig.l.vlt.& in Authen.de exhib.re.§.optimũ.& de æqual.dot.§.quia verò. Et eſt magna poteſtas creditoris qui aliis in pignore præfertur: habet enim exceptionẽ, ſi conueniatur ab aliis: & ſi alij poſſederint, poteſt ab eis aduocare rem. Creditor autem ſecũdus poteſt ab omni poſſeſſore aduocare rem, præter quã a priore, vel qui ab eo habet cauſam. j.eod.l.creditor.j.reſponſ.& l.ſi prior.§.ſi ſimpliciter.

Creditor præfertur ... [illegible]

De

De diſtractione pignorum, vel hypothecarum.

Diſtrahi pignus dicitur, cùm à creditore vẽditur: poteſt enim creditor pignus ex gactione (quãuis eius ea res nõ ſit) alienare. Eo ipſo enim quòd debitor non reluit, id eſt, liberat pignus ſuum, videtur dare licentiam creditori de vendẽdo. Et tũc relinquitur arbitrio creditoris ex pignoribus ſibi obligatis qbus velit diſtractis ad ſuum cõmodũ peruenire. Sed hoc diſtinctionem recipit: quia aut actum eſt inter partes de vẽdendo, & nunciabit creditor ſemel debitori de luendo pignore: & tũc vẽdat, iuſta tamen conditione. Si autem conuentũ fuit, vt non vendatur, nihilominus creditor vendere poteſt: ſi tamẽ ter denuntiauerit debitori vt ſoluat, & ceſſauit. Alioquin furti tenetur. ſ. de pig. act. l. ſi cõuenerit. Eſt autem illa tertia denuntiatio faciẽda, & poſtea neceſſariũ eſt labi biẽnium. Sicut & multò magis vbi creditor non conuenit de contrahendo, vel non diſtrahendo. Sed vbi nihil conuenit, ſufficit vna denũtiatio: & poſtea elapſo biennio poterit fieri venditio. C. de iure dot. nupt. vlt. ſi eſt ſpeciale quòd iſtud pactum de non vendendo non præiudicet creditori, quin poſſit alienare pignus, & hoc propter publicã vtilitatem, ne creditores retrahantur à mutuando, ſed potius inuitentur.

Reluere pignus.

Ter nũtiare.

Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur.

Soluitur hypotheca, ſi ab ea diſcedatur volũtate creditoris, aut creditor paciſcatur, id eſt pactũ faciat de remittendo debitũ: vel ſi conuenerit vt pro hypotheca fideiuſſor daretur, & ille datus ſit: tũc enim ſatisfactũ videbitur vt hypotheca liberetur. Intelligitur etiã ſatisfactum creditori, ſi iuſiurandum delatum debitori datum eſt, id eſt, ſi deferente creditore iurauit debitor rem nõ eſſe hypothecæ obligatam. Item liberatur pignus ſiue ſolutum eſt debitũ, ſiue eo nomine ſatisfactũ eſt. Sed & ſi tempore finitum eſt pignus, idẽ dicere debemus. vel ſi qua ratione obligatio eius finita eſt: quia fortè ad conditionem fuit obligatum quouſq; Imperator venerit Romã, &c. Qui ergo paratus eſt ſoluere, meritò pignus videtur liberaſſe: q verò nõ ſoluere, ſed ſatisfacere parat⁹ eſt, in diuerſa cauſa eſt: niſi creditori placuerit ſatisfactio. Dicitur autem Satisfacere, qui non debitum ipſum ſoluit, ſed pignus, vel fideiuſſorem dat: quàm ſatisfactionem

Satisfit creditori.

nem creditor inuitus admittere non tenetur. Si autem eam admiſerit vice ſolutionis, ſibi imputare debet. Itẽ ſi creditor conſenſerit venditioni pignoris, liberatur hypotheca. Idẽ ſi quoquo modo tollatur perſonalis & principalis obligatio. Si tamẽ tollatur ipſo iure, & cum effectu, vt per confuſionẽ vel ſucceſſionem. Nam vbi tollitur ipſo iure, ſed non cum effectu, non præiudicatur in hypotheca: vt j. ad Trebel. l. debitor. & de exhib. rei iudic. l. penult. §. Latinus. Vbi verò actio principalis tollitur per exceptionem xxx. annor. nihilominus durat hypothecaria vſque ad xl. annos. & C. eod. l. ij. De diſſolutione autem obligationis pignoris dicitur C. de remiſ. pigno. & de luitione pignor. per totum.

LIBER XXI.

De ædilitio edicto, & redhibitoria: & quanto minoris actione.

Redhibitoria. *Redhibere.* EX hoc edicto dantur tres actiones. Redhibitoria, qua venditor rem vẽditam recipere tenetur. Eſt enim redhibere, facere vt rurſus habeat venditor quod habuerat: & quia reddendo id fiebat, idcirco Redhibitio eſt appellata, quaſi redditio. Et eſt tempus redhibitionis ſex menſes vtiles ex die venditionis, quãdo emptor vitium rei ſupinè ignorauit: aliàs ſi ſciuit, non agitur. Si autẽ ignorauit non ſupinè, ſed abſolutè, tunc *Quanti minoris.* ex die quo ſciuit. Secũda actio eſt Quanti minoris: quæ datur contra vendentẽ rem vitioſam, vel morboſam in tantam æſtimationem quanti minoris ex vitio vel morbo latẽtiore iſta eſt, quam fuerit æſtimata tẽpore vẽditionis. Et datur iſta actio ad *In factum* annum vtilẽ. Tertia actio eſt In factum, quæ datur cõtra ven- *Aedilitium edictum.* ditorem quanti intereſt emptori eam rẽ emptam non fuiſſe: & durat lx. dies. Et apponitur hoc edictũ ædilitium, quia ædiles *Aediles.* currules has actiones poſuerunt. Et dicti erant Aediles, quia edendorum, & ædium curam habebant. Edendorum in hoc, vt morboſa caro non venderetur, vel nimis grandi pretio, vel vitioſum animal. Aedium autẽ curam in hoc, ne quid in via poſitum eſſet. Itẽ ne incenderẽtur ædes: vt diximus ſ. de offi. præ- *Currules.* fect. vig. l. j. Currules autẽ ideo, quia propter eorũ dignitatem *[R]edhibitio [qu]ãdo de-[...]* in curribus deferebãtur. Et datur Redhibitoria ex q.nq; cauſis. primò propter morbũ, ſcilicet corporis: quãdo ex tali morbo vſus rei multũ impeditur: aliàs enim non agitur. Secũdò propter

pter vitium, quòd dictum eſt abeſſe, cùm aſſit. Et dicitur Vitiũ, animi corruptio, etiam in iumentis. In ſeruo auté non dicitur Vitium, niſi ſit fur, & erro: vel qui cõmiſit crimen capitale, vel mortem ſibi conſciuit. Item ſi dictum ſit adeſſe, cùm abſit: vt ſi multum eſt commẽdatus ſeruus venditus de induſtria & ingenio ſuo: cùm tamen ſit iners ſclauus. Et eſt cauſa huius edicti, vt occurratur fallaciis vẽdentiũ, & emptoribus ſuccurratur, quicunq; à venditoribus decepti fuerint, etiam ſi vẽditor ignorauit: quia nõ curamus hoc caſu, neq; intereſt emptoris, an ignorantia vẽditoris fallatur, an calliditate. Eſt & aliud edictũ ædilitium, ne quis cané, verrẽ, aprum, vrſam, pantherem, leonem, aliudúe animal quod nocet, quà vulgò iter fit, teneat: quòd ſi contra factũ fuerit, & homo liber ex ea re perierit, c c. ſolidi præſtabuntur. Si nocitũ homini libero dicetur, quanti Iudici videbitur: condemnatur: cæterarum rerum quantum damnum factum ſit in duplum. j. eod. l. hi enim. §. j. & l. generaliter. & l. qua vulgo. Item pro damno poteſt agi vtili actione de pauperie. Inſtit. ſi quad. paup. fe. di. §. vlti. *Edictum contra tenẽtes fera animalia.*

De euictionibus, & ſtipulationibus dupli.

Venditor cùm rem vẽdiderit, tenetur promittere emptori, quòd ſi quis eam rem euicerit (id eſt, probauerit eſſe ſuam) de reſtituendo, quod eo nomine receperit: & vocatur iſta cautio Euictionis ſtipulatio. Eſt ergo Euictio emptæ rei, vel ex alia iuſta cauſa acceptæ per Iudicis ſñĩam abductio: vel alio euincente, cauſæ amiſſio. Nec enim neceſſariũ eſt ſemper rẽ abduci, vt videatur euicta. j. eod. l. euicta. §. j. Ad hoc autem vt quis poſsit agere de euictione, tria debent interuenire. Primò quòd præceſſerit contractus ad hoc habilis. Secundò quòd ſtipulatio de euictione ſit interpoſita. Tertiò, quòd res ſit euicta. Si igitur emptori libri, equi, vel prędij, vel alicuius rei lis mouétur, debet hoc venditori denuntiare. l. emptor fundi. C. eod. tit. & requirat eum vt ipſum defendat. l. ſi rem. §. final. j. eod. Et vt aſſit cauſæ, & cauſam inſtruat: puta dando inſtrumẽta, vel teſtes, vel alia ad cauſam facientia, vel vtilia, ſi quæ habet. Niſi enim hoc fecerit emptor, nõ poteſt agere de euictione, etiã re euicta. Fallit hoc, vbi per venditorẽ ſteterit, quo minus ei denũtietur: vel vbi ignoretur venditor. l. ſi ideo. §. præſenti. j. eod. Sunt autem quædam cauſæ, in quibus venditor emptori duplã promittere *Euictio.* *Requiſita in euictione.*

 debet,

debet,ſi non aliud cōuenerit. Sed nō intelligamus hoc ex omni re neceſſarium fore: ſed de his rebus,quæ pretioſiores eſſent: puta ſi margaritas, vel ornamenta pretioſa, vel veſtes ſericas, vel quid aliud non contemptibile, id eſt, magni valoris quis vendiderit. In aliis autem rebus fit ſtipulatio ſimplex.

De exceptione rei venditæ.

Euincere. Contingit aliquando,quòd poſtquam venditor rem vēdidit ipſe,vel alius,qui ei ſimilis ſit,conatur eandē ab emptore euincere,id eſt, repetere. Contra quos emptor opponere poteſt exceptionē rei venditæ,& repellere ipſum venditorē, quādo eius mandato alius vendidit: vel etiam ſi ipſe venditor per ſe poſtea vellet vendicare,id eſt,probare eſſe ſuam. Et habet quis hanc exceptionem,etiam ſi res nondū fuerit tradita, dummodo poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit. *Exceptio rei Vendi.* Et prodeſt exceptio rei venditæ & traditæ non tantū ei,cui res eſt tradita:ſed etiam ſucceſſoribus eius,& ſecundo emptori.

LIBER XXII.

De vſuris,& fructibus,& cauſis,& omnibus acceſſionibus,& mora.

Vſura quando pet. ACcidit quandoque, quòd ad principales petitiones, ſiue perſonales ſint,ſiue reales, aliquid aliud præter ſortem (id eſt,debitum principale) peti poteſt: de quo tractat hic tit. Et primò de vſuris,quæ ſcilicet ex pecunia proueniunt, & dicitur acceſſio ciuilis,quia extra corpus venit. Item & de Fructibus,ſcilicet prædiorū,quæ eſt naturalis acceſſio.ĵ. de verb. ſignific.l.vſura pecuniæ. Item & de Cauſa, vt de partu,& primo, & ſequentibus:vt ĵ.eod.l.equis. Item de omnibus acceſſionibus, ſcilicet prædictis, & aliis: quia non eſt nouum poſt ſpecialia generale ſubiici verbum.ſ. ad legem Aquiliam.l. ſi ſeruus.§. inquit. Item quia occaſione moræ, id eſt, negligentia debitoris, prædicta eueniunt,dicit etiam de Mora. *Mora.* Et intelligitur mora fieri, non ex re, ſed ex perſona: ſi interpellatus opportuno loco quis non ſoluerit dicitur eſſe in mora. Et eſt ſciendum, quòd olim de iure ciuili vſuræ omnes erant permiſſæ hodie autem ex quo leges in materia præſenti non dedignantur imitari ſacros canones:vt in Authen.de eccl. titul. §. primo. collatione nona. Ideo dicimus, quod etiam hodie

hodie de iure ciuili vſuræ ſunt prohibitæ. Eſt autẽ Vſura quicquid vltra ſortem accipitur: vbicunque enim amplius requiritur, quàm quod datur, etiam ſi ſit eſca, vel veſtis, vel alia res vilis, etiam quæ nõ conſiſtat in pecunia quæ accedit ſorti principali, quodcunque nomen ei imponas, vſura eſt. Contra quod clamat diuina autoritas: Mutuum dantes nihil inde ſperantes. c. cõſuluit. de vſuris. Et committitur vſura in his rebus, in quibus eſt mutuum, id eſt, quæ conſiſtunt in pondere, numero, & menſura. In aliis autem rebus, puta equo, vel domo aut libro, licitum eſt recipere ſortem & lucrũ: quia in his nõ transfertur dominiũ, ſicut in mutuo, in quo res ſtatim eſt periculo eius qui accepit. Ergo inconueniens eſſet, ſi aliquis pro tali re aliquid dando grauaretur. In ſex autem caſibus non cõmittitur vſura. Primò fauore eccleſiæ de vſur. c. j. & c. conqueſtus. Secundò cũ fideiuſſor ſoluit ſortẽ & vſuras, poteſt petere vſuras à principali: de fideiuſ. c. conſtitutis. Tertiò cùm pœna petitũr prẹter ſortem. xij. q. ij. legibus. Quartò, cùm petitur vſura tanquã intereſſe. vt dicit gl. in d. c. conqueſtus. & in l. eos. C. eod. Quintò, cùm recipitur aliquid pro re, quæ non cõſiſtit in numero, pondere, vel menſura: vt ſuprà diximus. Sextò ratione incertitudinis. de vſur. c. in ciuitate. Et dicitur vſura, quia vſus rei vẽditur: & pro nudo vſu aliquid recipitur.

Vſura.

Quãdo committitur.

Quando non.

Vnde dicatur.

De nautico fœnore.

Nauticum fœnus eſt, quod propter nauticã, vel quaſi nauticam pecuniã exigitur. Eſt autẽ nautica pecunia, quæ periculo creditoris in nauigio ſuſcepto datur traiicienda. Quaſi nautica eſt, vt cùm periculum mutuatæ pecuniæ in me recipio: ſi aliqua conditio nõ exiſtat, & exiſtente cõditione, idipſum quod credidi recipiam cum centeſima vſura. ff. eod. l. periculi. In his autem multa ſpecialia ſunt. Nam vſurã centeſimã licet ſtipulari, id eſt, tantũ quantum eſt ſors reuoluto anni ſpatio. Et incipit currere hæc vſura, ex quo nauem nauigare conueniat: & quandiu pertinet periculum ad creditorem. ff. eo. l. in nautica. & l. j. & ij. Itẽ & hæc vſura debetur ex nudo pacto. ff. eo. l. peric. §. vlt.

Pecunia nautica.

De probationibus, & præſumptionibus.

Probatio eſt rei dubiæ per argumẽta oſtenſio, ſecundũ Azo, vel eſt rei dubiæ in iudicio per legitimos modos facta declaratio. Et ſecundum Pla. dicitur à Probè aduerbio, facit enim probè, qui probat: manifeſtat enim dubium, vincit aduerſarium & euitat pœnam non probantium. Vel dicitur Probatio, quaſi

propal

propalatio vel manifeſtatio eius quod dubiũ eſt.& eſt regulare, quòd ſemper ei incũbit probatio, qui dicit: & iſta regula eſt affirmatiua. Fallit autem in multis caſibus nota. per gl. Inſtitut. de leg. §. quòd auté diximus. & C. eo. l. actor. & C. de eden. l. qui accuſare. & in c. vno. vt eccl. bene. Præſumptio auté eſt triplex. Nam quædam eſt talis, cui ſtatur, etiam ſi contrariũ quis probaret. Et iſta appellatur Iuris, & De iure: vt eſt in dote mulieris ſtipulata. Alia eſt, cui ſtatur, donec cõtrariũ probetur: vt ſi res ſit patris, præſumitur hæredis eſſe. Tertia, cui non ſtatur aliquo modo, niſi habeat adminiculum: vt probatio per priuatũ inſtrumentum. C. eo. l. inſtrumenta. Et differt Præſumptio à Fictione: quia fingitur ſuper eo quod eſt certum, præſumitur ſuper incerto vt dicit glo. in l. vna. C. de rei vxo. act. Et ſunt in materia præſumptionis varia vocabula: Aliquando appellatur Iudicium. C. de rei vendit. l. indicia. Aliquando ſuſpicio. l. abſentem. infrà de pœn. Aliquando Opinio. l. iij. §. eiuſdem. infrà de teſtib. Aliquando præſumptio Temeraria. de ſent. excõm. inquiſitioni. Aliquãdo præſumptio Non modica. c. ſuper eo. de teſtibus. Aliquando præſumptio Probabilis. d. c. inquiſitioni. Aliquãdo Vehemens. c. literas. de reſtit. ſpol. Aliquando Violenta, quæ idem eſt quod vehemens. c. cum continentia. de hær. lib. vj. & de variis generibus præſumptionum eſt gl. in c. is qui. de ſpon. & in c. quanto. & c. ſcribam. de præſumpt. ponit Bart. in l. admonendi. ſ. de iureiurando.

Præſumptio triplex.

Iuris & de Iure.

Fictio.

Præſumptio variè appellata.

De fide inſtrumentorum.

Inſtrumenti appellatione, largo ſumpto vocabulo, omnia eá accipiẽda ſunt, quibus cauſa inſtrui poteſt: & ideo tam teſtimonia, quam perſona inſtrumentorũ loco habentur. Strictè auté accipitur pro ſcriptura quæ fit ad probationem alicuius rei in futurũ faciendã: vel ſcriptura ad memoriam alicuius rei confecta. Et ſunt inuenta inſtrumenta ad faciliorẽ probationẽ: Fiunt enim ſcripturæ, vt quod actũ eſt, per eas facilius probari poſſit. l. cõtrahitur. ſ. de pig. Et ſunt tria vocabula principalis inſtrumẽti: ſcilicet Originale, Authenticum, Exemplar. Item alia tria nomina inde extracta, ſcilicet Iudex, Exemplũ & Sumptũ vel etiã memoria: vt C. de edend. Auth. ſi quis in aliquo. Et cui fides habeatur, tractat glo. in l. ij. infrà eod. Nam ſoli publico inſtrumento habetur fides per ſe, id eſt, ſine alicuius adminiculo: eo quòd ſine vituperatione aliqua appareat: vt in Authé. eo. tit. §. ſi verò moriantur. niſi is, contra qué profertur, probet

Inſtrumento[rum] ... no[mina].

eſſe

eſſe falſum.C.eodē.l.ſynceris. calūnioſam enim ſcripturā vim obtinere non oportet.infrà eo. l.ij. Si verò non ſit publicū inſtrumentū ſed priuatum:fides non habetur ei,niſi per teſtes id probetur: vel per comparationē literarū. C. de prob.l. inſtrumenta.Alioquin ſi eſt ſcripta manu illius, contra quē agitur,facit fidē contra ſcribentē. Quod ſi neget eſſe manū ſuam,recurritur ad comparationem literarū.l.comparationes.C.eod.ipſe negans condemnatur in duplū, ſi probatur de manu ſua confecta:in Authent.contra qui propriam.C. de non num.pec.

De teſtibus.

Vſus teſtimoniorum ab his præcipuè exigendus eſt, quorū fides non vacillat.Et poſſunt adhiberi teſtes non ſolùm in criminalibus cauſis,ſed etiam in pecuniariis litibus. Et recipiātur hi in teſtimoniū quibus non interdicitur teſtimoniū: de quibus l. iij.§.j.& l.idonei & l.te.l.nullus. & l.ob carmen,&c. j. eod. vel qui nulla lege à dicendo teſtimonio excuſantur:de quibus j.l. iij.§.lex Iulia.& l.inuiti.de teſt quæ excuſat ſenes, qui ſunt maiores annis ſeptuaginta: & valetudinarios, id eſt, qui morbo, detinentur:& milites,vel eos qui Reip.cauſa abſunt, vel quibus venire non licet. Dicebantur autē Teſtes antiquitus Superſtites,eò quòd ſuper ſtatu cauſæ proferebantur.Nunc autē parte nominis ablata per aphæreſim Teſtes ſolùm dicuntur.c. forus.de verb.ſig.Et in teſtibus conſiderantur hæc: Aetas, conditio,ſexus,diſcretio,fama, Et fortuna, fides, in teſtibus iſta requires.glo.in l.iij.infrà eod.& in c.ij.extrà eod. *Superſtites.*

De iuris & facti ignorantia.

In hac materia quatuor ſunt quæ videntur idem, ſunt tamē diuerſa:ſcilicet Ignorantia,Neſcientia,Error,& Titubatio.Primum ſumitur in malā partem:qui ſcilicet debet ſcire,& ignorat:vnde dicitur,Qui ignorat ignorabitur.c. niſi cum pridē. de renun.Neſcire autē in bonā & malam partē. Nam omnis ignorans neſcit: ſed non conuertitur. Error autē eſt, cùm aliud eſt quàm credam. Quod autē aliud ſit errare,quàm ignorare, patet,quia dicit lex, Si poteſt poſſeſſio acquiri ignoranti, ergo & errāti.infra de acqui.poſſe.l.ſi me in vacuū.§.j. Titubatio verò cùm hinc inde diuerſa vel cōtraria ſcire videor, nec alterutrum magis animū applico.C.de condict.indeb.l. fin. Et licet in aliis ſit differentia inter iſta quatuor,tamen quantū ad hunc titulum non eſt differentia:nam omnia ad factum & ad ius referuntur.Et eſt regula in hac materia: Iuris quidem ignorantiam *Ignorantia.* *Error.* *Titubatio.*

cuique

cuiq; nocere, Facti verò ignorantiam minimè: quod ita intelligendũ eſt, quòd iuris ignorantia non prodeſt acquirere volẽtibus, ſuum verò petentibus non nocet. Et quod dicitur ignorantiam facti non nocere, ita intelligendũ eſt, ſi non ſit ſupina ignorantia, id eſt, negligentia craſſa vel affectata. Circa quod ſciendum, quòd ignorantia alia eſt iuris, alia facti. Iuris, alia iuris naturalis, alia quaſi naturalis, alia ciuilis. Facti, alia eſt probabilis: alia nõ probabilis. Naturalis iuris ignorantia, eſt in filiũ, qui crederet ſibi licere pulſare parẽtẽ, vel nõ procurare eũ furioſum, vel captiuum non redimere, cùm ipſe filius ſit maior XVIII. ann. & ideo non parcitur ei, quò minus exhæredetur: vt in Authen. vt cùm de app. cog. §. cauſas. coll. viij. De ſecunda, ſcilicet quaſi naturalis iuris. pone exemplum in liberto & patrono. C. de in ius vo. l. ij. De tertio, ſcilicet iuris ciuilis, pone exemplũ in l. j. infrà eo. Sed in hoc tertio membro ſubdiſtinguitur. Nam aut ignorans certat de damno vitando, & tunc non nocet: vt ſ. dictum eſt. Fallit in debito. l. error. C. ad le. Fal. Si autem ignorans certat de lucro captando, ſubdiſtingue, an potuerit conſulere peritiores, & tunc ei noceat, id eſt, nõ proſit. An non potuit conſulere, & tunc non noceat. l. regula. §. ſed iuris. j. eod. Facti autem ignorantia ſi eſt probabilis, vt in facto alieno. tunc prodeſt in compendiis, & non nocet in damnis. l. error. infrà eod. Aut eſt non probabilis: vt eſt in facto proprio: vel in alieno facto ſi eſt ſupina ignorantia, & tunc non excuſat. Fallunt autem prædicta de ignorãtia iuris, vel errore, in minoribus, fœminis, militibus: vt in l. regula. ſ. allegata.

Ignorantia iuris.

LIBER XXIII.
De ſponſalibus.

SPonſalia ſunt mentio & repromiſſio futurarum nuptiarum. Et dicuntur ſponſalia à ſpondendo. Nam moris fuit veteribus ſtipulari, & ſponderi ſibi vxores futuras: vnde & Sponſi Sponſæq; appellatio nata eſt. Et ſufficit nudus conſenſus ad conſtituenda ſponſalia. Denique conſtat & abſentem abſenti deſponderi poſſe. Et hoc quotidie fit dummodo hi qui abſunt ſciant eorum nomine ſponſalia fieri, aut ſi poſtea ratum habuerint. Et in ſponſalibus ætas contrahentium diffinita non eſt, ſicut in matrimoniis: quapropter primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt: ſi ſaltem id fieri ab vtraque perſona intelligatur, id eſt, ſi perſonæ non ſint minores ſeptem annorum: & hoc

Sponſus.

Aetas in ſponſalibus.

hoc tenet gl.Inſtit.de nupt.§.j.

De ritu nuptiarum.

Ritus nuptiarum exponitur,id eſt,de feſtiuitate,ſiue ſolẽnitate nuptiarum.Et hæc quatuor,Matrimonium,Nuptiæ,Coniugium, Conſortium,idem ſignificant. Contuberniũ verò eſt tantum inter ſeruos.l.ſerui.C.de adul.Et ſunt nuptiæ ſiue matrimonium coniunctio maris & fœminæ, indiuiduã vitæ conſuetudinem continens,& cõſortiũ omnis vitæ, & diuini & humani iuris communicatio. Inſtit.de pat.pot.circa princip.iuncta gl.Et dicuntur nuptiæ à nubendo,ideſt,velando: quia mulieres velatæ & quaſi ſub nube incedere debẽt.xxxij.q.v.hæc imago. Matrimonium autem appellatũ eſt, quia mulier nubit vt mater fiat:& q̃a onera,dolores, & pericula partus mulier ſubit,ideo potius à matre, quàm à patre matrimoniũ appellatur.c.fi.de conuer.infide.& l.fi.C.qui po.in pig.Cõiugiũ autem dictum, quia communi iugo & æquali coniuges vitam trahere debent,licet aliquãdo diſpari tractu. Conſortium autem dictũ eſt,quia omnis vitæ ſocietas inter eos cõmunicari debet. Sunt autẽ quæ nuptias fieri prohibent, & factas diſſoluunt,quæ no. per gloſ.Inſtit.de nupt.§.ſunt & aliæ.Et continentur his verſibus:Aetas,conditio,numerus,monachatus.& ordo. Adopt.nobilitas,ſanguis,tutela,poteſtas,Fons ſacer,affinis,raptus,repugnat honeſtas: Irrita quæ faciunt connubia legibus hæc ſunt. Secundũ canones autem Ioã. Andr.in ſummula ſuper quarto Decret.ponit alios verſus iſtos,videlicet:Error,conditio,votũ, cognatio,crimẽ. Cultus,diſparitas,vis,ordo,ligamen,honeſtas. Si ſis affinis,ſi forte coire nequibis:Hæc copulanda vetãt,connubia facta retractant.

Contubernium. *Nuptiæ.* *Matrimonium.* *Coniugium.* *Conſortium.* *Matrimonium quando impeditur.*

De iure dotium.

Reipublicæ intereſt mulieres dotes ſuas ſaluas habere,propter quas nubere poſſint. Et appellatur Dos,datio quædã,quæ nomine vxoris marito ad perferendum onera matrimonij conſtituitur.Et quia dos intuitu matrimonij fit, ideo dotis appellatio ad ea matrimonia non refertur,quæ conſiſtere non poſſunt.Neq; enim dos ſine matrimonio conſiſtere poteſt,ſed bene econtrà. Vbicunque igitur matrimonij nomen non eſt, [illegible] dos eſt. Et eſt duplex dos:Profectitia, quæ à patre vel a parente, id eſt,auo paterno,vel proauo,pfecta eſt, de eius bonis vel ei⁹ facto. Siue igitur parẽs dedit dotem,ſiue procurator eius,ſiue iuſſit alium dare,ſiue cùm quis eius negotium gerens dediſſet, parens

Dos. *Dos profectitia.*

parẽs ratum habuerit, vel eius intuitu collata, Profectitia dos eſt. Si autẽ aliunde, pu̇ta ex bona fortuna pro muliere dos conſtituitur, Aduẽtitia dos appellatur. Et licet dñium dotis maneat apud vxorem, tamen fructus dotis ad maritum pertinere debere æquitas ſuggerit, id eſt perſuadet. cùm enim ipſe onera matrimonij ſubeat, æquũ eſt etiam eũ fructus percipere. Dotis autem cauſa data accipere debemus ea, quæ in dotẽ dantur: cęterùm ſi res dentur, ea quæ Græci parapherna dicunt, quæque Galli peculiũ appellant, id eſt, quæ mulier habet præter dotẽ, non ſtatim mariti efficiuntur: niſi ſic dentur, vt eius fiant.

Aduentitia. *Dotis cauſa data.*

De pactis dotalibus.

Quãdo liceat paciſci ſuper dote.

Nedũ ante nuptias licet ſuper dote paciſci, ſed etiã poſt. Nõ tamen ſuper dote licet in omni caſu vel omnibus paciſci ante nuptias, & poſt. vir enim cũ vxore conſtante matrimonio paciſcendo ſuper dote, ſi quidẽ donationis cauſa faciat, aut confertur pactũ donationis ſuper dote appoſitũ in tempus matrimonij, & non tenet. Si verò collatum ſit pactum poſt matrimonium ſolutũ, & tenet, niſi inuitetur quis ad furandũ. Sunt & alia pacta quædã, quæ circa dotem appoſita quãdoq; valent, quandoque improbata ſunt, & moribus & legibus, & propterea inualida, de quibus tractat hic tit. & C. de pact. initis, &c.

De fundo dotali.

Fundus dotalis.

Lex Iulia, quæ dotali prædio proſpexit, ſtatuit, ne marito liceat obligare, aut alienare fundum dotalem: & idem de ſpõſo. Dicitur autem Fundus dotalis, qui ab vxore marito in dotem traditur. Fallit hoc in quatuor caſibus. Primò, quando maritus prouocatur ad diuiſionem fundi dotalis, qui cum altero communis eſt. l. fi. C. de fund. dot. Secundò, niſi ex neceſſitate, puta aliter viuere non poteſt: vel vt exeat carceres. l. j. C. de liber. cauſ. Tertiò, niſi cum vniuerſitate bonorũ ipſius mariti trãſeat l. ij. j̃. eod. titul. Quartò, niſi vertatur ad vtilitatem mulieris. l. ij. j̃. eod. titu.

LIBER XXIIII.

De donationibus inter virum, & vxorem.

COmprobatum eſt moribus, id eſt, iure ciuili, ne inter virũ, & vxorem conſtante matrimonio donationes valerent: & hoc ideo, ne mutuò amore inuicem ſpoliarentur, ſi do-

nationibus non obtemperarẽt:nec eſſet eis ſtudiũ liberos potius educandi. Et ſæpe futurũ eſſet, vt deſtituerentur matrimonia, id eſt, ſepararẽtur, vel exhaurirẽtur: ſi nõ donaret is, q̃ poſſet: atq; ea ratiõe euenturũ eſſet, vt venalia eſſent matrimonia, quod eſſe non debet. l. ij. C. de inuti. ſtipulat. Voluit igitur lex inter virum, & vxorem donationes prohibere, exiſtimãs honeſtum amorẽ ex animo pendere debere, nõ ex lucro: & ne concordia pretio conciliari videretur: néve melior in paupertatẽ incideret, & deterior ditior fieret. j. co. l. j. ij. & iij. Prohibentur igitur iſtæ donationes conſtãte matrimonio fieri: quibus factis donans fit pauperior, & recipiens locupletior. Iſtæ appellãtur Lucratiuæ donationes. Remuneratiuæ autem, puta ſi plebeius *Donationes* nobilem vxorem ducat, aut plebeia militẽ, vel ruſticana virũ *lucratiuæ.* literatum, aut dignitate præditum recipiat: poteſt in compen- *Remunera-* ſationem præeminentiæ aut prærogatiuæ nobilitatis aut di- *tiuæ.* gnitatis aliquid donare: iſtud enim conſtitutionibus principũ permiſſum eſt. C. eod. titu. per totum.

De diuortiis.

De diuortiis, id eſt, diſiungendis matrimoniis olim contra- *Diuortium.* ctis loquitur hic titulus. Eſt autem diuortiũ propriè inter coniuges, qui ſemel coniuncti legitimè diuortiãtur, id eſt, ſeparantur. Repudiũ autem eſt inter ſponſos, qui prius legitimè con- *Repudium.* iuncti non fuerant, & nunc à coniunctione abſtinent. Sed promiſcuè iura vtuntur his vocabulis. l. diuortio. §. j. de verbor. ſignificat. Et erant olim multæ cauſæ ex quibus diuortia fierent, quæ enumerantur C. eod. l. conſenſu. Additis tribus per Iuſtinianum in Authen. de nupt. collat. iiij. §. has itaque. Hodie autem paucæ ſunt vt in Authen. vt liceat ma. & auiæ. §. quia verò plurimas. collat. viij. Secundum canones autẽ nullæ ſunt cauſæ *Cauſa diuor.* diuortij veri: quia non fit diuortiũ, niſi ex cauſa conſanguinitatis: & tunc non dirimitur, ſed magis nullum declaratur. Item propter adulterium: ſed tunc non fit diuortium, quia aliã accipere non poteſt, licet debitum reddere nõ teneatur: vt dicit gloſſ. in l. diuortio. ſuprà de nego. geſtis. Diuortium autem dictum à diuerſitate mentiũ: vel quia in diuerſas partes eunt qui diſtrahunt matrimoniũ. Et in diuortio, non eſt niſi vnum verbum quod animo conſtituendi perpetuam diſſenſionem facit, hoc modo: Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito. In repudiis autem, id eſt, in renuntiatione quæ in ſponſalibus diſcuti...

fit, interuenit renuntiatio in hæc verba, Conditione tua non vtar. Et in illa neceſſarij ſunt teſtes ſeptem ciues Romani, puberes, & rogati. Item neceſſaria eſt ſcriptura, vel libellus: licet enim ſolo cōſenſu contrahatur matrimonium: non tamen ſolo diſſenſu diſſoluitur, ſed neceſſaria eſt ſcriptura. fauor enim liberorum imperat ſolutioné matrimonij difficilioré eſſe. Item neceſſariū eſt, quod daret voluntas eius, qui miſit libellū repudij. Nā ſi pœnituerit eum, & per ignorantiam mutatæ voluntatis obligatus eſt alteri: durat matrimonium niſi pœnitentia cognita, is qui accepit voluit matrimonium ſoluere: tūc enim per eum qui accepit ſoluitur matrimoniū. C. eod. l. conſenſu. in prin. & j. eod. ſi pœnituerit. Item neceſſarium eſt quod fiat remiſſio libelli animo conſtituendi perpetuam diſſenſionem: quicquid enim calore iracundiæ fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quàm perſeuerantia declaret iudicium animi fuiſſe. Ideóque per caloré miſſo repudio, ſi in breui reuerſa eſt vxor, nec diuertiſſe videtur. j. eod. l. diuor.

Quæ neceſſaria in repudijs.

DIGESTI INFORTIATI TITVLI.

*

IN hoc principio Infortiati non eſt caput noui libri, ſed diuiſio præcedentis viceſimiquarti. Facti ſunt enim pro dotibus tres ſingulares libri, vt eſt text. in proœmio ff. §. alterutri. Et conſtat vnum eſſe de ſpon. ſuprà lib. xxiij. Alium de donat. inter vir. & vxor. vt ſuprà lib. xxiiij. ſub quo & comprehenditur præſens titulus. Tertius de impenſis in rebus dotalibus factis: vt j. lib. proxi. ergo hîc non poteſt eſſe caput libri: vt C. de vete. iure enucle. l. ij. §. poſt hos. Et dicitur Infortiatum addendo eius ſubſtantiuum, ſcilicet ius, vel Digeſtum. Appellatum ex eo (vt quidam volunt) quia forte ius, id eſt, efficax, & validum circa hæreditates continet: vel ita denominatum ab eius inuentore vel autore, ſicut Publiciana, & Triticaria. Vel, quod melius eſt, nomen eſt magiſtrale, de quo diſputare,

Infortiatum.

tare,cur impoſitũ ſit,relinquitur pertinacibus, ſecũdum Tull. ad Herennium.Et quia plura ſunt negotia quàm vocabula, ſuprà de præſcrip.verb.l.natura. Alij dicunt quòd ab Infortiaſin Chaldæo vocabulo denominatur, quod idem eſt quod diſpoſitio : quia vltimæ diſpoſitiones & voluntates hoc libro continentur.vnde ſolet dici,

Sum liber fortis diſponens prælia mortis,
Et clauſis portis me diſcat lector in hortis.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Quibus modis matrimonium diſſoluatur,diximus ſuprà de ritu nuptiar.& de diuor.quocunq; ergo modo diſſoluatur matrimonium,habet locum hic tit.j.de verb.ſignific.l.cùm quærebatur.Et not.quod dicit matrimonio : aliàs enim nulla actio competit,ſi ſciens nõ valere matrimoniũ dotem dederit.Si autem ignorans,cõdictio ob cauſam locum habet.l.j.C.de cõdi. ob cauſ.Quemadmodum,id eſt,per quos:vt j.eo.l.ij. Et à quibus,& in quantum.j.eod.l.maritum.Et quando, quod conſtat ex ipſo rubro,ſcilicet ſoluto matrimonio: Petatur,id eſt,repetatur, & ita ſimplex pro compoſito ponitur.ſic ſuprà de pign. act.l.petenti.Debet itaq; ſoluto matrimonio dos ſolui mulieri, & olim ſoluebatur ſibi annua,bima,trima die, id eſt, quolibet anno tertia pars. Hodie autem immobilia ſtatim:mobilia intra annũ:vt C.de rei vxo.act.l.vna.§.exactio.Fallit in caſibus, quibus dos ſoluitur,ſed non mulieri. Primò quando culpa mulieris ſolutum eſt matrimoniũ:puta propter eius adulterium, infrà eodem.l.Lucius.in fi.niſi etiam vir deliquerit.infrà eodem l.cùm mulier.& l.viros.Secundò fallit, ſi pactum eſt lucrandæ dotis interpoſitum:vt in Authen.de ſanct.epiſc.§.ſi verò conſtante.collat.ix.Item fallit ſi aliud poteſt obiici mulieri : vt j. eod.ſi mulier.& l.ſol.Item fallit ſi extraneus dedit, & pactus eſt ſibi reddi.C.de rei vxo.actio.l.vna.§.accedit. Itẽ fallit ſi eſt in poteſtate patris.j. eodem.l.ij.§.j. Et licet in titulo dicatur, ſoluto matrimonio : tamen aliquando etiam conſtante matrimonio dos repeti poteſt. Primus eſt, infrà eodẽ.l.ſi conſtante. in princip.propter inopiam videlicet mariti,quãdo euid[illegible] ſimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionẽ non ſufficere, Secundus eſt,ſupra de iur.dot.lege, quemadmodum.vt quando bona gratia matrimonium fuerit ſolutum: vt ſi [illegible]

Dos reſtituitur ſolu.mat.

Soluitur dos, ſed non mulieri.

Repe[illegible]ur dos co[illegible] [illegible]onio.

fuerit monachus, quod eſſe poteſt.l.fin.C.de epiſcop.& cler.& cap.fi.de conuer.coniug. Tertius eſt C.de repud.l.i. Quartus, ſi maritus damnatur in metallum: nam hodie non ſoluitur per hoc matrimo.vt in Authen.de nupt.§.quod autem, colla.iiii.& tamen dos repetitur.ĩ.eod.ſi marito. Sunt & alij caſus quibus conſtante matrimonio maritus non cogitur reſtituere dotem, poteſt tamen ſi vult: & valet reſtitutio.ĩ.eod.l. quamuis. & l. ſequen. aliàs ſi reddat vir dotem conſtante matrimonio, non liberatur, niſi quatenus mulier eſſet locupletior.l.j. C.ſi dos conſtante matr.ſolu.fu.

LIBER XXV.

Et Primus huius.

De impenſis in rebus dotalibus factis.

SVprà titulo proximo tractatum eſt, quomodo ſoluto matrimonio dos debeat ſolui mulieri: Sed quia maritus in rebus dotalibus aliquando expenſas facit, & aliquid ei impendit, quo dos diminuitur: fuit quæſitum, an in reſtitutione dotis poſſet illud retinere: & diſtinguit Iuriſconſultus faciens triplices *Impenſæ neceſſaria.* impenſas: Neceſſarias, Vtiles, & Voluntarias. Neceſſariæ ſunt, quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura: veluti aggeres facere, flumina auertere, vetera fulcire, iter reficere, *Vtiles.* arbores in locum mortuarum imponere. Vtiles ſunt, quibus non factis, res non erat peritura: ſed eis factis, res eſt melior futura: veluti pecora prædiis imponere, id eſt, ſtercorare. *Voluntaria.* Voluntariæ ſunt, quas maritus ad voluntatem fecerit, & quæ rẽ ipſam exornãt: vt balnea extruere, parietes depingere. In primis expenſis, ſcilicet neceſſariis, dic quòd minuant dotẽ ipſo iure, ſi conſiſtat in pecunia, & ſpe dotis. vt ſi fundus, & pecunia in dotem datur, quantum in fundum impenditur, tantum in pecunia ipſa deberi deſinit. Si verò ſolus fundus in dote ſit, tunc ſi tantũ expenditur ſimul, vel etiã diuerſis vicibus, quanti eſt fundus, tunc ipſo iure deſinit eſſe dotalis: ſed tãdiu totus vel pro parte [illegible]etur, quandiu impenſæ reſtituantur. ſuprà de iure dot.l.ſi is qui.§.penultim.& finali. Si autem vtiles ſunt, tũc per actionem negotiorum geſtorum, vel mandati, ſi mandato mulieris fe[illegible]repetuntur: voluntariæ autem non repetũtur, etiã ſi mandato

dato mulieris factæ ſunt: ſed abraduntur, ſi poſſunt abradi ſine læſione prioris ſtatus. C. de rei vxor. act. l. vna. §. ſed nec ad impenſam.

De actione rerum amotarum.

Quia in diſſoluendis matrimoniis, per diuortium, vel aliter, aliquādo fiunt amotiones rerum, quæ repetitione etiam dotis per compenſationem opponitur ob res amotas: vt in l. j. C. eo. ideo rerum amotarum titulus, hoc eſt, de amotione rerum, & earum actione, quæ dicitur Rerum amotarum, ſupponit. Et dicuntur res amoueri quantum ad hunc titulum largè: puta ſi celatæ ſint, id eſt, abſconditæ vel delatæ, id eſt, aſportatæ, vel conſumptæ, vel contrectatæ ſint dolosè non errando. Et eſt ſingularis actio rerum amotarum introducta aduerſus eam, quæ vxor fuit: quia non placuit, cum ea furti agere poſſe, quam ſocietas vitæ quodam modo dominam faceret rerum ipſius mariti. Nam in fauorem matrimonij turpis actio aduerſus vxorem amouentem negatur. Et qui rerum amotarum inſtituit actionem, quatuor neceſſariò habet probare, vt locum habeat hæc actio: ſcilicet, quòd res mariti dolo malo ab vxore amoueatur, vel res vxoralis à marito. ĵ. eod. l. contra. §. item cum, & lege, mulier. Item vt fiat amotio conſtante matrimonio: nam ſi poſt diuortium, vel ſolutum matrimoniū quōdam vxor viri res amouet, cōueniretur actione furti. ĵ. eo. l. & ideo. j. reſpon. Item quod & cauſa diuortij, & ſecutum ſit diuortium: vel quòd fiat cauſa ſperatæ mortis, & ſequatur mors. ĵ. eod. l. ſi mulier. & l. rerum quidem. Actio iſta perſonalis eſt, perpetua, & prætoria. ĵ. eo. l. rerum amotarū. & l. ſi mulier. §. hæc actio. & habet naturā condictionis, vt ſcilicet non infamet. ĵ. de act. & obl. l. ceſſet.

Res amotæ.

Quatuor probanda in hac actione.

De agnoſcendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

Senatuſconſultum Plaucianum, quod factum eſt de liberis agnoſcēdis, duas ſpecies complectitur: vnam eorum qui agnoſcunt, id eſt, tenentur agnoſcere: alteram eorum qui falſum partum ſubiiciunt: Prima, vt veri liberi agnoſcantur: Secunda, vt falſi, & ſuppoſiti repellantur, & examinantur an veri ſint, vel falſi. Qui ergo falſum partum ſibiiciunt tenentur crimine falſi: & perpetuò, & ſoli parentes, vel quorum intereſt accuſant. ĵ. de falſis. l. qui falſi. §. j. Nec differtur hæc accuſatio in tempus pubertatis. Permittitur igitur mulieri per hoc ſenatuſconſultum, ſi putet ſe prægnantem, denuntiare intra [illegible]

Plaucianum ſenatuſconſultum.

Denuntia quod vxor ſit prægnans.

ginta dies continuos poſt diuortium connumerandos. ipſi marito, vel parenti eius, aut ad domum denuntiare, ſi nullius eorum copiam habeat, Mulierem ex eo eſſe prægnantem. Et ex tunc maritus poteſt mittere cuſtodes, aut eidem nuntiare quòd nō ſit ex eo prægnās: & eſt pœna mariti, quòd niſi aut cuſtodes præmiſerit, aut contra denuntiauerit, non ex ſe eſſe prægnantem, cogatur maritus partum agnoſcere, id eſt, alere. Et ſi non agnouerit, extra ordinem, id eſt, arbitrio Iudicis pœna plectetur. Et pertinet hoc Senatuſconſultum ad eos partus, qui poſt diuortium eduntur. Aliud eſt Senatuſconſultum, factū temporibus diui Adriani, vt etiam ſi conſtante matrimonio partus ſit editus, de agnoſcendo eo agatur, præiudiciali in rem actione, qua ſe in filium vendicabit, vel in nepotem, dicens ſe ab eo genitum: vt ab eo percipiat alimenta, & ſucceſſionem, quæ filij à parentibus percipere debent. Tenetur igitur per hunc titulū pater alere filios & nepotes, qui in artificio ſe nutrire non poſſunt. Et econtrà filius patrem, auum, proauum, cæteroſq; aſcendentes ex vtraque linea. Tenetur etiam patronus alere libertum, & econtrà. Alimenta autem pro modo facultatum erunt præbenda indigentibus: alias enim qui tenetur præſtare alimenta, & non facit, ſed eum abiicit quem alere deberet, vel ei alimoniam denegat, videtur eum necare, ac ſi partum ſuffocaſſet, id eſt, antequam naſceretur extinxiſſet, vel natum ad fauces ſtrinxiſſet. l. necare. ȷ̃. eod. Generale tamen eſt in omnibus parentibus, vt non compellantur alere, ſi habeant quid obiiciant liberis: & econtra. ȷ̃. eod. l. ſi quis. §. ſed & filius. & §. idem Iudex.

Agnoſcere partum.

Alere quādo quis tenetur.

Alimenta qualia.

De ventre inſpiciendo, cuſtodiendóque partu.

Inſpicere ventrem.

Quia vbi ſoluto matrimonio mulier fatetur ſe prægnantem ex viro, locum habet Senatuſconſ. Plaucian. vt ſcilicet de inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu, ſeruentur ea quæ dicta ſunt ſ̃. tit. proximo, vt videlicet mulier his, ad quos ea res pertinebit, procuratoribúsve eorum, bis in menſe denuntiandum curet, vt mittant ſi velint quæ ventrē inſpiciant. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque, hæq; ſimul omnes, inſpiciant. Et ne qua earum dum inſpicit inuita muliere ventrem tangat. Et pariat mulier in domo honeſtiſſimæ fœminæ, à Iudice deputandæ. Et in quo mulier paritura erit, ibi non plures aditus ſint, quam vnus: nec plures mulieres liberæ ſint, quàm

...cem

decem,vel ancillæ ſex.Et hæ quæ intus futuræ erũt,excutiãtur omnes,id eſt,inquirantur,in eo conclaui ne qua prægnans ſit: tria lumina, nec minus ibi ſint, ſcilicet quia tenebræ ad ſubiiciendũ partũ aptiores ſunt.Et quod natum erit,his ad quos ea res pertinet,ſi inſpicere volẽt,oſtẽdatur,& apud eũ educetur, apud quem parens iuſſerit. Econtrà cùm maritus prægnãtem mulierẽ dicit,vxor autem negat:eligetur domus honeſtiſſimæ fœminę,in qua vxor veniat:& ibi tres obſtetrices probatiſſimæ & artis & fidei,quæ à Iudice aſſumptæ fuerint,eã inſpiciant.Et ſi quidem omnes vel duæ retulerint prægnantem videri, tunc mulier cuſtodẽ à viro adhibitũ admittat, ac ſi ipſa hoc deſideraſſet.Si autẽ omnes vel plures non eſſe grauidam renũtiauerint,nulla cauſa cuſtodiẽdi erit:poterit igitur Iudex mulierem ad ſe euòcare,& apud eũ interrogare,an ſe putet prægnãtem: cogendáq; erit reſpondere,& in ius venire,captis pignoribus, & diſtractis,ſi contemnet: vel impoſita mulcta coërceatur: & tunc locum habeat titulus noſter.

Si ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa,eadem poſſeſſio dolo malo ad alium tranſlata eſſe dicatur.

Contingit aliquando quòd mulier quæ ſe prægnantem eſſe dicit,propterea in poſſeſſionem bonorũ mariti ventris nomine mittitur ipſa eandem poſſeſſionẽ dolo malo, id eſt, fraudulenter in alium trãsfert:quapropter hoc edicto proſpectũ eſt, vt in mulierem, quæ in alium hanc poſſeſſionem dolo malo tranſtulit,actio conſtituatur in factum, quanti interfuit eius ad quem poſſeſſio pertinebit.Et dabitur hæc actio etiam poſt annum,quia habet rei perſecutionem,id eſt,datur ad intereſſe:& rectè à prætore prouiſum eſt,ne dũ in fauorem partus poſſeſſionem polliceatur cauſa ventris, aliis prædæ occaſionẽ præbeat,id eſt,iniuſtæ acquiſitionis materiam.

Si mulier ventris nomine in pòſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicatur.

Si de poſſeſſione vẽtris nomine quæratur,& deferẽte hærede mulier iurauerit ſe prægnantẽ eſſe, ſeruandũ eſt iuſiurandum,nec tenebitur mulier quaſi calũniæ cauſa fuerit in poſſeſſione miſſa:nec vis ei facienda eſt poſt iuſiurandũ,ſi tamen peperit,quæratur veritas,an ex eo prægnãs fuerit.Et dicitur per calumniam in poſſeſſione fuiſſe,quæ ſciens prudénsq; ſe præ-

gnantem nõ eſſe, voluerit in poſſeſſionẽ venire. Competit autem actio ei cuius interfuit in poſſeſſionẽ miſſam non eſſe, puta hæredi, vel ei qui ſubſtitutus fuit, vel qui ab inteſtato, ſi partus non fuiſſet, ſuccedere potuiſſet. Et bene prouidit Prætor. Sicut enim facilis eſt circa bonorum poſſeſſionem dandã mulieri ventris nomine: ita calumniam eius (id eſt, eam non eſſe prægnantem, vel ex alio grauidam) impunitam noluit relinquere.

De concubinis.

Concubina. *Pellex.* *Amica.* *Focaria.* *Clauigera.* Concubina olim dicebatur Pellex, poſtea autẽ Amica dicta eſt: nunc autẽ honeſtiori vocabulo Concubina appellatur, quæ lege cõiugali ſoluta, ei cohæret, qui poſſet eſſe maritus, & ſecũ concumbit: quapropter etiam Concubina appellata eſt, quæ & Focaria, id eſt, focum, vel culinã præparans: vel Clauigera appellatur, maxime ſi clerico cohæret. Et poſſunt in cõcubinatu ſolùm illæ mulieres retineri, in quas ſtuprum non cõmittitur, id eſt, quæ non ſunt virgines vel viduæ: vel in quas inceſtũ non committitur, vt ſunt cognatæ, & moniales. Et regulariter iſta *Cõcubina quæ poſſit eſſe.* poteſt eſſe cõcubina, quæ poteſt eſſe & vxor: vt in authen. vt lice. ma. & auiæ. §. ad hæc. Coll. VIII. Et cuiuſcunq; ætatis cõcubinam habere poſſe palam eſt, niſi minor annis duodecim ſit. Et qa concubinatus per legis nomẽ aſſumpſit, id eſt, effectũ, vt ſit legitima coniunctio, ideo extra legis eſt pœnam, ſcilicet adulterij vel ſtupri: intelligamus lege ciuili vel fori permiſſum eſſe concubinatum, non iure poli. Nam ſecundum diuinas & canonicas inſtitutiones omnis fornicatio prohibita eſt. xxxij. q. iiij. nemo ſibi blandiatur de legibus. & c. meretrices.

LIBER XXVI.

Et ſecundus huius.

De tutelis.

TVtela eſt (vt Seruius diffiniuit) vis atq; poteſtas in capite libero conſtituta, id eſt, violenta poteſtas, ad tuendum eum, qui propter ætatem ſuam ſe defendere nequit: iure ciuili *Tu[illegible].* data, & permiſſa à teſtatore. Tutores ſunt, qui eam vim atque poteſtatem habent: ex qua re ipſi nomen acceperunt. Itaque *Aedi[illegible].* appellantur tutores, quaſi tuitores, atq; defenſores: ſicut Aeditui dicuntur, qui ædes tuentur. l. j. §. ff. de offic. Præfect. vrb. *Fœmina tu-[illegible]* Et eſt Tutela virile officium: fœminæ enim tutores dari non poſſunt.

poſſunt:niſi à principe filiorum tutelam ſpecialiter poſtulent, &c.C.quando mulier tut.offi.l.ij.ſed hodie mater & auia abſq; hac impetratione omnibus præferuntur, ſi renuntiant ſecũdis nuptiis, & Senatuſconſ. Velleiano.exceptis teſtamentariis, in Authent. de hæred.ab inteſt.§.ex his.& in authent.matri.C. quando mul.tut.offic.& l.omnes.C.ad Tertul.

De teſtamentaria tutela.

Triplex reperitur tutela:Teſtamẽtaria,Legitima,& Datiua. Inter quas quia Teſtamentaria principalior eſt,& magis priuilegiata,quandiu enim ſupereſt teſtamẽtarius tutor, nõ admittitur legitimus,vel datiuus:quapropter de teſtamẽtaria tutela præmittitur.Eſt autem Teſtamentaria tutela,quam teſtator in teſtamento ſuo facit.Eſt enim lege duodecim tabularum permiſſum parentibus liberis ſuis,ſiue maſculini,ſiue fœminini ſexus,ſi ſaltem in ſua poteſtate ſint, tutores teſtamento dare, & etiam poſthumis vel nepotibus. Et dicuntur teſtamento dati tutores etiam hi, qui codicillis teſtamento confirmatis ſcripti ſunt. Et teſtamento dati tutores non ſunt cogendi ſatiſdare rem pupilli ſaluam fore, quia fides eorum à teſtatore videtur eſſe approbata. *Tutela teſtamentaria.*

De confirmando tutore,vel curatore.

Tutores ſecundũ teſtamenta rectè dari intelliguntur, ſi dati ſunt à quibus oportet,id eſt,à patre:& quibus oportet,puta liberis.Et quomodo oportet,id eſt,quibus verbis,puta, Liberis meis tutorẽ do:& vbi oportet:puta in teſtamentis, vel codicillis cõfirmatis.Si autẽ fuerit perſona talis, quæ non poteſt dare tutorem,veluti mater,aut extraneus:aut talis perſona,cui non poteſt dari,veluti pater filio non exiſtenti in poteſtate:aut codicillis non confirmatis:tunc quod deficit repletur à Cõſulari poteſtate. Et poteſt talis tutor per Iudicem confirmari. Et ſi quidẽ pater fuit qui dederit,amplius nihil inquirit qui præeſt, ſed ſimpliciter eum confirmat ſine ſatiſdatione, ſiue inquiſitione.Si autem alius qui dederat,tunc inquirit perſonam,ſi eſt apta. In confirmãdo autem tutore Prætor inquirere debet,an patris voluntas durauerit,vel an improbitas morum ipſius tutoris prius ignorata, vel celata emerſerit, vel inimicitiæ cum patre exarſerint.

De legitimis tutoribus.

Legitimæ tutelæ ſunt,quæ delatæ ſunt agnatis, & cõſangui-

neis.Item patronis,id eſt,his,qui ad legitimã hæreditatem admitti poſſunt:& hi dicuntur Legitimi tutores: quia lex duodecim tabularum eos dat:& habuit in hoc lex ſummam prudentiam,vt hi qui ſperarent ſucceſſionẽ pupilli ſi moreretur, iidẽ etiam tuerentur bona,ne dilapidarentur. Sunt autẽ agnati,qui per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti ſunt, quaſi à patre cognati:veluti frater eodem patre natus fratris filius,nepósve ex eo.Itẽ patruus,& patrui filius & nepos. Hodie autem inter agnatos & cognatos quo ad tutelam nulla eſt differentia. Sed qui proximior eſt,ſicut in ſucceſſione vlteriorem repellit, ita & in tutela onus ſubeat dummodo nullo defectu ætatis, vel morbi ſint impedit: in Authen.de hæred.ab inteſtat.§.Ex his. Collat.ix.

Agnati.

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent,qui,& in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.

Deficiente tutore teſtamentario vel legitimo,olim dabatur tutor ex lege Attilia per prætorẽ cum tribunis in ciuitate Romana. In prouinciis autẽ ex lege Iulia, & Titia per præſides: qui propterea Datiuus appellatus erat,qa ſpecialiter à Iudice datus:quoties etiã ſpes erat teſtamẽtarij tutoris,fortè ſub conditione aut die certo dati,interim tutor datiuus in locum eius ſubſtituebatur,donec ceſſaret impedimentũ teſtamentarij:hodie autẽ iure nouo deſierũt tutores dari ex prædictis legibus. Et Romæ quidẽ præfectus & prætor,in prouinciis verò præſes,& magiſtratus eius iuſſu: ſi facultates pupilli non ſunt magnæ,dãt tutores.Et ſi quidẽ facultates pupilli ſe extẽdunt vſq; ad quingentos ſolidos,poſſunt dari tutores à quocunq; magiſtratu,etiam ſine iuſſione præſidum: recepta tamen cautione rem pupilli ſaluam fore.de hoc Inſtit.de Atti.tut.per totum.

Datiuus tutor.
Attilianus.

Qui petant tutores,& curatores, & vbi petantur.

Quidam ſunt,qui minoribus nõ habẽtibus tutores,vel curatores,q ex legibus eorũ ſint defenſores, ex neceſſitate tutores petũt:vt ſunt omnes qui impuberi poſſunt ſuccedere,etiã ma[illegible]puberis.Et cõfeſtim eſt petitio tutoris faciẽda,id eſt, vbi primũ potuit quis:hoc eſt,prætoris habuit copiam huic rei ſedẽtis:niſi fortè infirmitate quis detineatur,vel alia magna cau[illegible]dẽ in curatoribus impuberum,vel furioſorum, vel ventris

tris eſt intelligendũ. Item liberti impuberis ex neceſſitate petunt ei tutores: ipſi enim de hoc accuſati puniuntur, & emendantur, ſi appareat propter negligẽtiam, vel malitiam non petiiſſe tutores.j.eod.l.Græca,ſi minores.Item ex neceſſitate petunt ſibi curatores adoleſcentes in lite.C.eod.l.j.& Inſtit.de curat.§.item inuiti.Sunt & alij qui petunt ex voluntate,vt cognati & affines familiares parẽtum, & amici eorum, & educatores ipſorum puerorum,dicta l.ſi minores. Sunt autem petendi tutores vel curatores minoribus in eo loco,vnde ipſi ducunt originẽ,vel ex perſona ſua,vel ex perſona patris,vel ſi vulgò concepti eſſent ex perſona matris,& in eo loco vbi ſunt eorum facultates. Si etiam alibi morantur, vel habent domicilium, etiã ibi recipiunt.s̃.tit.prox.l.j.§.quod de hoc.C.vbi tuto.per totũ. *Vbi tutores petantur.*

De adminiſtratione & periculo tutorum, vel curatorum:qui geſſerunt,vel nõ:& de agentibus,vel conueniendis ab vno,vel à pluribus.

Solent tutores cogi extra ordinem, id eſt, officio iudicis, ad gerendum atque adminiſtrandum tutelam:& ſi non voluerint, poteſt iudex eos captis pignoribus,vel indicta mulcta,aut banno coërcere,ſuprà ſi quis ius di.non obt.l. vna. & Indi.de ſatiſ. tut.§.vlt.Debet autem quiuis tutor vel curator adminiſtrare:facto prius mox poſtquàm ordinatus fuerit tutor à ſe publico inuentario: & ſecundum ſolitum morem facta prius ſibi traditione rerum.Niſi teſtatores, qui ſubſtantiam trãſmittunt, ſpecialiter inuentarium conſcribi vetauerunt.C.arb.tut.l. vlt.§. vlti. Item debet adminiſtrare tutor vel curator præſtito iuramẽto de rebus minoris vtiliter agẽdis.& fit hoc iuramentũ tunc,cùm celebratur decretum,quod tradit ei curã. in Authent. vt hi qui ob.per.ha.res mi.§.vlt.non ergo debet prætermittere quæ putauerit vtilia minori,neque admittere quæ non vtilia æſtimauerit.C.de epiſ.aud.l.de creationibus.Item debet tunc ſatiſdare pupillo vel alteri eius nomine rem pupilli ſaluam fore,niſi ſit teſtamentarius,vel cum inquiſitione datus,alioquin nõ poteſt adminiſtrare,neque aliquid ex bonis pupilli alienare.C.de tut.vel cur. qui ſat.non de l.iij. & vlt. Si autem fuerint plures quis tunc geret,habetur Inſtit.de ſatiſd.tut.per totum. *Inuẽtarium.* *Iuramentum tutoris.* *Satiſdatio tutoris.*

De autoritate,& conſenſu tutorum.

Pupillus ex omni contractu ſine tutoris autoritate [illegible]rato obli

to obli

to obligari non poteſt, neque vllum actum gerere, per quem conditio eius deterior fiat. Eſt ergo in quibuſdam caſibus tutoris autoritas neceſſaria pupillis, quibuſdam non eſt neceſſaria. Nam ſi quid dari ſibi ſtipuletur pupillus, non eſt neceſſaria autoritas tutoris: quia conditionem ſuam meliorem facere poteſt ſine autoritate cuiuſcunque. Si autem pupilli aliis promittant, vel patrimoniũ eorum diminuitur, neceſſaria eſt autoritas tutoris: quia rem ſuam non aliter deteriorẽ facere poſſunt, quàm ſi tutoris acceſſerit autoritas. Et ideo nullam obligationem pupillus contrahere, neque hæreditatem adire, neque fideicõmiſſum agnoſcere ſine tutoris autoritate poteſt. Et tutor interponens ſuum conſenſum, debet ſtatim in ipſo negotio præſens eſſe, & approbare quod agitur: poſt tempus verò, aut per epiſtolam interpoſita eius autoritas nihil agit. Eſt autem præſtare autoritatẽ, cùm quis dicit ſe probare id quod agitur: hoc eſt enim autorem fieri. j. eod. l. etiam.

Autoritas tutoris quando neceſſaria.

Autoritatem præſtare.

Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conueniri poſſunt.

Si tutor vel curator ex pecunia pupilli, cuius negotia adminiſtrant, mutuo dederint, vel prædia ſuo nomine emerint, datur minori, id eſt, pupillo, cuius ea pecunia fuit, actio ad rem vẽdicandam, vel mutuam pecuniam exigẽdam. Dolis autẽ tutorum pupillo neq; nocere neq; prodeſſe debet: quod verũ eſt, quando ex fraude illius pupillus nõ eſt factus locupletior. Regulare tamen eſt, quòd ex pacto alterius alteri non datur actio. j. de reg. iur. l. quo tutela. Idem intellecturi in adulto & curatore.

Dolus tutorũ.

De ſuſpectis tutoribus, & curatoribus.

Suſpectum tutorem dicimus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor vel curator quamuis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus. Inſtitut. eod. §. vlt. & j. eod. l. ſuſpectum. & C. eod. l. j. Sic ergo tutorem ſuſpectum non facultates, ſed fraudulenta vel calida conuerſatio in rebus pupillaribus commendit. Et ex omni genere tutorum, ſiue teſtamentarij ſint, ſiue legitimi, ſiue etiam datiui, poſſunt tanquam ſuſpecti remoueri. Et eſt hæc actio quaſi publica, id eſt, omnibus patẽs: quinimo etiam mulieres admittuntur: ſed [illegible] ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine mouẽtur: vt mater, nutrix, [illegible] & ſoror, & ſi qua ſit ſimilis, quæ ſexus verecundiam non trãſgreditur, vt fecit Calphurnia: ſed pietate quadam iniuriam pupilli continere non poteſt: imò etiam tutor ſuum cõtutorem

Paupertas.

Acti[illegible] ſu-[illegible]

[illegible]ect.

ſuſpectum facere poteſt. Et qui remouetur tanquam ſuſpectus, ſi ob dolum remouetur, eſt infamis: Si ob culpam, id eſt, negligentiam, non erit infamis.

LIBER XXVII.
Et tertius huius.

De excuſationibus & temporibus earum.

Cauſæ excuſationũ à tutela.

EXcuſantur quidam à tutela in perpetuum, vt mutus, & ſurdus: quidam ad tempus, minores, & furioſi qui habent dilucida interualla. Sunt & aliæ multæ cauſæ, propter quas tutores & curatores excuſantur: quia tres liberi Romæ, & quatuor in Italia, & quinque in prouinciis præſtant excuſationem à tutela. Item procurator fiſci excuſatur. Item abſens Reipub. cauſa à tutela vel cura noua in totum excuſatur: ab antiqua verò non niſi durante abſentia. Item habens publicam poteſtatem à tutela excuſatur. Item habens litem cum pupillo, de omnibus bonis, vel maiori parte excuſatur. Item tres tutelæ oneroſæ non affectatæ diuerſorum patrimoniorum tandiu præſtant excuſationem, quandiu durant. Qui probat ſe ita pauperem, quòd tutelæ vel curæ ſupereſſe non poteſt, habet excuſationem. Item infirmitas præſtat excuſationẽ. Item homo ſimplex, & ignarus literarum, habet excuſationem. Item inimicitiæ capitales, de quibus non eſt facta reconciliatio, præſtat vacationem. Maior lxx. annis à tutela ſe excuſat. Minor autem xxv. ann. etiam volens non admittitur. Idem obſeruatur & in milite, & in militante. Item docens Grammaticam, Rhetoricam, vel Medicinam Romæ, vel in patria inter conſtitutum numerum excuſatur.

Intra quæ tẽpora excuſatio fieri debet.

Qui autẽ habet multas excuſationes & vnam proponit, quam non probat, poteſt intra ſtatuta tempora aliam proponere & probare. Sunt autem tempora ſtatuta in iure, quia conſtitutus intra centeſimum lapidem, id eſt, milliare, habet quinquaginta dies ad probandum excuſationem à die ſcientiæ. Conſtitutus verò vltra vnam diætam habet pro qualibet, xx. miliaria, & inſuper xxx. dies: ita tamen quòd ſemper nõ ſint pauciores quam quinquaginta dies.

Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.

Pupillus apud quem educ[illegible] dus.

Diſceptatur quandoq; inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoſcunq;, vbi pupillus morari, vel educari debeat:

beat an in domo tutoris, vel quondam paterna: ideo neceſſariũ eſt prætorem cauſa cognita id ſtatuere, id eſt, nõ apud eum qui inſidiaretur pudicitię ipſius impuberis. infrà eod. l. pen. Item & ſi teſtator in teſtamento cauiſſet, vt filius educetur apud ſubſtitutum: tamen prætor æſtimabit præſentibus propinquis liberorum, an id pupillo expediat: hoc enim curabit prætor: vt ſine vlla maligna ſuſpicione alatur partus, & educetur: & ei concedat educationem: qui maiori affectione erga pupillum moueatur: & ita vel ex perſona, vel ex conditione, vel ex tempore ſtatuet, vbi potius ſit alendus: conſiderando qualitatem, & conditionem perſonarum. & an eo tempore, quo pupillus educatur apud te, poſſis ei ſuccedere. In primis tamen matri pupillorum educationem debet concedere, ſi non vitricum ſuperinduxerit eis. j. eod. l. j. j. reſp. & C. eod. l. j. & ij. Et ne tutores vel curatores controuerſiam habeant quaſi amplius dederint nomine alimentorum, quàm patiatur pupilli ſubſtantia: poſtulent vt arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatũ pupillis vel iuuenibus conſtituantur. C. eod. l. vlt. In quo attendendum eſt, vtrum ſint pupilli egeni, an diuites, an mediocriter ſe habẽtes. Et ſemper ita ſingulis annis expendi iubere, vt aliquid ex reditu ſuperſit. l. ius alimentorum. j. eod.

Mater pupilli

De tutelis, & rationibus diſtrahendis, & vtilis curationis cauſa actione.

Actio tutelæ directa.

De tribus actionibus tractat hic tit. Primò de actione tutelæ directa, quæ naſcitur finita tutela. finitur autem non ſolùm pubertate, ſed etiam morte tutoris, vel pupilli: & aliis modis, de quibus inſtitu. quib. mo. tut. finitur. per totum. & quid in ea veniat, dicitur hîc: & C. arbit. tut. per to. Secundò tractat hîc tit. de quadam actione, quæ dicitur actio de ratiociniis diſtrahẽdis, de qua infrà l. j. §. de rationibus. & datur contra tutorem pro his, quæ ſibi reliquit, in duplum. Et actione de rationibus diſtrahendis nemo tenetur, niſi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abſtulerit dolo, vel non dolo, vt quia credebat ſibi licere, vel pupillum conceſſurum. quòd ſi furandi animo fecit, etiam furti tenetur. l. ij. infrà eo. Tertiò tractat de actione curæ, id eſt, de actione vtili negotiorum geſtorum, quæ datur in curato-[...] infra eod. l. ſi tutelæ. Et ſunt iſtæ actiones ſeparatæ, & vna aliam tollit: nam ſi vna eſt actum, non agetur alia: & econtrá.

Actio de ratiociniis.

De contraria, & vtili actione tutelæ.

Contraria tu

[...] finita tutela pupillus habet directam actionem tutelæ pro

pro mala,vel inutili,aut negligenti adminiſtratione tutoris:ita & contrariam tutelæ actionem prætor præpoſuit,induxitq; in vſum, vt facilius tutores ad adminiſtrationẽ accederent: poſtquàm ſcirent pupillum quenq; ſibi obligatum fore ex adminiſtratione. Et iuſtè introduxit hanc actionẽ prætor, vt prouocaret tutores,quò promptiores de ſuo aliquid pro pupillis impendant:dũ ſciunt ſe recepturos id,quod impenderint. Et competit hæc actio non ſolùm tutori,verùm etiã ei qui pro tutore negotia geſſit, etiam ſi curator ſit vel pupilli,vel adoleſcentis, vel furioſi,vel prodigi,vel curator ventris,& cæteris omnibus curationibus ex iiſdem cauſis dandũ eſt contrarium iudicium. Et durante tutela non competit,ſed tunc demum finita tutela, ſicut & actio tutelæ. Et veniunt in hoc iudicio ea tantum, quæ in pupillum,vel in rem eius impẽſa ſunt:verùm ea quæ debebantur aliàs tutori,puta à patre pupilli,cùm pro eis integra ſit actio,non deducuntur in contrarium iudicium: niſi tutor ideo ceſſauit exigere,quia tutor erat: nam ſicuti quodcunque aliud geſſit pro vtilitate pupilli,id contrario iudicio conſequitur:ita etiam id quod ſibi debetur conſequi debet, vel eius ſecuritatem.j̃.eod.l.j.§.an in hoc. *Cui competit.*

De eo,qui pro tutore,vel curatore negotia geſſit.

Duæ ſunt partes huius tituli:vna eſt pro tutore,alia pro curatore.ſic & C.de nego.geſt.l.qui pupilli. Et neceſſariò propoſuit prætor actionem pro tutore:quia plerunque incertum eſt pupillo,vtrũ quis tutor verè exiſtat,an quaſi tutor, cùm tutor non ſit,pro tutore adminiſtrauerit tutelam. Idcirco in vtranq; cauſam actionem ſcripſit:vt ſiue tutor eſt,ſiue non ſit qui geſſit,tamen tenetur actione protutelæ. Pro tutore autẽ negotia gerit,qui officio tutoris fungitur in re impuberis,ſiue ſe putet tutorẽ,ſiue ſcit non eſſe,fingit tamen ſe eſſe. Et qui pro tutore negotia gerit,eandem fidem & diligentiam præſtat, quã tutor præſtaret:quã autem præſtet tutor, dicitur s̃.de tut.& ra.diſt. l.j.in prin.& C.arb.tut.l.quicquid.& s̃.de admin.tuto.diximus. Et ei,qui pro tutore negotia geſſit,datur contraria actio tutelæ:de qua s̃.titu.proximo. *Pro tutore gerere.*

Quod falſo tutore autore geſtum eſſe dicetur.

Sæpe contrahentes decipiuntur, dũ falſus tutor adhibetur. Ideo introductum eſt hoc edictum,cuius verba hæc ſunt: Inquit prætor,Quod falſo tutore autore,qui tutor non fu[illegible]

Remedia contra falſum tutorem. ſtum erit,dabò in integrum reſtitutionem. Et ſunt tria remedia ex hoc edicto prodita. Vnum contra ipſum doloſum tutorē.ĵ. eod.l.nouiſſimè.in princi. Aliud contra eum qui dolo fecit, vt non tutor autoritatem interponat.ĵ.eod.l.huius actionis. Tertium eſt de reſtitutione in integrum danda contrahenti cū pupillo,falſo tutore autore:vt non noceat ei, quod egit cum pupillo, falſo tutore autore, vel cum ipſo tutore falſo: & de hac reſtitutione dicitur ĵ.eadem.l.§.fin.& l.ſeq. Et differt hic titulus à ſuperiori proximo:quia hic conſulitur cōtrahenti cū pupillo falſo tutore autore: alius ipſi pupillo proſpicit. Itē alius locum habet,ſiue ſciat ſe non eſſe tutorem, ſiue credat ſe eſſe, cùm non ſit.vt dictum eſt ſ.rubro proxim.hìc autem tantum, quando ſcit ſe non eſſe.ĵ.eod.l.nouiſſimè.in prin.

De fideiuſſoribus,& nominatoribus,& hæredibus tutorum vel curatorum.

Quamuis hæres tutoris tutor non ſit,tamen ea quæ per defunctum tutorem inchoata ſunt, per hæredem explicari debent:& de eo quod penes tutorem fuit, hæres quoq; eius reddere debet rationem. Eſt autem aliud, Poſtulare tutorē:aliud, Nominare. *Poſtulare tutorem. Nominare.* Nam poſtulare tutorem videtur,qui per alium poſtulat coram iudice, qui dare debet: Sed Nominare inter abſentes fit: vt quando magiſtratus mittit nomina quorundam præſidi,quaſi ſint idonei:vt ſuprà de tut.& cur.da.ab his, l.diuus.Nam & hi tenentur inſolidum:vt C.de magi.con.l.j.& iiij. Et qui poſtulat, tenetur etiam,niſi ſit fœmina. C.de adminiſtr. tuto.l.fi.§.perſonis. Similiter & fideiuſſor & hæredes fideiuſſoris ad eandem rationem tenentur, ad quam & ipſe tutor. *Fideiuſſor tutorum.* Et hoc ſi ipſi fideiuſſores à tutoribus nominati, præſentes fuerint,& non contradixerint:& nomina ſua in acta publica ſcribi paſſi ſunt. Et in eadem cauſa ſunt affirmatores tutorum, qui ſcilicet tutores idoneos eſſe affirmauerint: hi enim fideiuſſorū vicem ſuſtinent.

De magiſtratibus conueniendis,& eorum hæredibus.

Sciendum eſt, non ſolùm tutores vel curatores, pupillis vel adultis,cæteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos,qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiaria actio datur. Nam ſi tantæ negligentiæ ſint magiſtratus, id eſt, iudex,vt cautionem omnem omitteret,æquum eſt haberi loco fideiuſſoris,vt hæres eius teneatur. Et dicitur iſta

actio

actio ſubſidiaria aptitudine,nō actu:quia non ſemper datur in ſubſidium:ſed aliquando principaliter,aliquando nihil omnino.Cū hac ſcilicet diſtinctione,quia aut fuit vnus tutor vel curator,aut plures. Primò caſu conuenitur prius tutor vel curator,& poſtea magiſtratus.Si verò plures, tūc aut omnes geſſerūt tutelā aut curā,& omnes conueniuntur ante magiſtratum. Aut nullus geſſit,& tunc idem.Aut alter tantum geſſit,& alter non:& tūc ſubdiſtinguitur.Aut fuit diuiſa tutelæ adminiſtratio per iudicem,vel teſtatorē:aut non.Primo caſu pro ſua geſtione quilibet tenetur:& nō pro alterius,& poſtea magiſtratus in ſubſidium.Fallit hoc in quatuor caſibus:quibus vnus pro alterius parte tenetur,tamen poſt magiſtratum:ſcilicet ſi tutorem, vt ſuſpectum remouendū,non remouit:vel tardè remouit:vel remouendo iura pupilli prodidit, vel nō exegit cautionē rem pupilli ſaluā fore,cùm videret eum non ſoluendo. Secūdo caſu,quādo tutelæ adminiſtratio nō fuit diuiſa, cōuenitur primò gerens: ſecundò magiſtratus, tertiò non gerens, niſi in dictis quatuor caſibus:vbi conuenitur etiam qui non geſſit ante magiſtratum.Iſta habentur in l.ij.C.de diuid.tutela. & in l.etiam. & in l.Aemilius.in fi.ſ.de adminiſtr.tut. *Subſidiaria actio.*

De rebus eorum,qui ſub tutela,vel cura ſunt,ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.

Prohibiti ſunt tutores,& curatores per ſenatuſconſul. Clementianū,& per orationē diui Seueri,prædia ruſtica vel vrbana eorū,quos ſub tutela vel cura habēt,diſtrahere, id eſt,alienare:vel ſupponere,id eſt,pignori obligare:niſi parētes ipſorū pupillorū in teſtamento,vel codicillis cauerint,vt id fieri poſſit.Tunc enim licitū eſt iſta alienare: etiam ſine decreto iudicis,dum tamen ſeruetur forma in teſtamento tradita.Si autem aliàs æs alienū (id eſt,debitum) ipſius pupilli tantum ſit,vt ex rebus cæteris inde poſſit exolui:tūc prætor vrbanus adeatur, qui pro ſua religione æſtimet,quæ poſſunt alienari,vel debeāt obligari.In quo tria ſunt neceſſaria:Primò,decretū, id eſt,iudicis præceptū : Secundò,cauſa alienandi, puta æs alienum,id eſt,grande debitū: Tertiò,Præſentia tutoris vel curatoris.C.ſi propter pub.pen.l.fin. *Neceſſaria in alien[...] rer[...] pupilli.*

De curatoribus furioſis vel aliis extra minores dandis.

Lege x I I.tabul.interdicitur prodigo bonorum ſuoru[...]

 miniſtra[...]

Furioſus. miniſtratio. Similiter & furioſi ſtatim adueniente furore, ipſo iure interdicti ſunt, ne bona ſua adminiſtrẽt. Et ideo licet tales perſonæ maiores ſint xxv. annis, intantum quòd ratione ætatis, neque tutorem neque curatorem habere deberent: quia tamen in ea conditione ſunt, vt rebus ſuis cõmodè ſupereſſe *Mẽte captus.* nequeãt, dantur eis curatores. Similiter & mẽte captis, & *Surdus.* ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant: quorũ curato- *Mutus.* rum officiũ ceſſat adueniente ſana mente, vel ceſſante furore, aut morbo, vel impedimento obſtante.

LIBER XXVIII.

Et quartus huius.

De teſtamentis, & qui teſtamentum facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

Teſtamẽtum. TRia dicit hic tit. Primò de teſtamentis. Eſt autem Teſtamentum voluntatis noſtræ iuſta ſentẽtia, de eo quod qs poſt mortem ſuam fieri velit, cum inſtitutione hæredis. Et di- *Qui teſta. facere poſſunt.* citur teſtamentum, quaſi teſtatio mentis. Secundò, qui teſtamentum facere poſſunt: & quidem omnes poſſunt, qui ſpecialiter non prohibentur: prohibentur autẽ certæ perſonæ, quæ cõtinentur his verſibus: Prodigus, & cæcus, mutus, ſurdus, furioſus: Morte damnatus, & carmine, mentéq; captus: Impubes: & dubius, obſes, & religioſus: Cui nõ eſt ſeruus, exiſtẽs cũ patre natus; Cuiq; interdictum, dico quod octo bis iſti, Qui mo- *Quomodo teſtamẽta fiãt.* do tanguntur teſtari iure vetantur. Tertiò quemadmodũ teſtamenta fiant. Et debent fieri ſecũdum regulas iuris ciuilis: quæ ſunt, vt ſeptem teſtes interſint, & rogati, & vnico contextu, id eſt, continuatione. Et debet nomen hæredis palàm dici in teſtamento nuncupatiuo, Teſtamentum antẽ in ſcriptis debet fieri coram ſeptẽ teſtibus rogatis, & ſubſcribentibus, & ſigillãtibus. Et quòd teſtator vel alius pro eo ſcribat nomen hæredis: vt C. eod. l. hac conſultiſſima, & l. iubemus, & in Authent. ibi poſita.

De liberis & poſthumis hæredibus inſtituendis, vel exhæredandis, vel præteritis.

Pater faciens teſtamentum, debet filium, & filiam, poſthumam, & poſthumũ, emancipatos, & in poteſtate, vel inſtituere, [illegible]nominatim exhæredare. Alioqn Suus hæres, id eſt, exiſtẽs in pot

in poteſtate teſtatoris,dicit teſtamentũ nullum. Emancipatus verò agit contra tabulas. Et,dicitur ille Suus, qui eſt in poteſtate,& in primo gradu,ſiue ſit filius,ſiue nepos. Et cautum eſt, nepotẽ etiam non ſuũ inſtituere,ne rumpat teſtamentum effectus ſuus. Et dicuntur Liberi omnes deſcendentes in infinitũ. l.liberorum.ſ.de verbo.ſignifi. Poſthumus autem dicitur propriè,qui poſt humationem,id eſt, mortẽ patris naſcitur, id eſt, poſtquam pater datus eſt humo. Impropriè autẽ dicitur etiam ille,qui facto teſtaméto naſcitur.l.iij.ſ.de iniuſt.rup.teſt. Et eſt duplex Poſthumus: Suus, q. ſtatim ſi naſceretur viuo teſtatore in poteſtate ſua futurus eſſet. Poſthumus autẽ Alienus eſt,qui incontinenti cùm erit natus, nón erit ſuus teſtatoris. Et hodie poſthumus non poteſt exhæredari: quia non poteſt cõmittere cauſam ingratitudinis is,qui nondum natus eſt.l.ſi quis.§.legis. C.de inoffic.teſta. Sic etiam filij,& filiæ nõ poſſunt exhæredari,niſi iuſta cauſa exprimatur in teſtaméto, & hæres inſtitutus eandẽ probet.C.de lib.præter.Authen.non licet. Et ſunt iuſtæ exhæredationis cauſæ xv.quas enumerat tex.in Authẽ.vt cùm de appel.cog.§.cauſas.coll.viij.& gl.in cap.quintauallis.de iureiur. Præteriri autem ille dicitur,qui nõ eſt inſtitutus in teſtamento vt oportet.nec exhæredatus ex legitima cauſa:ſed ſilentio teſtatoris prætermiſſus: & talis habet querelã inofficioſi: de qua dictum eſt ſ.de inoffic.teſtam.

Suus hæres. *Liberi.* *Poſthumus.* *Præteriri quis dicatur.*

De iniuſto,rupto,& irrito facto teſtamento.

Proximo tit.poſitum eſt, quomodo liberi, & poſthumi debeant inſtitui, vel exhæredari. Si autem hoc non fiat,quid iuris tunc ſit,tractat hic tit. Nam eiuſmodi teſtamentum dicitur aut iniuſtum, aut rumpitur,aut fit irritum. Circa quod ſciendum,quòd teſtamentum non iure factum dicitur, vbi ſolennia iuris defuerunt, ſcilicet circa teſtes,& ſigilla,& ſimilia.& tale teſtamentum dicitur non iure factum. Aliquando teſtamentum eſt nullius momenti; id eſt; vtilitatis: quando ſcilicet filius, qui fuit in patris poteſtate,præteritus eſt. Aliquando autem teſtamentũ rumpitur:quando ſcilicet teſtator paganus (id eſt,non miles) poſt primũ teſtamentũ factũ ſecundũ legitimè faciat:vel quãdo poſt teſtamentũ incipit habere filiũ,vel nepotem,de quo in dicto teſtaméto nõ eſt facta mentio: vel quando teſtator poſtea patiatur capitis dimin. Aliquãdo autẽ teſtamentum fit irritum, quando ſcilicet ex eo nemo adit hæreditatem

Teſtamẽtum non iure factum. *Null[illegible]* *R[illegible]tum.* *Irritu[illegible]*

 vt ſ.de

vt s̃.de teſt.l.ſi nemo. Poſtquã autem teſtamentum legitimè factum eſt, non rumpitur, licet teſtator poſtea dicat, quòd nõ velit iſtud teſtamẽtum valere: vel poſtea incipiat facere aliud teſtamentum, & non perficiat: quia teſtamentum imperfectum nullum eſt, niſi fiat à milite: vel niſi in ſecundo reperiátur inſtituti, qui aliàs ſucceſſuri erãt ab inteſtato: vel niſi teſtator iſtam voluntatem in effectum extrinſecum deducat; puta incidendo membranam, vel deponendo ſigilla, vel ſimilia.

De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

Quia per deletionem, vel cancellationem eorum, quæ in teſtamento continentur, teſtamentum ipſum caſſatur: ideo poſt materiam tituli præcedentis locatur hic tit. quæ igitur in teſtamento delentur, vel induęuntur, ſi inconſultò deleta, vel inducta ſint, nihilominus valent, ſi legi poſſunt poſt deletionẽ. Sed ſi non poſſunt legi, tunc diſtinguitur, an ante teſtamentũ conſummatum facta ſint, vt tunc non valeat: ſi pòſt, valet. Si autem conſultò ſunt deleta, non valent: ſiue legi poſſint, ſiue non: & hoc voluntate domini, vel iuſſu factum ſit. Id verò quod ſine iuſſu domini ſcriptum, inductum, id eſt, interpoſitum, aut deletum eſt, pro nullo eſt. Legi autem ſic accipiendum eſt, non quod tantum intelligi poteſt, ſed oculis perſpici quæ ſcripta ſunt. Nam ſi extrinſecus intelliguntur, fortè ingenio vel ſubtilitate alicuius, non ex vi ipſius literæ: ſed ex his fortè quæ præcedunt in teſtamento, vel quæ ſequuntur, non videntur legi poſſe.

Inductum. *Legi quando dicatur.*

De hæredibus inſtituendis.

Qui teſtatur, ab hæredis inſtitutione plerunque ſolet initiũ facere teſtamenti: ideo poſt materiã eorum qui teſtamentum poſſent facere, & qui inſtitui debẽt, tractat Iuriſcõſultus de hæredibus inſtituendis, id eſt, qui poſſunt inſtitui. Eſt autem inſtituere hæredes, id eſt, dominos intus in bonis ſuis ſtatuere. Nam Hæres, id eſt, dominus: Inſtit. de hæred. qual. & diff. §. j. Et ideo dicitur intus: quia ita ſubintrat hæres in dñim rerum defuncti, ac ſi eadem eſſet perſona: vt in Authent. de iureiur. à mor. præ. §. j. coll. viij. poteſt autem vnuſquiſq; hæres inſtitui: ſiue liber ſit, ſiue ſeruus, Et ſeruus ſiue alienus, ſiue proprius. Et dicitur proprius ſeruus, in quo quis habet proprietatẽ, etiã ſi vſusfructus ſit apud alium. Alienus autẽ ſeruus dicitur ille, in quo quis habet vſumfructũ ſine proprietate. Et poteſt quis ...que

Inſtituere hæredes. *Hæres.* *Seruus propr.* *Alienus.*

quoſcunque velit hæredes inſtituere, & diuidere hæreditatem in quãplurimas partes vult. Regulariter autẽ hæreditas in xij. vncias diuiditur: quas partes, & earum vocabula ponit textus Inſtit.eo.tit.§.hæreditas.Et eſt triplex inſtitutio. Propria, cùm aliquis inſtituitur in totum: vel in quota: de qua loquitur hic titulus, & præſertim l.quoties.§.hæredi.j.eo. Impropria inſtitutio eſt, cùm filius inſtituitur in legitima, vel in eo quod ad legitimam reducitur. Nam licet iſta ſit quota & pars, non tamen quota hæreditatis abſtracta ab omni ære alieno.C.de rei vend. l.cum matre.§.fi. Impropriiſſima inſtitutio eſt, quando inſtituto hærede vniuerſali, alius extraneus inſtituitur in re certa: quia talis inſtitutio non eſt quota hæreditatis, nec bonorum, adeunte hærede vniuerſali.l.ex facto.j.eod.

Hereditas in xij. partes.

Inſtitutio triplex.

De vulgari & pupillari ſubſtitutione.

Hæredes autem dicuntur eſſe inſtituti, aut ſubſtituti. Inſtituti dicuntur primo gradu, id eſt, primo loco. Subſtituti autẽ ſecundo, vel tertio. Dicitur itaque Subſtitutio ſecũda inſtitutio, etiam ſi ſint vlteriores. Sicut omnes ſecundæ dicuntur nuptiæ, quæ poſt primas contrahuntur. C.de ſecun. nupt. in rubro. Et fit inſtitutio, & ſubſtitutio hoc modo: Lucius Titius mihi hęres eſto: iſta dicitur Inſtitutio, quaſi prima hæredis factio. Subſtitutio autem ſecunda inſtitutio hoc modo fit: Si Lucius Titius mihi hæres non erit, tunc Seius hæres eſto: ſi Seius non erit, Sempronius eſto: & ſic conſequenter poteſt quis in teſtamento quot gradus hæredum vult facere, & plures in locum vnius, vel vnum in locum plurium ſubſtituere. Sunt autem quinque genera ſubſtitutionum, Vulgaris, Pupillaris, Exemplaris, Breuiloqua, & Compendioſa: quas proſequere, vt ponit gloſ. Inſti. de pup.ſub.§.qua ratione. & gloſ.in cap. Raynutius. de teſta. & aliquid per gloſ.in cap.ſi poteſt.de teſt.lib.vj.

Inſtituti.

Subſtituti.

De conditionibus inſtitutionum.

In inſtitutione hæredum ſæpe apponitur conditio, de qua hic titul.tractat. Eſt autem multiplex conditio. Quædam enim poſſibilis eſt, quædam impoſſibilis. Poſſibilis ſubdiuiditur in cauſalem, poteſtatiuam, & miſtam. Poteſtatiua dicitur, quæ dependet à poteſtate aut voluntate implere debentis: vt hæc, Si decem dederis. Cauſalis autem eſt, quæ dependet extrinſecus non à voluntate hominis, ſed ab ipſa fortuna, vt hæc Si nauis venerit ex Aſia: Si pluet tali die. Miſta eſt, quæ partim à poteſtate hominis, partim à fortunæ euentu dependet: vt hæc, Si Conſul

Conditio multiplex.

factus fueris, Si iueris pro me Romam. Impoſſibilis conditio tribus modis poteſt dici: vel Natura: vt, ſi cœlum digito tetigeris, hæres eſto. Vel de iure: vt, Si patrem ab hoſtibus non redemeris. nam hoc facere nos non poſſe præſumit ius. j.eod. l. conditiones. & l.filius. Et de his duabus dicitur, quòd impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, vel fideicom miſſ. & libertatibus. pro non ſcripta habetur. j.eo. l.j. Eſt tertia impoſſibilis de facto: vt, ſi montem aureum dederis, hæres eſto, & talis inſtitutio vel libertas nó valet iuris præſumptione: quia præſumitur animus dandi defuiſſe. l. cùm hæres. §. j. infrà de ſtat. liber. Eſt & quædam quarta impoſſibilis propter perplexitatē, id eſt, intricationem verborum: & hæc ſimiliter vitiat: vt ſi faciam inſtitutionem hoc modo, Si Titius hæres erit, Seius hęres erit: & ſi Seius hæres erit, Titius hæres erit: quia primò videor velle, quòd ſolus Titius ſit hæres ſi velit: & poſtea, quòd Titius & Seius ſimul ſint hæredes: & ſic iſta conditio vitiat, & non vitiatur: quia verè nullatenus apparet de voluntate teſtatoris. l. ſi Titius. infrà eod. In contractibus autem omnis impoſſibilitas vitiat contractum quæ eſt in faciendo. ſecus ſi in non faciendo: vt, ſi cœlum non aſcenderis. l. impoſſibilis. j. de verbo. oblig. & l. non ſolùm. j. de act. & oblig.

De iure deliberandi.

Hæredes inſtituti deliberāt de adeunda hæreditate, an expediat eis hæreditatem admittere, vel repudiare? *Deliberare.* Deliberare autē nihil aliud eſt, quàm ſecum diligēter cogitare, vel in mente ſua reuoluere, vel cū amicis explorare, an expediat ſibi admittere id, de quo quæritur. Subuenitur etiam hæredibus per prætorem, vt habeant copiam inſtrumentorum conſpiciendorum: vt proinde inſtruere ſe poſſit, expediat nécne agnoſcere hęreditatem, infrà eodem. l. Ariſto. & infra de acquiren. hæredit. l. Ariſto. Datur hoc tempus ab Imperatore vſque ad annum: ab aliis autem Iudicibus datur vſque ad nouem menſes: vltra enim dari non poteſt. Sed nec minus dari debet centum diebus. Mediū ergo tempus eſt in poteſtate iudicantis. Sic ergo dabitur quandoque ſemel tantum, vt cùm a principio dantur nouem mēſes quandoque dari poterit ſæpius, vt cùm à principio dedit mi[illegible]em menſibus. C. eodem. l. vlt. §. ſed quia quidā. & infrà eodem. l. j. §. vltimo. Eſt autem effectus deliberationis, quia interim bona non debent diminui, niſi cauſa cognita: & his verbis [illegible]ntū alienatio prohibita eſt, verùm etiam exercitium *[illegible]ectus deliberationis.*

[illegible]on

actionum. Huiuſcemodi autē deliberatio hodie non eſt neceſſaria, ſi quis inuentarium ſecundū legem facere voluerit. Nam ſi velit aliquis ſpe certiſſima hæreditatē adire, vel ſe immiſcere, vt non poſtea repudiet eam, nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus ſuppoſitus eſt, vtpote hæreditate ei ex ſua voluntate infixa. C. eod. l. vltim. §. j. Item & legatariis tenetur inſolidū, per Authen. de hæred. & fal. §. ſi verò nō fecerit. Si verò quis non titubanti animo reſpuendam vel abſtinendam crediderit eſſe hæreditatem: dicebat enim ſe repudiaturum, vel abſtenturum, nō tamen reſpuebat, vel abſtinebat: expectatur eius enuntiatio vſque ad tres menſes. C. eod. l. vlt. §. ſimilíque modo. Si autem dubius eſt, vtrúmne admittenda ſit defuncti hæreditas, non putet ſibi neceſſarium deliberationem, ſed adeat vel ſe immiſceat: omni tamen modo confecto inuentario ab ipſo, vt exordium capiat inuentarium intra triginta dies poſtquam cognouerit hæreditatem ſibi delatam: & intra alios ſexaginta dies hoc inuentarium compleatur. Dicitur autem Inuentarium conſcriptio rerū in hæreditate defuncti inuentarum: cuius vtilitas eſt maxima: quia qui inuentarij beneficio hæreditatem adierit: ille non grauabitur propter improuiſum debitum: vel etiam prouiſum, ſi hæreditas non eſt ſufficiens. l. ſcimus. §. ex omnibus. C. eod. *Inuētarium.*

LIBER XXIX.

Et quintus huius.

De militari teſtamento.

Hic titulus ius ſpeciale continet, quod conceſſum eſt militibus exiſtentibus in expeditione, vt iuris communis ſolennitates circa teſtamenta condenda obſeruare non teneantur. Habent enim milites liberam teſtamenti factionem: faciant igitur teſtamenta quoquo modo velint, faciant quoquo modo poterunt, ſufficiátque ad bonorum ſuorum diuiſionem faciendam nuda voluntas ipſorum, omni ſolennitate remota. Et hoc quando eſt in prælio miles: tūc enim nullo vocato teſte condere poteſt teſtamentum. l. milites. C. eodē. dum tamen duobus ſaltem teſtibus probetur teſtamentum factum. j. eod. l. Lucius. Si autem non in conflictu, ſed in tentorio fecerit, vocandi ſunt duo teſtes. l. diuus. j. eodem. Quòd ſi non ſit in

expeditione,ſed domi: tunc iure communi vtetur.l.penult.C.
Miles vnde. eod. Miles autem appellatur vel à militia, id eſt,duritia quam pro bonis ſuſtinet:aut à malo,quod à nobis arcere ſolent:aut à multitudine, aut à numero mille hominum: dictum à Græco
Chilia. verbo chilia: nam Græci mille hominum multitudinẽ chilian appellant:quaſi milleſimũ quenq; dictum: vnde ipſum ducem
Chiliarchos. Chiliarchon appellant,id eſt,principem militiæ.Exercitus au-
Exercitus. tem nomen ab exercitatione traxit. Et competit hoc priuilegium veris militibus,vt dicit Bald.in l.j.C.de iuris & fact.igno non militibus tempore noſtro:hi enim non faciunt ea:nec habent in ſe iſtas proprietates,quas enumerat gloſ.in l.pen.§.ex
Verſus. quib.cauſ.ma.Et continentur his verſibus:Stigma,genus, ſcriptura,fides, examen, & enſis: Hæc faciunt militem, lex dicit Bononienſis.

De acquirenda hæreditate.

Adire hæreditatem,nihil aliud eſt,quàm velle eam habere: nam adire non tam facti eſt, quàm animi: imò in nuda & ſola voluntate cõſiſtit.Nam hoc animo debet eſſe,vt velit eſſe hæres.Cæterùm ſi quid pietatis cauſa fecit, ſi quid cuſtodiæ cauſa,vel aliud,non quaſi hæres fecit, ſed quaſi alio iure, apparet eum non pro hærede geſſiſſe: & ideo ſolent proteſtari liberi qui neceſſarij exiſtunt,non animo hæredis ſe gerere quæ gerunt, ſed aut pietatis, aut cuſtodiæ cauſa,aut pro ſuo: vt puta patrem ſepeliuit,vel buſta fecit ei:ſi animo hæredis,pro hærede geſſit. Enimuerò ſi pietatis cauſa contrarium eſt.Eſt autem
Neceſſarij. multa hæredum differentia: quidam Neceſſarij tantum dicuntur:vt ſunt ſerui à dominis inſtituti: qui dicuntur Neceſſarij: quia ſiue velint,ſiue nolint, coguntur eſſe hæredes: ſed
Sui & Neceſſarij. in præmium recipiunt libertatem. Alij ſunt Sui & Neceſſarij: & ſunt hi, qui in poteſtate & primo gradu teſtationis ſunt. Et dicuctur Sui, quia etiam viuo teſtatore quodam modo bonorum domini ſunt. Neceſſarij verò dicuntur, quia de iure ciuili velint nolint cogũtur eſſe hæredes: ſed de iure prætorio habent abſtinendi licentiam, & ſufficit ſi ſe non immiſceant.j.eodẽ.l.ei qui ſe. & C.vt ab hæred.abſtin.l.j.Tertij di-
Extranei. cuntur Extranei: & ſunt, qui non ſunt in poteſtate teſtatoris. Inter iſtos hæredes traditur talis differentia: quia ſi eſt Suus hæres,agnoſcendo hæreditatem dicitur ſe immiſcere, eò quia etiam viuentibus parentibus ipſi quodam modo ſunt domini rerum paternarum.Si autem hæreditatem noluerint, dicũtur

ſe

ſe abſtinere. Si verò eſt Extraneus hæres, dicitur adire hæreditatẽ: & ſi non vult, dicitur repudiare: vterq; autẽ dicitur acquirere hæreditatem. Et ideo titulus noſter vtitur verbo vtriſque communi. Vnde ſolet dici, Reſpuit extraneus, adit: & ſuus abſtinet, atque Immiſcet: ſemper acquirére conſtat vtrunque.

Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur vel deſcribantur.

Gratia deliberationis & additionis hæreditatis, opus eſt tabulas teſtamẽti aperiri, ideo de hoc ſequitur. Pollicetur autem Prætor cuicunq; deſideranti tabulas teſtamenti inſpicere, vel etiam deſcribere aut legere ſe facturum poteſtatem inſpiciendi, vel deſcribendi: ſiue hoc ſuo, vel alieno nomine deſiderent. Debet ergo ad hoc impetrandũ Iudex adiri: quia neq; ſine Iudice tranſigi, neq; apud Iudicẽ exquiri veritas aliter poteſt de his controuerſiis, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, quàm inſpectis cognitiſq; verbis teſtamenti. Et ideo æquũ fuit, vt deſiderium volentis aperiri teſtamentum reciperetur. Et dicitur propriè illud Teſtamentum, quod iure perfectũ eſt. Sed abuſiuè etiam ea appellamus teſtamenta, quæ falſa ſunt, vel iniuſta, vel irrita, vel rupta. Et cùm ab initio aperiẽdæ ſunt tabulæ teſtamẽti, Iudicis officiũ eſt, vt cogat ſignatores ſi preſentes ſint, conuenire, & ſigilla ſua recognoſcere, & iurare dicere verũ, an ſua ſint, vel non: & an teſtamentũ ſit illius: vel negare ſignaſſe. Publicè enim expedit ſuprema hominum iudicia (id eſt, voluntates) exitum habere. *Teſtamẽtũ propriè.*

Si quis omiſſa cauſa teſtamenti.

Sæpe contingit, quòd inſtituti in teſtamento omittunt adire hæreditatem ex inſtitutione, propter euitanda onera legatorũ. & accipiunt hæreditatẽ ab inteſtato, vſurpantes ſibi ius minimè conceſſum: tales incidunt in pœnã huius tituli. Datur enim contra eos vtilis ex teſtamento actio: quod Prætor ideo ſtatuit, vt voluntates defunctorum tueretur, & calliditati (id eſt, fraudi) eorum occurreret, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato hæreditatem totam, partémve eius poſſideant, ad hoc quòd eos circunueniant (id eſt, decipiant) quibus aliquid ex voluntate defuncti deberi potuit. Et propter tria introducitur hoc edictum. Primò, propter eum qui omittit ex teſtamẽto, & ipſe idem tenet ab inteſtato. de quo ĩ.l.j.in princ. Secundò, ſi quis per fraudem omiſerit hæreditatem, vt ad legitimã [illegible]

niat,accepta inde pecunia: talis enim omittens tenebitur petitione legatorum.ʃ.l.j.§.fin. Tertiò, cùm inſtitutus omittat vt ad ſubſtitutum veniat.ʃ.eod.l.ſi non ſolus.

De Senatuſconſulto Syllaniano, & Claudiano, & quorum teſtamenta non aperiantur.

Hoc titulo punitur hæres, ſi hæreditatẽ adeat ante quæſtionem habitam de familia: quando enim teſtator necatus vel interfectus reperitur, nõ debet hæres aperire tabulas teſtaméti, neq; adire hæreditatem, niſi prius quæſtio (id eſt, tortura) habita ſit circa familiã, quis teſtatorem interfecerit, ad eruẽdam veritatem nomine necati. Cùm enim aliter nulla domus (quæ tamen cuiq; debet eſſe tutiſſimum refugium) tuta poſſet eſſe, niſi a domeſticis domini etiam proprio periculo capitis cuſtodientium tuerentur: ideo Senatuſconſultum Syllanianum & Claudianum introducta ſunt ad publicam quæſtionem de familia necatorum habendam. Appellatione autem occiſorum continẽtur, qui per vim aut per cædem ſunt interfecti: vtputa iugulati, ſtrangulati, præcipitati, vel ſaxo, vel fuſte, vel lapide percuſſi, vel aliquo telo necati. Et toties puniendi ſunt qui auxiliũ domino non tulerunt, quoties potuerunt ei aduerſus vim opem ferre, & non tulerunt. Et punit hoc Senatuſconſultum eos, qui ſub eodem tecto fuerunt. Qui verò non ſub eodẽ tecto, ſed in eadem regione fuerunt, non aliter puniuntur, niſi conſcij fuiſſent. Qui ergo teſtamentum aperit hac inquiſitione nõdum facta, vel aliquid aliud fecerit, in hanc popularẽ actionem incidit, cuius pœna in centũ aureos ex bonis damnati, id eſt, hæredis extenditur: & pars dimidia ei, cuius opera conuictus erit, præmij nomine dabitur: reliqua pars in vſum publicum redigetur.

Occiſi qui dicantur.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit.

Aliam cauſam ponit perdendæ hæreditatis, quando quis prohibet aliquẽ, ne teſtetur: & habet locum, quãdo cogo te, vt me inſtituas. Item & quando cogo te, vt alium inſtituas: vt C. eod. l.j. Quando impedio te teſtari vel de nouo, vel quia teſtamentũ primum mutare, vel teſtamentarium (id eſt, notarium ſcribentem teſtamentum) introire ad teſtatorem veto: tunc enim mihi denegantur omnes actiones pro eadem hæreditate competentes. Denegatiſq; actionibus, hæreditas ad venientes ab inteſtato deuoluitur: alias ſi delinquens proximior reperitur,

Prohibere quis dicitur.

Teſtamẽtarij.

tur, vel habet pares in gradus, pars delinquentis ad fiſcum ſpe ctabit. l. ij. infra eod.

De iure codicillorum.

Nunc de iure codicillorũ (id eſt, de parua, vel minima ſcripta voluntate) diſſeramus: qui ideo codicilli dicuntur, quia in breuiori chartula vel codice, id eſt, libello fiebant, quàm teſtamẽtum. Et ſolùm in eis fideicõmiſſa relinquebantur. Et habent ſe codicilli ad teſtamentum, ſicut ſcapha ad nauem. Et poſſunt codicilli fieri, etiam ſi nullum fiat teſtamentum. Si autem poſt codicillos quis teſtamentum fecerit, videtur codicillos confirmaſſe, niſi expreſsè eoſdem reuocauerit. Et poſſunt fieri plures codicilli: & non requirunt ſolennitates, niſi quòd ſolùm adſint quinque teſtes, ſicut & in qualibet vltima voluntate. C. eod. l. fin. & de fideicom. l. fin. Codicillis autem non poteſt dari hæreditas, neque auferri (ſcilicet directè) neque conditio hæredi in teſtamento inſtituta apponi, neque directa ſubſtitutio fieri: ſed per fideicommiſſum bene. *Codicili.* *Plures codicilli.*

LIBER XXX.

Et ſextus huius.

De legatis, & fideicommiſſis, 1.

EXpedita materia teſtamentorum, nunc de acceſſoria teſtamenti, id eſt, de legatis Iuriſconſultus ponit: cùm regulariter ſecundum principale etiam acceſſorium reguletur. Et diuiditur iſte titulus in tres libros, vel tractatus, in quibus nihil aliud, niſi de legatis diſponitur: & eſt hoc factum, vt quidam volunt, propter prolixitatem vitandum: quæ eſſet, ſi longa iſta materia legatorum ſub vno titulo poſita fuiſſet. Vel quod melius eſt, titulus de legatis j. agit principaliter de rebus legatis, quæ ſcilicet poſſint legari, vel non. Poteſt autem legari omnis res, vel propria, vel hæredis, vel etiam aliena, dũmodo hoc vltimo caſu hæres rem legatam redimat, & legatario præſtet ſi poſſit: aliàs ſoluet ipſius rei æſtimationem, quando teſtator ſciuit rem eſſe alienam, & illius rei commercium communiter haberi poteſt: aliàs ſi res legata non eſt in commercio hominum, vel eſt, ſed cum difficultate: tunc nec æſtimationem hæres præſtabit, niſi aliter appareat de mente teſtatoris. j. eod. l. ſi quis inquilinus. & niſi quando liber homo ſibi legatur, qui fuerat redemptus ab hoſtibus. j. eod. l. ſenatus. §. fin. Et eſt Legatum d[illegible]tio quæd[illegible] *De legatis j.* *Legatũ [illegible]*

quædam à defuncto relicta,& ab hærede præſtanda: vnde ſolet dici:O puer hoc dictum tu credas eſſe legatum, Quod ſit donatum,vel à teſtatore relictũ.Et in quo differat à Donatione cauſa mortis, habetur Inſtit.eod.in prin. Vel Legatum eſt deliberatio hæreditatis,qua teſtator(ex eo quod vniuerſum foret hæredis)alicui quid collatum velit.infrà eod.l.legatum eſt.

LIBER XXXI.

Et ſeptimus huius.

De legatis,& fideicommiſſis, II.

Qui poſſunt legare, & quibus.

IN hoc libro principaliter tractatur de perſonis legantium, & legatariorum:poteſt ergo quilibet legare, qui & teſtamentum facere poteſt.Et ſimiliter legari poteſt omnibus perſonis, quæ capaces ſunt receptionis,& quæ ex teſtamento aliquid recipere poſſunt. Sunt autem quatuordecim perſonæ, quæ non poſſunt facere legata:de quibus gloſ. in l.ſi quæram. ſ. de teſta. & not.glo.Inſtit.quib.non eſt per.fa.teſta.§.fin.Et nouem perſonæ,quibus nihil poteſt relinqui,quas enumerat glo.in l.j.infrà de iur.fiſc.& Inſti.de lega.§.legari.

LIBER XXXII.

Et octauus huius.

De legatis,& fideicommiſſis, III.

IVriſconſultus hoc libro tractat de ſignificatione verborum tam circa res legatas,quàm circa perſonas legantium, & legatariorum.Supradicti tamen tituli nõ obſeruant in omnibus iſtam ſpecificam diſtinctionem inter hos tres libros de legatis traditam. Sæpe enim quod vni eſſet attribuendum, in alio ponitur:vt dicit gloſſ.ſ. de leg. j. in rubro. Iſtud tamen ſummariè ſciendum,quòd olim inter Legata & Fideicommiſſa longa eſſet differentia:hodie tamen exæquata ſunt Legata Fideicommiſſis per omnia, vt nulla ſit inter ea differentia, niſi quantum ad vocabulum:& quod deeſt Legatis, repleatur ex natura fideicommiſſorum:& ſi quid amplius eſt in Legatis,per hoc creſcat Fideicommiſſi natura:Inſtit.eo.§.j.Et quicquid ſtatuitur in vno, ſtatuitur in reliquo: imò eſſe Legatum eſt Fideicommiſſum, & econtrà:& hoc in fideicommiſſis ſingularibus:nam vniuerſalia fideicommiſſa adhuc aliquid ſingularitatis habent.

Inter legata & fideicommiſſa.

LIBER XXXIII.

Et nonus huius.

De annuis legatis, & fideicommiſſis.

CVm in annos ſingulos aliquid legatum ſit, illud annuum legatum appellatur. Et ſi non ſit adſcriptum, quo loco ſolui debet: quocunque tunc loco petetur, dari debet. Et cùm aliquid in ſingulos annos legatum fuerit, tunc plura ſunt legata: & primi anni purum eſt, ſequentium autem annorum conditionale: videtur enim ineſſe hæc conditio, ſi viuat: & ideo mortuo legatario ad hæredem ſuum legatũ non tranſit. Cùm enim in ſingulos annos legatum relictum eſt, ſimile eſt vſuifructui, cùm morte finiatur. Cum hoc autem ab vſufructu differt, quia capitis diminutione non finitur legatum in ſingulos annos relictum: quia legatum ſequentis anni eſt aliud legatum: & ſic iſtud habebit legatarius, cùm plura ſint legata: & in capite cuiuſcũq; anni inſpicitur, an ſit capax legati, vel non: & ideo in principio anni etiã ſolui debet. Si autem legatum ſit per hęc verba: Hoc anno, vel Quolibet anno: & tũc in fine anni fit ſolutio. l. qui hoc anno. ȷ̃. de ver. oblig. Vnde ſolet dici: Annua ſi debes, tũc inſpicias caput anni: Anno ſi debes, in fine teneberis anni. glo. Inſtit. de verb. oblig. §. omnis. & de inut. ſtip. §. qui hoc anno.

Annuum legatum.

In ſingulos annos lega.

De vſu, & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum relictis.

Iſte tit. differt à tit. de vſufructu, & vſu, habitatione, &c. in quibus etiam tractatur de tali materia. Sed hîc in vltima voluntate tantũ proſequitur: alibi etiam inter viuos. Et eſt regulare, quòd nec vſus, nec vſusfructus itineris, actus, viæ, aut aquæductus legari poteſt ab eo, cui debeantur huiuſmodi ſeruitutes: quia ſeruitus ſeruitutis eſſe non poteſt. Nec obſtat quod dicitur, quòd omniũ quæ in bonis ſint legari poſſit vſusfructus: quia ſeruitus: neque ex bonis, neq; extra bona ſit: imò in alienis bonis eſt ſemper: quia ſua res nemini ſeruit. s̃. ſi vſusfruct. per l. vti frui. Poſſunt etiam liberi hominis operæ legari, ſicut & locari, & in ſtipulationem deduci: habitationis quoque legatum in ſingulos annos factum ab initio deberi conſtat.

Seruitus an poſſit legari.

Opera legantur.

De ſeruitute legata.

Quid iuris circa ſeruitutes conſtituendas, vel acquirẽdas ſit, traditum eſt ſuprà in materia ſeruitutũ. Sed quia hîc teſtam[...]

& leg

& legata quæ in his fiunt,examinantur:ideo etiam inter cætera ponitur hic titulus,tractans quomodo ſeruitus legari poſſit,& quid in eo legato veniat,aut quem effectum habeat.

De dote prælegata.

Iſtud Præ, nihil operatur in toto titu. ſicut & cùm dicitur præclecto:vt C.de emen.Iuſ. codi.l.j. & eſt figura epilepſis vel tautologia, ſecundum Azo. vel ideo dicitur dos prælegata, ſecundum Rogerium,quia ante tempus dotis tale legatum dotis vel relictum capitur. Ideo immerito prælegata dos,id eſt,prǽmaturè capipilis dici poteſt. Et cùm dos prælegatur, illud dotis prælegationi ineſt,& nihil plus,quod inerat actioni de dote, niſi in ſolo tempore.

De optione,vel electione legata.

Optionis legatum eſt,vbi teſtator ex ſeruis ſuis,vel aliis rebus optare (id eſt,eligere) iuſſerat.Et olim habebat tale legatum in ſe cōditionem:ſcilicet,ſi legatarius elegerit.Et ideo niſi ipſe legatarius viuus optaret, ad hæredem tale legatum non tranſmittebat:hodie autem ex noua conſtitutione.l.fin.C.com munia de le.data eſt licentia etiam hæredi legatarij optare:licet viuus legatarius hoc non fecit:& ſi plures ſint legatarij quibus optio relicta eſt,& diſſentiant in corpore eligendo, talis diſcor dia dirimenda eſt ſorte, & fortuna erit iudex huius optionis: vt ad quem ſors deueniat, illius ſententia in optione præcellat. Et mittetur iſta ſors tali,vel alio modo,ſicut ſuprà de iudic. l.in his tribus.

Sors iudex.

De vino,tritico, & oleo legato.

Vino legato,etiam acetum continetur,quod paterfa.vini nu mero habuit. Et ſi quis vinum legauerit, omne quod ex vinea natum vinum permanſit continentur: ſed ſi mulſum ſit factum vel hydromellum,id eſt,potio de aqua & melle,& vini appella tione non continebitur:ſicut nec defrutum,id eſt,vinum bullitum,neque acinaticium,neque cydoniū,quod fit ex pomis, con tinebitur. Sed œnomellum,id eſt, dulciſſimum vinū, & paſſum continebitur : & hoc verum ſi vini numero à teſtatore ſunt habita:alias omnia vini appellatione cōtinentur,quæ vini numero paterfa.habuit,ſicut zytum,& chanium,& cætera, quæ pro hominum affectione potationis loco longo tempore habentur. Et legato vino etiam vaſa debentur, in quibus ad perpetuum vina reſeruari ſolent. De oleo legato quid contineatur [illegible] l. iij. de tritico & frumento. & l.quidam hæredem.j. eod.

tum

De fundo inſtructo, & inſtrumento legato.

Fundus inſtructus dicitur, qui ea inſtruméta habet, ſine quibus fundi exercitiũ inutile eſſet. Qui ergo fundum inſtructum legat, videtur fundũ cum ſuis inſtrumentis legaſſe. Eſt autem Inſtrumentum apparatus rerum diutius manſurarũ, ſine quibus exerceri nequiret poſſeſſio. Et ſunt inſtrumenta fundi ea, quæ fructus quærendi, colligendi, conſeruandíve gratia parata ſunt. Et tractat hic titul. de inſtrumento fundi, & domus, & patrisfamil. & horti, & tabernæ, & cauponis, & balnei, & villæ, & vrnæ, & pictoris, & piſcatoris, & delanionis, & piſtoris, & medici.

Inſtrumentum.

De peculio legato.

Peculio legato, quicquid viuo teſtatore accedit, ad legatarium pertinet: quod autem poſt mortẽ, non: niſi ipſi ſeruo legatum fuerit peculiũ. Et ſeruo teſtamento manumiſſo non intelligitur relictum eſſe peculiũ, niſi expreſsè appareat. Secus ſi inter viuos fuerit manumiſſus. Et ſeruus, cui legatum eſt peculium, non poteſt repetere eas expẽſas, quas pro domino ſuo expendit. Quid autem ſit Peculium, dictum eſt ſ. de pecu.

Peculium legatum.

De penu legata.

Si quis penum legat, continentur in legato omnia quæ ſunt parata eſui, & potui. Continentur etiam ea, in quibus ſolemus eſſe, id eſt, comedere: vt oleum, & garum (id eſt, ſalſamentum) amurca, mel, & cætera ſimilia. Eſt autem Penus, cella pro conſeruandis eſculentis & poculentis conſtituta: & in hoc differt à Cellario, quia Cellariũ eſt paucorum dierũ: vnde & in cella dicitur imparatum frumentũ: Penus verò longi tẽporis. & dicitur penus peni, & penus penoris, & penu: Seruius 1. Aeneid.

Penus. *Cellarium.*

De ſupellectili legata.

Supellex eſt domeſticum patrisfamil. inſtrumentum, quod neque argento, auróve facto, vel veſti annumeretur a patrefamil. id eſt, cæteræ res mobiles, non animalia. Et legata ſupellectili, hæc continentur: menſæ, trapezophora, delphica, ſubſellia, ſcamna, lecti etiam inargentati, culcitræ, toralia, mappæ villoſæ, vaſa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucerna, trullæ, & capſæ, & armaria, & vitrea eſcaria & potoria, & præterea omnes res quæ ad vſum communem patrisfamil. paratæ ſunt: quæ nomen ſui generis ſeparatim non habent, Supellectilis appellatione continentur.

Et decimus huius.

De alimentis,& cibariis legatis.

Alimenta. SI alicui legantur alimenta, debentur ſibi cibaria, & veſtitus,& habitatio:quia ſine his corpus ali non poteſt. Alia autem quæ ad diſciplinam pertinent,in legato non continentur, niſi probetur aliud teſtatorem ſenſiſſe. Sed ſi quis Diaria, vel Cibaria reliquit: neque veſtiarium, neque calceariũ debetur: quia de cibo teſtator tantum ſenſit. *Diarium.* Eſt autem Diarium, quod alicui ſingulis diebus pro cibo relinquitur. Et ſi quis puero vel puellæ alimenta relinquat,adueniente pubertate legatum nõ expirat. Sed tandiu ei debentur, donec teſtator voluerit:quòd ſi non appareat quid ſenſerit, per totum tempus vitæ ſuæ debebuntur. Si autem expreſſit, quòd vſq; ad pubertatem alimenta relinquit:hoc caſu pueri vſque ad xviij. annũ, puellæ vſque ad xiiij. annum alantur. & hoc pietatis intuitu, & fauore alimentorum.

De auro & argento,mundo,ornamentis. vnguentis,veſtibus,vel veſtimentis,& ſtatuis legatis.

Cùm aurum argentúmque legatur,quicquid auri argentíq; relictum eſt,in hæreditate hoc legato continetur, & hoc propter generalitatem verborum. Species autem ex auro vel argento facta non continetur: niſi teſtator omne argentum legauerit. *Mundus.* Mundus eſt ornamentum mulieris, in quo mulier mundior fit: continentur & ſpecula, matulæ (id eſt,vrinalia) vnguenta,vaſa vnguentaria, & ſi qua ſimilia dici poſſunt. *Ornamenta muliebria.* Ornamenta autem muliebria ſunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures,armillę, viriolæ,anuli,& omnia quæ ad aliam nullã rẽ parantur, niſi corporis ornandi cauſa. Ex quo numero etiam ſunt gemmæ, lapilli, vittæ, mitræ, ſemimitræ, lautica, acus cum margarita quam mulieres habere ſolent,reticula, crociſuſia. Eſt ergo aliud eſſe mulierem mundam, aliud ornatam,vt ſolet contingere in his, quæ ſe mundauerint lotæ in balneo, neque tamen ſe ornauerint:& econtrà, eſt aliqua mulier ſummè ornata, neque tamen emundata,ſi non lota ſit. *Vnguenta.* Vnguenta dicuntur non ſolùm quibus vnguntur voluptatis cauſa, ſed etiam valetudinis, id eſt, neceſſitatis: qualia ſunt comagina, c[illegible]na,roſamirra,colum,nardum purum,quo quidem etiam

mul

mulieres vngũtur, vt elegantiores & mundiores ſint. Nihil refert an veſtis, vel veſtimẽta legentur: & omnia lanea, linea, ſerica, vel bombycina, quæ induẽdi, præcingendi, amiciendi, inſternendi, iniiciendi, accubandíve cauſa parata ſunt. Et quæ his acceſſionis vice accedunt, vt ſunt picturæ inſitæ, vel quæ claui veſte inſinuantur, veſtimentorũ vocabulo continentur. Veſtimenta autẽ omnia aut virilia ſunt, aut puerilia, aut muliebria, aut cõmunia, aut familiaria. Virilia ſunt, quæ parata ſunt cauſa ipſius patrisfamil. veluti togæ, & tunicæ, palliola, veſtimenta, ſtragula, anſitaria, & ſaga, id eſt, veſtis vilis & raſa. Puerilia ſunt, quæ ad nullũ alium vſum pertinent, niſi ad puerilẽ: veluti prætextæ, togæ, aliculæ, chlamydes, & talia quæ filiis noſtris cõparamus. Muliebria ſunt quæ matrisfamil. cauſa parata ſunt, quibus vir nõ facilè vti poteſt ſine vituperatione: veluti ſtolæ, capitia, pallia, tunicæ, zonæ, mitræ, plagulæ, penulæ. Communia ſunt, quibus vtitur mulier cũ viro: veluti penula, palliũ, & reliqua huiuſmodi: q̃bus ſine reprehẽſione vel vir vel mulier vtatur. Familiaria ſunt, quæ ad familiã veſtiendã parata ſunt: ſicuti ſaga, linthea, ſtragulæ, veſtis ex pellibus, pelles caprinæ, & agnellinæ veſtes. Si ſtatuam quis leget, & poſtea ex alia parte brachiũ ei adiectum ſit per teſtatorem, omnimodo ſtatua à legatario vẽdicari poteſt, id eſt, poteſt petere legatarius ſtatuam ipſam cum omni re adiuncta.

Veſtimenta Virilia. *Puerilia.* *Muliebria.* *Communia.* *Familiaria.* *Statua.*

De liberatione legata.

Si quis debitori ſuo liberationẽ legauerit, legatum eſt vtile: & neq; ab ipſo debitore, neq; ab hærede eius poteſt hæres petere, neq; ab alio qui loco hæredis eſt: quia debitor habet exceptionem ex tali legato: imò poteſt debitor etiam hæredem conuenire vt liberet cũ. Et poteſt legatum liberationis fieri vel in perpetuũ, vel ad tempus iubere, ne hęres a debitore petat: & habebit hoc tẽpus liberationis nõ ſolùm debitor donec viuat, ſed etiam poſt mortem eius hæres ſuus. l. non ſolùm. ȷ̃. eod.

De rebus dubiis.

Quia in ambiguo ſermone non vtrumq; dicimus, ſed id duntaxat, quod volumus: & qui aliud dicit, quàm vult, ille neq; id dicit quod vox ſignificat, quia non vult: neq; id quod vult, quia nõ illud loquitur. Et quia tales perplexitates, ambiguitates & amphibologiæ, & cætera multa dubia, obſcura, & caliginoſa, in

Ambiguus ſermo.

h teſtam

teſtamentis,& legatis intercidunt: ideo de interpretationibus rerum dubiarum hic titu.tractat.

De adimendis legatis,& fideicommiſſis.

Ademptio quomodo fit. Legata dicuntur adimi,quando ex eodẽ teſtamento ſiue codicillis ea quæ prius legata fuerunt reuocãtur,vel in aliũ trãſferuntur.Et fit ademptio ſiue verbis cõtrariis, veluti qui legauit per verba Do,Lego:ita adimat,Non do,Non lego. Siue fiat verbis non contrariis,ſed aliis quibuſcunq; verbis denotantibus reuocationem,ademptionẽ,vel tranſlationẽ:puta Adimo, vel Pœniteo eius quod dedi,vel ſimilia. Imò etiã nuda voluntate præſumpta fit ademptio:puta ſi teſtator factus ſit inimicus capitalis ipſius legatarij poſt factũ teſtamentum.l.iij.ĵ.eod. Sed ſi tales inimicitiæ poſtea ceſſent,& rurſus amici fiant,tunc reconualeſcit.l.quòd ſi iterum.ĵ.eod.quia ambulatoria eſt defuncti voluntas vſq; ad vitæ ſupremæ exitum. *Transfertur legatum.* Transfertur autem legatum quatuor modis. Aut enim à perſona in perſonã trãſfertur. Aut ab eo qui dare iuſſus eſt trãsfertur, vt alius det. Aut cùm res pro re datur: vt pro fundo decem aurei. Aut quod purè datum eſt,transfertur ſub conditione.l.tranſlatio.ĵ.eod.

De his quæ pœnæ nomine relinquuntur.

Legare pœnæ nomine is dicitur , qui in legato aliquid expreſſit quod coërcendi hæredis cauſa relinquitur: quo magis hæres aliquid faciat,vel non faciat: veluti ſi teſtator ſcripſiſſet, Hæres meus ſi filiã ſuã in matrimonio cum Titio nõ collocauerit,det x.aureos Seio. Vel ita: Hæres meus ſi ſeruũ Stichum non manumiſerit,det Titio x.aureos.Et licet olim inutile erat tale legatũ pœnæ:hodie tamen legatum taliter ſiue ademptum ſiue tranſlatum, ac etiã hæredis inſtitutio pœnæ nomine facta valet:niſi ſub conditione impoſſibili,vel legibus interdicta vel ignominioſa fiant:de hoc Inſtit.de lega.§.fin.

De regula Catoniana.

Catonis regula circa legata olim vſitabatur. Et cõtinebat in effectu,quòd ea legata,quæ caduca fierẽt,aut eſſent nulla,ſi teſtator ſtatim facto teſtamẽto moreretur:quòd iſta non conualeſcerent,ſi teſtator diutius poſt teſtamentum ſuperuiueret,& res iterum ad eum ſtatũ perueniſſet,à quo incipere potuiſſet: Puta,teſtator legauit rem ipſius legatarij ipſi legatario:iſtud legatũ eſſet inutile,ſi teſtator ſtatim moreretur,quia res propria alicuius ſibi legare non poteſt.§.ſed ſi rem.Inſtit.de legat.quia res ſemel ſua non poteſt amplius fieri ſua.Inſtitut.de act.§.ſic

itaque.

itaq;. Sed ſi viuo teſtatore legatarius eandem rem alienauerit, & ita ad ſtatum perueniat, vt amplius non ſit legatarij, per regulã Catonianam non conualeſcebat hoc legatum, ſed erat inutile omnino. Iure autem nouiſſimo ſublata eſt iſta regula per l.vnã.C.de cad.tollen.& fallit aliàs in multis caſibus quos not.g'.in verbo,falſa eſt.in l.j.ĩ.eod.

De his quæ pro non ſcriptis habentur.

Si quis hæreditaté vel legatum ſibiipſi adſcripſit, incidit in pœnas legis Cor.de fal.& nihilominus ſcripturæ ſuæ perinde habentur, ac ſi inſertæ teſtaméto nõ fuiſſent. Sic etiam quæ in teſtamento ſcripta ſunt, & non intelliguntur quid ſignificẽt, ea perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent. Quæ pœnæ ſeruo relinquuntur extra cauſam alimentorũ, pro non ſcripto habentur. Legatũ quod alicui adſcribitur qui in rebus humanis eo tẽpore non erat vel qui in hoſtium poteſtate fuit, neq; ab hoſtibus rediit, pro non ſcripto erit, & deficit.

De his quibus, vt indignis, legata auferuntur.

Legatarius qui teſtatorẽ de illicita negotiatione poſt mortem detulit, carere debet legato, ſeu fideicõmiſſo, quæ ſibi ex teſtamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui manifeſtiſſimè comprobatus eſt id egiſſe, vt per negligentiã, & culpam ſuam mulier, à qua hæres inſtitutus erat, moreretur. Aut qui teſtamentũ dicere voluit inofficioſum, in quo ſibi legatũ eſt factũ, vel ſi quis non obtemperauit mandato aut cõditioni in teſtamento legali appoſitæ: vel inimicitiæ capitales interuenerunt inter legatarium & teſtatorem: vel ſi palàm, & apertè teſtatori maledixit, & infauſtas voces aduerſus ipſum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et vndecimus huius.

De conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur.

DE legatis ſuprà dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonſtratio, modus, & cauſa, ideo de his dicit. Eſt autem conditio quædam legati ſuſpenſio *Condit.*

Demonſtratio. cuius de futuro defectus vel cõfirmatio pendet. Demonſtratio eſt quædam in exiſtentibus vel præteritis accidẽtibus notitia quo magis legatũ ſit liquidum, adhibita. *Cauſa.* Cauſa dicitur quædã de præteritis præcedens ſuaſio: quo teſtimonio noſtro magis quem honorauimus. Siue eſt animi cõpulſio à nobis expreſſa. *Modus.* Modus eſt de futuro, & quaſi cuiuſdã remunerationis à legatario petitæ exhortatio: quo nõ completo, ita relicto quis priuatur, & ſicut deficiẽte conditione ab initio nõ capitur. Et eſt natura *Cõditio multiplex.* Conditionis vt ſi ſit poteſtatiua, ei obtemperetur, nec per eum, qui obtemperare debet, aliquid fiat, quo minus adimpleatur, quo caſu pro impleta habetur, & relictum capietur. C. de cõdi. inſer. l. fi. Si verò eſt turpis, vel inhoneſta, ſiquidẽ ex parte legatarij, pro nõ adiecta habetur: & idem de impoſſibili. Si autem ex parte hæredis ponatur, tũc legatũ vitiatur. Inſtit. de leg. § fi. Si verò caſualis, vel miſta fuerit, euentus ſpectabitur. C. de cad. tollen. l. vna. §. ſin autẽ aliquid. In miſta verò legatarius adiuuatur, ſi per eũ non ſtetit, ſed per hunc, in cuius fortuitũ caſum *Si.* ſteterit: vt C. de cõdi. inſer. l. legatũ. Et fit Conditio per Si: *Cùm.* ſ. de condi. inde. l. qui promiſit. fit etiã per Cùm: vt j. de verbo. oblig. l. quodcunque. §. non ſolùm. Natura verò Cauſæ, vel demonſtrationis eſt, vt quamuis falſa demõſtratio, vel cauſa dicatur, legatũ tamen non vitiatur: Inſtit. de leg. §. ſi quis in nomi*Quia.* ne. & C. de fal. cau. adiec. l. ij. Et fit Cauſa per Quia: demõſtratio autem, oſtendendo aliquid. Natura verò Modi hæc eſt, vt modus adimpleatur: vel per legatarium nõ ſtet, quo minus adimpleatur: & ſic legatum non reuocatur. C. de his quæ ſub mo. l. j. *Vt.* & ij. Et fit Modus per Vt; vt ibi: vnde ſolet dici: Scito quòd vt modus eſt: & ſi conditio: quia cauſa. de hoc gloſ. in cap. verum. de condi. appo. & Inſtit. de leg. §. longe magis.

Ad legem Falcidiam.

Quia lege Falcidia legata minuũtur, ideo de ea ſequitur. Cùm enim lege XII. tab. libera erat legãdi poteſtas: vt liceret etiam totum patrimoniũ in legatis erogare. Cautũ enim erat ea lege in hunc modũ: Vti quiſq; legat rei ſuæ, ita ius eſto. Sed quia opportunũ erat, gratia teſtatorum legandi licentiam coartare, plerunq; enim inteſtati moriebãtur, recuſantibus ſcriptis hæredibus pro minimo aut nullo lucro hæreditates adire. Lata eſt ergo nouiſſimè lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quam dodrantẽ, id eſt, nouem vncias totorum bonorum. Siue

erga

ergo hæres inſtitutus ſit,ſiue plures,etiam ſi eſſent mille,apud eum,eóſve pars quarta remaneat, communiter inter eos diuidenda. Et dicitur Falcidia ideo,quia ſicut falx fœnũ, ſic lex hæc legata reſecat:vel à Falcidio autore dicta,ſicut Publiciana,à Publicio.Inſtit.de act.§.alleg.de hoc ij.diſt.quædã.& in cap Raynaldus.de teſta.glo.vlti. & in cap. Raynutius.in gloſ. potuit. Et antequam detrahatur Falcidia,detrahendum eſt prius ex patrimonio totum æs alienum:item funeris impenſæ: Item pretium ſeruorum manumiſſorum.Et de reſiduo patrimonij debent fieri quatuor partes : ita quòd vna ex illis remaneat penes hæredem,de aliis tribus ſoluãtur legata, vnicuique plus vel minus, ſecũdum quod teſtator voluit : & ſi plus ſit legatum, quàm ſint vires patrimonij:id æs ante omnia deducitur,& poſtea Falcidia detrahitur. Vnde ſolet dici : Tunc defalcabis , cùm per legata grauaris.glo.in cap.Raynutius. de teſta.

Falcidia.

Quãdo habet locũ Falcidia.

Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legetur.

Si alicui plus quàm licuerit legetur:& dubitari iuſtè poſſit, vtrum lex Falcidia locũ ſit habitura,vel ne,ſubuenit prætor hæredi,vt ei legatarius ſatiſdet:id eſt,caueat,quod ſi apparuerit eũ amplius legatorum nomine cepiſſe,quàm ex lege Falcidia capere licebit,quanti ea res eſt,tantam pecuniam ſibi reddat: doluſq; malus ab eo abfuturus ſit:hoc eſt, ſi ſciens legatum indebitum cepit, vel dolo ſuo res interierit, etiam ex doli clauſula, quæ in iſta ſtipulatione ſupradicta continetur , tenebitur. Et ſi opponat exceptionem de rei interitu,poterit ipſe repelli replicatione:quia dolo eius factum eſt.Et hæc cautio quæ propter l. Falcid.interponitur,fideiuſſorum habet præſtationem.

LIBER XXXVI.

Et duodecimus huius.

Ad ſenatuſconſultum Trebellianum, & Pegaſianum.

EXplicito tractatu qui ad fideiuſſores ſingularum pertinet rerum: & titu.de lega.j.vſque huc: Nunc transeamus ad fideicommiſſa vniuerſalia , & ad interpretationem ſenatuſconſulti Trebelliani. Factum eſt enim ſenatuſconſultum temporibus Neronis viij.Kalend.Septembris, Anneo Seneca & Tre-

bellio Maximo Conſulibus:in quo diſponitur quòd ipſe hęres inſtitutus grauari poſſit per fideicommiſſum, vt reſtituat totā hæreditatem,vel partem eius:ſed de his detrahere poteſt quartam,quæ Trebellianica appellatur. Et pro rata illius quartæ poteſt agere & coueniri contra debitores, & à creditoribus hæreditarijs. Et differt in hoc iſta quarta à quarta Falcidia: quia Falcidia reſecat ſuperflua legata particularia vſque ad dodrantem·ſed Trebellianum reſecat fideicōmiſſa vniuerſalía. Et hodie ceſſat Senatuſconſultum Pegaſianum,& in locum eius poſitum eſt Trebellianum:cuius vigore hæres rogatus reſtituere hæreditatem,poteſt retinere quartam,vel etiam ſolutam repetere:& pro ea poteſt agere & conueniri. Et dicuntur Fideicommiſſa ideo, quia olim nemo inuitus cogebat præſtare id de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant,committebant teſtatores fidei eorum, qui capere ex teſtamēto poterant vt aliis reſtituerent:& ideo fideicōmiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo iuris,ſed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur. Hodie autem in iuris neceſſitatem deductum eſt, vt hæres taliter rogatus, inſtante fideicommiſſario, etiam ſi nolit inuitus compellitur ad adeundam hæreditatem,& reſtituendam eandē ei,pro quo rogatus eſt:retéta tamen ſibi quarta Trebellia Vnde ſolet dici. Tunc trebellabis, cùm reddere cuncta grauaris. gloſ.in d.c. Raynutius.de teſtamen.

Quarta Trebell. *Falcidia.* *Pegaſianum.* *Fideicōmiſſa.*

Quando dies legatorum, vel fideicommiſſorum cedit.

Cedere. Verbum Cedere duas habet ſignificationes: aliquādo enim exponitur,id eſt,incipere deberi.ȷ.de verb.ſignifi.l.cedere. Aliquando cedere dicitur quantum ad tranſmiſſionē:vt C.de cad. tollend.per totum.Pro huius pleniori notitia ſciendū,quędam purè,id eſt,ſine diei vel conditionis appoſitione relinqui: quędam ſub conditioue. Et ſi quidem purum fuerit legatum, cedit eius dies à morte teſtatoris,ſcilicet quantum ad tranſmiſſionē, nō quātū ad hoc,vt debeātur,aut peti poſſint. C.de cad.toll.§. cùm igitur. Et in ſeruitutibus perſonalibus,vt ſunt vſusfructus, vſus,habitatio,nō cedit dies ante aditam hæreditatem:etſi purè ſint relictę:nec quo ad petitionem: nec quo ad tranſmiſſionē,ſi decedat legatarius. Idem in aliis ſeruitutibus, & in quibuſdam alis caſibus notat. Cod.de cad.toll.§.nouiſſimo. & ȷ. eodem l.ſi habita

Cedere ſeruitutes.

habitatio. Hæreditate verò adita cedit dies quo ad petitionem, non quo ad tranſmiſſionẽ, cùm non tranſeant ad hæredes. d.§. in nouiſſimo.& Inſti.de vſufruct.§.finitur.niſi ſint relictæ Titio & hæredi.C.de vſufruct.l.cùm antiquitas. Cætera verò legata cedunt à morte teſtatoris quo ad tranſmiſſionẽ, licet nõ poſſint peti niſi ea adita. Item ſi ſunt relictę ex die certo, vel incerto, vel ſub conditione, non cedit ante diem.l. ij. j̃.eod.& ſuprà quãdo dies vſuſ.le.ce.l.j.§.fi. Sed cætera legata ex die certo cedunt: vt C.de caduc.tol.§.cùm igitur.& ſic conſtat quod ſuprà diximus duobus modis diem cedere: vt etiam not.d.l.vna.C. de caduc.toll.

Vt legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur.

Hæc rubrica in Codice cumulatur cũ illa, Vt in poſſeſſionẽ legatorũ,&c.quæ eſt j̃.prox. Oportet igitur ſatiſdare nomine legatorum: vt quibus teſtator dari legata, fieríve voluit, iiſdem legatariis vt detur vel fiat, dolúſque malus abfuturus ſit. Et pro hoc cogitur hæres ſemper ſatiſdare cuiuſcunq; ſit dignitatis, vel quaruncunq; facultatum. Fallit hoc in caſibus: primò in fiſco: ſecundò in legato repetito: tertiò, ſi teſtator vetuit: quartò, quando offertur cognitio,& dicit hæres, Hodie conſtat, hodie agamus: quintò, quando calumnioſè petitur: quia conſtat fideicommiſſum non deberi, vel conſtat repudiatũ fideicõmiſſum, vel hæreditatem non aditam. Item liberi teſtatoris nõ ſatiſdãt, niſi teſtator præceperit.l.iubemus.§.j.C.ad Trebel. Et nõ ſolùm legatariis ſatiſdare oportet, ſed etiã ſucceſſoribus eorum & procuratoribus:& non ſolùm hæredes cauent, ſed etiã ſucceſſores eorundem.j̃.eod.l.j.§.non ſolum. Eſt autem ſatiſdatio præſtanda demum adita hæreditate, vel agnita bonorum poſſeſſione.

Satiſdare nomine legati[s] *Cui caueatur.* *Quando.*

Vt in poſſeſſione legatorum, vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat.

Suprà tit.proxim.propoſita eſt quædã ſatiſdatio, vel cautio fideiuſſoria, quam præſtare debet hæres legatariis, vel fideiuſſoribus, de ſoluendis legatis, vel fideicommiſſis: quòd ſi hæres eandem cautionem præſtare recuſauerit,& non, vti iure cautũ eſt, ſatiſdederit, mittitur legatarius vel fideicõmiſſarius in poſſeſſionem bonorum cauſa legatorum, vel fideicommiſſorum: de qua miſſione tractat hic tit. Non tamen ex tali miſſione do-

minus eſſe incipit,nec tam poſſeſſio rerũ ei quàm cuſtodia datur.Mittitur ergo ſolùm cauſa cuſtodiẽdi, neque ius habet expellendi hæredem,ſed ſimul cum eo poſſidere iubetur, vt ſaltem tædio perpetuæ cuſtodiæ extorqueat ab hærede cautionem.Eſt tamen alia poſſeſſio hęredis,alia legatarij:hęres enim verè poſſidet,& vſucapit: ſed legatarius eſt in poſſeſſione iuris pignoris.j.pro hærede.l.ij.in prin.

LIBER XXXVII.

Et tredecimus huius.

De bonorum poſſeſſionibus.

BOnorũ poſſeſſio eſt ius perſequendi retinendíq; patrimonij ſiue rei,quæ cuiuſque, cùm is moritur,fuit.Et dicuntur bona vniuerſitatis cuiuſque ſucceſſio qua ſucceditur ius mortui,ſuſcipitúrque eius rei commodum,& incommodum.Nam ſiue ſoluendo ſint bona,ſiue non ſint,ſiue damnũ habeant, ſiue lucrum,ſiue in corporibus ſint,ſiue in actionibus, in hoc loco propriè bona appellãtur. Et in omnibus habẽtur bonorũ poſſeſſores vice hæredum, nõ autem ſunt veri hæredes:vnde non habent petitionẽ hæreditatis directam, ſed bonorũ poſſeſſionem.Et inductæ fuerunt bonorũ poſſeſſiones à Prætore emendandi,ſupplendi,& coadiuuandi iuris ciuilis gratia. Et competũt tã ex teſtamẽto,quàm ab inteſtato.Prætor enim cùm videret multos à iure ciuili excluſos,ſecutus naturalẽ æquitatem, eiſdẽ ſucceſſionem pollicitus eſt:non tamen fecit eos hæredes, quia id non potuit: cùm hæreditas iuris ciuilis ſit vocabulum: ſed perinde conceſſit eis bonorum poſſeſſ.ac ſi hęredes à iure ciuili fuiſſent: & conſtituuntur loco hæredum: vocantúrque Bonorum poſſeſſores. Et ſunt bonorum poſſeſſiones ex teſtamento duæ: Vna contra tabulas, alia ſecundum tabulas. Ab inteſtato verò erant olim octo:hodie verò tantùm ſex ſunt bonorum poſſeſſiones ordinariæ:& ſeptima extraordinaria, quæ locum habet,vt ex legibus nouis bonorum poſſeſſio detur:de quibus plenè Inſti.eo.§.quos autẽ Prætor. vſque §.cùm igitur.

Bonorum poſſeſſores.

Si tabulæ teſtamenti extabunt.

Hic tit.differt ab illo j.ſi tab.teſtam.nullæ extiterint:quia hîc dicit, extabunt:ibi, nullæ extiterint.Et eſt hic titu.communis

bonor

bonor.poſſeſſ.ſecundũ & contra tab. Superior verò generalis omnium bonorum poſſeſſionum. Et ſunt communia vtriuſq; ſecundũ tabulas & contra tab. Primò in eo, quia vtraq; competit capacibus: nõ capacibus non. ĩ. de cõtra tab. l. iij. §. liberi. Secundò, quia vtraque competit ex eiſdem tabulis, id eſt eius qui potuit teſtari. ĩ. de ſecũd. tab. l. j. §. exigit. Tertiò, qa ex quacunque materia ſcripta ſit, vtraque competit. ĩ. de ſecund. tab. l. j. in prin. Quartò, quia vtraque cõpetit, tam ex teſtamento ſcripto, quàm non ſcripto. Sed tunc dicitur ſecundũ nuncupationem, vel contra nuncupationem: vt C. de ſecũd. tab. l. j. Quintò, quia competunt & dantur quando tabulæ ſunt tempore mortis, licet poſtea intereant. ĩ. de ſecund. tabul. l. j. §. ſufficit. In multis autem differunt: vt ĩ. de contra tab. l. illud. §. ad teſtamenta. Et in multis aliis conueniunt & differunt: vt patebit ĩ. in ſpecialibus tit. de ſecundum, & contra tab.

De bonorum poſſeſſione infanti, furioſo, muto, ſurdo, cæco competenti.

Quinq; perſonas exprimit hic titu. admittendas ad bonorũ poſſeſſiones: de primis duabus tractat lex prima: præſertim s̃. titu. ij. l. non eſt ambigendũ. vbi ſpecialiter de furioſo. de infante autem ſpecialiter tractat, l. ſeruus. s̃. tit. ij. Alij verò tres, mutus, ſurdus, cæcus, procedunt iure communi in petenda bonorum poſſeſſione, & in die cedenda ĩ. eod. l. ij.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

Liberis præteritis, id eſt, nõ inſtitutis vt oportet, prætor bonorũ poſſeſſionem contra tab. teſtamenti paterni cõcedit: poſſunt enim petere bonorum poſſeſſionẽ in rebus paternis, non obſtante, quòd pater in teſtamẽto ſuo nullã de eis fecerit mentionẽ. Et debemus accipere hoc loco Liberos, nõ ſolùm naturales & legitimos, ſed etiã adoptiuos, ſi neq; inſtituti neq; exhæredati ſunt, ritè poſſunt cõtratabulare. Et vocãtur ad bonorum poſſeſſionẽ contra tabulas eo iure & ordine, quo vocantur ad ſucceſſionem iure ciuili. Et pertinet hæc clauſula etiam ad poſthumos præteritos. Si autem liberi ſint exhæredati: & fortè minus legitimi, non habent hanc bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed in ipſorũ arbitrio eſt inſtituere inofficioſi querelam, ſi velint.

Præteriti.

Liberi.

De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.

Hic titulus æquitatẽ quandam habet naturalem, & aliquid nouum: vt hi qui iudicium patris, id eſt, vltimam voluntatem reſcindunt per bonorum poſſeſſionem contra tabulas petitã, iuxta eius voluntatem ſaltem legata & fideicommiſſa quibuſdam perſonis præſtarent: hoc eſt, liberis, & parentibus ipſius teſtatoris, & vxoribus nurubúſq; dotis nomine legatũ. Generaliter autẽ parentes & liberos prætor excipit, nec gradus liberorũ parentúmve enumerauit: ergo in infinitum eis præſtabitur. Quiſquis igitur ex liberis, parẽtibúsve fuerit, ad legati petitionem admittetur: non obſtante irritatione teſtamenti per bonorum poſſeſſionem contra tabulas factam.

De collatione bonorum.

Collatio bonorũ, dicitur communicatio, quaſi in commune latio. Nã quod erat proprium, confertur, & communioni ſubiicitur. Et habet hic titu. manifeſtam æquitatẽ: cùm enim Prætor ad bonorum poſſeſſionẽ contra tabulas emancipatos admittat participésq; efficiat cum his, qui ſunt in poteſtate bonorũ paternorũ: conſequens eſſe credidit, vt ſua quoq; bona in mediũ conferãtur, qui appetũt paterna. Inter eos ergo dabitur Collatio, quibus bonorum poſſeſſio data eſt. Et fit collatio cum tali diſtinctione: Nã aut ſunt hæredes aſcendentes, & tunc ſiue ipſi ſuccedat liberis eorum emãcipatis, vel in poteſtate cõſtitutis, non tenentur inter ſe inuicẽ aliqua bona conferre. Et idẽ per omnia in collateralibus & extraneis hæredibus, q̃ ſimiliter non aſtringũtur ſibi inuicem cõferre: ſiue tales perſonæ ſuccedant ex teſtamẽto, ſiue ab inteſtato: quia hoc non reperitur aliquo iure cautũ. Sic ergo titulus ille non habet locũ in ſupraſcriptis perſonis, ſed in ſolis hæredibus deſcẽdẽtibus, qui liberi appellantur, inter quos ita diſtinguitur: aut ſoli emancipati ſuccedũt patri, vel auo: & tũc ſola profectitia tenentur cõferre ſibi inuicem: vt probatur in l. vt liberis. C. de coll. Aut ſuccedũt cũ collateralibus vel extraneis, & idẽ quod ſuprà. Aut ſuccedũt cum aliis exiſtentibus in poteſtate, & tunc emãcipati cõferunt ſuis in poteſtate conſtitutis ſola profectitia, & ecõtrà ſui emãcipatis. Et ſic eſt æqualitas inter eos in modo collationis. de hoc in Aut. ex teſtamẽto. C. de col. niſi teſtator aliud diſpoſuerit, vt ibi.

Collatio quomodo fit.

De collatione dotis.

Licet pater faciens filio donationẽ tãquam benemerito, hoc expreſſo, vt communiter fit in inſtrumentis donationum, non tenetur filius iſtam donationem conferre: cùm talis donatio dicitur peculium aduentitium potius, quàm profectitium: vt not. gl. in Auth. vnde ſi parens. C. de inoff. teſta. Tamen vbi pater tradit liberis ex aliqua cauſa, propter quam cogitur filio donare, puta ex cauſa dotis, vel donationis propter nuptias: vt in l. fi. C. de dot. promiſſ. & in l. qui liberos. ſ. de ritu nupt. & tunc talis donatio debet cõferri: vt infrà toto tit. & l. filiæ. & l. illam. C. de donat. Et eſt ratio, quia cùm pater det ex iuris neceſſitate, videtur velle quòd conferatur: & etiã, quia hęc donatio quęritur filio in vita patris, ideoque conferenda eſt, vt probatur l. Pomponius Philadelphus. ff. famil. erciſ. Et ſic ſorores maritatæ & dotatæ quæ volunt venire ad ſucceſſionẽ hæreditatis paternæ ſimul cum fratribus, tenentur dotes ſuas conferre: & eodem modo frater alteri fratri donationem propter nuptias, quam pater ei contulit, quando ipſe vxorem duxit.

De ventre in poſſeſſionem mittendo.

Sicuti liberorũ eorum, qui iam in rebus humanis ſunt, curã prætor habuit, dando eis Carbonianam, & contra tabulas cæteras poſſeſſiones. Ita etiam eos qui nondum nati ſunt, propter ſpem naſcendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos intuitus eſt, dum ventrem mittit in poſſeſſionem vice, & loco bonorum poſſeſſionis contra tabulas. Oportet ergo omnimodo mulierem eſſe prægnantem ad hoc vt detur ei hæc bonorum poſſ. Nec ſufficit ſe dicere prægnantem vt ſibi competat hoc edictum. Quare nec tenet datio bonorum poſſeſſionis, niſi verè prægnãs fuerit, & mortis tempore, & eo tempore, quo ſe mitti in poſſeſſionem petit.

Prægnãti datur ventris bono. poſſ.

De coniungendis cum emancipato liberis eius.

Per l. antiquã x I I. tab. ſolùm ſui ſuccedunt: vt Inſtit. de hæred. ab inteſt. §. j. Et ſunt Sui, etiam nepotes in poteſtate retẽti, ſi pater eorum eſt emancipatus: vt inſtit. de hæred. qua. & diſ. §. ſui. Per prætorem autem etiam emancipatus ac ſi in poteſtate permanſiſſet: vt ſ. de bono. poſſeſſ. contra tab. l. j. §. vocantur. Hanc diſcordiam ſedat hic prætor, vt partem quam erat habiturus emancipatus, ſi in poteſtate ſtetiſſet, diuidat cum ſuis filiis: vt ipſe dimidium, illi aliud dimidium habeãt: & eis ſolum conferat, non aliis fratribus. Ideo dicitur ille titul. contingere eman-

emancipatos cum eorum liberis. Sed ad hoc quod fiat hæc coniunctio, multa ſunt neceſſaria. Primò, vt pater ſit emancipatus, à'iàs ipſe ſolus ſuccederet iure communi: vt ꝭ.eo.l.j.in princip. Secundò, quòd liberi eius ſint in familia, id eſt, in poteſtate aui tempore quo is moritur. Tertiò, quòd hi nepotes ſint naturales & legitimi, non legitimi tantum, id eſt, adoptiui: vt infrà eo. l.ſi quis. Quartò, quòd hæreditas pertineat ad eos, ſcilicet nepotes, & filiū, ſcilicet quòd filius præteritus ſit, & illi inſtituti: vel econtrà: vel omnes præteriti & alius inſtitutus, vel prorſus inteſtatus deceſſit. Quintò, quòd ſuo nomine pertineat, alias ſecus. infrà eod.l. ſi nepos. Sextò, quòd hæreditas ſit paterni generis, vt aui paterni: vel quod pręteritio pro exhæredatione habeatúr. ꝭ.de contra tab.l.illud.§. ad teſtamenta. Septimò, quòd non ſint exhæredati filius & nepos: quia tunc in contra tabu. non iungerentur: quia omnino eis denegatur ſuo & alieno iure. Octauò, quòd emancipatus non ſit in adoptionē datus: nam tunc fit ei iunctio, quia nec habet contra tabul. niſi ſit conſtitutus, & alius committat edictum: vt ꝭ.de contra tabu.l.non putauit.§.in adoptionem. Sed hoc edictum hodie locum non habet, quia ſublata eſt differentia patriæ poteſtatis: vt in Authent. de hæred.ab inteſt.§.j.coll.ix. Vnde ſolus filius hodie ſuccedit, ſiue ſuus, vel emancipatus, & non nepos.

Quæ ſint neceſſaria in coiunctione emanc.

De Carboniano edicto.

Hoc edictum inuentum eſt à Carbone prætore, & ab eo denominatum: ſicut Publiciana à Publicio: Inſtit.de act.§.aliæ. Et habet locum hoc edictum, quando alicui filio non inſtituto, vel exhæredato, ſed præterito controuerſia fit à poſſidente bona paterna: an inter liberos ſit cōnumerandus. Et ita de ſtatu eius, id eſt, filiatione ſimul & de bonis agitur: ſi tunc talis eſt impubes cauſa cognita, perinde poſſeſſio corporalis rerum hæreditarium ſibi datur, ac ſi nulla de ea re controuerſia eſſet, & iudiciū in tempus pubertatis cauſa cognita differtur. Et habet hoc edictum locum tam in maſculis, quàm fœminis ex virili ſexu deſcendentibus: omnes enim commodum Carboniani habent: & generaliter his competit Carbonianum, quibus & contra tab.bo.poſ. His verò qui repelluntur à contra tab.bonorū poſſeſſio non competit. Et vertitur cauſæ cognitio in eo, vt ſi manifeſta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorū poſſeſſionem peterent, non daretur bonorum poſſeſſio ſummatim. Ergo cùm petitur ex Carboniano edicto bonorū poſſeſſio, debet

debet prætor cognoſcere:& ſi quidem abſolutam cauſam inuenerit,id eſt,ſine dubitatione,euidenterq; probetur filiũ non eſſe:quod duobus modis probari poteſt: vt eſt text.in l.filiũ.ꝟ. de his qui ſunt ſui vel alie. iur. negare debet ei bonorum poſſeſ. Carbonianam.Si verò ambiguam cauſam, hoc eſt, vel modicũ pro puero facientem vt non videatur filius euidenter non eſſe, dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſſionem.Duæ ergo cauſæ ſunt,de quibus prætor cognoſcet.Vnde dandæ Carbonianę poſſeſſionis,quæ habet commodum illud,vt perinde ac ſi nullam controuerſiam pateretur, impubes poſſeſſionem bonorũ accipiet.Alia eſt cauſæ cognitio,vtrum debear differri in tempus pubertatis cognitio,an præſentari poſſeſſio.

De bonorum poſſeſſionibus contra tabulas.

Iuriſconſultus ſecutus ordinem bonorũ poſſeſ.primò ſuprà tractauit contra tabul.quia iſta prius defertur,quàm ſecundum tabul.vt ſ.titul.proxi.l.ideoq;.Et nunc demum de ſecundũ tab. quia iſta poſterior eſt.Sed imperator C.eod.titul.aliam habuit conſiderationem, præmittendo ſecundum tabul. tanquam digniorem quia magis nititur ex voluntate defuncti.Et debemus accipere Tabulas teſtamenti omnem figuram materiæ.Siue igitur tabulæ ſint ligneæ,ſiue cuiuſcunque alterius materiæ, ſiue chartæ,ſiue membranæ, ſiue corium alicuius animalis, tabulæ rectè dicuntur. Non tamen curamus hîc omnes tabulas,ſed ſupremas,id eſt,eas,quæ nouiſſimè factæ ſunt.Sufficit autem extare tabulas,etiam ſi non proferantur, ſi certũ ſit eas extare. Si autem apud furem ſunt,vel apud eum apud quẽ depoſitæ ſunt: dubitari non opportet admitti poſſe bonorum poſſeſſionem. Nec enim opus eſt aperiri eas, vt bonorum poſſeſſio ſecũdum tabul.cognoſcatur. Et eſt ſecutus prætor ordinem æquiſſimũ: voluit enim primò ad liberos bonorum poſſeſſionẽ contra tabu.pertinere.Quod ſi hoc occupatũ non fuerit, iudiciũ defuncti ſequendum eſt. Expectandi igitur liberi erunt quandiu bonorum poſſeſſionem petere poſſunt. Quòd ſi tempus fuerit finitũ,vel ante deceſſerit,vel repudiauerit,vel ius petendi bonorum poſſeſſionem amiſerit, tunc reuertitur bonorũ poſſeſſio ad ſcriptos hæredes: & pro qua quiſque parte hæres ſcriptus eſt,pro ea accipiat bonorum poſſeſſ.ſic tamen, vt ſi non ſit qui ei concurrat,habeat ſolus bonorum poſſeſſionem.

Tabulæ teſtamenti.

Si à parente quis manumiſſus fuerit.

Manumiſſus hoc titulo impropriè pro emancipato ponitur. *Manumiſſus*

Seruus

Emãcipatus. Seruus enim dicitur manumitti:filius autem emancipari: vt C. quando act.de pec.eſt an.l.j. Quia autem ſuprà de bonor. poſſ. contra tabu.quæ datur liberis contra teſtamentum parentum actum eſt,vt ibi dictum eſt:nunc econtrà de ea poſſeſſione,quę parentibus contra teſtamentum liberorum datur:licet hæc nó ſit ita fauorabilis,ſicut alia,quæ recto ordine naturæ liberis debetur,non auté econtrà:vt infrà vnde lib.l.ſcripto.in fi.Et cautè dicitur in hoc titulo contra teſtamentum emancipati.Nam ille qui eſt in poteſtate, non poterat olim habere hæredem, etiam parentem,niſi haberet caſtrenſe peculium:& faceret teſtamentum & adiretur hæreditas:& tunc ceſſat contra tabul.& querela:vt C.de inoff.teſta.l.fin. Similiter etiam in quaſi caſtrenſi nó potuit,per l.nam & ſi parentibus.ſ.de inoff.teſta.& d.l.fin. Hodie autem in quaſi caſtrenſi videtur quòd habeat locũ querela, & contra tabul.vt C.de epiſ.& cler. Authen.præsbyteros.Si autem non adiretur hereditas,pater omnia occupat iure peculij: vt infrà.de caſt.pec.l.ij. Sicut ergo pater prætereundo filium ſuum in teſtamento:patitur contra tabul.bonorum poſſeſ. filio adiudicari etiam emancipato : ita & filius etiã emancipatus patrem preteriens , eundem exitum contra tabul.teſtamenti ſui patietur:niſi parens pecuniã acceperit,vt filiũ emanciparet.vel poſtea filius in eum, quantum ſatis eſt, contulit:ne iudicia eius inquietet : vel niſi filius militare cœpit , militia vel armata, vel inermi.infrà eod.l.j.§.ſi parens.

De bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento militis.

Quia quædam ſpecialia ſeruantur in bonorum poſſeſ.ſecundum tabu.ex teſtamento militis,quæ in teſtamento pagani locum non habent:ideo de hac dicitur. Non eſt autem dubium, quin voluntates eorum ratæ eſſe debeant,qui in hoſtili loco,id eſt,expeditione,vel procinctu ſuprema iudicia quoquo modo ordinaſſent, ibidemq; diem ſuum obiiſſent. Omnes ergo qui eius ſunt conditionis, vt iure militari teſtari non poſſint, quia fortè milites nó ſunt:ſi tamen in hoſtili loco deprehédantur, & illic decedant, quoquo modo velint, & quoquo modo poſſint teſtabuntur : ſiue præſes ſit prouinciæ , ſiue legatus , ſiue quis

Nauarchi. alius,qui iure militari teſtari nó poteſt.Item nauarchos, id eſt,

Trierarchi. princeps nauis:& trierarchos claſſium, id eſt,qui præſunt nauibus,triremibus,iure militari poſſe teſtari nulla dubitatio eſt.

De iure

De iure patronatus.

Suprà titulo ſecundo viſum eſt,quomodo patri & patrono, quod vnum eſt, contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſio detur. Nunc de omni iure patronatus tractat, quod in multis conſiſtit. Primò enim ſuccedunt patroni & eorũ liberi libertis ab inteſtato decedentibus, ſi liberos nullos reliquerint. Ex teſtamento autem ſi libertus habeat in bonis minus quàm centum aureos,excluditur patronus penitus: ſi habeat plus quàm centum,& inſtituat extraneum hæredem,non poteſt patronus excludi,quin habeat ad minus tertiã de bonis liberti:vt Inſtit. de ſuc.liber.poſt princ.Secundum ius eſt, vt patronatus non vocetur in ius à liberto ſine venia:vt C.de in ius voca.l.ij. Tertius,vt libertus alat eum inopem: vt ſ.de lib.ag.l.ſi quis à liberis.§.ſolent. Quartum,vt turpem actionem, vel exceptionem contra eum non proponat: vt j.de excuſ.do.l.apud Celſum.§. aduerſum. Quintum, vt poſſit eum ingratum in ſeruitutẽ reuocare:vt in Authen.vt liber.de cæt.§.j.Sextũ, vbi patronum inuenerit, faciat ei reuerentiam.ſ. de in ius voc.l.generaliter. Vnde dicitur:Patrono debetur honor,onus,vtilitáſq;.Præſenti præſit,defendat,alatur egenus.Gloſ.in c.nobis.de iure patr.Et hæc iura multis modis tolluntur:quos ponit gloſ.Inſtit.de ſuc. lib.§.cùm verò maiores. *Patronorum ſucceſ.& ius.*

De obſequiis liberis,& libertis,parentibus, & patronis præſtandis.

Honori parentũ ac patronorum tantum tribuitur,vt quamuis per procuratorẽ iudicium accipiãt, tamen nec actio de dolo,neq; iniuriarũ in eos datur. Interdictum quoq; Vnde vi,nõ eſt aduerſus eos reddendum.Et tanta pietatis ratio etiã militibus in parentes conſtare debet:quòd ſi filius,etiã miles,in patrem aliqua cõmiſit,pro modo delicti puniendus eſt.Et ſi filius patrem aut matrẽ (quos venerati oportet) cõtumeliis afficit, vel impias manus eis infert,pro modo delicti, talis tranſgreſſa pietas punienda eſt.Et indignus eſt militiæ iudicandus,qui patrem & matrem de aliquo maleficio accuſauerit: quia filio & liberto ſemper honeſta,& ſancta perſona patris,ac patroni, videri debet. Et etiam magiſtri:vt dicit gl.in l.liberto.j.eod.Item nec iuſiurandum calumniæ à patrono exigere poteſt.ſ.de iureiurand,l.ſi patronus.& l.iuſiurand. *Magiſ.*

LIBER

Et vltimus huius.

De operis libertorum.

OPeræ ſunt diurnum officium, id eſt, officium quod quis exhibet alicui per diem, ſcilicet artificialem, non naturalem: vt ſ.de alim.leg.l.ij.& j.de verbor.ſign.l.ij.§.j. Aliquando tamẽ Opera ponitur pro breuioris temporis officio, vt in ſalutando, vel aſſurgẽdo, & ſimilia.vt ſ.de cond.indeb.l.ſi nõ ſortem.§.libertus.Et conſiſtit opera in actu.ſ.de op.ſer.l.j. Et differt hic tit.ab illo, quia ibi de operis ſerui, hîc de liberti operis dicit.Et pollicetur prætor in hoc edicto ſe daturũ iudiciũ in libertos & libertas ſuper operis pręſtãdis, ad hoc vt emeret atq; honoraret libertinas pſonas. Qui ergo operas præſtare debet diurnas, nõ eo die præſtare tenetur, quo promiſit. Nec illi, qui ſex horis antemeridianis paratus eſt ſeruire hodie: & alia die per alias ſex horas liberatio eius diei contingit: qa opera non diuiditur.Et aliæ ſunt operæ diei, hodiernæ, aliæ craſtinæ.

De bonis libertorum.

Hoc edictum à prætore propoſitũ eſt honoris, quem liberti patronis exhibere debent, moderandi gratia. Nam vt Seruius ſcribit, antè ſoliti fuerũt patroni à libertis duriſſimas res exigere, ſcilicet ad remunerandũ tã grãde & inæſtimabile beneficiũ. quod in libertos confertur, cùm ex ſeruitute in ciuitatẽ Romanam perducũtur.Et quidem primus prætor Rutilius edixit, ſe amplius nõ daturũ patrono, quàm operarũ & ſocietatis actionem: videlicet, ſi hoc pepigiſſet, vt niſi obſequiũ ęi præſtaret libertus, in ſocietatem admitteretur patronus: vt quia dixit dñs, ob hoc te ſolum manumitto, vt mecum contrahas ſocietatem: talis autem ſocietas iure poſtea prohibita fuit: vt in l.Labeo.ſ. titu. prox. poſteriores autem prætores pollicebantur patronis certæ partis bonor.poſſeſſ.quod & poſtea per imperiales conſtitutiones redactũ eſt in id ius, quod habetur Inſtit.de ſucc.lib. & dictum eſt ſ.de iur.patr.circa prin.

De libertis vniuerſitatum.

Municeps. Municipibus, id eſt, vniuerſitati plenum ius in bonis libertorum libertarũmq; defertur: hoc eſt, illud ius, quod etiam patrono. poſſunt ergo omnino petere bonor.poſſ.libertorum, & tempora bonor.poſſeſſionis petendæ cedũt municipibus exinde, id eſt, ab eo tẽpore, ex quo decernere de pętẽda potuerũt: id eſt,

id eſt,eligere ſyndicum vel actorem.

De aſſignandis libertis.

Temporibus Claudij Imperatoris,Vellcio Ruſo,& Scapula cōſulibus, factũ eſt ſenatuſconſultũ de aſſignatione libertorum:quo cauetur,quòd patronus habẽs plures liberos in poteſtate,poteſt vni ex eis libertũ aſſignare, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato: quæ aſſignatio euaneſcit, ſi talis filius poſtea emancipatus fuerit:& ille cui aſſignatio eſt facta ſolus ſuccedit liberto,excluſis aliis,etiã in eodem gradu conſtitutis. Eſt ergo Aſſignatio quædam prælegatio, & præ aliis liberis donatio: & poteſt fieri quacunque volũtate, & quibuſcunq; verbis,etiam nutu.j.eodem.l.j.§.aſſignare.& purè, & ſub conditione.j.eo.l. aſſignare. *Aſſignatio.*

Si quid in fraudem patroni factum ſit.

Libertus tenetur patrono ſuo relinquere partẽ debitã iuxta diſtinctionẽ s.de iur.pat.traditam. Si ergo libertus dolo malo, ſiue teſtamẽto facto,ſiue ab inteſtato decedens,aliquid fecerit, quo minus debita pars bonorũ ad patronum, vel eius liberos perueniat:habet patronus actionẽ quæ appellatur Fauiana. Et eſt in factũ actio perſonalis,& perpetua. quæ datur ſoli patrono ad reuocandũ ea,quę libertus in fraudẽ eius alienauit inter viuos,vel vltima volũtate,quo minus patronus habeat tertiã: vt j.eod.l.j.§.j.& Inſtitu.de ſuc.lib.§.ſed curam.de hac actione Inſtit.de act.§.Item ſi quis in fraudem.

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt.

Poſtea quàm prætor locutus eſt de bonorũ poſſ.eius qui teſtatus eſt,tranſitũ fecit ad inteſtatos:cũ ordinẽ ſecutus,quem & lex x i i. tab.ſecuta eſt.Fuit enim ordinariũ ante de iudiciis,& volũtatibus teſtantiũ,& deinde de ſucceſsione ab inteſtato loqui. Sed ſucceſſionẽ ab inteſtato in plures partes diuiſit : fecit enim gradus varios,id eſt,capita:primũ liberorũ, ſecundũ legitimorum,tertiũ cognatorũ,quartum viri & vxoris. Tunc ab inteſtato poteſt competere bonor.poſſ.ſi neque ſecundũ tab. neq; cõtra tab.bono.poſ.agnita ſit:vel ſi repudiata eſt à bono. poſ.ex teſtamẽto:tunc enim ab inteſtato bon.poſ.eam incipit. Rectè autẽ prætor à liberis initiũ fecit in ſucceſsiõe ab inteſtato:vt ſicut contra tab.ipſis defert:ita ab inteſtato ipſos vocet.

Vnde liberi.

Quidã libri habẽt hic propriũ titulũ,Vnde liberi:alij autem non habẽt hic titulũ,ſed ponunt iſtam legem ſub tit.proxi.s.ſi

tab.teſta.&c. Tractat hic titulus de primo ordine ſuccedendi ab inteſtato, qui datur liberis deſcendentibus, ſiue ſuis, ſiue emancipatis: quibus ordine naturæ parentum hæreditas debetur: non autem econtrà parentibus liberorũ hæreditas. Parentes enim quicquid acquirunt, præſumũtur naturali ratione & communi voto liberis theſaurizare. Econtrà autem liberorum bona ad parẽtes nõ recto ordine naturæ, ſed turbato, & ex ſola miſeratione, id eſt, pietate, in ſolatium filij amiſſi conceduntur: vt s̃. de iur. dot. l. in ſucceſſione. & de inof. teſta. l. nam & ſi parentibus. vbi gl. dicit, Bul. dixiſſe, quando mortuus fuit filius ſuus: Ordine turbato ſuccedis Bulgare nato. Et poteſt hîc ſubiici regula, vt quicunque habent contra tab. habeãt hanc bon. poſſ. vt s̃. titu. proxi. l. j. §. rectè. Liberi ergo in bonis matris vel maternæ lineæ non habent hanc bon. poſſ. ita intelligitur, quod dicitur C. de ſuis & leg. hæred. l. vlti.

Vnde Legitimi, & Vnde agnati.

Coniunctio Et, hoc tit. ponitur expoſitiuè: nam idem eſt legitimus & agnatus. omnes enim agnati legitimi dicuntur: quia lege XII. tab. ad ſucceſſionẽ vocãtur. Et defertur hæc bon. poſ. per, Vnde legitimi, non tantùm maſculis, ſed etiã fœminis: nec tantũ ingenuis, verumetiã libertis. Eſt ergo cõmunis pluribus: nã & fœminæ poſſunt vel conſanguineos, vel agnatos habere: Deficientibus igitur liberis, id eſt, ſuis hæredibus, deuoluitur hæreditas ſecũdo ordine per hoc bon. poſ. ad agnatos ꝓximos ex lege XII. tab. & ſunt illi, qui ex linea maſculina deſcendunt, vel etiã ex adoptione, dũmodo ſint in priori gradu: quidam tamen coniuncti per fœmininũ ſexum admittãtur ſicut legitimi: vt filij ſororis germanæ, vel vterinæ, & fratres emãcipati. Item vterini, & filij eorũ. C. de leg. hæred. l. pe. & vlt. Itẽ qui ad hæreditatem vocantur vel bon. poſſeſ. lege vel ſenatuſcõſul. Tertul. vel Orfic. habent hanc bonor. poſſ. j. l. ij. §. vlti. & l. iij.

Agnatus. *Legitimus.*

Vnde cognati.

Hæc bon. poſſ. datur cõiunctis per fœmininum ſexum legitimè, vel nõ legitimè. Et quia ex iure ciuili originẽ non habet, ideo poſteriori & tertio ordine ponitur: & eos inuitat, qui iure ciuili ad ſucceſſionem admitti non poſſunt, id eſt, cognatos. Cognati autẽ appellati ſunt, quaſi ex vno nati, vel ab eodẽ orti, id eſt, progeniti: & qui quaſi cõmune naſcẽdi initiũ habuerunt. Et complectitur hæc bo. poſ. ſextũ gradũ cognatorũ: & ex ſeptimo duas perſonas, ſcilicet filiũ, & filiam, ſobrini, & ſobrinæ. Si

Cognati.

itaque

itaque liberi,id eſt,primi ordinis hæredes,& poſt illos agnati, id eſt,ſecundi ordinis,minimè ſuperſunt,qui venire poſſint ad ſucceſſionē ab inteſtato:vocantur per Vnde cognati,id eſt,beneficio huius tituli,attinētes ex linea proximiori fœminina, & agnati capite diminuti, &c. Hodie autem agnati ante cognatos nullā habent prærogatiuā.Nec eſt aliqua differētia agnationis & cognationis,dummodo aliàs nullo defectu ætatis vel morbi impediantur:vt in Authen.de hæred.ab inteſt.§.ex his.coll.ix. *Nota.*

De ſucceſſorio edicto.

Succeſſorium edictū ideo propoſitū eſt, ne bona hæreditaria vacua ſine domino diutius iacerent, & creditoribus lōgior mora fieret.Bene igitur prætor præſtituit tēpus his, quib⁹ bonorū poſſeſsionē detulit,& dare inter eos ſucceſſoriū edictum. Cùm eīm plures ſunt ſpecies ſucceſſionū,& ordines,& in vnaquaque ſpecie ſæpe plures exiſtant diſpari gradu perſonæ. Ne igitur actiones creditorū differantur,ſed haberēt quos conuenirent, & ne facile in poſſeſſionē defuncti mittantur, eo modo ſibi cōſulerent:ideo petendæ bonor. poſſ.certū tempus præfiniuit.Liberis itaq; & parētibus tam naturalibus,quàm adoptiuis,ob ſanguinis Prærogatiuā in bonor.poſſ.petenda anni ſpatium, cæteris autem agnatis vel cognatis centum dierū dedit. Et ſi intra hoc tempus aliquis bon.poſ.non petierit:eiuſdē gradus perſonis accreſcit:partes autem non petētiū accreſcūt petētibus.C.quā.non pe.par.pe.ac.l.j.Sed ſi nullus eius ordinis ſit,deinceps cæteris bo.poſ.perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur,ac ſi is qui præcedebat ex eo non eſſet numero.Et dies præfixi ad bonor.poſſeſ.debent eſſe vtiles,& abſque ſolēnitate aliqua bo.poſ.coram iudice agnoſcitur. Et olim erat ſucceſſorium edictum ſolùm de ordine in ordinem: hodie autē etiā de perſona in perſonā:de gradu in gradum, & de capite in caput: vt not.C.eod.ſuper rub.& Inſtit.de bon.poſſeſ.§.cùm igitur. *Succeſſorium edictum.*

De gradibus affinitatis.

Iuriſconſultus cognatorum gradus,& affinium noſſe debet: quia legibus hæreditates & tutelæ ad quenq; proximū redire cōſueuerunt.Et ex lege publicorū iudiciorum contra affines, & agnatos,nemo inuitus teſtimonium dicere cogitur.Nomen cognationis à Græca voce dictū videtur *κυρον*.ſic enim illi vocant quos nos cognatos appellamus.Sunt autē Agnati omnes Cognati:ſed non conuertitur.Inter agnatos enim & cognatos hoc intereſt,quod inter genus,& ſpeciem.Nā qui eſt agnatus, *Agnati. Cognati.*

& cognatus eſt:non autem qui cognatus eſt, agnatus etiam eſt. Alterũ enim ciuile, alterum naturale nomẽ eſt. Gradus autem cognationis alij ſuperioris ordinis ſunt, alij inferioris, alij ex *Parentes.* tranſuerſo, ſiue à latere. Superioris ordinis ſunt Parentes, qui vſque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo appel- *Maiores.* lantur. Vlteriores quia nõ habent ſpeciale nomẽ, Maiores no- *Liberi.* minãtur. Inferioris ordinis ſunt Liberi, qui vſq; ad trinepotẽ *Poſteriores.* propria habent vocabula: vltra hos Poſteriores vocantur. Ex tranſuerſo autẽ ſiue à latere Fratres, & ſorores, & ex his progeniti. item Patrui, Amitæ, Auunculi, & Materteræ, & eorũ liberi: quæ computatio qualiter fieri debeat, traditur Inſtitut. de *Affinitas.* grad. cog. & in arbore cognationũ. De affinitate autem, & eius computatione graduũ habes Inſtit. de nupt. §. affinitatis. & peculiarem de ea arborem affinitatis, quã proſequere vt in cap. non decet. de conſanguin. & affinit.

Vnde vir & vxor.

Deficientibus cognatis, & his qui inter cognatos vocantur, *Vir & Vxor.* quarto ordine vir & vxor ſibi ſuccedunt, & excludunt fiſcum. Ad hoc ergo requiritur, quòd inter eos iuſtum matrimonium fuerit contractum: quia ſi iniuſtum fuerit matrimonium, non datur eis bono. poſſ. ſicut nec ex teſtamẽto vel ab inteſtato per eos hæreditas peti poteſt. Vt autem hæc bono. poſſ. locum habeat, oportet eſſe vxorem mortis tempore: ſi enim diuortium ſecutum ſit, hæc ſucceſsio locũ non habet. Similiter repellitur mulier, ſi nubat intra annũ luctus. C. de ſecund. nupt. l. j. in fin. Itẽ præferuntur vxori omnes conſanguinei viri. C. eo. l. j. Item quidam alij, qui ſunt C. de hær. decu. per totum. Itẽ qui ex liberalitate imperiali veniunt: vt C. ſi impe. liber. ſo. ſine hære. deceſ. lib. x. Alias enim ipſi inuicẽ ſibi ſuccedunt excluſo fiſco: vt C. eod. l. j. & hoc iure veteri. iure autem Authent. eſt aliquid vt C. eod. authent. præterita.

De veteranorum, & militum ſucceſſione.

Militum ſucceſſio. Bona militis inteſtati defuncti caſtrẽſia fiſco non vendicantur, ſi hæres legitimus vſq; ad quintum gradũ intra tẽpus ſtatutũ poſſeſsionẽ acceperit. Miles damnatus de aliquo crimine militari, qualia multa ſunt j̃. de re mil. per totum. nihilominus teſtamentũ facere poteſt in bonis caſtrenſibus, & iure militari: ſi ſibi hoc cõceſſum ſit a principe: eiúſq; bona ab inteſtato ad cognatos pertinent. Secus ſi ſunt paganica, quæ fiſco applicantur. C. eod. l. & militi. Si autem punitus ſit ex communi crimine,

mine,puta furo,homicidio,&c.omni caſu fiſcus ſuccedit. Et eſt notandum,quòd priuilegiũ quod habet miles,vt teſtetur,quod aliàs non poterit,non durat poſt miſſionem:vt Inſtitu.eo.j.reſponſo. Sed ſecus in aliis priuilegiis. Veteranus autem dicitur non ſolùm legionarius, ſed & omnis qui qualitercunque militauit,& honeſtè eſt à milite abſolutus ſ.de excuſ.tut.l.ſed & milites.§.veteranus. & quæ priuilegia talis habeat, habetur C.de vete.per totum. not. C. quando prouoc, non eſt neceſ.l. veteranus.in gloſ.

Priuilegium militis.

Quibus non competit bonorum poſſeſſio.

A bonorum poſſeſſione repelluntur qui amiſerint libertaté, vel ciuitatem : petitur autem bonorum poſſeſſio, vt ſuprà dixi, intra tempora ſtatuta. Si auté repudiauerint, vel tempore ſint excluſi,ſtatim poſſunt admitti ſequentes. Nec in curſu téporis bonorum poſſeſſionis,licet alicui prætendere ignorantiã: ſi tamen potuit conſulere peritiores.C.eo.l.iuris.Item ſi pater dolo fecerit,ne teſtamentum mutaretur, in quo filius ſuus eſt inſtitutus etiã emancipatus:vel ſi ſeruo inſtituto dominus dolo fecit,ne teſtamentum mutaretur,actiones competentes ex eodé teſtamento pro adipiſcenda bonor.poſſeſ.eis denegãtur.& continuatur materia huius tit.ſ.ſi quis ali.teſt.prohi.

Ignorãtia non excuſat.

Vt ex legibus, ſenatúſque conſultis bonorum poſſeſſio detur.

Hæc eſt bonorũ poſſeſſio ſeptima extraordinaria : quæ optima ratione inducta dicitur. vt Inſtit.de bono.poſſeſ.§.ſeptima. & habet locũ aliquando ex teſtamẽto,aliquãdo ab inteſtato: vt patet in defuncto apud hoſtes qui lege Cor.habet hereditaté:vt ſ.de teſt.l.lex Corn.& C.de cap.l.nec nos Item mater aliis in teſtaméto inſtitutis filiis,poſtea in puerperio deceſſit,& filium qué geſtabat in vtero præteriit:præſumitur enim hic filius inſtitutus,& habet bo.poſ.ſecundũ tab.& hanc ſeptimã extraordinariã.C.de inof teſt.l.ſi mater.Dicitur etiam extraordinaria. quia ius nõ tribuit,vt Carbonia.quæ datur ventri,& quæ datur gratia agnoſcendæ litis : vnde & datur ſine cauſæ cognitione. Quod in ordinariis,quia ius tribuunt,contrariũ eſt.ſ.de bono. poſ.l.iij.§.ſi cauſa.& infrà tit.proxi.l.iij.§.in bonorũ. Item alia Edictalis, quæ ex edicto prætoris mortui decernitur : alia Decretalis,quæ a viuo prætore decernitur.Vel hodie,quia non eſt neceſſarium eam decerni,vel dari , dicitur Iudicialis,à iudicis præſentia, quæ in eius agnitione exigit.ſ.de bon. poſſ. l.iij.§.à

Extraordin. bono.poſſeſ.

municipalibus:& inſtit.de bono.poſſ.§.vlt.& ſecundùm Azon. poſſet illud dici,vnam eſſe bon.poſſ.Edictalem, & eandem appellari Decretalem & Iudicialem: ex eo quod accipit efficaciā ex præſentia Iudicis:nec eſt differentia inter Decretum & Decretalem.Vbicunque ergo danda eſt bono.poſſ.ex aliqua noua lege,datur iſta extraordinaria.

Quis ordo in bonorum poſſeſſione ſeruetur.

Ordo ſucc. Ad bona defuncti inteſtati vocantur primò ſui hæredes: ſecundò legitimi,id eſt,agnati:tertiò proximi cognati:deinde,vir & vxor:ſicut ſ.ſi tab.teſt.nullæ ext.l.j.& Inſtit.de hæred. ab inteſt.§.admonendi.Inteſtati igitur patris bonorum poſſeſſio datur liberis,non tantū his,qui in poteſtate parentis vſq; in mortis tempus fuerunt:ſed etiam emācipatis.j.eo.l.j.in fi. & C.qui ad bon.poſſ.l.ij.& Inſtit.de hæred.ab inteſt.§.emancipati.

De ſuis & legitimis hæredibus.

Quæ ſit ſucceſſio de iure prætorio multis tit.hucuſq; iuriſconſultus poſuit. Sed quia pauca dicturus erat de ſucceſſione iuris ciuilis,ideo iſtam poſtpoſuit:tractat autem hic tit.de hære*Inteſtati.* dibus qui veniunt ab inteſtato. Inteſtati autem propriè appellantur,qui cùm potuerunt teſtamentum facere,teſtati nō ſunt: vel fecerunt teſtamentum,ſed non iure. Aut id quod fecerāt ruptum eſt agnatione poſtera, vel arrogatione, aut irritum factū eſt,vt per capit.dimin.teſtatoris. Aut ſi ex eo teſtamento nemo hæres extitit:aut per querelam,vel contra tab.teſtamento reſciſſo.His enim modis dicitur quis inteſtatus: vt eſt text.in l.j.in prin.j.eod.& Inſtit.de hæred.ab inteſt.in princ.& glo.in l.inte*Sui.* ſtatus.ff.de verb.ſig.Qui autem dicantur Sui,habetur Inſti. de *Legitimi.* hæred.qua.& dif.§.j.Et qui Legitimi,habetur Inſti.de legit.agn. tut.§.j.& de leg.ag.ſucceſ.poſt prin. Iſti ergo legitimæ ſucceſſioni ita locus eſt,ſi nemo ex teſtamento ſuccedit. infrà de regul.iur.l.quandiu.

Ad Senatuſconſultum Tertullianum.

Ex lege x I I. tab.mater à ſucceſſione filij,& ecōtrà,excludebatur: beneficio tamen Prætoris poſtea ſibi per Vnde cognati *Tertullianū. Senatuſconſ.* ſuccedebāt:poſtea autē Senatuſconſulto Tertulliano,quod factum eſt temporibus diui Adriani, mater ingenua habens tres filios liberos,libertina autē quatuor, ad eorū inteſtatorū triſtē ſucceſſionem admittebatur ad ſolatium liberorum amiſſorum. Iure autem nouiſſimo, mater etiam non habens niſi vnum filium, ad ſucceſſionem eius indiſtinctè admittitur, agnitis excluſis

cluſis. Nec debet eſſe deterioris cõditionis ea, quæ rarò peperit, quàm ea quæ ſæpe. Sic etiã econtrà, filius & nepos veniũt ad ſucceſſionem matris & auiæ ab inteſtato ex Senatuſconſul. Orficiano: quod Orficio & Ruſo Cõſulibus factũ eſt. Et habet locum etiam ſi filius vulgò ſit quæſitus, id eſt, qui non habet certum patrem. Niſi mater fuerit illuſtris, tũc enim tales cum legitimis ab inteſtato nõ veniunt. Secus in naturalibus ex licita conſuetudine procreatis: vt C. ad Orfic. l. pen. Vnde dicitur: Succedit matri filius per Orficianũ. Inuidiam portãs econtrà Tertullianum. gl. Inſtit. ad Orfic. circa prin. *Orficianum.*

DIGESTVM
NOVVM.
LIBER XXXIX.
Et primus huius.
De noui operis nuntiatione.

HOC edicto, de operis noui nuntiatione, ſtatuitur & permittitur, vt ſiue iure, ſiue iniuria opus nouum fieret, poſſit per denuntiationem legitimam inhiberi. Et eſt hoc edictum aduerſus futura opera inductum, hoc eſt, aduerſus ea quæ nõdum facta ſunt, ne fiant. Nam ſi aliquod opus factum fuerit & completum, quod fieri non debuit, ceſſat hoc edictum de noui oper. nunt. Et erit tranſeundum interdictum, quod vi aut clàm, vel aliud ſimile. Et dicitur opus nouum facere, qui aut ædificando de nouo, aut detrahendo aliquid ex veteri opere, priſtinam faciem operis mutat. Et complectitur hoc edictũ non omnia opera, ſed ea ſola, quæ ſolo, id eſt, terræ coniuncta ſunt, quorum ædificatio vel demolitio videtur opus nouum continere. Quibus autem ex cauſis fiat hæc nuntiatio, habetur j. l. j. §. nuntiatio fit. Et quæ perſonæ nuntient, habetur j. eod. l. in prouinciali. §. fi. & l. j. §. fin. & l. ij. Quibúſque perſonis nuntietur, habetur j. eo. l. j. §. nuntiamus. Et in quibus locis nuntiatio fiat, habetur j. l. de pupillo. §. nuntiationem. Et quis effectus ſit enuntiationis, ſcilicet vt deſtruatur quicquid factum eſt poſt nuntiationem: vt j. eo. prætor. in prin. & plenè de hoc toto ponitur in c. ij. de no. oper. nunt.

Opus nouum facere. *Nũtiationis cauſa.*

De damno infecto, & de ſubgrundis & protectis.

Damnum infectum, eſt damnum nondum factum, ſed quod futurũ veremur: idcirco; cautionem deſideramus interponi. Et tractat hic tit. qualiter aduerſus præterita opera ruinã minãtia caueatur: & quia in ſubgrundis plerunque hæc fiunt, ideo de

Damnum. his ſpecialiter dicit. Et eſt Damnũ & Damnatio ab ademptione, id eſt, ablatione dictum: eſt enim damnum, quaſi diminutio

Proiectum. patrimonij. j. l. iij. Prouectum autem, vel Proiectum illud dicitur, quod ita prouehitur, aut proiicitur, vt nuſquã requieſcat: qualia ſunt mœniana & ſubgrunda, id eſt, ſummitates ædificiorum. & de hoc in l. malum. §. j. de verbor. ſigni. & in l. ſi verò. §. Prætor. ſ. de his qui deiec. vel effud. & in l. ſi duo. §. videamus. & §. Labeo. j. vti poſſ.

De aqua pluuia arcenda.

Quidam libri habent rubricã, De aqua, & aqua pluuia arcenda: & ita Rogerius ſcripſit. j. eod. ſi prius. in prin. vbi tractatur de alia aqua, quàm pluuiali: quando, quibus, & à quibus, & qualiter ſit concedenda habetur in ea. l. ſi prius. vſq; in fi. & in l. in concedendo. & l. in diem. Item qui poſſint experiri hac actione aquæ pluuialis arcendæ, & contra quos, & quod ſit Iudicis officiũ, habetur j. eo. l. ſupra iter. §. Caſſius vſq; in fi. legis. Si igitur alicui aqua pluuia damnũ dabit, id eſt, dare poterit, auertetur aqua iſta actione aquæ pluuiæ arcendæ. Et dicimus

Aqua pluuia. Aquam pluuiam, quæ de cælo cadit quandoque, in hyeme, vel æſtate, atque imbre excreſsit, ſiue per ſe hæc aqua cœleſtis nocere poſsit, ſiue cum alia miſta ſit.

De publicanis, & vectigalibus.

Titulus hic prouidet aduerſus dana & illicitas extorſiones

Publicani. factas à Publicanis. Sunt autẽ Publicani, qui publico fruuntur, id eſt, eo quod publicum eſt: vt eſt portus, & ſalina. Nam inde nomen habent, ſiue fiſco vectigal pendant, id eſt, tanquam procuratores colligant: vel etiã tributum iure proprio, & ad ſuum commodum conſequantur. Et omnes qui aliquid a fiſco, vel aliqua ciuitate conducunt, rectè appellantur Publicani. Sed eſt

Vectigal. differentia inter Vectigal, & Tributum. Vectigal enim eſt, quod præſtatur ex rebus quæ vehuntur: & inde nomẽ aſſumpſit. Et eſt octaua portio eius mercedis, quæ vehitur, cuius nomine eſt præſtandũ. C. de vect. & commi. l. vniuerſi. & l. ex præſtatione. Sed tributum, ſiue Annona, vel publica functio, ſiue

pen

penſatio præſtatur ratione ſoli, & à poſsidentibus: & dicitur etiam Cenſus: vt no. C. ſine cenſu & reliq. l. ij. & C. de anno. & trib. l. j. & ij. & C. de exact. trib. l. in fiſcalib⁹. Si itaq; Publican⁹, aut eius familia vi aliquid ademerit, id reſtitutū non erit quandocunque petente actore, intra annum in duplū, poſt annum verò in ſimplum actio datur. Qui autē vectigal non ſoluit, ſed ſupprimit, & occultat merces, quarū eſt vectigal præſtandum, ſtatim fit cōmiſsio omnium rerum, id eſt, in pœnā res omnes ſunt applicatæ fiſco. Nam ex fraudati vectigalis crimine tota merx fiſco committitur, & in pœnā ſibi cedit. Et quod Commiſſum eſt, ſtatim deſinit eius eſſe, qui crimen cōmiſit. Et competit etiam contra eius hæredem cōmiſsi perſecutio, quā habet fiſcus l. commiſſa. & l. fraudati. ỹ. eod.

Cenſus.

Commiſſum

De donationibus.

Sicut donantium voluntates diuerſæ ſunt, ita & Donationes inter ſe differūt. Dat enim aliquis quādoq; ea mente, vt ſtatim velit accipientis fieri, nec vllo caſu ad ſe reuerti: & propter nullam aliam cauſam facit, quàm vt liberalitatem, & munificentiā exerceat donator. Et hæc propriè Donatio appellatur, de qua hîc. Et iſta nihil aliud eſt, quàm liberalitas quædam, quæ nullo iure cogēte conceditur: vt in l. donare. ỹ. de reg. iur. Aliquando aliquis dat, vt demū tunc accipiētis fiat, cùm iſtud ſecutum eſt, cuius intuitu donat. Et hæc nō propriè donatio appellatur, ſed eſt Donatio ſub cōditione, vel modo. Aliquādo quis ea mente dat, vt ſtatim fiat quidem accipientis: ſed ſi conualuerit, & velit id ad ſe conuerti: hæc etiam non propriè dicitur donatio, ſed appellatur Donatio quæ ſub conditione reſoluitur. Donatio autē prima iſta principalis eſt, & appellatur inter viuos, eo. q. a nullo mortis intuitu fit. Et perficitur cùm donator ſuā voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis, id eſt, nudo cōſenſu manifeſtauerit. Et talis donatio ſemel facta nō poteſt faciliter, id eſt, ſine cauſa, reuocari. Inſtitu. de donat. §. aliæ autē. Et dicitur donatio à dono, quaſi doni datio. l. Senatus. §. j. ỹ. titu. prox.

Donatio ſub cōditione vel modo.

De mortis cauſa donationibus & capionibus.

Mortis cauſa donatio eſt, cùm quis ſe habere mauult, quàm eum cui donat: magisq; eum cui donat, quàm hæredem ſuum. Sic & apud Homerum. Telemachus donat Pyrrho. Et in effectu dicitur mortis cauſa donatio, quandocunque in donatione habetur mētio, vel ſuſpicio mortis. Et tribus modis reuocatur

Donatio cauſa mortis.

talis donatio:ſcilicet, per bonā valetudinem ſuperuenientem, per pœnitentiā donatoris, & ſi donatarius ſuo donatori præmoriatur. Et talis donatio cauſa mortis æquiparatur legato. In quibus autē differat à legato, ponit glo. Inſtit. de don. §. j. Mortis autē cauſa capimus, non ſolùm cùm quis ſuæ mortis cauſa donet nobis: ſed etiā ſi propter alterius mortem id efficiat: veluti ſi quis filio vel fratre moriēte donet Mæuio, ea cōditione ſi conualuerit is, cuius intuitu donatur, reddatur ſibi res: ſi deceſſerit, maneat apud Mæuiū. Nam quidquid propter alterius mortē nobis obuenit, mortis cauſa ceditur. Et poſſunt omnes mortis cauſa capere, qui legata accipere poſſunt.

LIBER XL.

Et ſecundus huius.

De manumiſſionibus.

Manumiſſus. DE libertatibus tractaturus Iuriſcōſultus, præmittit titulum generalē de manumiſſionibus. Eſt autem Manumiſſio datio libertatis. Nam quandiu aliquis in ſeruitute eſt, manui, id eſt, poteſtati alienæ ſuppoſitus eſt: hinc Manumiſſus dicitur qui è manu, id eſt, poteſtate domini dimittitur: liberatur enim ſeruus manumiſſus à poteſtate dominica. Sicut enim per captiuitatem de iure gentium captiui manucapiebātur, & fiebant ſerui hoſtium, ac eo modo ſeruitus introducta fuit: vt *Mancipium.* Inſt. de iur. perſ. §. ſer. & ob hoc etiā Mancipia dicti, quaſi manu capta: vt ibi. Ita & Manumiſſus dicitur libertus, ꝙ olim ſeruus fuit, nunc autem ex manu, id eſt, dominica poteſtate liberatus.

De manumiſſis vindicta.

Iuriſconſultus poſt generalē materiam manumiſſionis incipit dicere per ſpecies de eadē. Multis autē modis qui manumittitur: aliquando enim ex ſacris cōſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſiis, ſcilicet ſub aſpectu populi & antiſtitis, id eſt, epiſcopi, & interueniente quacunque ſcriptura loco actorū. C. de his qui in eccl. ma. l. j. & ij. Aliquādo quis manumittitur vindicta, id eſt, cauſa cognita coram prætore, ob quam manumiſſio *Vindictus.* fit. Et dicitur ideo Vindicta fieri, quia Vindicius quidā ſeruus Vitelliorū, qui prodidit filios Bruti conſulis Romani, tractantes de intromittendis filiis Tarquinij, & de proditione patriæ, in remunerationem mariti cognita iuſtitiæ, & dignitatis cauſa.

ita

ita manumiſſus fuit: vt in l.ij.§.initium.ſ.de orig.iur.& gl. Inſt. qui manu.non poſſ.§.eadem. Sunt & alii modi manumittendi, de quibus Inſtit.de lib.§.multis autẽ modis.& C.pro quib.cau. ſer. pro præmio.& C.communia de manumiſſ.l.fin.

De manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur.

Omnia collegia licita,id eſt, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione approbata, habẽt poteſtatem manumittendi ſeruos ſuos: & eiſdem manumiſſis, & libertis effectis iure patronatus ſuccedunt:legitimam quoque eorum vendicabunt hæreditatem:& de hoc etiam ſuprà de liber.vniuerſ.l.j.

De manumiſſis teſtamento.

Qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt ita demum fit liber,ſi teſtamentum valeat,& ex eo adita ſit hæreditas:vel ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti in fraudẽ ab inteſtato poſſideat hæreditatẽ. Et ſi libertas datur teſtamento purè,ſtatim poſtquàm adita fuerit hæreditas cõpetit:etiam ſi ab vno ex hæredibus ſolùm adita fuerit. Si autem libertas data eſt in diem, id eſt, ex die, aut ſub conditione,tunc competit libertas cùm dies euenerit,vel conditio extiterit. Ad tempus autem libertas dari non poteſt. Et dicitur hæc libertas Directa: quia directè vim & effectum capit ab ipſo teſtatore. Alia eſt fideicommiſſaria,de qua infrà tit.j. *Libertas.*

De fideicommiſſariis libertatibus.

Libertas fideicommiſſaria eſt,quæ nõ directè ex verbis teſtatoris competit:ſed quia teſtator fidei hæredis ſui cõmiſit, vt ſeruum vnum,vel plures,poſt mortem ſuam libertate donaret, & erit talis ſeruus libertus hæredis,nõ teſtatoris:& appellatur Fideicõmiſſaria, quia fidei hæredis commiſſa eſt. Et quibus verbis fiat,habetur Inſtit.de ſing.re.per fideicom.re.§.fin.

De ademptione libertatis.

Libertas aliquando lege adimitur,id eſt, ſemel data reuocatur:quod fit in ſeruo de adulterio cũ domina commiſſo accuſato: vt Inſti.de hæred.inſtit.§.ſeruũ. Item in ſeruo qui ſeruatur intra ſexaginta dies ob quæſtionem adulterij:vt j.qui & à quibus.l.proſpexit.& C.de adult.l. verba.Item in caſu l. lege Fauia.& l.ſeruus.ſ. de manu.& hoc ex perſona ſerui.Ex perſona etiam domini quandoque prohibet lex, & tunc idem: vt infrà qui & à quibus.l.quæſitũ.& ſ.de manu.l.qui pœnæ.tunc libertas dicitur haberi pro non data: aut perinde obſeruatur, ac ſi poſtea à teſtatore adempta eſſet.

De ſtatu liberis.

Statu liber. Statu liber eſt, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus, vel in conditionem, habet libertatem. Fiunt autẽ ſtatu liberi vel conditione expreſſa: vt ſi ſit relicta libertas, ſi nauis venerit ex Aſia: vel alia ſimilis. Fit aliquando vi i ſa, cùm creditoris fraudandi cauſa manumittuntur: nam dum incertum eſt, an creditor iure ſuo vtatur, interim ſtatu liberi ſunt: quia fraus cum effectu in lege Aelia Sentia interuenit.

Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt.

Licet Manumiſſio datio ſit libertatis, tamen quãdoque contingit, aliquem ad libertatem peruenire ſine manumiſſione, ſed alias ex diſpoſitione legis: vt contingit in ſeruo, qui vẽditus eſt ea conditione, vt intra certum tempus manumitteretur. Nam ſi etiam venditor & emptor ſine hærede deceſſerint: nihilominus ſeruo libertas competit, etiam ſi prius venditor voluntatẽ ſuam mutaſſet. Item contingit in ſeruo languenti, quẽ ob grauem infirmitatem dominus pro derelicto habuit. Item in eo, qui necem domini detexit, & ob hoc præmium libertatis conſequitur: talis enim fit Orcinus libertus, id eſt, directo manumiſſus: vt Inſti. de ſing. re. per fideicom. rel. §. libertas. & in aliis caſibus hoc tit. contentis. *Orcinus libertus.*

Qui, & à quibus manumiſſi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.

Lex Aelia Sentia. Lege Aelia Sentia non poteſt quis manumitere ſeruum in fraudem creditorum, niſi ſit teſtator, qui in defectum aliorum hæredum poteſt etiam in præiudicium creditorum vnum ex ſeruis ſuis cum libertate hæredem inſtituere: cuius nomine bona defuncti vendantur, & creditoribus ſatisfiat: quod ideo permiſſum eſt, vt bona defuncti non lacerentur per creditores, & iniuria afficiatur defunctus. Et ad hoc vt dicta libertas data in teſtamento dicatur tendere in præiudicium creditorum, & nõ valeat, duo requiruntur, Fraus ſcilicet & Cõſilium: de qua Inſtit. eo. §. in fraudem. Et olim minor viginti annis non poterat ſeruo dare libertatem, obſtante lege Aelia Sentia, niſi ex iuſtis, & approbatis cauſis. Hodie autem ſufficit compleuiſſe decimũſeptimum annum, attigiſſe decimumoctauum, vt quis poſſit ſeruis dare libertatem in vltima voluntate, &c.

De iure aureorum annulorum.

Qui ius aureorum annulorũ impetrauit, habetur & reputatur

tur vt ingenuus:& dicitur iſta quaſi ingenuitas:Olim enim liberti non poterant deferre annulos, niſi hoc à princi e impetraretur:fuit enim delatio annulorum ſignum ingenuitatis & libertatis,& ob hoc ſoli liberi homines aureos deferebant annulos. Qui ergo liberti ſcientibus & conſentientibus patronis ius annulorum impetrauerant, habebantur pro ingenuis quo ad multa: primò, vt habeat tutorem ingenuum, quod alias non haberet:vt ſ.de excuſ.tut.l. cùm ex oratione. Item quo ad honores,vt C.ad leg.Viſ.el.l.i.Itē cōtrahit matrimonia cum nobilibus:vt ſ.de oper.lib.l.iij.in princip. In multis autē aliis reputatur vt libertus,de quibus gl.in l.pen.infrà eod. Hodie autē omnes liberti de iure nouiſſimo ſunt ferè ingenui: vt in Authē. vt lib.de cæt.aur.non ege.an.§.j.collat.v. *Annulorū delatio, & impetratio.*

De natalibus reſtituendis.

Interdum etiam ſi ſerui nati ſunt ex poſt facto, nihilominus iuris interuentu ingenui fiunt.Nam ſi libertinus à principe natalibus ſuis reſtitutus fuerit,id eſt,ad ea iura,in quibus in initio omnes homines de iure naturali fuerunt, non in quibus ipſe libertus naſcitur:ſeruus enim natus eſt,& ideo iure naturali priuatus eſt.per reſtitutionem autem principis ſuper natalibus factis perinde habetur, ac ſi ingenuus natus eſſet: nec patronus eius poteſt ad ſucceſſionem venire. Et ob hoc imperatores nō ſolent aliquem facilè natalibus reſtituere,niſi conſentiente patrono,cui per hoc fit iniuria.Impetrato enim tali beneficio ius patroni adimitur.

De liberali cauſa.

Quibus modis præſtanda ſit libertas,per multos titul. hactenus vidimus:nunc quomodo in libertate quis ſe defendat:quod fit per cauſam liberalem,id eſt, ſuper libertate inſtitutam. Siue quis in libertatem proclamat ex ſeruitute,ſiue in ſeruitutē petatur ex libertate,puta quia dicit dominus aliquem, qui ſe pro libero gerit,eſſe ſeruum ſuum,& petit eum ſibi ſeruire,ac etiā ſeruitia præſtare quæ ſerui præſtant dominis ſuis: vel econtrà, ipſe ſeruus ſi eſt in quaſi poſſeſſione libertatis dicet, quòd indebitè & iniuſtè eum teneo pro ſeruo,& tāquam ſeruum, cùm ſeruus non ſit, ſed liber : & ideo petit ſe pronuntiare liberum, & mihi ſilentium imponi,neque eum amplius inquietari:vel ſi de facto mihi ſeruit, petit ſe eximi de quaſi poſſeſſione ſeruitutis.Et appellantur tales actiones pro liberali cauſa actiones præiudiciales in rem,de quibus Inſtit. de act. §. præiudiciales. *Cauſa liberalis.*

Quibus

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Qui ſe paſſi ſunt venundari, interuenientibus quæ debent interuenire, ad libertatem proclamandi licentia denegatur. Sed ſi quis minor xx. annis, etiam ex cauſa ſuprà ſcripta, vel ſi maior ſine cauſis ſuprà ſcriptis ſe venundari paſſus ſit, ad libertatē ei proclamare licet. Et pertinent iſta ſenatuſconſulta etiam ad eos qui ex mulieribus, quæ ſe paſſæ ſunt vænire (id eſt, vendi) naſcūtur. Nam ſicut ei mulieri, quæ maior annis viginti ſe vænire paſſa eſt, ad libertatem proclamādi licentia denegatur. ita nec his quoq; qui ex ea nati tempore eius ſeruitutis erunt. Itē deſcendentes de familijs latronum prohibentur ad libertatem proclamare, ſi Dominus imperator vel procurator fiſci fecerit eos ſeruos per ſuum decretum. C. eod. l. j.

Si libertus ingenuus eſſe dicatur.

[...]lio patroni [...]ra libertū. Si libertus alicuius alio agente, qui eum ad libertatē vocat, ingenuus pronuntiatus eſſe dicatur, poteſt patronus eius eum vocare in ſuum libertum, ſine vlla præſcriptione temporis: & erit modus agēdi talis, quia petit patronus eum iuſtū eſſe ſuum libertum, & ſibi debitam reuerentiam exhiberi ab eo, & præſtare ea quæ ſolent liberti præſtare patronis ſuis. Et econtrà, ſi quaſi poſſeſſione libertinitatis, proponit libertus qualiter detinetur, & reputatur à tali indebitè & iniuſtè pro ſuo liberto: & *[...]berti cōtra [...]tronum.* ideo petit ſe declarari ingenuū. Sed ſi libertus eſt in quaſi poſſeſsione ingenuitatis, quia nunquam præſtitit ſeruitia: proponet, quòd eſt in poſſeſſione ingenuitatis, & quòd ipſum turbo & inquieto in dicta ſua quaſi poſſeſſione. Quare petet ſe pronuntiari eſſe ingenuum, & mihi ſilentium perpetuum imponi debere, ne eum de cætero inquietem.

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

[...]uinquenna præſcriptio Neque fiſci, neque priuati nomine poſt quinquenniū quærere licet de ſtatu, id eſt, conditione defunctorum: qui tempore mortis erant bona fide in poſſeſsione libertatis. Qui ergo peculium alicuius, vel ſuos poſteros ſibi tanquam domino adiudicare debere prætendit, debet hoc facere intra quinquennium à tēpore mortis: alioquin quæſtio libertatis, quæ infertur filijs propter patris vel matris memoriā, nihil efficiet, propter præſcriptionem quinque annorum, quæ ſtatum defunctorum tuetur: habita tamen diſtinctione, vtrum in meliorem conditionē,

quàm

quàm erat, ipſe defunctus tempore mortis: an in deteriorem, quaſi retractare velit ſtatum defuncti: de quo C. de oper. lib. l. quod ex. & l. ſi tuis. & l. mater tua. Et eſt hic caſus quo procedit præſcriptio ſine poſſeſſione ſecundùm Azo.

De colluſione detegenda.

Quia in iudicio liberalis cauſæ ſi aliquando colluſio fit, vt quia dominus ex nimia ſua indulgentia patiatur ſeruos ſuos in ingenuitatẽ proclamare, & iudicari pro liberis, vt ſic quaſi ingenui quandoque ſenatores creentur, & propterea Dominus habiturus eſſet lucrũ, & per tales ita degeneres inquinaretur ampliſſimus ordo ſenatorum, vel conſimiliũ in dignitate poſitorum, ad quam iſti iudicati ingenui eligerentur: ideo ſenatuſconſultum factũ eſt Domitiani temporibus, quo cauetur, quòd ſi quis probaret colluſionem eſſe factam quòd iſte homo, de cuius cõditione eſt colluſum, fieret ſeruus illius qui colluſionẽ detegeret. ĩ. l. j. Si autẽ erat libertus, fiat libertus eius qui detexit. ſ. de in ius vo. l. adoptiuũ. §. patroni. Eſt autem Colluſio ſiniſtra, ſubdola, & fraudulenta machinatio, ſeu prætentio quo aliquid ſimulatur, quod in veritate non eſt: vel quo iuſta actio alicui cõpetẽs remittitur, vel ſubiicetur. Et poteſt colluſio detegi, id eſt, releuari, intra quinquennium continuũ poſt ſententiam ingenuitatis: ſed medio tempore, id eſt, poſt ſentẽtiam ſuper ingenuitate latam, & antequam colluſio detegetur, quaſi ingenuus talis reputatur. & habetur. ĩ. eo. l. pen. Eſt & alia Colluſio quæ fit per procuratores & aduocatos cauſarum, qui ſe ſuperari in lite patiũtur. Sed & per principales perſonas ſimiliter fit in criminibus: de qua colluſione, vel præuaricatione dicetur infrà de præuar. vbi & pœna eius ponitur. *Colluſio.*

LIBER XLI.

Et tertius huius.

De acquirendo rerum dominio.

Hic titulus generalis eſt ad omnem acquiſitionem rerum, quarum quinque ſunt genera: vt Inſtitut. de rer. diuiſi. in princip. Quarundam enim rerum dominium nanciſcimur Iure gẽtium, quod naturali ratione inter homines æqualiter ſeruatur: vt Inſtit. de iure natur. §. quod verò. Inde decimus, quòd illud quod nullius in bonis eſt, & tamen eſſe poteſt, id ratione naturali occupanti conceditur. Omnia igitur animalia, quæ in terra, *Acquiſitio de iure gẽti[um]*

terra,mari,& aëre capiuntur:id eſt,feræ,beſtiæ,volucres,& piſces,capientium fiunt. Inſt.de re.diui.§.feræ. Quarundã rerum dominium acquirimus iure ciuili,id eſt, iure proprio ciuitatis noſtræ,ſcilicet Romanæ:vt eſt per vſucapionem, præſcriptionem,arrogationem,monachationẽ,deportationem, teſtamentum,ſucceſsionem, bonorum poſſeſsionem, hæreditatis aditionem,de quibus ſingulis ſuis locis tractatur.

Acquiſitio iuris ciuilis.

De acquirenda vel amittenda poſſeſſione.

Qualiter iure gentium acquiritur dominium expeditum eſt ſ.titu.prox.nunc qualiter iure ciuili,id eſt per vſucapionẽ. Sed quia poſſeſſionis cauſa eiuſq; notitia pertinet ad vſucapiones, & ad præſcriptiones,quę non procedunt ſine præambula poſſeſſione:vt ſ.titu.j.ſine poſſeſsione.ideo de ea præmittit Iuriſconſultus:& imprimitur hic titulus viceuerſa in Codice, ſcilicet acquirẽda,& retinẽda poſſeſsione:hìc de admittenda:quod nõ multũ eſt curandũ.licet eñ diuerſa ſint verba:ſenſus tamen eſt idẽ:cùm enim intitulatur de admittẽda poſſeſsione: ergo & de retinẽda:id eſt,quouſque retineatur: tandiu enim retinetur quandiu non amittitur. Eſt autem Poſſeſsio ius quoddam quo quis rem corporalem verè,vel interpretatiuè,ſibi habeat. Vel aliter:Poſſeſsio eſt corporalis rei retẽtio, corporis,& animi,& iuris adminiculo concurrente. De corporali ideo dixi, quia incorporalia propriè non poſſidentur.j.eod.l.iij.in prin. Dicitur corporis,& animi,propter id quod eſt j.l.iij. Iuris adminiculo,ideo,quia ius operatur in acquirenda & retinẽda poſſeſſione:quia quandoq; poſſeſsio habet plurimũ iuris, quãdoque multũ,quandoq; parũ.j.eod.l.poſſeſſione.gl.in c.cũ noſtris. de conceſſ.præbend. Vel dicitur ideo Iuris adminiculo: ad hoc enim quod ſit iuſta poſſeſsio,requiritur quòd non ſit improbata iure,vt in re ſacra,& ſimili.j.l.qui vniuerſas.§.j. Dicitur Poſſeſsio detentio,quia naturaliter tenetur ab eo qui inſiſtit ei. Eſt enim appellata Poſſeſsio,quaſi pedũ poſitio, vt ait Labeo j.l.j. in princ. Sed quòd dixi de corpore,non eſt intelligendũ, quod ſemper ſit neceſſariũ corpore vel pedib⁹ rei inſiſtere. Sufficit enim viſus oculorũ,vel animi affectus,cùm tradentis voluntate ad acquirendam poſſeſsionem.j.eo.l.quod meo.& l.j.§.pen. Et hæc talis poſſeſſio, quam quis corpore,vel oculis,& animi affectu adipiſcitur,Naturalis eſt.j.eod.l.j.in prin.id eſt, de iure naturali ſecundario,quod Gentium appellatur. Et hæc eadem poſſeſsio Naturalis, Ciuilis dici poteſt approbatione iuris ciuilis

Poſſeſsio.

Naturalis.

Ciuilis.

uilis:argum.de verb.ſignific.l.lege.& de ori.iur.l.ij.in princip. Quare propriè non ſunt duæ poſſeſſiones, vel proprietates duarũ poſſeſſionũ, imò eſt vna,inducta iure gentiũ, & approbata iure ciuili·vbi autem quis de prædio egreditur, nec eſt in conſpectu, lex dicit retineri poſſeſſioně. C.eod.l.licet. intelligunt quidam ciuilem.Sed dominus Azo dicit ſemper retineri naturalem,quæ verè dici poteſt ciuilis, quia iuris ciuilis autoritate retinetur.Si autem me abſente quis ingreditur meũ prędium(quod poſſideo iuris ciuilis autoritate,vt dictum eſt) ingreſſus habet naturalě de iure naturali,licet Clandeſtinam, ſi putauit,vel debuit putare ſeſe prohibendũ.ĩ.eod.l.clam poſsideri.§.j.qui ad nundinas.& illam naturalem etiã de iure naturali interpretatur lex retineri ſolo animo, ſicut in Fructuario dicitur,quia ei reuertenti,ſi non admittatur,datur interdictum Vnde vi.ĩ. de vi & vi arm.l.iij.§.vim vi.Poſſidet ergo vterque, vnus naturaliter, alius ciuiliter. Sic enim diſtinguntur iura poſſeſſionis.ĩ.de vi & vi ar.l j.§.deiicitur.& vti poſſ.l.ſi duo.& de precar.l.& habet.§.eum.Nam ſiue aliquis ſit in re, ſiue non ſit in re,rem tamen videat, nihilominus dicitur poſſidere naturaliter. Nam & naturalem acquirit propter viſum.d.l.quod meo.§.ſi vẽditorem.ergo multomagis retinet. Ciuiliter autem dicitur poſſidere quis,cùm nec eſt in re,nec res eſt in conſpectu.Eo autem modo quo poſſeſſio acquiritur, eodem etiam amittitur,id eſt,corpore & animo.l.nihil tam naturale.ĩ.de regul.iuris. *Clandeſtina.*

De vſucapionibus,& vſurpationibus.

Vſucapio eſt effectus poſſeſſionis:vt in l.ſiue poſſidetis.ĩ.eo. Et eſt introducta ad vtilitatem omniũ contra cómunem æquitatem naturalě. Cùm enim de iure naturali nemo locupletari debeat cum alterius dàmno vel iniuria,vt in l.nam natura.ſ.de condi.inde.Nihilominus introducta eſt vſucapio, ne rerũ dominia diu,& ferè ſemper incerta eſſent: & in odium negligentium, quibus ſufficere debet ad inquirendas res ſuas ſpatium temporis à iure ſtatuti,quod habetur Inſtit.eod.in princip.Vt ergo aliquis eſſet finis litium: introduxerunt iura vſucapionũ. eſt autem Vſucapio acquiſitio vel adiectio dominij, per continuationem poſſeſſionis: quæ poſſeſſio eſt habita bona fide,& iuſto titulo à tempore continuo à lege diffinito:vt in l.iij.infrà eod. Vſurpatio autě in hoc titulo eſt vſucapionis interruptio, ĩ.eod.l. naturaliter. Et interrumpitur poſſeſſio rei immobilis, *Vſurpatio.*

cùm quis de poſſeſſione vi deiicitur,vel alicui res mobilis eripitur:& quomodocunq; deſinit poſſidere,interrumpitur naturaliter poſſeſſio.Aliter autē capitur Vſurpatio apud oratores, qui dicunt vſurpationem eſſe frequentem vſum, vt in l.ij.j̃.eo. Quis autē poſſit vſucapere,& quæ res poſsit vſucapi, & quāto tempore,ponitur in l.iiij.j̃.eod.

Pro ſoluto.

Pro ſoluto vſucapit,qui rem debiti cauſa recipit. Et nō tantum illud quod debetur,ſed & quodlibet pro debito ſolutum volenti creditori.hoc tit.vſucapi poteſt. Si igitur aliquid detur ex ſtipulato,vel ex aliquo contractu innominato, illud vſucapitur tantū titulo pro ſoluto. Si autem ex Titulo numeretur, vt ex cauſa legati,vel ſimili,tunc vſucapitur eodem tit.& etiam tit.pro ſoluto.

Pro emptore.

Pro emptore poſſidet,qui re vera emit:nec ſufficit tantū in ea opinione eſſe,vt putet ſe pro emptore poſſidere: ſed etiam debet ſubeſſe cauſa emptionis,vel ſaltē iuſtiſſimus error.j̃.eo. l.quod vulgò.Et in vſucapiōe pro emptore duobus tēporibus inſpicitur bona fides.Itē oportet quòd emptio ſit pura:vt j̃.eo. l.ij.§.ij. Item nō vſucapitur pro emptore res illa, quā dederis mihi in ſolutū pro ea quam emi, vt j̃.eod.l.ij.§. cùm Stichum. Quandoque tamen vſucapitur pro emptore quod nō eſt emptum. vt ecce fundus eſt emptus, & ampliores fines poſſeſſi ſunt,totū enim longo tēpore capitur:quia vniuerſitas eius poſſidetur,nō ſingulæ partes.j̃.eo.l.ij.§.ſed ſi fundus.& hoc ſi poſſeſſi ſunt bona fide, cùm crederet vendentis eſſe: ſecus ſi ipſe adiiceret partē alterius fundi empto fundo, ſciens non contineri cum empto.j̃.eod.l.qui fundum.§.j.

Pro hærede.

Vſucapere pro hærede.

Aliter accipitur hìc: & aliter s̃.de petit.hæred.titulus pro hærede. Hìc enim verè,alibi falsè hæredes dicūtur.Et ille vſucapit pro hærede,qui poſſidet rem quā & defunctus vſucapiebat pro emptore,vt ſic duobus modis poſſideat, quod eſſe poteſt s̃.de acquir.poſſeſ.l.iij.§.ex plurimis.Itē ille qui apud defunctum rem vitioſam,non purgatā vitio, poſſidet pro hærede:vt s̃.de vſucap.l.vbi.§.j.Item ille qui iuſtiſſimè errat, vt s̃.de vſucap.l.non ſolùm.§.j.Item ille qui tenet rem, in qua defunctus carebat titulò: tenebat tamen pro ſua, & bona fide: vt infrà eodem titul.l.plerique.Et hoc ſi eſt extraneus, quia vſu-

capio

capio pro hærede, non habet locum in ſuis hæredibus: q̃a ſui hæredes titulum habere non videntur: vt pote cùm viuo etiam patre domini quodammodo æſtimetur. j̃. l. ij. §. filium. & C. eo. l. ſi nihil. Licet ſi pater inchoaſſet aliquam rem pro hærede vſucapere, etiam ipſi perficere poſſent. Item non habet locũ, niſi vbi quis verè eſt hæres. Hinc eſt, quòd ſi inſtitutus hæres non habet factionem teſtamenti, non vſucapit pro hærede. j̃. eod. l. vlti.

Pro donato.

Pro donato ille vſucapit, cui donationis cauſa res à non domino tradita eſt: aliàs ſi dominus donaſſet, fieret accipiens ſtatim etiam dominus. Nec ſufficit opinari, ſed oportet eſſe verè donatum, ad hoc vt vſucapio procedat. Item exigitur, quòd donatio teneat de iure. Si enim pater ſuo filiofamil. donauerit, & poſtea decedat, filius pro donato non vſucapiet: quia ratione patriæ poteſtatis donatio fuit nulla. infrà e. l. j. j. reſpon. & §. j. & s̃. pro hæred. l. ij. §. filiũ. Et niſi hæres ratam habeat donationem illam. j̃. e. l. ſi pater. Sed vbi hæres ratum non habeat, filius fortè vſucapiet pro quaſi legato, tacitè confirmata donatione.

Pro derelicto.

Quod pro derelicto habetur, inſtar donationis eſt. infrà de ſtipul. ſer. l. quod ſeruus. & dicitur pro derelicto haberi, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum ſuarum amplius eſſe nollet. Inſtit. de re. diui. §. fin. Si igitur res pro derelicto habita ſit, ſtatim noſtra eſſe deſinit, & occupantis ſtatim fit: q̃a eiſdẽ modis res deſinunt eſſe noſtræ, quibus acquirũtur. Acquirũtur autẽ occupatione, vt s̃. de acqui. rer. domi. ideo per de occupationem amittuntur. j̃. de reg. iur. l. nihil. & l. ferè quibuſcunque. *Occupatio.* Et iſto modo non habet locum vſucapio pro derelicto, quia ſtatim res fit occupantis: ex quo erat derelinquẽtis. Sed ſi à non domino aliquid pro derelicto habitũ eſt, aut haberi putamus à vero domino, poſſumus id vſucapere, etiam ſi ignoramus à quo derelictum fuerit.

Pro legato.

Legatorũ nomine is videtur poſſidere, cui legatũ eſt à non domino. Pro legato enim poſſeſſio & vſucapio nulli alij, quàm ei cui legatum eſt, cõpetit. Et nemo poteſt legatorum nomine vſucapere, niſi ille, cũ quo teſtamenti factio eſt paſſiuè, id eſt, cui poteſt aliquid in teſtamento relinqui: quia poſſeſſio legatorum ex iure teſtamenti proficiſcitur.

Pro dote.

Iuſtiſſimus titulus vſucapionis eſt,qui appellatur Pro dote: vt qui in dotẽ rem alienã accipiat, vſucapere poſſit ſpatio ſolenni,quod habetur in l.vna.C.eo.id eſt,eo tẽpore, quo ſolẽt, qui pro emptore vſucapiunt. Nec eſt cura, vtrum ſingulariter per ſe tantũ res illæ alienæ fuerint datæ in dotẽ:an pariter vniuerſæ res mulieris in dotẽ dentur,id eſt,quando ille qui dotem conſtituit,inter cæteras res quaſdã alienas dedit: tũc enim pro alienis cõpetit titulus pro dote,quando videlicet matrimoniũ contractũ tenet.Nam ſi ceſſet matrimoniũ, ceſſat etiam vſucapio: quia nulla eſt dos ſine matrimonio. Hæc tamen vſucapio pro dote procedit cum diſtinctione, an res fuerit tradita æſtimata,vel inæſtimata:vt C.eod.l.vna.

Pro ſuo.

Eſt ſpecies quædã poſſeſſionis quæ vocatur Pro ſuo. Et hoc modo poſſidemus oĩa quæ mari,terra, aẽre capimus, aut quæ alluuione fluminum noſtra fiunt. Itẽ quæ ex rebus alieno nomine poſſeſſis nata poſſidemus: veluti partũ hæreditariæ aut emptæ ancillæ pro noſtro poſſidemus. Similiter fructus naturales rei emptæ,aut donatæ,aut quæ in hæreditate iuuenta eſt. Et dicitur Pro ſuo tribus modis. Primò ſtrictè, quando deficit alius titulus,vt hic.Secũdò largius,quãdo cõcurrit cũ quolibet alio titulo pro ſoluto,qui eſt generalior aliis: vt j̃.eod.l.hominem.Tertiò largiſſimè,vt quæcunq; pro ſe poſſidet:vt j̃.eod.l.ij.& tunc dicitur ad differentiam creditorum,& ſimilium, qui non pro ſuo poſſident.Et hoc tertio modo non eſt titulus vſucapionem pariens: quia iam quilibet poſſeſſor, etiam malæfidei,etiã ſine titulo, vſucaperet. In materia autẽ noſtra pro ſuo poſſeſſio talis eſt,cùm dominium nobis acquiri putamus,& ex ea cauſa poſſidemus,ex qua acquiri ſolet:vt, ſi tuum ceruum, credens non manſuetũ,cepi:vel tuam gemmã,credens nullius, in littore inuenio. Item vbicũque eſt iuſta cauſa vſucapiendi, & deficit alius titulus,datur pro ſuo:vt j̃.eod.l.fin.

LIBER XLII.

Et quartus huius.

De re iudicata,& de effectu ſententiarum: & de interlocutionibus iudicum.

VIſo quomodo res acquirentur per præſcriptionẽ,videndum eſt quomodo aliter,ciuiliter ſcilicet, per ſententias iudicum.

iudicum. Eſt autem Res iudicata, quæ finē controuerſiarū pronūtiatione iudicis accipit: quod vel condēnatione, vel abſolutione cōtingit. j. eo. l. j. Eſt autē autoritas rei iudicatæ maxima inter eos inter quos lata eſt: quia cùm nō ſit appellatū, ſtandū eſt ei omnino, ideſt, parēdū eſt. Sed & ſi appellatū ſit, præſumitur cōdēnati voluntas quòd velit ſentētiæ parere. C. eod. l. j. in prin. & l. ad ſolutionem. In caſibus tamen receditur à ſentētia propter æquitatē ſuperueniētis caſus. Itē eſt autoritas rei iudicatæ, vt non reſcindatur prætextu cōputationis, vel calculi. C. eod. l. ij. niſi error calculi exprimatur in ſentētia: vt ſi iudex ita pronuntiauerit: cùm cōſtet Titiū Seio ex illa ſpecie quinquaginta, & ex illa ſpecie xxv. debere, idcirco Titiū Seio in cētū cōdēno. j. quæ ſen. ſine ap. re. Itē nō reſcinditur res iudicata prætextu nouorū inſtrumētorū. C. eo. l. ſub ſpecie. Eſt autoritas rei iudicatę: quia ex ea indulgetur actori actio de re iudicata, vel in factū. j. eo. l. miles. §. vlt. & C. de reb. cre. l. actori. Interlocutiones autē nō obtinēt vicē rei iudicatæ: nec enim omnis vox iudicis iudicati cōtinet autoritatē. C. de ſen. & inter. l. ex ſtipulatione. & l. poſt ſentētiā. Eſt autē Sentētia interlocutoria ſemiplena ſentētia. quę profertur inter principiū cauſæ & finē ſuper emergētibus negotijs. Vel ꝓfertur loquēdo inter partes ſcripturæ ſolēnitate: puta, ſi iudex iuſſerit, vt is contra quē teſtes producēdi ſunt in alia prouincia, illuc pergat, procuratorémve mittat. C. de fide inſtru. l. iudicis. De tribus ſpeciebus ſētētiæ eſt glo. ij. quæſt. j. in sūma & gloſ. cle. vna. de ſequeſtr. poſ.

Res iudicata.

Autoritas rei iudicata.

Sententia interlocutoria.

De confeſſis.

De verè condēnatis dictū eſt: ſequitur vt videamus de quaſi cōdēnatis, id eſt, de cōfeſſis. Iſta rubrica locū habet poſt litem conteſt, ſed edictū de interro. act. locū habet ante litē cōteſt. Eſt autē in hac materia regula talis: Confeſſus in iure contra ſe, ꝙ ius & natura nō reſpuit, vel certā ſpeciē vel quātitatē ſe debere, vel factū, cuius nomine cū alio poſſet eſſe actio, vel rē meā eſſe, pro iudicato habetur. Confeſſio verò extra iudiciū plene non præiudicat alicui, niſi habeat in ſe vim pacti, puta, quia facta eſt cū cauſa certa expreſſà. Et habeť cōfeſſus pro iudicato, niſi errauerit in facto. infrà eod. l. non fatetur. cuius probationē inducere poteſt vſq; ad ſententiā. C. de iur. & fac. igno. l. error. Antè litē verò cōteſt. ſiquis confiteatur in iure, id eſt, ante magiſtratum vel iudicē, in præiudiciū ſuum, & velit, facilius conſequitur veniam. ſ. de inter. actio. l. de ætate. §. qui iuſto. Et eſt

Cōfeſſio quādo præiudicat

effectus confeſſionis, quia in confeſſum nullæ ſunt partes Iudicis, niſi in condemnando. ſ. ad leg. Aquil. l. proinde. §. vlti. Vnde & confeſſo ſtatim currunt tempora quatuor menſium. infrà eo. l. certum. §. vlt. & l. ſi confeſſus. infrà de cuſtod. & exhib. re.

De ceſſione bonorum.

Cedere bonis. Condemnati & confeſſi ſi ſatisfacere non poſſunt, in carcerem ſolent detrudi. arg. C. eo. l. j. & fi. cuius timore fit ceſſio bonorum. Eſt autẽ Cedere bonis, bona dimittere, & deſerere creditorũ improbitati & inſtantiæ. Cedens autẽ bonis ante omnia debitum agnoſcere debet, aliàs non auditur inuito creditore, qui habet probationes in promptu. j. eo. l. pe. *Effectus ceſſionis.* Effectus autẽ ceſſionis eſt, vt excuſſo debitore, quatenus patitur ſubſtantia, vſq; ad vltimum quadrantem, nec quicquam ei relinqui debet ſecundùm gl. & Bart. j. eo. l. pe. præterquã vilis veſtis, ne ſit carne nudus: quia tales veſtes ad tegendum carnem etiam damnatis ad mortem relinquuntur. l. diuus. j. de bon. dam. & ibi Barto. & Dyn. ergo multò fortius cedenti bonis: ſic dicit Cy. in l. j. C. eo. Cedens autem bonis propter hoc non liberatur aliquo modo à debito, nec ciuiliter, nec naturaliter: quia ſi peruenerit ad pinguiorem fortunã, ex integro poteſt conueniri: ſed nec tunc conuenitur, niſi inquantum poteſt facere. Inſtit. de act. §. fi. deducto ſemper ne egeat. j. de reg. iur. l. in cõdemnatione. de materia in ca. Odoardus. de ſol. Eſt autem humaniſſimum remediũ huius beneficij, quia iudicatus non retruditur in carcerem ſi cedat bonis. Nec poſt xl. dies datur creditoribus dilacerandus, ſicut refert Aul. Gell. contineri in l. x i i. tab.

Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.

Miſsio in poſſ. ex quibus cauſis fit. Quomodo agatur cum vocato in ius comparanti & condemnato ſuprà traditũ eſt. Si autẽ vocatus non venerit, quomodo ſecum agetur, videamus. Mittitur enim actor in poſſeſſionẽ bonorum cõtumaciter abſentis, aliquando cauſa cuſtodiæ ex primo decreto, aliquando vt efficiatur dominus ex ſecundo decreto. Sunt autem tres ferè cauſæ ex quibus in poſſeſſionem mitti ſolet omnium bonorum. Primò rei ſeruãdæ cauſa, id eſt, debiti, vel quantitatis. Secundò legatorum ſeruandorũ gratia, cùm agitur perſonali actione ex teſtamento pro quãtitate. ſ. vt in poſ. leg. l. certa. Tertiò vẽtris nomine, de qua ſ. ſi mulier ven. no. Eſt & quarta, vt ex Carboniano, vt ſ. de Carb. edict. Damni etiã infecti nomine, ſi non caueatur, fit miſſio: ſed non vniuerſorũ nomine, ſed duntaxat rei, de qua timetur: vt ſ. de dam. infect. l. ii ij. §. j. &

§.j.& l.quamuis.de materia iſta in c.quoniam frequenter.§.j.in aliis,vt lite non conteſt.cum ſimil.

De bonis autoritate Iudicis poſſidendis vel venundandis.

Miſſis creditoribus in poſſeſſionẽ, qui hoc petere poſſunt, quando aliquid eis purè debetur, & abſente debitore vocato contumaciter:diſtingue vtrum conueniatur actione in perſonam,aut in rem.Si in perſonã, & eſt maior xxv.annis, & compos mentis, ſi latitat cauſa fraudandi debitores,illi ſoli poſſunt poſſidere, & vendere aduerſus quos latitauerit. Eſt autẽ Latitare turpiter ſe occultare, vt euitet occurſum creditorũ.s̄.tit. prox.l.Fulcinius.§.j.ij.& iij.Si autẽ non latitat animo fraudandi,ſed abſens eſt ex quacunq; cauſa probabili, vel non probabili:neceſſaria,vel voluntaria,creditores mittũtur id poſſeſſionem bonorum omnium: & habent cuſtodiam & obſeruationem:non tamen poſſident,neque permittitur eis bona vendere.Item creditor non diminuit bona veſcendi cauſa, imò tenetur fructus reſtituere debitori, vel cõpenſare. Et prodeſt hæc miſſio in poſſeſſionẽ facta,nedum miſſo, ſi ipſe eſt verus creditor,ſed etiam aliis creditoribus omnibus. C.eo.l.vlt.§.j. & j̄. eod.l.cùm vnus.Poſt miſſionẽ autem in poſſeſſionem creditores poſtulant à Iudice,concedi ſibi venditionem bonorum debitoris latitantis:& quanto tempore elapſo debet concedi venditio, tractat l.vlt.§.ſinautem hi qui.C.eod. Sinautem in rem agitur,obſerua quod ponit tex.in §.in reali.c.quoniã frequenter.vt lite non conteſt. *Latitare.*

De priuilegiis creditorum.

Inter creditores potiores ſunt illi, qui acceperũt pignora, eis qui habẽt perſonales actiones tantũ: vt C.qui pot.in pign. hab.l.eos.Inter hypothecarios autẽ obtinet regula, Qui prior eſt tempore,potior eſt iure:niſi in caſibus quos plenius proſequimur.s̄.qui pot.in pig.Inter eos autem qui habent perſonales actiones tantũ,æſtimantur priuilegia ex cauſa,non ex tempore.j̄eodẽ.l. priuilegia. Sic ergo erit ſatisfaciendum prius ei, qui habet priuilegium, quàm qui non habet.s̄.quod cũ eo qui in alien.pot.l.iij. & de pecun.l.ex facto.§.vlti. Vel ſi vterque ſit priuilegiatus,& paria ſint priuilegia, & pares tituli, vt qa ambo depoſitores ſunt,debẽt cõcurrere:vt s̄.tit.proxim.l.ſi ventri.§.in bonis.& §.ratio.Inter creditores autẽ non priuilegiatos occupantis eſt melior cõditio:hoc eſt, ſi vigilauerit vt ſibi

 ſatisfi

ſatisfiat à debitore, qui ſoluendo non erat, antequàm bona debitoris poſsideantur. Nam poſtea quàm bona cœperunt poſsideri, omnia creditorum iura paria ſunt facta: Ius enim ciuile vigilãtibus ſcriptũ eſt. ſuprà, de pecul.l.ſumma. & infrà, de his quæ in fraudem credit.l.pupillus.in fi. Item ſi vtroque creditore inſtante debitor vni voluit gratificare, debet illud omnibus communicare, vel eadem portio ſingulis quæri.ſ.tit.proxi.l.ſi non.§.j.

De ſeparationibus.

Creditores hæreditarij, itẽ illi quibus legauit teſtator, poſſunt poſtulare ſeparari bona defuncti à bonis hæredis: vt tamẽ primò ſatisfiat creditoribus hæreditariis, quàm legatariis. Niſi eſſent legatarij quib⁹ obligatus erat defunctus, nõ quibus ipſe legauerit. Hæredis autem bona reſeruentur creditoribus eius, adeò vt ſi creditores vel legatarij decepti ſunt in poſtulatione ſeparationis: vel ſi hæres poſtea multa lucratus eſt: non tamen admittuntur ad bona hæredis, quia petendo ſeparationem, ab eius perſona receſſerunt. Hæredi autem adeunti non datur ſeparationis beneficiũ, niſi in caſu, ſcilicet, cùm quis adiit hæreditatem ex Trebel.coactus, & non eſt fideicõmiſſarius cui reſtituat. Idẽ & in alio caſu, cùm ſeruus domino extitit neceſſarius hæres, & bona patroni nõ attigit: poſtulabit enim ſeparari quicquid poſt mortem domini acquiſierit, & quod ei à teſtatore debetur.j.eod.l.j.§.vlt. Sed ſi attigerit bona, ceſſat ſeparatio. Si autem eſſet minor xxv.annorũ, poſſet in integrũ reſtitui.ſ.de minor.l.ait prætor.§.non ſolùm. Eſt autem Separatio diuiſio quædam, & ſegregatio vnius peculij, vel patrimonij, ab alio.

Separatio.

De curatore bonis dando.

Si hæres ſub cõditione inſtitutus, nec implere conditionem vult, nec reſpondere, an ſit aditurus, vel ne: curator bonis conſtituendus erit ad cõſeruanda bona duntaxat, vel ad vendendũ quæ ſunt mora peritura. Et ſi graue æs alienum ſit, quod ex pœna creſcat: debet talis curator æs alienũ ſoluere, alienando etiam non peritura. Sicut cùm venter in poſſeſſione eſt.ſuprà de ventre in poſ.mittend.l.j.§.item ſi periculũ.& l.curator.§.j. Vel ſicut pupillus hæres tutorem non habens, ſolet ei decerni curator.j.l.j.in fi. Adeatur ergo Prætor à creditoribus, vel aliis quorũ intereſt propter ſpem ſucceſſionis: isq; curatorem curatoréſque conſtituat ex conſenſu maioris partis creditorum:

quæq;

quæque per tales curatores ſic creatos acta,facta,geſtaq; ſunt rata habebuntur.Datur itaq; curator diuerſimodè : quãdoque bonis defunctorũ,vt hîc in l.j.Quandoq; abſentium C.de cap. & poſtl.reu.l.iij.& ſ̃.ex quib.cauſ.ma.l.ab hoſtibus.§.j. Quandoq; bonis debitorũ ſoluere nolentiũ.ſ̃.eod.l.fi.& j̃.tit.prox.l.j.Item quandoque præſentis:vt C.de bon.quæ libe.l.fi.§.in fin. Item quandoque morbo impeditis.C.de cu.fur.l.j.Cætera genera curatorum ponit gloſ.j̃.de mun.& hon.l.j.§.fin.facit ſ̃. de priuil.cred.l.Idem priuilegum.§.j. *Curator quibus detur.*

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt in integrum reſtituantur.

Alienata per debitorum in fraudem creditorũ, excuſſis bonis debitoris reuocantur,ac ſi alienata non eſſent, per actioné quæ appellatur Pauliana,à Paulo eius inuentore : vt ſ̃.de vſur. l.videamus.& j̃.eod.l.hac in factũ.Si igitur debitor meus fraudulenter alienauit bona,nec tantũ ſuperſit,vnde mihi ſatisfiat, habet locũ hæc actio. Et ſic agere debeo primò ex contractu, & ipſum ſi cõpareat condemnari facere.vel ſi non compareat, pronũtiari me in poſſeſſionem,&c. Requirũtur ergo quatuor in hac actione.Primò,ꝙ ſit debitor ex mutuo , vel ſimili cauſa. Item quòd debitum fuit efficax,& ſine exceptione. Item quòd conſilio,& fraude alienauit.Item quòd re tali alienata non inueniat tantum in bonis iam diſcuſſis, vt mihi ſatisfiat.l.j.j̃.eod. Nec liberatur cedendo bonis à carcere propter commiſſam fraudem in alienando bona in fraudem creditorum: vt eſt text. ſing.in l.fi.§.fi.j̃.eo.licet aliâs debitor cedendo bonis liberetur à pœna carceris.l.fi.C.qui bo.ced.poſſ.Itẽ ſi quid acquirit iſte debitor fraudulentus,excutitur vſq; ad peram & ſacculũ : licet aliâs ſolum excutiatur,in quantum facere poteſt : vt dicit gl.in d.l.fi. De hoc plenè Inſtit.de act.§.item ſi quis in fraudem. *Pauliana.*

LIBER XLIII.

Et v. huius.

De interdictis,ſeu extraordinariis actionibus quæ pro his competunt.

QValiter de iure ciuili agatur , ſuprà dixit. Nunc qualiter de iure Prætorio, quo plerunque pro poſſeſſione interdicta agitur: vt inſtitu.eod.in princip.Et erat interdictum

olim nihil aliud, quàm quædam formata & ſolennis verborum cóceptio, quibus Prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat: quod tũc maximè faciebat, cùm de poſſeſſione aut quaſi inter aliquos cõtendebatur. Inſtit. eod. in princ. Et dicta ſunt Interdicta, quia inter duos redduntur: licet quidā dicant appellari ab interdicendo, id eſt, prohibendo. Inſtit. eod. §. ſunt. Et hodie inter Interdicta & Actiones nulla eſt differẽtia. Eſt ergo Inter-
nterdictum. dictum actio prætoria. Interdictorum autem alia ſunt prodita
Interdicta gratia iuris diuini, alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini
uris diuini. quatuor ſunt: De mortuo inferendo: De ſepulchro ædificādo: item, Ne quid fiat in loco ſacro, vel immittatur: Item id quod factum eſt, vel immiſſum, tollatur: vt infrà eodem. l. ij. §. j. & ne
Humani. quid in loc. publ. l. ij. §. locorum. Humani verò iuris cauſa quædam competunt propter vtilitatem priuatam: quædā propter publicam: vt de locis publicis, & viis, & fluminibus publicis. j. eo. l. j. §. quæ ſunt. Propter priuatā autē vtilitatem inducta ſunt interdicta quædā gratia iuris ſui tuendi: vt interdictum de liber. exhib. vel vxore exhibēda: vel liberto. Quædā gratia offi-
Officium. cij tuendi: & eſt Officium quod homo debet homini ex natura: vt interdictum de lib. hom. exhib. Quædam gratia rei familiaris dantur. Item quædam ſunt adipiſcendæ poſſeſſionis: vt Quorum bonorum: Quorum legatorum: & Saluianum. Alia cauſa retinendæ poſſeſſionis: vt, Vti poſſid. & Vtrobi. Alia cauſa recuperandæ vt, Vnde vi, & Directũ, & vtile. Sunt & interdicta quædam duplicia: vt, Ne vis fiat ei qui miſſ. eſt in poſſeſſ. Item quædam continent cauſam veræ proprietatis: vt ſecundum interdictum De itinere Actúq; priu. Et interdictum quod datur De aqua ex caſtello ducēda. Quædā verò obtinent cauſam quaſi proprietatis: vt quæ cõpetũt ꝑ locis ſacris, religioſis & lib. exhib. Itē quædā ſunt Prohibitoria: quædā Reſtitutoria:
Interdicta quædā Exhibitoria, & quædam Miſta. Item quædam ſunt An-
publica. nalia: quædā perpetua. Item quædam ſunt Publica, id eſt, cuilibet de populo cópetétia: & ſunt ſeptem, De lib. ho. exh. Ne ꝗd fiat in loc. ſacr. Ne ꝗd fiat in reli. Ne quid fiat in pub. Ne quid fiat in flumine vel mari, quo peius nauigetur. Itē Ne ꝗd fiat in flumine, vel ripa, vt aliter aqua fluat, ꝗ priori æſtate. Itē interdictũ Vt in flu. pub. lacu, foſſa, vel ſtagno liceat nauigare. Eſt & octauũ populare: ſcilicet, Vt liceat reficere cloacas publicas,
Priuata. licet earũ refectio principaliter ad magiſtratũ ꝑtineat. Priuata autē interdicta ſunt vigintiocto: De mortuo inferēdo, Quorum bonor

bonorum.Quorum legatorum.Vnde vi.Vti poſſid.Vtrobi.De tab.exhib.De lib.exh.De liberis educandis,Saluianum,De precario,Ne vis fiat ei qui in poſſ.De loco publico fruendo,De ſuperficiebus, De itinere actuq; priuato, De aqua quotidiana & æſtiua,De riuis reficiẽdis,De fonte,De cloacis priuatis reficiẽdis,Quod vi aut clam,de arboribus cædẽdis,De glande legenda,De migrãdo,De operis noui nuntiatione. Item interdictum Fraudatoriũ,quo pupillo tutoris creditor tenetur, ſi eũ conſilium fraudis participaſſe cõſtabit, vt fraudaretur pupillus, qui cõuenturus erat tutorẽ.infrà de ſolu.l. pupilli.j. reſponſo.Sunt præterea alia plura vtilia & acceſſoria intedicta,quæ ſub prætactis directè inueniuntur. Et circa interdicta ſunt notanda quatuor negatiua. Primũ quòd nullum interdictũ infamat. infrà de vi,& vi arm.l.neque. Secundũ,quòd nullum proponitur ſolenniter, ſicut nec aliqua actio, id eſt, cum ſolennitate verborum. Vnde omnia interdicta ſunt extraordinaria:Inſtit.eo.§.vlt.Tertium,quòd in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante lit. conteſt.niſi interdicto Vnde vi.infrà eo.l.interdictis.& de vi, & vi arm.l.j.§. ex die. Quartum, quia nullum redditur inter non ſubiectos.C.eo.l.ij.Et tria poſſunt notari affirmatiuè.Primum, quia omnia interdicta perſonalia ſunt, & tamen ſcripta ſunt in rem,quia dantur contra quemlibet poſſidentem.infrà eo.l.j.§. penult. Item in omni interdicto habetur ratio fructuũ poſt lit. conteſt.infrà eo.l.antep. Item loco cuiuſlibet interdicti redditur actio in factum.Inſtit.eo.in prin.§.fin.

Circa inter-cta notand-

Quorum bonorum.

Digniora ſunt interdicta quæ competunt pro vniuerſitate, quàm pro rebus ſingulis: ideo de eis primò.Eſt autem interdictum Quorum bonorũ directũ, & vtile, inter omnia alia in interdicta ſolũ vniuerſale.Et datur Directum ei,qui eſt bonorum poſſeſſor:Vtile verò ei,qui ſuccedit iure ciuili ex teſtato,vel ab inteſtato.C.eo.l.j.& j̃.l.j.Sic & directa hæreditatis petitio datur hæredi:Vtilis autem bonorum poſſeſſori.ſ̃.de bono. poſſeſſ.hæred.pe. l.j. Intentatur hoc edictum interdum contra eum qui poſſidet pro hærede,vel pro poſſeſſore.Eſt perpetuum hoc interdictum: Et nominatur ſic à primis verbi interdicti. Verba autem interdicti hæc ſunt: Quorum bonorum ex edicto meo illi poſſeſſio data eſt, quod de his bonis pro hærede aut pro poſſeſſore poſſides, poſſideréſve ſi nihil vſucaptum eſſet:quóque dolo malo feciſti, vt id deſineres poſſidere, id illi reſtituas:

tuas:niſi incontinenti paratus ſis probare res tuas:vt not.C.de edicto diui Adr.tol.l.ij.

*Quorum legatorum.

Quod legatorum.

Cauſa adipiſcẽdæ poſſeſſionis hoc interdictũ introductũ eſt, ſicut & præcedens. Et datur hæredi, & bonorum poſſeſſori, & cuilibet vniuerſali ſucceſſori, & hæredibus hæredum. Et datur contra legatarios qui non ex voluntate hęredis occupauerũt legata. Nec enim debent ſibi ius dicere, occupatis legatis, ſed ab hærede petere, infra eod.l.j.in princip. & §.j. Et quod dictũ eſt in legatarijs, ſeruatur etiam in his, quibus donatum eſt cauſa mortis, & in hæredibus eorum. Item ſi legatarius autoritate prætoris eſt miſſus in poſſeſſionem cauſa legatorum ſeruandorum: cùm hæres non ſatiſdaret, deinde hæres ſatiſdet, vel paratus ſit ſatiſdare, tenetur legatarius hoc interdicto. infrà eod.l.j. §.quæſitum.& §.legatorum. Hæredi autem nocet ſi accommodauerit voluntatem legatario poſt aditam hæreditatem, vel in ipſa apprehenſione, vel poſtea, vel ante. Et ſi plures ſint hæredes, & vnus conſentiat legatario, alter non: qui non conſentit habebit interdictum.ſ.eod.l.j.§. quod ait prætor. & l. prodeſt. Eſt tamen notandum, quòd hoc interdictum datur contra hoc titulo poſſidentẽ, ſcilicet pro legato. Sed ille qui poſſidet pro hærede, vel pro poſſeſſore, conuenitur hæreditatis poſſeſſione, vel quorum bonorũ. Verba autem interdicti hæc ſunt, Quod qui legatorum nomine, non ex voluntate hæredis, occupauit: id reſtituat hæredi.

Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus eſt.

Hic titulus tanquam generalis ad omnia poſſeſſoria interdícta eſt, id eſt, ad omnes, qui à prætore in poſſeſſionẽ miſſi ſunt, pertinet. Conuenit enim prætori, omnes quos in poſſeſſionem miſit, tueri. Et datur hæc actio non tantum cõtra eum, qui prohibuerit quem venire in poſſeſſionẽ: ſed & in eum, à quo quis è poſſeſſione pulſus eſt cùm veniſſet in poſſeſſionem. Nec exigitur vtrum vi fecerit qui prohibuerit. Verba autẽ edicti hæc ſunt: Ait prætor: Siquis dolo malo fecerit, quo minus quis permiſſu meo, eiúsve cuius iuriſdictio de ea re fuerit, in poſſeſſione bonorum ſit: in eum factum iudicium, quanti ea res fuit, dabo.

De tabulis exhibendis.

Ei, qui vtitur interdicto Quorum bonorũ, & Quorũ legatorũ, expedit agere hoc interdicto, vt tabulæ teſtamenti exhibeant

beantur,& ſibi cognitæ fiant.Et differunt actio ad exhibēdum, & in factum,& hoc interdictum,& illud, quemadmodū teſtamenta aperiantur:vt not.ſ.ad exhib.l.iij.in fi. Si quis igitur cōfiteatur penes ſe eſſe teſtamentū,iubendus eſt exhibere. Tempus ei dandum eſt vt exhibeat,ſi non poteſt in præſentiarū exhibere. Sed ſi neget ſe exhibere poſſe,vel oportere,hoc interdictū competit. Et pertinet non tantū ad teſtamenti tabul.verùm ad omnia quæ ad cauſam teſtamēti pertinent:vt puta & ad codicillos:ſiue ſupremæ tabulæ ſint,ſiue priores:ſiue teſtamētum valeat,vel ruptum ſit alio iniquo vitio: & ad omnem ſcripturam teſtamēti,ſiue perfecta,ſiue imperfecta ſit. Verba interdicti hæc ſunt: Quas tabulas Lucius Titius ad cauſam teſtamēti ſui pertinētes reliquiſſe dicetur,ſiue hæ penes te ſint,aut dolo malo tuo factum eſt,vt deſinant eſſe, ita eas illi exhibendas. Item ſi libellus,aliúdve quid relictum eſſe dicetur,decreto (id eſt,edicto iſto) comprehendam. Sed quandoque ceſſat hoc interdictum vt infrà eod.l fin.& in tabulis viui.infrà eod.l.pen. *Tabula teſt.*

Ne quid in loco ſacro fiat.

Interpoſito titulo ſuperiori,occaſione illorū titulorum,ſcilicet Quorum bonorum, & Quorum legatorum, redit ad propoſitam materiam,ſcilicet,Ne vis fiat ei,& c.ſcilicet ad prohibitoria interdicta:& primò de dignioribus,eſt enim hæc cauſa diuini iuris.ſ.de interdict.l.ij.§.j.Sacer autē locus eſt,qui ritè per pontifices Deo conſecratus eſt:Inſtit.de re. diui. §.nullius. *Sacer locus.* Verba edicti hæc ſunt:In loco ſacro facere,in've eum immittere quid,veto.Et pertinet ad ea quæ in loco ſacro fiūt deformitatis, vel incommodi cauſa: non ſi ornamēti cauſa. Extenditur etiā ad res ſanctas,vt ſunt muri, itémq; portæ ciuitatis Romanæ,& in alijs ſacris locis,vt in muris municipiorum aliquid facere,quo damnum aut incommodum irrogetur,non permittitur.Itaq; neq; muri,portæ've habitari ſine permiſſu principis propter fortuita incendia poſſunt.infrà l.fin.

De locis,& itineribus publicis.

Cuilibet in publicum petere permittendum eſt id quod ad vſum hominum pertinet:veluti vias publicas, itinera publica. Et ideo quodlibet poſtulāte,de his interdictū redditur.Iter autem publicū,via militaris dicitur: Vicinalis autem dicitur, vbi priuati cōferunt ex agris ſuis.De triplici genere viarum habetur infrà tit.prox.l.ij. *Iter p[illegible]* *Vicin[illegible]*

Ne quid

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Superiori titulo ſpecialiter, hîc generaliter in omni publico loco dicit: vt infrà eo.l.ij.§.publici. vel ſuperior titulus præparatorius eſt, nec eſt ibi aliquod interdictum: hîc autem quatuor proponit. Primum in l.ij.in princip. Secundum in §. ait prætor. & ſunt prohibitoria tantum. Tertium in §.prætor ait. & eſt reſtitutorium. Quartũ in §.fin.& eſt prohibitorium. In loco igitur publico prætor prohibet ædificare, & interdictũ proponit. Verba interdicti hæc ſunt: Ne quid in loco publico facias, ínve eum locum immittas, qua ex re illi qui damni detur, præterquàm quòd lege, ſenatuſconſulto, edicto, decretóve principum tibi conceſſum eſt: De eo, quod factum erit, interdictum non dabo, reſtitutorum videlicet. Ratio huius interdicti eſt, quia loca publica priuatorum vſibus deſeruiunt, iure ſcilicet ciuitatis: non quaſi propria cuiuſque priuati hominis, id eſt, iure ſeruitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinẽdum vſum publicum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et appellatio Publici loci continet areas, inſulas, agros, vias publicas, itineráque publica. Viarum quædam publicæ ſunt, quædã priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci baſilicas, noſtri prætorias, alij conſulares vias appellant. Priuatæ viæ ſunt, quas Agrarias quidam dicunt. Vicinales viæ ſunt, quę in vicis ſunt vel quæ in vicos ducunt. Et pertinet hoc interdictum ad vias ruſticas tantum: ad vrbicas verò non: harum enim cura pertinet ad magiſtratus.

[P]ublicus lo[cu]s.
[V]ia multi[pl]ex.

De loco publico fruendo.

Interditum hoc publicæ vtilitatis cauſa proponi palàm eſt: tuetur enim prætor vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxerit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei qui conduxerit, ſocióve eius, ex lege locationis frui liceat, vim fieri veto. Vltra legem autem, vel contra legem locationis, non debet audiri qui frui deſiderat. Solet tamen concedi, vt imagines, & ſtatuæ, quæ ornamẽto Reipub. ſunt futuræ, in publicum ponantur.

De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur, & de ædilibus currulibus.

[Æ]dilium cur[ru]lium cura.

Studeãt ædiles currules eas, quæ ſecũdũ ciuitates ſunt vias, vt adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & poteſtatem faciant vbicunq; oportet. Et vt parietes domorum efficiantur

ciantur ne labiles ſint. Curent etiã, vt nullus effodiat vias, neque ſubruat, neq; cõſtruat in viis aliquid: vias reparẽt, aquæductus purgent quæ ſub dio, id eſt, cœlo ſunt. Studeant vt ante ergaſteria nihil profectum ſit, vel propoſitum. præterquàm ſi fullo veſtimenta ſiccet, aut tector trochos, id eſt, rotas exterius ponat. Non permittant rixari in viis, neque ſtercora proiicere, neque morticina, neque coria iacere.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Ttulus iſte nõ ad aliud pertinet, niſi quòd qui viam publicam reficiebat, videbatur aliquid facere: ſed hoc facere nõ eſt prohibitũ. Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur, & amittatur: præterea hîc titulus de via vrbana & ruſtica, ſed ſuperior tit. ij. tantum de ruſtica, & ideo non ſuperfluit hîc tit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illi viam publicam itérve publicũ aperire, reficere liceat, dum ne ea via, ídve iter deterius fiat, vim fieri veto. Viam aperire, eſt ad veterem altitudinem, latitudinémq; reſtituere. Sed & purgare refectioni, portio eſt: purgari autẽ propriè dicitur ad libramentum proprium, id eſt, modum, vel pulchritudinem redigere, ſublato quod ſupereſt. Reficiet autem & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino qui in priſtinum ſtatum deducunt. Et dabitur hoc interdictum perpetuò, & omnibus, & in omnes. Et habet condemnationem in id quod actoris intererit.

Viã aperire. *Purgare.* *Reficere.*

De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.

Flumen à Riuo magnitudine diſcernitur, aut æſtimatiõe, vel opinione circuncolentium. Fluminũ quædã ſunt perẽnia, quædam torrẽtia. Perenne eſt, quod ſemper fluit: Torrens eſt, quod tantũ hyeme fluit. Fluminum quædam publica ſunt, quædam non. Publicum flumen, vt Caſſius diffinit, eſt quod perenne, id eſt, perpetuum eſt, & ſi iam non omni tempore fluat, quia fortè æſtate aliqua exaruit. Verba edicti hæc ſunt: Ne qd in flumine publico, ripáve eius facias, ne quid in flumine ripáve eius immittas, quo ſtatio, itérve nauigij deterius fiat. Ripa eſt id, quod flumen continet naturalem rigorẽ curſus ſui tenẽs. Stationem dicimus à ſtãdo: is igitur locus demõſtratur, vbicũq; naues tutè ſtare poſſunt. ĩ. de verb. ſig. l. portus. Nauigiũ ſolemus dicere etiã ipſam nauẽ. Iter ergo nauigij, id eſt, iter nauis. Nauigij appellatione etiã rates continentur, & connexiones trabiũ: quia plerunque & ratiũ vſus neceſſarius eſt. Dicitur autẽ deterior

ſtatio,

ſtatio, iterq; deterius fieri, ſi vſus eius corrũpatur, vel difficilior fiat, aut minor, aut rarior, aut ſi in totum auferatur. Ripa ea putatur eſſe, quæ pleniſſimum flumen continet.

Ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat, quo aliter aqua fluat, quàm in priori æſtate fluxerit.

Differt à ſuperiori titu. quia illud propter nauigij vtilitaté, hoc propter agrorum, vel aliam quàm nauigij, prohibet quicquam in flumine fieri. Item ille de nauigabili, vel quaſi: hic de omni flumine: vt ĩ.l.j. circa prin. Item differt ab inferiori, quia hîc prohibetur fieri in publico, ibi econtrà vetat fieri vim faciéti, & vtenti. Verba edicti hæc ſunt: In flumine publico, ínve ripa eius facere, aut in id flumen, ripámve eius immittere, quò aliter aqua fluat, quàm in priori ęſtate fluxerit, veto. Et eſt inductum hoc interdictum, ne deriuationibus minus cõceſſis flumina areſcant: vel mutatus alueus vicinis aliquam iniuriã faciat, vel afferat: pertinet auté ad flumina publica, ſiue nauigabilia ſunt, ſiue non. Et generaliter tunc interdicto hoc quis tenetur, ſi mutetur aquæ curſus per hoc quod factũ eſt, dum depreſſior, vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior ſit cũ incommodo accolétium: & ſi quid aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur ſentient, interdicto locus erit.

Vt in flumine publico nauigare liceat.

Hoc interdicto proſpicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicut enim ei qui via publica vti prohibetur interdictum ſuprà poſitum eſt: ita hoc quoque proponendum prætor putaui. Sed ſi priuatum ſit flumen, interdictum ceſſat. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illi in flumine publico nauigare, raté agere, quóve minus per ripã onerare, exonerarév e liceat, vim fieri veto. Itẽ ait: vt per lacũ, foſſam, ſtagnum publicum nauigare liceat, interdicã. Eſt autem Lacus, qui perpetuam habet aquam: Stagnum eſt, quod temporalẽ continet aquam ibi ſtagnantem: quæ quidẽ aqua plerunque hyeme congelatur. Foſſa, eſt receptaculum aquæ manufactum.

Lacus. *Stagnum.* *Foſſa.*

De ripa munienda.

Ripas fluminum publicorum reficere, & munire, vtiliſsimum eſt. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum poſitum eſt: ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illis in flumine

pub

publico ripáve eius opus facere, ripæ, agríve, qui circa ripam eſt, tuendi cauſa liceat (dum ne ob id nauigatio deterior fiat) ſi tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu vel cautum, vel ſatiſdatũ eſt, aut per illum nõ ſtat, quo minus boni viri arbitratu caueatur, vel ſatiſdetur, vim fieri veto. Meritò adiicit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat. Illa ſola enim refectio toleranda eſt, quæ nauigationi impedimento non eſt. Et licet ripæ, lacus, foſſæ, vel ſtagni muniendi cauſa prætor nihil hîc cauit: idem tamen erit obſeruandum, quod in ripa fluminis munienda.

De vi, & vi armata.

Primum Vi, ponitur hîc in genere, ſecundum in ſpecie. Et idem eſt dicere, ſicut in C. vnde vi. De interdictis igitur quæ ſunt prohibitoria expedito, nunc de reſtitutoriis dicit: vt Inſtitu. de interdict. §. j. Habet autem locum hoc interdictũ, cùm quis per vim poſſeſſionem ſoli amiſit: vim dico expulſiuam, non compulſiuam. Si enim compulſus poſſeſſionem rerum tibi tradidero, ceſſat hoc interdictum, & datur actio Quod metus cauſa. j̃. eodem. l. ſi rerum. Item vim dico, non legitime admiſſam: qui enim expulſus eſt, ſi incontinenti velit recuperare poſſeſſionem ſuam, poteſt quidem incontinenti autoritate ſua: non ex interuallo. j̃. eodem. l. iij. §. cùm igitur. Et accipe incontinenti, id eſt, antequam ad alia extranea diuertat negotia. j̃. de verbor. obligat. l. continuus. §. j. Sed & ille, qui nondum eſt adhuc expulſus, ſed quẽ quis vult iniuſtè expellere, poteſt reſiſtere vim inferenti, & propulſare vim illatam, ad defendendam poſſeſſionem: cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ: id eſt, defenſionis. Et eadem. l. j. Quòd autem defenſio dicatur inculpata, & cum moderatione facta, attenditur circa tria: Primò, quòd fiat cum ſimilibus armis: ſecundò, quòd incontinenti: tertiò, quòd animo propulſandi iniuriam, non irrogandi. Verba huius edicti hæc ſunt: Vnde tu illum vi deieciſti, aut familia tua deiecit: de eo, quódque ille tunc ibi habuit tantummodo intra annum: poſt annum verò de eo, quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo. Et pertinet hoc interdictum ad ſolam atrocem vim: & ad eos tantum qui de ſolo deiiciuntur: puta de fundo ſiue ædificio. Ad alium autem non pertinet.

Vti poſſidetis.

Poſt interdictum Vnde vi, quod poſſeſſionem reſtituit, ſe-

quitur hoc,quod defendit.j.l.j.§.& conſequenter.& eſt interdictum retinendæ poſſeſſionis.Habet autem locum hoc interdictum Vti poſſidetis,in rebus immobilibus omnibus,& ſoli: dũ tamẽ talia ſint,quæ poſſunt poſſideri.j.eod.l.j.§.pe. Nõ autem poſſidentur forum,baſilica, & res ſacræ.ſ. de acquir.poſſ.l.j §. vlti.Item habet locũ hoc interdictum in incorporalibus, vt in quaſi poſſeſſione vſusfructus, vel vſus.j.eo.l.vlt.vel aliarũ ſeruitutũ.ſ.de ſerui.l.quoties.Verba edicti hæc ſunt:Vti eas ædes, de quibus agitur,nec vi,nec clam, nec precario alter ab altero poſſidetis:quo minus ita poſſideatis,vim fieri veto. De cloacis hoc interdictũ non dabo:neq; pluris, quàm quanti ea res erit, intra annũ,quo primum experiũdi poteſtas fuerit, agere permittam. Cauſa huius interdicti fuit, quod ſeparata eſſe debeat poſſeſsio à proprietate. Fieri enim poteſt,vt alter poſſeſſor ſit, dominus non ſit:alter dominus quidẽ ſit,poſſeſſor nõ ſit. Fieri etiam poteſt vt poſſeſſor idem,& dominus ſit.j.ead.l.§.huius. Quoties ergo inter litigatores eſt proprietatis controuerſia: aut cõuenit inter litigatores,vter poſſeſſor ſit,vter petitor:aut non conuenit. Si conuenit,abſolutum eſt:ille poſſeſſoris commodo,quem cõuenit poſſidere,alter petitoris onere fungetur. Sed ſi inter ipſos contendatur:vter poſſideat, quia alteruter ſe magis poſſidere affirmat:tunc ſi res ſoli ſit,in cuius poſſeſſione contenditur,ad hoc interdictum remittentur, quod vulgò Vti poſſidetis appellatur:& datur huius rei cauſa, ne vis fiat ei qui poſſidet.

De ſuperficiebus.

Simile eſt ſuperiori interdicto:vt j.ead.l.§. proponitur. Hoc interdicto tuetur prætor eũ,qui ſuperficiẽ defendit,id eſt,materiem ædificij ſine ſolo.Verba interdicti hæc ſunt: Vti ex lege locationis ſiue cõductionis ſuperficie,qua de agitur, nec vi,nec clam,nec precario alter ab altero fruimini:quo minus ita fruamini, vim fieri veto. Si qua alia actio de ſuperficie poſtulabitur,cauſa cognita iudicium dabo.Omnia quæ in Vti poſſidetis interdicto ſeruantur,hic quoq; ſeruantur. Appellamus autem Superficiarias ædes,quæ in cõducto ſolo poſitæ ſunt, quarum proprietas & ciuili, & naturali iure eius eſt,cuius & ſolùm: & idem ſi emit fundũ,non tamen vt ſoli dominiũ tranſeat:ſed ſola licentia habẽdi,& tenẽdi ſuperficiẽ.j.l.j.§.qui ſuperficiem. Eſt ergo ſuperficiarius dominus vtiliter,non iure directo,& habet ia rem:vt no.j.l.j.§.qui ſuperficiem.in fin.

Superficiariæ [ædes].

De

De itinere, actúque priuato.

Superiori titulo de poſſeſſione rerum corporalium retinenda, hîc de poſſeſſione rerum incorporalium. Et eſt hoc interdictum prohibitorium, pertinens ad ruſticas tantummodo ſeruitutes: Verba interdicti hæc ſunt: Quo itinere, actuq; priuato, de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo vſus es: quo minus ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto prætor tantũ inquirit, an itinere, actuq; hoc anno vſus ſit, non vi, non clam, non precario, & in hoc tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, vſus nõ ſit. Siue igitur habuerit ius viæ, ſiue nõ habuerit: in ea conditione eſt, vt ad tuitionem prætoris pertineat. Si modo hoc anno vſus eſt, vel modico tempore, id eſt, non minus quàm triginta diebus. Neque enim ad præſens tempus refertur vſus: quia plerunque itineribus, vel via non ſemper vtimur, niſi cùm vſus exegerit. Itaq; anni temporis ſpatio concluſit vſum.

De aqua quotidiana, & æſtiua.

Vſus aquæ, ſicut itineris, eſt quædã quaſi poſſeſſio. Ideóque hanc, ſicut illã, prætor tuetur interdicto reddito. Et eſt hoc interdictum prohibitorium, & interdum reſtitutorium, pertinet ad aquam quotidianam. Duo autem ſunt genera aquarũ: Quotidiana, & æſtiua: quotidiana ab æſtiua differt vſu, non iure. Quotidiana aqua ea eſt, quæ duci aſſiduè ſolet, vel æſtiuo tempore, vel hyberno, etiam ſi aliquando ducta non eſt. Non enim ideo quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: ſed ea, qua quis quotidie poſſit vti, ſi vellet: quanquam, quotidianam interdum hyeme ducere non expediat, etſi poſſit duci. Aeſtiua autem ea eſt, qua æſtate ſola vti expedit: ſicut dicimus veſtimenta æſtiua, ſaltus æſtiuos, caſtra æſtiua, quibus interdum etiam hyeme, plerunq; autẽ æſtate vtamur. Et generaliter ex propoſito vtẽtis, & ex natura locorũ, aqua æſtiua à quotidiana diſcernitur. Nam ſi ſit talis aqua, quæ perpetuò duci poſſit: ego tamen ea ſola æſtate vtar, dicendum eſt, hanc aquam eſſe æſtiuam. Rurſus ſi talis ſit aqua, quæ non niſi æſtate ſui natura duci poſſit, æſtiua dicetur. Et ſi ea ſint loca, quæ natura non emittant aquã niſi æſtate, dicendum erit rectè æſtiuam dici. Verba interdicti hæc ſunt: Vti hoc anno aquam, de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxiſti: quo minus ita ducas, vim fieri veto. Hoc anno, prætor dicit, hoc eſt, non quotidie: ſed hoc anno, vel vna die, vel vna nocte. Et loquitur prætor de ea ſola aqua,

Aqua quotidiana.

Aqua æſtiua.

la aqua, quæ perennis eſt: nulla enim alia duci aqua poteſt, quàm quæ eſt perennis.j̃.l.j.§.loquitur.

De riuis.

Parũ prodeſſet ius aquæ,de qua ſuprà dixit,niſi liceret purgare riuum:nec tã neceſſaria eſt refectio itinerum,quàm riuorum:quia non refectis riuis,omnis vſus aquæ aufertur,& homines ſiti necarentur:& ſanè aqua peruenire,niſi refecto riuo,nõ poteſt.At nõ refecto itinere,difficultas tantũ eundi,agendíque fieret, quæ temporibus æſtiuis leuior eſſet.l.fi.j̃.eod.Ideo hoc interdictũ vtiliſſimum eſt:nam niſi permittatur alicui reficere, alia ratiõe vſus incõmodabitur. Verba edicti hæc ſunt:Riuos, ſpecus,ſepta reficere,purgare aquæ ducẽdæ cauſa, quo minus liceat illi,dũ ne aliter aquam ducat,quàm vti priori æſtate: nõ vi,nõ clam,non precario à te duxit, vim fieri veto. Riuus, eſt locus per longitudinẽ depreſſus, quo aqua decurrat. Specus, locus eſt ex quo deſpicitur, inde Spectacula dicta. Septa ſunt ea, quæ ad incile opponuntur aquæ cõpellendæ deriuãdæ've ex flumine cauſa: Siue ea lignea ſint,ſiue lapidea, ſiue ex alia qualibet materia ſint ad continendã, trãſmittendámq; aquam excogitata:quæ appellamus Scluſam. Incile autẽ eſt locus depreſſus ad latus fluminum, ex eo dictus ꝙ incidatur.inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi poſſit.Sed & foſſæ,& putei hoc interdicto continẽtur.Reficere, eſt quod corruptũ eſt, in priſtinum ſtatum reſtaurare. Et ſunt verba reficiendi,tegere,ſubſtruere,ſarcire,ædificare:Itẽ aduehere,apportaréque ea, quæ ad eandem rem opus eſt cõtinentur. Purgandi verbum ad eum riuum pertinet, qui refectione indiget.j̃.l.j.§.purgandi.

Riuus. *Specus.* *Septa.* *Incile.* *Reficere.*

De fonte.

Seruitutes non tantũ aquæ ducendæ eſſe ſolent, verumetiã hauriẽdæ:& ſicut diſcretæ ſunt ſeruitutes ductus aquæ,& hauſtus aquæ: ita interdicta ſeparatim redduntur. Et proponitur hoc interdictũ ei qui fontana aqua vti prohibetur.Verba edicti hæc ſunt:Vti de eo fonte,quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clã,nec p̃cario ab illo vſus es:quo min⁹ ita vtaris, vim fieri veto.De lacu,piſcina,puteo,itẽ interdicam. Hoc interdictum locum habet,ſi quis prohibeatur vti aqua:hoc eſt, ſiue haurire prohibeatur,ſiue etiã pecus ad aquam appellare.Hoc interdictum

ctum de ciſterna non competit: Nam ciſterna non habet perpetuã clauſam, nec viuã habet aquã: ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua ſit: ciſternæ autẽ imbribus concipiuntur. Coërcere aquã, eſt continere ſic, ne deſinat, vel dilabatur: dummodo nó permittatur alicui nouas venas quærere, vel aperire. is enim innouat aliquid præter id, quo præcedenti anno viſus eſt. Sed & de lacu, puteo, piſcina reficiendis, purgandis, interdictum competit. Et omnibus perſonis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æſtiua. j.eo.l.j.§.fin. *Coërcere aquam.*

De cloacis.

Cloacæ indigẽt purgatione, ſicut riui, vt fœtor ceſſet, & commoditas veniat. Hoc interdictum propoſitum eſt de cloacis priuatis: publicæ enim cloacæ publicã curã merentur. Cloaca autem eſt locus concauus, per quem colluuies quædã fluat. Curauit autem Prætor per hæc interdicta, vt cloacæ, & purgẽtur, & reficiantur: quorum vtrunq; & ad ſalubritatẽ ciuitatũ, & ad tutelam pertinet. Nam & cœlum peſtilens & ruinã minãtur immunditiæ cloacarũ, id eſt, ſi non reficiantur. Verba interdicti hæc ſunt: Quo minus illi cloacã, quę ex ędibus eius in tuas pertinet ædes, qua de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: dãni infecti, quod operis vitio factũ ſit, caueri iubebo. Duo ſunt interdicta ſub hoc titulo: vnum prohibitoriũ, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur, & reficiatur. Alterum reſtitutorium, vbi dicitur, quod in cloacam publicam factũ ſiue immiſſum habes, quo vſus eius deterior ſit, reſtituatur. Itẽ ne quid fiat, immutetúrve, interdicã. Quod ex ædib⁹ eius in tuas pertinet, &c. hoc eſt dirigitur, extẽditur, peruenit. Et tã ad proximũ vicinũ hoc interdictũ pertinet, quã aduerſus vlteriores, per quorũ ædes cloaca currit. Imo poteſt in vicini ædes venire, & reſcindere pauimenta, purgandæ cloacæ gratia: dum tamen paratus ſit reſtaurare id, quod ex neceſſitate reficiendæ cloacæ cauſa reſcindat. j.l.j.§. quod ait prætor. *Cloaca.*

Qoud vi, aut clam.

Superiora interdicta reſpiciunt futurũ tempus: hoc præteritum. Vel ſic, Diximus ſuprà ſeparatim de vi tam præterita, vt Vnde vi, quàm præſenti, vt Vti poſſidetis: nũc de quodã miſto, ſcilicet tam de vi, quæ pro eo quod clam factũ eſt, quam pro præterito, & præſenti datur: vt j.eo.l.is qui.§. quod ait prætor. & qualitercũq; ſit factũ, agitur quod vi aut clam. j.eo.l. is qui in

puteũ.in prin.Item de Vi,tractatur vſq; ad §.clàm.in l.ij.poſtea de Clam,vſq; ad §. hæc verba.in l. v. & ibi exponit quod factũ eſt.Et eſt interdictum hoc reſtitutorium,per hoc occurſum eſt calliditati eorum, qui vi aut clam quædam moliuntur: iubẽtur enim reſtituere ea. Verba edicti hæc ſunt: Quod vi aut clam factum eſt,qua de re agitur,id cùm experiundi poteſtas eſt reſtituas.Et pertinebit ad ſola opera, quæ in ſolo vi, aut clam facta fuerint.Vi factum videtur,ſi quis contra quàm prohiberetur fecerit:vt ſi quis contra teſtationem, denuntiationemq; fecerit,vel ſi cùm ſciret ſe prohiberi,per vim molitus eſt,ne prohiberi poſſit.j.l.j.§.quid ſit.Clã facere videtur, qui celauit aduerſariũ, neque ei denũtiauit: ſi modò timuit eius controuerſiam,aut debuit timere.Seruius etiam eum clam facere ait,qui exiſtimare debuit, ſibi controuerſiam futuram:quia non opinionem eius, & reſupinam æſtimationẽ ſequi oportet ne melioris cõditionis ſint ſtulti,quàm periti.l.iiij.infrà eodem.Hæc verba, Quod vi aut clam factum eſt:ita exponuntur,quod tu, aut tuorum quis fecerit, aut tuo iuſſu factum eſt.j.l.aut qui.§. hæc verba.

Vi factum.

Clam facere.

De remiſſionibus.

Sicut nuntiatio parit interdictũ Quod vi aut clam, vt ſuprà diximus:ita & remiſſio tollit,vt ſupra titu.j.l.ſi alius.§.j.Et ponuntur ſub hoc titulo, remiſſiones faciendæ ei cui nuntiatum eſt.Et ſunt tres, vna ex conuentione:alia à iure, quãdo ſcilicet tenuit nuntiatio: & tertia quãdo non tenet, quia poteſt ſperni: nam tunc lex habet pro remiſſa. Et verba Prætoris oſtendunt, remiſſionem tunc factam valere,vbi nuntiatio non tenet.Nuntiationem autem tunc Prætor voluit valere,vbi ius eſt nuntianti,prohibere,ne ſe inuito fiat.Sed ſi non habet ius nuntiandi,ſiue ſatiſdatio interueniat, quo caſu fit remiſſio ipſo iure, ſiue non,remiſſio facta ex conuentione vel etiam Iudice, hoc tantũ remittit,in quo non tenuit nuntiatio cum affectu.Is habet ius nuntiandi nouũ opus,qui aut omniũ aut ſeruitutem habet.Verba edicti hæc ſunt:Quod ius ſit illi prohibere, ne ſe inuito fiat in eo nuntiatio tenet:cæterùm nuntiationem miſſam facito.

De precario.

Precarium.

Donare.

Precarium eſt,quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu,quandiu is qui conceſſit patitur:quod genus liberalitatis ex iure gentium deſcendit. Et diſtat à Donatione, eo quòd qui

qui donat,ſic dat,ne amplius recipiat,ſuprà de dona.l.j.in prin. Qui precario concedit,ſic dat,quaſi tunc recepturus,cùm ſibi libuerit precarium ſoluere.j̃.l.ij.& l.& habet.& l.cum precario. Et eſt ſimile Commodato. Nam & qui commodat ſuam rem,ſic commodat,vt nõ faciat rem accipientis,ſed vt ei vti re cõmodata permittat. Differt tamen à commodato, vt diximus ſuprà commod.Verba edicti hæc ſunt: Quod precario ab illo habes,aut dolo malo feciſti,vt deſineres habere,qua de re agitur,id illi reſtituas.Hoc interdictum reſtitutorium eſt,& naturalem habet in ſe æquitatem.Nanque precarium reuocare volenti competit. Eſt enim natura æquum, tandiu te liberalitate mea vti,quandiu ego velim:& vt poſſim reuocare,cùm mutauero voluntatem.Habere autem precario videtur,qui poſſeſſionẽ vel corporis,vel iuris,id eſt,rei incorporalis,puta ſeruitutis adeptus eſt,ex hac ſolummodo cauſa, quòd preces adhibuit,& impetrauit precibus,vt ſibi poſſidere,aut vti liceat:veluti ſi me precario rogaueris, vt per fundũ meum tibi ire vel agere liceat:vel vt in tectum, vel aream ædium mearũ ſtillicidium, vel tignum in parietem immiſſum haberes.j̃.l.ij.§.fina. & l.ſequen.

Commodatũ.

Precario habere.

De arboribus cædendis.

Hoc interdictum competit non ſolùm domino ædium, ſed etiam ei,qui vſumfructũ habet, quia etiã ipſius intereſt arborem iſtam non impẽdere. Nam niſi dominus adimat arborem, quæ alienis ædibus impẽdeat,permittitur ei, cui arbor officit, vt ſi vellet ſuccideret eam, lignáque tolleret.Verba edicti hæc ſunt:Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impendet: ſi per te ſtat,quò minus eã adimat:tunc quò minus eam illi arborem adimere ſibiq; habere liceat,vim fieri veto. Et eſt hoc interdictum prohibitorium. Arboris appellatione etiam vites continentur.infrà arb.furt.cæſ.l.vitem.in prin.

Arboris appellatio.

De glande legenda.

Glandis nomine omnis fructus continetur.j̃. de verb.ſigni. l.qui venenum.§.glandis. & per hoc edictum datur licẽtia domino legendi glandem,id eſt,quemcunque fructum ex arbore ſua in fundũ vicini cadentem.Verba edicti hæc ſunt:Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadit, quò minus illi tertio quoque die legere,auferre liceas,vim fieri veto.Et cõputãtur, primus, ſecundus,& tertius dies ab eo tempore, quo cecidit glans. Et ideo ponit die tertio, quia collectio glandis vix durat ad ter-

Glans.

tium diem,nam citius colliguntur: vel quia duobus aut tribus diebus euertuntur in terram,vt nulli eorum nomine cōpeteret actio,cùm ſine dolo tuo fructus eſſe in rerum natura deſierit.Non quia interdictum tam breui ſopiatur tempore : nā intra annum duraret, ſi fructus ſtaret,& plus.ꝫ.de act.& oblig.l. in honorariis.Sed ſi dolo deſiiſſet habere,tunc intra annum teneretur.ſ.de præſcript.verb.l.qui ſeruandarum.§.fi.Et eſt vtilitas vnius edicti ſecundū Azon.quia neceſſitas imponitur ei, in cuius terram cecidit, vt ſingulis tribus diebus ſemel liceat auferre:& ſic exponitur quoque,id eſt, ſingula tertia die, gloſ. pen.ꝫ.eodem.

De libero homine exhibendo.

Hoc interdictū proponitur tuendæ libertatis cauſa: videlicet,ne homines liberi retineantur à quoquā. Neq; enim multum à ſpecie ſeruientium differunt,quibus non datur facultas recedendi. Verba edicti hæc ſunt: Quem liberum hominem dolo malo retines,exhibeas. Verbum Liberū, ad omnem liberum hominē pertinet,ſiue pubes ſit, ſiue impubes:ſiue maſculus ſit,ſiue fœmina : ſiue vnus,ſiue plures : ſiue ſui iuris ſit,ſiue alieni.Hoc enim tantū ſpectamus, an liber ſit. Exhibere eſt in publicū producere,& videndi, tangendiq; hominis facultatem præbere:propriè autē exhibere, eſt extra ſecretū habere.l.iij. §.ait prætor.ꝫ.eod. Hoc interdictū omnibus competit. Nemo enim prohibendus eſt libertati fauere.ſ.ad exhib.l.ſi liber.Et cum hoc interdicto concurrit etiam accuſatio legis Fauiæ de plag.ꝫ.ad leg.Faui.l.non ſtatim.& C.ad leg.Fau.l.ſi fratrem, & verſa vice.qui agit Fauia,poterit nihilominus hoc interdictum habere.l.iij.in prin.ꝫ.eod.

Liber. *Exhibere.* *Lex Fauia.*

De liberis exhibendis,ſeu deducendis.

Hoc interdictū proponitur aduerſus eum, quem quis exhibere deſiderat eum,quem in poteſtate ſua eſſe dicit: & cōpetit ei, qui in poteſtate habet. Neq; curat prætor cur apud eū ſit, qui exhiberi debet, quemadmodū in ſuperiori interdicto: ſed omni modo reſtituendū putauit,ſi in poteſtate eſt. Verba edicti hæc ſunt: Qui,quæúe in poteſtate Lucij Titij eſt,ſi is, eáve apud te eſt: dolóve malo tuo factum eſt, quò minus apud te eſſet:ita eum,eámve exhibeas. Hoc interdictum priuatum & perpetuum eſt:ſuiq; iuris tuendi comparatū, vt filius exhibeatur.Eſt & aliud interdictum hoc titulo, ſcilicet de Liberis deducendis

ducendis:& datur eis,& in eos,q̨bus & in quos datur ſuperius: ſed datur ad aliud, ſcilicet vt q̨s poſſit ducere eos in quos habet ius ductionis,id eſt, qui ſunt in poteſtate ſua. Et tamen notandum in hoc interdicto, & in notione prætoria, quam pater habet,quòd ſi poteſt,agit pro filio impubere ducēdo, aliâs differtur res in tēpus pubertatis,aliàs repræſentetur:idq; ex perſona eorum, inter quos erit controuerſia, & ex genere cauſæ conſtituendum eſt. Nā ſi is qui ſe patrem dicit,autoritatis,prudentiæ,fidei exploratæ eſſe,vſque in diem litis impuberē apud ſe habebit. Is verò qui controuerſiā facit,ſi humilis,calumniator,notæq; nequitiæ ſit,repræſentanda cognitio eſt.

Vtrobi.

De poſſeſſione rerum mobilium habet locum hoc interdictum. Sed eius vis exæquata eſt interdicto Vti poſſidetis:quod de rebus ſoli competit: vt is hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clam,nec precario,dum ſuper hoc ab aduerſario inquietatur,poſſeſſionē habeat. Verba edicti hæc ſunt: Vtrobi hic homo,de quo agitur,maiore anni parte fuerit, quò minus is eum ducat,vim fieri veto. Vtrobi exponitur,id eſt, apud quem: & componitur ex vtrum & vbi:& ſic vtrum, pro apud,& vbi pro quem. Is autem ex duobus potior erat in hoc interdicto, qui maiore parte anni poſſiderat. Sed hodie qui poſſidet tempore litis cōteſta. potior eſt. Inſti. de interdict. §. ſed hodie. & C. eo. l. j. *Vtrobi.*

De migrando.

Hoc interdictū De migrando,id eſt,recedendo, proponitur inquilino,qui ſoluta penſione vult migrare,id eſt,exire,vel recedere cum rebus ſuis: poteſt ergo inquilinus liberè per hoc interdictum cum rebus ſuis de habitatione migrare, ſi tamen locatori ſatisfaciat de penſione,& de damno, ſi quod in domo conducta dederit. Colono autem non datur hoc interdictum, ſed aliàs extra ordinem officio Iudicis ei ſubuenitur: ſi velit non dico migrare, ſed colonariā poſt exactum tempus conſtitutum derelinquere. ͞j. l. j. §. j. Verba edicti hæc ſunt: Si is homo,quo de agitur,non eſt ex his rebus, de quibus inter te locatorem & actorē (id eſt,inquilinum) conuenit, vt quæ in eā habitationē,qua de agitur, introducta,importata, ibi nata,factáue eſſent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis eſſent:ſiue ex his rebus eſſet,& ea merces tibi ſoluta,eóve nomine ſatisfactum eſt, aut per te ſtat quò minus ſoluatur: ita quo *Migrare.*

minus ei, qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. Et datur hoc interdictum inquilino etiã de his rebus, quæ non ipſius ſunt: ſed fortè commodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depoſitæ ſunt. ȷ̃. l. fin.

De Saluiano interdicto.

Saluianum. Saluianum interdictũ datur locatori fundo ruſtici cõtra colonum, & eius hæredem: vtile verò datur eis cõtra extraneum poſſeſſorem pro adipiſcenda poſſeſſione eorũ, quæ tacitè locatori ſunt obligata. ȷ̃. l. j. & C. eod. l. j. & ſ̃. de inter. l. ij. §. hoc autem. Et eſt hoc interdictũ adipiſcendæ poſſeſſionis cõparatum: eóque vtitur dñs fundi de rebus coloni, qua is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet. Inſtit. de inter. §. interdictum quoq;, & ſufficit tacitũ pactũ. C. locat. l. certi iuris. Differt autem hoc interdictũ à Seruiana: quia in Seruiana oportet locatorem probare colonũ fuiſſe interdictũ tempore obligationis. ſ̃. de pig. l. j. §. cùm prædium. Sed interdicto iſto ſufficit, ſi probet ipſum poſſediſſe. ȷ̃. l. j. vt dicit gl. in d. §. interdictũ. & Inſtit. de act. §. itẽ Seruiana. Et ſicut Seruiana vel quaſi Seruiana dicitur à ſeruando, vt ibi: ita & Saluianũ à ſaluando, id eſt, retinẽdo dicitur. Omne enim ius aut in acquirendo, aut in ſeruando, vel ſaluando, aut in amittendo conſiſtit. ſ̃. de leg. & ſen. con. l. fin.

LIBER XLIIII.

Et ſextus huius.

De exceptionibus, ſeu præſcriptionibus, & præiudiciis.

Exceptio. EXceptio dicta eſt, quaſi quædam excluſio quæ interponi actioni cuiuſq; rei ſolet, ad excludendũ id, quod in intentionem condemnationis deductum eſt. Sicut autem Exceptio *Replicatio.* actorem excludit, ita Replicatio reum. Nam Replicationes nihil aliud ſunt, quàm exceptiones, & à parte actoris veniunt: quæ quidem ideo neceſſariæ ſunt, vt exceptiones excludant, *Duplicatio.* vel oppugnẽt. Sed contra replicationẽ ſolet dari Duplicatio, *Triplicatio.* & contra duplicationem Triplicatio, & contra triplicationem *Quadruplicatio.* Quadruplicatio: & deinceps multiplicantur noĩa, dũ aut reus aut actor obiicit. ȷ̃. l. ij. §. j. Exceptiones quædã dilatoriæ, quædã *Dilatoria.* peremptoriæ. Dilatoria eſt, quæ differt actionẽ, veluti procuratoris exemplo: nã qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, nó prorſus litem inficiatur, ſed perſonã euitat. l. ij. §. fi. ȷ̃. eo.

Perp

Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper locum habent, nec euitari poſſunt: qualis eſt Doli mali, Rei iudicatæ: & ſi quid cõtra leges ſenatus've cõſulta factum eſſe dicetur. Item pacti de non petendo, & de variis exceptionibus eſt gl. Inſtit. eo. §. appellãtur. & gl. iij. q. vj. ſi quis epiſcoporũ. & in c. exceptionẽ. de except. Præſcriptio ſecundũ quoſdam eſt exceptio ex tempore cauſam trahens. Vel fortè ita diffinietur præſcriptio longi temporis, ſicut & vſucapio triennij, nam per vtranq; acquiritur dominium: licet per primã directum, per iſtam vtile. Et eſt inducta præſcriptio longa, conſiderata vtrinq; cauſa, id eſt, ex parte poſſidentis fauore, & ex parte eius qui non petiit, odio. Locum autẽ habet iſta præſcriptio longa in rebus immobilibus, nõ in rebus mobilibus: niſi in ſeruo ruſtico, qui cùm ſit glebæ portio, cum gleba (vt ait Pla.) vel etiã ſine gleba, ſecundùm Azo. præſcribitur: vt infrà de diuerſ. & temp. præſcript. lon. Et exiguntur in præſcriptione ea quæ ſ͂. de vſucap. diximus. De præiudicialibus autem exceptionibus, vel præiudicialibus actionibus habetur j͂. l. ſi poſt. & l. fundum. & Inſtit. de act. §. præiudiciales. *Perpetua. Peremptoria. Præſcriptio.*

De diuerſis, & temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.

Quia tractatus de vtilibus dieb⁹ frequẽs eſt, videamus quid ſit Experiundi poteſtatẽ habere. Et quidẽ in primis exigendum eſt, vt ſit facultas agendi per ſe, vel per aliam. Item quòd habeat poteſtatem conueniendi eum per ſe, vel per aliũ reſpondentẽ: & ius reddentis copiam. Et ita intelligitur quod dicitur, tẽpora vſucapionis eſſe vtilia, præſcriptionis verò continua, vt dicit glo. Inſtitut. de vſucap. in princ. Diuerſæ autem ſunt præſcriptiones: quædam vnius diei, aliæ duorum: vt infrà de appell. l. à ſententia. §. fi. & quando appel. ſit. l. j. §. biduũ. Quandoq; triũ. C. de iudi. l. fi. Et hoc proſequi vlterius, magis laborioſum eſt quàm ſubtile. Verſus, Quærite quos agitat labor, atq; alias reperite. De vſucapione tamen triennij dic, quòd per eam quæritur dominiũ. C. de pact. l. traditionibus. dũmodo quatuor interueniant, ſcilicet bona fides, & titulus, & quòd res non ſit vitioſa, & quòd poſſeſſio ſit continuata vſq; ad vltimã diem, quã tetigiſſe ſufficit: & idem in præſcriptione x. vel x 1. ann. infrà eo. l. in vſucapione. Secus in præſcriptio. ſcilicet perſonalium actionum, vt infrà de act. & obl. l. in omnibus. Item per præſcriptionẽ x. vel xx. anno. non quæritur dominium, vt dicit glo. hic *Habere poteſtatem experiundi. Præſcriptiões diuerſa. Vſucapio.*

ſuper

ſuper Rub.no.C. de bo.ma.Auth.ibi poſita.Item vſucapio non interrũpitur litis conteſt.quod ſecus eſt in præſcriptione:quod dic vt not.s̃.de rei vendic.l.ſi poſt acceptum.Item per præſcriptionem xxx.ann.non inducitur niſi exceptio: quia tempus nó eſt modus,&c.infrà de act.& obl.l.obligationum fere.§.placet. Sunt & aliæ præſcriptiones diuerſæ.Sed notandum,quòd quædam præſcriptiones habent continua tẽpora,ſicut generaliter omnes, niſi ſpecialiter inueniamus lege cautum cõtrà: ſcilicet quòd ſit. Aliæ vtilia:& hæc ſubdiuiduntur, quia quædam ad ſui principium,& proceſſum,ad quod ſunt tria neceſſaria,vt diximus s̃.in princ.Alia ad ſui principium tantum:vt s̃. de calumn. l.annus.& s̃.de ædil.edic.l.cũ ſex.& infrà de adul. quinquenniũ.

Acceſſiones. De acceſſionibus autem poſſeſſionũ nihil in perpetuum,id eſt, generaliter diffinire poſſumus:cõſiſtunt enim in ſola æquitate: & tribuuntur his,qui in locum aliorum ſuccedunt, ſiue ex contractu,ſiue ex voluntate vltima.

[P]oſſeſſio.diutina. Et diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto,etiam hæredi prodeſt: & generaliter in vſucap. & præſcriptio. continuantur tempora in vniuerſalẽ & particularem ſucceſſorem.Inſtit.de vſucap.§.diutina. & infrà l. de acceſſionibus.

De doli mali,& metus exceptione.

Ideo hanc exceptionem prætor propoſuit,ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalẽ æquitatem proſit.

[D]olo quando [qu]id fiat. Quando autem dolo quid factũ dicatur,ex facto,id eſt,ex qualitate facti intelligitur.C.de reſcin.vend. l. dolus. Et fit dolo tam in contractibus:vt s̃.de act.empt.l.Iulia.§. ſi venditor. & §.ſeq. quàm in teſtamentis edendis,vel ſupprimẽdis: vt C. ſi quis ali. teſt.proh.l.j.& ij.& C.ad leg.Corn.de fal.l.eum.quàm etiam in legibus cõdendis,vel interpretandis,vel cancellandis,vt faciebat quidem Falco Papienſis:vt dicit gloſ.in l.j.in fin.infrà eo.& tẽporibus noſtris Bald.feciſſe fertur.Et propoſita eſt hæc exceptio ex eadẽ cauſa,ex qua propoſita eſt actio de dolo. Generaliter autẽ dicendum eſt, ex omnibus in factum exceptionibus oriri exceptionem doli:dolo enim facit,quicunq; id,quod quali bet exceptione elidi poteſt,petit.l.ij.§.generaliter.s̃.eo. Et vt dicit glo.in l.qui ſe debere.ff. de condict. ob cauſam.

[Excep]tio doli [quadru]plex. Exceptio doli eſt quadruplex:Vna quæ oritur tẽpore contractus,vt ſi dolo induxiſti me ad promittẽdũ tibi decem. Secunda,quæ ſuccedit in locum nó numeratæ pecuniæ.Tertia, quæ ſuccedit in locũ pacti & iuriſiurandi. Quarta,quæ ſuccedit in locum facti,

ſiue

ſiue intentionis.Et eſt exceptio doli,exceptio eius, cui opponitur perſonalis: vt contra doloſum tantummodo opponatur,& non contra alium non committentem dolũ:ſed ex parte opponentis eſt in rem:vt eſt tex.in l.ij.§.j.eod.tit.Et in probando articulum doli duo debent deduci:videlicet dolum fuiſſe adhibitum in tali re ſibi petita.Et per ipſum actorem fuiſſe dolũ commiſſum.l.ij.§.j.ver. debet igitur. De exceptione metus hîc repetere potes id quod s̃.quod me.cauſ.traditum eſt.

Quatum rerum actio non datur,& de exceptione iuriſiurandi.

Actio quandoq; à principio nõ naſcitur.vt in turpibus: vt j̃.de verb.oblig.l.generaliter.& l.ſeq.Quandoq; naſcitur,ſed inefficax eſt:vt cùm dolus vel metus interuenit:vt C.de inut.ſtip.l.dolo.Quãdoq; efficax.ſed poſtea fit inefficax, vt per pactum, vel ſimilem cauſam:vt s̃.tit.j. & ij.iij.& iiij. non ergo de omnibus hic titulus dicit: ſed de quibuſdam & inordinatè. Exceptio autem iuriſiurandi vicẽ rei iudicatæ obtinet, & non immeritò: cùm ipſemet aduerſarium ſuum iudicem de cauſa ſua fecerit, deferendo ei iuramentũ.infrà l.j.in prin. & ideo poſt iuſiurandum nihil aliud quæri debet,niſi iuratum fuerit.Inſtit.de act.§. item cùm quis aduerſario. Exceptio enim iuriſiurandi licet actionem non tollat,eam tamen elidit.Inſtit.de except.§. æquè, vbi plenè de hac exceptione.

De litigioſis.

Suprà de exceptionibus, inter quas exceptio quæ propter contractũ ſuper re litigioſa initiũ competit,ideo de ea.Eſt autẽ litigioſa res mobilis,vel immobilis,vel ſe mouens,de cuius dominio cauſa mouetur inter petitorẽ & poſſeſſorẽ: aut qui iudiciariã cõuentionẽ, aut per preces principi oblatas & iudici inſinuatas, ac per eum aduerſario interpellatoris cognitas: vt in Authen.de litig.in rubro. Nec requiritur litis conteſt. ad hoc, vt dicatur res litigioſa:ſed ſufficit reo dari libellum,& inſinuari petitionem ſecundùm Azo. Pœna autem ementis rem litigioſam hæc eſt iure veteri: quia ſi petat eam rem ab eo qui nouit litem,datur contra eum & hæredẽ eius exceptio:ſi tamen emptor ſciebat litigiũ cùm emit per ſe:hodie verò & danti & accipiẽti alia imponitur pœna.Ille enim qui accipit emptionis vel donationis titulo,vel ex quolibet alio cõtractu rem litigioſam. ſi quidem ſciebat eam litigioſam, non tantum cogitur rem redhibere, ſed etiam priuatur pretio, quod neceſſe habet dare

fiſco

fiſco. Nec enim incedit lucro alienātis: imo ipſe tantundem de ſuo neceſſe habet fiſco præſtare. Si autem ille qui accipit, ignorat rem litigioſam, redhibitio quidem rei fit omnino, & ei pretium reſtituitur, vel ipſe ab eo liberatur. Item tertiam partem eiuſdem pretij recipere debet à venditore, quia decepit eum: debuit enim ei manifeſtare rem in litem eſſe: & venditor alias duas partes neceſſe habet fiſco præſtare. Et habebit locū hæc pœna etiā in donationibus: vt verè æſtimatione facta, cum pretij datio non eſt, rem ad alium transferens mulctetur. Sunt tamen caſus in quibus lex permittit reo alienare rem litigioſam: hoc eſt, titulo dotis, vel donationis ante nupt. vel trāſactionis, vel per diuiſionem rerum hæreditariarum, vel per legatū. C. eo. l. vlt. Ius Authen. tamen corrigitur in legato. De iſta materia per glo. in c. eccleſia. ij. vt lit. non conteſta.

De actionibus, & obligationibus.

Obligatio ex contractu. Obligationes autē ex cōtractu naſcuntur, aut ex maleficio, aut ex quaſi cōtractu, vel quaſi maleficio. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut conſenſu, aut literis. Re contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cùm quid dari fierive ſtipulamur. Sed aut proprio nomine quiſque obligatur, aut alieno. Qui alieno nomine obligatur, Fideiuſſor vocatur. Conſenſu fiunt obligationes in empt. & vend. loca. cōduct. *Ex maleficio.* ſocie. mandato. Ex maleficiis naſcuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, rapina, iniuria, quæ omnia vnius generis ſunt: nam hæc tantum ex re conſiſtunt, id eſt, ex ipſo maleficio: cùm alioqui ex contractu obligationes non tantum re conſiſtant, ſed & verbis, & conſenſu. Ex quaſi cōtractu autem, & quaſi maleficio, quemadmodum obligationes cōtrahuntur, in propriis *Obligatio qd.* titulis Inſtit. habetur. Eſt autem Obligatio iuris vinculum, quo neceſſitate aſtringimur alicuius rei ſoluendæ gratia ſecundùm noſtræ ciuitatis iura: Inſtitut. de oblig. circa princip. *Actio.* Actio autem eſt ius proſequendi in iudicio quod alicui debetur: Inſtitut. de act. circa princip. Actionum genera duo ſunt: in rem quæ dicitur Vendicatio: & in perſonam quæ Condictio appel- *Actio in rem.* latur. In rem actio eſt, per qua rem noſtram, quæ ab alio poſſidetur, petimus: & ſemper aduerſus eum qui in rem poſſidet da- *In perſonam.* tur, vel dolo fecit, quo minus poſſideret: Inſtitut. de act. §. j. In perſonā actio eſt, qua cū eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendū aliquid, vel dandū. Et ſemper aduerſus eundē locum

habet

habet,& aduerſus hæredem eius.j.eod.l.actionum.§.j. Omnes actiões aut ciuiles ſunt,aut honorariæ,id eſt,prætoriæ. Omnes actiones aut pœnales ſunt,aut rei perſecutoriæ. Oẽs actiones aut bonæ fidei ſunt, aut ſtricti iuris. Omnes actiones aut in ſimplum,vel duplũ,vel triplum, vel quadruplũ dantur: vltra non. Omnes actiones aut ſunt conſecutiuæ ſolidi, aut dantur inquãtum quis facere poteſt. Omnes actiones aut ſunt perpetuæ,aut temporales: quod proſequere, vt Inſtit.de act.per totum,& de perpet.& temp.act. *Actionũ diuiſio.*

LIBER XLV.

Et ſeptimus huius.

De verborum obligationibus.

DE obligationibus in genere ſuprà dictum eſt,nunc in ſpecie.Eſt autem Verborum obligatio,quæ ex interrogatione præcedente,& reſponſione ſequente contrahitur:cùm quid dari,fierive nobis ſtipulamur: quæ & Stipulatio dicta eſt, exinde quòd ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à ſtipite deſcendens. Stipulationũ quædam in dando, quædam in faciendo conſiſtunt.j.eod.l.ſtipulationum quædam. Stipulationum aliæ iudiciales ſunt,aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes tam prætoriæ quàm iudiciales: de quo j. eod.l.ſtipulationum aliæ.& Inſtit.in proprio titu. Et debet eſſe continuus actus ſtipulantis & promittentis: & comminus ſtipulanti reſpondere oportet:vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire poſſit. Ex ſtipulatione duæ proficiſcuntur actiones: tam condictio certi, ſi certa ſit ſtipulatio: quàm ex ſtipulatu,ſi incerta ſit:Inſtit.de verb.obl.poſt princ. Quando autem dicatur certa,habetur.j.cod.l.ſtipulationum quædam certæ.Omnis ſtipulatio aut purè,aut in diem, aut ſub conditione fit:quod proſequere vt inſtit.de verb.oblig.§.omnis. *Obligatio Verborum.* *Stipulationũ diuiſio.* *Actio ex ſtipulatione.*

De duobus reis conſtituendis.

In ſtipulationibus de quibus ſuprà aliquando plures interueniunt:nã & ſtipulandi & promittendi duo,pluréſve, rei fieri poſſunt. Plures rei ſtipulandi ſunt,qui ab vno eandem rem inſolidum ſtipulantur, & ipſe poſt omnium interrogationem omnibus promittit:puta cùm duobus ſeparatim ſtipulationibus ita promiſſor reſpondeat, Vtrique veſtrũ dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interrogãte ſpondeat:alia

atque

atque alia erit obligatio,nec credentur duo rei ſtipulandi eſſe: Inſtit.eo.poſt.prin.Plures rei promittendi ſunt, qui eadem ſtipulatione eandem rem inſolidum promiſerunt: puta, Mæuio decē aureos dare ſpondes?& Titio x.aureos dare ſpōdes?ſi reſpondeam ſingulis ſeparatim,ſpondeo:Inſtit.eod.§.duo.Et dicitur reus ſtipulandi qui ſtipulatur,id eſt, interrogat, & obligationem ſibi acquirit. Qui verò promittit, reus promittendi habetur.j.eod.l.j.& capitur hîc reus à re,quæ in ſtipulationem deducitur,non à reatu:ſed alij à re,id eſt,reatu, alij à re, id eſt, contractu,alij à re,id eſt,firmitate,ideo; quia efficaciter ſtipulatur,& efficaciter tenetur:vt dicit gl.hîc in l.j.& Inſtit.eod.in prin.Sic Vergil.v.Aeneid.Voti reus extáque falſos.

De ſtipulatione ſeruorum.

Seruus ex perſona dñi ius habet ſtipulandi. Ideo quicquid ſtipulatur ſeruus,acquiritur dño viuenti, quomodocunq; ſtipuletur. Eo autē, ſcilicet domino mortuo acquirit hæreditati iacenti:quia iſta vicem perſonæ defuncti ſuſtinet.Inſtit.eod.in prin. Sed ſtipulatio in qua ſeruus ſtipulatur factū per ſe adimplendum,hoc non acquiritur domino. Seruus autem cōmunis ſimpliciter ſtipulādo acquirit vnicuique dominorum,pro rata portione dñij,quod vnuſquiſque in ipſo ſeruo habet:niſi iuſſu vnius,vel nominatim vni,vel talem rem, quæ vni tantū ex eis acquiri poteſt ſtipulatus fuerit.j.eod.l.ſeruus communis.

LIBER XLVI.

Et octauus huius.

De fideiuſſoribus,& mandatoribus.

QVinq; ſunt modi intercedendi pro alio, ſeu ſpecies perſonarum,quæ pro aliis fideiubent,ſcilicet Fideiuſſor, qui ante & poſt obligationem principalis fideiubere poteſt. Mandator autem ante Obligationem principalis tantum. Niſi in vno caſu, vt cùm mando creditori, vt non vrgeat debitorem ſuum ad ſoluendum vſque ad menſem periculo meo.§.ſi poſt. vei ſic.planè.l.ſi verò non remunerandi.ſuprà mand.Conſtitutor poſt obligationem contractam tantum. Et differt à fideiuſſore in tribus. Primò, quia conſtitutor nudo pacto obligatur: Inſtitut.de act.§.de pecunia. Sed fideiuſſor ſolùm per ſtipulationem.l. blanditus.C.eod. Item conſtitutor poteſt obligari in alia re quàm principalis: Item citeriori die: ſed fideiuſ-

ſor

ſor,non ſecundùm gl.in d.§.ſi poſt.Sponſor verò eſt,qui ſponte & ſine rogamine intercedit pro alio, præſente principali debitore:qui ſponſor etiã habet actioné mandati.l.qui patitur.ſ.mand. Expromiſſor eſt, qui promittit pro alio non obligato: vel nõ ſolùm fideiubet,ſed etiam in totum liberat eum: vt cùm promittitur domino,vt ſeruũ ſuũ manumittat.l.elegãter.§.ſeruus pactionis.ſ.de dolo. An auté omnes iſti habeant beneficiũ diuiſionis,dicit gl.quòd ſic,in l.in perſonã.§.j.ſ.de pact. Excepto Expromiſſore,& Fideiuſſore,quando ſe obligat vt principalis,& vt fideiuſſor. Et habét etiã illi aliud beneficiũ de fideiuſſoribus,ſcilicet vt prius cõueniatur principalis, quàm fideiuſſor,iuxta Auten.præſente.C.eo. Exceptis iſtis duobus vltimis.hoc dicit gl.in d.l.in pſonã.§.j.ſ.de pact.& gl.in d.§.ſi poſt. & per gl.in Auten.de fideiuſſ.§.j.colla.j.In omnibus auté obligationibus poſſunt aſſumi fideiuſſores.Et appellantur ideo Fideiuſſores,quia fide ſua iubét aliis credi. Solét enim Creditores pro eo qui promittit ideo fideiuſſoré accipere,vt melius ſit ſibi cautũ:Inſtit.eo.in prin.Ideo enim præſtantur fideiuſſores: vt id quod à debitore conſequi non poſſit, conſequatur & exigatur à fideiuſſore.Inſtit.de repli.§.fi. facit l.Titius.ſ.ad Treb. *Fideiuſſores.*

De nouationibus,& delegationibus.

De obligationibus qualiter contrahantur diximus,& earum acceſſoriis:nunc qualiter tollantur,& primò per nouationé.Et licet nouatio fiat per delegationé,vt j.eod.delegare.Iuriſconſultus tamen ponit genus,& ſpeciem: quia maximè tractat de ea nouatione quæ fit per delegationem. ſic C.de ſer. & aqua. in rub.Nouatio autem eſt prioris debiti in aliam obligationé, vel ciuilem & naturalem, vel naturalem tantum transfuſio,atque tranſlatio:hoc eſt, cùm ex præcedenti cauſa ita noua conſtituatur,vt prior perimatur.Nouatio enim à nouo nomen accepit, & à noua obligatione.j.eod.l.j. Et omnes res quæ poſſunt ſubiici domino noſtro, poſſunt tranſire in nouationem: dummodo ſciamus nouationem ita demum fieri ſi hoc agatur vt nouetur obligatio. Si verò hoc non agatur, duæ erunt obligationes.j.eod.l.ij. Et generaliter fit nouatio interuentu nouæ perſonæ liberæ. Et licet forte ſecunda obligatio nõ ſit efficax, vt quia facta cum pupillo ſine tutoris autoritate: nihilominus tollitur prima iure nouationis.§. præterea.Inſtitut.quib.mod. tol.ob. Hodie autem non fit nouatio,niſi expreſsè dicatur inter partes:Inſtitut.quib.mod.ob.tol.§.ſed cùm.& C.eod.l.fina. *Nouatio.*

Delegatio. Delegare autem eſt vice ſua alium dare reũ creditori, vel cui creditor iuſſerit. Fit autem delegatio vel per ſtipulationẽ, vel per litis conteſtationem.j.eod.l.delegare.

De ſolutionibus,& liberationibus.

Solutio. *Liberatio.* De nouationibus quæ æquiualent ſolutionibus dixit ſ̃.titu.j. l.ſi rem.in fin.Nunc generaliter de ſolutionibus.Et eſt Solutio rerum,& ita in facto.Liberatio eſt obligationũ:& ita iure tantum.Largiſſimè tamen ponitur ſolutio aliàs pro qualibet liberatione.j.eod.l.ſolutionis.Et ſingulos caſus in hoc tit.& C.eodem inuenire magis eſt laborioſum,quàm ſubtile:vt dicit gloſ. hìc ſuper rubro. Solutione autẽ eius quod debetur tollitur omnis obligatio,ſiue principalis,ſiue acceſſoria:ſiue fiat ſolutio à principali debitore,ſiue ab alio,etiã inuito debitore:Inſtitut. quib.mod.tol.ob.in prin.Fallit in quatuor caſimus.Primus eſt in creditore,vel debitore pupilli: qui cùm fuit datus tutor tacuit ſe debitorẽ vel creditorẽ.Nam ſi eſt creditor, perdit creditũ:ſi eſt debitor,nõ liberatur ſoluendo,ſi ſoluit dum adminiſtrat.Nã ipſi non poſſunt eſſe tutores:quia veriſimile eſt, quod libros radent,vel lacerabunt rationem: vt in Autent.minoris. C.qui da.tu. Secundò ſi in re ſoluta deficit aliquod ius: vt ſi ſoluit rem quæ prius alteri erat obligata.l.ſi rem meam.j.cod. Vel ſi ſoluitur,& de euictione non cauetur.l.Iul.§.qui fundũ. ſ̃.de verb.oblig.Vel quando res promiſſa redditur in deteriori ſtatu,quàm fuerit tempore promiſſionis.arg.l.iij.§.ſi reddita.ſ̃. commo.Et ſic ſolutione eius quod debetur,ſcilicet legitimè & perfectè facta tollitur obligatio.Secus ſi imperfectè, vel illegitimè lege prohibente:vel ratione iuris deficientis in re. Ita intelligitur gl.mag.Inſtit.quib.mod.tol.ob.circa prin.

Quibus caſibus ſolutio nõ liberat.

De acceptilationibus.

Acceptilatio. De naturali libertate ſuprà dixit,nũc de ciuili: nam per acceptilationem tollitur obligatio, & ſic æquiparatur ſolutioni. Sed differunt,quia Solutio eſt vera,& realis, quando interuenit: ſed Acceptilatio ficta, & imaginaria:nec requiritur pecunia numerata in acceptilatione:& ideo non poteſt opponi exceptio non numeratæ pecuniæ.Sic poteſt opponi inſtrumento chirographario.l.ſi acceptilatio.§.inter.infrà. Niſi probaretur per accepto ferentẽ,quòd ſpe futuræ numerationis liberauerit,vt dicit Angel.d.§.inter.Eſt autem Acceptilatio, liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriuſq; cõtingit ab eodem

dem nexu abſolutio.l.j.j.eod.Et eſt imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur:id ſi velit Titius remittere poterit ſic fieri:vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ergo promiſi, habéſne acceptũ?& Titius reſpondeat,habeo, acceptúmq; fero. Solæ autem verborum obligationes acceptilatione tolluntur,& non aliæ, niſi in ſtipulationem deducantur.Eſt enim prodita ſtipulatio quæ vulgò Aquiliana appellatur: per quam ſtipulationem contingit omnium rerum obligatio in ſtipulatũ deduci, & eam per acceptilationem tolli.Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes:& à Gallo Aquilio ita compoſita eſt.§.eſt autem. Inſtit. quib.mod.tol.oblig. *Aquiliana ſtipulatio.*

De prætoriis ſtipulationibus.

Prætoriarum ſtipulationum tres videntur eſſe ſpecies:Iudiciales,cautionales,& communes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur,vt ratũ fiat: vt iudicatũ ſolui ex operis noui nuntiatione.Cautionales ſunt, quæ inſtar actionis habẽt,& vt fiat nouatio intercedunt:vt de legato ſtipulatio, & de tutela:& ratam rem haberi,& damni infecti. Communes ſunt ſtipulationes, quæ fiunt iudicio ſiſtendi cauſa. Et omnes ſtipulationes natura ſui ſunt cautionales:hoc enim additur in ſtipulationibus,vt quis cautior ſit,& ſecurior,interpoſita ſtipulatione.Stipulationum prætoriarũ quædam ſunt quæ ſatiſdationem exigunt:quædam nudã repromiſſionem, quales perpaucæ ſunt.j.eod.l.j.§.ſtipulationum iſtarum. Et dicuntur Prætoriæ,qui à mero prætoris officio proficiſcuntur.Inſtit.de diuiſ.ſtipul.§.prætoriæ. *Stipulatio iudicialis.* *Cautionalis.* *Communis.* *Prætoria.*

Rem pupilli ſaluam fore,vel adoleſcentis.

Iſta ſpecies eſt prætoriarum ſtipulationum. Et cauetur hac ſtipulatione pupillo per ſatiſdationem. Et tenetur hac ſtipulatione tam is,qui tutor eſt,quàm qui pro tutore negotia geſſit, vel gerit:vel fideiuſſores eorum.j.l.iiij.§.illud.Et committitur hæc ſtipulatio tunc demum finita tutela. Et generaliter continuatur hæc materia cum ca.ſ.de adminiſt.tut.

Iudicatum ſolui.

Aliam ſpeciem prætoriæ ſtipulationis ponit: & fit hæc ante litis conteſtat.vt ſ.qui ſatiſd.cog.l.de die.§.ſi ſeruus. Et olim à quocunque ſuo vel alieno nomine cõuento reali vel perſonali act.præſtabatur. Sed hodie non præſtatur ab eo.qui ſuo nomine conuenitur:vt Inſtitut.de ſatiſdat.in princip.& §.ſed hodie.

Defenſor autẽ rei præſtat,etiam ſi habeat mandatum: vt C.de ſatiſd.l.j.in fi.& ſi dominus eſt præſens,fideiubet pro procuratore ſuo:Inſtit.de ſatiſd.§.ſi aliquis. Si abſens eſt ipſe procurator inuenit fideiuſſores.j.eo.l.ſi ad defendendum. Et continet hæc ſatiſdatio tres clauſulas. Primò de defendendo: Secundò de dolo,quod abſit. Tertiò quòd iudicatum ſoluere promittat, vt dicit gloſ.Inſtit.de ſatiſd.§ j.in verb.ſatiſdationem. Et ab iſta vltima macula denominatur tota iſta ſatiſdatio: vt nomen ſit conſequens rei:Inſtit.de don.§.eſt & aliud.

Rem ratam haberi,& de ratihabitione.

Duæ ſunt partes huius rubr.vt patet per exempla.j.eo.Vna rem ratam haberi,id eſt, quomodo, & quando quis promittit rem ratam haberi,ſecundùm Irn. Alia de ratihabitione.Et traditur hîc vna regula,quòd procurator actoris debet cauere de rato,id eſt,rem ratam dominũ habiturum, ſi dubitatur de eius mandato.l.j.C.de procur.& in l.non ſolum.§.alieno.eod.titu.ſ. Circa quod ponuntur tres caſus: quia ſi conſtat eum habere mandatum,non cauet de rato,Aut conſtat eum non habere, & tunc non admittitur etiam cum cautione rati:niſi ſit coniuncta perſona,vel valde amicus.l.ſed & hæ.in princip.ſ.de procur.& tunc cum cautione rati.l.Pomponius.in fi.eod.tit.vel pro feſtinanti perire:id eſt,pro eo cõtra quem lata eſt ſentẽtia mortis. Nam quilibet admittitur,etiã ſine mandato, ad defendendum eum,eo etiam inuito.l.non tantum.j.de appel.vel pro recuperanda poſſeſſione abſentis, & ſpoliati.l.j.C.ſi per vim vel alio modo.ſecundùm Bartol.in d.§.ſi alieno. Si autem dubitatur de mandato,& dicitur dubium negatione: vt voluit gloſ.in l.j.C. de his qui ad lib.procl.vel quando procurator docet de ſuo mandato per vnum teſtem: vel producit mandatum contra quod opponitur, vel producit literas cũ ſigillo iuxta l.ſi procuratorem.ſ. de procurator.tunc ad ſupplemẽtum admittitur cum cautione de rato: quod verũ eſt in procuratore ſimplici, ſed in procuratore in rem ſuam non admittitur, niſi plene doceat de mandato.l.non ſolum.§.qui alieno.ſ.de procurator.vbi Bartol.& Bald. & gloſſ.in verb.habiturum.in §.ſinautem. Inſtit.de ſatiſd.& gloſ.in cap.j.de procurat. De ratihabitione autem habetur in regula,ratihabitione.& regula, ratũ.de regul. iur.lib.vj.

LIB

LIBER XLVII.

Et IX. huius.

De priuatis delictis.

CVm ſit expoſitum ſuperioribus libris de obligationibus ex contractu, vel quaſi: ſequitur de obligationibus ex delicto. Omne autem delictum aut publicum eſt, aut priuatum: id eſt, poſtremum eſt, quo ad intereſſe noſtrum priuatim agimus, nobiſq; aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos commiſſo petimus. Et naſcitur iſta obligatio ex re ipſa, id eſt, ex maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, quæ ſingula qualia ſunt ſuis locis diſpiciemus. Et circa iſta delicta tradũtur certæ regulæ. Vna, quòd in omnibus actionibus quæ ex delicto oriuntur, ſiue ciuiles ſint, vt actio legis Aquiliæ, & furti non manifeſti, ſiue honorariæ, id eſt, prætoriæ: vt actio vi bon. rap. & actio furti manifeſti: hoc placet, vt noxa caput ſequatur. infrà l. j. in fin. & inſtit. de noxa. §. ſunt auté. Secũda regula: Nunquam plura delicta concurrentia, etiam in eundem hominem, & eandem rem: ex diuerſis tamen factis, faciunt vt vllius impunitas detur. Neque enim delictum ob aliud delictum minuit pœnam. infrà l. ij. in prin. cuius regulæ octo exempla ibi ſecundùm ordinem ponuntur. Tertia regula: Quicunque actionem pro priuato delicto intendit ciuiliter, id eſt, pro intereſſe ſuo, non tenetur ſe ſubſcribere, ſi ordinario iure vtitur: ſi extra ordinem eius rei pœnam exercere velit, id eſt, accuſationem vt pœna imponatur: & ſic ad vindictam tunc ſubſcribere eum crimen oportebit. l. fin. infrà eo. de ſubſcriptione autem intelligo vt infrà de accuſ. l. libellorum.

Delictum priuatum.

Regula circa delicta.

De furtis.

Furtum à furuo, quod eſt nigrum dictum Labeo ait: eò quòd clàm, & obſcurè fiat, & plerunq; nocte: vel à fraude, vt Sabinus ait: vel à ferendo, id eſt, auferẽdo, ſibi enim affert & aliis aufert: vel à Græco ſermone ἀπὸ τῶ φέρειν. Græci enim à ferendo φῶρας dixerunt fures. Eſt autem Furtum contrectatio rei alienæ inuito domino frauduloſa, lucri faciendi gratia: vel ipſius rei, vel etiam vſus eius, vel poſſeſſionis ſuæ: quod lege naturali, id eſt, diuina, prohibitum eſt admittere. infrà eo. l. j. in fin. & Inſtit. de ob. quæ ex ma. §. furtum. Furtorum genera duo ſunt, Manifeſtum, & Nec manifeſtum: fur manifeſtus quem Græci συμφῶρα appellant: hoc eſt eum, qui deprehenditur cum furto: &

Furtum.

Furtum manifeſtum.

parui refert à quo deprehendatur, vtrũ ab eo, cuius rei fuit, an ab alio. Nec manifeſtum furtum, quid ſit apparet: nam quod manifeſtum non eſt, hoc ſine dubio nec manifeſtum eſt. infrà eo. l. nec manifeſtum. Ad hoc autem quòd detur actio furti, iſta requiruntur, quæ his verſibus cõtinentur. Verſus: Actio non dabitur niſi mobile, fraude alienum Aſportet domino inuito, fur lucra ſecutus: vt patet ex diſtinctione ſ. poſita.

Nec manifeſtum.

De tigno iniuncto.

De furto in genere dixit: Sed quia immittere tignum alienũ ſuis domibus, eſt ſpecies furti, ideo de hoc lex XII. tab. neq; ſoluere permittit tignũ furtiuum ædibus, vel vineis iniunctũ, neque vendicare. Et prouidenter quidã in hoc lex effecit, ne vel ædificia ſub hoc pretextu diruantur, vel vinearum culturæ turbentur. Sed in eum qui conuictus eſt iniunxiſſe in duplum dat actionem: vt ſ. de acq. rer. dom. l. cùm in ſuo. & Inſtit. de rer. diuiſ. §. cùm in ſuo. Tigni appellatione continetur omnis materia ex qua ædificium conſtat, vineæq; neceſſaria. Vnde & tegulam, & lapidẽ, & teſtam, cæteraq; ſi qua ædificiis ſunt vtilia, tignum appellant. Tigna enim à tegendo dicta ſunt. j. de ver. ſig. l. tigni. & ſ. ad exh. l. gemma. §. tigni. imò & calx, arena, tigni appellatione continetur. Et omnia neceſſaria in vineis, puta perticæ, quæ ponuntur in longum, vt vites ſuſtententur: & pedamenta, quæ figuntur in terram. j. eo. l. j. §. hoc amplius.

Tignum.

Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit: & poſt mortem domini ante aditam hæreditatem ſurripuiſſe, aut corripuiſſe quid dicatur.

Seruus faciẽs furtũ hæredi.

Suprà de furtis in genere, à quacunque perſona perpetratis, habuimus: & in quacũque re mobili, & poſtea de quodam ſpeciali furto tigni iniuncti: ſequitur videre modo de quodã alio. Et nota, quòd iſta rubrica ſecundùm glo. noſtram non ponitur materialiter, ſed ſignificatiuè: & ponit verba edicti prætoris habentia plenum intellectum, vel ponit caſum totius tituli. Vnde quod ſequitur in nigro, eſt commentatio rubricæ. Pœna delinquentis contra hunc titulum, eſt intra annum vtilẽ in duplum: & de hoc etiam ſ. de man. teſt. l. Titia. §. pen. Et habet hæc actio in factum naturalem potius, quam ciuilem in ſe æquitatem. Si quidem ciuilis deficit actio. Sed naturæ æquum eſt nõ eſſe impunitum eũ, qui hac ſpe audacior factus eſt: quia neque vt ſeruum ſe coërceri poſſe intelligit, ſpe eminentis libertatis: neque

que vt liberum damnari, qui hæreditati furtum fecit. infrà, eodem. l. j. §. j.

Furti aduerſus nautas, cauponas, & ſtabularios.

Differentiam inter hunc titu. & ꝟ. naut. caup. ſtab. notauimus ibi. In eos igitur q̃ naues, cauponas, ſtabula, exercebũt: ſi quid à quoquam eorum, quos, quáſve ibi habebunt, furtum factum eſſe dicetur, iudicium datur: ſiue furtum opere & cõſilio exercitoris factum ſit, ſiue eorũ culpa, qui in ea naui nauigãdi cauſa eſſent. Nauigandi autem cauſa accipere debemus eos, qui adhibentur vt nauis nauiget, hoc eſt, nautas. Et in duplum actio eſt: cùm enim in caupona, vel naui, res perierit, ex edicto prętoris obligatur exercitor nauis, vel caupo: ita vt in poteſtate ſit eius, cuius res ſurrepta eſt, vtrũ malit cũ exercitore honorario iure, an cũ fure iure ciuili experiri. Et ratio huius edicti eſt, quia aliquatenus culpæ reus eſt, qui opera malorum hominum vteretur: ideo quaſi ex maleficio teneri videtur: Inſtit. de oblig. ex quaſi male. §. fi. & ꝟ. eod. l. j. §. penul.

Si familia furtum feciſſe dicatur.

Vtiliſſimum id edictũ prætor propoſuit, quo dominis proſpiceret aduerſus maleficia ſeruorũ: videlicet, ne cùm plures furtum admittunt, euertãt domini patrimoniũ ſi omnes noxæ dedere, aut pro ſingulis æſtimationẽ litis offerre cogatur. Datur igitur arbitriũ hoc edicto, vt ſi quidem velit addicere noxios ſeruos, poſſit omnes dedere qui participauerunt furtum. Enimuero ſi maluerit æſtimationem offerre, tantum offerat, quãtum ſi vnus liber homo furtum feciſſet, & retineat familiã ſuam. Hæc autem facultas datur domino, cùm eo ignorante furtum factum eſt. Sed ſi ſciente eo, non datur ei hæc facultas. Is autem intelligitur ſcire, qui ſcit, & potuit prohibere.

Arborum furtim cæſarum.

Si furtim arbores cæſæ ſint, datur actio ex lege Aquilia, & ex lege XII. tabul. ſed Iudex in poſteriorem deducat id, quod ex prima conſecutus ſit: & ex reliquo condemnet eũ. Et omnes qui arbores, & maximè q̃ vites ceciderint, ſi criminaliter conueniantur etiam tanquam latrones puniri debent. ꝟ. eod. l. iij. *Arboris appellatio.*
Et appellatione Arboris cõtinentur vitis, hederæ, harundines, & ſalictum. Cædere, eſt non ſolùm ſuccidere, ſed etiam ferire *Cædere.*
cædendi cauſa. Cingere, eſt deglabrare. Subſecare, eſt ſubſe- *Cingere.*
cuiſſe. Huius actionis eadem cauſa eſt, quæ eſt legis Aquiliæ. ꝟ. *Subſecare.*

eod.l.cædere.Et dicuntur arbores furtim cæſæ,quæ ignorante domino,celandíque eius cauſa cæduntur.

Vi bonorum raptorum.

Iſta eſt ſecunda obligatio ex maleficio, vel delicto priuato. Qui enim res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? Ideò rectè dictum eſt,eum improbum furem eſſe.Sed tamen propriam actionem eius delicti prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum. Et eſt intra annũ quadrupli,poſt annum verò ſimpli. Et licet in plurali loquatur,tamen etiam qui vnam rem,licet minimam rapuit, ea tenetur: Inſtit. eo.in princip.& ĵ.l.ij.vbi ponuntur verba huius edicti. Differt *Raptor.* autem Raptor à Fure ſolo animo:vt ſi erat animus ei palam & per vim auferendi,licet ibi neminem inueniat,tamẽ eſt raptor. *Fur.* l.iij.ĵ.de vi priu.Sed Fur eſt, qui habet animum vt faciat clam, licet interdum deprehendatur,ex qua deprehenſione efficitur manifeſtus:arg.ex etymologia vocabuli.ſ̃.de furt.l.j.ibi furuo, id eſt,nigro.

De incendio,ruina,naufragio,naue expugnantia.

Huius edicti vtilitas euidẽs eſt,& iuſtiſſima ſeueritas:Siquidem publicè intereſt,nihil rapi ex huiuſmodi caſibus.Et quanquàm ſint de his facinoribus etiam criminum executiones:attamen rectè prætor fecerit,qui forenſes quoq; actiones criminibus iſtis propoſuit.Verba edicti hæc ſunt:In eum qui ex incendio,ruina,naufragio,rate,naueq; expugnata quid rapuiſſe, recepiſſe dolo malo, dãníve quid in his rebus dediſſe dicetur: in quadruplum in anno,quo primum de ea re experiũdi poteſtas fuerit: poſt annum in ſimplum iudicium dabo.Item in ſeruum & familiam noxale iudicium dabo. Ex incendio rapi dicetur,quod propter incendiũ,hoc eſt,propter tumultũ incendij, vel propter trepidationem incendij rapitur: quemadmodum ſolemus dicere in bello amiſſum, quod propter cauſam belli amittitur.Ruinæ appellatio refertur ad id tẽpus,quo ruina fit non tantum ſi ex his quæ ruerunt tulerit quis, ſed etiã ſi ex adiacentibus.ĵ.l.j.§.item ruinæ.Ex naufragio rapere dicitur non ſolùm, ſi quis eo tempore tulerit quo naufragium fit, ſed etiam ſi alio tempore tulerit, hoc eſt, etiam poſt naufragium. Namq; res ex naufragio etiã hæ eſſe dicũtur,quæ in litore poſt naufragiũ iacent. Expugnare nauem videtur, qui in ipſo quaſi præ

Rapere ex incendio. *Ruina.* *Naufragio.* *Expugnare nauem.*

prælio & pugna aduerſus nauem & ratẽ aliquid rapit:ſiue ipſe expugnet,ſiue prædonibus expugnãtibus rapiat. Expugnatur nauis,cùm ſpoliatur,aut mergitur,aut diſſoluitur, aut pertunditur,id eſt,perforatur,aut funes eius præſcinduntur, aut vela conſciduntur,aut anchoræ inuoluantur,id eſt,ſubtrahuntur de mari.

De iniuriis,& famoſis libellis.

Iniuria ex eo dicta,quòd non iure fiat.omne enim quod non iure fit, generaliter iniuria fieri dicitur. Specialiter autẽ Iniuria dicitur contumelia,& ſic accipitur hoc titulo. Interdũ autem iniuriæ appellatione damnum culpa datum ſignificatur:vt in lege Aquilia dicere ſolemus.ſ.ad legẽ Aquil.ſed & ſi quæcunque.§.j.Interdum iniquitatem iniuriam dicimus:nam cùm quis iniquè vel iniuſtè ſententiam dixit, ex eo iniuriam facere dicitur:quod iure & iuſtitia caret,quaſi nõ iniuriã. Contumeliam autem à contemnendo dicimus. Iniuria aut re,aut verbis fit.Re,quoties manus inferũtur:verbis autem, quoties non inferuntur, vt cùm conuitium fit.ĵ.eod.l.itẽ apud Labeonem.§. conuitium. Dicitur enim iniuria fieri literis, vt per libellũ vel carmen famoſum. Nam ſi quis librum ad infamiã alicuius pertinentem ſcripſerit,compoſuerit,ediderit,dolóve malo fecerit quo quid eorum fieret, etiam ſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine:voluit Senatus, vti de ea re agere liceret illi, ad cuius iniuriã factus eſt. Et ſi condemnatus ſit qui id fecit,inteſtabilis ex lege eſſe iubetur l.lex Cornelia.§.ſi quis librum.ĵ. eod.Poteſt etiã talis criminaliter accuſari, & imponitur pœna capitalis.C.de famoſ.lib.l.j.

Contumelia

Libellus famoſus.

De extraordinariis criminibus.

Suprà de priuatis & nominatis, nũc de innominatis-ſecundùm Azon. Vel ſic ſecundũ Roge. de priuatis delictis, ex quibus etiã ciuiles naſcuntur actiones,poſuimus ſuprà,dicturi infrà de his criminibus,ex quibus ſolæ criminales oriũtur actiones,& publicæ, ordinariámq; pœnã irrogantes: præmittimus de his criminibus,ex quib⁹ ſunt executiones criminales & extraordinariæ. Sollicitatores itaq; alienarũ nuptiarum: itemq; matrimoniorum interpellatores,etſi effectu ſceleris potiri nõ poſſunt, propter voluntatẽ tamen pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur. Item ſi quis contra bonos mores iniuriã faciat,vt ſi fimo corrupto aliquem perfuderit,cœno, luto oblinierit: aquas ſpurcauerit,fiſtulas,lacus, aut quid aliud ad iniuriam

Crimina extraordinaria

riam publicā cōtaminauerit, in quos grauiter animaduerti ſolet. l, j. in prin. ȷ̄. codē. Sunt & alij multi caſus, quibus Iudex ob commiſſum crimen pœnam extraordinariam, id eſt, pro qualitate criminis, iuxta motū animi ſui imponit. Et dicitur Extra ordinem imponere pœnam: quia non eſt ordinaria, & ſtatuta pœna in iure pro his: ſed Iudex ex bono & æquo arbitrabitur quid facto opus ſit. ȷ̄. l. ſacculari j. §. ſunt quædam.

De ſepulcro violato.

Sepulcrum violatum. Sepulchri violati actio infamiā irrogat facta ex ea condemnatione. Si igitur ſepulcra quis diruat ſine iudicis autoritate, ceſſat Aquilia: erit tamē agendum Quod vi aut clàm, & ſic ad *Statua.* opus reſtituendū. Et idē de ſtatua quę de monumēto euulſa eſt. Verba edicti hæc ſunt: Cuius dolo malo ſepulcrum violatum eſſe dicetur: in eum in factū iudicium dabo: vt ei ad quem pertineat, quanti ob eam rē æquum eſſe videbitur, condemnetur. Si nemo erit ad quē pertineat, ſiue agere nollet, quicunq; agere volet, ei centū aureorū actionem dabo. Si plures agere volent, cuius iuſtiſſima cauſa eſſe videbitur, ei agendi poteſtatem faciam. Si quis in ſepulcro violato dolo malo habitauerit: ædificiúmve aliud, quàm quod ſepulcri cauſa factum ſit, habuerit: in eum ſi quis agere eo nomine volet, ducentorū aureorū iu- *[S]epulcri appel.* dicium dabo. Sepulcri appellatione omnis locus ſepulturæ cōtinetur. l. iij. §. prima verba. Et fit condemnatio in hac actione quatenus intereſt, ſcilicet ex iniuria quæ facta eſt. Itē ex lucro eius qui violauit, vel ex dāno quod contigerit: vel ex temeritate eius, qui fecit. Nunquā tamen minoris debent condemnari, quàm ſolent extraneo agēte: quod eſt centum aureorū contra violantē: item cc. contra habitantem. l. iij. §. qui de ſepulcri.

De concuſſionibus.

Concuſſionis iudiciū publicum non eſt regulariter. Si autē quis pecuniā acceperit, ꝙ crimen minatus ſit, poteſt publicum iudicium eſſe ex Senatuſcōſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accuſationem innocentiū coierint: vel qui ob accuſandū vel non accuſandum, denuntiandum vel non denuntiandū teſtimonium, pecuniam acceperint. l. ij. ȷ̄. eod. Eſt ergo priuatum crimen, vt tantum ille, qui paſſus eſt concuſſio- *[C]oncuſſionis [cr]imen.* nem, poſſit etiā criminaliter accuſare. Et dicitur Concuſſionis crimen, cum alicui terror incutitur alicuius mali futuri. puta ſi miniſter præſidis dixit, quòd præſidis iuſſu debebat aliquem capere: & non dixit verum, ſed propter hunc timorem aliquid

fuit

fuit ei datum: vt faciunt nunc miniſtri ciuitatum ſæpe, ſecundũ gl.in l.j.infrà eo. Tales tenentur hoc crimine, vt hîc: item crimine falſi, vt infrà eo.l.ij.& infrà, de fal.l.j.& §.j.& lege Iulia.repe. infrà ad leg.Iul.repe.l.eadem. Item lege Rhemia, ſi accepit vt non accuſaret.infrà ad Turp.l.j.in prin.Item edicto de calumniatoribus.ſ̃.de calum.l.j.§.j.ita dicit glo.fin.infrà l.ij.

Concuſſionis pœna.

De abigeis.

Abigei cùm duriſſimè puniuntur, ad gladium damnari ſolẽt. Puniuntur autem duriſſimè non vbiq;, ſed vbi frequentius eſt id genus maleficij. Alioquin & in opus nonnunquam temporarium dantur. Abigei autem propriè hi habẽtur, qui pecora ex paſcuis, vel armentis ſubtrahunt, & quodam modo deprædantur, & abigendi ſtudium quaſi artẽ exercent, equos de armentis, vel oues de gregibus abducẽtes. Et dicuntur Abigei, ab abigendo: abigunt enim & abducunt pecora. Sed ſi minus quàm decem oues, aut quatuor vel quinque porci abducti, & abacti ſunt, non Abigeatus, ſed Furtum eſt.l.fin.infrà eo. niſi vt artem hanc exerceant: puta ſæpe vnum, vel alterum pecus ſurripuerint.infrà l.fin.§.qui ſæpius.

De præuaricationibus.

Præuaricator eſt, quaſi varicator, qui diuerſam partẽ adiuuat, prodita cauſa ſua: quod nomẽ Labeo à varia certatione tractũ ait. Nam qui præuaricatur ex vtraq; parte cõſiſtit: quinimo ex altera potius, quia præualet animus. Is autem Præuaricator propriè dicitur, qui publico iudicio accuſauerit, fictitiè admittendo falſas defenſiones, & bonas probationes diſſimulando.ĵ. ad Turp.l.j.§.præuaricationem. Cæterùm aduocatus nõ propriè præuaricator dicitur, & ideo extra ordinem ſolet puniri, ſiue publico, ſiue priuato iudicio præuaricatus ſit, aut cauſam prodiderit. C.de aduo.diuer.iudic.l.j.& ĵ.l.j.in fin. Hodie autẽ his, qui præuaricati ſunt propria vel abuſiua præuaricatione pœna iniungitur extraordinaria.ĵ.l.ij.& infamia: vt ĵ.l.ſi is.

De receptatoribus.

Receptatorũ peſſimũ genus eſt, ſine quibus latere nemo diu poſſet. Ideo precipitur, vt perinde puniatur ſicut latrones. Imò decem annis à ſua terra debent exulare, licet receptus aliter erat puniendus.ſ̃.de abig.l.fin.in fi. In pari etiam cauſa habendi ſunt, qui cùm apprehendere latrones poſſent, pecunia accepta, vel parte ſurreptorum, dimiſerint.l.j.in fi.ĵ.eo. Ratione autem ſanguinis & cognationis mitius agitur cum receptato-

ribus,

ribus,qui neq; abſoluēdi neq; ſeuerè admodum puniendi ſunt: Non enim par eſt eorum delictum, & eorum qui nihil ad ſe pertinentes latrones recipiunt.infrà l.fin.

De furibus balneariis.

Fures balnearij dicuntur,qui in balneis furantur: tales extra ordinem audiendi ſunt, & cauſa cognita puniendi: dummodo ſciamus in pœnam eorum operis publici temporarij modum non egrediendum. Idem eſt in nocturnis furibus. Sed ſi telo ſe fures defendunt,vel effractores,vel cæteri hi ſimiles,nec quenquam percuſſerunt, metalli pœna:vel honeſtiores relegationis pœna afficiēdi erūt.infrà l.j.in fin.Sed ſi interdiu, id eſt,diurno tempore furtum fecerint, ad ius ordinariū remittendi ſunt:vt ciuiliter contra eos agatur in duplum,vel quadruplum.vt ſ.de pœna delic.in fi.quia mitius talis punitur, quàm nocturnus.Sic & aliàs eſt inter eos differentia.ſ. ad legē Aquil.l.itaq;. & infrà de ſica.l.furem.Miles autē ſi in balnerario furto deprehēditur, remittitur à militia ignominiosè.infrà l.fin.

De effractoribus,& expilatoribus.

[E]ffractores [ca]rcerum. De his qui carcere effracto euaſerunt, ſumendū ſupplicium diui fratres reſcripſerunt:hi etiam qui de carcere eruperūt, id eſt,qui fugerūt erupto carcere.Siue effractis forib⁹, id eſt,oſtiis domus,vbi erant in captiuitate.Siue conſpiratione cū cæteris qui in eadem cuſtodia erant,capite puniēdi ſunt. Sed ſi per negligentiam cuſtodum euaſerunt, mitius puniendi. *[E]xpilatores.* Expilatores hæreditatum,qui ſunt atrociores quàm fures, in opus publicū vel perpetuum,vel temporarium dari ſolent:honeſtioribus autem nulla ſpecialis pœna impoſita eſt.Idcirco cauſa cognita liberum erit arbitrium iuduci ſtatuendi.Simili modo & ſaccularij, qui vetitas in ſacculis artes exercentes,partem ſubducunt, partē ſubtrahunt.ſ. de extraord.cri.l. ſaccularij. *[D]etractarij, [ve]l Directa-[rij].* & Detractarij (alias Directarij)hoc eſt, qui in aliena cœnacula ſe dirigūt furandi animo, erunt puniendi,Item Effractores,qui effringunt, vt ſurripiant. in hos & ceteros ſimiles cauſa cognita ſtatui debet prout admiſſum ſuggerit. In effractores variè animaduertitur:nam quidam effringunt vt euadent: & tunc maior pœna. *Nocturni.* infrà l.j. in princip. Quidam ſunt nocturni effractores vt ſurripiant, & tales atrociores ſunt quàm diurni: & ideo hi fuſtibus *Diurni.* cæſi in metallum damnantur.Diurni verò effractores cauſa ſurripiendi poſt fuſtium caſtigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi ſunt.infrà l.ij.

De crim

De crimine expilatæ hæreditatis.

Ex hoc crimine non datur actio ciuilis, quod non eſt in aliis criminibus, vt dicit glo. infrà l. j. Si quis igitur alienam hæreditatem expilauerit, id eſt, expoliauerit, vel ſurripuit ex ea, extra ordinem ſolet coërceri per accuſationen expilatæ hæreditatis. Et ideo extra ordinem auditur: quia cùm furti agi non poſſit, quia hæreditati non fit furtũ. infrà l. fina. & ſic nõ datur ordinarium remedium, ſolùm ſupereſt extraordinariũ, id eſt, auxilium præſidis. Et locum habet iſtud crimen, quando quis alienã hereditatem expilat, ſi hæreditas nõdum ſit adita: vel etiam adita, ſed res ab hærede nondum ſunt apprehenſæ: vel ab alio infrà l. ij. Et denegatur huius criminis accuſatio contra eos, qui furti conueniri non poſſunt: & ideo nec vxor, quæ ſocia diuinæ & humanæ domus ſuſcipitur ab hæredibus mariti, de eo crimine accuſari non poteſt. l. vxor. infrà eod. Sed conuenitur rei vend. & ad exhibend. & tenebitur de fructibus præceptis, & percipiendis, & conſumptis mala fide. C. eod. l. aduerſus. *Expilare hereditatem.* *Vxor non committit furt[illegible]*

Crimen ſtellionatus.

Stellionatus iudicium famoſum quidẽ non eſt, ſed coërtionẽ extraordinariam habet, infrà l. ij. dicitur Stellionatus ab animali quodã reptili, quod eſt ſerpenti ſimile vel lacertæ, habens varias & diuerſas in modũ ſtellarũ maculas venenatas: hinc ſtellionatus crimen, id eſt, varium diuerſiſq; coloribus & maculis aſperſum: de hoc gl. infrà l. ij. Eſt ergo accuſandus crimine ſtellionatus, qui varietatis & mendacij reus eſt. Locũ habet accuſatio ex hoc crimine, quando deficiente alia ſpeciali accuſatione, æquum eſt alicui ſubueniri contra delinquẽtem. Sicut enim in pecuniaria cauſa datur actio de dolo in ſubſidium: ita & in criminibus, vbicunque titulus deficit criminis, hoc crimen ſtellionatus obiicitur: & dolo interpoſito tantum locum habet huius criminis accuſatio: & poſſunt poni exempla, vt ſi rem obligatã quaſi non obligatam vendo, permuto, vel inſolidum do, vel etiã obligo, vbi erat primo obligata. Item ſi quis impoſturam facit, id eſt, bonis viris mendacia imponit, vel ſi fecit colluſionem in necem alterius. ỹ. l. iiij. §. j. ij. & iij. Pœna autẽ ſtellionatus nulla legitima eſt, cùm nec crimen legitimum, id eſt, ordinarium: & ideo extra ordinem pœna infligitur. ỹ. l. iij. §. pœna. *Stellionatus crimen.* *Impoſtura.* *Pœna ſtellion.*

De termino moto.

Terminus dicitur finis, vel limes diſtinguens confinia agrorum: hinc Verg. XII. Aen. Limes erat po[illegible]us litẽ vt diſcerneret

ret agri.c.forus.de verb.ſig.Dicitur itaq; motus terminus,ſi lapis ille terminalis, & limes amoueatur à priori & vetuſto loco. Et eſt peſſimum factum eorũ, qui terminos finiũ cauſa poſitos protulerint, id eſt, vltra debitum finem poſuerint. Et licet ex legibus Agrariis olim varia pœna his impoſita fuerit: hodie tamẽ modum pœnæ ex conditione perſonæ & mente facientis ſtatui oportet. infrà l.ij.§.j. Terminorum itaq; ſcienter auulſorum nõ erat olim mulcta pecuniaria: ſed pro conditione admittentium perſonali coërtione tranſigendum eſt. infrà l.j.

De collegiis illicitis, & corporibus.

Collegium dicitur eorum, qui ſimul cohabitant, qui ſimul colligunt, vt colliguntur. & tres cõſtituunt collegium. infra de verb.ſig.l.Neratius. Cùm itaq; plures ſimul collecti cohabitãt, corpus conſtituere dicuntur, quod corpus collegij vel vniuerſitatis appellatur. Sũt autẽ omnia collegia illicita, niſi quæ probantur licita, id eſt, à principe conceſſa vel admiſſa. infrà l. fi.§. in ſum. & C.de hæred.inſtit.l.collegiũ. principales autem conſtitutiones præcipiunt, ne patiantur eſſe collegia ſodalitia: néve milites collegia in caſtris habeant. Sed religionis cauſa coire non prohibentur. Imò nec religionum collegia noua inconſulto Romano pontifice fieri poſſunt. c.fi. de reli.do.& eod.tit.c.j. lib. vj. Qui autem illicitum collegium vſurpauerint, ea pœna tenentur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupaſſe iudicati ſunt, id eſt, maieſtatis, infrà l.ij.& infrà ad leg.Iul.ma.l.j.

Illicitũ collegium.

De popularibus actionibus.

Popularem actionẽ dicimus, quæ ſuum ius, id eſt, proprium populi tuetur, vt in albo corrupto.ſ̃.de iuriſd. om.iudi.l.ſi quis id.& in actione in factum. de deiec.& effu.l.ſi verò. §. hæc autẽ. Et regulariter Populares dicuntur actiones, quæ non ſunt rei familiaris perſecutoriæ: ſed ex æquo & bono extrinſecus ad vindictã propoſitæ ſunt, qualis eſt actio ſepulcri violati.l.iij.§. ſin.de ſepul.vio. Item actio liberi hominis occiſi, vel vulnerati. ſ̃.de deiec. & effu.l. ſi verò. §. hæc autem actio. Item pro eo quod poſitum eſt in ſubgrunda, vel protecto, vel mœniano, vel pergula. d. l. ſi verò. §. prætor. & omnes aliæ actiones in factum, quæ reddantur hodie loco interdictorum proditorũ de rebus publicis, populares ſunt.ſ̃.ne quid in loco publ.l.ij.§.hoc interdictum. Et ideo cuilibet de populo conceduntur, cũ prætoris tamen indagine. l.ij. Sanè ſecundùm R. popularis actio

dicitur,

dicitur,quæ cuiuis ex populo datur.Cùm verò priuatũ ſit crimen quod obiicitur,ei duntaxat intendere licet,cuius intereſt: non propter pecuniam exigendam: ſed propter pœnã corporalem infligendam:pecuniaria verò petitio ſi cõpetat, cuilibet de populo datur: inſpecta perſona quæ ad agendum admittitur:cuius opinionis,& an ſit idoneior: vel cuius interſit principaliter quæ ipſa fieri deſiderat.ita dicit gloſ.hîc ſuper rubro. Semper enim is cuius intereſt præfertur in popularibus actionibus.j.l.iij.in fin.Omnes quoque populares actiones neq; in hæredes dantur,neque ſupra annum extenduntur.j.l.fi.

LIBER XLVIII.

Et ſextus huius.

De publicis iudiciis.

DE accuſationibus quæ pecuniariter mouentur ſuprà dictum eſt. Item quid de priuatis criminibus,vt furto, iniuria, rapina. Verùm quia quandoque fiunt de criminibus accuſationes,& inſcriptiones,ponit primò de criminibus publicis, & quæ ſint. Et exponitur Publicis iudiciis,id eſt, legibus publicorum iudiciorum,vel accuſationibus publicorum iudiciorum:quorum accuſatio eſt terribilis ad vindictam,& publica,id eſt,populica,ſiue popularis: vt Inſtitu.cod.in prin.quamuis quandoque idoneior admittatur,vt diximus ſ.titu.proxim. Et eſt hic liber terribilis vt dicit tex.C.de ve. iur.enu.l.ij.§.ſeptimus.Non autẽ omnia iudicia,in quibus crimen vertitur,publica ſunt:ſed ea tantũ, quæ ex legibus iudiciorũ publicorum veniunt:vt,Iulia maic.Iulia de adul.Cornelia de ſica.& veneficis:Pompeia de parrici.Iulia peculatus,Corne.de teſtamẽtis, Iulia de vi publ.Iulia de vi priua.Iulia ambitus.Iulia repetun. Iulia de annona.Et dicitur tribus modis Publicum:vno modo largiſſimè,vt omne iudicium quod fit ad vindictã, ſiue ad vtilitatem publicam,dicitur publicum:ita accipitur in l. interdictum.j.cod.l.& iiritatio.§.quod illicite.ſ.de publ.& vect. Alio modo dicitur largè,quãdo quilibet de populo poteſt accuſare. Ita accipitur Inſtitut.de ſuſpec.tu.§.conſequens.Circa hoc dat Bart.in l.j.j.cod.vnam regulã,quòd omne iudicium quod non reſpicit offenſam certæ perſonę principaliter,de illo poteſt accuſare quilibet de populo.Exemplum:dicit ſtatutum Baſilienſe,ſumma ratione,ac ſingularis religionis intuitu hoc anno factum, *Publica iudicia.*

ctum, vnà duraturũ: quòd ſi quis iurauerit per corpus Chriſti, aut eius membra, ſoluat quinq; ſolidos. Iſtud nõ reſpicit oſtenſam certæ perſonæ principaliter, ſed malos mores, ideo qlibet poteſt accuſare. ita loquitur lex, Senatus. ſ. de iniur. Tertiò accipitur publicum iudicium ſtrictè: & ita accipitur in toto iſto titulo infrà l. j. Et iſta ſunt iudicia, ex quibus dãnatus ſtatim efficitur infamis. l. j. ſ. de his qui not. infam. Vnde nõ ſequitur, quilibet accuſare poteſt, ergo eſt publicũ iudiciũ prout accipitur hîc, vt fiat infamis: & ſic ſtrictè publicum iudicium. & ita ſentit Azo in ſumm. huius titul. Publicorum iudiciorum quędam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia ſunt ex quibus pœna mors, aut exilium eſt: hoc eſt, aquæ & ignis interdictio: per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia, ſed relegationes propriè dicuntur: tũc enim & ciuitas retinetur. Non capitalia ſunt ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna eſt.

Nõ Capitalia.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

Dictum eſt de his, qui ad accuſationẽ admittuntur: nunc de accuſationibus. Eſt autem Accuſatio nihil aliud, quàm reum criminis per libellum deferre, vel facere ad vindictã: vt colligitur C. eo. l. cum rationibus. & l. qui ignorat. l. ſi quis ex famil. & j. eod. l. libellorum. & de priuat. delic. ſ. l. vlt. Et eſt Accuſator neceſſarius vbicunque criminis vel delicti accuſatio eſt admiſſa in publico, vel priuato crimine. C. eod. l. vlt. & j. eod. l. ſi cui. & vbicunque de honore adimendo tractatur. j. de muner. & honor. l. reſcripto. §. ſi quis. Tribus enim modis proceditur ſuper crimine, per accuſationem ſcilicet, inquiſitionem, & denuntiationem: & ſicut iſti modi ſunt inter ſe diuerſi, & ad diuerſum finem tendũt: ita & diuerſimode inſtituuntur, & exercentur. vt extrauag. ad reprimendum. quomodo cõtra crimine lęſæ maieſt. proc. coll. xj. Vnde in eis traditur talis regula: Sicut accuſationem præcedere debet inſcriptio, ita & inquiſitionem fama, & denuntiationem fraterna monitio. vt in capite qualiter & quando. tit. de accuſa. & in cap. licet Heli. de ſimon. Qui ergo ad accuſandũ aliquẽ de crimine procedit, debet ſe inſcribere, id eſt, adſcribere ſolenniter, ad pœnam talionis, quæ talis eſt, vt ſi ille in accuſatione defecerit, quod eandem pœnam ſufferat, & ſuſtineat, quã ſuſtinere debuiſſet, is quem accuſare volebat, & puniri. l. fin. C. eodẽ. titul. Et debet accuſationem ſuam tradere in ſcriptis cum inſcriptione nominis accuſantis, & accuſati

Accuſatio. *Accuſator.* *Inſcribere.*

cuſati,& crimine,& menſe quo commiſſum eſt crimen,& loco admiſſi criminis,& conſulibus ſub quibus eſt admiſſum.j.eod. l.libellorũ.in prin.& in authen.de exhi.reis.§.ſuſcepto. Oblato autem libello, dabitur dilatio ad deliberandum xx.dierum. Deliberatione facta comparere debet accuſator, & accuſatus, & lis conteſtari,atq; opponi exceptiones accuſanti: ſi quæ reo cõpetant.Quod ſi non fiat:& ex interuallo,poſt lité contra eas opponat:non poteſt:quia lite conteſt.recipitur nomen accuſati inter reos,vel ſtatim,vel poſtea incontinẽti.C.ad l.Iul.de adul. l.adulterã.& in l.ſi maritus.§. præſcriptione.eod.tit.ff.poſtmodum probationem apertã,debet accuſator in cauſa producere vt non emendicatis ſuffragiis decretorũ, vel relationũ credat iudex.C.de prob.l.ſcitam.C.eo.ſing.

De cuſtodia,& exhibitione reorum.

De cuſtodia reorum iudex æſtimare ſolet,vtrũ in carcerem ſit recipienda perſona accuſata,vel non:& eũ tali diſtinctione: Aut accuſatus confitetur de crimine:& tũc ponẽdus eſt in carcere.j.l.ſi confeſſus.& ex tunc citò condemnetur,vt tamen iterum,& iterum confiteatur.C.eodem.l.ſi in ea.& l.fi.Aut differtur,& tunc aut eſt graue ſcelus: & ponitur in carcerem.j.eodem.diuus.& interim cuſtoditur ſecundùm formã, quæ habetur C.eod.l.j.quoniã.Si verò non adeo graue eſt crimen,committitur aliàs cuſtodiendus:& maxime ſi fideiuſſores dat: quia non eſt in vincula coniiciẽdus is, qui fideiuſſores dare paratus ſit,niſi valde graue ſcelus admiſerit: vt in l.diuus Pius.j.eodẽ. Poteſt igitur iudex pro criminis quod obiicitur accuſato qualitate,vel propter honorem quẽ habet accuſatus, vel propter ampliſſimas facultates, vel pro innocẽtia perſonæ, qa talis eſt perſona,quæ prima facie videtur,& præſumitur innocens,vel pro dignitate eius qui accuſatur, facere talem exhibitionem, quando ſcelus non eſt graue. Quando autem graue eſt, tunc mittitur ſemper in carcerem. Maſculi autẽ tantum recipiũtur in carcere, & recepti diligenter cuſtodiẽdi ſunt à ſtratoribus, qui eis ſternũt lectos,& miniſtris eorum:& à cõmentariẽſibus, qui comitantur captiuos,& eorum habent cuſtodiam & obſeruationem. Et cum humanitate quadam iſti omnes debent tractare incarceratos,nec debent accuſatoribus crudelitatẽ ſuam vendere pretio:vel gratia affligendi incarceratos fame,vel anguſtia,vel ſiti,vel longa tabe,ſubtrahendo eos audientiæ: quia neminem audiunt,& a nemine audiuntur clamantes. Sinautem

contra hæc fecerint, iudex debet eis infligere capitalē pœnam: alioquin infamatur iudex, & periculū ſubibit pro motu ſuperioris iudicis. Si autem incarceratus euaſit de cuſtodia, patitur cuſtos eandem pœnam, quam pateretur carceratus. C. eod. l. ad commentarienſis. niſi cuſtos probauerit, incarceratū euaſiſſe caſu fortuito. ĵ. eod. l. vlti.

Ad legem Iuliam maieſtatis.

Crimen læſæ maieſtatis. Proximum ſacrilegio crimē eſt, quod Maieſtatis dicitur. Eſt autem crimē læſæ maieſtatis vbicunq; quis aduerſus populum Romanum, id eſt, aduerſus principē, & eius ſecuritatem committit: vbi contra vrbem aliquid molitur, vel quòd profugit ad hoſtes, vel quòd hoſtes qualitercunq; iuuat, vel armis, vel pecunia, vel cōſilio, vel quòd ſubiectas prouincias nititur facere rebelles, vel quòd ſeditionē mouet in ciuitate, vel quòd magiſtratus occidātur, vel princeps, vel qui circa latus eius militāt, vel quòd arma ſumit, vel occupat loca cōtra Rempub. Et dicitur *Lex Iulia.* Lex Iulia, quia à Iulio inuenta: Maieſtatis autē, quia ſumma *Maieſtas.* maieſtas, & imperium, vel poteſtas læditur: pœna autem committentium hoc crimen eſt, vt habetur in l. eorum. iuncta gloſ. *Perduellionis crimen.* ĵ. eod. Et appellatur hoc crimen Perduellionis, quia probatio huius criminis, vt quidam dicūt, per duellum admittebatur, & non in alio caſu. Alij dicunt, & melius, quia perduelles dicūtur hoſtes. Plau. in Amphi. Perduelles ſe in fugam penetrant. ſic ĵ. de verb. ſignifi. quos nos hoſtes. Dicitur ergo crimen perduellionis, id eſt, hoſtile. de quo Inſtit. de hæred. ab inteſt. §. per contrarium. Eſt & aliud crimen, quaſi læſæ maieſtatis vt in priuati *Priuatus carcer.* carceris exercitio: vt C. de priuat. car. Et in falſa moneta. C. de fal. mo. l. pe. vbi de hoc.

Ad legem Iuliam, de adulteriis, & ſtupro.

Præcepta huius tituli traduntur ŝ. de minorib. l. auxilium. §. fin. Et eſt enormius, & excellentius aliis criminibus: cūm omne pactum eſt extra corpus, niſi fornicatio ſecundùm Apoſtolum: qui enim fornicatur, in corpus ſuum peccat. Item ex adulterio omnia penè crimina proueniunt: violentia, iniuria, homicidium, periurium, falſa teſtimonia: hinc eſt quod non licet tranſigere: vt C. de tranſact. l. tranſigere. Et dicitur hic Titulus ad *Ad legem Iuliam.* legem Iuliam, &c. non quòd à Iulio fuerint leges inuentæ, ſed quia ad ſupplendum, interpretandum, & emendandum leges Iulij Cæſaris hæ leges prodierunt: ideo ad legem Iuliā appellantur.

lantur: Nam hæc lex lata eſt à diuo Auguſto, l. j. ȷ̃. eodẽ. Eſt autem Adulterium illicitus coitus cũ vxore vel ſpõſa aliena perpetratus. Et appellat lex ſtuprũ, & adulterium promiſcuè. vt in l. inter liberas. ȷ̃. eod. Sed propriè adulterium in nuptam committitur propter partũ ex altero ſuſceptum, vnde nomen compoſitum eſt. Nam dicitur Adulteriũ, quaſi ad alterius thorum acceſſus: vel quaſi ad alteram tranſitus. Cuius pœna eſt in fœmina, & mare, vt habetur. C. eod. l. quamuis. Stuprum verò in virginem aut viduam comittitur: de hoc in l. inter ſtuprum. ȷ̃. de verbor. ſignifi. Cuius pœna eſt, vt Inſtitut. de pub. iudi. § ij. Inceſtus autem eſt, qui cum cognata, vel affini committitur. ȷ̃. eod. l. ſi adulterium cum inceſtus. § nonnunquam. Lenocinium autẽ eſt, cùm maritus de adulterio vxoris ſuæ aliquid ceperit: vel qui in adulterio deprehenſam detinuerit. Nam qui patitur vxorem ſuam delinquere, matrimoniũ ſuum cõtemnit. Et qui de tali contaminatione non indignatur, meritò pœna adulterij confligitur. Nam de lenocinio punitur quis vt adulter: vt in l. ij. §. j. ȷ̃. eod. & in l. qui domum.

Adulterium. *Stuprum.* *Inceſtus.* *Lenocinium.*

Ad legem Iuliam, de vi publica.

Quia plerunq; adulteria & ſtupra vi cõmittũtur, ponitur de vi publica, & priuata. Habet autẽ locum lex Iulia de vi publica: quando cum armis facta eſt violentia, vel aliquid quod pro violẽtia reputetur, puta quòd arma vel tela domi habuerit, vel in agro, vel in villa, vel in publico cum telo fuerit, vel homines in armis habuit cauſa ſeditionis. ȷ̃. eo. l. j. ij. & iij. Itẽ quidoq; etiam ſi fiat violentia, non punitur, vt ſi fiat ad defenſionem, & incontinenti, & cũ moderamine inculpatæ tutelæ: vt dixi s̃. de vi & vi arma: Alioquin ille qui eſt expulſus, cùm aliquid fecerit ad vindictã, vel cùm ex interuallo poſſeſſionẽ ſuam recuperauerit. etiam prædonem de ea expellẽdo, ciuiliter & criminaliter punitur: vt C. eod. l. ſi quis. & Inſtit. de pub. iudi. §. Item lex Iulia. Cùm autẽ incontinẽti quis reſiſtit legitimè: in aggredientem redundat culpa omnium delictorũ commiſſorum tempore violentiæ, ſiue ex parte aggrediẽtis, ſiue aggreſſi aliquis occidatur. C. eo. l. ſi crimen. Singulos caſus in quibus locũ habet hæc lex, non proſequor: quia euidenter enumerãtur ȷ̃. cod. per totum. pœna huius criminis eſt, aquæ & ignis interdictio, & deportatio, & omnium bonorũ publicatio. d. §. Lex Iulia. Inſtitu. de pub. iud. ſerui autem occiduntur ſi inſcio domino. Si verò iubente domino, damnantur in metallum. C. eod. l. ſeruos.

Vis publica. *Vim facere.*

Ad legam Iuliam de vi priuata.

Vis priuata. Vis priuata eſt, quando cõmittitur ſine armis. Nec dicitur ideo priuata, quia priuatum fit crimen, immo publicũ eſt ſemper ꝟ.de pub.iud.l.j. Et eſt eius pœna adẽptio tertiæ partis bonorum. C.eod.l.tutoris. Et amiſſio dignitatis, & famæ. ꝟ.eod.l.j. & d.§.lex Iulia.de vi. Vnde ſolet dici: Vis priuata rerum deponit ab ordine reum, ſcilicet tertiæ partis, & dignitatis. Sed deportatur ſi vis armata ſequatur, gl. in c. ij. de or.cog.

Ad legem Corneliam, de ſicariis, & veneficis.

Quia intentata vi illicita ſæpe cõmittitur homicidium. C. ad leg. Iul. de vi publ.l.quoniam.& de rap.vir.l.j.in prin. Ideo de *Sicarij.* Sicariis, id eſt, homicidis videamus. Sicarij autẽ dicuntur à ſica, quod eſt ferreus culter vtrinq; ſcindens. Inſtit. de pub.iud.§.itẽ lex Cornelia. vnde videbatur, quòd tantũ qui cum ſica occiderent, hac tenerentur. Sed tamen generalius hîc accipitur ſica: ſicut & telũ per interpretationẽ iuris, vt cõtineat telũ, & lapidem lignũ, & quodlibet ferrum. Nam occidens hominem telo, id eſt, quocunq; quod manu mittitur: vel qui aliquẽ cum telo *Sica.* cauſa occidendi perſequitur. l. Cornelia de ſica. punitur. Et eſt Sica, iſte cultellus vel gladius, quẽ portant peregrini quandoq; in baculo quodam, ita vt non appareat. Vnde dicitur: Sica latẽs mucro eſt, ſicarius inde vocatur. Eadem lege damnantur etiam capitali ſupplicio venefici: qui malũ venenum necandi hominis cauſa fecerint, vel vẽdiderint, vel habuerint: vel qui incantationibus, & ſuſurris magicis homines occiderint. Et olim cõmittẽs in hãc legem Cornel. non occidebatur, ſed deportabatur, & omnia bona ſua publicabantur. ꝟ.eod.l.eiuſdem.§.legis Corneliæ.& l.pen. Hodie autẽ homicidas ferro perſequimur, *Pœna l. Cor.* quia eos occidimus, & ſic pœna legis Cor. eſt mors, vt no. glo. ij. d.§.item lex Cor. Inſtit. de pub.iud. & not. ꝟ.l.j. vbi etiã colliguntur caſus quibus quis hac lege tenetur.

Ad legem Pompeiam de paricidiis.

Lege Pompeia de paricidiis cauetur, vt ſi quis patrem, matrem, auum, auiã, fratrem, & ſororem, & cæteros qui parẽtum aut liberorum vocabulo continentur aut aliqua affinitatis neceſſitudine iunguntur, occiderit: vel cuius dolo malo id factum erit, incidat in hanc aſperrimam pœnam legis Pompeiæ: cuius pœnã quia Pompeius ſtatuit, ab eo denominata eſt. Sed accu-

ſationẽ inuenit Cornelius Sylla, vt ſ. de origi. iur. l. ij. §. deinde Cornelius. Quæ pœna talis eſt, vt neq; gladio, neq; ignibꝰ, aut alia ſolemni pœna puniatur: ſed inſutus culeo, id eſt, corio, vel pelle, cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, in vicinum mare, vel in amnem proiiciatur, vt omniũ elementorũ vſu viuus careat, & ei cœlũ ſuperſtiti, id eſt, viuo, terra mortuo auferatur. Inſt. de pub. iud. §. alia deinde. Et dicuntur Paricidæ quia parem, id eſt, æqualẽ ſui generis, aut ſtirpis occidunt, qui & Parenticidæ, & patricidæ appellantur, ſecundũ Priſc. eo quòd parentes vel patres occidunt. Sed communius vocabulum eſt Paricida, quod ad omnes conſanguineos referri poteſt, & ſic etiã parentibus hoc crimen perpetrantibus conuenire. Et de hoc crimine & pœna ponit Tull. in oratione pro Sexto Roſcio. *Paricida.* *Patricida.* *Parenticid*

Ad legem Corneliam de falcis, & de ſenatuſconſulto Liboniano.

Senatuſconſultũ Libonianum, factum eſt ad ſupplendũ legẽ Corneliam. Pœna autem legis Corneliæ de falſis, quæ etiã teſtamentaria appellatur, irrogatur in eum, qui falſum teſtamentum fecit. Eſt autem Falſum, immutatio veritatis, vt in authen. de inſtru. cau. in princ. coll. vj. & dicitur immutatio ideo, quia falſatores ſtudent immutare vera: vel imitari ea quæ vera ſunt, vt falſa videantur veriſimilia. Locum habet hæc lex Corn. de falſo, commiſſo dolo, non aliter. C. eo. nec exemplũ. Et cõmittitur falſum pluribus modis: puta ſcriptura, ſiue quis ſcribat falſum, ſiue deleat verum: vt res, id eſt, rei veritas non appareat: & ita fecit illegibilem ſcripturam: non diſtinguo ſit teſtamentum, vel aliud inſtrumentum, publicum vel priuatum, vel vtrũ ſint tabulæ cereæ, vel ligneæ, vel rationes. infrà eod. l. j. §. qui in rationibus. & l. Paulus. §. Paulus. Item cõmittitur dicto, veluti in teſte falſum aſſerente, vel varium teſtimoniũ ferente. Et iudice ſcienter contra cõſtitutiones iniquum iudicãte, & qui ad prædicta cõſilium vel opem præſtiterit, vt ſi iudicem vel teſtẽ corruperit: & qui falſis legibus vtitur in allegãdo. infrà eod. l. j. §. Item. & §. ſed et ſi quis. Et eius pœna eſt deportatio in liberis hominibus omniũ bonorũ publicatio. In ſeruis autem vltimũ ſuppliciũ. ſicut & in lege de ſicariis & veneficis obſeruatur. l. j. §. fi. j. eod. & inſtit. de pub. iud. §. itẽ lex Cornelia. Libonianũ autẽ ſenatuſconſultũ locũ habet cùm quis pecunia recepit vel de ea paciſcitur pro aduocatione vel teſtimonio inſtruẽdo: vel ſi ſocietatẽ fecerit pro innocentum obligatione, vt j. eod. l. j. *Falſum.* *Pœna falſi.* *Libonianum. ſenatuſcon.*

&ſ.ad legem Iul.de vi pri.l,ex Senatuſc. & de concuſ. l.ij.Item locum habet cùm quis ex teſtamēto militis ſibi legatum adſcribit:de quo per Spec.de fide inſtru.§.ad hæc.

Ad legem Iuliam repetundarum.

Hæc lex locum habet cùm is qui habet publicum officium, pecunia data, vel promiſſa ſibi, aliquid facit, quod facere non debet:vel omittit,quod facere debet:vt ſi ob iudicandū, vel nō iudicandum,Iudex accipiat, vel ob ſententiam in Senatu cōſilioq́; publico dicendam,vel ob accuſandū, vel non accuſandū, vel ob Iudicem arbitrúmve dādum,mutandum,iubendū,vt iudicet:vel ob non dandum,mutandum,iubendum:vel ob hominem in vincula publica coniiciendū,vinciendum,vinciriq́; iubendum:vel ob hominem in vinculis dimittendū.vel ob hominem necandum,vel abſoluendum,vel litem æſtimādam,vel ob iudicium capitis pecuniæ've faciēdum,vel non faciendum: vel ob militem legendum, mittendúmve. Et generaliter ſubiicitur clauſula, vt vrbani magiſtratus ab omni ſorde abſtineant: Né ve doni aut muneris in anno plus accipiant, quam quod ſit centum aureorum: niſi à perſonis exceptis, à quibus lex iubet accipere,puta à cōſobrinis, & his qui ſunt à priori gradu,& ab vxore.infra eod.l.ij.iij.iiij.v.vj.& vij.Eſculēta tamen & poculenta recipit ab omnibus perſonis, quæ tamen non excedant edulium eſum,& inter dies proximos prodiguntur,id eſt,conſumi poſſunt.ſ.de offic.procōſ.l.ſolent.§.vlti.& de offic.preſ.l.ſi forte. Et pro hoc delicto locū habet duplex querela. Ciuilis actio in factum,vel cōdictio ex lege.& Publica accuſatio. Actio datur in quadruplum contra Iudicē pro eo,quod ipſe vel eius domeſticus,vel manipularius,vel miniſter accepit, vel rapuit, vel abſtulit:vt ead.l. j.& debet iſtud quadruplū totum fiſci eſſe: cùm danti obſtet turpitudo ſua, ne poſſit aliquid repetere. j.de iure fiſci.l.Lucius.Eſt & Publica accuſatio inducta pro hoc crimine quamuis duret officiū magiſtratus. C. eod. l. iubemus.Et dicitur repetundarū, more Latinitatis antiquæ: hodie dicimus repetendarum:vt diximus ſ. famil.erciſc.

Eſculenta.

Ad legem Iuliam de annona.

Lege Iulia de annona pœna ſtatuitur, quæ eſt ſ.de extraordinar.crim.l.annonam. Aduerſus eum, qui contra annona fecerit, aut ſocietatem coierit,quò annona,id eſt,venditio frugū, vel bonitas fori carior fieret: vel qui nauem ferētem annonam: aut eius nautam retineat:vt in l.ij.j.eod.Non quòd hæc lex cogat.

Annona.

gat,aut cogere poſſit diuites, vt vendant frumentũ ſi non volunt.l.nec emere.C.de iure deli. Sed punit eum qui emit, vt poſtea aliis carius reuendat:vt no.gl.in l.annonã.ꝟ.de extraord. crim.ꝟ.alleg.Niſi neceſſitas famis vrgeret:quia tũc poſſunt cogi habentes vt vendãt, ſed iuſto pretio.l.ij.C.de epiſ.aud.l.j.§. cura carnis.ꝟ.de offic.præfect.vrb. Et incidunt in hanc legem, qui vadunt incantando frumentum in platea, & offerunt pro frumento plus debito,vt alij carius emant. Ita dicit Bar.in l.ij. §.ſi quis.ꝟ.de crim.ſtel.quia extra ordinem poſſunt puniri: de hoc not.in c.j.de emption.& vendit.Et eſt pœna ſtatuta in hac lege xx. aureorum: etiam pœna criminis: vt legitur & not.in l.ij.infrà eod. *Incantantes frumenta.*

Ad legem Iuliam peculatus,& de ſacrilegiis,& reſiduis.

Lege Iulia peculatus cauetur de eo, qui ex pecunia, vel re ſacra,vel religioſa,vt in ornamentis ſepulcrorum,vel publi.vt fiſci,vel ciuitatis Romanæ aliquid abſtulerit, vel interceperit: vel etiam cuius dolo malo id factum eſt. Et eſt eius pœna aquæ & ignis interdictio: in quam hodie ſucceſſit Deportatio: vt j.l.iij.& in Authent.de nupt.§.deportatio. Tractatur & de alia lege, quæ dicitur De reſiduis, quæ lex Iulia locum habet contra eum,apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione,aliáve qualibet cauſa,tota pecunia publica, vel pars pecuniæ publicæ quam accepit reſidit.Item & eadem lege tenetur,qui pecuniam publicam in vſum aliquem acceptã retinuit nec erogauit.vt infrà,l.ij.& iij.§.lege. Et incidunt in hanc legem Officiales,ſiue Camerarij,qui habent ex officio publicas pecunias,vel qui habent vnã collectam impoſitam in communi,deſtinatam pro vſu & neceſſitate communi,& finito officio ſibi retinent, vel eandem pecuniam conuertunt in aliũ vſum: vt in l ij.ꝟ.cod.Et pœna huius legis eſt in tertia parte:quam accepit amplius quàm debet,id eſt, punitur in ſimplo, & in tertia parte ſimpli.ꝟ.l.iiij.§.ſed & qui pecuniam. Sacrilegium autem fit,cùm quis rem ſacrã interceperit, vel ſuſtulerit de loco ſacro,vel nõ ſacro. Aut cùm quis rem non ſacram de loco ſacro aſportauerit:vt in l.ſacrilegi.poſt prin.ꝟ.eo dẽ. Pœnam autem ſacrilegij Iudex pro qualitate perſonæ, pro rei conditione,temporis,ætatis,& ſexus,vel ſeuerius,vel clemẽtius imponet.Multi enim ſacrilegi ad beſtias damnati ſunt, nonnulli viui combuſti,alij in furca ſuſpenſi:vt in l.ſacrilegij.ꝟ.eodem.Non- *Deportatio.* *De reſiduis.* *Sacrilegiũ & eius pœna.*

nunquam etiam capite puniti: vt in l.ſacrilegi. Eſt ergo hodie extraordinaria hæc pœna: vt j.not. Et dicitur ſacrilegium à ſacro, & lego, quod eſt furari, vel ſubtrahere: hinc ſacrilegus, qui ſacrum furatur. Verg. in in Bu. Vel quæ ſublegi (id eſt, furatus ſum) tacitus tibi carmina nuper.

Ad legem Iuliam de ambitu.

Hæc lex locũ habet in quatuor caſibus: Primò, ſi quis dederit clàm pecuniã, vt aliquem ſortiatur honorem: non in vrbe Romana, nam ibi ceſſat hæc lex, cùm princeps ibi eligat. l. j. infrà eod. Vel ſi per preces: vt in l. fi. C. ad leg. Iul. repet. Ideo dixi clam, quia palàm poteſt dare pecuniam pro honore aſſequendo, ſine adminiſtratione tamen: puta vt fiat nobilis, vel comes palatinus, vel doctor. Sed cum adminiſtratione nullo modo licet dare, nec occultè, nec palã: vt in Authẽ. vt iudic. ſine quoquo ſuffrag. per tot. & de poll. l. j. §. j. & de offic. præſid. l. Barbarius. Secũdò habet locũ, cùm quis ſtat in magiſtratu vltra annum. C. eod. l. j. Tertiò, ſi quis ſtudiosè, vel malitiosè ingreditur domum Iudicis cognoſcẽtis de cauſa criminali, vt cum eo captet beneuolentiã, & amicitiam, vt ei in ſuis cauſis faueat: vt j. l. j. Quartò, ſi Iudex nouum vectigal inſtituerit, & exegerit: vt in l. fi. C. no. vect. impo. &c. Nam ſi exegerit, tenetur etiã repetundarum. Ita dicit Bar. poſt gl. in l. j. §. j. j. eod. Et eſt pœna centum aureorum: vt j. l. j. Sed in caſu deportatur, quando ſcilicet bis idem officium eſt aſſecutus. C. eod. l. j. niſi non reperirentur meliores: vt C. de aſſeſſ. l. liceat. Item in proconſule: vt ſ. de

Ambire. offic. proconſ. l. antepe. Et dicitur de Ambitu, ab ambio, quod eſt circumire, & blandimentis Iudicẽ vel magiſtratus circumuenire Regemq; ambire Latinũ. Et in c. quia per ambitioſam. de reſcript. lib. vj.

Ad legem Fauiam, de plagiariis.

Plagiarius. Plagiarius eſt, qui hominem liberum, aut ingenuum, vel libertinum, inuitum celauerit, & vinctum habuerit, aut emerit ſciens dolo malo: vel liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit: quo crimine obnoxius etiam eſt, qui liberũ vendiderit: vel ſeruo alieno aut ſeruæ perſuaſerit vt à domino vel domina fugiat: vel qui eum, eamve inuito, vel inſciente domino vel domina celauerit, vinctum habuerit, emerit ſciens dolo malo: quive in ea re ſocius erit: & eius legis Fauiæ pœna tenetur. Sed non ſtatim plagiarius eſt, qui ſeruos alienos in-

tercept

terceptos tenet. Sed poteſt furti contra talem agi : vt ſi opē ad furtum præſtitit, vel quia etiā corrupit vt fugeret. Sed qui ſurripuit ſeruum vt exportatione dominū celaret, ille plagiarius eſt : vt ſuprà, de furt. l. fullo. §. qui ancillam. & l. non ſtatim. j. eodē. & not. in l. j. per gloſ. j. eod. Et eſt Plagium furtum alieni mācipij. Inde Plagiarius, qui tale furtum committit. Olim erat pœna pecuniaria ſtatuta in lege Fauia, quæ hodie in vſu eſſe deſiit: vt in l. in fuga. C. eod. & l. fin. j. eod. hodie conuicti de tali crimine puniuntur pro qualitate delicti : & aliquando in metallum damnantur, quādo ſunt nobiles: ſi autem ignobiles, gladio: ſeruus autem ſiue libertus beſtiis ſubiicitur: vt C. eo. l. fi.

Ad Senatuſconſultum Turpilianum & de abolitionibus criminum.

Temeritas accuſatorū tribus modis detegitur, vel deprehenditur : & ſecundùm hoc tribus pœnis ſubiiciuntur. Aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuerſantur. Calūniari, eſt falſa crimina ſciēter intendere: vt ſuprà de infam. l. athletas. §. calumniator. Et irrogatur calumniatoribus pœna ex lege Rhemia, quæ talis eſt, quòd pro publico iudicio ſimilitudo ſupplicij, pro extraordinario pro motu Iudicis punitur. C. de accuſ. l. fi. & de calum. l. fi. & j. eod. l. & in priuatis. Præuaricari verò eſt vera crimina abſcondere. j. de verb. ſign. l. præuaricatores. d. l. athletas. §. præuaricator. & ſ. de præuaric. l. j. Et qualiter punitur præuaricator, habetur ſ. de præuaric. l. ij. & l. accuſator. & l. ab Imperatore. Et propriè iſte eſt Præuaricator, qui colludit cum reo, & tranſlatiuo munere accuſandi defungitur: eo quòd proprias probationes diſſimulet, falſas verò excuſationes vel deceptiones admittat & recipiat tanquā bonas. j. l. j. §. præuaricatorē. Tergiuerſari eſt in vniuerſum ab accuſatione publici criminis deſiſtere. j. eod. l. ſi quis repetere. Et talis incidit in Senatuſconſultum Turpilianum, quod à Turpilio Conſule factum eſt: vt C. eodem. l. j. Et eſt pœna eius, vt not. ſ. de præuaric. l. iij. §. fi. Nam quicunq; ab accuſatione citra abolitionem deſiſtit, punitur pœna Turpiliani : vt C. de abolit. l. abolitio. Et dicitur ab accuſatione deſiſtere, qui cum aduerſario ſuo de compoſitione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus, ſecum tranſigendo. l. ab excuſatione. j. eod. Abolitio autē eſt peremptio accuſationis. Et fit tribus modis : Vno modo per Principem ſponte ſua id facientem : puta propter diem

Cālumniari. *Præuaricari.* *Tergiuerſari.* *Abolitio.*

inſignem,id eſt,repentinas ferias,aut publicam gratulationem aut ob rem proſperè geſtam. Altero modo fit per accuſatorem poſtulantem. Tertiò modo fit per mortem accuſantis, vel accuſati,vel biennio tranſacto ſine culpa accuſatoris.ſ.eodem.l. abolitio.& l.vel ob rem. & l.aut priuatim.& C.ſi reus vel accuſator mor.l.ij.& l.defunctis. Et illa quæ nullo modo poſtulante conceditur,à ſolo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinas. Alia quæ fit accuſatore poſtulante à quolibet ordinario,qui de crimine cognoſcebat,tribui poteſt: nõ à delegato.ſ.l.j.§.abolitio. Vbicunque autem accuſator petit abolitionem,propterea quòd ab accuſato accepit pecuniã vt deſiſteret,non eſt ei abolitio dãda,niſi accuſator accuſauerit cognatas perſonas, vel accuſauerit proſequendo iniuriã ſuam. Cod.eodem.l.penult. Nam quantò facilius admittitur proſequendo iniuriam ſuam vel ſuorum, tantò magis eſt venia dignus: ſed in alio caſu ob retinẽdum amorem propinquorum id ei conceditur. In prædicto autẽ caſu quando recepta pecunia deſiſtit,dolus ſuus & fallacia ſibi obſtant: accuſatori enim ſemper eſt illicitum pecunia deſiſtere.ſ.l.ab accuſatione.& C. eod.l.ſi fœmina.niſi in prædictis duobus caſibus. Et eſt notandum, quòd abolitio Principis non habet locum in illis criminibus, in quibus accuſanti & accuſato incumbit probatio.ſ. eod.l.penult.

De requirendis reis,& abſentibus damnandis.

Abſentium priuilegium. Tantum eſt priuilegium abſentiũ, vt diui Imperatores noluerunt abſentes puniri, aut damnari: nec enim ratio patitur æquitatis, quenquam damnari inaudita cauſa,etiam lite conteſtata: vt C.eod.l.j.niſi in caſu.Cod.de pœnis.l. ne diu.& facit infra de pœnis.l. abſentem. & C. de accuſatio.l.abſentem. Vbi ergo grauior pœna venit irroganda, non eſt abſens condemnandus: ſed prius requirendus,vt copiam ſui præſtet, & bona eius deſcribantur in publicum,in quo ſeruatur talis ordo. Primò enim debet requiri ad inſtar ciuilis actionis: vt no.ſ.de public.iudic.l.inter. Secundò bona annotantur, dicendo: Omnia bona pono in banno fiſci, niſi venerit intra annum: & deſcribantur: vt infrà,l.fi.& ab hac ſententia conditionali poteſt appellari: vt C.ſi pendent.appellat.l.eius.fiſcus tamen non occupat de facto iſta bona,niſi poſt annum: vt infrà l.ij.& l.fin. Tertiò,

tiò requiritur, quòd fiat per edicta publica: & ex quo innoteſcere potuit, ſibi computatur annus. infrà eo. l. annus. quòd ſi infrà annũ mortuus ſit, criminis cauſa expirat, & perit, & bona eius ad ſucceſſores tranſmittuntur: ſi ſaltẽ reus requiſitus intra annum iudicẽ adierit, & ſatis obtulerit de ſtãdo iuri: vt infrà l. j. in fi. & C. eo. l. j. C. ſi pendente appella. l. eius qui. Niſi ſit crimen, quod morte non extinguatur. ſ. tit. j. l. in ſenatus. §. ſi propter.

De quæſtionibus.

In criminibus ſeruãdis & inueſtigandis ſolet adhiberi quæſtio. Eſt autem Quæſtio inquiſitio veritatis per tormenta. Nuda enim inrerrogatio, vel leuis territio nõ pertinet ad hunc tractatum. ſ. ad Syl. l. j. §. quæſtionem. Vel ſic: Quæſtio eſt tormentum, vel corporis dolor, ad eruendam veritatem adhibitus. Et verbo quæſtionis continebitur etiam ea, quam malam manſionem dicimus. id eſt, carcer. Quãdo igitur per vim, vel per tormenta interrogationes fiunt, tunc quæſtio intelligitur, vt ſ. de iniur. l. item apud. §. quæſtionis. & de rei vendic. l. cùm ſuperuenis. Quando autẽ, vel quatenus hoc faciendum ſit, hoc titul. tractatur. Nam diuus Auguſtus conſtituit, non eſſe à tormẽtis inchoandum. Sed tunc quãdo ſuſpectus eſt reus, vel aliis indiciis, vel argumentis probatio adiuuatur. Vbi autem non ſunt indicia, non eſt facienda quæſtio. Nam quæſtio eſt res fragilis, & periculoſa, quæ veritatem fallit. Nam plerique patientia, ſiue duritia ita tormenta contemnunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo poſſit. Alij tantæ ſunt impatientiæ, vt in quouis mentiri, quàm pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fateantur, vt non tantum ſe, verumetiam alios criminentũr. Requiruntur ergo ad quæſtionem tria: Primò, quòd veritas aliter haberi non poſſit: nam tormentum infertur cauſa inueſtigandi veritatem, & in ſubſidiũ: vt in l. diuus Pius. infrà eo. & v. q. v. c. illi. Secundò requiritur, quòd præcedant aliqua indicia ſiue præſumptionis, vel ſemiplenæ probationis. Nam ſine indiciis non eſt inferenda quæſtio: vt in l. ex libero. j. eo. Tertiò requiritur, quòd quis perſeueret in cõfeſſione in tortura facta, id eſt, quod extra locum tormentorum iterũ confiteatur, ratificando priorem confeſſionem: ita tamen, quòd non videat iſta tormenta: alias videtur feciſſe metu tormentorũ, in l. ij. & ibi Bar. j. eod. & xv. quæſt. vj. cap. j. & xxxj. q. ij. Lotarius. Et dicitur Quæſtio à quærẽdo: quia iudex per tormentũ inquirit veritatẽ. Et dicitur

Quæſtio.

Carcer.

Tria requiſita ad quæſtionem.

Torm

Tormentum. Tormentum, quaſi terquens mentem: à torqueo. ita not. per Doct.in c.in contemplatione.de reg.iur.in decret.

De pœnis.

Pœna eſt delicti,vel delictorum ſatisfactio,quæ lege,vel miniſtro legis imponitur.Et certum eſt,quòd imponitur propter delicta.Sed in his attenditur,vtrum delictum proueniat ex animo,an non.Si enim ex animo non proueniat plerunque nullo modo punitur,maximè ſi caſu, vt venando: vel impetu, vt per furorem fortè,vel ebrietate cõmittatur:vt ſ.ad l.Pom.de par.l.pen.& de offi.præſ.l.diuus.infrà eo.l.reſpiciendum. Et aliquando punitur leuius:vt cùm laſciuia, vel malo exemplo cõmittitur:vt ſ.ad leg.Cor.de ſic.l.iij.§.ij.& l iiij.§.j.& infrà eo.l.abſentem.§.vlt.Et ſunt ſeptem genera pœnarum quibus iudices aliquem afficere poſſunt.Quædam enim pœnæ vitã adimunt, aut ſeruitutem iniungunt,aut ciuitatem auferunt,aut exilium, aut coërtionem corporis continent,vel fuſtium ammonitionẽ, vel flagellorum caſtigationem, vel vinculorum verberationẽ, aut damnum pecuniarium cum infamia, aut dignitatis alicuius depoſitionem,aut alicuius actus prohibitionem, de quibus in l.ſi quis forte:in fin.cum duabus ſeq. infrà eo. Capitaliũ autẽ pœnarum iſti ſunt gradus. Nam ſummum ſuppliciũ videtur, Ad furcam damnatio:item Viri concrematio: item Capitis amputatio:item Ad beſtias ſubiici. Deinde proxima mortis pœna & metalli coërtio,In inſulam deportatio: vt in l. capitalium.infrà eod. Eſt & aquæ & ignis interdictio: vt ſ.de pub.iud.l.ij. Eſt & alia pœna de qua.C.de mal. & math.l. etſi excepta. Eſt & alia ſ. ad leg.Pompo.de paric.l. penult.

Septem genera pœnarum.

De bonis damnatorum.

Quicunq; ſuppliciũ,id eſt, mortem naturalem, vel ciuitatis, vel libertatis amiſſionem patitur,eius bona publicãtur:vt infrà l.j.& C.eo.l.in metallum.niſi in duobus caſibus not.in l.j.& C. de mul.quæ ſer.propri.l.j.& C.de rap.virg.l.j.Iure autem nouiſſimo locum habet quod dicitur in Auth.vt nulli iudic.§. fin. Quod autem dicitur, damnati bona publicari, diſtinguendum eſt,vtrum ſeruus fuerit,tunc locum habet lex j.§.ſi liber. C.eo. An filiusfam.quo caſu non aufertur patri peculium, etiã ſi erat caſtrenſe.C.eod.l.ſi filius. An fuerit paterf.& tunc refertur, an curialis,an non curialis fuerit. Si curialis, & habeat filios maſculos,& non filias,filij omnia habent.Si filias tantum, ipſæ habent dimidium, & curia reliquam dimidiam. Si filios habet &

filias: filij ſoli habent vnã dimidiã: & cum ſororibus ſuis aliam partiantur dimidiã pro virili portione. Vbi autem nõ eſt curialis, publicantur omnia: ſed princeps ex æquitate concedit dimidium liberis dãnati: & quandoq; omnia, ſi magnus ſit numerus liberorũ. Sed vbi dimidia tantum publicatur, nihil conceditur liberis: vt in l.j. infrà eod. in fin. & l. vlt. §. ſi plures. Patrono autẽ non diminuitur ſua portio, damnato liberto. infrà eo. l. vlti. §. ſi libertum. In publicatione autem bonorum ſciendum eſt, quòd hodie non fit ſi damnatus habeat cognatos vſq; ad tertium gradum incluſiuè. In crimine maieſtatis nil innouatur.

De bonis eorum, qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuerint, vel accuſatorem corruperint.

Nunc de bonis quaſi damnatorum, id eſt, eorum qui mortẽ ſibi infligunt. Super quo diſtingue: vtrũ conſcientia delicti aliquis infligat ſibi mortem, an alia cauſa, vt impatientia doloris, vel ob pudorem æris alieni: & in his certum eſt non auferenda bona. Sed in primo caſu diſtinguitur: an erat tale crimen, ob quod non erant publicanda bona, puta furtum, & tunc non auferũtur bona hæredibus. an caſu quo erant publicanda, & tunc aut erat tale crimẽ, cuius accuſatio poterat inchoari poſt mortem, vi repetundarũ, Peculatus, & Læſæ maieſtatis: & auferuntur hæredibus bona. Si autem non poterat inchoari poſt mortem, & non auferuntur bona, niſi conſciuerit ſibi mortem poſt litem conteſt. vel poſtquàm fuerit in ſcelere deprehenſus. infrà de iure fiſc. l. in fraudem. §. ij. & iij. & s̃. de iniuſt. rup. teſt. l. ſi quis exhæredato. §. ſibi autem. infrà eo. l. vlt. vſq; ad §. vlti. & C. eod. l. j. & ij. In capitalibus criminibus quæ pœnam mortis continent, non nocet aduerſarium corrumpere: nam ignoſcẽdum eſt ei, qui ſanguinem ſuum qualitercunque redemptũ per pecuniam voluerit. In his autem criminibus, quæ ſanguinem nõ infligunt, qui aduerſarium ſuum corruperit, hoc eſt, accuſatoré, punitur: vt s̃. de præuari. l. fin. *Corrumpere aduerſariũ.*

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

Triblex eſt exilium: Aut certorum locorũ interdictio, vt aliquis Bononiæ vel Mutinæ non ſtet. Aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum: puta vt ſtet Mutinæ tantũ, vel Bononiæ. Aut inſulæ vinculum, id eſt, relegatio in inſulam, vbi non ſtat cum hominibus. Relegatorum duo ſunt genera. Sunt quidã qui in inſulam relegantur, & ſunt qui ſimpliciter *Exilium.*

pliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiã inſula aſſigne-
Relegati. tur. Et hæc eſt differentia inter Relegatos & Deportatos: quòd in inſulam relegari & ad tempus, & in perpetuũ quis poteſt. Et talis ciuitatem Romanam retinet, & teſtamenti factionem non amittit. Et ſi ad Tempus relegatur, neq; tota bona, neq; pars ei
Deportati. adimitur. Deportari autem non niſi in perpetuum quis poteſt: & talis familiam perdit, & ciuitatem, & bona ſua. infrà l. relegati. & l. relegatorũ. §. hæc differẽtia. Eſt enim deportatio damnatio in inſulam ob aliquod crimen capitale animo perpetuo ibi manendi. Et illa dicitur mors ciuilis, & comparatur morti naturali in illis, in quibus mors ciuilis habet eundẽ effectum cum morte naturali: vt in adeunda hæreditate, bono. poſſeſ. inſtituendo hærede, &c. perdunt enim ea quæ ſunt iuris ciuilis, vt teſtari, & ſimilia. Ea verò quæ ſunt iuris gentiũ retinent: vt in l. quidam. ſ. de pœn. ita dicit gl. in c. placuit. ij. xvj. q. j. Interdictio au-
Interdictio. tem eſt extra eam prouinciam, in qua quis domicilium habet, vel in qua incola eſt, prohiberi amplius morari, vel extra patriã ſuam mitti. Et interdum ſolet etiam per ſententiã quibuſdã interdici, ne intra patriæ territorium, vel muros morẽtur: vel ne excedant patriam: vel vt in vicis quibuſdã morentur, aut ſuburbiis: vt fit Baſileæ. Item conſtitui in honoribus ſolent aliquando, vel ad tempus, vel in perpetuum interdici honore, vel ne penitus honorem adipiſcantur: vt in l. relegatorum. infrà eod.

De ſententiam paſſis, & reſtitutis.

Paſſi ſententiam dicuntur, quibus ob atrocitatẽ criminis aliqua ex ſolennibus pœnis per ſententiam inflicta eſt, vel iniun-
Serui pœna. cta: vt eſt vltimũ ſupplicium, ſeruitus pœnæ, damnatio in metallum, deportatio, & ſimiles: tales enim per ſententiã damnati, dicuntur fieri ſerui pœnæ: ſupplicium enim eorũ Dominus eſt, vt in l. iij. ſ. de his quæ pro nõ ſcrip. hab. licet iure nouiſſimo nemo ingenuus bene natus fiat ſeruus ex ſupplicio: vt in Authen. de nupt §. quia verò. & §. quòd autem. coll. iiij. quod quomodo intelligi debet, not. gloſ. in Authen. ſed hodie. C. de donat. inter vir. & vxor. Et tales ſi ex indulgentia principis reſtituti ſunt, & per omnia priſtinũ ſtatum recipiunt, ſcilicet quantum ad honores, vel ordines, & ſimilia: vt C. eo. l. j. & etiam ad patriam poteſtatem: vt Inſtitut. quibus mod. ius pat. pot. ſol. §. cùm autem. Eſt tamen differentia quibus verbis princeps vta-
Reſtitutio principis. tur. Nam ſi dicat, Reſtituo te: tunc ad omnia videtur reſtitutus: vt ſ. dixit: quia verbum Reſtituo, generale eſt. l. videamus. §. in

Fauiana

Fauiana.ſ.de vſur.& in l.fi.in fi.ſ.de verb.ſign.Sinautem dicat Indulgeo tibi: quo caſu de pœna tantum remittenda cogitaſſe videtur. C.eo.l.generalis.& l.tutor.& l.cũ indulgentia.& C.de genera.aboli.l.fi.quia pœna poteſt demi, culpa perennis erit, id eſt,mala fama:vt dicit gl.

De cadaueribus punitorum.

Corpora eorum,qui capitali crimine dãnati ſunt, cognatis, vel quibuſlibet petentibus ad ſepulturã danda ſunt,& non neganda.Imò etiam corpora exuſtorum peti poſſunt,ſcilicet oſſa & cineres collecta ſepulturæ tradi poſſunt. Tamen hoc debet fieri ex indulgentia à principe petita,& conceſſa. Sic & Ioſeph petiit à Pilato corpus Chriſti: vt dicit gl.in l.j.ſ.cod.& facit C. de relig.l.obnoxios. Aliquando tamen non permittitur, maximè in damnatis cauſa læſæ maieſtatis: vt in l.j.§.hodie.ſ eodẽ. de hoc xiij.qõ.ij.quæſitum. Prohibentur etiam ſepeliri incendiarij.xxiij.q.viij.de incendiariis. item mortui in torneamẽto: item qui ſeipſos interficiunt, &c.vide bonam gl.& ibi not per Doc.in c.ex parte.ij.de ſepul.

LIBER XLIX.

Et ix. huius.

De appellationibus,& relationibus.

NEmo eſt qui neſciat,quàm frequens, quamq; neceſſarius eſt appellandi vſus: nam per eum vel iniquitas iudicantium damnoſa, vel imperitia negligentium corrigitur.l.j. infrà eodem. licet nonnunquam bene latas ſententias in peius reformet:neq; enim vtiq; ſemper melius pronuntiat, qui nouiſſimus ſententiã laturus eſt.Eſt autem Appellatio ſecundùm *Appellatio.* Azo.ſententiæ à minori iudice latæ per inuocationem maioris iudicis,prætextu iniquitatis primæ ſentẽtiæ reſciſſio.ſ. de mino.l.præfecti.& ad Turp.l.j.§.vlti.Vel eſt ab inferiori iudice ad ſuperiorẽ gradatim facta prouocatio:vt dicit gl.in c.ij.de conſuet.lib.vj.& ij.q.vj.anteriorũ.Relatio verò,eſt remiſſio cauſæ *Relatio.* ad ſuperiorem facta. Et eo ipſo quòd iudex dicit,referre velle negotium,non poteſt amodo cognoſcere:vt C.de reli.l.j.& C. de app.l.ex illo.Et debet iudex ilico relationis exemplũ litigatoribus edere cap.intimaſti.de app.& ſ.l.ij.& iij.C.de reli.Appellare poteſt ille qui eſt condemnatus,ſit vnus vel plures.C. ſi vnus ex plu.app.& c.ab vno.de appel.

A quib

A quibus appellari non licet.

Superuacuũ eſt admonere, à quibus nõ licet appellari: quia omnes ſciunt, non eſſe à principe appellandũ, cùm ipſe ſit qui prouocatur: vt j̃.l.j.& in Authen.de ſanct.epiſc.§.j.ſed ab eius reſcripto bene appellatur: vt s̃.tit.l.j.§.j.& C.eod.l.nõ eſt nouum. Interdum etiam imperator ita ſolet iudicem dare, vt non liceat ab eo prouocari: & tunc non appellatur ſecundũ leges. Secus iure canonum: vbi ſola friuola appellatio per hãc clauſulam, Appellatione remota, remouetur: vt not.in c.paſtoralis. de app.& ponit gl.fin.j̃.eod.l.j. Item qui ante ſententiam profeſſus in iudicio fuerit ſe non prouocaturum, vel extra iudiciũ cum aduerſario ſuo paciſcitur, indubitatè auxiliũ appellationis perdit: vt j̃.l.j.§.ſi quis.& C.de temp.appel.l.j.in fi. An autem ab arbitris appellari poſſit, & à quibus, not.j̃.l.fina.& eſt hodie clarè expeditum in c.ab arbitris.de offic.dele.lib.vj. Item à ſenatu non appellatur. Item non appellatur à ſententia Præfecti prætorio.s̃.de ſententia præfect.præt.

Quis, & à quo appelletur.

Appellare quis poteſt à diffinitiua ſententia, non ab interlocutoria: niſi in caſu, cùm iudex quæſtionem in ciuili negotio, vel criminali habendam, contra leges interlocutus eſt, infrà de appel.reci.l.ante ſententiam. Et eſt hoc intelligendum de quæſtione quæ fit per tormenta, non de quæſtione principali, qua iudex interlocutoria ſententia diffiniuit.s̃. titul.proxim. l.vltim. Item poteſt appellari à tota ſententia, & à certo capitulo eius: tamen ſi appelletur ab vno capitulo, non reſcinduntur ideo alia, niſi ſint connexa.s̃.de minor.l.etiam.§. ex cauſa. vbi autem quis dãnatus, ex pluribus facinoribus propter quædam appellauit, propter quædam non: ſi quidem appellauit in grauiori, differtur pœna in leuioribus. Si verò appellauit à leuiori, grauium pœna eſt omnino imponenda.j̃.nil noua.appellatio. pendente.l.j.§.vlti. Item poteſt appellari à conſultatione. Item poteſt appellari ab iniqua interpretatione ſententiæ: ſi tamen is habuit poteſtatem interpretandi, veluti procurator Cæſaris, & præſes prouinciæ: ita tamen vt in cauſa appellationis reddendæ hoc ſolùm quæratur, an iure interpretatum ſit.j̃.eodem.l.ab executore. Item poteſt quis appellare à ſententia iudicis ordinarij: Item à ſententia iudicis delegati, licet delegatus ſit à principe: vt dixi s̃.titul.proxim.

Quan

Quando appellandum ſit, & intra quæ tempora.

Appellatio fit apud acta, ſola voce vel dicto, ſi dicat appello. Si autem nõ apud acta quis appellat, libellus appellatorius offerendus eſt ei, à quo appellatum eſt, ſi eſt copia. Alioquin ei quem appellat. ſ. de appel. l. j. & ij. C. eod. l. litigato. l. eos. §. ſin autem. & j. cod. l. j. §. dies. & §. ſi quis. Libello autem appellationis porrecto iudici, ſi quidẽ recipiat, bene eſt: tunc enim & ipſe iudex dare debebit libellos dimiſſorios, ſiue apoſtolos intra xxx. dies, etiam non petente appellatore: ſed & appellator cum inſtantia debet petere. infrà de libel. dimiſſo. l. j. quod ſi non fecerit, imputatur ei: licet iudex male fecerit, qui nõ dedit ei. C. de appel. l. eos. §. appellationes. & l. iudicibus. Si verò non debuit eam recipere, quod ex multis cauſis contingere poteſt. j. de appel. recip. l. vlti. & C. quor. appel. non reci. nihil ſibi præiudicat. Imò qui temerè appellauit, punitur in quinquaginta libris argenti, & infamatur, & mediocrẽ pœnã corporalẽ ſubibit. C. de appel. l. eos. §. ſuper his. & l. à proconſulibus. & C. quor. appel. nõ recip. l. ab executione. §. vlti. Fiebat olim appellatio intra biduum in propria cauſa, quod computabatur à die latæ ſententiæ. In aliena autem cauſa computabatur triduũ. j. l. j. §. biduum. & §. dies. & §. in propria. & C. de appellat. l. eos. §. ſin autem. Hodie verò decennium eſt indultũ ad appellationem faciendam à recitatione ſententiæ numerandum: vt in Authen. de appel. & intra quæ tempora. j. reſponſo. quod tempus non currit, niſi à tempore ſententiæ, & ſcientiæ. C. eo. l. j. & C. quo. & quan. iudex. l. ab eo.

Libellus appellatorius.

Temerè appellare.

Intra quæ tẽpora appel.

De appellationibus recipiendis, vel non.

Non omnes appellationes recipiuntur: ſed hæ ſolùm, quæ fiunt ab his, quorum intereſt, vel peculiariter: vt ſ. de appel. l. iiij. §. j. vel affectione: vt ſ. de appel. l. non tantũ. vel quibus mandatum eſt, vt procuratores, vel qui negotiũ alienũ gerũt, quod mox reus ratum habet: vt j. l. j. Item qui friuolè, vel ſine cauſa appellat, non auditur: vt in cap. vt debitus. de appel. Item vbi res dilationẽ non recipit, nõ permittitur appellare. ſ. de appel. l. conſtitutiones. veluti ne teſtamentum aperiatur: vt C. eod. l. quiſquis. Item ne frumentũ in vſum militũ contrahatur. C. eo. l. fin. Item ne ſcriptus hæres in poſſeſſionem inducatur. Item ſi ex perpetuo edicto aliquid decernatur, non permittitur appellare quo minus id fiat. Item quo minus pignus vendere liceat.

Quorũ appel. recipiantur.

appellari non poteſt.j̃.eodem.l.fin. Item non appellatur poſt lapſum decẽdij, in Authent.de appel.§.& ſcimus.collat.iiij.niſi ratione ætatis vel alicuius cauſæ pertinentis ad titulũ in integrum reſtitutionis interueniat.s̃.de in integ.reſtit.l.vlti.& s̃.de mino.l.ait prætor.Item nõ appellatur ab executione, vel executore ſententiæ, niſi in caſu quando excedit modũ iudicationis, vel quando nimis citò exequitur ſententiam: vt s̃.de appel.l.ab executore.& C.eod.l.ab executione. Item non appellatur à nominatione muneris publici vtilitate priuata, vt tutelæ, vel curæ: niſi quando reprobatur executio.s̃.quando appel.ſit.l.j.§.ſi quis.Inſtit.de excu.tut.§.qui autẽ. Item nõ appellatur à ſententia cõdemnatoria criminis, cùm publicè interſit ſtatim puniri damnatos, vt ſunt inſignes latrones, & ſeditionũ concitatores, vel duces factionum: vt s̃.de appel.l. conſtitutiones.idem eſt in raptu fœminarum.C.de rap.vir.l.j.§.ſi autem. Item non appellat is, quem publicè conſtat eſſe debitorem, eo apertè, manifeſtéque conuicto.C.eod.l.vlti.Itẽ nec appellat cõuictus is, à quo fiſcalis calculi ſatisfactio poſtulatur, aut tributariæ functionis ſolenne munus expoſcitur.C.eod.l.abſtinendum. Item non appellat quis tertio in eadẽ cauſa, ſecundò verò regulariter appellat.C.ne liceat in vna eadémque.l.j. Interdum ſemel tantum appellatur.in Authent.de ſanct.epiſc.§. ſi quis.& C.de appel.l.in offerendis.

De libellis dimiſſoriis, qui apoſtoli dicuntur.

Poſt appellationẽ interpoſitam iudex, à quo appellatum eſt, literas dat ad eũ, qui de appellatione cogniturus eſt, quas literas dimiſſorias, ſiue apoſtolos appellant. Senſus autem literarum talis eſt: Appellaſſe Titium à ſentẽtia illius, quæ inter illos dicta eſt. Ideo à meo iudicio illũ dimitto, & ad veſtrũ examen dirigo.ad quod infrà de verbor.ſignifi.l.dimiſſoriæ.Sufficit autem petere Apoſtolos inſtanter, & ſæpius inter ſtatuta tẽpora, id eſt, xxx.dies à die latæ ſententiæ: vt C.eod.l.iudicibus.& in cap.ab eo.de appel.lib.vj.& ſi iudex non det, conteſtetur appellans hoc ipſum, & non nocebit ei, ex quo per eum non ſtat. C.de appel.l.eos.§.apoſtolos.& j̃.l.vna.in fin.

Dimiſſoriæ literæ.

Apoſtoli.

Nihil nouari appellatione interpoſita.

Appellatione interpoſita, ſiue ea recepta ſit, ſiue non, medio tempore nihil nouari debet: puta executio ſententiæ, vel quid ſimile: & hoc ex duplici capite. Nã ſi fuerit recepta appellatio

ex eo

ex eo quòd recepta eſt: vt in Authen. vt cùm de appella. cog. in princi. & in Authen. vt nulli iudi. Si verò non eſt recepta, tunc nihil debet nouari, ne præiudicium fiat appellationi, quouſq; deliberetur, vtrum recipienda ſit appellatio, an non. Recepta autem appellatione, tandiu nihil erit innouandum, quandiu de appellatione pronuntiatũ ſit, vtrum iuſta ſit, vel non, vt ſ. titu. ij. l. ſciendũ. vel donec lapſa ſint fatalia: quia tunc firma eſt ſententia prima. C. de tem. appel. l. fi. §. illud.

Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcinduntur.

Aliquando contingit, quòd ſententia lata, etiam ſi grauamen parti inducat, reſcinditur tamen, quamuis prouocatũ non fuerit: vt cùm contra ſacras cõſtitutiones iudicatur; appellationis neceſſitas remittitur: vt ſ. de appel. l. expreſſum. Fallit hoc in certis caſibus no. j. l. j. §. item cum cõtra. per gl. Item cùm quis condemnatur ex edicto peremptorio, quod neque ſolenniter propoſitum eſt, vt debuit, neq; in notitiã peruenit abſentis: talis enim ſentẽtia, vt conſtitutiones demõſtrant, nullius eſt momenti. j. l. j. §. cùm ex edicto. Item ſi error calculi in ſententia eſſe dicatur, appellare nõ eſt neceſſe. Item ſi quis cõdemnatur in rebus quæ tempore dictæ ſententiæ nõ ſunt in rerũ natura. Item ſi quis condẽnatur in rebus, quæ in humanis nõ ſint quo tẽpore damnatus eſt. Itẽ ſi impoſſibile ſit præceptũ iudicis, im poſſibilitate iuris, vel naturæ: vt j. l. ij. & iij. Itẽ nulla eſt ſenten tia, cùm nõ iudicauerunt omnes, qui debuerunt iudicare: puta ex duobus delegatis alter ſine reliquo iudicauit. C. eod. l. cùm magiſtratus. & in Authen. vt iud. non expec. ſacras iuſ. §. ſi autẽ duo. & ſ. de arbit. l. ſicuti. Itẽ nulla eſt ratione exceſſæ metæ in mulctando: vt C. eod. l. certa. & de modo mulct. vel ratione exceſſi temporis in iudicando: vt ſi erat delegatus datus, vt pronuntiaret ad certũ diem. C. eod. l. cùm non eo die. Item nulla eſt ratione pretij, ſi lata eſt per pecuniã. C. eod. l. venales. Item decretũ nominationis eſt ipſo iure nullũ, propter priuilegium minoris ætatis, vel veteranorum: vt C. eod. l. penul. & vlti. Sunt & alij modi plures, quibus ſententia eſt nulla ipſo iure, qui not. C. de ſen. Et quomodo, & quan. iudex.

An per alium cauſæ appellationum reddi poſſunt.

In cauſis vel rebus pecuniariis etiam per aliũ cauſæ appellationis reddi poſſunt. Sinautem non ſit pecuniaria cauſa, ſed

capitalis,per procuratorẽ agi non licet.ſ.de pub.iudic.l.pen.§.ad crimen. Sed & ſi ea cauſa ſit,ex qua ſequi ſolet pœna vſq; ad relegationẽ excluſiuè,incipiendo computari à capitali deſcenſiuè:non oportet per aliũ cauſas agi,ſed ipſum principalẽ perſonaliter auditorio adeſſe debere. Sed ſi pecuniaria cauſa eſt, ex qua ignominia ſequitur,poteſt per procuratorẽ hoc agi. Et generaliter quæ cauſa per alium agi non poteſt,eius nec appellatio per alium agi conceditur:vt j.l.j.in fi. Quæ autem cauſæ per alios agi poſſunt,ponit gloſ.j.l.j.§.j.in verbo ignominia.& gl.in c.j.de iudi.lib.vj.

Quæ cauſa per alios poſſint agi.

Si tutor,vel curator,vel magiſtratus creatur appellauerint.

A muneribus publ. non appel.

Hi qui ad munera publica nominati & electi appellauerint. ſi legitimas cauſas non probauerint, periculo eorũ erit, quicquid damni per moram appellationis Reipub.acciderit. Si autem apparuerit eos neceſſariò appellaſſe, æſtimabit præſes vel princeps, cui ſit hoc damnum adſcribendum. facit ad hoc ſ.de appel.l.imperatores.§.ſi magiſtratus.& C.quando appel.ſit.l.j.§. alia.

Eum qui appellauerit in prouincia defendi.

Qui appellauerit,ſi appellationis cauſa peregrinetur,animo proſequendi,vel exercendi appellationẽ, in prouincia ſua defendi debet in aliis cauſis:nec habet neceſſe perſonaliter defendere,aut perſonaliter reſpõdere,hoc enim illis præſtatur, nec neceſſe habent ſe defendere,qui Reipub.cauſa abſunt.j.l.ij.tamen ſi non defendantur,fit miſſio, & venditio bonorũ eius: vt ſ.quib.ex cauſ.in poſſ.eatur.l.ad cognitionem.

Apud eum,à quo appellatur,aliam cauſam agere compellendum.

Iudex à quo in vna cauſa appel.

Hoc iure vtimur, vt quamuis appellatio interpoſita ſit, tamen apud eundem iudicem à quo quis prouocauerit, cõpelletur alias cauſas, ſi quas habet, agere:cùm habet ibi domicilium,aliàs contrà:vt ſ.de iudi.l.ij.§.& quoque. Nec poteſt reputare iudicem ſibi offenſum,vt non debeat coram eo experiri,vel agere, cùm poſſit denuo prouocare.C.de appella.l.& in maioribus. Sed eandem cauſam,in qua appellauit,nullo modo ibi agere tenetur:vt C.de appel.l.eos.Imò ſi ageret,diſcederet ab appellatione ſua,cap.gratũ.§.j.de offic.deleg.& in cap.cùm veniſſet.de teſta.

Si pend

Si pendente appellatione mors interuenerit.

Aliquando appellatio porrecta, & ſuſcepta ab initio, extinguitur ex poſt facto. Circa quod ſciendum, quòd morte rerum interueniēte, de quibus agitur, cauſam poſtea nihilominus agi poſſe: ſi fuerit res talis, quæ mortua poſſit eſſe vſui hominis, puta porcus, vel quid ſimile: maximè cùm quis fuerit in mora: vt ꝭ. de cōd. fur. l. ſi ſeruus fugitiuus. §. bonæ. Si verò nō poſſit eſſe in vſu hominis: vt quia homo eſt, vel quid ſimile quod mihi tenebaris reſtituere, & deſiit eſſe in rerum natura: ad rem quidē, vel propter rem ipſam principaliter præſtandum agi non poteſt: ſed tamen agi poteſt propter peculium. Item poteſt agi ad pretium rei, ſi mora præceſſit mortem rei. ꝭ. de verb. obl. l. inter ſtipulantem. §. ſi Stichum. & C. eod. l. quamuis. Si verò contigerit mors ipſis litigatoribus, ſiquidem ciuilis erit cauſa, appellatio facta durabit, etiam poſt mortem appellatoris, vt habeā neceſſe, vel prouocationem exercere, vel ſtatutis acquieſcere. C. eo. l. j. Si verò fuerit criminalis, ſiue reus, ſiue accuſator moriatur, extinguitur cauſa: ſi tamen non expreſsè, ſed tacitè bonorū fuerit facta ademptio: tunc enim quia expreſſum eſt inualidū, nec valet quod tacitè ineſt. ꝭ. de ſerui. ruſt. prædi. l. item. §. qui habet. vbi verò expreſsè fit ademptio bonorum, quaſi duæ ſunt ſententiæ, quia duo ſunt capitula: vnde vno irritato, nihilominus valet reliquum. C. ſi reus vel ac. mor. fu. l. vlti. Sed tamen vbi hæres cauſam appellationis tenetur proſequi, vel exercere, ad minus, quatuor menſes habet ad exercendum appellationem, non ad deliberandum, etiam ſi minus ſupererat defuncto. Si verò plus ſupererat ei, & illud habet. C. eod. l. vltima. & C. de iur. deli. cum anterioribus.

Res litigioſa mortua.

De iure fiſci.

Variæ ſunt cauſæ, ex quibus nuntiatio ad fiſcum fieri ſolet: nam ſi ille qui eſt incapax, puta deportās, hæreticus, damnatus in metallo, natus ex dānato coitu, ſiue hæres ſit, ſiue legatarius, vel fideicommiſſarius ſe defert fiſco, & profitetur ſe capere non poſſe: vel ab alio præuentus defertur: vt infrà eodem. l. ſenatus. §. ſenatus, vel quòd mors ab hæredibus non vindicetur: vt C. vbi cau. fiſc. l. j. & C. de his quibus vt indign. l. j. vel quòd indignus hæres quis nuntiatur: vt ſuprà de his quibus vt indign. l. indignum. vel quòd princeps hæres inſtitutus eſt, & teſtamentum, ſiue codicilli ſurrepti eſſe nuntiantur, vel quòd

Cauſa fiſcal.

dicatur quis theſaurum inueniſſe in loco publico,vel fiſcali:vel ex præuaricatione fiſcum victum eſſe:vel talẽ deceſſiſſe,qui in capitali crimine eſt damnatus, & bona expreſsè adempta: vel qui timore futuræ pœnæ ſe occidit: vel aliquem poſt mortem reum eſſe:vt ſ.de accuſat.l.ex iudiciorum.vel domum deſtructam eſſe per vim publicam,vel priuatã.ſ.ad leg.Iuliam. de vi publ.l.hi qui vel ab accuſatione receſſum, & ob id de calũnia, vel tergiuerſatione damnatum eſſe:vel rem litigioſam venundari: vt C.de litig.l. fin. vel pœnam fiſco ex contractu priuato deberi.j.eodem l.aufertur. vel quod à Præſide aduerſus legem commiſſum eſſe,vel factum:vt C. de aſſert.l. conſiliarios.& C. ad legẽ Iuliam repetund. l. j. His enim caſibus bona ad fiſcum

Fiſcus. deferuntur: & dicitur fiſcus ſuo iure talia bona occupare. Sed nuntiatio vacantium bonorum quadriennio finitur: vt j.l.j. Dicitur autem Fiſcus, pecunia Regis,ſiue ærarium publicũ, quo tales pecuniæ pœnales reponuntur. Inde dicitur,quòd omnia quæ turpiter quæſita ſunt, vel cum peccato detinẽtur,ſpectant ad fiſcum: vt in l.Lucius.j.eod. Et quòd non capit Chriſtus,capit fiſcus:vt ibi.& xvj.q.vij.maiores.& propriè, quid ſit Fiſcus, & vnde dicatur, ponit Bar. C. eo.ſuper rubrica, li.x. & in l.in prouinciis. in gloſſ. largitionales. C. de muner. & actu. Et de natura fiſci ponit Bald. in quodam conſilio, quod incipit Sanctiſſima & illuſtriſſima.

De captiuis,& poſtliminio reuerſis:& de redemptis ab hoſtibus.

Captiui. Iure gentiũ capti in bello ſerui efficiuntur capientium: vt Inſtitu.de iure nat.§.ius autem gentiũ. Nam Imperatores iuſſerunt captiuos vendere,ac per hoc ſeruare, ne occiderentur. Inſt.de iure perſo.§. ſerui autẽ. & qui ita in captiuitate fuerãt à legitimis actibus prohibebãtur:vt ſ de teſtam.l.lege Cornelia.in fin.& ſ.de liber.& poſthum.l.penult.& vlt.Secutũ eſt au-

Poſtliminiũ. tem poſtea ius poſtliminij:quod eſt ius amiſſæ rei recuperãdæ ab extraneo, moribus & legibus conſtitutum: vt habetur infrà, l.poſtliminium.j.reſponſo. Et dictum eſt Poſtliminium a limine,& poſt:vnde etiam qui ab hoſtibus captus eſt,& in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum rectè dicimus.Nã ſicut in domo limina finem quendam faciunt, ſic & imperij finem, limen eſſe veteres voluerunt: ab eo Poſtliminium dictũ, quia ad idem limen reuertebatur,quod amiſerat:vt Inſtit.quib. mod.ius pat.po.ſol.§.ſi ab hoſtibus.Et competit ius poſtliminij aut

aut in pace, aut in bello. In bello, cùm hi qui nobis hoſtes ſunt, aliquem ex noſtris ceperunt, & intra præſidia ſua perduxerũt: nam ſi ex eodẽ bello is reuerſus fuerit, poſtliminium habet, id eſt, perinde omnia reſtituuntur ei iura, ac ſi captus ab hoſtibus non eſſet: & ſicut antequã in præſidia hoſtium deduceretur ciuis fuit, ita etiam intelligitur reuerſus: vt ſi ad amicos noſtros perueniat, aut intra præſidia noſtra eſſe cœperit. l. poſtliminij. ꝟ. eodem. Sunt autem Hoſtes, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel ipſi populo Romano: cæteri verò Latrunculi, vel prædones appallãtur: & qui à talibus capitur, non eſt ſeruus eorum, nec poſtliminiũ illi neceſſarium eſt. l. hoſtes. ꝟ. eod. vbi Bart. tractat, an hodie inter Chriſtianos locũ habeat ius poſtliminij. *Hoſtes.*

De re militari.

Res militaris dicitur, quæ ad diſciplinã & exercitiũ militiæ pertinet. Hinc dicitur, quòd omne delictum eſt militis, quod aliter, quàm diſciplina communis exigit, cõmittitur: veluti ſegnitiæ, vel contumaciæ, vel deſidiæ. l. omnem. in prin. ꝟ. eod. Et officium regentis exercitiũ non tantum in danda, ſed etiam in obſeruãda diſciplina cõſiſtit. Meminerit enim qui armato præeſt, parciſſimè dare commeatũ, equum militarẽ extra prouinciam ſuã duci non permittere: ad opus priuatum, piſcatum, venatum, militẽ non mittere. l. officium. in princ. ꝟ. eod. Officium Tribunorũ eſt, vel eorum qui exercitui præſunt, milites in caſtris cõtinere, & ad exercitationem perducere, claues portarũ ſuſcipere, vigilias interdũ circumire, frumentationibus cõmilitonum intereſſe, frumentum probare, fraudem menſuræ coërcere, delicta ſecundùm ſuæ autoritatis modũ caſtigare, querelas cõmilitonũ audire, valetudinarios inſpicere. l. officiũ. §. j. ꝟ. eod. Sunt autem militũ delicta quædam propria, quædam cum cæteris cõmunia: propriũ militare eſt delictum, quod quis vti miles admittit, vt eſt trãsfuga, emãſor, deſertor, erro. Transfuga eſt, qui ad hoſtes transfugit, & ſe militem dat cui non licet. Emanſor eſt, qui diu vagatus ad caſtra reuertitur. Deſertor eſt, qui per prolixũ tempus euagatus reducitur. Erro, qui nunquã redit. Pœna militũ huiuſmodi eſt, caſtigatio fuſtium, & verberum, pecuniaria mulcta, munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominioſa miſſio. In metallum autem, & in opus metalli non dabuntur, nec torquẽtur. ꝟ. eo. l. deſertorẽ. §. ij. & iij. Nec alias ſimiles pœnas quæ plebeis cõueniũt: vt ſ. de *Transfuga. Emanſor. Deſertor. Erro.*

pœ.l.mortis.§.iſte.& C.de pœ.l.honor.& C.de quæſt.l.milites. & ideo hodie de conſuetudine non ſuſpenduntur, etiam ex delicto ex quo plebeius ſuſpẽditur: vt dicit gl.in d.l.deſertorem. in ver.torquẽtur. Miſſionum autem ex militia generales cauſæ ſunt tres, honeſta, cauſaria, ignominioſa: de qbus ſ. de teſt.mil.

Miſſio. cauſa.

De caſtrenſi peculio.

In caſtrẽſi peculio filius vicẽ patrisfamiliâs obtinet.l.ij.ſ.ad Macedo.& agit in eo filius ſine conſenſu patris: tex.& ibi Bart. j.eod.l.miles. Eſt autem Caſtrenſe peculium, quod à parentibus, vel cognatis in militia degentibus, donatum eſt: vel quòd ipſe filius familiâs militia acquiſiuit, quod acquiſiturus nõ fuiſſet niſi militaſſet.j.eod.l.caſtrenſe.ita dicit gl.in cap.licet ſepul. lib.vj.& in gloſ.Inſtitut.per quas perſ.nob.acq.§.j.de hoc in l. fori.& ibi Cyn.C.de aduoc.diuerſ.iudic.& C.de inoffic.teſta.l. fi.in quæſt.vlt.& Bar.j.eo.ſi fortè. & l.fi.C.de ſilentia.lib.xII.& Bald.in l.cùm oportet.C.de bon.quæ lib. Illud autẽ quòd miles militia acquirit, quod acquiſiturus eſſet etiã ſine militia id peculium eius caſtrenſe non eſt.dict.l.caſtrenſe.in fin.& ſ. ex quib.cauſ. ma.his qui Reipub. Et in hoc caſtrenſi multa ſunt ſpecialia, quæ hoc titulo tractantur.

Caſtrẽſe peculium.

De priuilegiis veteranorum.

Veteranorum priuilegium inter cætera etiã in delictis habet prærogatiuam, at ſeparẽtur à cæteris in pœnis: nec ad beſtias itaque datur veteranus, nec fuſtibus cæditur.j.l.j. Et veteranis, & liberis veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus.j.l.iij. Sunt autem Veterani quibus honeſte ſacramento ſolutis data eſt immunitas: vt colligitur in l.ij.j.eod. Vel ſunt non ſolùm legionarij, ſed omnis qui qualitercunq; militauit, & honeſtè eſt ab ipſa militia abſolutus.l. ſed & milites.§. veteranus.ſ.de excuſ.tut.& præſertim ſi per viginti annos militauit: vt dicit gl.ſuper rubro.C.de veter.

Veterani.

LIBER L.

Et vltimus huius.

Ad municipales: & de incolis.

MVnicipem facit aut natiuitas propria, vel paterna. infrà, eodem.l.aſſumptio.aut manumiſſio, vt eius originem ſequatur, à quo fuit manumiſſus.infrà, eodem.l. eius. aut adoptio dum durat.infrà, eodem.l.ſi is. Et propriè quidem Municip

nicipes appellantur muneris participes. hinc & Municipiũ ciuitas dicitur: eo quia recepti in ciuitate munera cum ciuibus ſubeunt, id eſt, publica officia. Sed abuſiuè Municipes dicimus ſuæ cuiuſq; ciuitatis ciues, puta Campanos, Puteolanos: qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus eſt, Campanus eſt. Sed & ſi ex patre Campano, matre autẽ Puteolana æquè municeps Campanus eſt, niſi fortè priuilegio aliqua materna origo inſpiciatur: vt C. de incol. l. priuilegio. tunc enim maternæ originis erit municeps: vt puta Ilienſibus conceſſum eſt, vt qui matre Ilienſi eſt, ſit eorum municeps: etiã Delphis, & Ponticis hoc idem tributum & conſeruatum eſt. infrà l. j. §. j. Incola & his magiſtratibus parere debet, apud quos incola eſt, & illis apud quos ciuis eſt. l. incola. j. ꝟ. eod. Et dicitur eſſe Incola, quia illius ciuitatis quam incoluit præcipuis, id eſt, muneribus, ſeu officiis, aut actibus publicis vtitur. l. ſcire. ꝟ. eod. vel qui in aliquam regionem domicilium ſuum contulit: & idem eſt quod Aduena. l. pupillus. §. j. ꝟ. de verb. ſignifi. *Municipes.* *Municipium.* *Incola.*

De decurionibus, & eorum filiis.

Decuriones ſunt dicti, ex eo quòd initiò, cùm deducerentur coloniæ ſub conditione Romanorum, decima pars eorum qui deducerentur conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit. l. pupillus. §. decuriones. ꝟ. de verbor. ſign. de hoc C. de lat. liber. tol. in prin. erat enim Decurionatus ordo quidam in ciuitate, prouidens regimini ciuitatis: & ſunt Conſiliarij ciuitatis: vt gloſ. ſ. quod cuiuſq; vniuerſ. l. nonnulli. & not. C. quæ ſit long. cõſuet. ſuper rubro. Et licet quilibet poſſit mutare domiciliũ ſuum: vt ſ. tit. proxim. l. nihil decuriones tamen, qui ſedibus ciuitatis ad quam pertinent relictis, in alia loca tranſmigrauerint, præſes Prouinciæ reuocabit in patrium ſolũ, & muneribus cõgruẽtibus fungi curet. l. j. ꝟ. eod. Et in quo differat Decurio à Curiali, no. C. eo. ſuper rub. lib. x. Et quem honorem, & quod onus habeant decuriones, not. ibi. in l. j. gl. j. *Decurionatus.* *Conſiliarij.*

De albo ſcribendo.

Album erat tabula quædã, vel paries dealbatus, vel murus, in quo edicta publica prætorum conſcribebantur: vt dicit gloſ. Inſtitut. de act. §. pœnales. & in Clement. dudum. de iudic. de quo Spec. tit. de dol. & cõt. §. reſtat. Et qui tale album corrumpebat, egregiè puniebatur. l. ſi quis id quod. ſ. de iuriſd. om. iud. Et in hoc albo deſcribebantur etiam Decuriones eo ordine, quo quiſque eorum maximo in municipio functus eſt, & prout *Album Prætoris.*

vnuſquiſque eorum in ordinem venit.l.j.ꝟ.cod. Et in hoc albo decurionum & municipum ante ſcribebantur nomina eorum qui dignitates Principis iudicio conſecuti ſunt, & poſtea eorũ qui tantum municipalibus honoribus functi ſunt.l.fi.ꝟ.eod.

De muneribus & honoribus.

Munerum ciuiliũ quædam ſunt patrimonij, quædam perſonarum, quædã miſta. Patrimonij munera ſunt rei vehicularis, ſcilicet præbens vehiculũ ad onus portandum.ſ. loca.l.cùm in plures.§.vehiculum. Item nauicularis, id eſt, præbens nauem, &c.ſ. Decemprimatus, id eſt, cuiuſdã qui præerat decem: idem dicitur Decaprotes: vt ſ.l.iij.§.decaprotes. quia ab iſtis decemprimatibus periculo ipſorũ exactiones ſolenniũ functionum celebrãtur. Perſonalia ſunt ciuilia munera, vt Defenſio ciuitatis, id eſt, vt ſyndicus fiat. Legatio ad cenſus accipiendos, vt patrimonium ſcribatur. Item cura prædiorum publicorum, frumenti comparandi, aquæductus, equorum Circenſium ſpectacula, publicæ viæ munitiones, ac arcæ frumẽtariæ, calefactiões thermarũ, annonæ diuiſio, & quæcunque aliæ ſunt curæ ſimiles iſtis. Et generaliter perſonale munus eſt, quod corporibus cũ labore & ſolicitudine animi, ac vigilantia principaliter exiſtit. Patrimoniale verò eſt, in quo ſumptus maximè poſtulatur. l.j.§.j.& ij.ꝟ.codem. Quod autem ad honores pertinet, etiam is qui in patris poteſtate eſt, filium in poteſtate habet.l.ij.ꝟ.eod. Et qui originem ab vrbe Roma habẽt, ſi alio loco domicilium conſtituerint, munera eius ſuſtinere debent.l.iij.in prin.ꝟ.cod. Quæ autem propriè dicuntur munera patrimoniorum, & quæ perſonalia, habentur ad longum in l.munerum.ꝟ.eo.& de Miſtis, in d.l.munerum.§.miſta.

Vehicularis res. *Nauicularis.* *Decem primatus.* *Perſonalia munera.* *Patrimoniale munus.*

De vacatione & excuſatione munerum.

Licet omnis excuſatio ſuæ æquitati nitatur, ſi tamẽ prætendentibus aliquid ſine iudice, id eſt, ſine cauſæ cognitione credi deberet, aut ſi paſſim ſine tẽporis præfinitione, prout cuiq; libuerit, permiſſum fuerit ſe excuſare, nõ erunt qui munera neceſſaria in rebus publicis obeant.l.j.in princip.ꝟ.eodem. quod malum eſſet: vt ſ.de origine iuris.l.ij.§.poſt originẽ. quare nemini vacatio, vel excuſatio à muneribus tribuitur, niſi cauſa per Iudicem cognita. Eſt autem Vacatio defectio, vel ceſſatio: & vacare, id eſt, deficere: vt infrà de var.& extraordi.cognit.in rubro.& in l.j.circa principium. Item vacare eſt intendere, vel

Vacatio.

operam dare.ſ.de arb.l. non diſtinguemus.§.ex compromiſſo. de quo per Io.An.c.ij.verſi.ſuper ſcol.ne cle.vel mo.Et de vacatione ab officio quẽmadmodũ in hoc titulo accipitur, ponit pulchrè Ang.in cõſilio ſuo cclxxxij.quod incipit: Punctus.Excuſatio autẽ eſt exceptio quæ ab eo proponitur, qui munus,id eſt,officium publicum ſubire haberet animo illud euitandi,vel ſubterfugiendi:de quibus hîc in l.ij.& in l.in hono. *Excuſatio.*

De iure immunitatis.

Titulus ſ.proximus ad munera euitãda, hîc ad euitãdos honores datur: licet quædam leges diuerſis modis in vtroq; ponantur.Vel,ibi de ſubeundis,hîc de euitandis:& eſt ſimilis diuerſitas titulorum.C.de aduoc.diuer.iudiciorum.& de aduoc. diuer.iudicũ. Immunitates datæ perſonis, hæredibus non relinquuntur:ſed generi poſteriſq; datæ,in perpetuum ſuccedẽtibus durãt.l.iiij.j. eod.Et dicitur immunitas priuilegiũ quoddam,vel remiſſio à iure,ad non ſubeunda munera,vel honores conceſſa:qualia multa enumerantur hoc titulo,quædam etiam ſ.tit.proxim.

De legationibus.

Legatio eſt functio publici muneris extra territorium, vel prouinciam, aut locum conſtituendis ſubeunda.Et eſt legatus, principis,vel alterius Reip.nuntius aut orator pro aliqua ambaſiata vel aliquod nudũ: miniſteriũ exercendũ:de quo j.diſt.c. ius gentium.& xcvij.diſt.per tot.maximè in c.nobiliſſimus.Et tales legati,quatenus Reip.cauſa abſunt, habent excuſationẽ à muneribus & honoribus: vt hoc tit. & Inſtit.de excu.tut. §. fi. ponitur etiam hîc pœna eius legati,qui legationem deſeruit,cũ diſtinctione, ex qua cauſa deſeruerit: vt in l.j. & ij. & quandiu habet vacationem poſt reditum,not. in l.Paulus. *Legatio.* *Legatus.*

De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.

Quod ad certam ſpeciem ciuitatis relinquitur, in alios vſus conuertere nõ licet.j.l.j.niſi in caſibus:vt j.eod.l.legatũ.& ſ.de vſufruct.leg.l.legatũ ciuitati.& j.de oper. pub.l.pen. & de polli.l.Imperatores.in fi.& C.de expen.Iud.l.j.lib.xj.Magiſtratus Reipub. non dolum ſolummodo, ſed etiam latam negligentiã, hoc amplius etiam diligentiam debent,id eſt, culpam leuem.l. magiſtratus. infrà eod.& generaliter, quomodo omnes res ad vſum Reipub.ſpectantes, vel eius curã per publicas perſonas geri & adminiſtrari debent,hîc tractatur.

De

De decretis ab ordine faciendis.

Quæcunque ad collegium, vel vniuerſitatẽ pertinent, non aliter tractari debẽt, aut collegio præiudicare, quàm ſi ab ipſo ordine eiuſdem profeſſionis decretũ intercedat. Illaq; decreta quæ non legitimo numero decurionum coadunato facta ſunt, non valent.l.ij.infrà eodem. Non dicitur autem aliter ab ordine factum, quàm duabus partibus adhibitis.l.iij.infrà eod. Si autem duæ partes non adſunt, poteſt inter duas numerari quam ipſa decreuerit.ſ.quod cuiuſque vniuerſ.l.nulli.& l.planè. Et quod ſemel ordo decreuit, non oportet id reſcindi, niſi ex cauſa: vt ſi forte ad publicam vtilitatem reſpiciat reſciſſio prioris decreti. l.quod ſemel.infrà eod.

De operibus publicis.

De operibus quæ in muris, vel portis, vel in rebus publicis fiunt, aut ſi muri extruantur, præſes aditus principem conſulere debet.infrà l.de operibus.qui æſtimabit an locari, vel deſtrui debeant propter pericula.l.ſi legatum.infrà eod.& ſ.ne quid in loco fac.ſi.l.ſi. Et dicitur opus publicum, quod ad vtilitatẽ aut vſum Reip.principaliter pertinet. Et qui huic operi præeſt, Curator operum publicorum appellatur.infrà l.j. circa princ.& l. ij.§.curatores. Cuius officium eſt, obtinere à præſide, ne fines publici à priuatis detineantur: & ſi qui publici ſunt, à priuatis ſeparentur: & publici reditus augeantur. Et ſi qua loca publica vel ædificia in vſu priuatorum inuenerit, æſtimare vtrúmne vendicanda in publicum ſint, an vectigal ibi melius ſit imponi: & illud quod vtilius eſſe Reipub.intellexerit, ſequi.l.ſi legatum.in ſi.infrà eodem.

[C]urator operũ [p]ublicorum.

De nundinis.

Nundinæ ſunt immunitas à principe conceſſa ad habendum generale forum in ſua poſſeſſione, vel villa, vel caſtro: vt ponit glo.in l.j.infrà eod. Et poteſt concedi à ſolo principe: & nõ vtendo, qui impetrauit hoc priuilegiũ decennij tẽpore, vſum amittit.l.j.ĵ.eo. Sunt autem nundinæ neceſſariæ, & hominibus perquàm vtiles: eo quòd & ſummæ prudentiæ & autoritatis apud Græcos Plato in lib.11.ciuilis conuerſationis, in ciuitate bene, beateq; inſtituta, negotiatores in primis neceſſarios dixit. Indiget enim ciuitas pluribus ruſticis, & aliis miniſtrantibus inuehentibus in vrbem, & euehentibus ſingula. Hi autẽ ſunt Negotiatores, qui diuerſas merces afferunt.l.ij.ĵ. eo. Et ſic Nundinæ dicuntur celebratio generalis fori: vt hìc, & C. de nun. & ſ. de acqui-

[N]egotiatores. [N]undinæ.

acquir.poſſ.l.clam poſſidere.§.qui ad nundinas.Ioan.Ann.in c. nauiganti.de vſur.aliter accipit hoc verbũ.ſ.pro ſoc.l.ſocietas. Et ille qui impetrauit ſuper nundinis reſcriptum,nullũ in mercatibus,atque nundinis,ex mercibus negotiatorum debet conuenire, aut venalitiis vel locorum temporali quæſtu & cõmodo, priuata exactione nullum debet inſequi: vel ſub prætextu priuati debiti moleſtiam inferre concurrentibus ibidem.Concurrentes enim habent exceptionem, interim dum ſteterint nundinæ. Qui enim impetrauit reſcriptum,debet eſſe contentus eo commodo,quòd propter forum eius terra impinguatur. Sed alij in nundinis contrahentes bene poſſunt cõuenire debitores ſuos,quos obligauerunt,habentes ibi pergulam,vel ſtationem:vt ſ.de iud.l.hæres.§.proinde.& C.eo.l.j.& in c.j.§.contrahentes.de foro com.lib.vj.

De pollicitationibus.

Pollicitatio eſt promiſſio ſponte, & nemine rogante, facta. Pollicemur enim ſponte,promittimus rogati, vel coacti. Seru. ſuper 1.Aen.Et differt in hoc à pacto,quia Pactum eſt duorum conſenſus,& conuentio.Pollicitatio verò offerẽtis ſolius promiſſum.l.iij.j.eo.Et licet regulariter de iure ciuili ex nudo pacto non oriatur actio,vt diximus.ſ.de pact.ex pollicitatione tamen,quam quis facit Reip.puta opus ſe facturum,vel pecuniã daturum, quis obligatur: & hoc ſi ob honorem promiſerit ſibi decretum,id eſt,ab ordine datum,vel dandum:vel ob aliam iuſtam cauſam.Si verò ſine cauſa promiſerit, non erit obligatus: & ita multis conſtitutionibus & veteribus & nouis cõtinetur: ſi tamẽ ſine cauſa promiſerit & facere incœperit, obligatus eſt qui cœpit.l.j.j.eo.& dicitur cœpiſſe, ſi fundamenta fecerit, vel locum purgauerit, vel ſi locus illi petenti deſtinatus eſt: vel ſi apparatum ſiue impenſam in publico poſuit: vt ibi.

De variis & extraordinariis cognitionibus. & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicatur.

Præſes prouinciæ de mercedibus ius dicere ſolet,extra ordinem officio iudicis implorato,ſed præceptoribus tantũ ſtudiorũ liberaliũ.Liberalia autẽ ſtudia dicũtur ea,quæ Græci Gymnaſia appellãt:vt ſunt Rhetores,Grãmatici,& Geometræ: Medicorũ quoq; eadem eſt cauſa, quæ & profeſſorum, niſi quòd iuſtior,cùm hi ſalutem hominũ agant,illi ſtudiorũ curã: & ideo his quoq; extra ordinẽ ius dici decet.Eſt autẽ extra ordinẽ ius dicere,implorare officiũ iudicis ad mercedẽ conſtituendam, & ſoluend

Cœpiſſe dicitur.

Liberalia ſtudia.

Extra ordinem ius dicere.

ſoluendam,& dandum ſalarium: etiam ſi à principio non fuerit
Cognitionum numerus. cõſtituta merces:vt ĵ.l.j.§.medicorum. & in ipſa rubrica:& ſ.
de dec.ab ord.fac.l.ambitioſa.§.ad idẽ.C.de profeſ.& med.l.me
dicos.l.lib.x.Cognitionum autẽ numerus cùm ex variis cauſis
deſcendat,in genera diuidi facilè non poteſt, niſi ſummatim di-
uidatur in quatuor ſpecies: Aut enim de muneribus ſiue hono
ribus gerãdis agitatur:aut de pecuniaria re diſceptatur:aut de
æſtimatione alicuius,id eſt,fama vel opinione cognoſcitur: aut
Iudex faciens litem ſuam. de capitali crimine quæritur.ĵ.l.pen. Iudex autẽ qui litem ſuã
fecerit,contra æquitatem pronuntiando, non propriè ex male-
ficio obligatus videtur,ſed quia nec contractu obligatus eſt, &
vtique peccaſſe aliquid intelligitur,licet per imprudentiã:ideo
videtur quaſi ex maleficio teneri in factum actione,& inquan-
tum de ea re æquum religioni iudicantis viſum fuerit, pœnam
ſuſtinebit.ĵ.eo.l.fi.& Inſtit.de obl.ex quaſi malefic. circa prin.

De proxenetis.

Proxeneta eſt,qui inquirit voluntates aliquorũ ſecundũ gl.
hìc ſuper rubro. Et dicitur apud nos Licitator ſiue Mediator:
deducitur à προξενέω,quod eſt,concilio,induco: & propriè dici-
tur compoſitor & mediator emibilium & vendibilium. media
videlicet iſta perſona, per quã aliquis contractus celebrandus,
vel ineundus procuratur: & eius merces vel remuneratio dici
Philotropha tur Proxeneticũ,quæ & Philotropha dicũtur.ĵ.l.ij. & iure lici-
to peti poſſunt.ĵ.l.j.Hos & Græci Paranymphos appellãt, præ
ſertim ſi conditionis alicuius ad matrimonium , vel amicitiæ
quærendæ inter aliquos , vel aſſeſſuræ,vel alicuius alterius rei
proxeneta & procurator ſit.Sunt enim huiuſmodi hominũ offi-
cinæ in magnis ciuitatibus non improbabiles,in vẽditionibus,
commerciis,& contractibus licitis:imò vtiles.l.fin.ĵ. eod.

De cenſibus.

Cenſus eſt præſtatio tributi:vel eſt annua pẽſio,quæ de pro-
uẽtibus rerum immobiliũ datur.not j.q.iij.quæſitum. & in quo
differat à tributo ponit Bar.in l.j.ſ.de publ.& vect.& Io. An.in
c.ad audientiam. de præſcrip. & ibi do.Anto. Et in quo differt
cenſus à penſione,not.glo.in Clem.j.de ſup.neg.præl. in verb.
Italia. penſiones Eſt autem ſciendum quòd Italia non præſtat tribu-
tum:quia domina prouinciarum:in Authen. vt om. obe.iudi.§.
hoc conſiderantes.in glo. prouincias. coll.v. ne princeps pro-
uinciarum facta ſit ſub tributo:vt dicit gloſſ.C.ſine cen. & reli.
l.omnes. licet Albericus dicat , quòd eſt ancilla ancillarum,

cauſas vide per Archid.xxiij.q.v.non vos. Sunt enim quædam ciuitates quæ ſunt iuris Italici, vt non ſoluant cenſum, vel tributum Romanis: de quibus l.fin.j.eod.& quædam coloniæ, de quibus in l.j.

De verborum & rerum ſignificatione.

Cùm omne ius, quo vtimur, vel ad perſonas, vel ad res, vel ad actiones pertineat: vt Inſt.de iur.na.§.fi.de quibus omnibus in hoc volumine Pandectarū dictum eſt: ſed quia in his vertuntur multæ dubitationes circa verborū & rerum expoſitiones, & interpretationes, ideo de hoc ponit. Verbum quandoq; ſtrictè ponitur, prout eſt pars orationis ſignificatiuum actionis, & paſſionis: hîc autem largius ponitur ſecundùm denominationē pro qualibet parte orationis. Et dicitur verbū ab aëris verberatu, quod cōmune accidēs eſt omnibus partibus orationis. Rei etiā verbū eſt hîc vt generale accipiēdum pro qualibet re mobili, vel immobili, aut ſe mouēti, vt diximus ſ. de reb.cred. Et verba ſignificant actiuè, ſed res paſſiuè: quia verba ſignificāt, ſed res ſignificantur. Et eſt ſignificare, demōſtrare rem de qua quæritur, ꝓprio nomine ei attributo: ſed hîc largius ſumitur, vt etiā ſi propriū nomen non interueniat, ſed quocunq; modo deſignetur res: vt ſ.ſi certum pet.l.certū. De ſignificatione autem verborum pleniſſimè & perfectiſſimè tradere non poſſumus. Sunt enim quædam, quæ nō recipiunt perfectam doctrinam, vel propter infinitatem, vt in omnibus extraord.criminibus puniendis: vel propter confuſionem rei, vt cùm quæritur, quando ſit mora facta.ſ.de vſur.l.mora. vel propter infidelitatem hominū, vel varietatē perſonarū, vt cùm quæritur, quanta fides ſit habenda teſtibus. Et ideo dicit lex, nō poſſe omnes caſus qui quandoq; inciderint lege comprehendi: vt ſ.de leg.& ſen.con.l.neq;.& l.non poſſunt.& alibi, quòd plura ſint negotia, quàm vocabula.ſ.de præſcrip.verb.l.natura.

Verbum.

Res.

Significare.

De regulis iuris.

Enimvero ſpecialiter omni iure prætorio, & ciuili, per titulos diuerſos tractādo de perſonis, rebus, actionibus, in quibus omne ius cōſiſtit: vt ſ.de ſta.ho.l.j. nunc generales diffinitiōes, ſiue traditiones annectemus. Nec enim nouū eſt, vt quibuſdam ſpecialiter enumeratis, generalis quædā ſubiiciatur clauſula, quæ omnia cōprehendat: vt ſ.ad leg.Aquil.l.ſi ſeruus ſeruum. §.inquit lex. Eſt autem regula multorum ſimilium collectio ſecundū Grāmaticos: vel eſt, quæ rē quæ eſt breuiter enarrat. Et dicitur

dicitur regula, quia regi normam rectè viuendi præbet. Inde *Regula.* Regularis,quaſi rectè viuēs,vel ſub regula viuēs. Dicitur etiā regula,eò quòd rectà ducit,nec aliorſum trahit.Perſius: Appoſita intortos oſtendit regula mores.Eſt enim regula rectitudinis vel certitudinis forma, per quā ſcriptor nouit modū rectè ſcribendi,& ſecator modum rectè ſecandi, & ſic de ſimilibus. Ita per regulas modū rectè iudicandi cognoſcimus.iij. diſtin. regula quaſi regulariter vera quamuis patiatur exceptiones: quia exceptio eſt de regula.xxxij.q.ij.dn̄s noſter. Et conſtituitur regula per verba quæ de ſua natura omnia cōprehendunt: vt ſunt vniuerſalia,affirmatiua,& negatiua.Item per verba negatiua,& indiffinita,quæ æquipollent vniuerſali.C. de hæred. *Officium regulæ.* vend.l.vlt.Officiū regulæ eſt,plures ſimiles caſus ſimul iungere clauo rationis.ī.eod.l.j.ibi, quaſi cauſæ coniunctio eſt, &c. Et ſolet dici,quòd per regulā non ſtatuitur ius, ſed ex iure ſumitur regula:& ideo, propriè loquēdo, dici debuiſſet,nō De regulis iuris,ſed De iure regularum. Allegatur tamē regula pro iure,non tam ex origine,quàm ex forma.Et potior eſt eius cauſa,pro quo facit regula:habet enim aduerſarius neceſſe oſtendere rationem,quare in illo caſu regula non loquatur.vt dicit gloſ.eod.titu.lib.vj.ſuper rubro. Quid autem ſit ius,& vnde dicatur,dictū eſt ſ̄.de iuſti.& iur.Et ſumitur hîc pro noſtro iure, ſcilicet ciuili,non canonico.

CODICIS IVSTINIANI TITVLI.

***

LIBER iſte, ſecundus ex principalibus legum voluminibus, Codex diui Iuſtiniani dicitur: & κατ' ἐξοχὴν, id eſt, per eminentiam, vel per Antonomaſiam,id eſt,vice proprij nominis Codex appellatur. Sicut ſe habet Vrbis,& Poëtæ, Apoſtoliq; vocabulum: vt Inſtit. de iur.nat.§.ſed quoties.& fortè ideo,quia Codex dicitur à cogendo. Cogere enim vel imperare propriū eſt Imperatoris,vt eius nomen denotatur,cuius eſt hic liber. Et hæc eſt præcipua

legis virtus.ff.de legi.& ſe.con.l.legis. Vel dicitur à cogendo,id eſt,componendo, vel congregando:ſicut fructus dicũtur cogi. ff.de peti.hæred.l.à patre.§.vit. Verg. Tityre coge pecus. Iuſtiniani dicitur,ad differentiã trium veterũ codicum : Hermogeniani, Gregoriani,& Theodoſiani : de quibus j. Nam intentio domini Iuſtiniani eſt ex illis tribus codicibus, & extrauagãtibus conſtitutionibus,hunc codicem componere. Finis autem, ſiue vtilitas, ſumma eſt : quia hoc opere perlecto facili modo erit acceſſus ad tutiores cauſarum diffinitiones: & quia ex hoc nouo codice reſultabit recitatio diualium conſtitutionum, & quia non eſt opus maxima mole pecuniarum. *Iuſtinianus.*

In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, Codicis domini Iuſtiniani ſacratiſſimi principis perpetui Auguſti, repetitæ prælectionis libri primi, Conſtitutio prima, de nouo codice faciendo.

Imperator tractaturus de Iuſtitia & iure,præmittit tres cõſtitutiones,quæ vicem obtinẽt procemij.In quibus auditorem beneuolum,docilẽ,& attentum reddit. Et in hac prima conſtitutione imperat,vetat,permittit,punit: quæ quatuor ſunt legis virtutes.ff de leg.& ſe.con.l.legis. Imperat,cùm decẽ Philoſophis.id eſt,viris prudentibus cõmittit, vt codicem componãt: vt j.eod.§. ideoq; ad hoc,vſque illuc:ita tamen, &c. Permittit, additionem, detractionem, mutationẽ:vt ibi, adiicientes,&c. Vetat,ex alio codice recitationem fieri:vt in fin.l. Punit, vt j.l. proxi.§.falſi. Docet etiam, quòd ipſe ſit aggreſſus:cùm tradat hæc neceſſario corrigenda eſſe, &c.& ita quodam modo ſuum opus commendat. *Nouus codex fac.*

De Iuſtiniano codice confirmando.

Superior cõſtitutio facta fuit nondum compoſito hoc codice:hæc autẽ cùm iam erat completus, vt probatur infra ead.l. §.iiſdẽ prudẽtibus.& ideo ponit in rubrica de Iuſtiniano codice confirmando:quia antiquum codicẽ reiecit,& hunc confirmat.In principio autem huius conſtitutionis cõmendat vtilitatem ſui operis,probando qualiter ad Rempublicã ſpectat. Secundò mandatũ certis perſonis repetit iniunctũ, & eorum ſtudiũ comprobat. Tertiò tradit de vi legum, & adiicit de pœna allegantium illicitas leges. Circa compilationem autem librorum legalium colligi poteſt, quòd decem fuerunt compoſitores primi Codicis Iuſtiniani : vt s̃.in conſtitut.prima. ſicut *Compoſitores codicis.*

etiam decem viri fuerunt in petendis tabulis.ff.de orig.iur.l.ij. §.exactis. & vij.diſtin.cap.fuerũt.Item tres in Inſti.vt in procœ. eiuſdem §.cùmq; hoc Deo.Et quindecim in compilatione Digeſtorum:vt Inſtit.in procœ.§.quas ex omnibus. & infrà de vet. iur.enu.l.ij.§.quæ omnia. Item quinque in compilatione noui codicis.infrà tit.proxi.Ita dicit gloſ.s̃.in conſtit.j.

De emendatione codicis Iuſtiniani, & ſecunda eius editione.

Hæc conſtitutio quatuor continet partes.Primò enim dicit, qualiter curat componere leges ad negotia dirimenda. Quod patet,quia iam fecit codicem,& confirmauit eundem. Secũdò dicit,quòd poſt prædictum codicem factum, fecit ipſe multas conſtitutiones,corrigens,& immutans leges de his quæ erant in codice,quæ conſtitutiones cùm non eſſent in corpore codicis,mandauit quibuſdã ſapientibus, vt primũ codicẽ diſſoluãt, & iſtas interſerãt,& alias immutẽt, vt eis videbitur,& ſic nouũ librum faciant. Tertiò dicit hoc eſſe factũ, & ideo mandat eum ſeruari,& nullam aliam Imperatoris legem,niſi de nouo faciat. Si autem aliquid fuerit ſcribi neceſſarium,in ſpeciali libro nouellarum nomine aſſignabitur. Quartò & vltimò mittit cum ſenatoribus Conſtantinopolitanis.

De ſumma trinitate,& fide catholica: vt nemo de ea publicè contendere audeat,aut diſputare.

Iuſtinianus æquitatis iuſtitiæq; ſtatuta inquiſiturus, præmittit de ſumma trinitate,à qua iuſtitia (ſicut ex eius diffinitione patet) ducit originẽ, & omnis æquitas ſplendeſcit in lucem: & quia ſuper ſumma(id eſt,in æternũ benedicta) trinitate noſtra fides(quæ dicitur Catholica,ideſt, vniuerſalis) conſiſtit, ideo de ea ponit. Vel quia tractaturus eſt de iuſtitia, de eius parte præcipua prius exorditur,id eſt,de religione. Religionis autẽ principiũ eſt fides:cùm omne quod nõ eſt ex fide, ſit peccatũ. extra de præſcrip.cap.fi.& xxviij.quæſt.j.cap.j.& noſtra reparatio à fide ſumpſit exordiũ: & nil boni poſſit ſuperædificari vbi fidei deficit fundamẽtũ.j.queſt.j.c.cũ Paulus. Ideo Iuſtinianus ſui operis poſuit ſummã trinitatẽ,& fidei catholicæ fundamentũ:vt dicit gl.hic ſuper rubro.de qua quia publicè tractari ſæpe nõ expedit,ſupponit vt nemo de ea,&c. Et dicitur ſũma, quia maior,imò maxima eſt õniũ rerũ:vtpote cùm ab ea, tanq̃ à prima cauſa,omnia procedũt. j. de vet.iur.enu.l.j.circa prin.

Summa trinitas.

Trinitas dicitur, propter perſonas quæ in diuinitate cõſiſtunt: vt enim alius eſt pater, alius filius, alius ſpiritus ſanctus: ita alia eſt perſona patris, alia filij, alia ſpiritus ſancti: non tamen tres Dij, ſed vnus tantũ Deus: nec tres trium perſonarum ſubſtantiæ, ſed vna tantum, quæ Græco vocabulo οὐσία, id eſt, indiuiſa ſubſtantia dicitur: vt ſ. eod. l. ij. Eſt itaq;, vt iam dictũ eſt, trinitas in perſonis, vnitas in ſubſtantia, deitate, eſſentia, maieſtate, gloria, æternitate, immenſitate, incommutabilitate, omnipotentia: cuius laus, honor, virtus, & magnificentia per infinita ſeculorũ ſecula. Fides autem quãdoque ponitur pro promiſſione: vt Inſtit. de rer. diui. §. venditæ. quandoq; dicitur propoſitũ, ſiue mentis intentio, in cõtractu, vel extra contractum adhibita: vel ſi fuerit in re alterius contrahentis, vel non cõtrahentis, adhibita ad eum decipiẽdũ, vel vt ei præiudicetur, dicitur mala fides, ſeu intẽtio. Cæterùm ſi fuerit vt tibi cõſulas, nec quenquã fallax, dicitur bona fides, credulitas: & in hac ſignificatione ſumitur hîc. Vnde Apoſtolus: Fides eſt ſubſtantia rerũ ſperandarum, argumentũ non apparentium. Et intellige credulitas, non cuiuſſibet rei, ſed circa trinitatẽ, & ea quæ ſalutis ſunt æternæ. Et dicitur Fides ideò, quia fiet, omnino enim futurum eſt quod ſperatur. Vel dicuntur à fidis, quæ Græcè χορδὴ dicitur: Sicut enim in cithara chordæ cõſonare debẽt ad perficiendam melodiã, & ita & inter amicos animi: ita ad Deum, & cum Deo pectora noſtra & corda cõſonare, & quadrare debent, ad conſtituendam cõſonantiã ſalutiferã, & cœleſtem harmoniam. Dicitur autẽ Catholica, id eſt, vniuerſalis, & vbique porrecta. Vnde dicitur in regio poëmate: In omnem terram exiuit, &c. Hinc & imperator hîc, Cunctos populos, inquit, &c. Quæ autẽ ſit fides catholica, & quid de indiuidua trinitate, ac incarnatione verbi credere debeamus, altior eſt materia, quàm præſens hoc opuſculũ vel capere, vel profeſſio noſtra explicare queat. Credimus autẽ autoritatem Apoſtolorum, & Euangeliſtarum, cæterorumq; eccleſiæ Dei fundatorum. Item conciliorũ quatuor Niceni, Conſtantinopolitani, Calcedonij, & Epheſini: vt j. eod. l. cunctos. & l. victor. §. ſuſcipimus. Malè autem credentes multis pœnis afficiũtur, quæ explicantur. j. de hæred. & ma. l. j. ij. & l. quoniã. Sed & quædã ponuntur. j. co. l. j. §. reliquos. & l. nullus. §. ſciant. & §. qui verò. Bene credẽtes præmio vitæ æternæ afficiuntur, ſi tamen aqua & ſpiritu renati, & tabulã pœnitentiæ poſt naufragium peccati arripuerint: vt infrà l. j. §. hanc.

Fides.

De ſacroſanctis eccleſiis, & de rebus & priuilegiis earum.

Quia mater fidei & religionis eſt Eccleſia: vt j. eodem. iubemus. ij. in fi. j. reſponſo. ideo de ſacroſan. eccl. ponit. Cui Eccleſiæ opus eſt rebus tam diuino cultui, quàm perſonarũ ibidem deſeruientium vſui ſuppeditantibus. Si quidẽ res ſunt neceſſariæ his, qui in eccleſiis obſecundãt diuinis myſteriis. Qui enim altario ſeruit, de altari etiam viuere debet, ſecũdùm Apoſtolũ. Ideo ſubiungit, de rebus. In quibus quoniam eccleſiæ multis gaudent priuilegiis, ideo dicit, De priuil. earum. Eccleſia autem multis modis dicitur: Aliquando dicitur locus cõſecratus, parietibus circundatus, vbi conſueuerunt Deũ timentes peccatorũ veniam poſtulare: vt in Authẽ. vt lic. matri & auiæ. §. quia verò cõperiuntur. Et in hac ſignificatione ſortitur priuilegia multa: & eſt vnũ, quia non cõceditur humanis corporibus vt ibi ſepeliantur, vel vt morentur in choro cum clericis. j. eodẽ. l. nemo. Et alia duo notantur in defenſione fugientium & quiete orantium: vt j. de his qui ad ecc. confu. l. pen. & vlti. Et vnum in autoritate quam manumiſſioni præſtat, quaſi ipſa ſit coram iudice facta: vt j. de his qui in eccl. manu. l. ij. Et aliud in prohibita habitatione, vt infra de Iudæ. & cœl. l. in ſynagoga. Sequẽs in prohibita omnino eius alienatione, etiam ſi monachi fame perirent: vt in Authen. de alien. & emphyt. §. & quoniam. Secundò eſt eccleſia omniũ fidelium collectio. Et in hac ſignificatione multa ſortiũtur priuilegia circa dignitates quæ denegantur hæreticis, & cõceduntur fidelibus. j. de epiſc. aud. l. nemo. & l. iubemus. & in Authen. iuſiurand. quod præ. ab his qui ad. Tertiò dicitur eccleſia perſona conſtituta ad ſeruiendum Deo, vel collectio perſonarũ plurium ad idem deſtinata. Et in hac ſignificatione multa ſortitur priuilegia. j. eod. l. pen. & vlti. & ſ. eod. l. j. & de hæred. inſtit. l. collegium.

Eccleſia.

De epiſcopis & clericis, orphanotrophiis, & xenodochiis, prochotrophiis, & aſiſteriis, & monachis, & priuilegiis eorum: & caſtrẽſi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis, ſeu permiſſis.

Inter clericos Epiſcopus maiorẽ obtinet gradum. Eſt enim epiſcopatus culmen dignitatum: vt dicit glo. in cap. ij. de præb. lib. vj. Et dicitur Epiſcopus ab, ἐπὶ quod eſt ſuper, & σκοπὸς, quod eſt ſpeculatio. itaq; inſpector vel ſuperintendẽs dici poteſt. viij. quæſt. j.

Epiſcopus.

quæſt.j.qui epiſcopatũ.& xxj.diſt.cleros.habet enim ſuperintẽdere circa cleros,& circa omnes ſubditos.xvj.q.vij.oẽs baſilicę.Sic & in archiepiſcopo,& patriarcha:vt in Auth.eo.tit.§.ſanctiſſimus.& §.vt autẽ omnis.Vnde & poteſt dici in eminẽti ſpecula exẽplo rectoris prouinciæ cõſtitutus:vt j.de pri.ca.l.j.Clericus autẽ dicitur à κλῆρος quod eſt ſors:quia in ſortem domini electi ſunt.cap.cũ ſecũdũ Apoſtolũ.de præb.& d.c.cleros.Horum officiũ eſt,vt Deo ſeruiãt,ſua diſtribuãt,ludis ſe nõ immiſceant,nec ſpectaculis,nõ fideiuſſionibus pro publicis tributis, vel cõductionibus alienarũ poſſeſſionũ,nec curatores vel procuratores litiũ,nõ paſſim tutelis ſe immiſceãt.j.eo.l.ij.& l. decernimus.& in Auth.eo.tit.§.presbyteros.In caſtrenſi peculio clericorũ diſtinguitur Epiſcopus ab aliis clericis.Nam epiſcopus hoc ipſo quòd Epiſcopus eſt,ſui iuris eſt, ſicut & in multis aliis dignitatibus eſt:vt in Auth.cõſti.quæ de dig.§.pe.& antep. & ideo nõ dicitur habere peculiũ:vt j.de inoffi.teſt.l.vlt. ſed patrimoniũ,vel res ſuas proprias,in quibus licet ei teſtari, ſi probatũ fuerit eũ habuiſſe ante epiſcopatũ,vel poſt epiſcopatũ,iure tamẽ cognationis vſq; ad quartũ gradũ. Cæteræ autẽ res reſeruanẽ dominio eccleſiæ.Præsbyter autẽ,vel quis clericus,bene poſſunt eſſe in parẽtũ poteſtate:& res ad ſe pertinẽtes habẽt in quaſi caſtrẽſi peculio:vt & teſtari poſſint in eis:ita tamẽ vt parentes eorũ legitimã ferãt:vt in Auth.eo.tit.§. præsbyteros autem.Redẽptio autẽ captiuorũ per quẽ fieri debeat,& qualiter, habetur.j.eo.nulli.& in Auth.de eccle.tit.§.ſi quis autẽ.Qui autem clerici nuptias cõtrahere poſſunt,habetur in Auth. de mona.§.quod fieri.& in Auth.quo opor.epiſcopos.§. neq; autẽ. & de nupt §.ſed & ſi quis.& extra qui cle.vel vo.per to.Cõuerſatio autẽ mulierũ omnimodo eſt interdicta epiſcopis, & monachis,alioqui epiſcopus priuatur epiſcopatu.Presbyteri autẽ& diaconi & ſubdiaconi,cũ eis perſonis,quæ effugiũt omnẽ ſuſpicionẽ,vt cũ matribus & ſororibus cõuerſari poſſunt: vt in Authen.eo.tit.§.presbyteros.& quomo.opor.mon.viuere.§.nõ ingrediẽtur.de hoc de coha.cle.& mul.Orphanotrophi ſunt receptatores puerorũ ambobus parẽtibus orbatorũ.Brephotrophi ſunt gubernatores pauperũ infantũ.Ptochotrophi ſunt pauperũ ſuſtẽtatores.Aſſiſteriæ autẽ ſunt fœminæ debiliũ ſuſtentatrices.Xenodochion,locus eſt vbi pauperes peregrini recipiũtur. Gerontocomiũ eſt locus vbi ſenes & valetudinarij, & propter ſenectutẽ tantum infirmi homines curantur.glo.in c.tributum.

Clericus.

Orphanotrophi.

Brephotrophi.

Ptochotrophi.

Aſsiſteria.

Xenodochion.

Gerontocomium.

§.ſancimus.xxiij.q.viij.hinc dicit glo.in c.iij.de reli.Deponitur in brepho,hieron,orpho,pthochoq́;,xenon, Infirmus vetulus, puer,orphanus,& peregrinus.

De epiſcopali audientia: & de diuerſis capitulis quæ ad ius,curamq́;, & reuerentiam pertinent Pontificalem.

Epiſcopalis audientia. Epiſcopalis audientia,eſt iuriſdictio ipſius Epiſcopi,quā habet in ſuos clericos,quādoq; ex neceſſitate:vt ſi clericus conueniatur ciuiliter,vel pro crimine eccleſiaſtiquo:vt in Auth.de mand.princ.§.ſi verò canonicum. & in c.ſi quis contra. de for. comp. Quandoq; ex volūtate:vt j. eo. ſi quis ex conſenſu.ſcilicet de cauſa pecuniaria,non criminali:vt ff.de arb.l.non diſtinguemus.§.itē Iul.& hoc cùm eligitur vt arbiter. Sed & vt Iudex ordinarius eligi poteſt: vt j.eo.l.epiſcopale. & ff.de iu.l.j. Aliquando etiā deſideratur ex neceſſitate in quibuſdam negotiis,quæ non omnino formam iudicij habent: vt in alienatione rei eccleſiaſticæ:vt in Auth.de alien.& emph.§.per eos verò.& §.ab illis, & in ti.de ann.except. l. vt perfectius. & infrà eo. l.ſi præſens. *Epiſcopi cura.* Ad curam autē & reuerentiam, id eſt, ad reuerēdam ſolicitudinem Epiſcopi multa ſpectant:ſcilicet vt curam habeat de incarceratis,& de redemptione captiuorum, & vt puniātur damnati,& ſimilia:vt j.eod.l.adiectos.& l.Iudices.& l.Chriſtianos.& in Authen.de ſanct.epiſc.§.pen.

De hæreticis, & Manichæis, & Samaritanis.

De miniſtris catholicæ fidei,& eorum priuilegiis dixit:nunc de aduerſariis,& eorū pœnis: ſcilicet de hæreticis in genere, & *Hæreticus* ſpecialiter de Manichæis & Samaritanis, qui perfidiores hereticis ſunt,& maiori digni pœna.Eſt autem hæreticus qui vel leui argumēto à iudicio catholicæ religionis & tramite detectus fuerit deuiare:vt j.eo.l.ij.Vel qui nō eſt membrum fidei catholicæ eccleſiæ:vel qui eſt diuerſarum hæreſum:vt in Authen.de priui.dotis.col.viij. Vel qui non credit ſecundū quod prædicāt quatuor concilia:vt j.eo.l.quicunq;.Dicitur ab αἵρω, vel αἴσμαι, quod eſt opto, ſeu eligo:vnde etiam Aphæreſis, apud noſtros ablatio dicitur,& Diæreſis quæ eſt diuiſio,& Synæreſis quæ eſt *Hæreſis.* diuiſorum coniunctio.Dicitur itaq; Hæreſis optio,ſiue electio. eligunt enim hæretici ſectam ſpecialem, & catholicæ religioni contrariā,vel diuerſam.Cicero in Para. Eſtq; in ea hæreſi,quæ multum ſequitur florem orationis.Hæreticorum autē quidam prædicant turpiora,& in maximo ſunt errore:vt Manichæi,Samarit

maritani, Borboritæ, Pagani, Montaniſtæ. Taſcodrogi & Orphitæ: quibus omnis legitimus actus interdicendus eſt: vt j. eo. quicũq;. & l. multi. §. idcirco. & cũ alijs hominibus nihil ex legibus vel moribus habẽt commune: & omnino tamẽ rei læſæ maieſt. tenentur. j. eo. l. Manichæos. Et ſunt Manichæi qui Chriſtum dicunt nõ eſſe: vt dicit gl. j. d. l. Manichæos. & extiterunt à quodam Perſa, qui vocatus eſt Manes: hic duas naturas & duas ſubſtantias introduxit, ideſt, bonam & malam: & animas ex Deo quaſi ex aliquo fonte manare aſſeruit: teſtamẽtũ vet⁹ reſpuũt, nouũ ex parte recipiũt. Ita dicit tex. xxiiij. q. iij. c. quidam. vbi variæ ſectæ hæreticorũ. & in l. Arriani. j. multi hæretici nominantur, qui omnes in d. c. quidam exponuntur. *Manichæi.*

Ne ſanctum baptiſma reiteretur.

Rebaptizare baptizatũ genus eſt hæreſis: ideo poſt hæreticos ponitur hæc materia prohibẽs, ne ſanctũ baptiſma domini reiteretur. Et quidem ſi certũ eſt aliquem eſſe baptizatum ſemel, non debet iterũ baptizari: alioqui baptizato & baptizãti vltimũ ſuppliciũ imponitur, quod mortem interpretamur. infrà eod. l. ij. Vbi autem aliquis non eſt baptizatus ſemel, ſed Chriſtianus tantum, & ita Catechumenus vel catechizatus, vel initiatus miniſteriis orthodoxorum, poſtea baptizatus ſecundùm morem hæreticorum, imponitur baptizanti & baptizato pœna exilij, & decem librarum auri. j. eod. l. vlti. de hoc in c. ij. & c. quædam. de hæreti. & in titu. de ſacra. non iter. per totum. *Baptiſmi reiteratio.*

De apoſtatis.

Apoſtatæ plus quàm hæretici ſunt: & ſunt hi, qui nomine Chriſtianitatis inducti ſacrificia poſtea fecerint, vel facienda mandauerint, fidem polluendo, quàm Deo dedicauerint, & perdationem diuini miniſterij in prophana migrando. Eſt enim apoſtaſia à noſtris dictũ refugium, vel rebellio. Inde Apoſtata. Et quæ ſit eorum pœna ponitur hîc in l. j. ij. & iij. & in l. apoſtatarum. & in c. pen. & fi. extra eod. titu.

Nemini licere ſignum ſaluaroris Chriſti in ſilice, vel marmore, vel humi ſculpere, vel pingere.

Signum crucis humi ponere eſt contrariũ religioni: eſt enim ab hominibus adorandũ, & venerandum: & ſi in manibus alicuius geſtatur, ei dẽbemus cũ deuotione aſſurgere: & ſi alicubi poſitũ emineat, honorem debemus impendere. Ideo prohibetur hîc, ne humi ponatur: vel in aliqua materia humi poſita ſculpatur, aut depingatur, ne pedibus cóculcetur. Qui poſuerit vel

poſitum nō leuauerit, grauiſſima pœna mulctatur, quam mortem interpretamur. ff. de pœn. l. vlt. & j. eodē. l. j. de adoratione crucis habetur de con. diſt. iij. crucis. & in cap. ſi canonici. §. fin. lib. vj. & in clemen. vna. de ſum. trin.

De Iudæis & cœlicolis.

Iudæi antequam dn̄m noſtrū crucifigerēt nō grauabantur, imò priuilegiis gaudebāt, & populus peculiaris vel ſpecialis dn̄i dicebantur. *Iudæi.* Dicti enim erāt Iudæi quaſi Deū vidētes, ſecundùm interpretationē Io. An. ſuper rubro. extra, eo. tit. Vel dicūtur à Iuda: qa illa tribus erat præſtātior cęteris. Archi. l. vj. diſt. domus. Poſtea autem perdiderunt priuilegia ſua ex delicto. j. eo. l. iuſſio. Ita vt nō immeritò de eis dictum ſit: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit, id eſt, intelligere noluit: cōparatus eſt iumētis, ſimilis illis factus. Iudæi enim, vt Plin. lib. xiii. nat. hiſt. ſcribit, gens eſt cōtumelia numinū inſignis: Et ideo ab omnibus dignitatibus & officiis publicis inter Chriſtianos repelluntur. j. eod. l. vlt. *Cœlicolæ.* Cœlicolæ autem dicuntur, qui cœlum quaſi Deū colūt, vel cœli planetas: ſcilicet Solem, Lunam, vel ſtellas. Et hi licet Chriſtiani ſint, cæterorū tamē hæreticorū pœnā patiuntur, niſi reſipiſcāt, & ad venerationē Chriſtiana cōuertantur: quicquid enim à fide Chriſtiana diſcrepat, legi Chriſtianæ contrariū eſt. j. eo. l. cœlicolarum. hi & Planetiſtæ appellantur. *Planetiſtæ.*

Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel paganus, vel Iudæus habeat, vel poſſideat, vel circuncidat.

Mancipiū Chriſtianū, id eſt, ſeruus ab hæretico, pagano vel Iudeo poſſideri non debet: ſiue erat Chriſtianū tempore emptionis, ſiue poſt emptionē fuerit factū Chriſtianū vel deſiderat fieri. Debet em̄ Iudæus iſtud venale exhibere intra mēſem, & iuſta conditione vendere, non amplius xij. ſolidis, id eſt, aureis: quòd ſi perniciosè id retinere contendit, & mancipiū & pretiū pdit. l. j. & ij. de Iudæis. extra, & ſ. de epiſ. & cle. l. vlt. & j. e. l. j. in fi. Itē imponitur capitalis pœna hæretico hoc ipſo, q̄ habuit: vt j. eo. l. j. vel circunciderit, vt ibi. de hoc liiij. diſt. c. fraternitatē.

De paganis, & templis, & ſacrificiis eorum.

Pagani, id eſt, Saraceni dicūtur, qui deos innumeros, deaſq́; imò dæmones colunt & adorant. *Paganus.* Et dictus eſt Paganus, id eſt, villanus, hoc eſt, in villa natus: nā cùm iuxta fontem qui Græcè πηγὴ dicitur, villa fieri cōſueuerit, deductū eſt vocabulū paganus, id eſt, villanus. Iuuenal. Cuius falſum producere teſtem

contra

contra paganum poſſit. Et Perſius: Ipſe ego ſemipaganus. Hinc & Paganus dicitur, qui non eſt miles. C. de inoffi. teſta. l. fi. Inde & Paganus dici poteſt quiſquis militiam fidei orthodoxæ non ſuſceperit, & in pagis, hoc eſt, ſeparatis & diuerſis ſectis à fide noſtra detinetur: & ſic capitur toto hoc tit. Tales ſacrificia ſua, puta cũ immolatione bidentum, aut aliarũ pecudũ, ac exenteratione extorum, inſpexioneq; illũ & inteſtinorum, ac aliis ſuperſtitioſis diuinationibus facere prohibentur. Item templa ſua clauſa habeant ſub pœna mortis, & amiſſione bonorum. j. eod. l. j. Item omnia templa paganorũ applicantur Reipub. vt Imperator ea vbicunque velit poſſit dare: ſicut Phocas Cæſar fecit beato Bonifacio de templo quod vocabãtur Pantheon, id eſt omnium Deorum. j. eo. l. omnia.

De his qui ad eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant: & ne quis ab eccleſia extrahatur.

Confugiente ad eccleſiam

Inter cætera priuilegia quæ habet eccleſia, hoc præcipuum eſt: ne confugientes ad eã alicuius temeraria autoritate abſtrahantur, cũ tali diſtinctione, ſint liberi vel ſerui: ſi ſerui, vel coloni, vel aſcriptitij, vel liberti, vel aliæ perſonæ de alicuius familia, tales ſine magna mora reſtituuntur dominis ſuis, vindicantibus in eos, vbi acriter deliquerunt: aut ſi non deliquerũt acriter, fiat remiſſio ex humanitate, intercedẽte religioſo œconomo: & ſacramẽto præſtito à domino, quòd ob cauſam illam non lædat eos. j. eod. præſenti. §. ſanè. & l. ſi ſeruus cuiuſquã. & in Authen. de ſanct. epiſc. §. ſi quis autem ad monaſticã. Hoc ſi ſeruus confugerit ad eccleſiam ſine armis: alioquin continuò domino, vel a quo receſſit, indicetur: ſi ei copia abſtrahẽdi denegetur: & hoc vbi confugit ad eccleſiam propter ſuum delictum: alioqui ſi propter ſæuitiam domini, compellatur dominus vendere ipſum bonis conditionibus, id eſt, ne amplius reuertatur in poteſtatẽ domini. ff. de his qui ſunt ſui vel alie. l. ij. niſi fortè mallent redire: & tũc reſtituentur, vt dictum eſt. j. eo. l. vlt. in fi. Si autem liberi confugerint ad eccleſiã: aut hæretici, aut Chriſtiani, vel Iudæi. Si hæretici vel Iudæi, non ſuſcipiantur, vel retineantur, niſi conuerti, vel reuerti velint ad fidẽ. j. eo. l. j. Si autem Chriſtiani, habent promiſſionem ſecuritatis à præſide loci vſq; ad xxx. dies, &c. vt in Authen. de mand. prin. §. ſed neq;. & fiat poſtea, vt j. eo. l. præſenti. Sed ſi qs temeritate ſua confugũ extraxerit de eccleſia, aut extrahere conatus fuerit,

rit,tanquã crimine læſæ maieſt.commiſſo tenetur.& vltimum ſuppliciũ patietur.j.eod.l.fideli.& l.vlt.in princip.niſi confuga erat homicida,vel adulter,vel raptor virginum:vt in Auth. de mand.Princip.§.neq; autem homicidis. De hoc in c. inter alia. & cap.fin.extra de immun.eccleſ.

De his qui in eccleſia manumittuntur.

Manumitti in eccleſia. Sicut eccleſia fugientibus fauet,ita & manumittendis:quia in eccleſia corã epiſcopo & ſub aſpectu plebis manumiſſus,perinde habetur,ac ſi apud Iudicem manumiſſus eſſet. Nam iſtæ duæ ſpecies manumiſſionis parificantur:vt inſtitu.de liber.§.j. Ita tamen quòd manumittens ſuam priuatam ſcripturã de libertate danda exponat.In qua & ſigillum ſuum debet apponere:vt.j.eo.l.j.Quid autem ſit manumiſſio dixi in ff. in proprio titulo.

De legibus & conſtitutionibus Principum & edictis.

De diuinis dictũ eſt:nunc de humanis ſacris, nam leges ſacræ ſunt.j.cod.leges ſacratiſſimæ.quæ conſtringunt hominum vitas ad ſanctè beateq; viuendũ. *Lex.* Lex quandoq; ponitur ſtrictè pro ſtatuto pop.Rom. quandoque largè pro omni rationabili ſtatuto:& ita regula eſt iuſtorum & iniuſtorũ:vt dicitur in trãſlatione Græca.ff.eo.l.ij.Vnde dicitur,Ipſi legem non habẽtes, ſibijpſis lex ſunt. *Conſtitutio Principis.* Conſtitutio verò Principis, & Edictum,legis partes ſunt:& differt conſtitutio ab Edicto : quia cõſtitutio poteſt eſſe generalis & ſpecialis:vt in ff. de conſtit.Princi.l.j.§.hæ ſunt.& §.planè. *Edictum.* Edictum verò eſt Principis generale ſtatutum. infrà eod.l.iij.de his dixi ff.de leg.& ff.de conſtit Princ.

De mandatis principum.

Quia mandata ſunt conſtitutiones ſpeciales Principis, ideo poſt tit.prox.ponitur. *Mandatum.* Eſt enim Mandatum non quælibet conſtitutio,ſed ea duntaxat, quam præcipit Imperator: qualiter is eligitur magiſtratus laudabiliter gubernare prouinciã poſſit: & dicitur ſanctio:vt in Auth.de mand.princip.Et per totam legẽ illam docetur magiſtratus qualiter debeat ſe habere.Et differt Mandatũ à Cõſtitutione,ſicut ſpecies à ſuo genere. Circa mandata autẽ hoc generale eſt,ſiant vel non fiant gratia adminiſtrationis gerendæ, vt nõ credatur aliquis ea habere,niſi ſacras literas Principis oſtẽdat:& ita plus creditur hoc caſu literis,quam teſtib⁹.ſ.de ep.& cl.l.ſi qua.§.vl. In procuratore autẽ qui agit nomine meo nõ exquiritur,habeat literas vel non:ſed

qualitercunque probet ſe habere mandatum, vel caueat rem ratam dominum habiturum. infrà de procur. l. j.

De ſenatuſconſultis.

De materia huius tituli dixi ff. eod. tit. & de orig. iur.

De veteri iure enucleando: & de autoritate iuriſprudentium, qui in digeſtis referuntur.

Duæ partes legis, ſcilicet conſtitutio & ſenatuſconſultū expeditæ ſunt: ſupereſt de Plebiſcitis, & prætorum edictis: & ita de enucleatiōe veteris iuris: in cōpoſitione enim veteris iuris quidam maiorem, quidam minorem ſcientiam habuerunt: de quibus hîc. Dicitur autē Vetus ius, quia ab vrbe Roma condita & Romuleis tēporibus vſq; ad tēpora Iuſtiniani ferè per mille quadringētos annos confuſa iſta iura fuerunt: vt infrà eo. l. j. §. j. ibi, reperimus autem. & §. cumq; hæc materia. & l. ij. j. reſpōſo. *Vetus ius.* Enucleando autem dicitur, quia ſicut in nuce primo quod eſt amarum inuenitur, ita & in iſto veteri iure erant tot multitudinis acerbitates, quòd nemo eas legere vel intelligere poterat. *Enucleare.* Itē ſicut in nucleo teſta dura inuenitur, ita ibi duræ & iniquæ erant ſententiæ, ſecundùm Azo. Item ſicut nucleus quadā inutili pelliicula tenetur, ita & in illa multitudine tanta ſublata ſuperfluitate antiqua, & neceſſariis & vtilib⁹ collectis prout melius poteſt. infrà eo. l. ij. §. ſed & ſi aliquid. iniūgit autē quibuſdā diſertiſſimis viris, cum ſumma prouidentia hanc enucleationē facere: quæ extendebatur in duo penè millia librorum, & plus quàm tricies centena millia verſuum, id eſt, paragraphorū, vel reſponſorum: vt infrà eo. l. ij. §. ſed cùm omnia.

De iuris & facti ignorantia.

Quia leges ab omnibus ſciri debent & intelligi: ignorantia autem tam in iure quàm facto ſæpe in pactis & cauſis prætenditur, ideo de ea diximus. ff. eod. tit. plenè. *Ignorantia.*

De precibus imperatori offerendis: & de quibus rebus ſupplicare liceat vel non.

Quia dominus Imperator caput eſt, & miniſter, ac executor legum, de quibus ſupra, ideo de ipſo primò videamus. Sed quia non temerè, ſed per preces eſt adeundus, qualiter hoc fieri debeat, & de quibus rebus ſibi liceat ſupplicari, hîc tractatur. Et quidē offeruntur conſiderata Conſuetudine & Iure. Conſuetudine, vt quia pileo, & pallio reiecto, genibus flexis preces porrigendæ ſunt. Iure, quia breuiter eſt ei exponendum negotiū: *Imperat[or] precibus a[d]eundus.*

ea vid

ea videlicet tantum verba, de quorum ſenſu inter partes fuerit dubitatum. infrà eo. l. vlt. Licet autem ſupplicare pro hæreticis, vt fecit papa. ſ. de ſum. tri. l. vlt. §. ſed quia gremium. Itē ſupplicare licet pro minore damnato à principe: quandoq; licet rarò, permittitur ſupplicare pro beneficio in integrum reſti. dū minor dicit ſe proditum ab aduocatis. ff. de mino. l. minor autē. §. ſi autem. Item durāte officio præſidis, eius ſubiecti ſupplicare poſſunt principi, vt furtū eius puniat: in Auth. vt iudi. ſine quoquo ſuff. §. ſi quis autem præter. Item cum ordinatio clericorū facta eſt per pecuniam: vt in Auth. quomodo opor. epi. §. vlt. Et in caſu l. quoties. infrà eod. Et in his quæ non ſunt fiſco damnoſa: vt infrà eod. l. nec damnoſa. Item in his quæ non ſunt iuri cōtraria: aliàs reſcriptum impetratum non tenet: ſed dicitur ſubreptitium. infrà eo. l. reſcripta. de quibus plenius dicemus infrà ſi contra ius vel vtil. pub.

Quando libellus principi datus facit litis conteſtationem.

[Su]pplicationis [ef]fectus. De ſuplicatione principi facta in genere ſuprà dixi: nunc de eius effectu: Eſt autē effectus ſupplicationis quæ principi porrigitur, quòd ſi imperator ad eā reſcribat, vicem obtineat litis conteſtatæ, quātū ad hoc vt perpetuetur in xxx. vel forte in xl. annos: ſicut in conſtitutione dicitur j. de anna. except. l. j. & ita poteſt intelligi quod dicitur ff. de act. & obl. l. conſtitutionibus. Hæc tamen non habent locum in qualibet actione: ſed in prætoria & annali, vt eſt in iur. vi bon. rapt. & quod met. cauſa. quæ nō ſunt rei perſecutoriæ. ff. de act. & obl. l. in honorariis. Ciuiles enim ſolitis & communibus modis tantū perpetuantur: vt cōteſtatione, executoris conuentione, debiti agnitione: non autē ſola libelli oblatione. vt infra de præſc. xxx. ann. l. ſi quis. in l. cū notiſſimi. Eſt ergo mens tituli, quòd ſicut prætoriæ & annales actiones, quæ de ſui natura temporales ſunt, & anno expirant, per litis conteſt. perpetuētur, & fiunt poſtea perpetuæ ad agēdum: vt Inſt. de perp. & temp. act §. pœnales. l. cum mota. C. de tranſact. & ibi Bart. Ita & in eis actio annalis perpetuatur, ſi libellus principi porrigitur, & ille ad eum reſcribat. infrà l. j. & ij. Secus ſi alij iudicio offeratur. d. l. cōſtitutionibus. ff. de act. & obl. & ex his etiā caſibus fit actio annalis trāſitoria ad hæredes, vel cōtrà: vt d. §. pœnales. & d. l. cōſtitutionibus. In caſibus tamē etiam ciuiles actiones perpetuantur ſola libelli oblatione: hoc cùm impedior litem conteſta. contra reum, vel propter furorē

[Li]belli obliga[tio] facta prin[cipi].

ſuum,

ſuum, vel dignitatē, vel abſentiam, vel infantiā: vt infrà de ann. excep. l. vt perfectius.

Vt lite pendente, vel poſt prouocationem, vel poſt diffinitiuam ſententiam nulli liceat ſupplicare imperatori.

Quando ſit ſupplicandū vel nō, ponit, ſcilicet, pendente lite principalis cauſæ, vel poſt prouocationē, ſcilicet, pēdēte cauſa appellationis: aut poſt diffinitiuā, ſcilicet quæ nō poteſt retractari poſt appellationē. His tantū modis ſupplicare non licet. Ante litem autē conteſtatam ſi ſupplicetur, admittitur ſupplicatio pro executione iuris ciuilis, vel iuſtitia cōmuni: ſi tamen præſes, vel defenſor loci primo fuit aditus, qui circa ius cōmune partes ſuas ad plenū potuerunt accōmodare: vt in Auth. de man. princ. §. ſit tibi. & vt diff. iud. in prin. Si autē fiat ſupplicatio, vt detur priuilegiū, tenet etiā his prætermiſſis, quia nec ſufficientes eſſe potuerūt in dando priuilegiū. Si vero poſt litem nullo modo tenetur. vt in rubro. & infra eo. l. vlt. In caſibus tamen ſupplicatur etiam pendēte lite: hoc eſt, vt edantur acta vel ſententia. infrà eo. l. ij. vel alius aſſocietur iudex: vel vt termine tur cauſa. vel vt citiꝰ finiatur: vt in Auth. in me litis nō profer. ſa. for. §. ſuper hoc. col. viij. Et habet locū hæc rubrica quando ſupplicatur pro his quæ ſunt inter partes in lite. Pro his autem quæ nō ſunt in cōtrouerſia, licet ſupplicare etiā quādocūque. *Supplicatio quando admittitur.*

Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.

Si reſcriptū, vel priuilegiū contra ius Dei, Apoſtolorū, Euangeliſtarū, Prophetarū, indulgetur, omnino reſpuitur: quia ſuperioris legē tollere non potuerūt. Clem. ne Romani. de elec. Poteſt tamen diſtinguere pro qualitate perſonarū, & publica vtilitate: de qua hîc latè per Doct. & in c. fi. de conſue. Si autem ſit contra ius humanū: aut eſt in læſione alterius, aut non. Si eſt in læſione, ſi quidē lædatur in eo, quod ei competit de iure naturali, nullū eſt priuilegium vel reſcriptum: quia iura naturalia dicuntur immutabilia: Inſtit. de iur. na. §. penult. fallit in caſibus. infrà de quadr. præſc. l. vlti. & de ven. re. fiſc. l. j. Si autē lædatur in iure ciuili, puta circa actiōes quæ omnes inductæ ſunt à iure ciuili, ff. de orig. iur. l. ij. & ita quòd ius omnino perimatur, vel ex toto agendi denegetur poteſtas: & tunc non tenet: vt infrà eo. l. vlt. Nec enim veriſimile eſt, quòd imperator voluerit con *Reſcriptum contra ius.*

cedere

cedere priuilegium cum tanto præiudicio, cùm ipſe iudicibus committat, ne reſcripta contra leges admittant. infrà eo. l. vlt. & j. de inoff. teſt. l. ſi quãdo. in princ. Si autem non perimatur, ſed differatur, bene tenet: vt s̃. de preci. impe. off. l. quoties. & infrà eo. l. ſacrilegij. Si autem reſcritum indulgetur cõtra publicam vtilitatem, non tenet: ſed oportet quòd fiat ſecunda iuſſio: vt dixi s̃. de preci. impera. off. Vbi autem per mendacium impetratur, ſiue quis mentiatur principi in iure ſcripto (in quo tamen non eſt veriſimile principẽ decipi: quia in ſcrinio eius pectoris omnia ſunt condita iura. infrà de teſt. l. omnium. & c. j. de conſti. lib. vj.) ſcilicet dicendo aliter legem ſtatuere, quàm ſtatuat: vel in iure non ſcripto. id eſt, conſuetudine, in quo facilius poteſt decipi princeps. d. c. j. Siue mentiatur in facto, dicẽdo ſe nõ accepiſſe pecuniam mutuo, &c. Siue mentiatur in fraudẽ tacendo: vt quia cùm ſit libertus alienus, hoc tacito, faciat ſe arrogari vt ingenuum, cùm non poſſit de iure. ff. de adop. l. nec libertum. Vel tanquam dominus rei, vel creditor pecuniæ impetrat reſcriptum ad iudicem certũ de agendo, hoc tacito, quòd poſſeſſor vel debitor ſit iam ab eo abſolutus: tenet reſcriptũ in his omnibus mendaciis impetratum: vt tamen datus iudex pro tenore veritatis cauſam examinet, & eam diffiniet non pro affirmatione deprecantis, id eſt pro mendaciis in deprecando admiſſis: vt infra eod. l. j. præſcriptione.

[C]õtra publicã [v]tilitatẽ per [m]endacium.

De diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus.

Suprà de reſcriptis cõtra ius elicitis in ſpecie: nunc ponit in genere, dicẽs, de diuerſis, id eſt, variis reſcriptis: ſicut & illa rubrica in ff. intelligitur de diuer. & temp. præſcr. Reſcripta autẽ indulgentur prõpoſito die & conſule: licet illud de conſule hodie ex cõſuetudine nõ ſeruetur: vt j̃. co. l. ſi qua beneficia. Item dies incarnationis domini exprimitur: vt inchoetur inſtrumentum autore Deo: & ſupponitur in dicto, & nominabitur imperator & eius imperij tempus, vt in Authẽ. vt præp. no. impera docu. coll. v. Itẽ debet ſcribi reſcriptũ purpurea ſcriptura, & ſignari ardore cocti muricis, & triti coccinij. Eſt enim Murex quidã piſcis, ex cuius ſanguine tingitur purpura. Itẽ debet imperator ſe ſubſcribere. j̃. eo. l. ſacri affatus. Itẽ debet ſubiici annotatio, qua cõtineatur, inter quos, & ad quem iudicem, & per quam perſonam fuerit dictata iuſſio principis, id eſt, ipſum reſcriptum: vt in Authen. vt diui. iuſſ. coll. viij. Item ſemper debet

Murex.

inſeri

inſeri cōditio, ſi preces veritati nitantur, & ſi non monſtretur inſerta, non valet reſcriptum: vt j. eo. l. vult. Et quod dictum eſt in reſcriptis, ſeruatur in pragmaticis ſanctionibus. Eſt autē annotatio reſcriptū principis eius proprio motu indultū. Pragmatica ſanctio eſt, quod conſilio procerum princeps ſtatuit & ſancit, nec indulgetur ſuper priuatis negotijs ſingulorum, ſed vniuerſitatū: vt j. eod. l. vlt. §. Pragma enim cauſa dicitur: hinc Pragmatica ſanctio, quæſtio quæ cauſatiua eſt: & cū cauſæ cognitione fit, vt dicit glo. in c. j. extra de rerum permut. *Pragmatica ſanctio.*

De ſtatuis & imaginibus.

Quia per ſcripta concedebantur fieri imagines in ſuum aut alienum honorē, ideo de his ponit. Et eſt differentia inter Statuam, & Imaginem: quia in Statua nihil eſt quod hominis effigiem non deſignet. In imagine autem ſic, nam eſt ſola pictura, & multæ partes quæ non deſignant membra hominis, vt dicit, gl. ſuper rubro. Erat olim vſus ſtatuarū apud barbaros frequēs, Romanis poſtea vſurpatus eſt in ſignum deificationis: putabāt enim ex bonis huius vitæ alterius vitæ beatitudinem futuram. Quod diui principes ex toto tollere nō potuerūt: ſed ſine ſuo priuilegio erigi ſtatuā prohibuerunt, pœnam contrauenientibus irrogantes: vt j. eod. l. j. *Statua.* *Imago.*

De his qui ad ſtatuas confugiunt.

Confugientes ad ſtatuas, ſiquidem iuſto timore aliorum, ne ſæuiant in eos, ſecundùm leges vindicentur. Si verò confugiūt per malitiā: hoc eſt, inuidiæ cauſa, vel blaſphemiæ: nam præſumitur aliquis deliquiſſe, ſi vinculis publicis mancipetur. ff. de pœ. l. capitalium. §. ad ſtatuas. facit Inſti. de his qui ſunt ſui. §. ſi. Si autem quis confugerit ad ſummi regis ſtatuam, vel imaginē, ideſt, ad omnipotentis Dei eccleſiam, turpiter inde non extrahatur, vt dixi ſ. de his qui ad eccle. con.

De officio Præfecti Orientis & Illyrici.

De principe qui caput eſt omnium magiſtratuum diximus. Nunc de alijs magiſtratibus, qui ſunt Principis, tanquā capitis membra: vt j. ad leg. Iul. ma. l. quiſquis. Horum alij ſunt maiores, alij minores, alij medij. Maiores, vt illuſtres: qualis eſt Præfectus prætorio Oriētis; item Illyrici, item Africæ, item vrbis Romæ. Minores ſunt clariſſimi: puta Præſides prouinciarum. Medij ſunt ſpectabiles: vt procōſul, Præfectus Aegypti, qui dicitur Auguſtalis, vt dixi ſ. de off. præ. aug. Excellentiores præfecti ſunt, Præfectus prætorio Oriētis, & Illyrici, quorum offi- *Magiſtratus triplex.*

cium

cium eſt, vt ab eorũ ſententiis non appelletur. Item nec contra
eorum ſententias datur reſtitutio, niſi ab ipſis. Itẽ cõdere poſ-
ſunt leges: vt tamen nõ ſunt contrariæ generalibus legibus, vel
conſtitutionibus. j̃. eodẽ. l. formam. Et ſumpſit hîc Imperator
exordiũ ab illuſtribus, hoc eſt, à Pręfectis prætorio, quaſi à ma-
ioribus, qui maiores ſunt dignitate & adminiſtratione. Sed in
ff. exordiũ ſumpſit à ſuperilluſtribus, hoc eſt, à Cõſulibus, qui
ſuperilluſtrẽ dignitatẽ habẽt, vt in Auth. vt ab illuſt. & q ſuper
eam dig. Eſt autẽ Illyria vel Illyris prouincia, cuius fines latiſ-
ſimi ſunt: quippe quæ intra Italiã, ſuperioremq; Germaniam,
Macedoniã, Thraciam, Epirum, & Adriaticum ſinum, Danu-
biúmq; continetur. Verg. 1. Aen. Illyricos penetrare ſinus, &c.

De officio Præfecti prætorio Africæ eíuſque diœceſeos ſtatu.

Et hic illuſtris eſt ſicut ſuperior, & eſt eius ſedes Carthago:
vt in l. j. huius tit. circa mediũ. cuius officium eſt, vt milites con
ſtituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt j̃. l.
ij. Item ſi viderit caſtella & ciuitates nimiæ magnitudinis eſſe,
poterit ad talẽ formam redigere, vt per paucos melius poſſit
Præfectus cõſeruari: vt in Authen. vt iudi. ſine quoquo ſuff. §. illud tamẽ. &
Africæ. §. nulli quoq;. Et incœpit tunc Præfectus Africæ cõſtitui, cùm
à Gotthis Vuandalis Africa cẽtum & quinq; annos poſſeſſa &
captiuata, demũ volente domino imperio recuperata & adie-
Africa ſeptẽ cta eſt Romano, vt in l. j. j̃. eod. Status autem diœceſeos Afri-
prouinciæ. cæ eſt, vt in ſeptem prouinciis diuiſa, ſcilicet in Carthaginem,
Byzantium, Tripolin, Tingin: quæ antè proconſularis vocaba-
tur, Numiridiam, Mauritaniam, & Sardiniam, ſuis iudicibus
diſponantur: vt j̃. l. j. poſt medium.

De officio Præfecti vrbis.

Hic quoque illuſtris eſt, vt ſuperiores: Vrbis autẽ appellatio
ſimpliciter prolata pop. Rom. ciuitatem antonomaſicè ſignifi-
cat: vt ff. de verb. ſign. l. vrbis. de iſto ſatis in ff. eod. tit. dixi.

De officio Magiſtri militum.

Vrbis appel. Hic Magiſter militũ illuſtris eſt, ſicut & ſuperiores: vt Quæ-
ſtor, de cuius officio tractatur j̃. tit. proxi. Et habet cognitionẽ
conuento milite, & de ciuili cauſa, vt j̃. eod. l. j. & j̃. de iuriſ. om.
iudic. l. penul. Si verò ſit cauſa criminalis, de crimine militari,
vt quia alienauit arma, vel quia vagatus eſt extra caſtra, ſimili-
ter ad ipſum ſpectat cognitio. Si verò accuſatur de crimine
cõmuni, & enormi, conuenitur ſub præſide tantum. Si non ſit
enorme

enorme: conuenitur ſub magiſtro militum. Et ſi conueniatur ſub præſide, ipſe remittit ad magiſtrũ militum: vt ff. de re mili. l. iii. j. e[illegible] con[illegible]. & de actu. l. vlti. hi & Magiſtri peditũ & equitum appellantur: vt j. l. j.

De officio Quæſtoris.

Hic quoque illuſtris eſt: vt diximus ſatis. ff. eod. tit.

De officio Magiſtri officiorum.

Nunc de ſpectabilibus, qui ſecundùm Pla. mediã gerunt adminiſtrationẽ, vt in Authent. de rebus eccleſ. non alien. §. vlti. Sed Azo hunc illuſtrem dixit, eo quòd eius officiũ deſignetur inter illuſtres: nã & ſequentes tres illuſtres ſunt. Et eius officiũ eſt, vt ſtipẽdia meliora, & labor prolixior eius iuſſu dignis honoribus antecedant: vt j. eod. l. j. Ad huius officium pertinet, ſignificare quemadmodum militum, & caſtrorum ſeries procedat: vt j. eod. l. iiij.

De officio Comitis ſacrarum largitionum.

Hunc [illegible] ſpectabilẽ dicit. Sed tamen lex dicit apertè cõtrà: ill[illegible] enim eſt, ſicut & Comes rerum priuatarum: vt j. de aſ[illegible]. Et eſt ille per quem princeps ſtipẽdia largiebatur: & hic [illegible] erat procurator Reipub. qui Græcè Logiſta, id eſt, rationalis nuncupatur: vt j. de mo. mulc. l. iij. *Logiſta.*

De officio Comitis rerum priuatarum.

Etiam hic illuſtris erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæſaris, ſiue priuatæ rationis, & forte architriclinus. Et eſt in eo ſpeciale, quòd ſeruus principis eius iuſſu adire poteſt hæreditatem: vt ff. de offic. procur. Cæſ. j. & l. ij.

De officio Proconſulis, & legati.

Perfecto tractatu illuſtrium, ſupponit de ſpectabilibus: hic enim proconſul ſpectabilis eſt: quæ ſit differentia inter proconſulem & præſidem diximus ff. eod. tit.

De officio Comitis orientis.

Comes orientis ſpectabilis eſt, vt dicitur j. l. j. & vt om. tam ciui. l. j. & electus ad hoc officiũ à curiali liberatur cõditione: vt j. de decu. lib. x. Et erat comes orientis procurator Cæſaris earum rerum quas habebat in oriẽte, vt dicit hic gl. ſuper rubro.

De officio Præfecti auguſtalis.

Hic ſpectabilis eſt: vt j. de pri. car. l. j. §. viro. de hoc. ff. eo. tit. dixi, pag. 14.

De officio Vicarij.

Magiſtratus qui appellantur Præfecti, quia illuſtres erãt, &

Vicarij Magiſtratus. anteſtabant cæteris dignitatibus,ideo habebāt vicarios ſuos in ciuilibus cauſis audiēdis,& terminādis.Sicut & Magiſter militum habebat vicarium in negotiis militaribus. Et ita vicarius magiſtri militū,maior eſt vicario magiſtratus in negotiis militaribus:vicarius autē Magiſtratus maior eſt vicario vel comite magiſtri militū in cauſis priuatorum,vel paganorum : vt infrà eod.l.j. Et videtur quòd hi vicarij fuerint ſpectabiles, cùm eorum officia ponat inter ſpectabiles.

De officio Prætoris.

Hic ſpectabilis eſt:& de eo ſatis ff.eod.tit.pag.13.

De officio rectoris prouinciæ , & vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.

Nunc de clariſſimis incipit. Præſes enim clariſſimus eſt : vt j̃.de priuat.car.l.j.ille enim dicitur Rector prouinciæ,qui prouinciæ præſidet,de huius officio dixi ff.de offi.præſi.pag.15.

De officio Præfecti vigilum.

Hunc titulum in Digeſto impreſſores noſtri nuper ignauia quadam,& inaduertentia prætermiſerunt : quapropter vt eius cognitio habeatur , & prætermiſſa debito modo ſuppleantur, hìc repetēda veniūt,quæ alias alibi ediſſeruimus.Præfecti autē vigilum incendiis arcendis præerant:edicti ab eo,quòd vigilibus & excubiis prçeſſent.Nā diuus Auguſtus ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit,vt binas regiones vrbis vnaquæq; cohors tueretur:præpoſitis eis tribunis , & ſuper omnes præpoſito ſpectabili viro,qui Præfectus vigilū appellabatur:cuius officiū erat,per totā noctē vigilare,ac ſi eſſet noctua:& calceatum calceis ferreis coërrare cū armis & dolabris:omnes inquilinos admonere,ne per aliquā negligentiā incendij caſus oriatur:præterea vt aquā vnuſquiſque inquilinus in cœnaculo ſuo haberet,qua extingueretur incendiū.Et de culpa incendij cognoſcit:de dolo autē adhibito remittit ad Præfectum vrbis puniendum : vt j̃.eod.l.iij.§.j.& dixit Pla.cum non gerere honorem,quia non dormit de nocte.

De officio ciuilium iudicum.

Honorarij aduocati. Erant quidā qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebant dignitatē talem, vt ſemper eis pateret aditus ingrediendi conſiſtoriū principis,aut ſecretarium,id eſt,auditoriū ciuilium iudicū,id eſt.qui audiebant ciuiles cauſas : aut ſedendi cū ipſis iudicibus & in aduentu ſuo ſalutabantur : vt j̃.de offi.diu.iudi.

l.vlti.

l.vlt.eo tamen tempore quo ipſi cõueniebãtur,aut cauſas agebant,reſidendi cum iudice non habebant facultatẽ:vt j.eod.l.j.

De officio Præfecti annonæ.

Annonæ,id eſt,publicæ functiones à quolibet debẽt præſtari:quòd ſi quis vel priuilegio vel præſcriptione prætẽdat excuſationẽ,præfectus annonæ de hoc ipſo cognoſcit:alioquin imponitur ei pœna xxx.libra.auri.j.eod.l.j.Et dicitur Annona ab anno,eo quòd anni eſt alimonia,& non ſolùm frumentaria,ſed etiam aliarũ rerũ.Cicero lib.1.de Diuina. Si Epicuri de voluptate corroſus eſſet, putarem annonã in macello cariorẽ fore. *Annona.*

De officio militarium iudicum.

Magiſter militũ de curialibus vel priuatis perſonis non habet poteſtatem:vt j.eod.l.j.& ij.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacrum præſtetur.

Ciuitates vel curiæ non debent cõpelli balnea ſuccendere, id eſt,calcfacere tribunis,vel ducibus,vel comitibus militũ, id eſt,vicariis magiſtrorũ militũ:vel pro ſuccendẽdo non debent compelli præſtare aliquã adærationẽ,id eſt,æris præſtationem. Illuſtribus autem viris,vt magiſtris militũ indulgetur priuilegium:ſi tamen id voluerint, vt eis prædicta balnea parentur, & ſuccendantur : nam iſtud eſt lauacrum præſtare, de quo in titulo. *Balnea quibus ſuccedenda.*

De officio diuerſorum iudicum.

Hoc pertinet ad officium omniũ iudicum diuerſorũ, id eſt, cuiuſcunque diuerſitatis ſint,vt non cõpellant matremfamil.in publicũ venire, cùm vel per ſe in domo ſua, vel in ſacroſancta eccleſia,vel per legitimũ procuratorẽ reſpondere poſſit.Si verò criminalis cauſa ei obiiciatur,dare debet fideiuſſorẽ iudicio ſiſti ſi poteſt,alioquin iuret iudicio ſiſti. Vbi autẽ grauiſſimum eſt crimen,in monaſterium mittitur donec cauſa finiatur:vt j. eod.l.j.& in Authent.vt nulli iudicũ.§.neceſſarium.de hoc aliquid in cap.mulieres.de iudi.lib.vj. Itẽ obſeruari debet à quolibet,vt honoratis, & celſioribus viris exhibeant debitũ honorem & in ſedendo,& in ſalutando.Nec in ſubſcriptionibus nominent eos fratres:vt j.eod.l.ij. *Mulieres non trahendæ foras.*

Vt omnes,tam ciuiles,quàm militares iudices poſt adminiſtrationem depoſitam per dies quinquaginta in ciuitatibus,vel certis locis,permaneant.

Ex hac rubrica patet, quòd ille qui geſſit publicũ officium,

Deponēs publicum offic. eo depoſito,ibidē debet remanere, nō priuatim in domo ſua, vel alicuius potentis,vel in eccleſia:ſed publicè ante eorū ora quos nuper rexerat:& reſpondebit ſuper furtis ſuis,vel domeſticorū vel manipulariorū:& in quadruplum damnatur, vt infrà de aſſeſ.l.iij.& ad l.Iul.repetund.l.j.& j̃.eod.l.j.& ſic hodie per ſpecialia etiam ſtatuta,diſpoſitum eſt in rectoribus vniuerſitatum.de hoc etiam in Authen.vt iudi.ſine quoquo ſuffr.§.ſi quis.& §.neceſſitatem.& §.illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.

De magiſtratibus ordinariis ſ̃.dictum eſt:nam & vicarij, de quibus dictum eſt,erant ordinarij, cùm vices ordinariorū viuentium & præſentium ſupplerēt. Nunc autē ponit de his,qui *Suffecti.* gerunt vices mortuorū & abſentiū:& appellantur Suffecti:de*Indemortui.*cedentes autē dicebantur Indemortui. Et potuerunt huiuſmodi ſuffecti omnia agere quæ pertinēt ad iuriſdictionē rectoris prouinciæ,præter vltimū ſuppliciū, & membri abſciſſionem. j̃.eod.l.ij.& in Authent.de collat.§.antequam verò,&c.

De aſſeſſoribus,& domeſticis,& cancellariis iudicum.

Nunc de collateralibus iudicū,id eſt,aſſeſſoribus & cancel*Aſſeſſor.* lariis,&c. Aſſeſſor eſt,qui ab eo,cui data eſt iudicandi poteſtas, rogatur, vt ſibi in cognitione cauſæ aſſideat, vt eū debitó fine cauſam decidere inſtruat:nó autē metu terribili,& neceſſitate incongrua libertati,debet ad hoc compelli aſſeſſor:vt j̃.eo.l.j. *Domeſtici.* & eſt eius officiū,vt ex diffinitione patet.De hoc ff.eo.tit.diximus.Domeſtici autē alij habebāt deputata ſibi officia in re publica:quæ tamen apertè nō ſpecificātur in lege. Nullus tamen preſes domeſticū,vel cācellariū,vel aſſeſſorē ſecū debet ducere.l.nullus.j̃.eo. Cancellarij autem introducebāt petitiones & *Cancellarij.* ſupplicationes in curiā:dicti Cācellarij,eo ꝙ præerāt cācellis, vel oſtiis.Dicūtur enim Cācelli feneſtrata oſtia per modū crucis:per eos enim patebat aditus & acceſſus. Vel dicūtur Cācellarij,q̃a dictata ſibi ab aſſeſſoribus ſcribebāt,& cancellabāt, id eſt,delebant,ad modū crucis ducta pēna, ſecūdùm Azo.ſic ponitur j̃.de ſolu.l.inductum,& ff.de proba.l.ſi chirographum.

De annonis, & capite adminiſtrantium vel aſſeſſorum, vel publicas ſolicitudines gerentium: vel eorum, qui aliquas conſequuntur dignitates.

De maioribus & minoribus magiſtratibus dixit: nūc de eorum

rum ſolatiis, id eſt, ſalariis. Et quia ipſi percipiebant ſalaria in annonis, ideo ponit de annonis & capite, id eſt, capitatione miniſtrantiũ, & acceſſorum, & aliorum gerẽtium publicas dignitates, id eſt, quæ dabantur miniſtrantibus publica officia. Ipſi enim præter annonas ſalaria forte conſequebantur in pecunia: vt infrà de inoffi. teſta. l. vlti. Vel dicit de annona quæ pro capite, & perſona magiſtratuũ & aſſeſſorũ dabatur: & hoc eſt quod dicitur infrà de anno. mili. l. vlti. & de ero. mil. anno. l. fin. quod milites Romani annonas & capita ſingulis diebus conſequebantur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel ſalarium quodcunq; datur pro capite ſuo, remunerationis cauſa: vt infrà l. j. Et iſta continentur in conſuetudine cuiuſq; prouinciæ: vt in Authen. de defen. ciui. §. ſi verò quædam ſalaria. *Capitatio. Annona.*

De contractibus iudicum, vel eorũ qui ſunt circa eos: & inhibendis donationibus in eos faciendis: & ne adminiſtrationis tempore proprias ędes ędificent.

Hoc titulo diſtinguntur præſides prouinciarum à magiſtratibus vrbis Romæ: nam magiſtratus tempore officij ſui domus emere, vel extruere non poteſt: niſi ſpeciali permiſſione principis, vel fortè niſi paterna vendatur. Donationes autem recipere non poteſt hic vrbicus magiſtratus, etiam principe permittente: niſi finito officio is, qui donauit, eandẽ cõfirmauerit expreſſim, vel tacuerit quinquennio. Prouincialis autẽ magiſtratus donationes vel emptiones admittere non debet, nec ædificationes facere, etiã principe permittente cõceduntur: vt nec expreſſim, nec taciturnitate quinquennij, etiã finito officio confirmentur: & quod dicitur in prouinciali magiſtratu: obſeruatur idẽ in conſiliariis eius domeſticis & aſſeſſoribus. infrà eo. l. j. ff. de contrahen. empt. l. non licet. & l. qui officij cauſa. *Magiſtratus Vrbis. Magiſtratus prouinciæ.*

De modo mulctarum, quæ à iudicibus infliguntur.

Quia magiſtratibus permiſſum eſt defendere ſuã iuriſdictionem pœnæ, vel mulctarum iudicio: vt ff. ſi quis ius dicenti non obt. l. j. ideo ponit de modo mulctarum. Eſt autem Mulcta peccati animaduerſio pecuniaria, iudicis arbitrio ſtatuenda. ff. de verbor. ſignifi. l. aliud. §. j. Pœna autem eſt & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege ſtatuitur. Itẽ à pœna non appellatur, ſed à mulcta. Item mulcta non indicitur, niſi à maioribus *Mulcta.*

magiſtratibus, id eſt, à Iudicibus habẽtibus merum imperium, non aliis. ff. de iud. l. ij. §. fin. & infrà l. ij. & iij. Pœna autẽ à quolibet, qui habet poteſtatẽ iudicandi. Item ſi mulcta imponatur vltra modũ lege conceſſum, non tenet impoſitio: ſecus in pœna. inf. quãdo prouoc. non eſt neceſ. l. certa. & ff. de his qui not. infam. l. quid ergo. §. pœna grauior. Et quis ſit modus mulctandi omnium magiſtratuũ, habetur infrà eo. l. illuſtres. & l. eos qui. Et applicantur mulctæ fiſco. j. eod. l. mulctarum.

De defenſoribus ciuitatum.

Nunc de minoribus Iudicibus, ſcilicet defenſoribus ciuitatum, qui ſunt minimi: quia nec merum nec miſtum habẽt imperium: vt in Authẽ. eo. §. nulla. in fin. col. iij. ſed modicam coërtionem: vt in eo. titul. §. audient. Eſt autem officium Defenſoris, præbere autoritatem his quæ aguntur apud eum ex voluntate partium: vt adoptio, emancipatio, manumiſſio teſtamentaria. Itẽ donationis inſinuatio. In contentioſa autem iuriſditione habet cognitionem vſque ad xxx. aureos: olim vſque ad quinquaginta: vt infrà eo. l. j. In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & caſtigationem competẽtem. In maioribus reum debet detrudere in carcerem, & mittere ad præſidem: in Authen. eod. tit. §. nos igitur. & §. interim. & infrà eod. l. defenſores ciuitatum. & l. defenſores ita.

Deffenſor, & eius officium.

De magiſtratibus municipalibus.

Magiſtratus municipales.

Nunc de magiſtratibus municipiorum, & villarum, ſeu burgorum, aut caſtrorum: in quibus ſatis dici poteſt eadem ſeruanda. quæ in defenſoribus ciuitatum dicta ſunt. Sed circa eorum electionem ſeruari debet, vt per tres menſes antè debeant eligi, quàm incipiat eorum adminiſtratio. j. eod. l. j.

De officio iuridici.

De hoc diximus ff. eod. tit. & de offic. procur. Cæſ. pag. 13.

LIBER II.

De edendo.

Contentioſa iuriſdictio eſt in iudiciis cognoſcendis & terminandis, quorum præparatio eſt editio actionis: ideo de ea. Vel ſequitur de iudiciis, quæ per magiſtratus exercentur. ff. de orig. iu. l. ij. poſt originem. & primò de edendo, quod eſt præparatorium iudiciorum. De hoc ſatis ff. eodem titul. dixi, pag. 20.

De

De in ius vocando.

Facta editione actionis,neceſſe eſt reũ in ius vocare.Et quia omne iudicium ab hoc titulo initium ſumit:vt Inſtit.de pœ.te. litig.§.fi.ideo de eo dicit.de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.16. *Vocare in ius.*

De pactis.

Metu iudiciorũ peruenitur ad pacta,& trãſactiones,ideo de his.Nam meticuloſa res eſt ire ad iudiciũ : & quia nõ pecunia, ſed etiam gratia quis à lite ſæpe deſiſtit:& decẽtius eſt per gratiam remittere actionẽ,quàm pecunia vendere, vt quia pacta generaliora ſunt:ideo prius de pactis:vt ff.de tranſact.l.j.j.reſp. & §.j.De hoc ff.eod.tit.pag.20.

De tranſactionibus.

De hoc titu.ſ.prox.& ff.eod.tit.dixi,pag.20.

De errore calculi.

In cõputatione tranſactionis quandoq; erratur.Veteres autem cõputabant per lapillos qui Calculi dicuntur,eo quod pedibus,non impunè tamen quandoq;, calcantur. Vnde Perſius: Hunc Macrime diem numera meliore lapillo.Nam diem boni ſucceſſus numerabant lapide albo : mali autem, lapide nigro. Quandoq; autem Calculus ponitur pro cognitione cauſæ.j.de iud.l.rem non nouam, quandoque pro ſententia.j. de ſent.l.ſi actor.quia calcatur,id eſt,terminatur,ſecundùm Pla. *Calculus.*

De poſtulando.

Quia in iudiciis neceſſarij ſunt aduocati,ideo de his dicit.& nos ff.eod.diximus,pag.21.

De aduocatis diuerſorum iudiciorum.

Suprà de poſtulãdo:nunc de perſonis poſtulantibus,ſcilicet de aduocatis quibuſdã, qui neceſſe habeant corã certis Præſidibus & poteſtatibus aduocare,& in certo foro ſeu iudicio, & ſubiicit de priuilegiis eorum.

De aduocatis diuerſorum Iudicum.

Superior titulus dixit de his aduocatis,qui adhuc ſunt in officio aduocationis : ſed hìc loquitur de illis, qui depoſuerunt officiũ:vt patet j.eod.l.iubemus.§.ad hoc.& §.filios.& §.vt autem.& in l.petitionem. & l.laudabilem. Superior verò tractat de priuilegiis competentibus in ipſo officio.Item ſuperior,De Poſtulando,cõplexus eſt tam eos qui pro ſe,quàm eos qui pro aliis poſtulare poſſunt: in iſtis duobus complectitur tantum qui pro aliis.Vel titulus ſuperior loquitur de illis qui erãt ſcripti in matricula,& ſalaria de publico ſuſcipiebant: hìc de aliis.

Vel,ſuprà de illis aduocatis,qui neceſſariè habebant poſtulare in certis iudiciis,vel in certis locis,puta in illa ciuitate, vt in illa prouincia:hîc de illis, qui neceſſe habebant poſtulare coram certis Iudicibus,in quacunque eſſent prouincia, ciuitate, vel loco.

De aduocatis fiſci.

In aduocatis fiſci, quædā ſpecialia ſeruantur. Nā cauſa priuati deciſa ſub prætextu abſentiæ patroni cauſæ nō reſtituatur,ſecus in cauſa fiſcali:& hoc quādo fiſcus alij facit cōtrouerſiam ſtatus.š.de poſtulando.l.velamento.& ǰ.eo.l.vlt.& ǰ.ſi aduerſus fiſc.l.ij.& ff.de iure fiſci.l.ſi fiſcus.Item qui extitit aduocatus fiſci,poſtea contra fiſcum in eadem cauſa non aduocabit, etiam ſi ſalarium non perceperit.ǰ.eo.l.j.& ij.niſi pro his quorum eſt tutor,vel curator.ff.de poſtul.l.j.pen.& vlt.Hoc etiam iniungitur ei, ne fiſcalia commoda occultet, néve calumnioſè priuatos faciat conueniri.ǰ.eod.l.pen.

De errore aduocatorum,& libellos,ſeu preces concipientium.

Quoniam aduocati quandoq; in officiis ſuis exequēdis errant,ideo ponit de erroribus eorum:& ea occaſione ſubiicit de erroribus ſcribentiū libellos conuentionales,vel libellos precum.Exponitur ergo de errore aduocatorū: ſcilicet ſi noceat, vel ne.Et preces ſcilicet Principi porrigēdas concipientiū, qui ſimiles ſunt in errore aduocatis.Eſt autē ſciendum,quòd aduocatus quandoq; errat in facto,quandoq; in iure. Si in facto domino præſente & non contradicente,præiudicat domino, ac ſi ipſemet ita cōfeſſus fuiſſet. Sed ipſemet ſuum errorē vſque ad ſententiā corrigere poſſet.š. de iur.& fact.igno.l.error.& ff.de confeſ.l.non cōfitetur.Ergo & aduocati.ǰ.eo.l.j.licet Pla.aliter dixerit:nō poſſe,ſcilicet errorem aduocati corrigere,niſi intra triduum.Vbi autem aduocatus errat in iure,quādoq; licet mihi corrigere errorem.Errores autem ſcribentium libellos, vel preces,me præſente,& nō contradicente,præiudicant mihi,vt in aduocato dictum eſt:niſi probem contrarium.ǰ.eod.l.ij.

Aduocatorū error.

Vt quæ deſunt aduocatis partium, Iudex ſuppleat.

Si errant aduocati quid iuris audiſti: puta ſi malè, id eſt,per errorem aliquid in cauſa dicant. Nunc quando minus ab aduocato dicitur.Et certè tunc ſupplere debet Iudex,vt patet ex gener

generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex proferre,quæ ſciat legibus & iuri publico cõueniri.j.l.j. Sedẽdo igitur,non ſtando, ne officium aduocati ſumat.s. de poſt.l. quiſquis.Supplebit autẽ ea quæ ſunt iuris,nõ quæ facti: niſi notum ſit ei vt Iudici. Supplet & ante ſententiã quandoq; diſputando cum vtriuſque partis aduocatis.quandoque opponendo,quandoque quærendo,& inueſtigando veritatem:porrò & poſt ſententiam quandoque ſupplet in his,quæ deſunt aduocatis ad conſequentia priorũ ſtatutorum, vt in fructibus & vſuris.ff. de re iudi.l.Paulus.De hoc per glo.& doct.in c.bonæ.j.de poſtul. prælat.

Ex quibus cauſis infamia irrogatur.

A Poſtulando,de quo multis in titulis diximus, remouentur infames, vt diximus.ff.eod.titu.vbi hanc materiam proſecuti ſumus.

De procuratoribus.

Similes ſunt in quibuſdã procuratores aduocatis.ff. de var. & extraordi.cog.l.aduocatos. Licet in quibuſdã differant:nam Procurator colludẽs tenetur mãdati.j.co.l.ſi procurator.in fi. ff.mãd.l.ſi procuratore.in prin.Aduocatus de præuaricatione. s.de aduo.diuerſ.Iudic.l.j.De hac materia dixi.ff.eod.titu.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare,vel actiones in ſe transferre.

Omnia mala exempla ex bonis initiis oriũtur,& vitia virtutes imitantur,vt dixit Sal.Occaſione licitæ procurationis ſæpe attentantur illicita:ideo de ea,& de ceſſione actionum, quæ fit in potentiores.Et intelligitur hic Potentior,non omnis aduerſarius,qui maior eſt eo, contra quem præſtat patrocinium:ſed de eo, qui terribilis eſt, & minacem feruorẽ oſtendere poteſt: vt j.quod met.cauſ.l.ſi per impreſſionem.&, ſi quacunq; prædit.pot.l.j.&, ſi rector prouinc.l.j. Punitur autem hic qui ſibi aduocauit patrocinium potẽtis in terrorẽ aduerſarij,quia cauſam amittit.Actionẽ autem in ſe transferre, eſt ceſſionem, vel transfuſionem actionis in ſe recipere. Et quando licet cedere actionem,diximus aliquid de hæred.vel actione vend.in ff.& j. eod.tit.& per Doct.in l.pen.s.mand.

Potentior quis.

De his qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt,vel eorum nomina in litem prætendunt.

Sicut quis in conueniendo aliũ,non debet ſibi aduocare pa-

trocinium potentioris, vt ſ.tit.prox.dictum eſt: ita etſi conueniatur quis ab alio de prædiis, vel de iure, id eſt, ſeruitute prædiorum quæ poſſidet, non debet in terrorem agentis affigere prædiis, de qbus agitur, titulos, id eſt, ſubſcriptiones, vel ſchedulam quandam, ſcilicet qua continetur, hoc eſt prædium talis potentis. Item eius nomen non debet prætendere in litẽ. Si autem poſſeſſor faciat contrà, amittat cauſam, etiam ſi ſit iuſta, & damnatur in metallum: potentior verò ſi cõſenſerit, infamatur vt famæ ſuæ prodigus, & calumniarũ redemptor. Item accuſabitur crimine ſtellionatus, cùm pro hoc crimine alia non ſit prodita actio. ff. de crim. ſtellio. l. j.

Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis, vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.

Sicut ſuperiori titulo prohibetur quis, ſua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere ſua: & per titulos denotare hæc prædia etiã quæ poſſideo eſſe mea: hoc enim ſpeciale priuilegium eſt Imperatoris, vt eius prædia titulorũ inſcriptionibus legãtur, vel velis regiis ſuſpenſis denotẽtur. Qui ergo in prædiis ſuis id fieri procurauit, quod cõſueuit tantum fieri in regiis: veriſimile eſt, quòd prædia ſua voluerit in Imperatorem trãsferre. Vbi alienis prædiis tales titulos, vel vela regia quis ſuſpendat, ſi eſt plebeius, damnatur ad mortẽ: ſi clariſſimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & præſcribitur. j. eod. l. ij.

Vt nemini liceat ſine Iudicis autoritate ſigna rebus imponere quas alius tenet.

Imponere ſigna rebus. Signa rebus, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quibus ſ. tit. prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detẽtas eſſe ſuas: & hoc locũ habet ante litẽ conteſtatã: & poſtea, ante ſententiã: vt j. eod. l. j. & ij. Superior autẽ titulus loquitur, vbi per titulũ, vel vexillũ denotabatur rem eſſe poſſeſſoris: & habet locum ante litem conteſt. Et ideo ſi qua ſigna impouit poſt litis conteſtat. nõ patitur pœnam ſuperioris tituli, ſed Iudex eum puniet pro motu ſuo: ſecundùm gl. hìc in rubro.

Ne fiſcus vel Reſpublica, procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet.

Licet generaliter prohibuerit ſuprà patrociniũ potẽtum in cauſa: nũc tamẽ ſpecialiter prohibet fiſcũ, id eſt, procuratorem fiſci, vel Rempublicã, id eſt, procuratorẽ Reipub. Nec immerito

ritò fiſcus prohibetur,cùm ipſe ſit potentiſſimus:& ne iniuriarum inde naſcatur occaſio,vnde iura ſumuntur. infrà vnde vi. l.meminerint.

De negotiis geſtis.

Quæ geruntur ex mandato infrà diximus: nunc de negotiis quæ ſine mandato geruntur:de hoc ff.eo.dixi,pag.23.

De his quæ vi,metúsve cauſa geſta ſunt.

Seruat antiquam intitulationẽ, hodie ſufficeret alterum. ff. eo.l.j. de negotiis autem, quæ ab aliis geſta rata habemus, dixi: nunc de his quæ à nobis geſta infirmantur.de hoc ff.eodem titul.dixi,pag. 24.

De dolo malo.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.24.

De in integrum reſtitutione minorum vigintiquinque annis.

Satis de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.24.

De filiofamilias minore.

De minoribus in genere dictũ eſt: nũc ſpecialiter ponit de minore filiofamil.cuius reſtitutio patri proficere videbatur, & ideo non eſſe dandam: quia ſic maiori ſubueniretur, quod non fuit prætoris propoſitũ. Sed tamen ei datur,vt hîc,& ff.eo. l.iij. nam nõ ſolùm patris,ſed filij videtur intereſſe:cum & filius ex contractu ſuo,dum eſt in poteſtate,inſolidum conueniatur:vel factus ſui iuris,conueniatur inquantum facere poteſt. *Reſtitutio filij famil.*

De fideiuſſoribus minorum.

Non ſolùm minores,ſed & ob eorum gratiã aliquando maiores,id eſt,fideiuſſores minorum reſtituuntur:vel eorum mãdatores,& cõſtitutores, & quilibet qui pro minore interuenit: vt infrà eod.l.j.& ff.de mino.l.in cauſæ.

Si tutor vel curator interuenerit.

Quando interuenit fideiuſſor in contractu,dixit, nunc quando tutor vel curator:modò crederet aliquis minorem non eſſe reſtituendum,vbi contraxit tutore vel curatore autore.Sed tamen neceſſarium eſt, & in his quæ geſta ſunt in iudiciis, & in his quæ geſta ſunt extra,ſi ſui facilitate,vel dolo aduerſarij minores vigintiquinque annis decepti,vel circumuenti ſunt, etiã præſentibus tutoribus vel curatoribus, eis in integrum reſtitutionis auxilium ſupereſſe.infrà eod.l.ij.Hoc tamen fallit in caſibus,infra de admini.tut.l.conſtitutione.& l. ſancimus. & j. ad Treb.l.pen.in prin. *Reſtitutio minorum.*

Si in

Si in communi, eadémque cauſa, in integrum reſtitutio poſtuletur.

Certum eſt ipſis minoribus ſubuenire per reſtitutionem, & quandoque eorũ gratia ſubuenitur aliis, puta eorum fideiuſſoribus, licet ſint maiores. Item æquitate rei ſubuenitur eorũ aduerſariis, vt diximus ff. de mino. & j̃. de repu. Sed hîc illud quærebatur, an reſtitutio minoris proficeret maiori, cũ quo minor rem vel cauſam habet communem, ratione communis, vel ſocietatis. ad quod hîc reſpondetur, quod minimè: vt j̃. eod. l. j.

Reſtitutio minorum an proſit maioribus.

Si aduerſus rem iudicatem reſtitutio poſtuletur.

Sicut in aliis, ita & in ſententia lata contra minores tutorum vel curatorum autoritate, reſtitutio datur minoribus: ſi tamen ſententia lata ſit in minori ætate, aliàs non: niſi hoc ſtructum ſit dolo aduerſarij: vt minori facto maiore ſententia feratur: vt j̃. eod. l. j. & l. in re. & ff. de mino. l. iij. §. j.

Reſtitutio contra ven. min.

Si aduerſus venditionem reſtitutio poſtuletur.

Minor reſtiuitur in integrum in venditione, ſi tamen vẽditio teneat. Si ergo vendat ea quæ ſeruando poſſent ſeruari ſine decreto, ipſo iure nõ tenet venditio, & ideo nec datur reſtitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet vẽditio, ſed reſtitui poteſt ſi doceat ſe læſum: vt infrà de adm. tut. l. ex quæ. & de prædi. mi. l. ſi quidem. Vbi autem vendita ea quæ ſeruãdo ſeruari nõ poſſunt, reſtituitur minor propter enorme damnum vel fraudis conſilium. ff. de mi. l. etſi ſine. §. j.

Si aduerſus venditionem pignoris.

Cùm res minoris pignori obligata diſtrahitur à creditore diſtinguitur: ceperit pignus à minore, vel ab eius prædeceſſore. Si à minore in qua obligatione etiam decretum fuit neceſſarium: vt s̃. tit. prox. & tunc reſtituitur minor etiam pro modico damno, vt in aliis ſuis contractibus. ff. de diſtract. pign. l. ſi debitor. §. vltimo. Si cepit à prædeceſſore minoris pignus, diſtinguitur vt infrà l. ij.

Si aduerſus donationem.

Minor cum decreto, vel ſine decreto donare non poteſt: vt j̃. ſi ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideo reſtitutio locum non habet. ff. de min. l. in cauſæ. Sed in caſibus donat minor: puta mercedẽ præceptori. Item alimenta parentibus, & cognatis, & eis ſolennia munera mittet: & hæ donationes fieri debent cum decreto: vt tamen ſi fiant immoderatè, reſtitutio locum habeat. ff. de admi. tu. l. cum plures. §. cum tutor. & de tu. & ra. di. l. j. idẽ ſi donauerit dotis

rit dotis cauſa, vel propter nuptias. infrà de admi. tut. l. lex quæ.

Si aduerſus libertatem.

Si minor contra libertatem, quæ iam competit, velit reſtitui, nullo modo poteſt: niſi ex magna cauſa hoc à principe fuerit, conſecutus: tali videlicet, quã princeps approbauerit: vel ſi ſerui manumiſſio pertinet ad euerſionem totius domus minoris.

Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionem. minor reſtitui velit.

Reſtituitur minor contra tranſactionem, ſiue ſit facta cùm ipſe ageret contra alium, ſiue cùm alius ageret contra eũ. Verbi gratia: Facta fuit ſuper his, in quibus alienandis nõ exigitur decretũ, ſed tutoris vel curatoris autoritas, vel ſolius adulti voluntas, ſi non habeat curatorẽ. Si autem fiat ſuper his, quæ poſſunt ſeruari, exigitur decretũ, & tutoris autoritas. j. de adm. tut. l. lex. de prædi. mi. l. non ſolùm. In diuiſione autem, id eſt, ſi minor habet rem cum alio communẽ, ſi tunc talis eſt res, in qua alienanda exigitur decretum, minor non poterit prouocare ſocium ad diuiſionem, ſed ſocius maior poterit prouocare minorem: vt j. de præd. mi. l. inter omnes. & ita per decretum ex neceſſaria cauſa præcedet diuiſio: in qua ſi decipiatur minor, impetrabit in integrum reſtitutionem. *Tranſactio minoris.* *Diuiſio fact. per minorem*

Si aduerſus ſolutionem à debitore, vel à ſe factam, reſtitutio poſtuletur.

De reſtitutione aduerſus ſolutionẽ debitoris tractat lex prima: De ſolutione à ſe, id eſt, pupillo, facta loquitur lex ij.

Si aduerſus dotem reſtitutio poſtuletur.

Mulier xxv. annorum ſi plus promittat, quàm habeat in patrimonio: vt ſi habet centum, promittat ducenta, & hoc nomine dotis, vel vltra quàm valeant facultates, ipſo iure nulla eſt promiſſio in eo quod eſt vltra. ff. de iure dot. l. ſiue generalis. Si verò adulta promittat vltra vires patrimonij, non detracto ære alieno, tenet promiſſio, ſed reſtituitur. ff. de mino. l. ſi ex cauſa. §. in dotis.

Si aduerſus delictum ſuum reſtitutio poſtuletur.

Qualiter minoribus in contractibus ſubueniatur, ſuprà diximus: nunc qualiter in delictis, ſiue delinquat minor ex contractu, vel quaſi: ſiue in rebus quibus contraxit, puta commodatis, depoſitis, venditis, vel locatis, & ſimilibus. Et diſtinguitur, an delinquat ex culpa, ſeu non: an ex propoſito, vel ex animi conſcientia: & infra l. j. *Reſtitutio aduerſ. ſuũ delict. mino.*

Si adu

Si aduerſus vſucapionem reſtitutio poſtuletur.

Minor etiã in vſucapione rei ſuæ reſtituitur: pupillæ tamen ipſo iure non currit vſucapio triennij, vel decennij, vel vicennij. ff. de acqui. re. do. l. bonæ fidei emptor.

Si aduerſus fiſcum reſtitutio poſtuletur.

Si minor contraxit cum procuratore Cæſaris, & decipiatur, reſtituitur in integrũ ac ſi cum priuato contraxiſſet. & cognoſcit de ea reſtitutione procurator fiſci: vt infrà eo. l. j. Et iſte dicitur procurator Reip. vt s̃. de mo. mulc. l. curator.

Si aduerſus creditorem reſtitutio poſtuletur.

Licet crediti appellatio ſit generalis. ff. ſi cer. pet. l. j. Hìc tamen ſpecialiter ponitur pro mutuo. Sicut autem in aliis contractib⁹ reſtituitur minor, ita & in mutuo. & fortaſſis amplius: quia licet aliàs minor debet probare ſe deceptum, vel ſe amiſiſſe quod ei dicitur datum: vt s̃. de min. l. minoribus. & ff. de iureiurando. l. nam poſtea. §. ſi minor. Hìc tamen creditor debet probare minorem locupletatum. j̃. eod. l. j.

Si vt ab hæreditate ſe abſtineat reſtitutio poſtuletur.

Si minor adiit hæreditatem minus lucroſam, vel agnouit bonorum poſſ. vel ex Trebel. recepit hæreditatis reſtitutionẽ, reſtituitur in integrum, cauſa tamen cognita: non tantum vtrum ſit lucroſa vel non: ſed etiam an interſit minoris, litibus & ſumptibus non vexari, ff. de min. l. minoribus xxv. ann. Item conſiderato an in hæreditate ſint multæ res mortales, vel prędia ruinæ ſubiecta: vt ff. eod. l. verum. §. ſi locupletati.

Si vt omiſſa hæreditate, vel bonorum poſſeſſione, aliquid aliud exquirat.

Ne quis putaret minoribus tunc demum, cùm certant de damno vitando, & nõ etiam in lucris omiſſis vel repudiatis iuuari. Si ergo repudiauit hæreditatem ſibi delatã minor, ſi repudiatio teneat iure communi, reſtituitur minor, vt liceat ei adire hæreditatem: ſi tamen poſt repudiationem hæreditas non ſit diſtracta vel à ſubſtituto minori, vel ab eo qui repudiante minore ſucceſſit: alioquin ſi eſt diſtracta, repellitur minor, de hoc j̃. de repu. hæred. l. vlti.

In quibus cauſis in integrum reſtitutio non eſt neceſſaria.

Multæ ſunt cauſæ, in quibus reſtitutio non eſt neceſſaria: vt quando ipſo iure deficit contractus, quia non interuenit tutor:

vel cur

vel curator:vel quia nõ interuenit decretũ : vel quia dolus dedit cauſam contractui, vel quia minor ſocietatẽ contraxit donationis cauſa:vel ſi fecit minor ludibriũ ſui.§.ex quib.cauſ.inf.a.l.vlt.Item minor mulier, quæ filio impuberi nõ petiit tutorem.Item in omni temporali præſcriptione. Item in omnibus contractibus bonæ fidei,& quibuſdã quaſi contractibus ſtricti iuris,qui coæquiparantur eis,id eſt legatis.& fideicommiſſis.

Qui,& aduerſus quos,in integrum reſtitutio non poſtuletur.

Cauſas & caſus in quibus,& propter quas detur, vel non ſit neceſſaria reſtitutio, proſecutus eſt imperator. Nunc incipit edocere propter quæ denegetur reſtitutio. Et primo in hoc titulo ratione perſonæ, ſcilicet petentis in integrum reſtit.& perſonæ eius contra quem petit,&c.

Si minor ſe maiorem dixerit,vel probatum fuerit.

Sicut ratione perſonarum denegatur reſtitutio, ita & denegatur ratione mendacij : vt quia minor aſſeruit ſe maiorem in contractu,& nũc petendo reſtitutionem vult vti beneficio minoris,&c.

Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.

Denegare reſtitutio.

Hîc ponit qualiter ceſſet reſtitutio ratione beneficij ſæpius petiti, vel collati, vel ſemel denegati. Et licet ſæpius minor poſſit reſtitui:ſi tamẽ ſemel eſt denegata, minor nõ reſtituitur poſtea, præterquàm ad appellationem: niſi nouis defenſionibus cauſam inſtrui poſſe dicat.j.co.l.j.& vlt.

De his qui veniam ætatis impetrauerunt.

Veniã ætatis impetrans.

Sicut ceſſat reſtitutio,quãdo minor natura eſt factus maior: ita & denegatur ſibi,quãdo iure,id eſt,principis priuilegio,pro maiori reputatur:puta ſi impetrauit veniã ætatis.Impetrat autem veniam maſculus maior xx. ann.fœmina maior xviij. Et impetratur à ſolo principe allegãdo,non probãdo,imperatori de morum honeſtate.Et eſt effectus huius veniæ, quia qui veniam meruit.poſtea reputatur pro maiore in contrahendis & diſtrahendis negotiis.j.l.j.

Si maior factus ratum habuerit.

Ratihabitio impedit reſt.

Non tantũ ex ſupradictis cauſis, ſed etiam ratihabitione denegatur reſtitutio:vt quia maior factus ratũ habet id, quod minori ætate geſſit vel per ſe,vel per tutorẽ, vel per vtrunq;:talis enim non poteſt reſtitutionem in integ.petere.j.cod.l.ij.

Vbi

Vbi,& apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agenda ſit.

bi reſtitutio tractanda. Cauſa in integrũ reſtitutionis debet agitari in foro eius,contra quem petitur reſtitutio:vt j.eo.l.ij.cognoſcit autẽ de ea Iudex ordinarius:reſtituẽdo nedum in contractibus,& conſimilibus:ſed etiam contra ſententiam a ſe latam,vel ab inferiori:ſed non à ſuperiori.

De reputationibus,quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis.

Reputatio. Quia in reſtitutionibus minorũ locus eſt reputationibus, id eſt,cõpenſationibus ſecundùm Pla.vel reſtaurationibus ſecundùm Azon.vel cõputationibus ſecundùm Accurſ.Nã ſi minor reſtituitur in integrum, vt liceat ei abſtinere ab hæreditate quam adiit,etiam alius,ad quem pertinent bona, eadem lance æquitatis reſtituetur,vt à minore repetat,quod in rem ſuã conuerſum eſt:nec periit per imbecillitatem ætatis. Si autẽ periit dolo,nihilominus eſt reſtituendũ:vt j.eod.l.j.in fi.& ff.de min. l.ait prætor.§.planè.

Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.

Satis clara eſt rubrica,dũmodo intelligatur de Procuratore ſpeciali,nõ generali.ff.e.l.illud.§.ſi talis.& l.quod ſi de ſpeciali.

In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat.

endente reſtitutiónis cauſa. Poſtulata reſtitutione in integrum,omnia manere debent in ſuo ſtatu,in quo erant ante principium cauſæ.Ergo nec res debebit alienari,nec ſententia executioni mandari,vel ab aliquo quid fieri in præiudicium alterius partis, donec finiatur cauſa reſtitutionis.

De reſtitutione militum,& eorum qui Reipublicæ cauſa abſunt.

Duæ ſunt excellentiores cauſæ,quibus reſtituũtur maiores, ſcilicet militiæ cauſa.Et abſentia propter Rẽpu. Militibus autem ideo ſubuenitur,quia diſcedere à ſignis ſine periculo non poſſunt.ff. quib.ex cauſ.maio.l.vlti. Si ergo miles eſt in domo ſua,interim nõ reſtituitur.j.eo.l.fi.& ff.ex quib.cauſ.ma.l.miles. *Abſens cauſa Reipub.* Abeſſe autẽ Reipub.cauſa videtur qui abeſt propter Rempub.Romanorũ, non ciuitatis alicuius:licet ille iuuetur ex generali clauſula edicti prætori,qui abeſt pro ciuitate.ff.quib.ex cauſ.ma.l.ſed & ſi.§.vlt.& de verb.ſignifi.l.eum.

De vxor

De vxoribus militum. & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt.

Sicut ipſis militibus ſuccurritur, ita & vxoribus eorum. j. eod. l. j.

De temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum, quàm aliarum perſonarum, quàm hæredum eorum qui reſtitui poſſunt.

Hic tit. tractat intra quæ tempora, & ad quanta reſtituantur minores, & maiores eorum quàm hæredes: pro quo notãdum quòd ſiue minor in contractu, vel quaſi delicto, vel quaſi decipiatur, reſtitui non poteſt toto tẽpore minoris ætatis, & poſtea intra quadrienniũ: & hoc quadriennium incipit hodie currere ſtatim cùm viceſimiſexti anni dies illuxerit: alij autẽ habẽt vtile quadrienniũ ſolum: de hoc etiam in cap. j. de in integ. reſtit. lib. vj. & in clem. j. eod. titu.

Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur.

Explicitæ ſunt duæ cauſæ quibus reſtituuntur maiores: hoc eſt militiæ, & abſentiæ Reip. cauſa. Nunc generaliter de omnibus etiã his, qui propter rei qualitatem reſtituũtur: vt in bonæ fidei iudiciis. j. eod. in contractibus. Item per iuſtũ metum abſente ff. eo. l. ij. Ibi de hoc ſatis dixi. *Reſtitu. maiorum.*

De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 26.

De receptis arbitris.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 26.

De ſatiſdando.

De hoc dixi ff. qui ſatiſd. cogan. pag. 18.

De formulis & impetratione actionum ſublatis.

Solennitas formularũ actionum, quæ fiebat olim vt impetraretur à collegio pontificum. ff. de origi. iur. l. ij. §. deinde. hodie ſublata eſt: certúmq; eſt, hodie actionẽ proponi poſſe ſine aliqua ſolennitate verborũ. Et ſecundùm Pla. etiam vulgari & ruſticano ſermone, ſi ea ſit apta propoſito negotio. Nec eſt opus impetrare ſolennia verba, vel actionẽ, niſi ea ſit, ad quam quis reſtituatur iudicis officio: vt de reſciſſoria dicitur, &c. de hoc in cap. dilecti. de iudi. *Formula actionum.*

De iureiurando propter calumniam dando.

De ſatiſdationibus quæ fiunt ante ingreſſum iudicij ſuprà

 dixit

dixit. Nunc de iureiurando, quod fit ſtatim poſt ingreſſum. Iuſiurandum calumniæ eſt, cùm quis iurat ſe bona fide, & non calumniandi animo agere, vel reſpondere: nec calumniandi animo egiſſe, vel reſpōdiſſe. j. eo. l. ij. §. j. & ff. famil. erciſcun. l. iure. §. qui familiæ. Eſt enim Calumnia cùm quis ex certa ſciētia iniuſtè agit, vel reſiſtit: vt dixi ff. ad Turpil. Dicitur ergo Iuſiurandum calumniæ, ſcilicet vitandæ, vel propter calumniam vitandam: ſicut dicitur, Habeat vnuſquiſque ſuam propter fornicationem, &c. Et quæ ſint capitula ſub hoc iuramento contenta, ponit gl. extra eod. tit. cap. j.

[Iu]ramentum [ca]lumniæ. *Calumnia.*

LIBER III.

De iudiciis.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 28.

De ſportulis & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis: & de executoribus litium.

SVprà de iudiciis dixit: ſed quia iudicum, & executorum laboribus, & ſtudiis multis ſiue vigiliis negotia deciduntur, æquum eſt cuiuſque laborem digna compenſatione remunerari: cùm enim labor in damno eſt, creſcit mortalis egeſtas. infrà de allu. l. fi. vbi per gloſ. Ideo de ſportulis & aliis ſumptibus litiū tractat. Sportulæ autem ſunt ſumptus gratia executorum, vel ſunt ſalaria apparitorū, vel forte ſecundùm Azo. iſti apparitores accipiebant ſalariū de publico, & ſportulas accipiebāt non ſibi, ſed pro fiſco: & illæ reponebātur in ſporta, id eſt corbe, vel alio ſimili vaſe, in quo conſueuerunt aliqua portari, vel exportari, vt ita ſub fida cuſtodia fiſco ſeruarentur, & ſic cōtinens pro contento. In ſportulis autē iſtis nō erat certa quātitas diffinita, niſi in quibuſdā perſonis, puta clericis, & agētibus, in rebus & ſimilibus, vt in Authen. de ſanct. epiſ. §. ſportularum. & j. de proxi. ſacro. ſcrini. lib. xij. & de prin. agen. in re. l. vlti. præſtabantur ergo ſecundū cōſuetudinē fori: de hoc aliquid in cap. cū ab omni. de vi. & ho. cle. Executor autē ille dicitur, qui executioni cauſæ diſcuſſæ ſententiam mandat: vt j. de exe. rei iudi. l. pe. quādoq; dicitur Executor ille, qui facit partes apparere in iudicio: idemq; dicitur Apparitor: idem dicitur Cauſam præparans: idem dicitur Officialis: itē Catholicianus, id eſt, vniuerſaliter deſeruiēs. ſ. de iud. l. antepe. & vlt. & in Authē. de iud. §. his qui cauſas. & de defen. ciui. §. ex prouinciali. & j. eod. l. j. Eſt autē eorū officium, parere iudicibus quibus deputati ſunt, & offerre cauſas

Sportula. *Executor.* *Apparitor.* *Cauſam præparans.* *Officialis.* *Catholicianus.*

cauſas eis inſtructas vſq; ad finem. Et iudex illuſtris mulctare eos poterit vſque ad ſex ſolidos: inferior, vſq; ad tres. j. eod. l. j. & ij. & in Authent. de iud. §. neceſſitatem. de ſumptibus autem qui fiunt in iudiciis, in hoc tit. non tractatur. Sed de ſumptibus teſtium ponitur j. de teſti. l. quoniam. & de appel. l. eos. §. ſi quis de Sal. in l. j. §. in honorariis. ff. de var. & extraor. cog. *Sumptus iudiciorum.*

De pedaneis iudicibus.

De ordinariis, & maioribus, dictum eſt iudicibus: nunc de delegatis, & minoribus. Sunt autem Pedanei, qui negotia humi liora diſceptant: vt j. eod. l. vlti. & à pede nomen acceperunt, quæ eſt infima pars hominis. Sic & Pedaneus iudex eſt inferior aliis: quia pedeſtria, id eſt, infima tractat negotia. *Pedanei iud.*

Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare, darive poſſunt.

Occaſione ſumpta à pedaneis, qui ſunt delegati: generaliter de perſonis quæ dare poſſunt, & dari iudices, ſubiūgit. Ille autem ſolus delegat, qui habet iuriſdictionem ordinariam. Et in cauſa quæ eſt de iuriſdictione ſua ordinaria, & eum quæ eſt de iuriſdictione ſua. ff. de iuriſd. om. iud. l. extra. & de tut. & cur. da. ab his. l. ius dandi. Iudex autem delegatus neutrum committit, niſi à principe delegatus ſit, vel niſi primo lite coram ſe cōteſtata alij deleget, ad ſimilitudinem procuratoris: vt s. de iudic. Authen. ad hæc. & j. eod. l. j. *Quis poßit delegare.*

Ne quis in ſua cauſa iudicet, vel ius ſibi dicat.

Licet in aliena cauſa quis poſſit eſſe iudex, nō tamen in ſua, vel diffiniendo, vel arbitrando, vel interloquendo: quia nemo poteſt ſibi imperare. j. eod. l. j. & de arb. l. pen.

Qui legitimam perſonam ſtandi habent in iudicio, vel non.

Quoniā in conſtitutione iudicij conſiderandæ ſunt perſonæ litigatorū, ideo apponit de his, qui habent legitimā perſonam in iudicio: ſunt quædā perſonæ quæ prohibentur, puta minor xxv. annis ſine tutoris vel curat. autoritate, vt dixi s. ſi aduer. rem iudic..

Vt nemo inuitus agere vel accuſare cogatur.

Regulā ponit hæc rubrica, vt nemo cogatur agere, &c. ſcilicet præciſe. Sunt tamen quidā, qui ſi non agunt, periculū ſubeūt, vt tutor & curator. j. arbitriū tutelæ. l. nomina. Itē geſtores ſine mādato. Itē procuratores. j. man. l. procuratore. Itē admi- *Qui cogantur agere.*

niſtratores ciuitatis. Item hæres qui non vindicat necẽ defuncti,accuſando interfectores eius.j̃.ad Syl la.l.j. Item actor lite conteſtata,vel citato reo.Item ſi actor videtur calumnioſè vexare reum, poteſt iudex cauſa cognita id ſtatuere.j̃.de inge. manu.l.diffamari.de remiſſ.l.pig.ſi eo.

De ordine iudiciorum.

Quia in iudiciis plerunq; dubitatur quæ actio vel quæſtio in ordine cognoſcẽdi vel diffiniẽdi debet præferri:ideo ponit de ordine iudiciorũ, id eſt,actionibus vel quæſtionibus in iudicio ordinandis:puta ſi concurrant duo iudicia inter eaſdem perſonas,principaliter,vel incidẽter,quod præcedere,& quod ſequi debeat. Sic ergo dicitur iudiciorum,id eſt,quæſtionum:vel id eſt,de rebus de quibus poſſunt fieri iudicia:id eſt, quæſtiones. de hac materia ponitur in cap.tuam.extra de ordi.cog.

De litis conteſtatione.

Per litis conteſtationem iudicium accipit exordium.Eſt autem litis conteſtatio, negotij principalis hinc inde apud iudicẽ facta narratio,id eſt,vt actor proponat intentionem ſuam:reus autem neget,vel exceptionẽ opponat,& eam probet. Et ponitur hîc authentica, quæ tractat de quibuſdam præcedentibus ipſam litis conteſtationem,&c.

De plus petitionibus.

Dilationes. Quia lite cõteſtata petitur quãdoq; plus,ideo de hoc dicit in ſpecie,ſcilicet quãdo plus petitur re:nã & aliis modis plus petitur:vt Inſti.de act.§.plus autẽ.vbi pœna plus petentis ponitur: vnde dicit plus petitur cauſa,tẽpore,re,loco.gl.in c.vno.eo.tit.

De dilationibus.

Iudicio inchoato quandoque dilationes petuntur gratia teſtium,vel inſtrumentorum.j̃.eod.l.j.vel propter alias neceſſarias cauſas,puta aduocatorum:vt j̃.eo.l. pen. De hoc dixi ff.de fer.pag.19.

De feriis.

Dilationes. Dixit de dilationibus datis à iudice:Nunc de datis à lege, de quibus dixi ff.eod.

De iuriſdictione omnium iudicum:& de foro competenti.

Iudicia ratione iuriſdictionis exercẽtur,ideo ponit de iuriſd. om.iud.id eſt,de iuriſdictione quæ competit ſingulis iudicibus: quæ quidẽ iuriſdictio qa vnicuiq; iudici attribuitur per legẽ ſecundùm deſtinationẽ territoriorũ, apponit de foro compet.

quia forum cēſetur ſecūdùm territorij fines. infrà de ver.ſigni. l.pupillus.§.territoriū.Quid ſit iuridictio dixi ff.eo. tit. Forum autē dici poteſt ipſe locus, vbi cōſueuit reddi ius:idéq; appellatur Prætoriū.item dicitur Ius.ff.de iuſti. & iur.l.pe.Tribunal autem dicitur maiorum iudicū qui habent merum imperium. arg.ff.de iud.l.j. & s̃.vbi & apud quē. l.vlt. Et dicitur forū ſimilitudinariè:quia ſicut Forus vocatur locus, in quē multititudo hominum conuenit, multas res inferentes,& deferētes emēdi, vendendi vel permutādi cauſa:ita & Forum dicitur in quē multitudo hominū confluit inducentiū cauſas, lites, & varias quęſtiones,cognoſcendi,& diffiniēdi cauſa.Dictū forum à Foroneo rege,vel ab afferēdo.cap.forus.de verb.ſignific.Forus etiā dicitur burſa:Fori autē pluralis numeri dicuntur tabulata nauium ſecundū Ser.ſuper x.Aeneid.& de eis vt ait Pl.ſedilia iudicanti conficiuntur.Sortitur autē quis forum variis ex cauſis, de quibus in cap.fi.extra de fo.compet.& dicitur Competens forū,id quod proprium ex lege deputatum eſt ipſi conuento.

Forum. *Tribunal.* *Forus.* *Fori.* *Competens forum.*

Quando Imperator inter pupillos,& viduas,vel miſerabiles perſonas cognoſcit,& ne exhibeantur.

Apud iudicē ſuum quēq; etiā inuitū eſſe cōueniēdum ſuprà dixit.Itē apud extraordinariū aliquis cōuenitur ratione priuilegij.s̃. de dila.l.ij. Nunc ponit, qualiter iſtorū quilibet patiatur exceptionem. Si enim viduæ,aliiq; fortunæ iniuria miſerabiles à principe poſtulauerūt beneficiū forte vt cōueniātur ſub principe tātum: nā tunc eorū aduerſarij examini principis coguntur ſe repræſentare:ita licet his pupillis,& ſimilibus recuſare ordinariū iudicem:vt hic.Exponitur ergo titulus quādo imperator inter pup.& vid.cognoſ. ſcilicet ipſis hoc impetrātibus.Et ne exhibeantur,ſcilicet in iure aliis petentibus.

Vbi de criminibus agi oportet.

De criminibus agitur in tribus locis, hoc eſt vbi cōmiſſa ſunt.ff. de accu. l. vlt. Item vbi lis eſt conteſtata: niſi oppoſita fori præſcriptione ab eo,qui ſciebat ſe non eſſe ſubiectum. Itē vbi reus habet domicilium. Iure verò authenticorum plenius & generalius de hoc traditur in Authent. vt om. obe.iudi. §. j. collat. v.& ſignatur in Authent.qua in prouincia.eod.

Vbi de poſſeſſione agi oportet.

Hoc titulo tractatur, vbi poſſeſſorio iudicio agitur ſiue per interdicta, ſiue per alias actiones. Et poteſt agi vbi exiſtit ipſa

poſſeſſio,id eſt,res quæ poſſidetur: vel vbi facta eſt violentia.ff. de vi & vi armata.l.j.§.interdum autem.

Vbi fideicommiſſum peti oportet.

Fideicommiſſum ibi petendũ eſt,vbi hæreditas relicta eſt,id eſt,factum eſt teſtamentum.infrà l.j.& idem in legato:fraternizant enim hodie: vt ff.de leg.j.l.j.

Vbi conueniatur qui certo loco promiſit.

Qui certo loco promiſit ſe aliquid daturum, tenetur condictione certi arbitraria. Item,ſi teſtator certo loco hæredẽ quid dare iuſſit,actio ex teſtamento eſt arbitraria. Item,ſi mutuũ accipiã, vt certo loco reddam: condictio certi de mutuo erit arbitraria: Inſtitut.de.act.§.præterea. Pro tali igitur debito actio inſtitui poteſt ſecundũ Pla.vbicunq; inueniatur reus.ff. de iudic. l.cum qui in prouincia.licet Azo dixerit eum conueniendum, vbi habet domicilium, vel vbi de iure communi ſortitur forũ: & ſic debere intelligi d.l.eum qui.vbi dicitur, vel in quocunq; loco,&c.ſubaudit,ſcilicet idoneo.de hoc d.§. præterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

In rem actio, id eſt, rei vendicatio, vel quælibet realis actio poteſt inſtitui in locis illis,in quibus propter diuerſas rationes quis ſortitur forum. Sed vbi eſt ipſa poſſeſſio, ſortiri videtur quis forum: vt infrà eod.l.vlt.

Vbi de hæreditate agatur: & vbi ſcripti hæredes in poſſeſſionem mitti,vel poſtulare debent.

Si hæreditatis petitio proponatur, eo loco erit inſtituenda, vbi is, qui poſſidet, habet domicilium. Sed & vbi res ipſæ ſitæ ſunt proponi poterit: vt j.in fi.l.Miſſio autem in poſſeſſionẽ ſiquidem petatur per Iudicis officium, ibi conſultus petetur, vbi res ſunt: vt ita ratione rei quis ſortiatur forũ, implorato Iudicis officio, ac ſi proponeretur realis actio. Si autẽ de poſſeſſione agetur perſonali actione vel interdicto, indubitanter etiã tunc apud Iudicem,ſub quo habet domicilium reus,cauſa poterit exerceri: fortè & ibi,vbi ſunt res.de hoc in princ.l.

Vbi de ratiociniis agi oportet tam priuatis, quàm publicis.

Ait Imperator,eum qui geſſit ratiocinia tam priuata, quàm publica, vt argentarius, & procurator, vel quodcunque modo

ibi rationem oportet reddere, vbi hoc geſſit, vbi poteſt eſſe inſtructio ſufficiens.

Vbi cauſa ſtatus agi debeat.

Sicut in cæteris, ita & in cauſa ſtatus actor forũ rei ſequi debet. j. l. iij. & iiij. Sed quis in hac cauſa videatur reus, quis actor quæritur: circa quod diligenter notãda eſt diſtinctio, quam ponit j. l. j. & de lib. cau. l. eam quæ. & ff. de probat. l. ſi quis hominem liberum. Cognoſcit autem de cauſa libertinitatis & ſeruitutis inter fiſcum & priuatũ procurator Cæſaris. Inter duos autẽ priuatos cognoſcet quilibet Iudex. De ingenuitate verò & ſeruitute, vel de ingenuitate & libertinitate ſolus Princeps cognoſcet: vt j. eod. l. pen. & s. de ped. iud. l. ij.

Vbi quis de curiali, vel cohortali aliáve conditione conueniatur.

Si quis fuerit curialis, id eſt, officio curiæ vel iudicum obnoxius: vel ſi fuerit cohortalis, qui duro ſeruitio arctabatur: vel cuicunque corpori obnoxius, & aufugit ab his, quibus ſeruire debeat: diſtinguitur, vtrum ſe dederit armatæ militiæ, an inermi. Si armatæ, conuenietur ſub magiſtro militum: vel ſi reperiatur in foro alicuius Præſidis prouinciæ, Præſes ille cauſam debet referre ad magiſtrum militum, vel ad Præfectum Prætoris: & hoc eſt quod dicitur infrà, eodem. l. vlti. Si autem inermi militiæ ſe dederit, id eſt, ſeruitio alterius curiæ, conueniri poterit apud quemlibet Iudicẽ, qui fuerit in locis, vbi deprehẽſus eſt: & ita videtur illud habere locum, Vbi te inuenero, ibi te iudicabo, &c.

Vbi ſenatores, vel clariſſimi, ciuiliter, vel criminaliter conueniantur.

Senatores vel clariſſimi ſi cõueniantur ciuiliter, debet fieri conuentio in ſcriptis: & ſi degunt Romæ, vel in ſuburbiis, debent conueniri apud Prætorem, vel præfectũ vrbis, aut magiſtrum officiorũ, quoties ei hoc commiſit princeps. Si verò ſunt in prouinciis, conueniuntur ibi, vbi larem fouẽt: aut vbi maiorem partem bonorum poſſident, & aſſiduè conuerſantur. j. eo. l. vlti. Si verò criminaliter conueniãtur, ſi quidẽ conueniendi, non ſunt illuſtres, conueniuntur ibi, vt crimina ſunt admiſſa, non obſtante fori præſcriptione: omnem enim huiuſmodi honorem reatus excludit. j. l. j. Si verò ſunt illuſtres, fit diſtinctio Senatorum (licet omnes ſint illuſtres) inter patricios, prætores, præfectos vrbis, &c. j. eo. l. pen.

In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti poſſunt.

Omnes etiam Principum domeſtici,& agentes in rebus,vel qualibet alia militia vel dignitate gaudẽtes, vel quamlibet negotiationem exercẽtes,ſuper publicis functionibus,vel publicis debitis,apud Præſides prouinciarum conueniantur, & exigantur.Excipiũtur autem armata militia præditi,& qui ad rem propriam vnius anni componẽdam commeatum oſtenderint ſe accepiſſe,vt j.eod.l.j.

Militia armata.

Vbi cauſæ fiſcales,vel diuinæ domus, hominúmque eius agantur.

Si procurator fiſci cõueniatur à priuato, vel conueniat priuatũ,cognoſcit de ea cauſa procurator Cæſaris vna cũ Præſide prouinciæ:vt s.ſi aduer.fiſc.l.ij.& j.eo.l.ad fiſcum.Si autem procurator Cæſaris agit contra priuatũ , vel cõueniatur à priuato , procurator fiſci de ea cauſa cognoſcet.s. ſi aduer.fiſ.l.j. Cauſæ autẽ hominũ diuinæ domus,ſiue ſint ſerui , ſiue coloni, ſiue inquilini,ſiue agant,ſiue conueniantur in ciuili, vel criminali negotio,audiuntur & examinantur apud præpoſitum ſacri cubiculi.& comitem domorum , vel procuratorem Cæſaris.j.eod.l.vlt.& l.cùm aliquid.

Quando licet vnicuique ſine Iudice vindicare ſe,vel publicam deuotionem.

Licet regulariter tradatur,neminẽ ſibi ius dicere poſſe, vel ſe vindicare:vt s.de Iudæis.l. nullus.& ff. quod met.cauſ.l.extat hîc tamen quidã caſus ponuntur,in quibus alicui ſe vindicare permittitur:vt ſi reperiat quis nocturnũ ægrotum populatorẽ,id eſt , deuaſtatorẽ : aut alios qui itineribus frequentatis ſtant in inſidiis:eos enim impunè quis occidere poteſt. Itẽ publicam deuotionẽ permittitur vindicare:vt ſi quis velit deſertorem militiæ opprimere:& ſi reſiſtet deſertor , præcipitur in eo velox eſſe ſupplicium:vt j.eod.l.vlti.

De inofficioſo teſtamento.

De hoc ſatis ff.eod.tit.pag.28.

De inofficioſis donationibus.

Quia ſæpe in fraudem legis excogitãtur donationes,vt ceſſet querela inofficioſi teſtamenti,vt j.eo.l.j.ideo de ea.Eſt autẽ Inofficioſa donatio,quæ contra officium pietatis eſt facta:ſcilicet quia per eã liberi vel parentes excludũtur à debito bonorum ſubſidio,vel ex propoſito donantis,vel re ipſa. Et cõpetit

[D]onatio inof[ficio]ſa.

iſta

iſta querela, ſiue donator decedat teſtatus, ſiue inteſtatus, vt j. eo. l. precibus. Superior autem querela facto tãtùm teſtaměto competit. Datur autem iſta querela omnibus his perſonis, quibus & ſuperior: nã dicit lex, vnam eſſe iſtius, & illius querelæ cauſam, & ſimilem æſtimandam, & idem eſſe ius vtriuſq; temporibus & moribus: vt j. l. fi.

De inofficioſis dotibus.

Et iſta ſimilis eſt donationi inofficioſæ, vt j. eod. l. j. Si ergo mater bona omnia, vel penè omnia in filiorum fraudem dederit in dotẽ pro ſe, vel ſortè ſecundùm Pla. pro filia, vel pro muliere alia, per querelam de inofficioſæ dotis fiet reuocatio: vt filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur: vt j. eo. l. j. licet Azo dicat, quòd vbi mulier pro alia muliere donat dotem, locum habeat querela Inofficioſæ donationis: quia, quantum ad donantem, non dos eſt, ſed donatio. *Inofficioſa dos.*

De petitione hæreditatis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 29.

De rei vendicatione.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 30.

De vſufructu, & habitatione, & miniſterio ſeruorum.

De hoc dixi, vt in propriis tit. pag. 31. & 32.

De ſeruitutibus & aqua.

Generaliter dicit de ſeruitutibus, de quibus & nos in proprio tit. ff. Specialiter autem quædam dicit de aqua, de qua nos in tit. de aqua plu. arc. & de aqua quot. & æſti. pag. 136. & 163.

De lege Aquilia.

Dixi ff. eod. tit. pag. 38.

Familiæ erciſcundæ.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 39.

Communi diuidundo.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 40.

Communia vtriuſque iudicij, tam familiæ erciſcundæ quàm communi diuidundo.

Et de hoc ſub proprio tit. ff. dixi, pag. 40.

Finium regundorum.

Dixi. ff. eo. tit. pag. 39.

De conſortibus eiuſdem litis.

Quia cõmunẽ hæreditatẽ, vel res alias, vel etiã propter fines diſtinguẽdos, ſæpe cõtingit plures agere, & cõueniri: ideo ponit de cõſortibus eiuſdem litis. In his autẽ olim ita erat, quòd ſi *Cõſortes eiuſdem litis.*

vnus conueniretur ſine ſocio ſuo, patiebatur exceptioné, ne ageret ſine eo. Hodie omni ſubmota exceptione & agere & conueniri quilibet ſociorum poteſt: ſed & pro ſociis poteſt agere poſt lité conteſt. contra omnes, etiam ſi conſtat eũ non habere mandatum, dum tamen caueat de rato. Ante litem verò cõteſt. repelleretur, ſi certũ eſſet eum non habere mãdatum, licet caueret de rato. j. eod. l. j. & ij.

De noxalibus actionibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 38.

Ad exhibendum.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 40.

De religioſis, & ſumptibus funerum, & aleatoribus.

De prima parte diximus ff. eod. titu. pag. 43. De Aleatoribus autem ſub proprio titulo, pag. eadem. & hîc ponitur vna noua conſtitutio Græca. quam vide.

LIBER IIII.

De rebus creditis, & iureiurando.

CAue tibi, quia in hoc titulo non tractat de prima parte, ſed tantum de Iureiurando: ſicut & ff. quod cum eo qui. nam non tractat ibi de his, de quibus in rubrica: ſed inferiori libro. De materia huius tituli diximus ff. ſub propriis tit. ſatis.

Si certum petatur.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 44.

De ſuffragio.

Suffragium. Quia ſuffragium petitur per certi condictioné, vt j. eo. l. j. de qua dicere cœpit: ideo de hoc. Et dicitur ꝓpriè Suffragiũ ipſum patrocinium quod præſtat aduocatus. Nam fragor, id eſt, ſonus arborum, inde ſuffragium ſonus ille, qui fit, vt per cũ ſubueniatur alicui: hîc auté ponitur impropriè, ſcilicet pro eo, quod datur pro hoc patrocinio. Tractatur enim hîc de ſalario, quod præſtatur aduocatis, quando, & per quam actionem peti poſſit.

De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.

Ne quis crederet debitoré, qui ex quolibet contractu conuenitur condictione ad pecuniã ſoluendam, compellendum vt faciat ſequeſtrationé pecuniæ quę eſt in lite: ponit de prohibita ſequeſtratione pecuniæ: vt nomé pecuniæ ponatur pro ſpecie, vel quantitate quæ eſt in obligatione: vt j. de cõſtit. pec. Eſt au-

Sequeſter. tem Sequeſter ille, apud qué plures eam ré, de qua cõtrouerſia eſt

eſt, depoſuerunt: dictus ab eo quòd occurrẽti, & quaſi ſequenti eos committitur res: vt ff. de verb. ſign. l. ſequeſter. Sequeſtratio autem dicitur ipſa ſeparatio rei, vel poſſeſſionis. Interim enim cùm res apud ſequeſtrum eſt, nec poſſidet actor, nec poſſidet reus: niſi hoc actũ eſſet in ſequeſtratione, vt cuſtodiæ cauſa tantum fiat depoſitio. ff. depo. l. licet. j. reſpon. & §. j. Si ergo ex quolibet contractu pecunia poſtulatur, ſequeſtrationis neceſſitas conquieſcit. Oportet enim debitorem primo cõuinci, & ſic ad ſolutionem pulſari. Ex voluntate autẽ partium fieri poteſt, niſi in quatuor caſibus, quibus ex neceſſitate fit ſequeſtratio: de quibus per gl. in l. j. infrà eod. *Sequeſtrati*

De condictione indebiti.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 47.

De condictione ob cauſam datorum.

Hæc condictio cõgruit cum ſuperiori: vtrobiq; enĩ intuitu cauſæ rem in aliũ emitto, neq; res emiſſa extinguitur: ſed hæc futuram cauſam, illa præteritam reſpicit. Inde eſt, quòd in illa ſtatim poſt ſolutionem naſcitur condictio: in hac demum, cùm fuerit ceſſatum niſi pœnitet. De hoc dixi ff. eo. tit. pag. ead.

De condictione ob turpem cauſam.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 48.

De condictione furtiua.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 48.

De condictione ex lege, & ſine cauſa. vel iniuſta cauſa.

Duas generales condictiones ponit, de quibus nos ff. ſub propriis tit. diximus, pag. 48.

De actionibus & obligationibus.

De hoc ff. eod. tit. pag. 53. 54.

Vt actiones ab hæredibus, & contra hæredes incipiant.

Olim tradebatur talis regula, Quòd poſt mortem hæredis aut legatarij legatum relinqui non poſſet. Sicut nõ poterat aliquis ſtipulari, poſt mortẽ ſuã ſibi dari: ſic non poterat quis promittere, dare poſt mortem ſuam: Vnde & tradebatur regula, Vt ab hæredibus, & contra hæredes actio non incipiat. Hodie autem regula iſta emendata eſt per hanc l. j. eo. l. j. & inſtit. de leg. §. poſt mortem. Et caue tibi, quia aliter dicitur poſt mortem incipere actio in ſtipulatione, & aliter in legato: vt in predictis alleg. videre poteris.

Ne vxor pro marito,vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.

Licet hæres iure ſucceſſionis pro defuncto conueniatur,vt s. tit.prox. non tamen ſic eſt in aliis etiam qui valde cõiuncti videntur:vt in hoc tit.& ſeq.Vxor enim non conuenitur pro marito, etiã ſi pro eo interceſſerit:niſi interceſſerit in rẽ ſuam.infrà eo.l.j.& ff.ad Vell.l.ij.§.vlt.Speciale tamẽ eſt in primipilaria ſarcina,quã ſubiuit maritus:vt infrà in qui.cau. pig.tac.contra.l.ſatis.Itẽ maritus pro vxore non cõuenitur,niſi ſolitis modis, ſi pro ea fideiuſſerit,vel ei ſucceſſerit.Item mater pro filio,vel econtra, non conuenitur.Vnde & traditur regula certiſſima: Ex alterius contractu neminem obligari:vt infrà eod.l.vlt.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato,vel libertus pro patrono,vel ſeruus pro domino conueniatur.

Putabatur ratione filiationis, vel paternitatis,vel ſeruitutis aliquẽ cõueniri debere: dicitur tamẽ in hoc titulo cõtrarium.

An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.

Seruus liber factus alius homo videtur.ff.de ſolut.l.qui res. §.aream.Ideo dubitabatur, an poſſet conueniri de eo, quod in ſeruitute fecit:iuxta quod diſtinguitur, an contraxit, vel quaſi contraxit in ſeruitute: deliquit, vel quaſi: quod proſequere vt infrà eod.per totum.

Quando fiſcus, vel priuatus debitorem ſui debitoris exigere poteſt,vel conuenire.

Regulariter prohibuit ſuprà, alium ex cõtractu alterius cõueniri:nunc ponit quaſdam exeptiones & in fiſco, & in priuato.Fiſcus autem ratione ſpeciali conuenit debitorem ſui debitoris:ſi debitor principalis non ſit ſoluendo:vel ex ratione fiſci neceſſario facto liquido prohibentur : vel ex contractu fiſcali debitores conueniãtur.ff.de iure fiſ.l.iij.§. multa. & s.de cond. ex lege.l.j.de con.fiſ.debi.l.j.

De actionibus hæreditariis:aliàs, de hæred.act.

Superiori tit.dixit,alterum pro altero conueniri in caſu:hîc ponit & alterum caſum. Et ponit hîc diuiſionem actionũ:quia actionum aliæ ſunt hæreditariæ, aliæ non. Sunt autẽ hæreditariæ,quæ tranſeunt ad hæredes, vel contra hæredes. Item quæ ab hæredibus incipiunt, vel contra hæredes.ff. de act. & obl.l. hæreditariarum. Abuſiuè tamẽ dicitur Hæreditarius debitor, non quia

Actiones hæreditariæ. Hæreditarius debitor.

non qui debet hæredi, vel hæreditati, ſed ipſe hæres. qui ideo debet, quòd ipſe eſt hæres: vt infrà eod. l. ſub prætextu.

Ex delictis defunctorum inquantum hæredes conueniantur.

Inquantum hæredes ex contractibus defunctorũ, vel quaſi teneantur, dixit: nunc inquantum ex delictis: de hoc Inſt. de perpe. & temp. §. fin. & in cap. fin. de ſepul.

De conſtituta pecunia.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 49.

De probationibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 75.

De teſtibus.

Iſta eſt viua probatio. & ideo tanquam potior præponitur: de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 77.

De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum: & de apochis, & antapochis faciendis: & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.

Sequitur nunc de probatione mortuæ vocis, id eſt, per ſcripturam. Et de prima parte rubri. dixi ff. e. tit. De amiſſione autẽ inſtrumentorum talis traditur regula. Quicũque contractus, etiam ſine ſcriptis fieri poteſt. In codẽ caſu ſi ſcriptura interueniat & poſtea amiſſa ſit, nihilominus ſuã obtinet firmitatem. infrà eo. l. j. & l. ſicut. & l. ſtatutũ. & l. ſi ſolennibus. & l. miniſtris. & ff. eod. l. iure. & de pig. l. contrahitur. Antapocha autem eſt chirographũ, quod facit debitor creditori, in quo confitetur ſe ſoluiſſe tantum. Et non dicitur ab ἀντὶ, quod eſt contra: ſed ab ante, quia fit ante apocam: & eſt inducta ad ſecuritatem creditoris. Qui enim nomine alieno poſſedit, & penſionẽ ſoluit, vel creditori ſuo vſuras repræſentauit, ille vtitur antapocha: vt infrà eo. l. plures apochas. Vbi glo. exponit quid ſint Apochę, & Antapochæ: & habebitur infra in proprio tit. Eſt etiã ſciẽdum, quòd omnis cõtractus ſine ſcriptura fieri poteſt: niſi in quo caſu exigitur ſpecialiter ſcriptura. infrà eo. l. cõtractus. & qui ſint caſus requirentes ſcripturam, ponit gl. in c. j. extra de cẽſi. lib. vj.

Inſtrumentorum amiſſio — *Antapocha* — *Nota.* — *Simulatio fraus legis.*

Plus valere quod agitur, quàm quod ſimulate concipitur.

Quia per ſcripturam ſæpe aliud fingitur, & ſimulatè ſcribitur, quàm verè agitur. ſicq; fraudes ſæpe committuntur: conſtetq; plus valere veritatẽ, quam ſimulatè geſtum: ideo ponit hanc rubricam, quæ in verbis ſuis ſatis plana eſt. Quibus autẽ

modis

modis ſit fraus legi, ponit gl. ff. de le. & ſenatuſconſ. l. fraus.

De commodato.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 50.

De pignoratitia actione.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 50.

De exercitoria, & inſtitoria actione.

De duobus generibus contractuũ præmittit, ex quibus inſolidum tenemur ex alienis contractibus. De his dixi ff. eo. ſub propriis titulis, pag. 52.

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur: vel de peculio, ſeu quod iuſſu, vel de in rem verſo.

Prima pars rubricæ, eſt generalis: ſequentes tres ſpeciales: & dantur non inſolidum hæ actiones, ſed quatenus eſt, in peculio, & quatenus eſt iuſſum, & in rem verſum. De hoc dixi ff. ſub propriis titulis, pag. 55.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

Acquiritur nobis per noſmetipſos, & de hoc nulla eſt hæſitatio. Itẽ per filios in poteſtate noſtra poſitos, vel conſtitutos. Itẽ per ſeruos noſtros. Item per alienos quos bona fide poſſidemus, vel in quibus habemus vſumfructum, vel vſum. De hoc latè Inſti. eod. tit. per totum.

Ad ſenatuſconſultum Macedonianum.

Qualiter conueniatur pater ex filij contractu dixit: nunc qualiter pater non tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani beneficij. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 54.

Ad ſenatuſconſultum Velleianum.

Sicut filiusfa. & pater habent exceptionem ex ſuperiori ſenatuſconſulto: ita & mulier ex hoc ſenatuſconſulto Velleiano. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 57.

De non numerata pecunia.

Superioribus ſenatuſconſultis ſubuenitur ciuiliter & naturaliter obligatis ratione ſpeciali: hîc ciuiliter tantum obligatis ſuccurritur ratione naturali: iure cõmuni conſiderato propter pecuniam non numeratam. Dicitur autẽ duobus modis pecunia non numerata: vel reſpectu creditoris, qui propriè dicitur pecuniam numerare debitori, vt ſibi illa reddatur: vel reſpectu debitoris, qui propriè dicitur ſoluere creditori, & impropriè dicitur numerare, cùm ſoluit quod debet. Pecunia autẽ largiſſimè ponitur pro omni re, quam quis numerauit, vel non ſoluit. ff.

[Pe]cunia non [num]erata. *[Pe]cunia.*

tit.ff.de verb.ſig.l.pecuniæ verbum.Tale eſt ergo,ac ſi diceret, de pecunia,vel re non credita,vel non reddita,&c.de hoc plenius Inſti.de excep.§.idem iuris eſt.

De compenſationibus.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.57.

De vſuris.

Qualiter actio perimatur,vel minuatur per exceptioně,ſuprà dixit,nunc qualiter augeatur:& hoc fit per vſuras, de quibus ſatis ff.eod.titu.dixi,pag.74.

De nautico fœnore.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.75.

Depoſiti.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.58.

Mandati.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.59.

Si ſeruus extero ſe emi mandauerit.

Specialem cauſam mãdati cõtinet,ſcilicet cùm ſeruus mandat extero ſe emi. Et quatuor dicit hæc lex, ſcilicet, an fuerit vtile mandatum.Item an actio detur domino ex venditione,licet mandatum ſit inutile.Item an ſolutio numorũ peculiarium liberet emptorem. Item an agat de ancilla & de pretio.In primo dicit nullum eſſe mandatum. In ſecundo domino dari actionem ex venditione. In tertio quòd empto non liberetur. In quarto de vtroque agi non poſſe. *Mandatũ de emẽdo ſeruo.*

Pro ſocio.

Quoniam ſocius quaſi procurator eſt pro parte, ideo poſt actionem mandati ponit de ſocietate. De hoc ſatis ff.eod.titu. dixi,pag.59.

De contrahenda emptione,& venditione.

Sicut ſocietas ſolo conſenſu contrahitur, ita & emptio, de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.60.

De hæreditate,vel actione vendita.

Nunc de venditione rerum incorporalium:de hoc ff.eo.tit. dixi,pag.61.

Quæ res vendi non poſſunt:& quis vendere,vel mercari vetantur.

Nunc ſpecialiter tractat de quibuſdã rebus quæ vendi non poſſunt:vel etiam ſi poſſent, venduntur tamen certis perſonis: vt eſt frumentũ,quod exercitui mittitur,prohibetur venundari.j.eod.l.penul.& vlt.Sericum non debet quis emere à barbaris,præt *Sericũ emere*

ris, prætor comitẽ commerciorũ. Itẽ nec aliquis priuatus purpurã diſtrahere alij priuato, vel fucare, id eſt, tingere. j̃.l.j.& ij.

Quæ res exportari non debent.

Suprà de quarundam rerum venditione inhibita dixit: nunc ponit de inhibita trãſlatione quarundam rerum: ecce enim ad barbaricum ſolum transferre vinum, vel oleum, aut aliquod liquamen non debet aliquis Romanus, vel cauſa vendendi, vel cauſa guſtãdi: vt ſciant barbari qui ſunt hoſtes Romani imperij, qualia ſint noſtra liquamina: vt j̃.eo.l.j. Item ferrũ factum, vel infectũ, & ſcuta, arcus, & ſagittas, vel cuiuſcũq; generis arma non debet quis in aliquo loco vẽdere, vel quocunq; titulo cõcedere barbaris, etiã ſi tãquã legati veniãt Romã. j̃.eo.l.vlti.

De eunuchis.

Eunuchi. Spadones.

Eunuchi dicuntur Spadones tantùm, & non caſtrati: & tales fieri prohibentur in Romano imperio: homines tamẽ barbari extra ſolum Romani imperij fieri poſſunt eunuchi: & facti eunuchi poſſunt vendi, & quolibet modo alienari. Si verò facti ſunt eunuchi in Romano ſolo, non poterunt vendi, ſed confiſcabuntur, ſi dominis conſentientibus facti fuerint. Et qui fecit eunuchos, capite punietur: vt j̃.eod.l.j.& ij.

De patribus qui filios diſtraxerunt.

[F]ilius vendi[tu]r.

De diſtractione eunuchorum s̃.dictum eſt: nunc de diſtractione filiorum. non licet autem patri filiũ vendere: vt j̃.eo.l.j. niſi pro neceſſitate famis: vt tamen quandocunq; pretio ſoluto emptori à filio, vel quocunque alio, reſtituatur: vt j̃.eod.l.ij.

De reſcindenda venditione.

Reſcindere venditionem.

Qualiter reſcindatur venditio, id eſt, vnus altero inuito eam diſſoluat, dicit: de hoc ff.eod.tit. dixi, pag.62.

Quando liceat ab emptione diſcedere.

De hoc dixi ff.de reſcindenda vendi.pag.62.

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.

[P]enſitationes [p]ublicæ.

Quia quandoq; contrahitur venditio propter publicã penſitationem non ſolutam, vt s̃.de reſcinden.vend.l.ſi quos. ideo de ea dicit, ſcilicet quando reſcindatur: quod fit, ſi nõ eſt ſolenniter facta: vt j̃.eod.l.ij. Et dicuntur publicæ penſitationes annuæ exactiones tributorum, veſtium, vel auri, vel argenti, quæ à certis perſonis debebantur fiſco. Sed & ea quæ ad viarũ vel pontium refectionem præſtanda ſunt à poſſidentibus, Publicæ penſitationes dicuntur: vt j̃.eod.l.ſi.

Sine

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.

Nemo fundum tributarium emat tali pacto, ne præſtet integrum cenſum, ſi nihil pro præterito tempore fuerit ſolutũ: vel ſi quid fuerit ſolutũ, & non præſtet reliqua, id eſt, reſidua, quæ ſuperſunt ad ſoluendum. Et ſic Cenſus in futurũ, ſed Reliqua in præteritum dicuntur. Item Cenſum pro toto, Reliqua pro parte quæ ſoluenda reſtat. Et eſt ratio huius cõſtitutionis, quia tributa ſemper à poſſidentibus exiguntur, nedũ pro tempore quo poſſederunt, ſed etiam pro præterito. Secus tamen vbi à perſecutore venditur: quia tunc pro præterito tempore non conuenitur emptor. j. de cenſib. l. vlti. §. j. *Reliqua. Cenſus.*

De periculo & commodo rei venditæ.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 61.

De actionibus empti & venditi.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 64.

Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

Quia ſæpe quis emit alterius nomine, vt procurator hoc expreſſo, vel tacito: vel etiam aliena pecunia, & ſuo nomine: & in vtroque caſu verbis collatis in perſona propria: vel etiam emit quis alteri, verbis collatis in perſona domini: ideo quid iuris ſit in his, ponit hic titulus.

De rebus alienandis, vel non alienandis: & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.

Quomodo res propriæ alienari vel vendi poſſunt, dixit: nũc ponit de rebus alienis. Licet enim alienam rem quis poſſit vendere, non tamen alienare. ff. de verb. ſignific. l. alienatum. & de contrahen. emptio. l. rem alienam. Fallit hoc in caſibus, quibus quis alienat, quod non ſuum eſt: not. per gloſ. in §. creditor. Inſtit. quib. alien. licet.

De communi rerum alienatione.

Quæcunque dicta ſunt de alienis rebus in totum, intelligantur eſſe dicta de alienis rebus pro parte, quantum ad partem. Nam etſi ſocius omniũ bonorum ſit, non tamen niſi pro parte ſua alienat: ſed nec pro ſua parte poſt litem conteſt. niſi ſuo ſocio velit alienare. s. com. diuid. l. j.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.

Qui gerit rem alienam tãquam tutor,vel curator,vel etiam tanquam procurator,ſiue publicum,ſiue priuatum officiũ, res ſuas proprias alienare vel pignori obligare poteſt,vel fiſco vel priuato.

De pactis inter emptorem & venditorem.

Pactorum diuiſio. Quia in venditionibus varia apponuntur pacta,ideo de his. Sunt autem pactorum quæ fiunt inter emptorem, & venditorem quædam de ſubſtantia contractus, vt de augẽdo vel diminuendo pretio,quædam ſunt accidentalia,ſiue extranea, vt de dando libro exemplaris loco, vel aliquo ſimili non attingenti venditioni:puta,vt ſi venditor reſtituat emptori pretium intra certum diem,reddatur ei res:vel emptor præſtet ei vſurã pretij tardius ſoluti:vel,vt emptor non faciat monumentũ vel Eccleſiam in fundo vendito : vt j.l.ij.& l.in initio. & l.vlti. Itẽ pactorum quædam fiunt incontinenti:quædã ex interuallo. Item quædam ſunt certa,alia ſunt obſcura, vel ambigua. Item ſunt pacta vt ſeruus exportetur,vel non:itẽ manumittatur, vel nõ. Item ne proſtituatur,de quibus j.ſpeciales rubricæ. De pacto legis commiſſoriæ,& de in diem addictione dixi, ff.in propriis titulis. Alia enim pacta accidentalia nomine carẽt, ſed pro motu contrahentium excogitantur.

Si ſeruus exportandus veneat.

Iſtud eſt ſpeciale pactum quod in venditione apponitur:vt ſ.dixi.De hoc etiam ff.eod.pag.64.

Si mancipium ita venierit,ne proſtituatur.

Edictum Veſpaſiani. Sicut ſuperius pactũ gratia vẽditoris apponitur, ſic & iſtud gratia ſerui.Vnde ſuperius poteſt venditor remittere:vt ſ.eo.l.ij.in fine,hîc non poteſt. Et de hoc,ff.de in ius voc.l.ſed & ſi.§.proſtituta,& ff.de contrah.emptio.l.ſi quis. Edictum verò diui Veſpaſiani locum habet, cùm ancillam emptam ne proſtituatur alteri vendo,ſiue ſimili lege.vt ff.de iur.pat.l.diuus.

Si mancipium ita fuerit alienatum,vt manumittatur:vel econtrà,

Cõſtitutio diui Marci. Pro libertatibus repræſentãdis,vel manumiſſionibus faciendis, locum habent multæ conſtitutiones, vt eſt conſtitutio diui Marci, & Commodi, miſſa ad Ofilium Victorinum : ſi dono vel

no vel vendo ſeruum vt manumittas,vel ſi pretiũ do, non pecuniam in ſpecie,vt manumittas ſeruum tuum: vt j.eo.l.j.ij.& l.ſi is qui.& ff.de condi.cauſ.da.l.dedi.§.ſed & ſi tibi.& l.ſi pecuniam.§.j. Item conſtitutio diui Marci, & Cómodi in ſemeſtribus locum habet,cùm trado tibi ſeruum,vt poſt tempus ſit liber:nec comprehendi factum manumittendi: vt j.eod.l.iij.& de ſer.expor.l.vlti.Item cõſtitutio diui Seueri, & Antonini ad Vrbium Maximum locum habet, cùm alienus ſeruus mandat mihi vt eum redimam à domino ſuo nummis ſuis,id eſt, peculiaribus:vel forte meis,ſed hoc pacto, vt ipſe reſtituat mihi.ff. de iudic.l.non diſtinguo. *Conſtitutio Seueri, & Antonini.*

De ædilitiis actionibus.

De actionibus cõtra vẽditores iure ciuili proditis,dixit:nũc ſequitur de prætoriis,quæ ſunt prædictarum pediſſequæ.s. de ve.iure enuc.l.ij.§.quartus.De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.72.

De monopoliis,& conuentu negotiatorum illicito:vel artificum, ergo laborum,necnon balneorum prohibitis,illicitiſque pactionibus.

Quia venditores illicitas inueniũt inter ſe pactiones:ſicut & artifices,& negotiatores,ſiue ergolabi:ideo de eis ponit. Dicitur autem Monopolis,id eſt, ſingularis negotiatio in ciuitate:à μόνος,quod eſt vnum, & πωλήτης, quod eſt venditor, vel polin, quod eſt venditio ſecundùm gl.noſtrã hîc: quaſi vno vel certo modo facta negotiatio,vel venditio. Inde dicitur Bibliopola, id eſt,venditor librorũ,quẽ Librariũ dicimus.Placent.autem denominauit monopoliũ,à monos,& polis, quod eſt ciuitas:inde Monopolium,id eſt,vnica negotiatio in ciuitate: quod accidit, cùm inter ſe paciſcuntur,ne aliquẽ inſtruant in arte ſua,niſi filios,vel nepotes:vel cùm aliquo modo per pactũ id facere nituntur,vt ſoli cõmodũ alicuius artis vel negotiationis faciant. Idem in Balneatoribus,ſi conueniant ne aliter balneant,quàm ea mercede quam ipſi cõſtituerunt.Idem in Locatoribus rerũ, vel operarum ſuarum:maxime ſcriptoribus,ſi paciſcantur, ne opus ab altero inchoatũ alius perficiat. Ergolabi dicũtur quidam operarij laborantes in ſtationibus ſuis, ab ἔργα, quod eſt opera,vt dicit Ser.in prin.Geor.& labor. *Monopolis.* *Ergolabi.*

De nundinis & mercatoribus.

De hoc,ff.eod.titu.dixi,pag.220.

De vectigalibus & commiſſis.

De hoc dixi,ff.de pub.& vect.pag.136.

Vectigalia noua inſtitui non poſſe.

Satis clarus eſt:& ego aliàs dixi ff.de pub.& vect,pag.136.

De commerciis,& mercatoribus.

Mercatores, Negotiatores. In hoc titulo quædã ſpecialia ponit circa negotiatores pertinentes ad domũ principis: vt ſcilicet numerus eorũ non extendatur vltra quingentos.lxiij. vt ĩ.eod.l.penulti.Et quædam generalia omnium mercatorũ:quale eſt illud, ne pro mãcipiis vel quibuſcunque ſpeciebus,barbaris præbeant aurũ. Itẽ nobiliores natalibus,& honore & patrimonio ditiores, pernicioſum mercimonium exercere prohibentur:vt inter plebeios & negotiatores facilius ſit emendi,vendẽdiq; commercium: vt ĩ. eod.l.iij.

De rerum permutatione,& præſcriptis verbis actione.

Sequitur de cõtractibus innominatis,inter quos præcipuus eſt permutatio:& poſtea de præſcriptis verbis. De his diximus ff.in propriis titul.pag.66.

De locato & conducto.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.64.

De iure emphyteutico.

Emphyteuſis. Emphyteuſis Latinè dicitur melioratio. Ab initio enim ſterilia tantũ huius contractus ſpecie cõcedebantur: vt is qui acciperet rem,in meliorem conditionem & ſtatim deduceret,& fertilẽ redderet:poſteà tamen ad id deuentum eſt, vt etiã fertilia,& fructuoſiſſima valeant emphyteucari.Et dicitur iſte contractus emphyteuſeos, vel emphyteuticus: id eſt,meliorationis.Et conſiſtit in rebus ſoli tantũ.De hoc C.de ſacroſan.eccle. Authen.perpetua. Celebratur ſcriptura interueniente,& non aliter.ĩ.eod.l.j.de hoc latè Inſtit.de locat.§.adeo.

LIBER V.

De ſponſalibus & arris ſponſalitiis,& proxeneticis.

De contractibus rerum ſuprà dixit: nunc de contractibus perſonarũ. Vel, ſuprà de ſocietate quæ contrahitur propter pecuniam quærendam: nunc de ſocietate coniugali, quæ propter prolem lucrandam celebratur: & quia hoc ſit per nuptias,quas ſponſalia præcedunt. De ſponſalibus dixi ff.eo.titu. *Arrarum præſtatio.* Arræ autem ſi interuenerint, non poſſunt ſponſalia impunè

ſolui.

ſolui. Sed ſi quidem ſoluerit ſponſalia ille qui dedit arras, amittit eas: ſi verò ille qui acciperit arras, reſtituat eas: & illud tantundem de ſuo, & non plus: niſi ſpecialiter placuerit partibus, vt pœnam arrarum extendant in quadruplum. tunc enim eò vſque extendetur, & non vltra. infrà eo. l. mulier. j. reſponſo. & quadrupli. De hoc in cap. gemma. extra de ſponſalib. Proxeneta autem dicitur, qui implorat voluntates contrahere volentium. De hoc dixi ff. de proxene. *Proxeneta.*

Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalitias dederint arras.

Nunc ponit in ſpecie de ſpõſalitiis arris. Si rector prouĩciæ vel ad eum pertinẽtes ſponſalia dederint, id eſt, ſponſalitias arras: ſic enim verbũ iſtud exponitur infrà ſi nup. ex re. pe. l. j. ad eum autẽ pertinere intelligũtur non quilibet ſubiecti, ſed filij, nepotes, propinqui, participes, id eſt, conſiliarij, & domeſtici: hi ergo omnes nuptias contrahere non poſſunt cum ea muliere, quæ eſt oriunda de prouincia, vel aliàs habeat ibi domicilium. Sponſalia tamen poſſunt contrahere. ff. de ritu nupt. l. ſi quis. Vtrum titulus iſte hodie habeat locũ, ponitur per Doct. in cap. ij. de ſecund. nupt. *Sponſalitia arra.*

De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & deſponſalitiis.

Dixit de præambulis nuptiarũ duobus proxi. tit. ſequitur videre de nuptiis: quas quia donationes præcedũt, de eis premittit. Et dicitur ante nuptias, & propter nuptias, idẽ infrà eod. l. fi. & fit in recõpenſationem dotis. Sponſalia verò eſt ſimplex donatio, quam ſponſus facit ſponſæ, & econtrà: vt infrà eod. l. cùm te. & aliis pluribus: de hac in Authent. vt ſpon. largit. collat. viij. *Sponſalia.*

De nuptiis.

De hoc dixi ff. de ritu nup. pag. 79.

De incertis, & inutilibus nuptiis.

Contrahentes nuptias ſibi vetitas, puniũtur in periculo dotis, & donationis propter nuptias, hæc enim cõfiſcãtur. infrà eo. qui contra legum. Sed nec filij ſunt legitimi, vel in poteſtate parentis. Item de bonis ſuis teſtari non poſſunt in extraneos. Et dicũtur largè omnes nuptiæ prohibitæ Inutiles. Sed Nephariæ proprie inter aſcendẽtes & deſcendẽtes. Inceſtæ in collaterales vel affines: vt Inſtitut. eod. §. ergo non omnes. & ff. eod. l. quinetiam. & l. fin. & de adult. l. ſi adulterium. Aliæ quæ aliis rationibus prohibẽtur ſimpliciter inutiles dicũtur, quod multis modis *Inutiles nuptiæ.* *Nepharia.* *Inceſta.*

contingit,vt not.glo.iſtic.§.ſunt & aliæ.

De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem,ſeu curatorem,liberóſque eorum.

Tutor ducens pupillam.

Qualiter ratione ſanguinis prohibentur nuptiæ dixit: nunc qualiter ratione officij:& eſt iſta prohibitio iuris ciuilis,ne circunſcribatur pupilla,vel adulta in re familiari:vt ff.de rit.nupt. l.libertus. §. Senatus. Sed nec iſta prohibitio hodie tenet propter c.ij.de nupt.& ibi not.

Si quacunque præditus poteſtate,vel ad eum pertinentes,ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ aſpirare tentauerit nuptias.

Præſes contra[hens cum ſub]-[di]ct. Pactio.

Qualiter ratione priuati officij prohibeantur nuptiæ ſuprà dictũ eſt:nunc qualiter ratione publici officij autoritate & vtilitate.Nam ſuperior tit.ſi rector prouinc.loquitur de ſponſalibus:hîc loquitur de nuptiis eorum qui prouincias regunt, ſeu alia quacunque poteſtate præditi, cùm ſibi ſubiectis nuptias contrahere intendit:& hæc prohibitio hodie locum nõ habet: vt in c.ij.de ſecund.nupt.

Si nuptiæ ex reſcripto petantur.

Petuntur ex reſcripto nuptiæ quãdoq; iure vetitæ, quãdoq; permiſſæ:& quidem ſi ſint vetitæ,vel iure naturali,vel gẽtium, vel ciuili:etiam propter affinitatem,vel cognationem, indultæ non valent.Nam rei cuiuſlibet cuius eſt denegata petitio,non proficit indultũ.j̄.eo.l.vlt.& ſ̄.de inceſ.nupt.l.fin.& imponitur pœna:vt j̄.eo.l.j.Si verò ſint vetitæ de iure ciuili propter pecuniarum damnum vitãdum,tenet indultum:vt ſ̄.tit.iij.l. ſi tutor. Si verò nuptiæ permiſſæ ſunt, ſiquidem impetrantur ad remiſſionem infamiæ,quia mulier nimis citò feſtinauit nubere, puta intra tempus luctus, tenet reſcriptum vt j̄. ad Tertul. l. ſi qui. Idem ſi impetret nuptias ad retẽtionem prioris dignitatis.ff.de ſecund.nup.l.nup.aliàs ad alia ſuperuacuum eſt reſcriptum ad quæ iure communi competunt.l.j.j̄.de theſaur. lib.x.

De ſecundis nuptiis.

Dixit de primis,nunc de ſecundis nuptiis:& dicuntur Secundæ omnes vlteriores poſt primas.Et dic quòd cõtrahuntur eodem modo: ſed multa conceduntur primis, quæ non ſecundò cõtrahentibus dantur.Nam puniuntur ſecundò nubentes propter duo: primò, propter nimiam feſtinationem,quæ in vxoribus tantum punitur nubentibus intra annum continuũ à morte mariti computandum:ad cuius luctum remiſſio triſtiori habitu

bitu annus eſt ſtatutus.ff.de his qui no.infam.l.genero.j.reſpõ. & §.ſed cùm tempus.& ſ.de his qui no.infam.l.decreto. Et punitur hæc feſtinãtia propter duo:ſcilicet,propter turbationem ſanguinis.ff.de his qui not.infam.l.liberorũ.§.ſi talis.in fi.vel ne de prole dubitetur:vt j.de repud.l.cõſenſu.§.ꝙ ſi præter.Item ne quam præſtet malignæ ſuſpicionis cauſam etiã ad virũ ſecundùm,eo quòd velociter ad nuptias feſtinauit:vt in Auth.de reſtit.& ea quæ par.§.vnum. Secundò punitur ſecũdò nubens propter non ſeruatam filiorum affectionem.l.hac edict.j.eo.

Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus vſumfructum reliquit.

De pœnis ſecundò nubentium dixit generaliter : nunc ſpecialiter in vno caſu , qualiter puniatur ſecundò nubens circa vſumfructum à moriente coniuge ſibi relictum:qui ſecundùm iura C. ilico amittit vſumfructum ſi liberos habet. Sed per authenticam non amittit : niſi per legem eam acceperit,vt ex ſecundis nuptiis interiret.in Authen.de nupt.§.de augmentis.& §.ſed hæc quidem.

De dotis promiſſione,vel nuda pollicitatione.

Quia nuptiarũ gratia vel primarum vel ſecundarũ & propter matrimoniorũ onera grauia, ſæpiſſimè dos tribuitur : ſed dos incipit quãdoque à pactione,& pactio fit aliàs per promiſſionem,aliàs per nudã pollicitationẽ : fit autem promiſſio per ſtipulationẽ,& quandoq; etiam ſine præcedenti interrogatione. Sed Pollicitatio nihil aliud eſt quàm ſolius offerentis promiſſio:vt ff.de ædil.edict.l.faciendum. *Pactio. Promiſſio. Pollicitatio.*

De iure dotium.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag 79.

De rei vxoriæ actione ex ſtipulatu in actionem transfuga,& de natura dotibus præſtita.

Sicut in quouis alio cõtractu tria cõſiderantur principaliter, ſcilicet Conuentio,Obligatio , & Actio:vt not.Inſtit.de actio. ſuper rubro.ſic in dote:Ideoq; primò cõuentionẽ in tit.de dotis promiſ. Secundò obligationem ſ. titu.j. nunc ponit actionem:ſic enim naturaliter debet diſponi. Et dabantur olim duæ actiones tam viro pro petẽda, quàm vxori pro repetẽda dote, ſcilicet ex ſtipulatu,& rei vxoriæ.Sed ſecũda hîc tollitur,& datur omne quod in ea vtile erat actioni ex ſtipulatu:quã Impe-

rator reſeruat:vt dicit gl.hîc ſuper rubro. de hoc Inſtit.de act. §.fuerat.

De pactis conuentis tam ſuper dote, quàm ſuper donatione propter nuptias,& paraphernis.

Paraphernа. Quia pacta certa ſuper dote & donatione propter nuptias apponũtur,ideo de his dicit.Et de Paraphernis: quod dicitur à παρὰ,quod eſt iuxta,& φερνὴ, id eſt,dos:quaſi iuxta dotẽ, quod ſcilicet vxor præter dotem ſecum ducit:vt & ff.de iure dot.l.ſi ego.§.dotis.&.ſ.de donat.ante nupt.l.fi.in prin.de hoc ff.eo.tit. dixi,pag.80.

De dote cauta non numerata.

Quandoq; inuenitur dos cauta à marito, qui cõfeſſus eſt eã ſibi numeratam,vel traditam,cùm non ſit numerata,ſcilicet ab vxore. Vel dic,de dote cauta à muliere,vel eius patre,in inſtrumento dotali:& nõ numerata,id eſt,non ſoluta. Vel tertiò dic, quòd ante confeſſionem dotalis inſtrumenti confeſſus fuit ſibi ſolutum,excipit intra xxx.dies.Si autem poſt, nullo tẽpore excipit.ſ.de non num.pec.l.in contractibus.§.j. Sed hodie ſeruatur Authent.quod locum.j.eod.

De donationibus inter virum & vxorem,& à parentibus in liberos factis,& ratihabitione.

De donationibus propter nuptias dixit:nũc de ſimplicibus, quæ in matrimonio non valent,niſi fiant ratæ per cõfirmationem mortis,vel aliam:de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.80.

De repudiis,& iudicio de moribus ſublato.

Omne quod ligatur ſolubile eſt,in Authen.de nupt.§.deinceps.& ſic poſt ligamina matrimoniorũ de diſſolutione dicit:de hoc diximus ff.de diuor. Sed de iudicio de moribus non reſtat tractare,quia ſublatũ eſt: vt j.eo.l.vlt.Et erat ſecũdùm Azo.tale,quòd licet maritus vxori,vel econtrà,propter vnum malum morẽ non poſſet mittere repudium:tamen pluribus coadunatis & coniunctis poterat ſoluere matrimonium: puta ſi ſingulis diebus erat ebria.Item in lecto erat ſolita ſtertere,ſæpéque cacabat,vel his ſimilia faciebat.

[Iu]dicium de [m]oribus.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.83.

Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.

Quia non ſolùm ſoluto matrimonio redditur dos, vt ſ.titu.

prox.

prox.ſed etiam durante quandoque:quod aliquãdo fit ex cauſa neceſſaria,vt ſi maritus ſit non ſoluendo, vel vergat ad inopiã, vel cùm maritus deportatur & vxor ſeruat affectionẽ: vt ſ.de rep.l.j.Quandoq; ex cauſa probabili vt caſibus.ff.de iure do.l. mutus.§.manente.& ff.ſol.mat.l.quamuis.& in ſe. Quandoque ſine cauſa, vt in hoc titulo: & tunc quia donatio præſumitur, redditur viro, imò marit⁹ quod ſoluit repetit inquantũ mulier eſt locupletata. Sed & ipſe ad totius dotis ſolutionẽ tenetur. *Dos redditur.*

Ne fideiuſſores,vel mandatores dotium dentur.

Pro dote agitur contra virũ & eius hæredes.ſ.titu.ij.l.dotis. non contra fideiuſſores vel mandatores, qui fortè interuenerunt,quia illi non tenentur:prohibetur ergo maritus ne det,& vxor ne petat:ne cauſa perfidiæ generetur inter eos. Sicut in donatione aliâs inter eos facta dicitur ff.de donat.inter vir.& vxor.l.j. *Fideiuſſores dotium.*

Rerum amotarum.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.85.

Ne pro dote mulieri,bona mariti addicantur.

Mulieri bona mariti mortui iure dominij addici nõ poſſunt. Sanè ſi nullo hærede relicto deceſſit vir, maximè non idoneus ad ſoluendũ,ſecundùm iuris formã conſulitur mulieris indemnitati,quatenus ſucceſſionis patitur modus.j.eod.l.j.ſcilicet vt poſtulet ſe mitti in poſſeſſionem bonorum hæreditariorum,ſicut & faceret quilibet creditor,&c.

De fundo dotali.

Specialiter de re inæſtimata in dotem tradita dicit:de hoc ff. eod.tit.dixi,pag.80.

Diuortio facto,apud quem liberi morari, vel educari debeant.

De hoc dixi ff.vbi pupillus educ.deb.pag.93.

De alendis liberis ac parentibus.

De hoc dixi ff.de lib.agnoſc.pag.85.

De concubinis.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.83.

De naturalibus liberis,& matribus eorum: & ex quibus cauſis iuſti efficiantur.

Naturales liberi. Ex concubinis naturales filij naſcũtur:ideo de eis,& eorum matribus:ſcilicet qui dicantur naturales, & quantum poſſit eis relinqui vel inter viuos,vel in vltima volũtate, aut quoquo titulo dari.Et ex quibus cauſis naturales efficiãtur ſui,id eſt, redigantur in poteſtaté eſt de hoc propria Authẽ.quib.mod.nat. effic.ſui.col.vij.vel fiant legitimi ſucceſſores patris, etſi nõ redigantur in poteſtatem ſuam eo viuente : & de hoc tractatur in alia Authen.quib.mod.nat.effic.legit.col.vj.

De teſtamentaria tutela.

Dixit de contractibus,nunc de quaſi:vel, Dixit qualiter viuens pater conſulat filio in alendo : nunc qualiter moriens in tutela.de hoc ff.eod.tit.pag.89.

De confirmando tutore.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.89.

De legitima tutela.

De hoc ff.de legitimis tutoribus dixi,pag.89.

Qui petant tutores,vel curatores.

De hoc ff.eod.tit.pag.90.

Vbi petantur tutores,vel curatores.

Et de hoc in ſuperiori titulo,qui pet.tutor.vel curator.ff.dixi,pag.90.

De tutoribus,& curatoribus illuſtrium,vel clariſſimarum perſonarum.

In illuſtribus & clariſſimis pupillis ſpecialia quædam ſeruantur:ſcilicet adhibita quadam ſolennitate , de qua in l.j.& ij. ȷ.eodem.

Qui dare tutores vel curatores poſſunt: & qui poſſunt dari,vel non.

Datiua tutela. Iſta eſt tutela datiua,id eſt, de tutoribus per Iudices conſtituendis:de quibus dixi ff.de tut.& curat.da.ab his,pag.90.

Quando mulier officio tutelæ fungatur.

Mulier tutrix. Regulariter mulier nõ poteſt eſſe tutrix , quia hoc officium virile eſt.ff.de reg.iur.l.ij.ȷ.eo.l.j.niſi à Principe impetrauerit filiorũ tutelam.ff.de tut.l.vlt.per codicem tamẽ impetrare poteſt a Iudice tutelam filiorum legitimorum,& naturalium : vel naturalium tantum,ſi mater fuerit maior , & impuberi non ſit tutor teſtamẽtarius vel legitimus:vel etiã ſit,ſed excuſetur,vel

vt ſuſpectus remoueatur. Sed opertet mulierẽ iurare & renuntiare Velleiano & ſecũdis nupt. omniq; alio legitimo auxilio: & ſuam ſubſtãtiam filiis ſupponere: vt j̃. eo. l. pen. & vlt. Hodie autem præfertur omnibus tutoribus legitimis & datiuis, ſed non teſtamentariis: de hoc in Authen. vt ſine prohi. ma. de coll. viij. & in Auth. matri. j̃. eo. quæ eſt de hæred. ab inte. §. ex his. col. ix.

In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poſſit.

Tutor non poteſt dari habenti tutorem. iſta regula fallit certis caſibus hîc not. quos ponit glo. Inſt. de cura. §. interdum.

De adminiſtratione tutorum vel curatorum: & de pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda.

De prima parte tituli dixi ff. eod. tit. Debet autẽ tutor pecuniam pupilarem fœnerare idoneis hominibus: quod ſi non faciat cum poſſit nouiter creatus tutor, tenetur ad vſuras poſt ſex menſes. ff. eod. l. tutor coſtitutus. nõ nouiter creatus tenetur ad vſuras poſt duos menſes: quod ſpatium, vel laxamentum, non tribuitur his, qui nummos impuberum vel adoleſcentũ in vſus ſuos clam conuertunt: hi enim ſtatim tenẽtur ad vſurã centeſimam: Si autem palam faciunt, tenentur ad pupillarem. ff. eo. l. tutor qui reper. §. vſuræ. & l. nõ exiſtimo. de hoc lege hîc Aut. nouiſſime: quæ ponitur hîc in princ. tit.

De periculo tutorum & curatorum.

Quãdo incipiat ad tutorẽ vel curatorem pertinere periculum: dixi ff. de adminiſtr. tut. & habetur Inſt. de ſatiſd. tut. & curat. §. j. Amplius etiam illi qui dati ſunt notitiæ cauſa ſuſtinent periculum. j̃. eod. l. j.

Quando ex facto tutoris, vel curatoris, minores agere, vel conueniri poſſunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 92.

Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt.

Si plures ſunt tutores etiã vnus ſolus agit, & cõuenitur nomine pupilli, niſi ſit diuiſa adminiſtratio: vt dicemus j̃. de diui. tu. & dicitur j̃. e. l. j. & ij. Quandoq; tamen neceſſe eſt omnes tutores cõſentire, vt cùm pupillus datur in adoptionem: vt j̃. de act. emp. l. vlt.

Ne tutor vel curator vectigal conducat.

Tutor conſtitutus prohibetur vectigalia prædia conducere: ea rat

ea ratione,quia omnia bona cõducentis à fiſco ſunt obligata ei. j.in quib.ca.pig.tac.con.l.j.& prius erant obligata pupillo.ſ.de admin.tut.pro officio.ſicq; incurrit tutor crimen ſtellionatus. ff.de pig.act.l.tut.§. contrariam. Item incurrit crimen falci.ff. ad leg.Corn.l.j.§.tutores.& j.cod.l.j.& eſt hic titulus exceptio ab illo tit.qui eſt,rem al.gerent non interd.rerum,&c.

De tutore,& curatore,qui ſatis non dat.

Minoribus cauetur nedum per adminiſtrationem & obligationem tutorum & curatorũ,ſed etiam per ſatiſdationem ipſorum de qua dixi ff.de admi.tut. habita tamen diſtinctione inter teſtamentarium, & datum ex inquiſitione inter legitimum, vt ibi:& habetur Inſtit.de ſatiſd.tut.

De ſuſpectis tutoribus,vel curatoribus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag 92.

De in litem dando tutore vel curatore.

Olim tutor dabatur,hodie curator:vt inſtit.de aut.tut.§. fin. & ideo de vtroq; dicit. Vel dic correctiuè legi:vt curator detur,qui & tutor à tuendo dicitur:non autem ſit verè tutor,cùm certæ rei tutor non datur.Inſtit.quib.da.tu.poſ.§.certæ. niſi in caſu.ff.de tut.cur.da.ab his l.impuberi.de hoc in d.§.fin. Inſtit. de aut.tut.& j.cod.l.pen.& vlt.

De eo qui pro tutore negotia geſſit.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.91.

Si mater indemnitatem promiſerit.

Quoniam matres pupillorum ſæpe indemnitatem promittunt pupillo de eo, quod ſibi debent, vel debebunt tutores: & tunc eſt interceſſio,& iuuatur mulier per Velleianum: ſicut dicitur per totum titulũ C. & ff. ad Vell.Si verò indemnitatem promittat de eo,quod pupillus debebit tutori, nõ eſt interceſſio:quia pro eo apud eundem nemo fideiubere poteſt. ff. de fideiuſ.l.veteranus. Idemq; eſt & ſi promittat indemnitatem tutoribus de eo quod debent,vel debebunt pupillis.ff. ad Vellia. l.quamuis.§.ſi mulier.Sed nec mater, nec quælibet alia mulier iuuatur,ſi promittat indemnitatem de eo quod ipſa adminiſtrauerit.j.cod.l.quædam.

Si contra matris voluntatem tutor datus ſit.

Datur quandoq; in teſtamento,quandoq; à iudice tutor contra vltimam matris pupilli voluntatem: in quibus caſibus potius arbitrio matris,vel iudicis,quàm etiam patris ſtatur. Quia hîc,ſicut & aliàs,potior eſt conditio prohibentis.ff. cod.d.l.Sa-

binus. Datus autem tutor contra voluntatem matris, ſine infamia remouetur: niſi cauſa præceſſerit, quare debebit infamari: vt j. eod. l. j.

Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor.

Licet tutela pubertate finiatur, vt Inſt. quib. mod. tut. fin. in princ. tamen ratione contiguitatis & coniunctionis poſt pubertatem, quæ antè erant inchoata, tenetur conformare tutor, puta prouocationem exercere. Si tamen in curatorem non ſit tranſlata geſtio: vt j. eo. l. j. & ff. de app. l. tutor ſi. Sed admonere debet adultum, vt ſibi curatorem petat. ff. de admi. tut. l. ita.

Vbi pupilli educentur.

Plana eſt differentia inter hunc tit. & illum ſcilicet, Diuortio facto vbi pub. quia ibi diuortio ſolutum erat matrimonium, hîc morte patris: de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 93.

De alimentis pupillo præſtandis.

De hoc dixi ff. vbi pupil. edu. pag. 93.

Arbitrium tutelæ.

Arbitrium tutelæ, id eſt, actio tutelæ, qualis ſcilicet ſit, quæ arbitraria dicitur: quia arbitrium iudicis habet locum, cùm bonæ fidei ſit. Et tractatur hîc de directa actione tutelæ: nam de contraria loquitur j. de contrario iudicio. Et contra ſolitum morem imponitur hæc rubrica, non per genitiuum, nec per ablatiuum, ſed per accuſatiuum. Et dicitur arbitrium tutelæ, ſubintelligendo, quale ſit. De hoc dixi ff. de tut. & ra. diſt. Et de contra. & vtil. pag. 84.

De diuidenda tutela, & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur.

Tutelæ adminiſtratio aliquando diuiditur inter tutores ab ipſis tutoribus, quandoque à præſide, quandoque à defuncto: vt Inſti. de ſatiſd. tut. per totum, & quomodo quiſque teneatur. De hoc dixi ff. de magi. con. pag. 96.

De in litem iurando.

Quia in actione tutelæ ob culpam ſpecialiter iuratur in litem: vt infrà eod. l. alio. quod aliàs non eſt: vt ff. eo. l. ſiue. & l. videamus. §. fin. & in l. in actione. § j. de hoc iuramento dixi ff. eo. tit. pag. 46.

De hæredibus tutorum.

Hæredes tutorum non ſunt tutores: tenentur tamen in quibuſdam quaſi tutores, puta in inchoatis per defunctum. De hoc dixi ff. de fide. & no. & hære. tu pag. 96.

Si tutor non geſſerit.

Tutor datus qui non geſſit, ſi quidem inutiliter fuit datus, non tenetur: vt s̃.qui da.tu.l. neque. Si verò datus fuit vtiliter, tenetur quidem vtili actione tutelæ: ſi non geſſit non directa: vt ff.rem pub.ſal.fo.l.non quaſi.§.illud.& de admin.tut.l. qui poſt. §.in eum.& infrà eo. l.j. ordo tamen conſiderandus eſt de quo dixi ff.de magi.conu.pag.96.

De vſuris pupillaribus.

Pupillares vſuræ dicuntur, quas pro conditione ſuæ perſonæ poteſt pupillus ſtipulari ſecundùm modum, qui eſt s̃. de vſur.l.eos.

De fideiuſſoribus tutorum, ſeu curatorum.

De hoc dixi ff.eo.tit.pag.96.

De contrario iudicio tutelæ.

De hoc dixi ff.de contra.& vtili act.tu.pag.94.

De autoritate præſtanda.

De hoc dixi ff.de auto.& conſen.tu pag.91.

Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.

Tutela finitur pubertate pupillorum: omni capitis diminutione: itẽ morte tutoris, vel capitis diminutione eius maxima vel media: item exiſtente conditione vel tempore, ſub qua, vel ad quod datus eſt: item ob hoc, quòd tutor remouetur vt ſuſpectus. Cura autem finitur adultis factis maioribus xxv. ann. Cura enim pupillarum eodem tempere terminatur, quo tutela pupillorum. infrà eo.l.j. Item finitur cura adultorum finito negotio, vel finita cauſa, ad quam dati ſunt. Inſtit.de auto. tuto. §.vlti.de hoc inſtit.quib mod.tu.fin.

De actore à tutore ſeu curatore dand.

Sæpe contingit tutorem vel curatorẽ impedire gerere minorum negotia: & æquũ eſt interim prouidere minoribus. Eſt ergo Actor ordinandus à tutore vel curatore, & idem dicitur *Adiutor.* Adiutor. Et conſtituitur ad gerenda negotia, & ad litem. Inſtit. de cur.§.quòd ſi.& infrà de appel.l.ſi actor.

De excuſationibus tutorum & curatorum, & temporibus earum.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.93.

Si ex falſis allegationibus tutor vel curator excuſatus ſit.

Si vera excuſatione quis excuſatur tutela, licet iniuſta, non tamen poſtea cõuenitur, Si verò ſit excuſatio falſa, nõ prodeſt, ſicut

ſicut & aliàs lata ſententia ex falſis inſtrumētis vel teſtimoniis reſcindenda eſt:vt ĩ.eod.l.j.& ĩ.ſi ex fal.inſtrumen.

Si tutor Reipublicæ cauſa abeſſe cœperit.

Si tutor vel curator Reipublic.cauſa eſt abſuturus,debet ſe excuſare à tutela ad tēpus:alioqui medij tēporis periculo obſtringitur. Item oportet eum poſtulare interim curatorē.ff.de admi.tut.l.tutores.§.qui ſe.& ĩ.eod.l.j.& Inſtit.de excuſ.tuto. §.item qui Reipub.

De excuſatione veteranorum.

Sicut in aliis,ita & in tutelæ excuſatione ſubuenitur veterano,cum diſtinctione, de qua ff.de excu.tut.l.ſed & milites.§.j. & ij.& Inſtit.eod.§.item hic.

Qui numero liberorum ſe excuſant.

De hoc dixi ff.de excu.tut.pag.93.

Qui morbo ſe excuſant.

Etiam ratione morborū excuſantur tutores,vt ſurdi,muti,furioſi,perpetua valetudine laborātes, dixi ff.de exc.tut.pag.93.

Qui ætate ſe excuſant.

Maiores L X X.annis excuſantur à tutela, vel cura:vt ĩ.eo. l.j.Sed in perſonali publico munere videtur ſtatui tempus L V. ann.vt ĩ.qui ætate.l.vlt.lib.x.

Qui numero tutelarum ſe excuſant.

Tria onera tutelæ non affectatæ diuerſorū patrimoniorum euſque præſtant excuſationem, quatenus durant. Inſtitut.de exc.tut.§.item tria.dixi ff.eod.

De curatore furioſi,vel prodigi.

De hoc dixi ff.de cur.fu.& aliis dand.pag.97.

De prædiis,& aliis rebus minorum,ſine decreto non alienandis,vel obligandis.

De hoc dixi ff.de reb.eor.qui ſub tu.vel cur.ſunt.pag.97.

Quando decreto opus non eſt.

Et de hoc in eod.titu.ff.de reb.eo.qui ſub.tu.dixi,pag.97.

Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparauerit.

Emptor huius rei pupillaris ſine decreto alienatæ, etſi ignorauerit in comparatione:tamē vſucapere interim,id eſt,in minore ætate minoris non poterit: ſcilicet propter orationem diui Seueri,quæ prohibuit alienationē:ergo & per cōſequentiam vſucapionem:vt ff.de verb.ſign.l.alienationis.non prodeſt ergo bona fides,ff.de vſucap.l.vbi.ad hoc ſ.de adminiſt.tuto.l.

lex

lex quæ. Item Iuſtinianus prohibet omnes tẽporales præſcriptiones currere minoribus: vt ſ.in quib.cauſ.in integ.reſti.non eſt neceſ.l.vlti.licet olim ſecus dicebatur: vt ff.de acquiren.re. dom.l.bonæ fidei.poſt minorem verò ætatem curret ſtatim: vt j.eod.l.j.§.vlti.l.fi.

Si maior factus alienationem ratam habuerit.

Si adultus maior factus ratam habeat expreſsè venditionem prædij ſine decreto in minori ætate vendiri, confirmatur venditio: niſi neſciret ſe eſſe deceptum vltra dimidium iuſti pretij. j.eod.l.j.

De magiſtratibus conueniendis.

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag.96.

LIBER VI.

De fugitiuis ſeruis, & libertis, mancipiis que ciuitatum: & artificibus ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam, & dominicam pertinentibus.

NVnc de actionibus quæ ex maleficio naſcuntur, puta de furtis, inter quæ peius eſt domeſticum: nulla enim efficacior peſtis eſt ad nocendum, quàm familiaris inimicus: vt dicit *Fugitiuus.* gloſ.in l.j.ff.ad Sill. Fugitiuus eſt, qui ea mente recedit à domino, ne poſtea reuertatur ad eum: licet mutato conſilio redeat. *Erro.* Erro eſt, qui temporibus conſumptis in rebus nugatorijs: tandem, licet ſerò, rediit ad dominum. ff. de ædil.edict.l.quid ſit fugitiuus.j. reſpon.& §. errorem. hîc tamen quod non in vno dicitur, id in altero ſuppletur, & exauditur. ff.eod.l.j.§. vltim.& pen.& ibi dixi. Dicit etiam hîc de libertis & mancipiis ciuitatum fugitiuus. nec curatur ſit Romanæ, vel alterius ciuitatis. j. eod.l.mancipia. & l.pen. Et de artificibus ſcilicet ciuitatum. licet non ſint ſerui: vt j.eod.l.fi. Et pertinentibus ad rem priuatam, id eſt, ad ſingulorum vtilitatem de populo. Et ad rem dominicam, ſcilicet Imperatoris.

De furtis, & ſeruo corrupto.

De hoc dixi ff.ſub propriis titulis, pag.41.& 181.

De operibus libertorum.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.128.

De bonis libertorum,& de iure patronatus.

De hoc dixi ff.eod.tit.& de iure patro.pag.128.

Si in fraudem patroni à libertis alienatio ſit facta.

De hoc dixi ff.ſi quid in frau.pat.pag.122.

De obſequiis patrono præſtandis.

De hoc dixi ff.de iure patrona,& in titu.de obſeq.à lib.& libert.pag.127.

De libertis,& eorum liberis.

Qui puniantur, & qualiter, ob non præſtita obſequia, hoc titulo tractatur.

De iure aureorum annulorum:& de natalibus reſtituendis.

Iura patronorum perduntur per reſtitutionem natalium:& per impetrationem annulorum.De hoc dixi,ff.ſub propriis titulis,pag.140.& ſeq.

Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt:& intra quod tempus.

De hoc ff.titu.dixi,pag.121.

Quando non petentium partes petentibus accreſcant.

Quia vnus ex his,quibus bonorum poſſeſſio defertur:quandoque excluditur,& accreſcit aliis; ideo de hoc dixi ff.eo.titu. pag.119.

De bonorum poſſeſſione ſecundùm tabulas.

De hoc dixi,ff.eod.titu.pag.125.

De bonorum poſſeſſione contra tabul. quam prætor liberis pollicetur.

De hoc dixi,ff.eod.titu.pag.121.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti.quæ patronis liberiſq; eorum datur.

De materia huius tituli diximus ſatis ff.de bo.lib.pag.128.

Vnde liberi.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.129.

Vnde legitimi,& vnde cognati.

De hoc ff.eodem titul,& vnde cog.dixi, pag.130.& dicetur J.de legiti.hæred.

De ſucceſſorio edicto.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.131.

De Carboniano edicto.

De hoc dixi,ff.eod.titu.pag.124.

Vnde vir,& vxor.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.132.

De repudianda bonorum poſſeſſione.

Repudians hæreditatē. Illi,cui delata eſt bonorū poſſeſſio,ſi maior eſt xxv.ann.poterit repudiare:minor autem non,niſi tutore autore.ff.de ſucc. edi.l.j.§. vnuſquiſque.& §.tutor.& de bono.poſſ.l.tutor.Et poteſt repudiari tunc demum bonorum poſſeſſio,quando non eſt decreta, vel agnita. Nā nec hæreditas repudiatur poſteaquam agnita eſt.vt j.de repu.hære.l.ſicut. & ff.de ſucceſ.edi.l.j.§.decretalis. Vno tamen capite repudiato, poſtea ſuccedere per aliud poteſt:vt de ſucceſ.edi.dixi,pag.131.

De collationibus.

De hoc dixi ff.de colla.bo.pag.122.

De teſtamento militis.

Poſt ſucceſſiones prætorias ponit ciuiles: & primò digniores,ſcilicet ex teſtamento militis. De hoc dixi, ff.de mili.teſta. pag.103.

Qui teſtamenta facere poſſunt,vel non.

De hoc dixi ff.de teſta.pag.98.& Inſtit.qui.non eſt permiſſ. fac.teſtamen.

De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.98.

De hæredibus inſtituendis:& quæ perſonæ inſtitui non poſſunt.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.100.

De inſtitutionibus,& ſubſtitutionibus,& reſtitutionibus ſub conditione factis.

Nunc de inſtitutione conditionali,& de conditione in reſtitutione fideicommiſſaria, & in ſubſtitutione appoſita. De hoc dixi,ff.de condi.inſti.pag.100.& de condi.& demon.pag.115.

De impuberum,& aliis ſubſtitutionibus.

De hoc dixi ff.de vulg.& pupil.ſubſtit.pag.101.

De neceſſariis ſeruis hæredibus inſtituendis,vel ſubſtituendis.

Neceſſarius hæres ſeruus a domino inſtitutus: qui ideo ſic appellatur,quia ſiue velit,ſiue nolit,omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber,& neceſſarius hæres eſt, etiā ignorans: vt Inſtit.

vt Inſtit.de hære.inſtit.in prin.Fit autem hæres neceſſarius domino.Item & filio impuberi, cui pupillariter ſubſtitutus eſt.ff. de vulg.ſubſtit.l.ſed & ſi plures.§.quos.ſiue in vno gradu libertas & hæreditas,ſiue in vno libertas,& in alio hæreditas relinquatur:vel in vno teſtamento,vel codicillis libertas, & in alio hæreditas:vt j̃.cod.l.iiij.& v.

De liberis præteritis,& exhæredatis.

Præterire,eſt omittere aliquē eo non inſtituto, vel exhæredato:vt Inſtit.eo.in prin.dixi.ff.de liber.& poſthu. Exhæredare eſt filium conſtituere alienum à ſubſtantia vel hæreditate ſua: ſiue dicat exhæres,ſiue dicat alienus à mea ſubſtantia eſto:vt j̃. eod.l.ſi quis. *Exhær*

De poſthumis hæredibus inſtituendis,vel exhæredandis,vel præteritis.

De hoc dixi ff.de liber.& poſthu.Fit autē poſthumus quinq^ue^ modis,vt dicit gl.hîc ſuper rubro.

De iure deliberandi,& adeunda vel acquirenda hæreditate.

De iure deliberādi dicit lex, quòd cum antiquioribus.& l.fi. & de adeunda hæreditate,ſcilicet ab extraneo. Sui dicuntur ſe immiſcere. Inſtit.de hære.qua.& diff.§.extraneis.Et de acquirenda à quocunque,ſcilicet vel ſuo vel extraneo: de hoc dixi, ff.eod.& de acquir.hæred. *Sui.*

De repudienda,vel abſtinenda hæreditate.

Repudiare hæreditatem,eſt nolle eā habere:ſicut Adire, eſt velle eam habere.Hinc eſt quòd ille demū repudiat,qui poteſt eam adire.ff.de regul.iur.l.eius eſt nolle.& ff.eod.l.ij.& l.is qui hæres.& ibi dixi de hoc.

Quemadmodum teſtamenta aperiantur,inſpiciantur & deſcribantur.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.105.

De edicto diui Adriani tollendo:& quemadmodum ſcripti hæredes in poſſeſſionem mittantur.

Adita hæreditate, reſtat vt hæres mittatur in poſſeſſionē rerum hæreditariarū. Et ſuper tali miſſione tractabat edictū diui Adriani,iniquè tamen.vnde ponit hoc,nō de ſeruando, ſed tollendo.Dicebat em̄,ſi ſcriptus hæres poſtularet ſe mitti in poſſeſſionē:nō aliter fieret miſſio,niſi Reip.daretur triceſima pars hæreditatis: & multæ erant interpretationes, & diſtinctiones *Edictum … ui Adrian…*

circa edictum factæ: hodie ergo ſublato edicto, fit miſſio in poſ. rerum hæreditariarum: ſub diſtinctione tamen. l. fi. j. eo. titu.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit aut coëgerit.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 106.

De his quibus vt indignis auferantur hæreditates: & ad ſenatuſconſultum Syllanianum.

De hoc dixi ff. in propriis titulis, pag. 106.

De codicillis.

De hoc dixi ff. de iure codicil. 107.

De legatis.

De hoc dixi in ff. in tribus libris. eod. tit. pag. 107.

De verborum, & rerum ſignificatione.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 223. hîc autẽ ſpecialiter interpretationes quarundam rerum ad legata pertinentium exponuntur, de quibus infrà.

Si omiſſa cauſa teſtamenti.

De hoc dixi ff. ſi quis omiſ. cau. teſta. pag. 105.

De indicta viduitate: & lege Iulia miſcella tollenda.

In legando ſæpe viduitas indicebatur: puta mulieri, vel maſculo lego x. ne nubat, niſi arbitratu illius. Et de hac loquebatur lex Iulia miſcella: ideo de ea ponit nõ corroborãda, ſed tollenda, quia iniquitatem continebat: & hodie remittitur conditio, vt pote publicæ vtilitati contraria: vt ff. de condi. & demonſt. l. non adiecta. & dicitur Miſcella fortè, quia Miſcelliones appellantur, quæ non ſunt certæ ſententiæ, ſed variorũ miſtorumq; iudiciorum ſunt, ſecundùm Feſtum. Hinc lex miſceila, quæ in nubendo propriam ſentẽtiam & iudicium denegauit: & incertam, aut variam, ſeu miſtam alterius voluntatem ſequi debere voluit. de hoc in l. ambiguitates. j. eod.

Miſcella.

De his quæ pœnæ nomine in teſtamento, vel codicillis relinquuntur.

De hoc ff. eodem titu. dixi, pag. 114.

De fideicommiſſis.

Secundùm antiqua iura in multis differebant fideicommiſſa à legatis; ideo ſeparatim de hoc dixi ff. de leg. iij. pag. 108. & ff. ad Treb. pag. 117.

Communia de legatis & fideicommiſſis: & de in rem miſſione tollenda.

Hodie fraterniſant legata & fideicommiſſa, vt dixi ff. de lega. iij. de

iij.de in rem miſſione, & de eius mulplici tractatu, ſuperuacaneum eſt dicere,cùm ſublatum ſit omnino. Nam is, cui relictũ eſt purè & in ſpecie, ſi fuerit res teſtatoris, ab adita hæreditate rem poterit vendicare:ſi fuerit res aliena, perſonaliter poterit agere. *Legata. Fideicõmiſſ.*

Si falſa cauſa adiecta in legato,& fideicommiſſo fuerit.

De hoc dixi ff.de condit.& demonſtrat.pag.115.

De his quæ ſub modo legata, vel fideicommiſſa relinquuntur.

Modus aſcriptus in legatis vel fideicom. pro conditione habetur:quia vtroque non impleto priuatur legatarius legato:vt j.eod.l.i.De hoc ff.de condit.& demon.dixi,pag.115.

De conditionibus inſertis tam in legatis,quàm fideicommiſſis,& libertatibus.

De hoc dixi ff.de condi.& demonſt.pag.115.

De vſuris & fructibus legatorum, & fideicommiſſorum.

De rebus legatis principaliter dixit,nũc de acceſſoriis earũ: licet autẽ aliàs in actione, quæ ſtricti iuris eſt, vſuræ non veniunt,ſ. de condict.indeb.l. j. In actione tamen ex teſtamento, & fructus,& etiam vſuræ veniũt:comparatur enim iudiciis bonæ fidei:vt ſ.quib.ex cau.in integ.reſti.non eſt ne. l. minorum. Vnde ſicut in illis ex qualibet mora veniũt vſuræ, ita & in hac: hoc eſt ex tempore interpellationis, cùm hæres nullam iuſtam cauſam prætendat non faciendæ ſolutionis:vt j.eod.l.j. *Actio ex teſtamento.*

Ad Senatuſconſultum Trebellianum: & de incertis perſonis.

De prima parte dixi,ff.eod.titu.pag.117.De incertis autem perſonis dicitur Inſtitu.de lega.§.incertis.gl.in l.j.C.de ſacroſanct.eccleſ.Cyn.& doct.in l.id quod pauperibus. C. de epiſc. & cle.vbi habes quæ dicantur incertæ perſonæ. *Incerta perſona.*

Ad legem Falcidiam.

De hoc,ff.eodem titu.dixi,pag.116.

De caducis tollendis.

Olim ſæpe legata non ſolùm defalcabantur,id eſt, diminuebantur,ſed etiam quãdoq; fiebant caduca,id eſt, omnino inutilia.Et dicitur Caducum,quod deficit poſt mortẽ teſtatoris quacunque ratione.vt j.eo.l.j.§.& cum triplici.olim tamẽ deficiebat quibuſdã rationibus, quibus hodie deficit: nã ſi hæreditas, *Caducum.*

vel legatum. Nec enim ſedebat dies legati, vel hæreditatis niſi ab apertura tabularũ: nec antè poterat adiri hæreditas, niſi quis eſſet ſuus hæres, vel inſtitutus inſolidũ: vt s̃. de iure dot. l. ſi fratris. & ff. de iure & fact. ign. l. j. §. vlt. Hodie verò quandocunq; poſt mortem adiri poteſt hæreditas, ſint vel non ſint apertæ tabulæ. vnde & dies legatorum cedit à morte teſtatoris, non ab adita hæredite: vt ff. eo. l. j. §. cũm igitur. Aliquando legatum à principio eſt pro non ſcripto, vel poſtea eſt In cauſa caduci, in vita teſtatoris: vel poſt mortem in aliqua ratione deficiebat: & id poſtremum aperta voce dicebatur Caducum: vt ſuprà dixi. Pro non ſcripto eſt, quod relinquitur ei, qui non eſt in rerum natura tempore teſtamenti. In cauſa caduci eſt, quod relinquitur ei, qui eſt in rerum natura tempore teſtamenti: ſed poſtea decedit viuente teſtatore: vel deficit legati cõditio viuente teſtatore. Et de his tribus modis caduci tractat hic titulus.

o nõ ſcripta

cauſa caduci

De his qui ante apertas tabulas hæreditatem tranſmittunt.

Ponit quaſdam perſonas, in quibus relicta non fiunt caduca: ſcilicet in perſonis liberorum. Tales enim etiam ſi ante apertas tabulas, vel ante aditam hæreditatem decedant, nihilominus tranſmittũtur ad ſucceſſores: vt s̃. tit. proxi. § in nouiſſimo. Hinc Iuuenalis de quodam qui filios obtinuit: Legatum omne capis, (inquit) necnon & dulce caducum.

Quando dies legati, vel fideicommiſſi cedit.

De duplici ceſſione hic dicit, ſcilicet quando peti poſſit: vt j. eod. l. j. & ex quo tempore tranſmittitur. De hoc s̃. de caduc. tol. dixi. ff. eod. tit. pag. 118.

Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa mittatur, & quando ſatiſdari debeat.

De hoc dixi ff. eo. tit. & in tit. vt legat. & fide. no. ca. pag. 119.

De ſuis & legitimis liberis: & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 134.

Ad Senatuſconſultum Tertullianum.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 134.

Ad Senatuſconſultum Orficianum.

De hoc dixi ff. ad Tertul. pag. 134.

De

De legitimis hæredibus.

Nunc de collateralibus, ſiue ex latere deſcendentibus. de hoc dixi ff.vnde agnat.pag.130.

Communia de ſucceſſionibus.

Poſt ſucceſſionem ab inteſtato & ex teſtamento ſuccedentium,ponit quædam communia earum ſucceſſionum,quæ ſunt ab inteſtato:qualis eſt illa.j.eod.Seruus ſucceſſores habere nõ poteſt.Itẽ illa, Affinitatis iure nulla ſucceſſio permittitur.Vnde vitricus non ſuccedit priuigno, nec econtrà.j.eo.l.vitricus. & l. affinitatis. Item illa Antequã ſcriptus hæres repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatẽ quærendi eam, in teſtamento nemo ſuccedit.ff.de reg.iur.l.quandiu. & j.eod.l. antequam.Item illa j.eod.Nutritoribus hoc nomine nec ciuili nec honorario iure defertur hæreditas.Item illa,Quæ prior eſt in gradu,prior eſt in ſucceſſione.j.eo.l.auunculo.de qua Inſtit. de ſerui.cog.§.repetitis.

De bonis maternis.

Incipit tractare quid iuris nobis cõpetat in bonis viuentiũ: vel quia ſpecialia quædã ſeruantur in ſucceſſione delata filiis à linea materna:ideo de ea ſucceſſione ſpecialiter dicit. Nã non quæritur patri ſicut aliæ ſucceſſiones ei delatæ ſecundùm hæc tempora ante Iuſtinianum:vt dicit hîc gl. *Bona materna.*

De bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio,vel aliter aquiruntur,& eorum adminiſtratione.

Generalior eſt iſte titulus quàm ſuperior de delatis à linea materna:hîc generaliter de delatis vndecunq; veniant, vel ex quacunque cauſa obuenientia : & de adminiſtratione patri in talibus competente.de hoc Inſtitut.per quas perſonas nob.acquir.§.j.& ff. de vſu.l.cùm fideicõmiſſi.§. cùm Pollidius. Nam diſtinguitur inter caſtrenſe, & quaſi. De hoc dixi ſuprà de caſtrenſi pec.

De hæreditatibus decurionum,nauiculariorum, cohortalium,militum,& fabricenſium.

Licet iure cõmuni deficiente omni cognatione primũ coniunx, deinde fiſcus ſuccedat : niſi in caſu,vt ſuprà, vnde vir & vxor.l.j.& de ſecun.nupt.l.j.hic tamen poſt coniugẽ non venit fiſcus:ſed hi,de quorum corpore,vel collegio fuerat is, qui deceſſit:ſiue erat Nauicularius:vt j.eod.l.j.Et dicũtur Nauicularij,qui habent ſocietatẽ in nauibus faciendis,& reparandis,vel *Nauicularius.*

qui in nauibus blada ducunt:qui priuilegia habent multa.ff.de iur.immun.l.ſemper.§.negotiatores.Siue erat Cohortalis,ſiue

Cohortalis. Curialis:vt j.eod.l.iiij.Siue erat Fabricenſis,qui erãt deputati

Fabricenſis. armis faciendis,& reparandis,& vendendis : & iſti etiam deputati dicebantur:vt in Authen.de arb.Et habet iſta locũ quando inter fiſcum & corpus erant controuerſiæ : puta quia vxor nó ſupererat,vel repudiauerat:ſi tamen ſupereſſet vxor,omnibus præferretur.j.de bon.vac.l.j.

LIBER VII.

De vindicta libertate,& apud concilium manumiſſione.

COnjunctio Et,in hoc titulo ponitur expoſitiuè pro, id eſt. De hoc dixi ff.de manumiſ.vindic.pag.138.

De teſtamentaria manumiſſione.

De hoc dixi ff.eod.pag.139.

De lege Fuſia Caninia tollenda.

Iſta lex impediebat libertates:quia ea cautũ erat, neminem in teſtamento ſuo totam familiam,vel vltra certum numerum manumittere poſſe:ſed inter viuos bene poterat manumittere omnes ſeruos:hodie quod conceditur,inter viuos conceditur, multò magis in vltima voluntate.j.eod.& Inſtit.eod.

De fideicommiſſariis libertatibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.139.

De dedititia libertate tollenda.

Dedititij. Dedititij erant,qui ſiue conditione dedebant ſe Romanis:& quandiu viuebant,ſerui erant:poſt mortem verò in libertatem eripiebantur:vt Inſtit.de lib.§.fi.Et ideo non dicebantur ſerui: quia ſucceſſionem habent,& omnino libertatẽ ſuperabãt : vel verius liberi erant, ſed ſeruire tenebantur. Sicut & alias infrà com.de manum.l.j.§.ſinautem.

De Latina libertate tollenda,& per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa.

Latini. Et hæc Latina libertas tollitur. Et dicuntur Latini, qui toto tempore vitæ ſuæ erant liberi,ſed in morte eripiebãtur in ſeruitutem:& ſic non habebant hæredem:vt Inſtit.de ſucceſ.lib.§.fi.Et ſunt hic xij.vel xiij.caſus,in quibus olim fiebãt Latini:hodie autem per legem iſtã fiunt ciues Romani & verè liberi. In

omnibus

omnibus autē, exceptis trib⁹, ſeruatur ius patronatus illæſum.

De ſeruo communi manumiſſo.

Olim non poterat vnus ex dominis ſeruū manumittere, imò pars manumittētis accreſcebat ſocio: vt Inſt. de don. §. erat. Hodie autē licet vni dominorum manumittere ſeruum communem, & inter viuos, & in vltima voluntate: vt ȷ̄ eo. l. j. j. reſpōſo. *Cōmunis ſeruus manumiſſus.*

De ſeruo pignori dato manumiſſo.

Seruus pignori datus, ſi eſt obligatus generaliter, puta obligauit omnia bona ſua, ſiue expreſſim ſit obligatus, ſiue tacitè poteſt manumitti: niſi ſit a creditore præcluſus loco pignoris: vel ſi is debitor manumittat in fraudē creditoris, cùm ſciat ſe non eſſe ſoluendo: vt ȷ̄. co. l. ij. & iij. ff. ex quib. cauſ. pig. ta. cont. l. pen. Si ſeruus eſt ſpecialiter obligatus, nō poteſt manumitti, niſi volente creditore: ſed tamen ipſe manumiſſor reuocare manumiſſionem non poteſt. ȷ̄. l. iij. & iiij. *Seruus pignori datus.*

De ſeruis Reipub. manumittendis.

Seruum Reipub. Romanorum, vel cuiuſcūque ciuitatis aut vniuerſitatis poteſt manumitti, dummodo alium ſeruum vice vel loco ſui det Reipub. Et talis manumiſſio nō mutatur: licet is fugerit quem pro ſe dederat: niſi aliquis titulus interuenerit iure communi, id eſt, cauſa propter quam reuocetur in ſeruitutem ſolitis modis. ȷ̄. eod. l. j. ij. & iij. *Serui Reipub.*

De his qui à non domino manumiſſi ſunt.

Qui non eſt dominus, nullatenus poteſt manumittere: adeò vt nec tutor, vel curator, vel etiam pater eius, qui dominus eſt ſerui, manumittere poſſint. ff. de manumi. l. ſeruus. & ȷ̄. eod. l. ſi pater. Ita nec procurator domini manumittit, niſi in caſu infrà com. de manu. l. j. §. vlti. *Non domini nō manumittuntur.*

Qui manumittere non poſſunt: & ne in fraudem creditorum.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 140.

Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.

De hoc dixi ff. eod. qui ad libert. proclam. non licet, pag. 142.

Ex quibus cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt.

Serui quandoq; fiunt liberi per beneficium legis, & Iudicis ſententiam, & ſuam ſtrenuitatem: vt ſunt ſerui qui tulerūt virginū raptores, monetæ falſatores, militiæ deſertores, dominorum propriorum interfectores. His enim quatuor caſibus per ſententiam Præſidis libertate donandi ſunt: vt tamen iſtorum

ſeruorum domini pretium, à fiſco percipiant.j.eod.l.ij.& iij. & iiij.j.vnde vi.l.meminerint.

De ingenuis manumiſſis.

Ille qui eſt ingenuus, propter manumiſſionem non amittit ſuam ingenuitatem:Inſtit.de ingen.§.vlt.olim tamen ingenuus manumiſſus intra quinquennium poterat ſe in ingenuitatẽ repetere:ſed hodie perpetuò vſque ad finem ſeculi poterit: vt s. vbi cauſ.ſtat.agi de.l.vlti.

Communia de manumiſſionibus.

Commune eſt omniũ manumiſſionum; quia omnis manumiſſio eſt datio libertatis.Inſt.de lib.in prin.Itẽ per quemcũq; modum proceſſerit,contingit libertas. Itẽ in ætate manumiſſi nulla eſt differẽtia:nec in ætate manumittẽtis.Inſt.de lib.§.vlt. & j.eo.l.ij.dummodo ſit maior xx.ann. Item omnis manumiſſio poteſt fieri à domino,vel domina,vel eius liberis,cuiuſcunque gradus,vel ſexus,vel ſuis,vel emancipatis:vt j.eo.l.j.§.vlt.

De liberali cauſa.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.141.

De aſſertione tollenda.

Aſſertores. Liberalis cauſa olim per quoſdã qui Aſſertores dicebantur (eo quòd aſſerebãt eũ liberum qui dicebatur ſeruus) exercebatur:quod quia vanũ & friuolum erat, ideo tractat de ea,non ponenda,ſed tollẽda.Et ſtatuitur vt liberalem cauſam quis per ſe,vel procuratorem agat.

Quibus ad libertatem proclamare non licet:& de rebus eorum,qui ad libertatem proclamare prohibentur.

De prima parte dixi ff.eod.tit.pag.140.De rebus autem eorum,qui ad libertatem proclamare prohibentur, ſerua diſtinctionem l.vlt.j.eod.

De ordine cognitionum.

Ordo cognoſcendarum quæſt. Quia cũ quæſtione ſtatus concurrit quandoq; alia quæſtio, & dubitatur,de qua prius ſit cognoſcendum, vel pronuntiandum: ideo ponit de ordine cognitionum, ſcilicet liberalium tantum:de hoc Inſt.de act.§.præiudiciales.Sed ſuprà de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina, de ordine cauſarum omnium,liberalium,& non liberalium:hic autem titulus ſpecialis eſt,propter libertatis querelas inductus.

De colluſione detegenda.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.143.

Ne

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.142.

De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem opponitur.

De præſcriptione,quæ tuetur ſtatum defuncti dixit, nunc de ea quæ ſtatum viui tuetur. Si igitur quis fuerit in poſſeſſione libertatis per xx.ann.& ſine interpellatione, ammodo conueniri non poteſt:vt infrà per totum. *Libertatis præſcriptio.*

De peculio eius,qui libertatem meruit.

Dixit de perſona patiente quæſtionem ſtatus: nunc de eius peculio ponit, ſcilicet viui.Manumiſſo enim inter viuos videtur conceſſum eſſe peculiũ hoc ipſo, quòd non admittitur, niſi in quibus caſibus manumiſſio facta inter viuos perinde habetur,ac ſi facta eſſet in codicillis:vt ſ.de Lat lib.tol.§.ſancimus.& §.ſed & ſi quis.Si autem quis manumittitur in vltima voluntate, remanet periculum penes ſucceſſores manumittentis: niſi ſpecialiter fuerit datum manumiſſo. *Pecu. manumiſſi.*

De ſenatuſconſulto Claudiano tollendo.

Senatuſconſultum Claudianum loquebatur contra libertatem,ideo tollendum fuit:erat enim olim per vniuerſitatem miſerabilis acquiſitio, & miſerabilior libertatis amiſſio ex ſenatuſconſul.Clau.Mulier enim liber ſeruili amore capta,ſi ei denuntiatum fuerat à domino,ne commiſceretur ſeruo ſuo, & iudex ſuper eo admonuiſſet eam, nec ipſa acquieſceret, ſuã ſubſtantiam perdebat,& libertatem amittebat,& fiebat ancilla domini denuntiantis:infrà l.j.& Inſtit.eod.tit. *Claudianum ſenatuſconſ.*

De nudo iure quiritum tollendo.

Sicut triplex diſtinctio erat in libertate,vt dixi ſ.de dedi. lib. & de lat.lib.tol.ita & in ſeruis,vt in quibuſdam plenum,in quibuſdam ſemiplenum, in quibuſdam nudum, id eſt, ſine aliqua vtilitate,haberẽt dominium:quod tollit hæc lex, & omnes ſunt plenè domini:vt hic in fi.& Inſtit.de iur.perſo.in fi. *Nudum ius quiritum.*

De vſucapione pro emptore,vel tranſactione.

Explicito tractatu de iure agendi,quod proditum eſt ad impugnandum:nunc de iure quod competit ad defendendũ. Sed quia reus ſe defendit per exceptionem,ſiue longi aut longiſſimi temporis præſcriptionem,& per vſucapionem,quæ & ipſa qualem qualem & de facto parit exceptionem.vt ſ.de iur.do.l. *Præſcriptio. Vſucapio.*

in rebus. Sed quia vſucapio dignior eſt, & fauorabilior præſcriptione, ideo primò de ea. De materia eius titul. dixi ff. eodem tit. pag. 145.

De vſucapione pro donato.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 147.

De vſucapione pro dote.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 148.

De vſucapione pro hærede.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 146.

Communia de vſucapionibus.

Vſucapionum communia. Vſucapionum cõmunia hæc ſunt, ſcilicet quòd quis pro ſuo poſſideat: nam qui ex condicto poſſidet, quamuis corporaliter teneat, non tamen ſibi, ſed domino rei creditur poſſidere: neq; enim colono vel conductori longæ poſſeſſionis præſcriptio quæritur. infrà eo. l. j. Item vt bona fides aſſit, alioqui non procedit. infrà eo. l. vlt. Item vt res nô ſit vitioſa. infrà eo. l. pen &c.

De vſucapione transformanda. & de ſublata rerum differentia mancipi, & nec mancipi.

Ex diuerſitate locorum diuerſa iura in vſucapionem ſtatuebantur: vtpote cùm res mobiles in prouincia nó poterant vſucapi, & ideo dicebantur. Nec mancipi. In Italia verò præſcribebantur res ſolo biennio, & ideo dicebantur Mancipi, quia poterant vſucapi. Mancipes autem dicuntur aliàs conductores ſalis. vt s̃. de vect. & commiſ. l. ſi quis. Res autem mobiles anno vbiq; vno vſucapiebantur: hodie autem viſum eſt nouam vſucapioni formam tribuere: vt ſic dicamus de vſucapione trãsformanda, & de ſublata rerum diff. man. & nec man. id eſt, idem ius eſt Italicarum prouincialium vſucapionum quantum ad tempus, & quantum ad dominij tranſlaitonem: vt infrà eod. in princ. l. & in ſ. & Inſtit. eod in princ.

Nec mancipi. *Mancipi.* *Mancipes.*

De acquirenda, & retinenda poſſeſſione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 144.

De preſcriptione longi temporis decem vel viginti annorum.

Ex poſſeſſione cum tit. prouenit præſcriptio, ideo de ea. Et tractatur hic de præſcriptione rerum immobilium, & incorporalium. Sed quia in eis nedum longiſſimũ, ſed & longa præſcriptio ſibi vendicat locum. Quid ſit præſcriptio, dixi ff. de except. ſeu pręſc. pag. 170. de materia huius tit. ponitur Inſt. de vſu. §. j.

In quib

In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.

Quando locum habet præſcriptio longi temporis,ſ. poſuit: nunc quando ceſſet. & quidem ceſſat propter perſonā eius,cuius eſt res: vt olim ſi fuerat pupillus,vel hodie etiā ſi fuerit adultus,minor tamen xxv.ann.ſ.in quib.cau.in inte.reſt.non eſt ne. l.vlt.præſcriptio autē xxx.ann.bene currit in minori,niſi ſit impubes,licet poſſit reſtitui.ī.de præſcr.xxx. ann.l. ſicut. Sed etiā præſcriptio quinquennalis,quæ tuetur ſtatū defuncti currit minori,nec reſtituitur.ſ.ne de ſta.defun.l.ſi mater. Itē in dote cauta & nō numerata quandoq; currit minori & reſtituitur,quandoq; non.ſ.de temp.in inte.reſt.Auth.ſi minor. Itē ceſſat præſcriptio propter qualitatē rei, vt ſi fuerit ſacroſancta, publica, pop.Rom.& ciuitatis.ff. de vſuc. l. vſucapio. Idem in omnibus rebus vitioſis,vel quaſi.Idem in rebus mobilibus.ī.eod.l.ij.Itē ceſſat propter cauſam:vt ſi qui nō poſſideat, vel mala fide poſſideat. Item in omnibus actionibus perſonalibus.ī. tit. prox.l. neque.Item in omnibus miſtis actionibus ī. eod.l. vnus. niſi in hæreditatis petitione, cum excedit terminos ſuos: vt ſ.de vſucap.pro empt.notatur. *Præſcriptio quādo ceſſat.*

Quibus non obiicitur longi temporis præſcriptio.

Quandoque etſi verè cucurrerit præſcriptio, tamen effectu caret:hoc autem accidit propter iuſtam,& probabilem, & neceſſariam abſentiam perſonæ quæ petit reſtitutionem eius tēporis,quod in vſucapione cucurrit ſe abſente. Et ſeruatur hæc in militibus, & vxoribus militum, in expeditione occupatis,& in medicis,& in abſentibus Reipub.cauſa, vel in captis ab hoſtibus, & poſtliminio reuerſis, vel in abſentibus fortuito caſu. infrà eod.l.j.ij.iij.& iiij.

Si aduerſus creditorem.

Qualiter præſcribatur rei vendicationi gratia dominij competenti,dictum eſt:nunc qualiter præſcribatur actioni in rem, cōpetenti gratia iuris quod quis habet in re:puta creditor habet hypothecariam actionem, quomodo contra talem præſcribatur.Nam diuturnum creditoris ſilentium,id eſt,decem annorum inter præſentes, & xx. inter abſentes, inefficacem quo ad effectum actionem pignoris perſequendi cōſtituit.infrà eo.l.j. *Præſcriptio contra actionem in rem.*

De quadriennij præſcriptione.

De præſcriptione quæ tuetur emptorem dixit: nunc de ea, quæ venditorē, ſcilicet fiſcum qui rem alienam vendit vt ſuā,

& de ea quæ datur aduerſus eum. Et habet locum quadriennij præſcriptio in bonis vacantibus, facta computatione quadriennij ex quo cœperunt eſſe bona vacantia: & denuntiatum eſt fiſco bona eſſe vacantia, &c. de hoc ff. de diuerſ. & tempor. præſcri. l. intra. §. quadriennij. & de iur. fiſ. l. j. §. diuus. & Inſtitu. de vſucap. §. res.

Ne rei dominicæ, vel templorum vendicatio, temporis exceptione ſubmoueatur.

Non ſolùm in prædictis cauſis ceſſat præſcriptio longi temporis, ſed etiam in aliis, puta ſi res ſit dominica, id eſt, principis: vel etiam Reip. vel templorum: taliũ enim res mobiles vel immobiles nulla alienationis ſpecie obſtante, nulla longi tẽporis præſcr. officiente, & omni temporis diffinitione ſubmota principi, vel templo, vel Reipub. debent reſtitui. infrà eo. l. j. ij. & iij.

De præſcriptione xxx. vel xl. annorum.

Locum habet præſcriptio xxx. ann. cùm præſcriptio longi tẽporis ceſſat: quod accidit propter multa & varia, de quibus dixi ſ. in quib. cau. ceſ. lon. temp. præſcri. hæc enim præſcriptio non reſpuit vitia rerum & perſonarum.

De annali exceptione Italici contractus tollenda: & de diuerſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, & interruptionibus earum.

Quia olim in Italico contractu, & actionibus ex eo competentibus, annalis quædam exceptio obſeruabatur, ideo de ea. Et quia circa eam nimiæ difficultates erant, ponit de ea tollenda: vtilis enim erat annus, & quidam eum extendebant in decennium, alij in quinquennium, infrà eo. l. j. j. reſponſo. Ponit etiam de diuerſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, de quibus dixi ff. de excep. & præſcrip. & ff. de diuer. & temp. præſcrip. pag. 170. & 171.

De alluuionibus, & paſcuis, & paludibus ad alium ſtatum tranſlatis.

Suprà qualiter res ciuiliter acquirantur, nũc qualiter naturaliter, vt per alluuionem. Eſt autem Alluuio latens incrementũ, id eſt, actio & diſcretio occulta: nam ita paulatim adiicitur, vel detrahitur, vt intelligere non poſſis quantum quoquo momento tẽporis adiiciatur, vel detrahatur. Inſtit. de re. diui. §. præterea. De paludibus quoque & paſcuis ad meliorẽ ſtatum tranſlatis, idem dicitur, ſcilicet vt ſeparatim debeant non cenſeri, ſicut

Alluuio.

nec

nec illud cenſebitur,id eſt,cenſum prę̃ſtabit,quod per alluuionem ablatum eſt.j.eod.l.vlt.§ ſimiliter.

De ſententiis præfectorum prætorio.

Alium modum ciuilis acquiſitionis ponit,ſcilicet per ſententiam.Incipit ergo tractare de officio iudicum, quod præcipuè in pronuntiandis ſententiis conſiſtit.Et quia præfecti prætorio maiores ſunt cæteris magiſtratibus & iudicibus,ideo de ſententiis eorum,& quæ ſint eorum priuilegia in ſententiis, & alibi. Triplici enim gaudent priuilegio & trina ſpecialitate lætãtur, vt infrà hoc tit.videre poteris.

Quomodo,& quando iudex debet ferre ſententiam præſentibus partibus,vel vna abſente.

Habita pleniſſimè negotij inquiſitione,ſi quidem vterq;, id eſt,actor & reus fuerint præſentes, quandocunque intra triennium poterit ferri ſententia.l.properandum.ſ.de iudic.vel intra biennium,& ſex menſes iure authenticorum,in Authen.de litig.§.omne. Si verò neuter eorũ fuerit præſens,id eſt, neque actor,neque reus,nullo tẽpore fertur ſententia.Si verò alteruter eorum fuerit præſens,alter verò abſens:ſi quidem reus tantum eſt abſens,non contrahitur eremodicium(id eſt,deſeri videtur iudicium)etiam ſecũdùm veteres leges, ſed poteſt procedi ad diffinitiuam ſententiam.Actore autem abſente, & reo præſente, contrahitur eremodicium per l.properandum.j. vt per Authen.de liti.

De ſententiis ex periculo recitandis.

Quia ſententiæ,ſicut & medicinæ,cũ periculo dantur & recipiuntur.Multis itaque modis ſententia eſt nulla.puta ſi iudex recitauerit non ſedendo:Item ſi non legerit ſcriptam.j.eod.l.j. Item ſi per alium,& non per ſe recitauit.j.eo.l.vlt.in prin.Illæ tamen quæ deſunt ſententiæ,poſſunt per iudicem ſuppleri eodem die:ſcilicet quæ pertinent ad conſequentiam priorũ ſtatutorũ,vt de fructibus,& ſumptibus,& ſi.ff.de re iudi.l.Paulus. *Sententia nulla.*

De ſententiis,& interlocutionibus omnium iudicum.

De hoc dixi ff.de re iudic.& ponit hîc multa vitia, propter quæ ſententia eſt nulla.

De ſententia quæ ſine certa quantitate profertur.

Quia quandoq; fertur ſentẽtia,ſed tamẽ ſuper incerta quantitate,ideo de ea.Curare autẽ ſemper debet iudex, ſi poſſibile

eſt,vt

[...],vt certam rei ferat ſententiam:vt Inſtit.de act.§.curare.vbi ſatis de hoc:& j.eod.l.hæc ſententia.

De ſententiis quæ pro eo quod intereſt proferuntur.

Quia incerta ſæpe fertur ſentētia circa intereſſe,cùm nō ſit iudici expeditū inquantum poſſit vel debeat extendi intereſſe: puta cùm etiam hodie multi dubitent, inquantum protendatur intereſſe.Eſt autē intereſſe aliud commune, aliud conuentum,aliud ſingulare. Et dicitur intereſſe conuentum pretium: & de iſto non eſt hæſitatio:quia illud ſicut conuentū eſt, debet præſtari,niſi dolus alterius partis interceſſiſſet.Commune intereſſe eſt, quod in cōtractibus & in delictis regulare eſt vt æſtimetur:& in delictis ſemper,& in cōtractibus plerunq; æſtimatur,ff.ad l.Falc.l.pretia.& iſtud præſtandum eſt ſolidū. Singulare autē intereſſe eſt,quod æſtimatione ſingulari petitur,id eſt,ſingulare pretiū rei:de hoc Dyn.in reg.mora.lib.vj.& Bar. in l.fi.ff.de præto.ſtip.& Doct.j.eod.l.j.

Intereſſe. *Conuentum.* *Commune.* *Singulare.*

Si à non competenti iudice iudicatum eſſe dicatur.

Iudex incompetēs eſt(licet in eū cōſenſerim)pluribus modis:vel quia ipſe nullam iuriſdictionem habebat:vt ſ.de iuriſd. om.iud.l.cōſenſus. vel qa interuenerit error in adeūdo ipſum, vel cōpulſus ſum in eū conſentire.Item propter diuerſitatem rerū puta datus eſt ad certas res,& de aliis pronūtiat.j.eod.l.j.

De pœna iudicis, qui malè iudicauit:vel eius, qui iudicem, vel aduerſarium corrumpere curauit.

Pœna iudicis varia eſt, ſecundùm qualitatem delicti.Si enim dolo malo iudicauit,verè obligatus eſt ex maleficio,& tenetur actione in factum,vel de dolo ad omne intereſſe, & expenſas, & ad æſtimationē litis.Item fit infamis,j.eo.l. vlt.Si autem pecunia ſit data,vel promiſſa:tunc dati triplum,promiſſi duplum a comite priuatarū rerum exigitur: & iudex dignitatē vel honorem amittet: & hoc in ciuili cauſa: nam in criminali bonis omnibus confiſcatis mittetur in exiliū, in Auth.vt lit.iur.§.qui non accepit.& § ſi autē.Sunt & aliæ pœnæ, de quibus Inſt.de oblig.ex quaſi mal.circa prin.& in c.j.de re iud.lib.vj.

Sententiam reſcindi non poſſe.

Multa cuſtodienda in ſententiæ prolatione ſupra diximus, quæ ſi diligēter fuerint obſeruata, vt in hac rubrica cōtinetur, ſenten

ſentētia non poterit reſcindi, vel ab eo qui iudicauit, vel à ſucceſſore eius j.eod.l.j.niſi ſolitis modis, vt per appellationē, per in integrum reſtitutionem, per ſupplicationem, &c. Occaſione autem omiſſæ exceptionis non reſcinditur: vt j.eod.l.pen.niſi in caſibus quibus licet peremptoriam exceptionem proponere poſt diffinitiuam, &c.

De fructibus & litis expenſis.

Regulariter lite conteſt. fructuum ratio ſemper eſt habēda. Et dicitur Fructus, qui eſt deductus iuſtis ſumptibus. Itē præſtatur fructus percepti & percipiendi, &c. Litis autem expenſæ olim victori non præſtabâtur à victo, niſi temerè vocaſſet eum in ius. ff. de iudi.l.eum quem temerè. Hodie autē regulare eſt, vt victus victori condemnetur in expenſis, niſi in caſibus no. in ea.l.& in cap.calumniam.de pœn. *Fructus.* *Expēſæ littis.*

De re iudicata.

De hoc dixi, ff.eod.tit.pag.148.

De executione rei iudicatæ.

Parum eſſet ſententiam ferri, niſi lata etiā mandaretur executioni. Mandatur autem ſententia executioni, quando ſeruato ordine iudiciario, & cauſa cognita, conuicto debitore vel confeſſo, lata eſt ſentētia ab eo, qui habebat poteſtatem iudicandi: hoc eſt à iudice competenti. j.eodem.l.j.& l.ſi vt proponis. Eſt autem Executor, qui poſt ſententiam inter partes audita, & diſcuſſa omni lite prolatum iudicatæ rei vigorem ad effectum deducere videtur. j.eod.l.penul. *Executor.*

De vſuris rei iudicatæ.

Sæpe contingit pecuniā in ſentētia deductam elapſo legitimo tempore non ſolui: ideo ſupponit quæ pœna, & quādo imponatur non ſoluentibus. Maximis enim vſuris ſubiiciuntur, id eſt, centeſimis, quæ currere incipiunt demū poſt quatuor menſes, à tempore ſententiæ cōputandos, ſi non fuerit appellatum: aut ſi appelletur, currunt à die cōfirmationis primæ ſentētiæ: vt j.eod.l.j.& l.eos. Interim autem, id eſt, in quadrimeſtri tempore, nulla omnino currit vſura. *Maximæ Vſuræ.*

Si plures vna ſententia condemnati ſunt.

Qualiter fiat executio cōtra vnum damnatū dixi: nunc qualiter ſi ſint plures qui vna ſententia damnātur: tales enim pro parte debent ſoluere: & poteſt ab eis exigi, & cōtra eos ſententia pro virili portione mandari executioni.

Quibus res iudicata non nocet.

Sententia inter alios acta.

Regulariter traditur in ciuili, & criminali cauſa ſententiam inter alios latã aliis non nocere, vel in eodẽ negotio, vel in ſimili: ſiue hi qui experti ſunt ciuiliter ſuo nomine cõtendebãt, ſiue etiam noſtro. Sed tamen non præcedente vel ſequente voluntate noſtra, etiam ſi tales erant quibus licebat agere ſine mandato: vt ĩ. eod. l. j. iij. & iiij.

Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere.

Quod per epiſtolã præſes iuſſit aliquem ſoluere pecuniã, effectum non habet ſententiæ. ĩ. eod. l. j. Itẽ ſubſcriptio ſententiam cauſa cognita latam non reuocat vel reſcindit. ff. de re iudic. l. quod iuſſit. & ĩ. eodẽ. l. ea quæ. & l. iudex. Item præſidis interlocutio apud acta ſignata de duplo, vel quadruplo præſtando, niſi debitor ſatisfaciat, volũtas eſt potius cõminantis, quàm ſententia iudicantis: neq; enim omnis vox iudicis iudicati continet autoritatem. ĩ. eod. l. interlocutio. Item programma non habet vim rei iudicatæ. ĩ. eodem programma. Eſt autem Programma procedens ſcriptura vt dicunt, id eſt, quæ per plures prouincias & loca deſtinatur. Vel eſt Progrãma, cùm idem diuerſis traditur libellis, quaſi procedens grãma, id eſt, litera: ſic enim plerunq; in corpore Authen. ponitur: vel ſecundũ Ioan. vt differat ab epiſtola, eſt progrãma ſcriptura publicè in albo propoſita. ĩ. l. ij.

Programma.

Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum erit.

Sicut ſententia propter omiſſam ſolennitatem reuocatur: vt ſ. titu. proxi. ita & propter adiunctam falſitatem: vt hîc.

De confeſſis.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 149.

Res inter alios acta aliis non nocet.

Hic titu. loquitur de iudicatis, & actis extra iudiciũ. Sed ſ. quib. res iud. nõ noc. loquitur de iudicatis tãtum: & quæ ibi dicuntur, hîc potes repetere. Tradit enim hęc rubrica vnã regulam contrariã ſiue cãſualem: de hoc in cap. pen. extra de re iud.

De relationibus.

Quia iudex quãdoq; dubitãs, cauſam ipſam ante ſententiam vel poſt refert ad principem, vel ad alium conſilij cauſa: ideo de relationibus ponit: de hoc dixi ff. de appel, pag. 297.

De appel

De appellationibus,& conſultationibus.

Quia ſententia lata fiunt appellationes & cõſultationes: ideo de his ſubiungit. De appel. dixi ff. eod. tit. Conſultatio autem in hoc differt à relatione: quia aut iudex refert negotium ad ſuperiorem, vel ad imperatorẽ, vt inſtruatur ab eo, qualiter in tali cauſa debeat iudicare, & petit inſtrui ſuper facti qualitate, ſcilicet vt ea principi, notificata reſcribat, quid ſuper ea debeat præſumi, & talis dicitur Conſultatio. Aliquando iudex cauſam refert ſuperiori, quia vult euitare onus iudicandi, & iſta propriè dicitur Relatio: de qua ſ. titu. proxi. *Conſultatio.* *Relatio.*

De temporibus, & reparationibus appellationum, ſeu conſultationum.

Quando & qualiter fiat appellatio dixit: nũc intra quæ tempora exercetur. de hoc dixi ff. quando & intra quæ temp. appel. ſit. hoc addito, quòd hodie vnus tantum fatalis eſt dies, id eſt, annus vnicus, intra quem debet appellator exequi appellationem ſecundùm ſe, id eſt, cùm ipſe ſolus eſt in iudicio: communitérve, id eſt, cùm eſt in iudicio cum altera parte: aut ſi iuſta cauſa interceſſerit alius annus indulgetur, & ita erit ſecundus fatalis. quo tranſacto, lite non completa rata manet ſententia: vt in Authen. de his qui ingre. ad appel. col. v. de hoc in cap. cùm ſit Romana. de appel.

Quando prouocare non eſt neceſſe.

De hoc dixi ff. quæ ſen. ſine appel. reſcin.

Quorum appellationes recipiuntur.

De hoc dixi ff. à quib. appel. non li. & de appel. reci. vel non.

Si pendente appellatione mors interueniat.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 213.

De his qui per metum iudicis non appellauerunt.

Suprà dixit, quando appellatione facta non examinatur, hîc econtrà, quando non facta habetur pro facta, & examinatur: puta ſi quis per metum non appellauerit: intellige quod fuerit iuſtus metus, & talis qui in conſtantem cadere potuit. de hoc j. eod. l. vlt. & ff. de reg. iur. l. in omnibus. & de appel. l. cùm quidam. de appel. reci. l. antepenul.

Si vnus ex pluribus appellauerit.

Docuimus ſuprà quomodo appellatio appellãti proſit: nunc exponamus, quomodo per appellationẽ etiã alij nõ appellãti

 appellatio

Appellatio vnius prodeſt alteri. appellatio facta proficiat. Nam ſi in vna eadémque cauſa vnus appellauerit, eo quòd iſta appellatio pronuntiata eſt, ei quoq; prodeſt, qui non appellauerit. j. eod. l. ſi vna. de hoc in cap. vna ſententia. extra de appel.

Si de momentanea poſſeſſione appellatum fuerit.

Quãdo appellatio reiiciatur propter autoritatẽ iudicis, dictũ eſt: nunc audi quando reiiciatur propter vtilitatẽ ipſius rei de qua lis eſt: puta ſi feratur ſuper momẽtanea poſſeſſione, vbi appellatio non admittitur, forte quia expectatur plenius examinari negotium in cauſa proprietatis. Eſt autem Poſſeſſio momentanea, ſi agatur de poſſeſſione retinenda per interdictum vti poſſid. vel vtrobi: vel adipiſcendæ per interdictũ quorum bonorum, vel quorum legatorum: vel recuperãdi per interdictum vnde vi. Eſt enim apta durare per momẽtum penes eum qui vicit. Si enim ille qui ſuccubuit incontinenti probat de proprietate, ſtatim eam recuperabit per ſententiam. de hoc in c. j. de cau. poſſeſ. & proprie. *Poſſeſſio momentanea.*

Ne liceat in vna eademq; cauſa tertio prouocare: nec poſt duas ſententias iudicum, quas diffinitio præfectorum roborauerit, eos retractare.

Quoties appellandum. A ſententia appellatur regulariter ſemel & ſecũdo: Sed tertio non, vt dicit. Et quod dicit, Eademq; cauſa: impropriè dicit. vt patet ff. de inoffic. teſt. l. circa. & not. ſ. de procur. l. ita demũ. Sed propter identitatẽ litigatorum, & rei de qua quæritur, dicitur cauſa appellationis eadem eſſe cum principali.

Qui bonis cedere poſſint.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 150.

De bonis autoritate iudicis poſſidendis, ſeu venundandis: & de ſeparationibus bonorum.

De hoc dixi ff. ſub propriis tit. pag. 151.

De priuilegio fiſci.

De hoc dixi ff. de iure fiſci. ſunt & alia multa priuilegia quæ hoc titu. colligi poſſunt.

De priuilegio dotis.

Non ſolùm fiſcus, ſed etiam mulier pro dote priuilegiũ habet. Et nota quòd hic titulus dicit de priuilegio quod habet inter perſonales actiones. Sed de eo quod habet circa hypothecariam dicitur infrà qui pot. in pig. l. fin.

De reuoc

De reuocandis his, quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.

De hoc dixi ff.de his quæ in frau.cred.pag.153.

LIBER VIII.

De interdictis.

DE hoc dixi ff.eodem tit.pag.153.

Quorum bonorum.

De hoc ff.eodem tit.dixi.pag.155.

Quorum legatorum.

De hoc ff.eodem tit.dixi.pag.156.

Vnde vi.

De hoc ff.eodem tit.dixi.pag.166.

Si per vim, vel alio modo, abſentis turbata fuerit poſſeſſio.

Dictum eſt ſuprà de turbata poſſeſſione præſentis: nunc de poſſeſ.abſentis. Eſt autem ſciendũ, quòd abſentis poſſeſſio quãdoque per vim, quandoq; per reſcriptũ principis turbatur. Et ſiquidem turbatur per vim, expulſis his qui detinebant nomine abſentis, datur condictio ex lege iſta ad recuperandum poſſeſſionem. Si autẽ turbatur per reſcriptũ imperatoris, vel interlocutionem iudicis: non fit ideo innouatio poſſeſſionis: quia negotiorũ merita partiũ aſſertione panduntur: quia per nimiam inſtantiã literæ impetratæ ſunt.j.eod.l.vlti.& extra de in integr reſtit.cap.tamen ex literis.& de ſen.& re iudic.l.cum illius.

Vti poſſidetis.

De hoc dixi.ff.eodem titu.pag.161.

De tabulis exhibendis.

De hoc ff.eodem tit.dixi.pag.156.

De liberis exhibendis, ſeu deducendis: & de libero homine exhibendo.

De hoc dixi.ff.in propriis tit.pag.168.

De precario, & Saluiano interdicto.

De hoc dixi.ff.in propriis tit.pag.166.

De ædificiis priuatis.

Quia per interdicta, de quibus ſuprà, priuata ædificia defenduntur, & tuentur, & conſtituenda fieri impetrantur: ideo de his dicit, qui poſſunt vel teneantur ædificare vel reficere priuata ædificia.

De operis noui nuntiatione.

Quidam habent hìc ſuper lege, de operis noui, &c. propriã rubricam: ſed non eſt neceſſaria. Satis enim pertinet hæc lex ad ſuperiorem materiam, ſecundùm gl. noſtram. Et not. quòd hæc nuntiatio fit tribus modis: vt ff. de nou. oper. nunt. l. de pupill. §. meminiſſe. de hoc dixi, ff. eod. pag. 135.

De operibus publicis.

Ad extructionem & reſtaurationem pontium, & aquæductuum, & murorum, omnes certatim facta operarum & pecuniarum collatione, concurrere debent. Nec aliquis ab huiuſmodi conſortio dignitatis, vel religionis priuilegiis ſe excuſare debebit. infrà eo. l. ad portus. & de priuil. aug. do. l. abſit. & in Aut. de eccleſ. tit. §. ad hæc.

De ratiociniis operum publicorum, & patribus ciuitatum.

Fuerat olim proconſulibus & præſidibus prouinciarũ permiſſum pro diſcuſſionibus ratiocinorum publicorum & ciuilium redituum, ſiliquã vnam ex ſingulis erogandis ſolidis vendicare. Verùm hodie patribus ciuitatum eorum neceſſitatibus hæc ſiliqua deputatur. j. eod. l. vna. & in Authen. ſed hodie. s. de epiſc. & cler. Vbi etiam exponitur, quid ſit ſiliqua. Ciuitatum autem patres, dici poſſunt defenſores ciuitatum, qui quidem plebi & ruſticitati parentis vicem exhibent. s. de defenſ. ciuit. l. in defenſoribus.

Siliqua.

Ciuitatum patres.

De pignoribus & hypotecis.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 67.

In quibus cauſis pignus tacitè contrahatur.

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 68.

Si aliena res pignori data ſit.

De hoc dixi ff. quæ res pig. pag. 69.

Quæ res pignori obligari poſſunt, & qualiter, & quando pignus contrahatur.

De hoc dixi ff. eod. tit. ff. de pig. pag. 69.

Qui potiores in pignore habeantur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

De his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

Qualiter in ius prioris creditoris vel per pactum, vel ſolutionem

tionem aliquis ſuccedat dictum eſt:nunc qualiter ſuccedat per venditionẽ. Antiquiore tamen creditore vendente pignus, ſequentes creditores vel debitores pignus aduocare non poſſe. ỹ.eod.l.j.in prin.niſi primus creditor vendiderit fideiuſſori qui tenebatur ei:vel non vendiderit ſecũdo creditori.ff.de diſtract. pign.l.ij.& l.cùm ſecundus.§.j.vel niſi creditor primus vendiderit ſub eo pacto vt liceat debitori pignus recuperare.ff. de pign.act.l.ſi cùm venderet.

Si communis res pignori data ſit.

Rem quam habet aliquis cum alio communem, non poteſt obligare ſocio inuito, niſi pro portione ſua.ỹ.eod.l.j.& ff.pro ſoc.l.nemo.Fiſcus tamen ratione partis rem cõmunem poteſt inſolidum alienare.vt ſ.de com.re.alien.l.ij.ergo & multò magis obligare poteſt.

De prætorio pignore:& vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorij pignoris præcedat.

Qualiter per conuentionẽ pignus conſtituatur, dictum eſt: Videamus qualiter cõſtituatur per prætorẽ, ſiue per Iudicem. Et quidem conſtituitur permiſſionẽ in poſſeſſionẽ.ff.de pigno. act.l.non eſt mirum.§.ſciendũ.Et erit prætorium pignus, ſi fiat miſſio ex ea cauſa quã prætor iubet fieri:puta vt caueatur pro legatis, vel de dãno infecto,vel in operis noui nunt.de opere demoliendo.Iudiciale autem eſt,cùm Iudex iubet mitti in poſſeſſionem ex officio ſuo,vt mandetur executioni diffinitiua ſententia.Et primò capiuntur mobilia,ſecundò immobilia, tertiò peruenitur ad nomina. Effectus autem omnis pignoris hic eſt, vt creditor in eo habeat retentionem & actionem hypothecariam,ſi ceciderit à poſſeſſione culpa ſua.ỹ.l.vlti.

Pignus prætorium.

Iudiciale pignus.

Si in cauſam iudicati pignus captum ſit.

Specialiter tractat de eo pignore,quod capitur in cauſam iudicati, id eſt, pro iudicato exequendo. Et certè olim poſt duos menſes pignus in cauſam iudicati captum diſtrahere licebat.ff. de re iudi.l.debitoribus.Sed hodie non,niſi poſt quatuor menſes:vt ſ.de execut.rei iudic.l.vlti.

Si pignus pignori datum ſit.

Non ſolùm à dominis ſed etiã ab ante dominis res obligantur,puta ab his,qbus ſunt obligatæ:poteſt enim pignus pignori dari:& datur actio ex empto ſecundo creditori, quatenus,id eſt,quandiu vtraque pecunia debetur. Si ergo vtraq; pecunia

[..]a fuerit debita, quod contingit vtraque ſoluta, vel etiã altera, pignus perimitur. ff. de pig. l. grege. §. pignori.

De partu pignoris, & omni cauſa.

Sicut locum habet hypothecaria actio pro ancilla obligata, ita etiã locum habet pro partu, & pro omni cauſa, vel acceſſione, id eſt, partu ſecundo, vel tertio. In ancilla tamen diſtinguitur, quæ concipit apud debitorem, vel apud extraneum, &c.

De remiſſione pignoris.

Quandoque volũtate expreſſa creditoris diſſoluitur pignus, vt ſi creditor remittat pignoris obligationẽ. ff. de pactis. l. ſi tibi. §. de pignore. Et idem ſi remittat debitũ vel in perpetuum vel ad tempus: nam intra tempus obſtabit exceptio. ff. eo. l. ſoluitur. & eod. titu. dixi.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri poſſe.

Licet ſoluta pecunia diſſoluatur obligatio, & ceſſet hypothecaria, non ceſſat retentio pignoris, ſicut præſens rubrica iudicat. Ait enim: Etiam ob chirographariam pignus retineri poſſe: quaſi diceret, nõ ſolùm retinetur propter eã pro qua eſt obligatum: ſed etiam ob chirographariam, id eſt, eam quæ debetur ſine pignoris obligatione, cuius probatio chirographo continetur: quod ſi non continetur, idem tamen dicendum eſt, poſſe retineri pignus, vt dicit hîc gloſ. rubri.

De diſtractione pignoris.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 71.

Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe.

Rubrica ſatis clara eſt in ſe: planè oblatione pecuniæ debitæ cum vſuris & creditore non accipiente facta conſignatio impedit eius venditionem. j. eod. l. j. & ij.

Si vendito pignore agatur.

Contingit ſæpe, vendito pignore agi, de quo hic titulus tractat, cui cõpetat, & qualis actio, quod proſequere vt in litera.

De luitione pignoris.

Luitio pignoris fit per ſolutionem, vel ſatiſdationem totius debiti: vt j. eod. l. j. & vlt. Eſt enim luere, pignus redimere. Sicut dicimus, luo pœnam, & luo peccatum. nam peccatum ſoluitur pœna: qui enim crimine, tenetur obnoxius, cum pœna à priſtina liberat obligatione. Seruius ſuper x. Aeneid. de hoc dixi ff. quib. mod. pig. vel hypot. ſol. pag. 71.

Pignus luere.

Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, vel debitoris: partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit.

Licet vnus ex hæredibus creditoris partem debiti accipiat, non tamen præiudicatur cæteris, quò minus quilibet hæredũ pignus poſſit inſolidum vẽdicare.j.eo.l.j.& ij. Idem eſt in hæredibus debitoris, vt non proſit cæteris, vno ſoluente quo minus creditor pignus diſtrahat inſolidum. vt ff.fam. erciſ.l.hæredes.§.idem iuris.

Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta non ſit.

Quæcunque locum habent in exceptione nõ numeratæ pecuniæ, vbi agitur perſonali actione ad id petendum, quod non eſt numeratum: eadem quoque hîc repetantur, ſi agatur hypothecaria.

De iure dominij impetrando.

Quia creditor pignus ex pacto, vel lege, elapſo biennio vendere poteſt, & fieri poteſt, quòd nemo velit rem comparare, & neceſſarium eſt creditori ſaltem iure dominij eam poſſidere: conſulitur creditori ex quadam benignitate, vt denũtiet debitori poſt bienniũ, ſi præſens debitor eſt, vel ſi abſens eſt, adeat creditor Iudicem, & exponat ei denuntiationem factam. Ipſe etiam Iudex per apparitores debet manifeſtare debitori, ſi poteſt, quòd creditor vult iure dominij pignus poſſidere: & ei debet ſtatuere tempus, intra quod ſoluat pecuniam creditori. Non ſoluta autem pecunia ad tempus, poteſt creditor adire Principem, vt ei concedat rem eandem iure dominij poſſidere, ſicque habebit eam in ſuo dominio.

De pactis pignorum, & commiſſoria lege in pignoribus reſcindenda.

Licet in venditionibus ſeruetur lex commiſſoria, in pignore tamen non ſeruatur, vt habes hoc titulo.

De exceptionibus, ſiue præſcriptionibus.

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag.170.

De litigioſis.

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag.173.

De contrahenda & committenda ſtipulatione.

De hoc dixi ff.de verb.oblig.pag.175.

De inutilibus ſtipulationibus.

Inutilis ſtipulatio. Inutiles dicuntur ſtipulationes, non vt quandoque nullam afferant vtilitatem, ſed quia vitioſæ ſunt, & contra ius interpoſitæ. Quod contingit vel ratione perſonarum ſtipulantium & promittentium. Item ratione rerum, id eſt, omniũ quæ deducuntur per ſtipulationem. Item ratione abſentiæ, & ratione diſſenſus. Itẽ ratione ineptæ conceptionis: de quibus latè Inſt. eod. titu. explicatur.

De duobus reis ſtipulandi, & promittendi.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 175.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 176.

De nouationibus, & delegationibus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 177.

De ſolutionibus, & liberationibus.

Dixi ff. eod. titu. pag. 178.

De acceptilationibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 178.

De euictionibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 73.

Creditorem euictionem non debere.

Creditor differt ab aliis alienantibus, quia ſi vendit pignus vt creditor, nõ tenetur de euictione, niſi ſpecialiter promittat: quod facere nõ debet, niſi ex cõſuetudine, vel quia maiori pretio vendat: alioquin non habet contrariã pign. act. cõtra debitorem. j. eod. l. j. & ij. ff. de pign. act. l. ſi pignore. §. vlti. Si autem creditor vendit vt dominus, tenetur de euictione.

De patria poteſtate.

Patria poteſtas eſt ius quoddã, quod habent, qui ſunt de imperio Romano, in liberos naturales, & legitimos: nulli enim alij homines tale ius habent: Inſtit. eod. §. ius autem poteſtatis. vbi gloſ. proſequitur in quibus pat. pot. conſiſtat.

De adoptionibus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 10.

De emancipationibus liberorum.

Dixi ff. de adoptionib. de hoc, pag. 10.

De ingratis liberis.

Qualiter exeat filius poteſtatem patris per emãcipationem dixit: nunc econtra, qualiter retrahatur in poteſtatẽ per ingratitudinem dicit.

De captiuis, & poſtliminio reuerſis, & redemptis ab hoſtibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 115.

De infantibus expoſitis, liberis & ſeruis: & de his, qui ſanguinolentos nutriendos acceperunt.

Non tantum in captiuis opus pietatis exhibetur, ſed etiam in infantibus expoſitis nutriendis: & quid iuris in talibus quis præſtando alimenta acquirat.

Quæ ſit longa conſuetudo.

Licet rubrica quærat, non tamen ſoluit, quæ dicatur longa conſuetudo. Sed dic ſecundùm Ioan. quòd decem annorum: vt Inſt. de vſucap. §. j. Ita dicit glo. & Inſt. de iur. nat. §. ex non ſcripto. Quid ſit conſuetudo, dixi ff. de legib. & long. conſ. pag. 9.

De donationibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 137.

De donationibus quæ ſub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.

Dixit in genere de donationibus, nunc proſequitur per ſpecies. Et eſt modus per Vt, conditio per Si, vt dixi ff. de condit. & demonſtr. pag. 115. Et patet infrà eod. per totum.

De reuocandis donationibus.

Donatio ſemel perfecta, temerè reuocari nõ poteſt: Iuſtit. de donat. §. j. Sunt caſus, in quibus propter ingratitudinem reuocatur qui continentur his verſibus, Donator reuocat, atrox iniuria, dandi Lex, necis incidiæ, manus impia, vel graue damnũ. De quo d. §. j. & in c. fin. extra de donat.

De donationibus cauſa mortis.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 137.

De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis: & de decimariis ſublatis.

Olim non poterat cauſa mortis donari ei, qui cœlebs erat: id eſt nolebat contrahere matrimonium: vt qui vxorem non habet, nec vult: ſed caſtè viuere. Et hic idem fortè orbitatus dicebatur, quaſi vxore carens. Vel orbus dicitur, qui filios non habebat: & huic olim non poterat cauſa mortis donari: hodie autem promiſcuè relinquit omnibus. Item ſtatuit lex Papia, vt decima pars eius, quod relinquebatur à viro vxori, & econtrà, detraheretur, & applicaretur fiſco, ſi non eſſent liberi: quod hic corrigitur, vt infra l. ij. *Cœlebs.* *Orbus.*

Do

De iure liberorum.

De iure, quod habetur in filios iure poteſtatis, dixit: nunc de iure ſuccedendi in hæreditate filiorum: quod hodie non eſt opus, quòd impetretur, vt ſuccedat pater vel mater: licet olim erat neceſſe. Nam ſine impetratione mater ſuccedit: licet ingenua tres, libertina quatuor non peperit. infrà eod. l. vlt. & Inſt. de leg. ag. ſucc. §. vlt.

LIBER IX

Qui accuſare non poſſunt.

Qui accuſat vel non.

NVnc de criminalibus dicit, in quibus quia accuſatores ſunt neceſſarij: ideo ponit qui accuſare poſſunt. Et dic, quòd regulariter quilibet poteſt accuſare qui non prohibetur: Inſt. de publ. iud. in princ. Prohibetur autem mulier. infrà. eod. l. de crimine. Item accuſatus ſuum accuſatorem. infrà eod. l. neganda. Item alieno nomine. infrà eod. l. ij. Item qui renuntiauit expreſsè. infrà eod. accuſationem. vel tacitè. l. ſi ea. Item frater fratrem. infrà eo. l. ſi magnum. Infamis: vt infra eo. criminis. Qui duos habet accuſatos prohibetur à tertio. infrà eo. l. cum rationibus. Item alumnus. infrà eo. iniquum. Item ſerui familiares liberti. infrà eo. l. pen. & fin. Item milites. infrà eo. non prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperium. Et qui accipit pretium, ob accuſandum, vel nó accuſandum. Item qui aliàs falſum dedit teſtimonium. Item & pauper. ff. de accuſ. l. qui accuſari. & l. ſeq. Item ſocius eiuſdem criminis. ſ. de lib. cau. l. ſi filium. Tales perſonæ regulariter prohibentur: ſed caſualiter admittuntur: vt in ſingulis legibus inuenitur.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 192.

De exhibendis, & tranſmittendis reis.

De prima parte dixi ff. de cuſt. & exhi. re. pag. 193. Tranſmiſſiones autem fiunt, cùm quis accuſatur ibi, vbi deliquit, & ipſe eſt alibi: vt in Auth. vt nulli iud. §. ſi verò.

De cuſtodia reorum.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 193.

De priuatis carceribus inhibendis.

Suprà de publicis carceribus obſeruandis dixit: nunc de priuatis prohibendis. Et nemini licet priuatum carcerem habere vel exercere, præterquam magiſtratui. Contrarium facientes

tanquam

tanquã imperialis maieſtatis violatores vltimo ſupplicio p[...] cellentur.infrà eod.l.vna.

Si reus vel accuſator mortuus fuerit.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.192.

Si quis Imperatori maledixerit.

Læſæ maieſtatis criminis qui reus efficitur quãdoque facto, de quo infrà,tit.prox.quandoque verbo vel dicto, in quo verſatur huius tit.tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum,atrocem, rufum,vel quid ſimile profuderit : ſi ex leuitate proceſſi,parcendum eſt:Lubricum enim linguæ ad pœnam facile trahi non debet.ff.ad leg.Iul.ma.l.famoſi. Si ex inſania furoris vel vini : miſeratione digniſſimus. Si autem ex deliberatione, remittendus, id eſt, tranſmittendus eſt ad principem: & ipſe perpendet ex qualitate perſonarum , vtrum crimen prætermitti,an exquiri & puniri debeat:de hoc in c. vno.de maledicis. *Maieſtas læditur.*

Ad legem Iuliam, maieſtatis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.194.

Ad legem Iuliam,de adulteriis,& ſtupro.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.194.

Si quis eam, cuius tutor fuit,corruperit.

Si quis eam,cuius tutor fuit,corrupit,patitur maiorem pœnam,quàm alius:minorem verò quàm raptor.j.eod.l. vna. Idẽ & multò magis, ſi corrupit conſtante tutela. Idem in curatore ſecundùm Azo.

De mulieribus, quæ ſeruis propriis ſe iunxerunt.

Hoc ſtuprum acrius punitur,quàm aliud.Seruus enim comburitur,mulier ſubit capitalem pœnam:bona eius perueniunt ad cognatos mulieris.infrà eod.l.vna.De hoc ff.de hæred.inſtit. l.his verbis.§.j.& Inſtit.de hæred.inſtit.§.j.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.

De hoc dixi ff.ſub propriis titulis, pag.195.196.

De raptu virginum,ſeu viduarum:necnon ſanctimonialium.

Raptori imponitur pœna ſi rapuit honeſtã mulierem: aliud ſi inhoneſtam,vt meretricem,infra eod.l.j. in princ. ff. de furt.l. verum eſt.Nec diſtinguitur,volente muliere id faciat, an inuita, vtrum ſponſam ſuam vel aliam, &c. *Raptoris pœna.*

De emendatione ſeruorum.

Dominus olim potuit occidere ſeruũ: Inſtit. de his qui ſunt

ſui vel

[illegible]i vel alie.iur.§. j. Sed hodie diſtinguitur, occidat iuſta cauſa, vt tunc non teneatur.ff.de verb.oblig.l.qui ſeruum. An ſine iuſta:& tunc aut voluntate ſua, aut caſuali culpa,&c.infrà eod.l.j.

De emendatione propinquorum.

Titulus iſte tribuit poteſtatem ſenioribus propinquis corrigendi minorum delicta pro qualitate criminis, cum moderamine quodam,& iure quaſi patriæ poteſtatis, vt in immenſum non extendatur hæc licentia.

Ad legem Corneliam de ſicariis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.196.

De his qui parentes, vel liberos occiderunt.

De hoc dixi ff.ad leg.Pomp.de par.pag.196.

De maleficis,& mathematicis,& cæteris ſimilibus.

Malefici. *Mathematici.* *Auſpices.* *Augures.*

Omnes illi quos vulgus maleficos appellat, & qui dicunt ſe ſcire aliquam artem diuinandi, hi appellantur Mathematici: à μάθησις, quod eſt diuinatio. Diuinant enim vel circa ſomnia, vel in volatu qui Auſpices, vel in garritu auium qui Augures. Et omnes tales patiuntur capitalem pœnam.infrà eod.l. j. Sunt & alij qui arte magica vitæ innocentum inſidiantur, animos mulierum ad libidinem flectunt:& hi beſtiis ſubiiciuntur: vt infrà eod.l.multi. Idem forte ſi veneno. infrà eod. l.j.& hi: etiam tenentur lege Cornelia, vt dixi ff.ad l.Corn.de ſica. pag. 196.

De ſepulcro violato.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.186.

Ad legem Flauiam de plagiariis.

De hoc dixi ff.eod.tit.200.

Ad legem Viſcelliam.

Hæc lex locum habet, quando libertus appetit ea, quæ ingenuis tantum conueniunt: puta aſpirat ad honores & dignitates, aſſerendo ſe ingenuum eſſe. Si autem libertum ſe fateatur,& penuria ſit hominum, poterit eligi.ff.de decu.l.eos qui.

Ad legem Corneliam de falſis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.197.

De his qui ſibi aſſcribunt in teſtamento.

De falſis in genere dixit: nunc in ſpecie de quodã, quod licet non ſit falſum, punitur tamen vt falſum.infrà eod.l.ſenatus.

De falſa moneta.

Falſum non modo prædictis modis committitur & punitur, ſed etiam in moneta: ideo de ea ponit: quia grauior imponitur pœna,

pœna,quàm ſuper alio falſo. Et habet locũ hæc accuſatio, cũ quis fabricauit falſam monetam,vel fabricari fecit,vel ſuper eo dedit conſilium,vel non prohibuit eam fabricari: qui tamen in totum formare noluerit,iuſta pœnitẽtia excuſatur.ff.ad legem Cornel.de fal.l.qui falſam.

De mutatione nominis,cognominis,prænominis.

Si ingenuus nomen,vel prænomen,vel agnomen mutet, ſi quidem in fraudem,tenetur lege Cornelia:alioquin cõtra. Seruo autem mutare non licet.j.eo.l.j.& ff.ad leg.Corn.de fal.l.ſi falſi.de hoc ſolet dici in proœm. Gregor.compilationis, & in proœm.lib.vj.

Ad legem Iuliam de ambitu.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.200.

Ad legem Iuliam repetundarum.

De hoc ff.eod.titu.pag.198.

De crimine peculatus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.199.

De crimine ſacrilegij.

Dixi ff.de crimine pecu.pag.199.

De ſeditioſis,& his qui plebem audent contra Rempublicam colligere.

Seditio dicitur quaſi ſeorſum itio: quia in diuerſum vadũt, aliosq; trahunt:vel à ſedo,as.per contrarium:vt dicit gl.hîc ſuper rubro. Et dicitur Seditio quietis publicæ turbatio.j. eod.l. j.& ij.de hoc no.xlvj.diſt.ſeditionarios.& ibi per Archi.& Ioã. And.de immu.eccle.c.decet.lib.vj. Et tales cõcitantes ſeditionem puniuntur pœna capitis,vt not.in l.denuntiamus.C.de his qui ad eccleſi.confugiunt.dixi aliquid ff. ad legem Iul.maieſt. pag.194. *Seditio.*

Quando ciuilis actio criminali præiudicet: & an vtraque ab eodem exerceri poterit.

Dixit de ordinariis criminibus,nũc de extraordinariis.præmittit tamen communẽ titulum ad præcedentia & ad ſequẽtia: ſi ex eodem crimine competat ciuilis actio & criminalis accuſatio,an vna præiudicet alteri vel prorſus,vel interim. Sed dic, quòd non præiudicat prorſus,niſi in actione & accuſatione iniuriarũ.ff. de iniur.l.prætor.§.j.& l.quod ſenatus. Sed interim præiudicat, vt ff.de pub.iud.l.interdum.& ff.vi bo.ra.l.ij.§.j.

hoc gl. Inſtit. ſi qua. pau. fe. dic. ſuper rubro.

De crimine expilatæ hæreditatis.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 189.

De vi bonorum raptorum actione.

De accuſatione violentiæ, & de eius pœna, dixi ff. ad legem Iul. de vi pub. pag. 195.

De crimine ſtellionatus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 189.

De iniuriis.

Dixi ff. eod. tit. pag. 185.

De famoſis libellis.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 185.

De abigeis.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 187.

De Nili aggeribus non rumpendis.

In Aegypto non pluit, ſed Nilus certis tẽporibus excurrit. & inundat agros. ideo aggeres, id eſt, alti cumuli, vel coaceruationes, aut moles fiunt vt aquam contineant. Eſt autem Nili eggeres rumpere, id eſt, valla fluentis Nili de propriis & vetuſtis vſibus intra duodecimũ cubitũ vſurpare: quod nephas eſt, & damnoſiſſimum in Aegypto: ideo hoc quaſi læſæ maieſtatis crimẽ eſt: ideo in eodem loco vbi rupit aggeres, vel valla vſurpauerit, flamma comburetur.

De his, qui latrones, vel malis criminibus reos occultauerint.

De hoc dixi, ff. de receptatoribus. pag. 187.

De requirendis reis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 202.

De quæſtionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 203.

De abolitionibus.

De hoc ff. ad Senatuſc. Turpil. pag. 201.

De generali abolitione.

Iſta à ſolo principe indulgetur, vt ff. ad Turpil. ſatis dixi, pag. 201.

Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.

In accuſatione præficienda certum tempus, id eſt, biennium ſtatutum eſt, j. eod. l. vlti. fallit in certis caſibus not. s. de iudi. l. properandum. & in Auth. vt cle. apud propr. epiſc. §. pen.

Ad ſenatuſconſultum Trebellianum.

De hoc dixi, ff.eod.titu.pag.201.

De calumniatoribus.

De hoc, ff.eod.titu.dixi, pag.23.

De pœnis.

De hoc, ff.eod.titu.dixi.

Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare.

Inter cæteras pœnas vna eſt Cõfiſcatio, quã cuilibet iudici imponere non licet, niſi qui habet merũ imperiũ.ff.de iur.om. iudic.l.iij.& de offi.præſi.l.illicitas.§.qui vniuerſas.& hoc quãdo confiſcatio fit ex conſequentia pœnæ.j.titu.j.l.ij.& iij. Sed quando cõfiſcatio fit principaliter, vt propter inceſtas nuptias: & tunc quia eſt ordinaria pœna ſtatuta per legem, quilibet magiſtratus de ea cognoſcere poteſt, etiam municipalis. *Confiſcatio.*

De bonis proſcriptorum ſeu damnatorum.

Dixi ff.eodem titu.pag.204.

De bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt.

De hoc ff.eodem titu.dixi, pag.205.

De ſententiam paſſis, & reſtitutis.

Quia condemnati per ſententiam quandoq; ex indulgentia principis reſtituuntur: ideo de hoc dixi ſatis ff.eod.tit.pag.206.

FINIS CODICIS.

VOLVMINIS RVBRICAE, Et primò INSTITVTIONVM IVSTINIANI.

VOLVMEN, vt etiam ſuprà tradidimus, à conuolutione, & collectione variorum librorũ nomen ſumpſit. eo quòd in ſe Inſtitutiones imperiales, conſtitutiones Authenticorum, tres libros Codicis, & Conſuetudines Feudorum contineat. Nam dicit Vlpianus: Si enim centum libri ſunt legati, centum volumina ei dabimus, &c.ponẽs volumen pro libro integro: vt totus Homeri liber in quadragintaocto li- *Volumen.*

bros partitus pro vno volumine accipiendũ ſit. Sic & Cicero, & Gellius,& alij ferè omnes,licet Ouidius partẽ operis volumen dixerit,cùm ait,Sunt mihi mutatæ ter quinque volumina formæ,&c.Et Plinius de libris ſui auunculi loquens,ait,Libros tres in ſex volumina propter amplitudinem diuiſit. Volumen verò vel à volo deductum eſt,eo quòd in libris voluntas appareret: vel quod verius eſt, à voluo deſcendit: eo quòd volui apud antiquos conſueuerunt,vt duo Cæſaris Anticatones. Simili modo Hebræi legẽ ſuam voluere, & Græci miſſam ſuam hoc tempore conſuerunt. Facta Codicis prima compoſitione,liber Inſtitutionũ compilatus eſt,vt C.de vet.iur.enu.l.ij.§. omnia igitur.& §.ſed cùm proſpeximus.ante eiuſdem Codicis emendationem, & ſecundam eius editionem.Nam cùm præcipit fieri editionem ſecundam, facit mentionem Inſtitutionum iam compoſitarum:vt C.de emen. Iuſti.eod.ibi, vt vndiq; non ſolũ,&c.Et perfectis libris Digeſtorũ, videbatur pleriſq; nihil ammodo ſuper iuris compoſitione tractandum: imò Iuſtiniano imputandum,quòd armorum vſu relicto, legibus & ſcholaſticis diſciplinis operã dabat: cùm imperator Gordianus dicat, Milites arma ſcire debere,non leges.C.de iure deliber.l.vlt.in prin.Imperator autem ad hæc defenſionẽ ſui & excuſationem, excuſationíſque rationẽ aſſignando,elegãtiſſimè reſpódet: vt in princ.huius proœ.Conuocatis autẽ viris illuſtribus Tribuniano, Theophilo, & Dorotheo,mandauit eis,vt componerent Inſtitutiones,& in quatuor libros iuſſit partiri,vt ſint totius legitimæ ſcientiæ prima cunabula,& elementa, quibus iuuenes ſuffulti poſſint grauiora & perfectiora legum ſcita ſuſtentare. C.de vet.iur.enuc.l.ij.§.ſed cum.& j̃.de iuſtit.& iure.hic ergo. Et dicitur liber Inſtitutionum,quaſi inſtructionum: quia in his primis præceptis pueri inſtituuntur, & inſtruuntur,vt poſſint percipere maiora iura,& ad iuris arcana valeant aſcendere, & ingredi ad legũ penetralia: quapropter hic liber bene Introductorius potuit appellari,niſi aliud verbum iuri ciuili viſum fuiſſet congruentius.

Cõpilatores Inſtitutionũ.

De iuſtitia & iure.

De hoc ff.eod.titu.pag.7.

De iure naturali gentium & ciuili.

De hoc ff.de iuſtit.& iur.pag.7.

De iure perſonarum.

Dixi ff.de ſtatu homi.pag.9.

De ing

De ingenuis.

Dixi ff.de ſta.ho.pag.9.& C.eod.

De libertinis.

De hoc dixi ff.de ſta.ho.pag.9.

Quibus ex cauſis manumittere non poſſunt.

De hoc dixi ff.qui & à quibus man.pag.140.

De lege Fuſia Caninia tollenda.

De hoc C.eod.titu.

De his qui ſui,vel alieni iuris ſunt.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.10.

De patria poteſtate.

De hoc C.eodem titu.dixi.

De nuptiis.

Dixi ff.de ritu nu.pag.79.& C.eod.

De adoptionibus.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.10.

Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur.

Tribus modis patria poteſtas ſoluitur:ſcilicet, morte naturali,vel ciuili:item dignitate:item emancipatione. Et quæ ſint dignitates ſoluētes patriam poteſtatem colligitur C.de decur. l.vlt.& in Authent.conſtitutio quæ de dig.§.pen.

De tutelis.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.88.

De his qui dari tutores teſtamento poſſunt.

De hoc ff.de teſta.tut.pag.89.& C.eod.

De legitima agnatorum tutela.

De hoc ff.de legit.tut.pag.89.& C.eod.

De capitis diminutione.

De hoc dixi ff.eodem titu.pag.25.

De legitima patronorum tutela.

Tutela patronorum defertur patronis circa perſonas impuberum libertorum ex ſententia tantùm,non ex verbis legis xij. tabul.

De legitima parentum tutela.

Pater emancipans filium impuberem, legitimā eis tutelam nanciſcitur ex mente legis xij.tab.& ex regula quæ dicit, Quò hæreditas redit,eò & tutela redire ſolet.

De fiduciaria tutela.

Mortuo patre, fratres emancipati impuberes,fiduciarij,vel legitimi eius tutores efficiuntur,propter fraternam fidem,vel

confidentiam, quæ in eis maior præſumitur, quàm in extraneis.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

De hoc dixi ff. de tut. & cur. datis ab his, pag. 90.

De autoritate tutorum.

Dixi ff. eod. pag. 91. & C. de aut. præſtan.

Quibus modis tutela finitur.

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. eſſe deſ.

De curatoribus.

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberibus, & adultis per curatores, ꝫ. eo. in prin. nã licet puberes effecti ſint, adhuc tamen in ea ætate ſunt, vt rebus ſuis præeſſe nequeant: de his aliquid C. qui pet. tut. & de cur. fur.

De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.

De hoc dixi ff. de adminiſt. tut. pag 91.

De excuſatione tutorum vel curatorum.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 93.

De ſuſpectis tutoribus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 92.

LIBER II.

De rerum diuiſione.

DE hoc dixi ff, eod. titu. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. dom. pag. 143.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Corporales res ſunt, quæ ſui natura poſſunt tãgi: vt homo, lapis, &c. Incorporales res ſunt, quæ tangi non poſſunt: vt ſunt omnia ea, quæ in iure conſiſtunt, id eſt, quæ in ſua diffinitione habent hoc vocabulum Ius: vt eſt hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius: Tangere enim & tangi niſi corpus nulla poteſt res.

De ſeruitutibus.

Dixi ff. eod. titu, pag. 35.

De vſufructu.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 31.

De vſu & habitatione.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag 14.

De vſucapione & longi temporis præſcriptione.

De hoc dixi ff, eod. titu. pag. 145. & C. eod.

De donationibus.

De hoc dixi, ff. eodem tit. pag. 137.

Quibus alienare licet, vel non.

Octo ſunt perſonæ vel res, quæ alienare poſſunt res. Licet non ſint domini eiuſdem, quæ continentur his verſibus. Iudex, prælatus, tutor, cum flumine, Cæſar, Creditor, & ſeruus, procurator, non ſua tradunt. de quibus gloſ. j. §. j. in verb. alienare. Et in quinque caſibus etiam dominus non alienat. vnde, Hæreticus, mulier, læſæ, minor, & curialis, Caſibus his quinis dominum dare iura vetant rem. vt ibi.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

De hoc dixi C. eodem tit.

De teſtamentis ordinandis.

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 98.

De militari teſtamento.

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 105.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Dixi ff. de teſta. pag. 98.

De exhæredatione liberorum.

Dixi ff. de liber. & poſth. pag 58.

De hæredibus inſtituendis.

Dixi ff. eodem tit. pag. 100.

De vulgari ſubſtitutione. Et de pupillari ſubſtitutione.

Dixi ff. eodem tit. pag. 101.

Quibus modis teſtamenta infirmentur.

Dixi ff. de iniuſt. rup. teſt. pag. 99.

De inofficioſo teſtamento.

Dixi ff. eodem tit. pag 28.

De hæredum qualitate, & differentia.

De hoc dixi ff. de acquir. hæred. pag. 104.

De legatis.

Dixi ff. eod. l. j. ij. & iij. pag. 107. & 108.

De ademptione legatorum & tranſlatione.

Dixi ff. de adimen. lega. pag. 114.

De lege Falcidia.

Dixi ff. eodem tit. pag. 116.

De fideicommiſſariis hæreditatibus.

Dixi ff. ad Trebel. pag. 117.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.

De hoc dixi.ff.de legat.iij.pag.108.

De codicillis.

Dixi ff.de iur.codicil.pag,107.

LIBER III.

De hæreditatibus,quæ ab inteſtato deferuntur.

DE hoc dixi ff.ſi tab.teſt.nullæ ext.& titu.ſeq.pag.129.& in tit.quis ord.in bo.poſ.ſer.pag.134. & de ſuis & leg.hære.

De legitima agnatorum ſucceſſione.

Dixi in titulo proximo alleg.ſpecialiter in titul.vnde legit.& vnde agna.pag.130.

De Senatuſconſulto Tertulliano. Et de Senatuſconſulto Orficiano.

Dixi ff.ad Tertull.pag.134.& C.ad orfic.

De ſucceſſione cognatorum.

Dixi ff.vnde cogn.pag.134.

De gradibus cognatorum.

Dixi ff.eod.pag.131.

De ſeruili cognatione.

Quidam non habent hic rubricam,ſecundũ Plac.& Azo. Et eſt ſciendum,quòd ſeruilis cognatio de iure ciuili vel etiã prætorio,quod naturalem æquitatem ſequebatur,nunquam cõputabatur quantũ ad ſucceſſionẽ,interim quòd imminet ei vinculum ſeruitutis:vt C.cõmunia de ma.l. ſeruus. & de ſui & leg. l.ex libera.niſi in caſibus not.C. cõmunia de man. ad prohibitionẽ autẽ nuptiarum ſeruiles cognationes bene cõputantur, vt ſ.de nupt.§.illud.& ff.de rit.nupt.l.adoptiuus.§. ſeruiles.

De ſucceſſione libertorum.

Dixi ff.de iur.patr.pag.127.& de bon.libert.pag.128.

De aſſignatione libertorum.

Dixi ff.eo.pag.129.

De bonorum poſſeſſionibus.

Dixi ff.eod.tit.cum multis ſeq.

De acquiſione per arrogationem.

Nedum de iure ciuili vel prætorio ſuccedit in vniuerſum ius defuncti,ſed etiam aliquando in ius viuentis,vt per arrogationem, quæ conſenſu duorum fit, ſcilicet arrogantis & arrogati:

Arrogatio.

gati:& olim ſuccedebatur diuerſimodè:hodie autem ſicut circa naturales & legitimos parētes acquiſitio coartata eſt ad vſumfructum tantùm in rebus aduentitiis : ita & in huiuſmodi arrogationibus erit ſeruandum donec viuit arrogatus. Nam eo mortuo dominium pleno iure tranſit ad arrogatorem : niſi ſuperſint aliæ perſonæ quæ arrogatorem antecedunt:vt no.j.eo. §.vlt.& de adopt.§.cùm autem.

De eo cui libertatis cauſa bona adiiciuntur.

Certum eſt,nō adita hæreditate ex teſtamēto, quæ in eo relicta ſunt non valere. C.de fideicom.l.ea. & l. ex teſtamento. Conſtitutio tamen diui Marci quodā ſpeciali iure,ſubuenit libertatibus,ſcilicet per adiectionem bonorum. Et eſt Adiicere bona,alicui applicare,vel dare bona eo pacto, vt creditoribus & libertatibus ſatisfaciat:de hoc j.eod.ſatis. *Adiicere bona.*

De ſucceſſionibus ſublatis,quæ fiebant per bonorum venditiones & ex Senatuſconſulto Claudiano.

Olim duæ aliæ ſucceſſiones per vniuerſitatem vigebant ex Senatuſcōſ.Claud.primò cùm debitor in ſolutione ceſſabat,& ſolenniter contra eum proponebatur actio,& ipſe neq; veniebat,neq; ſoluebat, ſuccedebat ei creditor in omnibus tāquam mortuo,etiam ſi debitor reliquiſſet hæredē,& licebat ei omnia vendere.de hoc C.de bono.aut.iud.poſ.De ſecūda ſucceſſione dixi C.de Senat.conſ.Claud.

De obligationibus.

De hoc dixi ff.de act.& oblig.pag.174.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Obligatio quinque modis contrahitur , re,id eſt,interuentu rei : vt in mutuo , in debito,commodato , depoſito pignore.de quibus ff.in propriis titu.dixi.

De verborum obligatione.

Dixi ff.eod.titu.pag.175.

De duobus reis ſtipulandi,& promittendi.

Dixi ff.eod.titu.pag.175.

De ſtipulatione ſeruorum.

Dixi ff.eod.titu.pag.176.

De diuiſione ſtipulationum.

Dixi ff.de prætor.ſtipul.pag.177.

De inutilibus ſtipulationibus.

De hoc C.eod.titu.dixi.

De fideiuſſoribus.

Dixi ff.eod.titu.pag.1 6.

De literarum obligatione.

De hoc C.de non numer.pecun.dixi.

De obligationibus quæ contrahuntur conſenſu.

Obligationes ex conſenſu. Sex ſunt obligationes iuris gentium quæ ſolo conſenſu contrahuntur:vt,Emptio,Locatio,Conductio,Societas, Mandatũ. Et dicuntur cõtrahi conſenſu,quia neque ſcriptura eſt hîc neceſſaria,neque præſentia exigitur, nec exigitur interuẽtus alicuius rei:ſed ſufficit hîc eos,qui negotia gerunt, cõſentire per ſe,vel per nuntium, vel per epiſtolam.

De emptione & venditione.

Dixi ff.de contrah.empt.pag.60.

De locatione & conductione.

Dixi ff.locati.pag.64.

De ſocietatibus.

Dixi ff.pro ſocio.pag.59.

De mandatis.

Dixi ff.mandati.pag.59.

De obligationibus quæ ex quaſi contractu naſcuntur.

Harum obligationũ ſunt ſex:puta, Negotiorũ geſtorũ, Tutelæ,Cõmuni diuidũdo,Familiæ erciſcundæ.Itẽ actio ex teſtamento,& Condictio indebiti:de quibus in propriis locis dixi.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.

Per quas perſonas nobis acquiritur rerum dominiũ, ſupra dixit:hîc dicit,qualiter per eaſdem perſonas nobis obligatio & actio quæritur.

Quibus modis tollitur obligatio.

De hoc ff.de ſolut.dixi,& de nouat.& de acceptilat.pag.177. & ſequenti.

LIEBR IIII.

De obligationibus quæ ex delicto naſcuntur.

DE hoc dixi ff.de priuat.delict.& de ſurt.pag.181.

De vi bonorum raptorum.

De hoc ff.eod.titu.pag.184.& C.eod.

De

De lege Aquilia.

De hoc dixi,ff.eod.titu.pag.38.

De iniuriis.

Dixi ff.eod.titu.pag.185.

De obligationibus quæ eſt quaſi delicto naſcuntur.

Ponit quatuor actiones in factum, quæ omnes in genere poſſunt dici vna,quia ex quaſi maleficio ortæ: Prima eſt de ea, quæ contra Iudicem competit: de qua dixi C. ſi Iudex litem ſuam fec.Item de ea,quæ pro deiecto & effuſo datur:de qua dixi ff.de his qui deiec.vel effud.Itẽ de ea,quæ competit ob hoc. quod aliquid eſt appenſum,quod ſi caderet, poſſet nocere: de qua dixi ff.de his qui deiec.& effud. Item de ea quæ cõtra caupones,ſtabularios,vel nautas pro amiſſis eorũ, quarum opera vtũtur:de qua dixi ff.naut.caupo.ſtab.& ff.furti aduerſus naut. cau.ſtab.pag.183. *Obligationes ex quaſi contractu.*

De actionibus.

Dixi ff.de act.& oblig.pag.174.

Quod cum eo,qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.53.

De noxalibus actionibus.

Dixi ff.eod.titu.pag.38.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Dixi ff.eod.titu.pag.37.

De his,per quos agere poſſumus.

De hoc dixi ff.de procur.pag.22.

De ſatiſdationibus.

De hoc dixi ff.qui ſatiſd.cog.pag.18.& C.de ſatiſdando.

De perpetuis, & temporalibus actionibus: & qui in hæredes,& ad hæredes tranſeunt.

De hoc aliquid ff.de act.& oblig.dixi. Nam prætoriæ pœnales non durant niſi per annum,excepta actione furti manifeſti, quæ tantum durat,quantum aliæ ciuiles.Idem de prætoriis rei perſecutoriis:de quo j.per gl.ſeq.de ſecunda parte.rubri.dixi C.vt actio ab hæred.& contra. *Prætoria pænales.*

De exceptionibus,& replicationibus.

Dixi de hoc ff.de except.pag.170.

De interdictis.

Dixi ff.eod.titu.pag.205.

De pœna temerè litigantium.

œna calun. [...]ares pœnæ in ſpecie ſunt eorum,qui temerè cauſas ſuſcipiunt,& litigant.Sed tres poſſunt tradi in genere,ſcilicet Corporalis,& Pecuniaria, & Famæ. Corporalis imponitur calumniatoribus ad ſimilitudinẽ ſupplicij:vt ff.de calum.dixi,pag.23. Item & tergiuerſa.& præuaric.vt dixi ff.ad Turp.pag.201.Infamiæ pœna imponitur lata diffinitiua ſententia in actione furti,vi bon.rapt.iniuriarũ,de dolo,ſepul.vio.expil.hæred.& ſimi. l̃.eod.§.ex quibuſdam. Pecuniaria pœna imponitur liberis & libertis vocãtibus ſine venia parẽtes vel patronos in ius:vt dixi ff.de in ius vocando.pag.16.Item victo imponitur pœna circa viatica , & litis ſumptus : vt ff.de iudic.l.eũ quem temerè. & in c.calum.de pœn.

De officio Iudicis.

fficium Iudicis. Iudex debet iudicare ſecundùm ius ſcriptũ,vel conſuetudinarium : & ſententiam ſuam ſecundùm naturam actionis propoſitæ ferre.Quomodo autem in qualibet actione ſe Iudex habebit,hîc tractatur.

De publicis iudiciis.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.191.

FINIS INSTITVTIONVM.

AVTHENTICORVM TITVLI.

In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, Liber conſtitutionum nouellarum Authenticorum.

ber Authẽorum. QVARE hic liber vocetur Authenticorum poſſumus dicere , quòd ſit de arbitrariis Principis, de quibus non cogimur reddere rationes : vt in l.non omnium.ff.de legibus.& in cap.ſi quando de reſcript. Vel ſicut Poëtas , cæteróſque operum conditores Autores vocamus , & illum qui egit bellum, *Autor.* aut pacem facit , Autorem pacis & belli dicimus. Vergilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores noſtri nullam , ne priuatam quidem rem agere , fœminas ſine autore voluerunt , id eſt , homine in quo eſt ius , poteſtas , & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus.

cimus.Inſtit.de autorit.tut.& C.de auto.præſt. Et autores ſen tentiæ appellamus,quorũ conſilium ſecuti ſumus.Hinc & Autoratum,& Autoramẽtum.Seneca in lib.xII.epiſt. Nullum ſine autoramento malum eſt.Hinc & Authenticũ dicitur ius magnæ poteſtatis & dignitatis, quales ſunt cõſtitutiones huius libri : quæ ſicut nouiores ſunt, & recentiores,ita & dignitatis & obſeruantiæ maioris:vt in l. non eſt nouum.ff. de lega.in c.j.de conſtit.lib.vj.Collationes autẽ vocatur à colligendo,vel à congregando:quia quælibet collatio colligit plures partes ſeu materias:ſecundùm Iac.de Bell. Vel Collationes dicuntur à confero: quia conferuntur, & ſimul repoſitæ ſunt nouæ conſtitutiones ſicut aliàs dixi,ff.de collat.bon.Et ſunt nouem collationes,quas iuſta ordinem videbimus. *Collationes*

COLLATIO PRIMA.

De hæredibus,& Falcidia:& ſi hæres legata ſoluere noluerit.

DE hæredibus non dicas inſtituendis,ſed ab hæreditate repellendis,notum impleant teſtatoris.j̃.eo.§.ſi quis autem non implens.Et illa pars rubricæ expeditur.j̃. eod. vſque ad §. hinc nobis. Et Falcidia, ſcilicet hæredi ſeruanda ſi fiat inuentarium,non aliàs.j̃.eod.§.hinc nobis vſque in fin.tit.dixi ff.de iure delib.pag.102. *Falcidia.*

De non eligendo ſecundò nubentes mulieres:& alienatione lucri antenuptialis donationis : & de ſucceſſionibus earum,& filiis ſuis.

Dictum eſt s̃.de hæredum obedientia,& ſucceſſione quæ fit obedientibus:ideo ſubſequenti ordine ponitur hîc de ſucceſſione matris.Et habet tres partes.Prima loquitur de electione prohibita.Secunda de alienatione ante nupt.donationis. Tertia de ſucceſſione matris actiua.ſecũda ibi,§.hoc autem.tertia ibi, §.cùm igitur.Et exponitur titulus primo ita:De eo,quòd ſecundò nubentes mulieres non eligãtur in lucris primi matrimonij cum filiis primi ma.Vel melius.Mulieres ſecundò nubentes de eligendo non habeant poteſtatem.Nam mater non ſuccedit filio in lucro antenuptialis donationis filio ſuperſtiti. Et filiorũ electio in dicto lucro eſt matri prohibita: vt hic in princip. Et quod dicit mulieres,idem dicas in viris ſecundas accipientibus vxores.j̃.eod.§.quia verò contra.Alienatio autẽ facta per matrem *Mater ſecundò nubens.*

trem de lucro donationis antenuptialis ea ſecundo nupta eſt in ſuſpenſo, & ea moriente ſuperſtitibus filiis confirmatur non in totum, ſed ex parte non exiſtentium filiorũ: aliàs ſi ipſa mater filiis in totum ſucceſſerit, alienatio in totum confirmatur. infrà eo. §. hoc autem. Et de ſucceſſionibus, &c. actiuè legas: quaſi diceret, qualiter mulieres ſuccedãt filiis. Nã mater filio in omnibus ſuccedit, excepta antenuptiali donatione, ſiue conuolet ad ſecundas nuptias, ſiue non, infra eod. §. cùm igitur.

Vt determinatus ſit numerus clericorum ſanctiſſimæ maioris eccleſiæ, & ceterarum ſanctarum eccleſiarum.

Eccleſia Conſtantinopolitana. Maioris eccleſiæ, intellige Conſtantinopolitanæ ciuitatis, & cæterarum eccleſiarum ſub dicto patriarchatu conſtitutarum. Et eſt hæc lex localis: nam in eccleſia maiori ciuitatis Conſtantinopolitanæ, & aliis ſibi adiacentibus & ſubiectis, clericorum numerus ſecundùm facultates debet eſſe ſtatutus: & debet obſeruari, ne eccleſiæ ad inopiam deducantur: pœna contrafacientibus imminente. De hoc numero habes C. de ſacroſanct. eccleſiis. l. non plures.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus, & ſponſoribus, & ſolutionibus.

Hîc corrigitur lex, non rectè. C. de fideiuſſ. De hac materia dixi ff. eod. tit. pag 96.

De monachis.

Suprà titul. ij. facta eſt mẽtio de epiſc. & cler. & de monachis & monaſteriis, vt patet in §. illud quoque. Inde ſumpta occaſione ſequitur de mona. & quomodo monaſterium autoritate epiſcopi ædificari debeat. *Monachus.* Monachus autem Grecè, Latinè dicitur ſingularis: vnde monachum ſingulariter pro omni agere oportet. xvj. q. j. placuit. j.

Quomodo oportet epiſcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci: & de expenſis eccleſiarum & clericorum.

Quia ex monachis quandoque epiſcopi fiunt: quare videndum de epiſcopis: vt infra eod. §. igitur. Et quomodo ad ordinationem deduci debent, dicitur vſque ad §. & illud etiam. De reliquis autem clericis expeditur infra eodem. §. de Deo. & §. ſed neque. & §. quanta. De expenſis autem infra eodem. §. ſed neque effuſas.

COLL

COLLATIO II.

De non alienandis aut permutandis rebus eccleſiaſticis immobilibus: aut in ſpecialem hypothecam dandis creditoribus: ſed ſufficere hypothecas generales.

Iſta cōſtitutio ponit quæ res eccleſiæ poſſit alienari aut permutari ſeu in hypothecam dari, De hoc extra de re.eccle.nō alien.per totum.& xij.q ij.ſine exceptione.

Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant.

Omnes dignitates debent gratis conferri, nihilo ſuffragiorū nomine dato; alias omnia male ſequuntur: cùm hoc ab auaritia procedat, quæ omniū malorū eſt mater, antiquo iure penitus ſublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id eſt, preſides, vel proconſules, vel rectores prouinciarum, Sine ſuffragio, id eſt, ſine aliquo dato nomine ſuffragii: vt infrà eod. §. hæc omnia.

Iuſiurandum, quod præſtatur ab his qui adminiſtrationem accipiunt,

Hæc conſtitutio ponit diligenter & conprehendit ſacramentum quod debet facere quilibet adminiſtrator: vt infrà vt iud. ſine quoquo ſuffragio. §. igitur,

Vt eccleſia Romana gaudeat centum annorum præſcriptione.

Eccleſia Romana cum eccleſiis ſibi ſubiectis gaudet centum annorum præſctiptione in contractibus, cauſis, rebus, & omnibus actis. De hoc in c.j. de præſcript. lib. vj.

De referendariis ſacri palatij.

Referendarij ſunt aduocati in curia principis: dicti ex eo, quòd referant vices hominum coram principe; vt ſ. quomodo opor. epi. §. non aliter. in fin. §. & infrà vt lit. iur. e. Et debet numerus referendariorum in octomario terminari. infrà eod. Referen

De inceſtis nuptiis & nephariis.

De hoc dixi C. eod. tit.

COLLATIO III.

De lenonibus.

Lenonum cauſa & nomen ſatis odibile omnibus legibus viſum eſt. Sunt autem Lenones qui muliebrem impudentiá & turpitudinem venalem habent: vel qui iuuenculas decipiūt, & ad vitam miſeram ducunt. Tales ex ciuitatibus, tanquam Lenon

p[illegible]ros,& communes caſtitatis vaſtatores, eiici lex præcipit:& traditur hîc iudicis officium circa tales.

De defenſoribus ciuitatum.

De his dixi C.eod.tit.

De menſura ordinandorum clericorum.

Docet numerum antiquum clericorum debere ſeruari: neque velle caſu augeri.

De mandatis principum.

De hoc dixi C.eod.tit.

De triente & ſemiſſe, & ſucceſſionibus filiorum & nepotum naturalium, vel collationibus, aut diſtributionibus, necnon literarum, aut numerationum. atque rerum ex quibus detinent inficiationibus.

norũ ſubſi-m. *arta natu* *Triens.* *Semiſſis.*

Olim liberis pater tenebatur relinquere quartam debitam iure naturæ: quæ dicitur Bonorum ſubſidium: & huic quartæ nullum grauamen potuit imponi. C.de inoff.teſt.l.omnimodo. & duabus ll.ſeq. Hæc hodie per hunc tit. redacta eſt ad trientẽ & ſemiſſem ſecundùm numerum liberorum: vt ſi ſint quatuor filij,& infrà, debẽt habere trientem, id eſt, tertiam partẽ. Si ſint quinq;, vel vltra, debent habere medietatem eius, quod ei debebatur ab inteſtato: vt infrà eo.§.hæc nos.& in Authẽ.nouiſſima. C.de inoffi.teſt. Vnde dicit glo.in c.Raynutius.de teſt. Quatuor aut infrà dant natis iura trientem, Semiſſem verò dant natis quinque vel vltra: Arbitrium ſequitur ſubſtantia cætera patris. Vñde dic, De triente & ſemiſſe. de quo expeditur infrà vſq; ad §.neq; enim. Et de ſucceſſionibus: de hoc j̃.eo.§. conſideramu[s] Vel collationibus: de hoc dicitur infrà eod.§.illud. Et diſtribu[-]tionibus: de quo infrà eo.§.quod ſæpe. Necnon literarum, &c de hoc infrà eod.§.ſtudium.& §.illud quoque.

De filiis ante dotalia inſtrumenta natis.

Inſtrumenta dotalia dicuntur, ſiue nuptialia, in quibus continetur matrimonium inter Titium & Bertam eſſe contractũ, & dotem datam eſſe. Et ſine his duobus, ſcilicet ſcriptura & dote dixit Pla.non valere matrimonium, allegans pro ſe, Inſti. de nup.§.fin. licet Accur. Inſt.de hære.ab inteſt.ve.dicit valere matrimonium, per l.nuptias.ff.de reg.iur.& l.ſi vicinis. C. de nup. Sed non fieri liberos legitimos, per tex.noſtrum. Sed non eſt verum de iure canonum, per c.tanta.qui fil.ſint leg. De hoc plenè per doct.in c.innotuit.de elec. Exponitur autem hîc titulus de

filiis.

filiis ante dotalia, id eſt, ante matrimonium natis. Et eſt men[ſ] huius conſtitutionis id quod voluit lex illa, cum quis. & [ſu]per poſitas.C.de nat.lib.

De adminiſtrantibus officia in ſacris appellationibus.

Iudices appellationum,& eorum officiales, in cauſis appellationum, in quibus officium eſt commune, in iudicio ſemel examinationes facere debent,& de geſtis participare.

COLLATIO IIII.

De nuptiis.

DE hac materia dixi ff.de ritu.nup.pag.79.

De appellationibus,& intra quæ tempora appellari debeat.

In hoc volumine quatuor modis tractatur de appellationibus,vt hîc,& infrà de his qui ingre.ad appel.in prin.& infrà vt cùm de appel.cog.§.j.&j̃.de appella.colũ.viij.de hoc dixi ff.de appel.pag.207.& in titu.quando appel.ſit.pag.209.

De conſulibus.

De hoc dixi ff de offi.conſul.pag.12.

Vt nullus mutuans agricolæ teneat eius terram.

Hæc rubrica prohibet fœneratorẽ temere terram agricolæ, ſcilicet facta ſolutione,vel dato aliquo loco ſolutionis:aliàs cõtra:vt j̃.conſtitutione prox.§.ſancimus.Et differũt inter ſe:quia ſequẽs dicit,quantam vſuram debeant dare agricolæ ſuis creditoribus:quod hæc non dicit.Item hæc eſt localis, in Thracia enim & Illyria dũtaxat loquitur:vt j̃.in prin.illa generalis:vt j̃.ti[.p]rox.in prin.§.ſinautẽ.Et ideo hæc breuiter tranſeunda eſt, ſe[c]undùm gl.noſtram hîc,& procedendum ad ſequentem.

Nullum credentem agricolæ tenere illius terram: & quantam debet vſuram dare.

Creditores ab agricolis exigere poſſunt nomine acceſſionis vſuram quolibet anno pro quolibet modio octauam partem modij & pro ſolido vnam ſiliquam,& non amplius.De hoc aliquid ſ̃.titu.proximo.

De reſtitutionibus:& ea quæ parit in vndecimo menſe poſt mortem viri.

Res reſtitutioni fideicommiſſi ſubiacentes alienari prohibentur,niſi propter cauſam dotis, vel donationis propter nuptias: propter quas cauſas alienatio permittitur, antiquo iure

ſublato

ſublato, & omni circumuentione remota. Et durat hæc pars vſque ad §.vnum. Secũda pars eſt de muliere, quæ parit in x I. menſe: de quo j. §. vnum. Nam mulier ante annum luctus patiens, ſi indubitatum ſit ſobolem non ex priori conſiſtere matrimonio, omnibus modis priuatur antenuptiali donatione: ac incidit in eas pœnas, ac ſi ante tempus luctus ſecundas contigiſſet nuptias: vt ibi.

Mulier nubẽs ante tempus luctus.

De tabellionibus vt protocolla dimittant in chartis.

Tabellio. Tabularius. Magiſter ſtationis.

Tabellio à partibus rogatus, debet per ſe audire negotiũ, & ipſemet ſcribere, nec alicui delegare poteſt. Eſt autẽ Tabellio minor, Tabularius maior, & Magiſter ſtationis maior vtroque. Sunt autẽ alia multa nomina, ſeu vocabula horũ publicorum ſcriptorum, de quibus gl. in rubrica C. de tabul. & l. fin. Protocollum autem dicitur à πρῶτος, quod eſt primum: & κολλὰ, quod eſt collatio ſcilicet literarum, quaſi dicat, prima collatio literarum: de quo j. eod. §. illud quoque. in verb. protocollum.

Protocollum.

COLLATIO V.

De eccleſiaſticarum rerum immobilium alienatione, & ſolutione.

Eccleſia propter debitũ fiſcale regulariter rebus mobilibus nõ exiſtẽtibus, res immobiles alienare poteſt, & in ſolutũ dare, &c. Exponitur ergo de alienatione, ſcilicet facienda pro fiſcali tantũ debito. Et ſolutione, id eſt, datione in ſolutũ ipſi credito etiam priuato, non ſolùm fiſco: vt j. eod. § ſi verò priuatus.

De iureiurando à moriente præſtito, dato propter menſuram ſuæ ſubſtantiæ.

Iuſiurandum à moriente præſtitum, in quo ſubſtantiæ ſuæ menſuram facit manifeſtam, inter ſuos hæredes diuidendo, ab hærede ſeruandum eſt: pœna non ſeruantibus imminente: creditoribus tamen nullum præiudicium generatur.

Vt præponatur nomen imperatoris documentis, & vt Latinis literis apertius tempora inſcribantur.

Documenta.

In documentis, id eſt, literis publicis, debet principis nomen, & annus in principio, & indictio deſignari. Item conſulis nomen, annus cõſulatus debet etiam dies & menſis celebrari contractus apponi: & etiã annus cõditæ ciuitatis, ſi hoc habet conſuetudo: debent etiam documẽta claris notis & literis ſcribi: de quo

quo in cap.inter dilectos.de fide inſtrumen.& in cap.quoniam contra.in gl.antepenult.extra de probat.de vltima parte ru[illegible]. ponitur in §.fin.

Scenicas non ſolùm ſi fideiuſſores præſtent, ſed etiam ſi iuſiurandum dent, ſine periculo diſcedere.

Scenicæ mulieres, id eſt, proſtibulariæ, vel meretrices, nullã cautionem præſtare debẽt ſuo hoſpiti, vel lenoni: neque lenones talem debent cautionem exigere; tamen etiam ſi fideiuſſores dent, vel iureiurando promittant de perſiſtẽdo in lupanari vel proſtibulo, nihilominus poſſunt ſine periculo diſcedere: quia iuramentũ ſuper re illicita ſeruari nõ debet: Vel hîc dicũtur Scenicæ mulieres, quæ in ſcena, id eſt loco turpi, vt proſtibulo ſtant: à ſcena, id eſt theatrali inumbratione, vel ſpectaculo circi, vbi conſueuerunt tales proſtare. ff. de infam. l. ij. *Mulieres ſcenicæ.*

Vt non fiant pignorationes pro aliis perſonis. Et vt ſicut principum donationes non egent geſtis monumentorum, ſic nec à priuatis imperatoribus factæ donationes indigeant.

Nulli licitum eſt ſecũdùm formam pignorationes, id eſt, pactum vel repreſalias, exigere alium pro alio: de hoc de iureiur. cap. j. lib. vj. Et expone, Geſtis monumentorum, id eſt, vt fiant coram iudice ordinario, præbente autoritatem huic donationi: quia ſufficit ipſius imperatoris præſentia: vt & aliàs, C. de teſta. l. omnium.

De exhibendis & introducendis reis: & vt hi qui conueniantur poſt viceſimum diem præſententur iudicibus. Et de his qui iuratoriam cautionem exponunt, & ante litis conteſtationem abſentes fiunt. Et de hypothecis quæ appellantur ex cauſa militiæ, quæ perſonæ, & quando hoc ius habent. Et de indotatis vxoribus, vt habeant quartam partem ſubſtantiæ viri: & ipſe vir in ſubſtantia vxoris, ſcilicet quando inops eſt qui relinquitur.

De exhibendis reis: à re, non à reatu. ff. de duob. re. l. j. & hæc pars expeditur vſq; ad §. illud. Et vt hi qui cõueni. hoc expeditur j. eod. vſq; ad §. ſi verò. Et de his qui iurat. hoc dicitur j. eo. §. ſi verò. vſq; ad §. optimum quoque. Et de hypothecis, ſcilicet *Reus.*

militiarum:& hoc dicitur j.eod.§.optimum.

Conſtitutio, quæ ex aſſcriptitio & libera natos, liberos vult: non his, qui ante conſtitutionem nati ſunt, ſed qui poſt conſtitutionem nati ſunt, prodeſſe. Et vt venerabiles domos œconomi commutationes faciant adinuicem immobilium rerum eccleſiaſticarum, decreto prius interpoſito: excepta hac maiore eccleſia.

Conſtitutio quæ ex aſſcriptitio, &c. quæ eſt C. de ſenatuſcó. Claud. l. j. in fin. Nam per Claudianum erat libera, & eius filius erat ſeruus, vt ibidem dicitur. Non autem dicit de illa quæ eſt C. de agri. & cen. l. ne diutius. quia ibi nõ eſt caſus iſte: licet alij ſimiles ſint ibi. Vel dicit de ea, quæ eſt C. de agri. & cen. l. fin. Et expeditur hæc pars vſque ad §. quia igitur. Secunda pars deinceps vſque in fin. conſtitutionis.

Vt de cætero, commutationes eccleſiaſticarum rerum non ficte fiant, & in priuatam perſonam ad piiſſimum imperatorem, & hoc modo alias perſonas legitimas tranſeant res. Et hæc tantummodo fiant ad imperialem domum. Et licet perpetuæ emphyteuſis agi ab oratoriis in oratoria, decreto videlicet interpoſito: excepta hac maiore eccleſia: ne tamen in priuatam perſonam tranſeat emphyteuſis.

Eccleſia cum principe permutare poteſt, vt res apud principem perpetuò permaneant, ne perueniãt ad priuatos. Item eccleſiæ adinuicem in perpetuam emphyteuſim dare poſſunt, excepta maiore eccleſia Conſtantinopolitana. Et prima pars expeditur vſque ad §. illud quoque. Et vt liceat, &c. Hoc expeditur j. eod. §. illud.

Vt ea quæ vocentur inſinuatiua, ſemper clericis in maiori eccleſia quidem dentur: in aliis autem eccleſiis penitus non dentur.

Inſinuatiua. Inſinuatiua non poſſunt exigi à clericis ordinatis: exceptis his qui ſunt ordinati in maiori eccleſia, à quibus ſecundũ conſuetudinem accipere licet. Et dicuntur Inſinuatiua, quæ ab ordinatis accipiũtur: de quo in Authent. de ſanct. epiſ. §. pro conſuetudinibus. de quo in cap. ij. & cap. cùm in Eccleſia. de verb. ſignifi. & j. quæſt. ij. cap ſicut epiſcopum.

Vt clerici qui recedunt, aliis pro eis præbeant ſurrogatis

rogatis emolumenta: recedentes autem remeare volentes non ſuſcipi. Et vt ſi quis ædificans eccleſiam, aut aliter in eadem ſeruientibus miniſtrans emolumenta, voluerit aliquos clericos inſtituere: fortuitè eos, ſed probatione ſanctiſſimi patriarchæ ſuſcipiat.

Clerici continuam reſidentiã in propriis Eccleſiis facere tenentur: nec debent recedere: aliàs alij in eorum locum ſurrogantur cum eorum emolumentis: & recedentes, & poſtea remeantes, ſuſcipiendi non ſunt, nec eis emolumenta debent reſtitui: de hoc de cle. non reſi. cap. inter quatuor. §. fin. & plenius in cap. quoniam. §. fi. vt lite non conteſt. *Reſidentia clericorum.*

De his qui ingrediuntur ad appellandum: & quando per ſcripturam manus propriæ, fiat collatio literarum: & de iureiurando dilationis, vt & coniugatur iureiurando calumniæ.

De prima parte dixit C. de tẽp. appel. de quo in cap. cùm ſit. de appel. Et iſta prima pars expeditur vſque ad §. illud autem videamus. Et quando per ſcripturã, &c. De hoc in §. illud. Nam ex documentis publicis ſolis, & non priuatis, comparatio fieri debet: vt ibi. de quo in l. comparationes. C. de fide inſtru. Et de iureiurando, &c. Hæc tertia pars expeditur ĩ. eod. §. fina. Nam iuſiurandũ generaliter in iudicio ſemel præſtari debet, & in eo debet addi, quod nullus in tota lite probationem exiget, quam non putauerit neceſſariam: de quo in Authent. hoc ſacramentum. C. de iura. cal. & in cap. literas. de reſtit. ſpolia. cap. præſentium. de teſt. & cap. vltra tertiam. *Iuſiurãdum.*

Vt in priuatis domibus ſacra myſteria non fiant.

Sacra myſteria prohibẽtur celebrari in domibus ſine licentia ſuperioris. Oratoria verò cauſa orationis permittitur habere, & in eis clericos conuocari: de quo in l. conuenticulã. C. de epiſc. & cler. & C. de hæret. & man. l. iij. *Oratoria.*

Vt defuncti ſeu funera eorum non iniurientur à creditoribus: & vt conſiliarij non ſuſcipiant cognitiones abſque iudicibus.

Mortuis & moribundis, & funeribus eorum, ac familiæ domus ex rebus eorũ creditores iniuriã inferre prohibẽtur abſq; iudiciali decreto: de quo in Authent. ſed nec ante. C. de ſepul. vio. & Authẽt. itẽ qui domũ. Et hæc prima pars expeditur vſq; ad §. *Iniuria mortuis facta.*

ad §.illud.Et vt conſiliarij,&c.Hoc expeditur à §.illud.vſq; ad fi.Nã iudex ordinarius occupationibus publicis impeditus cauſam conſiliario poteſt delegare ſentẽtia ſibi ſeruata:dummodo ter cauſam odiat,& ſententiam proferat, & appellationem interpoſitam ſuſcipiat.Iudex autẽ appellatus, & delegatus,delegare non poteſt:de quo gl.in Authen.Ad hæc.C.de iudic.

Vt immobilia antenuptialis donationis neque hypothecæ dentur.neque omnino alienentur à viro,neque conſentiente vxore: niſi poſtea ſatisfieri vxori poſſit:hæc verò etiam in dote valere.

Res immobiles in donatione, propter nuptias conſiſtentes maritus alienare nõ poteſt,nedũ ea inuita, ſed etiã vxore alienationi conſentiente. Sed alienatione habita pro non facta in rem actio vxori cõpetit,niſi ſecundò poſt biennium conſenſerit,vt vir alienãs locuples fuerit, alienationis prohibitione in dote multo magis obtinente. Et de hoc vſq; ad §.& multo potius.& aliàs in Authẽt.ſiue à me.C.ad Vellei.& in cap.cùm cõtingat.de iureiur.Hæc verò etiam,&c.De hoc in §.& multo.

De noui operis nuntiatione maritimi conſpectus.

Nulli liceat in hac regia ciuitate ædificare vltra terminos à iure permiſſos,ſi principaliter noceat.De hoc in l.per prouincias.Et quod ibi not.C.de ædif.pri.ff.de ope.pub.l.qui opus. Et quod no.Inno.in cap.Piſanis.de reſtit.ſpol.

Vt factæ nouæ conſtitutiones poſt inſinuationes earum poſt duos menſes valeant: parcitur autem non cuſtodientibus ſubtilitatem conſtitutionum ſuper teſtamentum in relinquendo quadrantem: aut non ſubſcribendo nomen hæredis,aut non dicendo.

Conſtitutio noua ligat poſt duos mẽſes à tempore inſinuationis,ſeu publicationis: quæ inſinuatio,ſeu publicatio, debet fieri ſecundùm formam hìc datam:& gloſ.in proœ. Decre.& in cap.ij.de conſtit.& Pau.de Leazara.in proœ.Clemen.

Vt nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem epiſcopi.Et vt deputet prius diligentiã, & ſtatutum, quæ in fabricando oratorio ſufficiant.Et vt epiſcopi non deſint ſuis eccleſiis. Et de alienatione eccleſiaſticarum rerum immobilium.

Nulli licitum eſt eccleſiam,vel monaſterium,vel oratorium ædific

æ̃dificare ſine epiſcopi voluntate. De hoc in c. nemo.de con ſecr.diſtin.j.c.ſi quis baſilicam.& de eccle.ædi.c.j. Et de iſta prima parte vſque ad §. illud quoque. Item epiſcopus non debet per multum tempus abeſſe ab eccleſia: vt infrà in §.illud.& vij. q.j.in præſentia.& l.diſt.c.contumaces. de cle. non reſi.c. tuæ. Et quod in alienatione rei Eccleſiaſticæ immobilis decretum ſuperioris requiritur. de hoc in §.quoniam verò.& s̃.de eccle. re.immo. *Fabricare nouam eccle.*

Vt ab illuſtribus & qui ſuper eam dignitatem ſunt non modò ſuper pecuniariis cauſis, ſed etiam iniuriarum criminaliter per procuratorem dicantur: Clariſſimis autem in pecuniariis licere per procuratorem, & per ſe litigare.

Illuſtres,& Superilluſtres in cauſis pecuniariis,& in crimine iniuriarum non per ſe, ſed per procuratorem litigare debent: cæteris vel dignitatis inferioris licitè conceditur, vt per ſe, vel procuratorem litem exerceant.Et quæ ſit ratio huius conſtitutionis,colligitur infrà eo.verſi. ne cogantur. Quot ſint genera magiſtratuum colligit hîc glo. Et quis dicatur Superilluſtris no.in l.quoties.C.vbi ſena.vel clar. *Illuſtris.* *Super illuſtris.*

Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ, etiam prætorianæ duæ, & præfecturæ vrbanæ quæ in cingulo, & quæ in actu ſunt ſolo, non etiam honoratæ, liberent à curiali fortuna.

Sola collatione dignitatis,& adminiſtrationis,etiam ante adminiſtrationem ſuſceptam, curiales liberantur à curiali fortuna:ſed ſola collatione honoris ſeu dignitatis abſque adminiſtratione non liberantur, ſed remanent curiales, ſolùm honorẽ ex tali collatione conſecuti:hodie autem non tãtum duæ,ſed duodecim dignitates liberant aliquem à curiali fortuna:vt in l.fi.C. de decu.lib.x.De hoc Inſtit.quib.mod. ius pat. pot.§. filiusfa.& in cap.indecorum.de æta.& qual.

COLLATIO VI.

Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum, & in criminalibus, & in pecuniariis cauſis: & vt negotia examinentur nullo excepto per priuilegium: Nec huc conuenti deducantur, vt ſacra pragmatica forma exhiberi quempiam iuſſerit.

In prouincia,in qua quis ſortitur forũ,illic eſt conueniẽdus,

vtraq; parte præſente, vel altera tantum: & vbiq; iuſtitia ſeruata ſententia condemnatoria, vel abſolutoria feratur, omni priuilegio ceſſante: niſi pragmatica forma aliud ſtatuatur, vel aliud propter appellationem acciderit: his obtinentibus in omni loco & tempore.

Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi, ſupra illos modos, qui ſuperioribus conſtitutionibus continentur.

Hîc debet eſſe, Legitimi efficiuntur. Sed in alia conſtitutione j. quib. mod. nat. effic. eſt in litera, Sui: & quæ ſit differẽtia inter hunc titulũ & illum, ibi dicetur. Et exponitur hîc Supra, id eſt, præter. Superiorib⁹ cõſtitutionibus, &c. de nat. lib. l. cùm quis. & duabus legibus ſeq. Et habet conſtitutio ſex partes. Prima tractat de legitimatione filiorum per matrimonium. Secunda de legitimatione filiorum naturalium per reſcriptum Principis. §. ſed & aliud quidam. Tertia de nuptiis præſumptiuis, in §. illud quoq;. Quarta de nuptiis verè contractis à ſuperilluſtribus & illuſtribus, vel in eccleſia à militibus honeſtis, vel negotiatoribus, vel profeſſoribus. §. deniq; in tantum. Quinta de nupt. ædilibus. in §, quiſquis autem. Sexta de pœna contrahentium illicitas nuptias. §. ſi.

Legitimatio filiorum.

Vt hi qui obligatas ſe habere perhibent res minorum aut obligati ſunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: & vt curatores, nullo modo ſuſcipiant ceſſiones aduerſus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: hæc autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus perſonis leges curatores præbent: Et de gubernatione pecuniarum competentium eis, quorum negotia adminiſtrantur. Et quando eas recondi, aut mutuare oportet, aut ex eis reditus comparari.

Prima pars exponitur vſq; ad §. quòd ſi quis. Et vt curatores: hoc exponitur j. §. quòd ſi quis. Hec autẽ, &c. de hoc j. eo. §. hæc dicimus. Et de gubernatione, dicetur infrà eod. §. quoniam.

De inſtrumentorum cautela & fide: & primùm de depoſito, & de mutuo, & aliis documentis priuatè quidem ſcriptis habentibus teſtes, & non habentibus teſtes. Et de inſtrumentis publicè confectis: & de collationibus manus

prope

propriæ ſcripturæ : & de expoſitis inſtrumentis ab illiteratis, aut paucas literas ſcientibus : & de non ſcriptis contractibus : & de contractibus vſque ad vnam libram auri : & de contractibus qui in agris fiunt : & vt in documentis & contractibus futuris locum habeat iſta lex.

Strictè capitur hoc titulo Inſtrumentũ pro chartis tantùm. Aliâs largè, vt ff.eo.l.j. Aliâs pro inſtrumẽto fundi vt ff.de fun. inſtr.l.quæſitũ.j.reſpond. Cautela, ſcilicet in faciendo. Habetur fides poſtquam eſt factum: & dupliciter dicit de fide. Primò in quibus inſtrumẽtis debeatur fides priuatis & publicis: & hoc s̃.eo.vſque ad §.ſi verò moriantur. Secũdò qualiter fiat vt habeatur fides, quando erat in dubiũ reuocatum quod fit per comparationem: vt j̃.eod.§.ſi verò moriantur. & §.ſeq.vſque ad §.oportet. Et de poſito, id eſt, qualiter fiat cautè inſtrumentum priuatum ſuper contractu depoſiti, & mutui, & aliis contractibus : & hæc expediuntur j̃.eod.§.ſi quis. & §.ſed & ſi quis & §.ſi tamen. Et de inſtrumentis publicè confectis. hoc exponitur j̃.eod.§.ſi inſtrumenta. Et de collationibus: ſcilicet qualiter probetur fide inſtrumenti: hoc expeditur j̃.eod.§.ſi verò. Et ſic reſpicit ſecundùm capitulum. Sequentia autem omnia vtrunque reſpiciunt. Et de expoſitis inſtrumentis ab illiteratis, id eſt, de cõtractibus celebratis in ſcriptis ab illiteratis: quod expeditur j.eod.§.oportet. Et de non ſcriptis : hoc expeditur eo.§.& hoc dicimus. Et de contractibus: hoc expeditur j̃.eod.§.ait. Et contractibus futuris: hoc exponitur j̃.eo.§.vt autem omnia. *Inſtrumentum. Cautela.*

Hæc conſtitutio interpretatur priorem conſtitutionem de his qui ingrediuntur in monaſterium, & de ſubiectis eorum ex quo tempore oporteat eam valere.

Dictum eſt s̃.in tit.de monach.§.illud.col.j.quòd ingrediens monaſterium ſe & ſua dedicat Deo ipſo ingreſſu : verùm quia reuocabatur in dubiũ, An dicta conſtitutio haberet locum in illis, qui ante legem illam fuerunt ingreſſi monaſterium : ideo pro illa dubitatione ponit hunc titulum.

Vt non luxurientur contra naturam: neque iurent per capillos, aut aliquid huiuſmodi : neque blaſphement in Deum.

Peccata contra naturam, & blaſphemiæ contra Deum, & iu-

ramenta per membra Dei,per hanc legẽ prohibentur: contrà facientes vltimis ſuppliciis puniũtur.de hoc xxij.q.j.cap.ſi quis per capillum.De prima, de vi.& honeſt. cler.c.vt clericorum. de exceſ.prælat.clerici.& xxxij.q.vij.flagitia.De ſecunda parte,extrà de maledicis.c.ſtatuimus.

Vt liberti de cætero aureo non indigeãt annulo,& vt priſtinis reſtituantur natalibus. Et de celebratione dotalium inſtrumentorum in libertis mulieribus facta, ex hoc ipſo etiam nuptias legitimas fieri, & filios ſuos:ſi nuper etiam ancilla fuerit,& ipſam liberam eſſe celebratione dotis, & nuptias legitimas, & qui ex ea proceſſerint ſuos.

Dominus manumittens ſeruum ſuum,denuntiat eum ciuem Romanum.Et ius aureorum annulorum,& regenerationis, ex ipſa manumiſsione manumiſſus conſequitur: patrono iure manumiſsionis per omnia reſeruato: niſi ab eo fuerit remiſſum. Tunc enim ius patronatus in hoc ſibi reſeruatur,vt ei reuerentia debeatur. Et ex certis ingratitudinis cauſis licet in ſeruitutem reuocare. Item liberti & libertæ pro ingenuis quoad nuptias reputantur. Et ſi dominus eum propria ſerua matrimonium interuenientibus inutilibus inſtrumẽtis contrahit:ipſa & ex ipſa nati,liberti efficiũtur:de quo etiam in Authen.ſed nouo iure.C.de nupt.quæ ſumpta eſt hìc ex §.fi. De prima parte expeditur vſque ad §.ſi quis autẽ.dixi ff.de iure aureo.ann. Et de celebratione,&c.In hac ſecunda parte duo dicuntur: vnum de liberta,& aliud de ancilla:& hæc expeditur ĩ.e.§.ſi quis autem.

Apud quos oportet cauſas dicere monachos,& aſſiſterias.

Monachi & moniales pro cauſis eorum coram epiſcopo debent conueniri,qui diſponere debet,an per ſe vel per alios debeant reſpondere. Et ſecundùm legem & ſacras regulas decet cognoſcere & iudicare. Ciuiles autem Iudices talium cauſarum cognitionem non habent:de hoc etiam in Authentic.cauſa quæ fit cum monacho. C. de epiſcop.& cleric. hinc ſumpta. Hodie autem penè omnes ſunt exempti,& ideo ſub Papa cõueniẽdi ſunt,qui eſt ordinarius exemptorum,dict.Authen.cauſa. vbi per gloſ.& gloſ.vj.q.iij.c.placuit.& de priuig.cap.tuarũ.per Innoc.eo.tit.recepimus.& ca.ex ore.& quod hodie habetur in ca.j.de priuil.lib.vj. Aſsiſteriæ autem vel Aſsiſtriæ, vt quidam *Aſsiſteriæ.*

volunt

volunt,moniales ſunt eo quòd inſiſtant orationibus & ieiuniis quotidie,quas vulgò appellamus Recluſas ſecundùm gloſ.hîc. *Recluſa.* de quibus aliquid C.de epiſc.& cleric.dixi.

De quæſtore.

Officium Quæſtoris in inquirendis perſonis in vrbe Conſtant.manentibus conſiſtit:& inquiritur quæ ſint,& vnde venerint,& qua occaſione,& cuius ſint vitæ:validos & potẽtes operari facere, aut expellere:exceptis valetudinariis, qui dimitti debent.de officio huius dixi ff.eod.titu.

Conſtitutio quæ de dignitatibus & epiſcopatu filium liberat à patria poteſtate.

Dignitas conſulatus & patriciatus à patria poteſtate liberat ſola dignitatis collatiõe. Et generaliter omnis alia dignitas quæ à curiali fortuna liberat,etiam à patria liberat poteſtate: quales enumerantur plures in l.C.de decur.lib.x.

De Iudicibus. Et vt nullatenus cum iureiurando eligatur aliquis Iudex, & quod permanet ei. Et vt appellationes accipiant modis omnibus Iudices. Et vt in media lite factæ formæ quomodo oporteat decidi cognitionem non attendant Iudices.

Quatuor partes habet rubrũ: primò de Iudicibus ſcilicet, à Principe delegatis in ciuitate Romana, qui ſunt xij.octo minores,& quatuor maiores:vt j̃.eod.§.vetus. Et ſedet quilibet eorum in ſuo prætorio in baſilica: vt infrà eodem.§.ſedebunt. & hæc pars expeditur j̃.eod.vſq; ad §.quia verò.Permanet ei,ſcilicet vnaquæque pars permanet,id eſt, ſtabit. Ei,ſcilicet quod iudicabit Iudex,& exponatur Permanet, id eſt,permanebit,vt ſæpe fit.Aliàs eſt,Permaneat:& tũc planum eſt.Vel dic, hæc.Et quod permanet ei, &c.ſuperflua, nec reperiuntur in Nouell. Azo.& hoc expeditur j̃.eodẽ.§. quia verò. Et vt appellationes accipiant,&c.nam Iudex tenetur recipere appellationẽ.j̃.eod. vt nulli iudic.§.illas.& ff.de appel.re.l.ſicut.& C. de appellat.l. Iudicibus.Niſi in caſu,vt in præfect.præto.Oriẽt.cui dirigitur hæc conſtitutio,qui recipere non tenetur appellationem, ſed ſupplicationibus:vt in fi.§.noſtros.j̃.eod.& C. de precib.impe. offer.l.aduerſus.& niſi in caſibus duobus. qui ſunt s̃.eod.§.audient.& aliis caſibus quos dixi ff.de appel.recip. & à quib.appel.non lic.& C.quorum appel.non recip.vide hîc gl.in §. noſtros *Iudex ſedebit.*

ſtros. Et vt in media, &c. de hoc §. eod. omnis autem. ad fin. & §. eod. in medio litis non fi. ſa. form.

Vt clerici apud proprios epiſcopos primum conueniantur, & poſt hoc apud ciuiles Iudices.

ricus vbi gare ha- ...

Clericus apud propriũ epiſcopum in cauſis pecuniariis conueniendus eſt, qui ex non ſcripto, & ſine dãno cauſam decidere debet. Sed ſi cauſa talis ſit, vel alia difficultas, quæ epiſcopũ cognoſcere impediat, tũc ciuiles Iudices cleri cauſam decidere debent. Sed ſi clericus de crimine criminaliter conueniatur, tunc ciuilis Iudex cauſam intra ſecũdi menſis ſpatiũ decidere debet. Si verò de crimine eccleſiaſtico conuenitur, tunc ad ſolum epiſcopũ ſpectat deciſio. De materia huius tituli habetur in c. ſi quis contra clericum. de foro comp. & c. quoniã contra. de probat. & per gl. ij. q. allegat. l. ſi quis in hoc genus. in fin. ij. q. j. c. ſi quis cum clerico. & de re iudi. c. fi. lib. vj. Et quatenus hîc tractatur de ciuili Iudice, hodie eſt correctum. collat. x. de ſtat. contra lib. eccle. §. ſtatus. & in Authen. ſtatuimus. C. de epiſc. & cler. & in c. nullus Iudex. de foro comp.

De conſanguineis, & vterinis fratribus.

ſanguinei tres. erini. rinque cti.

Fratres conſanguinei & vterini ſimul, præferuntur fratribus conſanguineis tantùm, & vterinis tãtùm. Sed ſi ſint ſuperſtites conſanguinei tãtùm, & fratres vterini tantùm ad ſucceſſionem ſecundùm leges antiquas admittuntur. Sunt autem Cõſanguinei, qui ex eodem patre nati ſunt: quaſi ex cõmuni virilis ſtipitis & ſeminis ſanguine. Vterini autem ſunt, qui ex eadé matre tantùm nati ſunt: quaſi ex ſolo vtero materno fratres. Vtrinque autem coniuncti, qui ex eodem patre & matre geniti ſunt: vt hîc dicit glo. & Inſtit. de leg. agn. ſuc.

De armis.

Princeps arma publica fieri iubet, ſed priuata fieri & vendi prohibet. Cultellos autem minores fieri & vendi priuatis permittit, vt hic, & v. q. j. §. hoc au ẽ. & §. hoc igitur. de hoc in l. j. & ij. ff. ad leg. Iul. de vi pub. De delatione autem armorum ponitur in l. j. C. vt ar. vſus. lib. xj. vbi de hoc gloſ. Et quæ mala inducant bella & arma, ponit hic glo. ij.

De depoſito: & denuntiationibus inquilinorum, & de ſuſpendenda adminiſtratione panum.

Nulli licitum eſt depoſitum, aut petitum pretiũ, vel penſionem retinere, vel interdictionem alicui facere: pœna cõtra facientibus imminente defenſi etiam petitioné. De prima parte

ponit

ponitur.C.de rei vendica.l.officium.& l.bona fides.ff.depo.& in l.fi.C.depoſi.vbi poſita eſt Authent.hinc ſumpta.

COLLATIO VII.

Quibus modis naturales efficiuntur ſui:& de eorum ex teſtamento, ſeu ab inteſtato ſucceſſione.

HIc titulus differt ab alio,ſ.quib.mod.na. effi. le. quia hîc generalior eſt,vt infrà Auth. vt in medio primæ coll. ibi bene ſe habet. Item hîc Imperator faciens ſuum exordium,naturalitatis,ſeruitutis,& libertatis ius oſtendit: & docet quemadmodum legitimationes fiunt per oblationẽ curiæ & ſucceſſores eorum actiuè & paſsiuè:de hoc Inſtit. de hæred. ab inte. §.ij.& inſtit.de nupt.§.fin.& l.communi.C. de nat. lib.in c. per tuas.qui fi.ſint leg.De eorum ſucceſſione ex teſtamento vel ab inteſt.ponitur in §.diſcretis.vſque ad fi.& in Authent. ex complexu.C.de inceſt.nupt.& c.cùm haberet.de eo qui dux.in ma. & c.per venerabilem.qui fil.ſint legit.

De teſtibus.

Quia vſus teſtium frequens eſt: ideo de teſtibus ponit. De hoc dixi ff.eod.tit.pag.77.

De immenſis donationibus in filios factis.

Si parens in aliquem,vel aliquos ex filiis immenſam fecerit donationem, aliis filiis legitima portio de neceſſitate debetur. Hoc verum in filiis gratis:ingrati verò penitus excluduntur:de hoc in l.donationes.C.de donat.inter vir.& vxor.l.ij.C. de inoffi.don.& in l. donatione.C.de colla.& in Authen. vnde ſi parens.& in l.j.C.de inoff.don.

Vt ſine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelam gerant minorum:neque iuſiurandum præſtent,quòd non venient ad ſecunda vota

De iure Digeſtorum mater non potuit eſſe tutrix, niſi impe rator confirmaret : vt ff.de tutel.l.vlti.& de teſta.tut.l. iure noſtro.Sed iure Codicis admittebatur quæ non eſſet debitrix, aut creditrix pupilli:vt ſuprà,vt hi qui ob.per.ha. dũmodo iuraret de nõ conuolãdo ad ſecũdas nuptias.C. quãdo mul.tu.l.ij. & l. vlt.& ſupra,de nupt.§.ſi verò tutela.Sed hoc iure matres debitrices & creditrices ad tutelam & curam filiorũ admittuntur, atque iuramentũ de ſecundis nupt.non fiendis exigitur: dummodo *Mater tutrix*

modo & ſenatuſcon. Velleiano, & omni auxilio renuntiauerint, & omnia alia adimpleuerint, quæ alij tutores facere tenentur: de hoc in Authent. matri & auiæ. C. quãdo mul. tut. off. de quo gl. in c. ex parte. extra, de appell.

Vt exactione inſtante dotis primæ & ſecundæ, viro ad ſecunda vota migranti præponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filij: & vt ſi voluerit vxor, aut is qui pro ea dotem inſcripſit, dare viro quæ ſcripta ſunt, diſtulerit autem vir ſuſcipere: ſoluto matri. exigi eum ab ea etiam conſcriptam antenuptialem donationem.

Si res primæ & ſecundæ vxoris in dotem datæ apparent, vel altera earum: illi reſtitui debent, & eius filiis, cuius res illæ fuerint. Aliàs autem rebus non apparentibus, tunc ille in bonis mariti potior eſt in iure, qui prior eſt in tempore: de hoc vſque ad §. illud quoque. & expone, Filij, ſcilicet præponãtur. Item dote promiſſa viro ab vxore, vel ab alio pro ea oblata & cõſignata. mulier donationem propter nuptias ex pacto intetpoſitam de lucro perinde lucrabatur, ac ſi ſoluiſſet. de hoc in §. illud. vſque ad fin. & expone, Eum, ſcilicet virum. de hoc etiam in Authen. dos data. C. de donat. ante nupt.

De adminiſtratoribus.

Adminiſtrator ſi prouinciam durante adminiſtrationis tempore citra principis iuſſionem dereliquit, crimine læſæ maieſt. punitur. Et ſi adminiſtratione finita ante quinquaginta dies receſſerit, antiquis pœnis punitur. de hoc in l. j. C. vt omnes iudi ciu i. quàm mili.

De executoribus, & hís qui conueniuntur, & reconueniuntur.

Duæ ſunt partes. prima habet, quòd libellus reo porrigi non debet priuſquàm actor cautionem legitimè exponat, quòd intra duos menſes litem conteſtabit. aliàs omne damnũ reo conuento reſtituat, hac cautione xxxvj. aureos non tranſcendente: de hac cautione Inſtit. de ſatiſd. §. ſed hodie. & in Authent. libellum. & Authen. offeratur. C. de litis con. quæ eſt iij. q. iij. §. offeratur. Item conuentio & recõuentio mox a principio corã eodem iudice fieri debet: Alias cauſa conuentionis finita, reconuentio fieri poterit coram quocunque iudice antiqua ceſſante calumnia: de hoc in §. illud. infrà eod. de hoc C. de ſentent. Aut.

& conſeq

& conſequenter.& de nup. pe.c.j.tex.& glo.extra de ord.cog. c.cùm dilectus.

De æqualitate dotis, & propter nuptias donationis: & de augmento dotis, & propter nuptias donationis: & de priuilegio dotis: quia aliis præponetur priuilegiis, vt excipiantur hoc priuilegio creditores in emptione militiæ: de dote remeante ad patrem, & rurſus data pro eadem filia ſecundo viro: & de dotis collatione inope marito moriente.

In dote & donatione propter nup.conſtituenda,& augmentis earum æqualitas per omnia ſeruari debet.De æqualitate dicitur,vſq; ad §.aliud.de augmēto dicitur à §.aliud.vſq; ad §. his conſequens.Vbi etiam traditur,quòd dotis augmentum debet verè,non fictè celebrari:de quo in Authen.dos data.C. de donante nupt.& Authen.æqualitatis.C.de pac.conuen.Itē mulier priuilegiis dotalibus vti poteſt aduerſus omnes creditores viri,etiā ſi eorū pecunia res ſit empta,vel refecta:exceptis creditoribus,quorū pecunia militia eſt empta §.his cōſequens.ĩ.eo. de quo in Auth.quo iure.C.qui po.in pig. Itē dote à patre pro filia data,& in ipſius patrimonio reuerſa,non licet patri cùm filia ſecundò nubit,eam diminuere:niſi patris ſubſtantia fuerit diminuta:tunc enim ſecundùm eius facultates dos erit conſtituēda.§.quia verò iam.infrà eo.de quo in Auth. quamuis.C. de rei vx.act.& per Doct.& glo.C.de iure do.l. rem quam. Itē ſi filia cum fratribus venit ad ſucceſſionē paternā,debet dotē conferre,ut tanto minus in ſua portione recipere,viro exiſtente locuplete. Viro autem ad inopiam deducto,ſi mulieri poteſt imputari,cùm vir male inchoauerit vti ſubſtantia, tunc dotē conferre debet,vel tanto aut minus accipere. Aliàs ſi mulieri nihil imputari poterit,cur dotē non exigerit, ſolā actionē, licet inanem,debet cōferre.infrà eo,§.illud quoq;.vſq; ad fin. de hoc in Authen.quod locum.C.de collat.& C.de bo.quæ lib.l.cùm nō ſolùm.in glo.magna no.in l.ij.§.ſi in patris.ff.ſolut.matr.

Dotis priuilegia.

Viri inopia.

De duobus reis promittendi.

De hoc dixi ff.& C.& Inſtit.eod.tit.

De tempore non ſolutæ pecuniæ ſuper dote.

Exceptio non numeratæ dotis olim toto tempore matrimonij, & eo ſoluto intra annum competebat: hodie verò ſi

matrim

matrimonium intra biennium durat, prædicta competit exceptio,& etiam eo ſolutio competit intra annum. Matrimonio verò ſoluto vltra biennium intra decennium dicta exceptio viro & hæredibus eius competit. Sed matrimonio poſt decennium ſoluto, ſi vir eſt maior, nullum habet remedium. Si verò eſt minor, tunc ei reſtitutio datur vſque ad XII. annos à tẽpore nuptiarum: hæredi autem eius maiori datur annus. Sed ſi minor maiori vel minori ſucceſſerit, quinquẽnium ei datur infrà. De hac exceptione non numeratæ dotis dicitur in l. in contractibus. in fi. C. de non num. pec. & in l. præſes. C. de epi. audi. & in l. quod de ſua. C. de do. cau. non numerata.

COLLATIO VIII.

Neque virum quod ex dote eſt, neque mulierem ex ſponſalitia largitate lucrum proprium habere, ſed ſeruare dominium ſuis filiis: vel ſi ad ſecundas nuptias non veniat, vſu ſolo in lucro conſiſtente. Et vt ex repudio tranſigentes nuptias lucrentur, aut dotem, aut ante nuptias donationem, & ipſis: ſimiliter dominium ſeruare filiis vſum, habentem perſonam cogendam filios alere. Si verò bona gratia ſoluantur nuptiæ, & videantur occaſione damni detineri quædam & hac arte perimenda, quæ detinentur aliis ſeruentur.

MAtrimonio ſoluto morte, diuortio, vel bona gratia, lucrũ dotis vel donationis propter nupt. debet ſeruari liberis illius matrimonij quoad proprietatem, vſufructu ſolo à lucrante retento: & idem quod ab altero coniugum quæritur, retinetur. Siue coniuges ad ſecunda vota tranſierint, ſiue non. de hoc in l. generaliter. §. fi. & l. hac edictali. §. fin. & l. ſi quis priori. C. de ſecund. nupt. & s̃. de non eli. ſecundo nub. §. gregoria. & de nup. §. ſoluto. & melius in Authen. vxorem. quæ hinc ſumitur. poſita C. de ſecun. nup. & in Authen. ſi tantum. quæ ſumitur ex §. fi. infrà vt fra. fil. quæ corrigit dictam Authen. vxorem.

De appellationibus.

Differt hîc tit. & s̃. de appel. & ille, de his qui ingrediũtur ad appel. quia primus de app. tractat de principio appellatiõis. Secundus, ſcilicet, de his qui ingre. tractat de fine: hic autem incidenter poſitus fuit, non ex propoſito, ſed ex quæſtione tali facta,

facta,vt in principio huius conſtitutionis, qua dicitur, quòd ſi pendēte cauſa appellationis cōpromittatur in arbitrios, tēpus quod ibi fuit,nō nocet exercitio quod fieri habet intra annum vel biēnium.s̃.de his qui inpre.ad app.§.j. de hoc in Authen.ſi tamē.C.de tēp.app.& in l.fi.§.illud.& in Authē.ei qui.eo.ti.C.

De teſtamentis imperfectis à parentibus in filios factis:& de diuiſione rerum filiis coram parente: & de eius facultatibus facta ex ſubſcripta.

Teſtamentum in ſcriptis imperfectum inter liberos valet,ſi pater literas ſciens propria manu claris literis & indubitatis per cōſequentiā,non ſigna,ſcripſit liberorū nomina, & numerum vnciarū,& ſigna rerum. Et cùm ea legata, fideicommiſſa, & libertas relinqui potuerunt:quod teſtamentū primum conditum à teſtatore non tollet,niſi teſtator expreſsè declaret coram ſeptem teſtibus illud teſtamentū non valere:& ſecundùm teſtamentum faciat perfectum: vel non ſcriptam perfectā voluntatē.de hoc à prin.vſque ad §.quia verò.vbi tractatur, quòd diuiſiones bonorū liberis à parentibus factæ valent, dummodo ipſorum filiorum ſubſcriptiones interuenerint: vel ipſius parentis ſubſcriptione inter filios interueniente. de hoc s̃.de trien.& ſe.§.& quòd ſæpe.poſita C.fam.erc.Authen.ſi modo.

De reſtitutione fideicommiſſi.

Differunt hic tit.& s̃.de reſtit.& ea quæ pa.& illū j̃. de reſtit. fidei.no.fac.quia in iſto fit reſtitutio in morte reſtituentis:item eorū quæ ſuperſunt. In ſuperiori autē fit ſtatim, vel prout voluit teſtator.Item omniū excepta quarta, vt colligitur j̃.eod.§. nobis.in prin.Inferior autem de reſti.fidei.no.dict.de quodam teſtamento & codicillo in quo ſingularia fuerunt relicta legata, & per fideicom.fuit rogatus qui habuit, vt non alienet. Non principaliter de reſtituendo,ſed ſi alienet, vt ad aliquem perueniat:in rubrica patet.

De priuilegiis dotis mulieribus hæreticis non præſtandis.

Hæretici appellantur,qui non ſunt membrum eccleſiæ ſanctæ catholicæ, & qui ſanctam communionem in ſancta & catholica eccleſia a ſacerdotibus non recipiunt. Et priuilegia catholica tantummodo conceduntur non hæreticis, niſi fuerint reuerſi ad fidem.de hoc C.de hæred.l.iij.& C.de Iudæ.l.fi.Inn. c.ex literis.de priuileg.

De nau

De nauticis vſuris.

Hanc legem quidam non habent, & ego dixi de hac materia ff. de naut. fœn. pag. 75.

Hæc conſtitutio innouat conſtitutionem, quæ præſcriptionem centum annorum venerabilibus locis declarat.

Hæc conſtitutio, ſcilicet quæ eſt ſuprà, vt eccleſ. Roman. ſecundùm Ioan. vt legitur in Nouel. nam dicit illam generaliter loqui in omnibus eccleſiis: & ideo generaliter corrigit. Sed Accurſ. hîc ſuper rubro intelligit eam tãtum de Romana eccleſia & aliis ei ſuppoſitis: vnde dicas hîc fieri mentionem de ea quæ eſt C. de ſacroſanct. eccleſ. l. fin. Superior autem in eccle. Rom. &c. remanet in firmitate ſua: & hoc probatur iure Canonico, extrà de præſcript. vigil.

De litigioſis, & decima parte litis ab actore cautela præſtanda.

Iſte titulus habet tres partes: Primò, ponit de litigioſ. de quo dixi ff. eod. Secundò ponit, & conſulit reo cõtra actorẽ in præſtatione cautionis de lite proſequenda, & finienda, in decima parte quãtitatis in libello cõprehenſæ, ſi apparuerit iniuſtè litem mouiſſe. in §. ad excludendas. Tertiò conſulit reo contra actorem in actione ſeu lite proſequenda, & ſententia obtinenda, etiam lite non conteſt. in §. omnem verò.

Vt neque miles, neque fœderatus obſeruetur domui priuatæ, aut poſſeſſioni alicuius.

Nemo milites ſeu fœderatos in propria domo vel poſſeſſione retinere debet, vel occultare, vt propriis vtilitatibus obediant. Sed intra xxx. dies ab huiuſmodi legis inſinuatione eos expellere debet: vt j. eod. per totum.

Vt diuinæ iuſſiones ſubſcriptiones habeant glorioſiſſimi Quæſtoris.

Diuina iuſſio debet glorioſiſſimi quæſtoris ſubſcriptionem habere, qua contineatur, inter quos, & ad quem Iudicem, & per quam fuerit directa perſonam. Et dicitur iuſſio, id eſt, priuilegiũ in quo aliquid iubet, vel concedit in fauorem. In commiſſionibus cauſarum fortè eſt aliquid obſeruandũ ſecundùm gl. hîc. quis autem dicatur Quæſtor ponit hîc gl. & di. ff. de offi. quæſtor. & erat Quæſtor qui hodie dicitur Cancellarius: vt no. gio. C. de diuerſ. reſ. l. fin. vbi de materia huius tituli. & Spec. de reſcript. exhib. §. an igitur. ver. item quòd nõ eſt ibi ſubſcriptio.

Iuſſio. *Quæſtor.* *Cancellarius.*

In me

In medio litis non fieri ſacras formas, aut ſacras iuſſiones:ſed ſecundùm antiquas leges generales lites decidi.

Iudices ſacras conſtitutiones,in medio litis impetratas non debent ſeruare:ſed ſecũdùm leges generales examinare, & iudicare. Fallit in quatuor caſibus,in quibus licet lite pendente à principe ſacras iuſſiones impetrare, quæ debẽt in ſcriptis fieri.j.eo.§.de hoc.in c.j.vt lit.pend.

Vt cùm de appellatione cognoſcitur ſecundùm illas leges debeat iudicari:quæ tempore latæ ſententiæ obtinebant: non ſecundùm eas, quæ poſtea promulgatæ ſunt:& de aliis capitulis.

Prima pars clara eſt, & expeditur vſque ad §.ſed hoc. Et de aliis capitulis, &c. quæ ſunt quatuor:nam quinq; partes habet hæc conſtitutio,licet multa incidenter alia dicat.Primum capitulum tractat de renuntiationibus allegationum, & dilationũ. §.ſed hoc. Secunda ponit cauſas legitimas exhæredationis in §.aliud.vſque ad §.hæc autẽ. Tertia pars ponit quòd hæredes, affines,propinqui,& cõiuncti defuncti,& eius fideiuſſores non debent moleſtari occaſione debiti defuncti.in §.hæc autem. Et ſumitur inde Authent.ſed nec ante. quæ ponitur ſuper l.fin.C. de ſepul.vio. Quarta ponit de eo qui conſtituit vel ſpopondit pro alio obligato, in §. ad hæc. vſque ad fin. & exinde ſumitur Authen.ſi quando.C.de conſti.pecu.vbi de hoc.

Vt liceat matri & auiæ,& aliis parentibus, poſt legitimam partem liberis derelictam,quomodo voluerint reſiduam facultatem ſuam diſponere: & alia capitula plura.

Prima pars expeditur vſque ad §.ad hoc autẽ.& illud. Et ſumitur hinc Authen.excipitur. C.de bonis quæ lib. Et alia capitula,&c.hæc expediũtur ab inde per totũ.Ex §.ad hoc. ſumitur Auth.item ſi quis.C.de na.lib.Ex §.quia verò.ſumitur Authen. maximis.C.de nupt.De materia §. quid verò.ponitur in Auth. præterea.C.vnde vir & vxor.In §.quia verò.tractatur ex quibus cauſis permittitur celebrari diuortium,vſque ad finem.

COLLATIO IX.

De hæreditatibus ab inteſtato venientibus:& de agnatorum iure ſublato.

Agnati, & cognati concurrunt.

Hic incipit collatio nona: licet quidam habeant in conſtitutione ſuperiori principium huius collationis. Et erat vſque ad tempus huius legis inter deſcendentes differentia, vt emancipati de iure ciuili non ſuccederent, licet iure prætorio ſic: vt Inſtitut.de hæred.ab inteſt.§.emancipati. Item qui erant nepotes ex filiabus ſuccedebant cum diminutione: vt C.de coll.l.illam. Licet hoc etiam ante hanc legẽ ſit correctũ. ſ.de trien.& ſe.§.neq;. Ex tranſuerſali autẽ cognati iure ciuili non admittũtur:ſed nec iure prætorio,niſi poſt agnatos: vt patet Inſti.de ſucceſ.cogn.in prin.Omnes ergo prædictæ differentiæ,& aliæ,ſi quæ ſunt,hac conſtitutione tollũtur. Et hodie hoc modo ſucceditur:Res inteſtati recipit gradus inferiorum: Qui ſi defuerint, ſubit hinc gradus anteriorum: Cum patre ſuccedant fratres ab vtroque parente: Nec tamen hos comitatur auus patre deficiẽte:Fratres ex vno,fratres remouent ab vtroque:Illorum ſoboli bona deferimus patruo: Poſt fratres,ſobolémque ſuam, quo quenque priorem Noueris eſſe gradu, de iure ſcias potiorem.

Vt ſponſalitia largitas ſpecialis ſit contractus: & de diuerſis capituli nuptiis propriè.

Sponſalitia largitas.

Spõſalitia largitas dicitur hîc impropriè,id eſt,donatio:propriè enim diceretur quod donaret ſponſus ſpõſæ.ſed hoc fit ad recompenſationẽ dotis,vt hîc ſubiicit.& ſ.de æqua.dot.§.j. De hoc in Authẽ.eo decurſum.C.de don.ante nup.Et dicitur ſpecialis contractus, quia per ſe cõtractus eſt,vel quia habet in ſe aliquid ſpeciale: nam cùm aliæ donationes exigant inſinuationem,ſi fiant vltra quingentos ſol.Inſtit.de do.§.aliæ.& ha[illegible] eandem etiam olim exigebat.C.de donat.ante nupt.l.fin.§.fi[illegible] aliq; modo.niſi eſſet minor fœmina.C.de donat.ante nupt.l.mi[illegible]oribus.tamen hæc hodie nõ exigit,& ſic aliis non connumera[illegible] id eſt,non aſſimilatur in hoc.Item nec in hoc:quia illa eſt ſimplex ob cauſam.ff.de donat.l.in donationibus ſimplicibus.Sunt & alia capitula plura, de quibus hæc conſtitutio tractat, quæ non curo proſequi:quia iſtud eſſet legere conſtitutionem.

De alienatione,& emphyteuſi,& locatione,& hypothecis, & aliis diuerſis contractibus in vniuerſis locis rerum ſacrarum.

De hoc dixi ſ.de non alien.Et de eccle.re.immo.non alie.de hoc per Doct.in l.ſancimus.C.de ſacroſanct.eccl.& in toto tit. extra de re eccl.non alie.

Vt iudices non expectent ſacras iuſſiones, ſed quæ videntur eis decernant.

Iudices vt exonerẽt ſe,& ratione odij euitandi relationẽ ad principem facere prohibentur,ſed ipſi per ſe debẽt ſecundùm iuſtitiam pronũtiare.Et ſi fuerint duo,vel plures iudices,& diſcordent,omnes ſuã debent ferre ſententiã.de hoc in l. Põponius ſcribit.§.iiij.ff.de re iudi.& in l.tũc autem.& l.duo ex tribus.eod.tit.& in l.item ſi vnus.§.item ſi plures.ff.de arbit.& C. quan.prouo.non eſt nec.l.cum magiſtratus.De quo de re iudi. c.fi.& ij.q.vj.§.diffinitiua.ver.item plures. *Relationem facere principi.*

Vt litigantes iurent in exordio litis, quia neque promiſerint dare iudicibus,neque dabunt: & de ſportulis: & vt quæ iubentur referendarij compleant, & non miſceant ſemetipſos cauſæ, & per ſe exequantur.

Ex hoc principio ſumitur Authen.principalis poſita ſuper l. ij.C.de iur.calum.quæ addit certã formam præſtationis iuramẽti de calumnia.Et expeditur hæc pars vſq; ad §.& hoc quoque.vbi incipit ſecũda pars,quæ tractat de ſportulis:de quibus dixi C.de ſpor.& de his habetur Inſtitut.de act.§.tripli. Tertia pars tractat de referendariis:& quod ſit eorum officium:de his dixi ſ.de referenda.ſa.pa.col.ij.

De eccleſiaſticis titulis,& priuilegiis.

Titulus dicitur dignitas,vnde Ouidius.Gratulor Oechaliam titulis accedere noſtris.Itẽ titulus,id eſt,ſcriptura quædam.C. de his qui poſſ.l.j. Item titulus appellatur eccleſia.lxxx.diſt.c. ij.l[illegible].diſt.epiſcopi.Et dicitur titulus canon.l.diſt.ſi quis diaco[illegible] Itẽ dicitur tractatus.ff.de poſtul.l.j. Itẽ dicitur actio titu[illegible] C.fam.erciſ.non eſt ambiguũ.Itẽ titulus,id eſt,ſubſcriptio, [illegible]e ſic vulgò appellatur. Item titulus,id eſt,priuilegium:& ſic [illegible]ccipitur hic.Et quod ſubiicit,Priuilegiis expoſitiuè exponitur [illegible]t,pro id eſt.De hoc per gl.in c.fi.de offic.archipreſ.Et confirmat hic princeps ſanctas regulas in ſanctis quatuor conciliis expoſitas.& præcipit pro legibus obſeruari,& ſedes ordinat,& omnia priuilegia eccleſiis & venerabilibus locis indulta cõfirmat.De hoc in c.j.de iur.calum.& in l.ij.C.de epiſc.& cler.& in Authent.ibi poſita. *Titulus.*

Vt fratrum filij ſuccedant pariter ad imitationem fratrum, aſcendentibus etiã extantibus.

Et vt mulieres non inſinuata antenuptiali do-

natione non lædantur:non inſinuans autem vir,vel ſi competat nuptiale lucrum eo nó fruatur. Et rurſus vt mulieres non ſecundò nubétes dominæ ſint partis ſponſalitiæ largitatis, quantum pars facit vnius filij. Et vt ſimiles ſint pœnæ vtriuſque ſexus, dum ſine cauſa rationabili repudium mittatur.

Quatuor habet partes,in quibus quatuor corrigũtur leges. Prima expeditur vſque ad §.illud.& corrigit l.s̃.de hære.ab inteſt.§.ſi auté defunctus.in fi.§.Secũda pars eſt, Vt mulieres,&c. in §.illud.vſq; ad §.quia verò mulieres. & corrigit l.s̃.vt ſponſar.in prin.& ſumitur hic Authen.eo decurſum,C.de donatio. propter nupt. Tertia pars eſt,Et rurſus,&c.in §.quia verò mulieres.& corrigit l.s̃.neque virum,quod ex dote.§.preterea.vbi non diſtinguebat. Quarta pars eſt, Et vt ſimiles,&c.in §.fin.& corrigit l.s̃.vt lic.ma.& auiæ.§.quia verò legem.

De reſtitutione fideicommiſſi nomine familiæ, quòd vſque ad quartum gradum locum habet: & quòd familiæ nomine nurus etiam continetur.

Huius tituli ſenſum accipe ex rubrica: & ponit tantùm de vno teſtamento,in quo multa ſunt diſpoſita: & de quodam codicillo.de hoc dixi s̃.de reſtit.fideicom.

Vt nulli iudicum liceat habere loci ſeruatorem, niſi certis in cauſis diuina conceſſerit iuſſio.

Seruator loci.

Regulariter nulli licet loci ſeruatores vel ſimiles per prouincias mittere. Fallit ſi diuina iuſſio emanauerit ex cauſis incertis:de quibus j.eod.

Vt differentes iudices audire interpellantium allegationes cogantur ab epiſcopis hoc agere: & quando in ſuſpicionem habuerit iudices pariter audiat cauſam, & ciuitatis epiſcopus. Et de cautela alia quam omnino oporteat epiſcopum agere.

Epiſcopi debent iudices ad iuſtitiam faciendam compellere,aut per ſe, aut per literas ad principem directas. Et iudice exiſtéte ſuſpecto, adiũgi ſibi debet epiſcopus.Litigator autem

Principem adiens priuſquam adeat iudicem, vel epiſcopum, eſt puniendus: de hoc in l.a[c]ertiſſimi. C. de iudic. & in c. cum ſpeciali. de appel. & c. ſi quis contra, de fo. comp[et]e. Item epiſcopus de iniuſtitia iudicis, & læſione ſubditorum iudicare debet: & læſo damnum facere emendari. Item in ciuitatibus in quibus ſunt iudices ſubditi, adire debent defenſorem, qui inter eos debet iudicare. de hoc ſ. de offi. quæſt. §. ſi verò forſan. & extrà de offi. ord. irrefragabili. & viij. q. iij. cùm ſcimus. *Magnum priuilegiũ epiſcoporũ & præeminentia.*

De vſuris nauticis.

De hoc habuimus ſ. vnum ſimilem titulum: & dixi C. eod. & tractatur in Authen. ad hæc. C. de vſur. Sed iure canonũ etiam in nautica pecunia eſt prohibita vſura: vt in c. nauiganti. in princip. de vſur. *Nautica pecunia.*

De interdictis collegiis hæreticorum.

Aliàs eſt, de collectis hæreticorum: & redit in idem: quia dicuntur collecti, cùm collegia faciunt. quòd hic prohibetur: dixi C. de hæret. *Collecti.*

De raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt.

Mulier rapta ſubſtantiam raptoris lucratur, niſi nupſerit raptori: quo caſu ad ſuos parentes deuoluitur, ſi tali matrimonio non conſenſerint: alias ad fiſcum debet pertinere. de hoc etiam in l. raptores. C. de rap. vir. & C. de epiſco. & cleri. l. raptores. de hoc per Dy. in regula, ſcienti. lib. vj. de hac mat. in c. fin. de rap. & ibi not. *Rapta mulier.*

De collatoribus, & aliis capitulis.

D[e]poſitiones, & denuntiationes collationum per ſingulas [pr]o[ui]ncias, & ciuitates collatoribus fieri debent, quomodo [ſi]nt ſoluenda, & qua menſura: & exemplum earum debet [da]ri parentibus. infra §. hæc. Et dicuntur Collatores, qui [pu]blica vel fiſcalia tributa, quæ Collationes vocãtur, ſoluunt. Et qui iſta talia colligit, dicitur Exactor tributorum, vel Collecto[r]. Item executores in prouincias miſſi exactiones inchoare non debent, niſi prius coram prouinciæ præſide mandatum inſinuauerint: hoc & in priuatis negotijs ſeruando. Et executores, ſeu exactores, nullã in cauſis priuatis executionem committere debent. Item exactores iuſtis ponderibus, & menſuris vti debent. De hoc vſque ad §. iubemus. Sunt & alia capitula ſub hoc tit. comprehenſa. *Collatores.* *Exactor.*

De ſanctiſſimis epiſcopis,& Deo amabilibus, & reuerentiſſimis presbyteris,& clericis, & monachis.

De ſanctiſſimis epiſcopis:& de hoc ĩ.eo.vſque ad §.clericos. Reuerendiſſimis presbyteris: & de hoc ĩ. eod. clericos. vſque ad §.iubemus.Monachis. de hoc dicitur infrà. eod. §. iubemus. vſque in finem.

FINIS AVTHENTICORVM.

CODICIS DIVI IVSTINIANI SAcratiſsimi Imperatoris repetitæ prælectionis.

LIBER X.

HI tres libri Codicis qui ſequuntur, ab aliis nouem ideo ſeparati ſunt, & ſeorſum poſiti, quia tractant de iure publico, & nunquam leguntur in ſcholis: ideoq; eorum materia rarior, & non immeritò ab aliis ſegreganda, ne grauarentur rudes iuris tyrones, & ſtudioſi: vt dicit glo. Inſtit. de iuſtit.& iur.§.fi.

De iure fiſci.

Suprà libro nono incœpit tractare Imperator de iure [illegible]ubli co,quod eſt circa crimina: nũc de iure publico circa bon[illegible] fiſco quærenda. Vel ſecundùm Azo.in ſumma huius tit.trad[illegible]um eſt in præcedentibus de iuribus priuatorũ:nunc videndũ e[illegible] Fiſcus. iure fiſci.Et dicitur Fiſcus ipſa imperialis,vel imperij camer[illegible] non dico patrimonij Imperatoris.C.de quadri.præſcr.l.bene Zenone. in princ. Quid tamen ſpecialitatis habet fiſcus: hoc Cæſaris & Auguſtæ ratiene ſolet habere.ff.eo.l.fiſcus. §.fi. Et dicitur quaſi fixus,id eſt,firmus:quia ſemper eſt diues,& ſoluẽdo.ff. de fund.dot.l.ij.Vel dicitur fiſcus,id eſt,ſaccus, de quo in gloſ.in l.prouinciis.§.fiſcus.ĩ.de numera.& actu.li.xj.Et differt hic titulus ab illo,de priuil.fiſc.quia hîc de ſpeciali iure & cõmuni,quod habet fiſcus,dicit de communi ĩ.l.j.ij.& iij.de ſpeciali dicit in l. prohibitum. Alibi autem de communi tantùm.

Item hic titulus eſt generalis ad omnes ſequentes.

De conueniendis fiſci debitoribus.

Debitor debitoris non poteſt cõueniri à fiſco, niſi principali diſcuſſo. Differentiam autem in conueniendo debitorem inter fiſcum & priuatum gloſſa tangit hîc, & melius in l.j.s̃.quando fiſc.vel priuat.

De fide inſtrumentorum, & iure haſtæ fiſcalibus, & de adiectionibus.

De inſtrumẽto facto vel omiſſo in cõtractu fiſcali dicit j̃.l.ij. & iij. Et de iure haſtæ, &c. id eſt, venditione quæ fit ſubhaſtatione, quando fit à fiſco, id eſt, venditio, quæ facilè conuelli non debet: vt s̃.de remiſ.pig.l.ſi hypothecas. Et quod adiectionibus ſubiicit, dic vt j̃.l.ſi tempora. *Haſta fiſcalis.*

De venditione rerum fiſcalium cum priuatis communium.

Ratione partis fiſcus poteſt vendere totum: de hoc ſuprà, de com.rer.al.l.j.& in l.res.§.j.ff.de iure fiſc. quæ eſt notabilis ad hanc materiam.

Ne fiſcus rem quam vendidit euincat.

Rubrica continet ſummarium eius, quod dicitur in nigro.

De his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.

Qui aurum fiſcale mutuò ſumpſit ſine principis licentia, & qui dederit, pœna tenebitur: de qua j̃.l.ij.

Pœnis fiſcalibus creditores præferri.

Licet in cõtractibus fiſcus præfertur aliis creditoribus: quia ad debitoré peruenit pecunia: ſed ſi eſt creditor fiſci ex delicto certè aliis eius creditoribus ex contractu fiſcus non præfertur, vt hîc dicitur.

De fiſcalibus vſuris.

Ex mora pœnæ non accedũt vſuræ: de hoc de magi.cõuen. l.ſi. & ff.de vſur.l.cùm quidam.§.fiſcus.& de iure fiſci.l.ſi fiſcus.

De ſententiis aduerſus fiſcum latis retractandis.

Si ſententia lata eſt contra fiſcũ, poteſt reuocare intra triennium, ſi non interuenerit præuaricatio, vel fraus. Si verò hoc interuenerit, etiam poſt triennium: de quo hîc eſt bona & ſubtilis gloſſa.

De bonis vacantibus & incorporatione.

Bona vacantia dicuntur hæreditatis iacentis, quæ nondũ eſt

 adita,

adita, quia nullo modo habet hæredem: de quo j. eo. l. vacantia. Talia bona vacantia ſpectant ad fiſcum, non ad ciuitates etiam priuilegium habentes: & ſi occupauerunt, ab eis auferūtur. j. l. j. de hoc ff. de iure fiſci. l. j. Sunt tamē quædā perſonæ, quæ præferuntur fiſco, quas ponit j. l. j. §. legitimo. Et ſi res fiſco deferatur, primò debet ſolenniter examinari per procuratorem Cæſaris. Secundò incorporari cum autoritate procuratoris fiſci: de quo in l. ſi quando. tibi gl. & l. fi. j. eod.

De delatoribus.

Deferre. Dixi de bonis vacantibus, nunc de eorundē bonorum delatoribus. Et not. q̃ Deferre dicitur multis modis. Primò, id eſt, qui aliqd affert: vnde dicitur, hæreditas defertur: vt ſ. de Carb. edict. l. ij. Itē accuſare de quolibet crimine: vt C. ad leg. Iul. repet. l. iubemus. Item bonorum nuntiator. ff. de diuerſ. & temp. l. intra. & ita hîc. Itē deferre ſcilicet honorē: vt ſ. de epiſ. & cler. l. presbyter. Hîc autem ponitur pro delatore bonorum iniuſto, vel iuſto. Et eſt iniuſtus ratione perſonarum, etiā ſi probet: vt j. l. fin. Itē prohibentur aliqui deferre propter honorem, vt clariſſimi. Itē veterani. Item milites propter honorē ſtipēdiorum. Item propter ſexum, vt mulieres. Itē propter damnationem, vt qui fuſtibus cæſi ſunt. & in opus publicū damnati ſunt. Item in metallū damnati ſunt. Et differt hic titulus ab illo. j. de his qui ſe defer. quia ibi ſe, hîc alio deferunt.

Iniuſtus delator.

De petitis bonorum ſublatis conſtitutio Grægoriana.

Fiſcalia bona. Quidam text. habent Bonorum. & tunc dic, de petitis, id eſt, petitionibus. Aliàs deeſt, & tunc pone Petitis materialiter: vel ſubaudi rebus, ſiue bonis. Et tractatur hîc quomodo bona quæ deferuntur in fiſcum nemo poteſt ſibi impetrare: & quòd conceſſio facta ad petitionem alterius, nō valet. Secus ſi fieret motu proprio Principis. j. l. j.

De his qui ſe deferunt.

Dixit ſ. de delatoribus, quādo alius defert alium: hîc quando ſeipſum. Nam qui grauatus eſt de reſtituendo non capaci, ſi ſe deferat, lucratur tertiam: vxor verò defuncti non capax ſe deferens: lucratur dimidiam. j. eo. l. j. & in l. edicto. §. cùm autem. ff. de iure fiſci.

Si liberalitatis imperialis ſocius ſine hærede deceſſerit.

Inter ſocios imperialis libertatis factæ etiam inter viuos eſt

locus

locus iuri accreſcendi, etiam poſt dominiũ vtriq; quæſitũ. Et dicitur Socius liberalitatis imperialis, cui communiter aliquid ab Imperatore donatũ eſt. Nam ſi talis ſine hærede relicto deceſſerit, ad conſortem potius ſolatium, quàm ad perſonã aliam pars deſcendentis perueniat. j.l.vna. *Socius imperialis liberal.*

De theſauris.

Inter cætera iura fiſcalia eſt theſaurus: ideo de hoc. Nã quærere theſaurũ proprio loco omnibus licet. In alieno verò ſuo nomine minimè licet. Et ſi theſaurus inuẽtus fuerit à fortuna, inter inuentorem & dominium diuiditur: de hoc dicitur Inſtit. de rer.diuiſio.§.theſauros.& in l.iij.§.ſi in locis.ff.de iure fiſ.& quid ſit, ponitur ff.de acqui.rerum dom.l.nunquam.& ff.ad exhib.l.theſauros.

De annonis & tributis.

De alio iure fiſcali dicit.& dic, de annonis & tributis, id eſt, de tributo, quod præſtatur pro annona militum, vel equorum. Vel dic, annona in ſpeciebus, tributa in pecuniis. Nã datur annona in ſpeciebus, tributum in auro, & argento, & ære. Et dicitur Tributum quicquid tribuitur. ſed ſpecialiter quod Principi datur. Et eſt ſciendum, quòd tributum aliud eſt capitis.ff.de cenſib.l.fin. aliud agrorum. j.eod.l.j.& vtrunque Italicis & quibuſdam aliis remittitur.ff.de cenſ.l.j.s.de epiſcop.& cleric.l.de his. Et ſecundùm tributum capitis eſt pro mare integer aureus, pro fœmina medius aureus, ar.de cenſ.l.fin. & j.eod.l.fin. Nomine prædij præſtatur quantitas frumenti vigeſima in partibus non remotis. j.de ſuſcept.l.modios. pro ſingulis libris argenti quinque præſtantur aurei. j. de pretio quòd theſ.infer.l.j. Et differt hic [illegible]t.ab illo s.de anno.& trib. quia ibi de his quæ pro ſalariis dab[illegible]ntur officialibus, hîc fiſco. Item ab inferiori proximo, vt ibi [illegible]not. *Tributum.*

De indictionibus.

Dixi ſuprà titulo proximo de duplici munere patrimonij, vt no.in l.indictiones.s.tit.j. Nunc proſequitur de altero, ſcilicet de indictionibus, id eſt, eo quod perſonis pro patrimonio imponitur: dicta Indictio, quia indicebatur prouinciis per ſingula luſtra, auri primò, argenti ſecundò, æris tertiò luſtro: vt in Authentic.de collat.in prin.& in fin.& ex ea fit connumeratio indictionis, quæ fit hodie in inſtrumentis: de qua per gl.in c.inter dilectos.de fide inſtrum. Et vocatur hoc tributũ indictũ. j.l. j. quia vltra ordinarium canonẽ qui rebus imponitur ei præſtatur *Indictio.*

Z 5

ſtatur per ſingula luſtra. Et ponit hîc gl. qualiter fit connumeratio annorum domini per diuerſas ſectas: dic vt in ea.

De ſuperindicto.

Differt à proximo tit. quia ibi propter fertilitatē, vel propter aliam publicam vtilitatem, vel neceſſitatem: hîc quando aliqua prædia erant deſerta: vt in Authen. de collat. §. ſi verò aliquando. Ab hoc excuſatur eccleſia: vt s̃. de ſacroſan. eccl. l. placet. & l. ſilentiarij. Et in ſacris militans: vt j̃. de ſilent. l. j. & de apocryſariis. l. iiij. & j̃. de excu. mu. maximarum. & de canone ſacr. lar. l. ſi præciperit. Sed ſecundùm Plac. Superindictum dicitur, quod propter fertilitatem inducitur, vel neceſſitatem publ. extraordinariè non per luſtra: Indictio autem vel Indictum quod per luſtra: vt ſuprà titu. prox. de hoc Bald. in l. fin. C. ſine cen. & re.

Superindictum.

De exactoribus tributorum.

Dixit quæ tributa præſtanda ſunt, & à quibus: nunc qualiter, & per quas exiguntur, qui dicebātur Ducenarij, quia ducentos exigebant: vel quia ipſi tot erant numero: vel Centenarij, ſiue Sexagenarij: quod expone, vt ſuprà habetur: & alia nomina prout diuerſificātur officia. j̃. de apo. pub. l. pen. & s̃. de iure fiſc. l. prohibitum. & l. ſuper creandis. & publicani. ff. vi bon. rapt. l. ij. §. publicanus. & Opinatores, vt j̃. eodem. l. miſſi. & in prouinciis pertinet ad rectorem prouinciæ tributa exigere. l. in fiſcal. j̃. eodem.

Ducenarij.

De ſuperexactoribus.

Superexactores dicūtur, qui vltra quàm debetur nomine tributi exigunt: & tales tenentur in duplum, & propter cōſuetudinem capitaliter puniuntur. j̃. l. j. & debet reſtitui protinus ei, à quo exactū eſt: de quo in l. ſi bene. ff. de vſur. & in l. fi. ff. quod metus cauſa.

Superexactores.

De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa.

Qui fiſcalibus debitis per contumaciā ſatisfacere differunt, eorum res diſtrahantur poſt duos menſes à die captionis. ff. de re iudic. l. debitoribus. Item ſeruatur ſolennitas, de qua s̃. de fide inſtrumen. & iure haſtæ fi l. j.

De apochis publicis, & deſcriptionibus curialium, & contributionibus ciuilibus.

Apocha. Apocha ſoluenti datur, Antipocha ſuſcipienti, vt dicit gl. &
Antipocha. s̃. de fide inſtrum. l. plures. & s̃. qui pot. in pig. l. pen. Et tractatur hîc

hic qualiter debet fieri apocha de recepto à theſaurariis, vel ſuſceptoribus, & deſcriptoribus, ſcilicet bonorũ quæ vocatur Extimum: quas faciunt principes cogentibus diuerſis negotiis: vnde & illud: Exiit edictũ à Cæſare Auguſto vt deſcriberetur, &c. Et illa debet fieri per ſingulos ordines, id eſt, per omnes homines, magnos & paruos. j. l. j. omnes enim ſoluere debent: vt s. de anno. & trib. l. in fraudem. Et de contributionibus, id eſt, tributorum ſolutionibus, quas faciunt tributarii curiati: ad quod s. de ſuſcep. l. ſuſceptores præſentibus. *Contributio.*

De canone largitionalium titulorum.

Iſtam rubricam expone: id eſt, de regulari præſtatione tributorum, quæ fiebat per ſcriptores: Largitiones enim ea dicuntur, quæ prouinciales fiſco largiuntur, & dependent. Et dicuntur Tituli: quia ſpecialibus titulis, id eſt, literis breuibus, vel chartis legũtur: vt s. de conuen. fiſ. de. l. fi. & s. de ann. & tri. l. iij. *Largitiones.* *Tituli.*

Ne operæ à collatoribus exigantur.

Collatores, id eſt, prouinciales qui tributa præſtant, ad operas aliquas nõ tenentur: nam nec balnea præſidibus ſuccedere ſunt cõpellẽdi. s. ne tribu. laua. præſt. l. j. nec beſtias eorũ cõmodare. j. vt ruſ. ad mil. off. l. ij. &c. quod proſequere vt hic in glo.

De immunitate nemini concedenda.

Si officialis alicuius profiteatur inmunitatem, ſcribendo aliquem immunem ſua autoritate, illius ſupplcium flamma eſt. infrà l. j. nec prodeſt immunitas talis vt infrà de cenſ. l. j. & s. de ann. & tri. l. in fraudem. & infrà de agri. & cenſ. l. immunitati.

De conditis in publicis horreis.

Omnia quæ in horreis condita ſunt, id eſt, repoſita, debent prius & ante omnia expendi, vel dando militibus, vel vendendo & antiqua conſumi, quàm aliquid tangat urde fructibus nouis: nec frumentum nouum prius vendi, niſi antea vendatur vetus. Item ſpecies in horreis publicis depoſitas nullus debet in ſuam vtilitatem conuertere.

Vt nemini liceat in emptione ſpecierum ſe excuſare: & de munere* ſcytomæ.

Quando vrgente neceſſitate famis, vel guerrarũ, comparationes frumenti, vel ordei, aliarũq; ſpecierum prouinciis indicuntur, nullius poſſidentium excuſatio etiam priuilegiata auditur. Item ſi Reſpublica habet granum, vel aliud ad vendendũ, omnes debent emere nec aliquis excuſatur, licet ei neceſſariũ non ſit. De ſecunda parte iſtius rubricæ nil habetur in nigro: ſed in

**Vide hic A[...] ciatũ qui legit Sitoc[...]mia.*

ſed in l.ij.ff.de vac.mun.& de admi.re.ad ciui.pertin.l. fin. §. ita reſponderunt Scytomas. Vbi gl.dicit, quia Scytoma eſt munus publicum: vnde Scytomę, qui id munus gerunt:& forte ſunt Scutarij: ſcytos enim pellis vel corium dicitur: vnde Scuticæ & Scuta quia non ſine pellibus ſunt, ſecundùm Feſt.quod ex eo coniici licet:quia tex.in d.l.fin.§.item reſcripſerunt. dicit, Scitomas qui non ſegniter officio ſuo functi ſunt, immunes eſſe debere.& in l.ij.ff.de va.mu. ait: Sextumdecimum ætatis annũ agentem ad munus ſcytomæ vocari non oportet.

De collatione donatorum, vel releuatorum, aut translatorum, ſeu adæratorum.

Si tributarius non poteſt vti fundo prout in cenſum deſcripſit:quia caſinare pro parte periit, vel vites aridæ ſunt: ille qui præeſt cenſui releuat:vt ff. de cen.l. forma. Ante tempora ergo Antiochi quædam erant releuata prædia, aliqua erant donata, vt nihil ſoluerent:aliqua adærata, vt aliquid æris ſoluerent: aliqua translata in alium. Vnde Antiochus fecit quòd omnia talia ſoluerent certum quid pro præterito & futuro:quod & Valentinus hîc confirmat: vt dicit glo. j.

Releuata prædia. Donata. Adarata.

De collatione æris.

Aeris collatio

Pro ære poteſt ſolui aurum tanti valoris: intellige quando Reſp.ex hoc nõ læditur:vt not.ff.de ſolu. l.Paulus. Collatores ergo qui in vno luſtro æs ſoluebant, poſſunt dare aliquid pro ære, ſcilicet aurum:quod licet carius ſit, tamen facilius dant: Inſt.de act.§.huic. Vnde ſtatuitur, vt pro xx.libris æris ſoluant vnum ſolidum: id eſt vnum aureum. Inſtit. de pœ. te.liti. §.fin.

De diſcuſſoribus.

Diſcuſſor.

Multis modis dicitur Diſcuſſor: Primò, qui inquirit publicos debitores,& redigit inſcriptis:vt hoc tit.l.ij.Secũdò, qui ſtatuit rerum pretia, ne vendantur nimis.ſ.de ind.l.nullus. Tertiò, qui inquirit,& examinat facultates aliquorum pro imponenda collecta.j.de cenſib.l.per æquatores.& ita poteſt intelligi l. j. huius tituli. & de eius officio loquitur. j. de tut. & cura. illu. l. j. Quartò dicitur, qui deſertis agris quærunt colonos,& inquirũt an ſint idonei:vt infra l.fin. Item eſt operis diſcuſſor.ſ.de diuer. iudi.l.ſancimus. Alias dicitur Concuſſor, qui terret homines prætextu publici officij: dixi ff.de concuſſ.

Concuſſor.

De decurionibus, & filiis eorum:& qui decuriones habentur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur.

Decurio

Decurio à decem dicitur. ff.de verb.ſing. l. pupillus. §. decuriones.vt dixi ff.eo.tit.& differunt à curialibus:quia Curialis genus, Decurio ſpecies: vt d.l. pupillus. licet Py. dicit non eſſe inter eos differentiam, arg.s̃. de inceſt. nup.l.cum ancillis. & s̃.de epiſc.& cler.l.ſi quis presbyter. Item no.quia decurio habet honorem & onus. Honor, quia non torquetur, etiam finito decurionatu, & de quæſti.l.nihil. Item datus curiȩ decurionum naturalis fit legitimus: vt s̃.de na. lib.l.quoniã. De onere conſtat. Quibus modis autem liberentur ab eo onere vel fortuna, ponit l. fin. & hodie conſilarij ciuitatum dicuntur Decuriones: vt dicit gl.ſuper rubro hîc, quam not. *Decurio.*

Si ſeruus aut libertus decurionatum aſpirauerit.

Libertus qui non habet iuris annulorum aureorum, nec eſt reſtitutus natalibus, Decurio factus, cùm pœna remoueatur à curia. infrà l. j. Item ſi ſeruus ſcienter patitur ſe ad decurionatum vocari, remouebitur tantùm. infrà l.ij.

De prædiis curialium ſine decreto non alienandis.

Decuriones non poſſunt vendere bona immobilia ſine decreto iudicis: aliàs non valet venditio, & emptor perdit pretium, & reſtituit rẽ cum fructibus. infrà l.j. & hoc ideo, vt Reſpu. diuites curatores habeat, quales ſunt decuriones. infrà l. ij.

Quando & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionum: & de modo diſtributionis eorum.

De prima parte rubricæ tractatur in lege prima & ſecunda. & dic, Quando & quibus: ſcilicet, quando es hæres, nõ curialis vel quando curialis, ſed non in totum. Et quibus debetur ſcilicet curialibus. j. l.ij. in princ. De ſecunda parte tractatur in l. fin.& aliquid in l.ij. ſcilicet qualiter diſtribuatur, id eſt, diuidatur inter curiam & hæredes, dic vt ibi. *Decurionum bona.*

De imponenda lucratiua deſcriptione.

Olim curialis non poterat vendere, ſed donare ſic, l.fin.s̃.tit. ij.& quando donabat, fuit impoſita vna capella, quòd ille qui percipiebat ex donatione, vel alio titulo lucratiuo, deberet ſoluere quatuor ſiliquas. & iſta eſt deſcriptio quæ imponitur titulis lucratiuis. Hoc præmiſſo, Imperator dicit, quòd iſta deſcriptio imponitur poſſeſſionibus tantùm, non hominibus, id eſt, mancipiis, ſi alienẽtur, nec aliis rebus mobilibus. Item nõ habet

locum

locum in contractibus qui fiunt inter aſcendentes & deſcendẽtes, in aliis autem ſic. Et eſt differentia inter hunc titulũ, & ſuprà proximum. quia in ſuperiori tit. quarta totius rei datur curiæ, hîc quatuor ſolidi tantùm. Item illa quarta de omnibus rebus, hîc de noualibus tantùm: vt in prin. huius. Item de titulo ſucceſſioni tantùm, hîc de quolibet etiam interviuos. Per quę apparet, quòd quandoq; vtraque deſcriptio concurrit, ſcilicet quando ſucceditur curiali ab extraneo.

De præbendo ſalario.

Rubrica interpretatur ſe ipſam: melius tamen dixiſſet, de nõ præbendo: vt patet infrà l. vna. vel quia præſtatur conſentiẽte principe. de hoc ff. de decre. ab or. l. ambitioſa.

Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.

Omnes curiales reuocantur ad ciuitatem, & ad curiã: & locus in quo in rure habitant publicatur. infrà l. j.

De municipibus & originariis.

Municeps. Municeps eſt genus, Originarius eſt ſpecies: vt not. gloſ. in l. ciues. infrà tit. prox. Eſt ergo municeps propriè qui ſubit munera, ſiue ibi natus ſit, ſiue non: ſed hodie etiam qui non ſubeunt. ff. ad mun. l. j. Et dicitur Originarius ab origine patris, nõ ſua. *Originarius.* infrà eod. l. filios. & ff. eo. aſſumptio. §. j. vel ſecundùm Azo. ſua etiam: vt infrà eod. l. origine.

De incolis, & vbi quis domicilium habere videtur. Et de his qui ſtudiorum cauſa in alia ciuitate degunt.

Superiori titulo de orginariis, id eſt, de his qui contrahunt municipatum origine, principaliter dixit: vt patet per omnes leges illius tituli. Nunc generaliter qualiter iſto vel aliis modis. Eſt autem Incola, qui in aliquo loco habitat: dictus incol[illegible] id *Incola.* eſt valde colens prouinciam, in quam ſe contulit, vt pote [illegible] propter eam aliam reliquit: de quo multa vide per glo. in l. [illegible]ues. infrà eo. vbi ponitur differentia inter Municipem, inco[illegible] & Ciuem. De ſecunda parte, habes in l. ij. & per Bart. in l. [illegible] Cornelia. §. domum. ff. de iniur.

De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium: & de interuallis.

Continuatio honorum & munerum impeditur inter patrẽ & filium. Sed neq; propterea excuſantur perpetuo: ideo [illegible] de interuallis. de hoc in c. ad exirpenda. de [illegible] presby.

De muneribus patrimoniorum. *Munus.*

Munus tribus modis dicitur: vnò donum:ſecundò onus, vt hoc tit.tertiò officiũ.ſic ſ̃.tit.prox.de verb.ſig.l. munus tribus. & l.inter donũ.& l.munus propriè.& l.pupillus.§. munus. Itẽ munus aliud perſonale, aliud patrimoniale, & aliud miſtum. Perſonale eſt, quod fit cũ ſolicitudine perſonæ: Patrimoniale, diſpendio rerum: Miſtum ex vtroque prodit.ff.eod.l.j.& l.ſi.in princ.& §.patrimoniorum.& §.miſta.dixi aliquid ff.de mun.& hon.& vide hìc gl.ſuper rubro.

Quemadmodum ciuilia munera inducũtur.

Munera ciu

Ciuilia munera dicũtur omnia (vt ſ̃.tit.j.l.j.) in quibus inſpicitur perſona eius, qui imponit munus, vel indicit, quòd habeat illud officium: vt ſ̃.de iur.fiſ.ſuper creandis.& de decur.l.ij.Secundò inſpicitur quod eſt.j̃.l.fi.Tertiò perſona eius, cui indicitur: Quartò origo natalium: Quintò facultates: Sextò conſuetudo.ff.de mun.& hon.l.honor.§.de honoribus. Perſona, vt ſit habilis, vel non excuſetur. Origo, vt honores ingenuorũ non deferantur liberto.ſ̃.ad leg.Iuliam.l.j.Facultas, vt ſit ſufficiens muneri adiuncto.Item ſeptimò, vt potiores eligantur.ff.de decur.l.honores. Et octauò quod dicitur j̃.l.ij.Nonò, quod dicitur j̃.l.j.Decimò, quod j̃.l.pen. In perſonalibus hæc conſiderantur: ſed in patrimonialibus non omnia.

De his qui ſponte munera ſubeunt.

Dixit de cogendis, nunc de ſpõtaneis. Et dicas, quòd immunis ſponte decurionatum ſuſcipiens, omnia munera decurioni iniungenda ſubire cogitur, niſi pacto iuuetur: vt j̃.eod.l.j.Sed aliud munus ſuſcipiens in aliis non præiudicat: vt j̃.l.ij.

De his qui à principe vacationem acceperunt.

Titulus eſt clarus.

De vacatione publici muneris.

Dictum eſt ſ̃. quod à ſolo principe concedatur vacatio: hìc quæritur, nunquid conceſſa aliquid operetur. Et dic Munus aliud Publicum, quod in adminiſtranda Republ.ſine titulo dignitatis ſubimus.ff. de mun.& honor.l.honor.§.j. Aliud Priuatum, quod etiam publicum eſt quo ad quid: vt Inſtit.de excuſ. tut.in prin. Et dicitur, quòd vacatio ſimpliciter conceſſa non porrigitur ad munera ordinaria. Et dicuntur Ordinaria, quæ imponuntur lege, ſenatuſconſulto, & conſtitutione principis. Alia dicuntur Extraordinaria, de quibus infrà de mul.& in quo ...o.l.ij.

Munus ſub
Priuatum.
Vacatio.

De dec

De decretis decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedenda.

Sicut decretũ ſuper multis aliis imponitur, vt ſuper alienatione prædiorum curialiũ, & ſuper eligendo ſyndico vel actore.ff. quod cuiuſq; vni.l.nulli. vel alio officiali.s̃. de decur.l.ij. Item ſuper ſalariis medicorum, & magiſtrorum liberalium artium.ff.eod.l.iij.Item ſuper bannis & ſtatutis, ff.eo.l.fin.Ita & ſuper immunitate concedenda vt hîc.

De excuſationibus munerum.

Quibus caſibus excuſatur à munere.

Caſus ponit, propter quos quis excuſatur. Et eſt excuſatio alicuius iuſtæ cauſæ allegatio, propter quam artari non debet ad ſubeunda munera.ff.de vac.mu.l.j.j.reſponſo. Et diſtingue, quia excuſatio aliqua Tẽporalis & Perſonalis: vt s̃.de vac.mu. l.his qui.& l.honoribus.§.j.Alia perpetua.ff.de vac.mu.l.pen.in prin.Item alia Plena, cùm à muneribus tantùm perſonalibus excuſatur, nõ autẽ ab honoribus.Plenior, cùm etiam ab honoribus, non à principalibus.ff.de va.mu.l.ij.§.qui patrimoniorũ. & l.pen.§. duo. Pleniſſima, quando à quibuſdam pattimonialibus excuſatur.ff.eod.l.his honoribus.§.angarias.& de mune.& hono.l.fi.§.pen.Sed ab omnibus aliquem excuſari non meminit Py.ſe legiſſe, cùm etiam Imperator, & Auguſta quædã talia ſubeant: vt j̃.de quib.mune.l.ij.& s̃.vt in emp.ſpe.l.j.ſed eligitur.ff.de iur.immu.l.ſemper.§.licet.& j̃.de priu.cor.qui in ſapa.l.iij.& j̃.de profeſ.l. medicos.

Quibus muneribus vel præſtationibus nemini liceat ſe excuſare.

Hic titulus differt ab eo s̃.de immu.ne.conced. quia ibi ſpecialiter de immunitate tributorum: vel ibi oſtendit, in quibus caſibus ſpecialiter immunitas concedenda ſit: hîc autẽ generaliter, in quibus non poteſt aliqua excuſatio opitulari.

Qui ætate vel profeſſione ſe excuſant.

Quidam habent hìc, Qui ætate, &c. alij qui profeſſione & j̃.in l.manifeſti.habetur, qui ætate. Sed certè profeſſio ſola non excuſat: ſed ætas ſola. Nam ſtudentes habent immunitatem à muneribus perſonalibus vſque ad xxv.ann.j̃.l.j.& liberantur à perſonalibus muneribus: non autem patrimonialibus. infrà l.ij.

Qui morbo ſe excuſant.

Hic perpetuò, vel ad tempus excuſat, prout temporalis, vel perpetuus.ff.de exc.tu.l.non ſolùm.§.fi.& ff.de va.mun.l.pen.

De hic

De his qui numero liberorum, vel paupertate, excuſationem meruerunt.

Hic titu. & ſuperiores nõ ſuperfluunt ad tit. v. libri Codicis; quia ibi quo ad tutelam ſolùm, hîc quoad munera. De prima parte rubricæ loquuntur omnes aliæ leges, præter l. cùm facultates, & l. eos. quæ tractant de ſecunda parte.

De profeſſoribus & medicis.

Profeſſores dicuntur doctores qui profitentur & docent ſcientiam, ſiue Romæ ſint, ſiue in patria, habent excuſationem. ff. de vac. mun. l. eos qui. Niſi doctores legum qui tantum Romæ docentes excuſantur. ff. de excu. tut. l. ſed & reprobari. §. fi. Poëtæ autem nulla immunitatis prærogatiua iuuautur. j. l. iij. *Poëta.* nec Geometri. j. l. oratione. nec etiã qui primas literas docent. ff. de vac. mun. l. ij. §. fin.

De athletis.

Atletæ dicuntur, qui ſine mercede virtutis gratia pugnabant. ff. de infami. l. athletas in ſacris certaminibus. & j. l. j. & fiebat approbãte principe. ad quod ff. de polli. l. Græca, quæ incipit, Honoris gratia. *Atleta.* Conſuetudo erat & adhuc eſt, quòd quando fiebant torneamenta, vel haſtiludia, & ſimilia: quòd ei, qui ſe melius habebat, imponebatur ſignum victoriæ aliquod ſuper caput: vt dicit hic gloſ. Et ſi quis fuerit ter coronatus iuſtè, non prece, debet habere immunitatem. Hinc eſt, quòd ſcholaris ter examinatur: de quo in l. magiſtros. ſ. titu. proxi. & Doct. in cap. propoſuiſti. de probat.

De his qui non impletis ſtipendiis ſacramento ſoluti ſunt.

Quomodo milites ſacramento teneantur, dixi aliquid ff. de teſt. mil. & de re mil. & not. ff. de infa. l. ij. §. milites. Et de miſſionibus eorundem honeſta, cauſaria, & ignominioſa alibi dixi: & habetur ff. de re mili. l. milites. §. miſſionum.

Quibus muneribus excuſantur hi, qui poſt impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias ſuis commodis vacantes commorantur. Et de priuilegiis eorum. Et de conductoribus vectigalium fiſci.

De primis partibus rubricæ nigrũ non tractat, ſed tantummodo de conductoribus vectigaliũ, & ſic de vltima parte. De prima parte tractat quædam conſtitutio Græca.

De libertinis.

Dixi ff.de ſta.ho.ſed hìc tractatur de obſequio ciuitati debito.Sed ſ.de lib.& eorũ liber.dicitur de obſequio debito patrono:& ſic non ſuperfluit hic tit.

De infamibus.

Hic tit.differt à tit.ſ.de infami.quia ibi de cauſis infamiæ:hìc de iure infamium: & ſic non ſuperfluit. De hoc dixi ff.quib.ex cauſ.infa.irrog.

De reis poſtulatis.

Pendente proceſſu criminali nõ poteſt quis ad honores vocari.facit ff.de mun.& hon.l.reus delatus.& in cap.fi.de accu.

De his qui in exilium dati,vel ab ordine moti ſunt.

Quia miſſi in exilium infames fiunt,ſicut & dãnati ſunt:ideo de his.Et eſt triplex exiliũ,vt dixi ff.de interd.& releg.l.exiliũ.

De filiisfamilias,& quemadmodum pro his pater teneatur.

Qualiter filius obligetur honoris reddita ratione: & pater pro eo teneatur, qui conſentit decurionatui filij exiſtentis in poteſtate.Secus ſi erat emancipatus.

De periculo ſucceſſorum parentis.

Onus dignitatis quæſitæ filio per patrem tranſit ad hæredẽ. facit ff. de mun & hono.l.ſi filium.§.idem ſcripſit.de quo ff.de coll.bon.l.j.§.ſed nec caſtrenſe.& ibi per Bar.

De mulieribus,& in quo loco munera ſexui congruentia,vel honores cognoſcant.

Mulier in loco domicilij mariti ſubit munera perſonalia: patrimonialia verò in loco, in quo eſt patrimoniũ: & de hoc ſ. de digni.l.mulieres.& in l.filii.§.vidua.ff.ad mun.

De legationibus.

Legatio eſt perſonale munus:vt ff.de mun.& hon.l.j.§.j.& l. *Legatus.* fi.§.legati.& dicitur Legatus, qui à ciuitate vel principe mittitur ad principem,vel ad alium:vt hoc tit. Aliàs legatus dicitur proconſul. ff.de offi.procon.l.obſeruandũ.§.j.& l.fi. Aliàs Legatus Eccleſiæ ad papam.vt in Authen.de ſanct.epiſc.§.ſi verò epiſcopus.col.ix.& in l.diem.ff.de offic.aſſeſ.Nobilium autem dicuntur Nuntij,vel Miſſi:vt hic gl.rubri.

De excuſationibus artificum.

Differt à titu.ſ.de profeſ.& med.quia ibi de literalibus artificibus

[..]cibus: hîc de his,qui tantùm operatione manuum excuſantur docentes,non diſcentes : vt not.j.l.j.& ſcripti in breuibus cuiuſque ciuitatis,non autem omnes,vt j.l.j.in prin.

De prioribus ad munera nominandis.

Qui excuſantur dixit:nunc qui ſubire debeant. Vel,dixit de excuſatis quibuſdam:nunc de aliis,quando alius eſt prior.

Si propter inimicitias creatio facta fuerit.

Creatio facta de aliquo propter inimicitias facit aliquem, ſi vult,poſſe appellare : de hoc Inſtit.de excu.tut.§.item propter fam.ſ.de decre.decur.l.fin.

De ſumptuum recuperatione.

Electus qui habet excuſationem recuperat ſumptus quos facit in lite ab eo qui eum nominauit.facit ff.de vac.mun.l.j.§.ſed ſi calum.& ff.de decur.l.ij.

Si poſt creationem quis deceſſerit.

Onus ſubeundi munera non tranſit ad hæredes mortuo patre.

De tabulariis,ſcribis,& logographis, & cenſualibus.

Qui ſcribunt prædictos nominatos ad honores, & munera, & tributa ſoluta,ſunt Tabularij, qui faciendis publicis inſtrumentis præſunt in ſingulis ciuitatibus : hi quoque nominantur Librarij , vt hîc,& ff.de regu.iur.l.librarius. & Tabelliones,vt in Authent.de tabu.& Catholiciani:& ſic poteſt accipi ſ.de bo. proſcri.l.ſi quis.§.fi.licet alio modo ibi exponãt.Alias Scribæ dicuntur quia circa principẽ,vel alios magnos iudices actis geſtisq; conficiendis deputati ſunt.hi quocunq; modo vocantur Scriptores,Notarij,Libelleſes,Memoriales,Pragmaticales:Epi[..]res,Exceptores, C.de appel.l.præcipimus.& l.in offeren[..]. Logographi ſunt qui publicis rationibus deſcribẽdis deputi ſunt & dicuntur a γραφὴ, quod eſt ſcriptura,& λόγος ratio, quia rationes publicas ſcribunt : hi quoque Numerarij appellantur.j.tit.j.l.duobus.plerunque tamen vnũ pro altero ponitur.Itẽ Cenſuales,qui ſcribunt cenſum:vt hic, & l.quicunque. Sunt & alij,vt j.eod.l.fi.& C.qui po.in pig.

Tabularij. *Librarij.* *Tabelliones.* *Catholiciani.* *Scribæ.* *Logographi.* *Cenſuales.*

De ſusceptoribus,& præpoſitis, & arcariis.

Differt à titu.ſ.de exact.tribu.quia illi ab inuitis, hi à ſponte ſoluentibus: Vel,alius eſt exactor immediatus à collatore,alius *Exactor.*

ſuſceptor,qui ſuſcipit ab exactore, vt hic,qui per quoddã medium dicitur à collatore ſuſcipere,ĵ.l. diu. & l. medios. Et ſunt Præpoſiti,qui præſunt ſuſceptoribus,qui accipientes ponebãt in arca,vel horreo publico,ĵ.eod.l.ij. ſub cuſtodia Arcarij, qui arcæ claues tenebãt:de quibus infrà l.duos.& l.fi.non vt diu tenerent.ĵ.l.diu. ſed quàm diu habeant, quod competenter mittatur.arg.ff.de admi.tut.ita Authen.de quo vide gloſ.ĵ.eo.l.j.

Præpoſiti. *Arcarij.*

De ponderatoribus,& auri illatione.

Ponderatoribus auri, id eſt, qui ponderibus publicis præſunt,quos Græci Sygoſtatas appellant,vt infrà l.ij.creditur, & ſtatur in his,quæ improbant vel approbant.Auri autem illatio, dicitur aurum illud,quod infertur à collatoribus, vt lancibus, vel libramentis librarum appendatur.

De auri publici perſecutoribus.

Perſecutores auri.

Suſceptoribus non licet pecuniam acceptam ſine licentia in maſſam redigere:& habita licentia non debent hoc retardare,tales dicuntur perſecutores auri,id eſt,decoctores.

De his,quæ ex publica collatione illata ſunt,non vſurpandis.

Differt ab illo s̃.de his qui ex publ.ra.acquir. quia ibi de accipiente, hìc de dante. Nam pecuniam publicam non poteſt quis dare mutuo, vel alio titulo, vel in ſuam vtilitatem aliter conuertere.

De auro coronario.

Aurum coronarium dicitur, quod confertur ad coronationes principum:vt ea quæ in templo pendentia à Tito & Veſpaſiano ſublata ſunt. Vel dic,quod dabatur athletis: & hoc præſtant Iudæi ex conſuetudine s̃.de Iudæ.l.Iudæorum. & facit s̃. de ſtatuis.l.in noſtræ.& l.fi.

De irenarchis.

Irenarcha.

Irenarchæ ſunt,qui corrigendis moribus præficiuntur: vnde eſt perſonale munus.ff.de mun.l.fi.§.irenarchæ. maximè in ſedandis diſcordiis:vt infrà.l.j.§. & in comprehendendis latronibus.vt s̃.de cuſt.reo.l.diuus.& dicuntur quaſi arcentes iram: quia iræ ſumendæ inturbatores publicæ quietis & pacis gerant monarchiam,ſecundùm gloſſ.hìc.

De argenti pretio quod in theſauris infertur.

Pro argenti ſumma, quam quis inferre ærario vel theſauris tenetur,poteſt aurum inferre:ita quòd pro ſingulis libris argẽti quinque florenos inferat.

De nauiculariis, ſeu naucleris publicas ſpecies tranſportantibus. Et de tollenda luſtralis auri perſecutione.

NAuicularij tribus modis dicuntur, primo facientes naues. Secundo pro his, qui maiorem partem ſuæ ſubſtantiæ poſuerunt in mercantia nauium. Tertio pro his, qui ducunt naues. Ne ergo rubricæ poſſit eſſe dubitatio, apponit de naucleris, vt intelligat ſolùm de ducentibus naues. Natura enim dictionis Siue, eſt, vt licet verba diſiungat, ſenſum tamen coniungit, vt duo pro eodem ponâtur: vt ibi, Alexander ſiue Paris. vt not. in ſimili in l. penulti. de in litem iuran. Sunt autē Naucleri, qui annonarias ſpecies à ſuſceptoribus vel præpoſitis accipere in prouinciis, & Romam, vel ad caſtra, vbi erant milites, deferre debebant: & ſic dicuntur ſeruire annonæ vrbi: vt infrà l. iij. & ff. de iur. immu. l. ſemper. §. negotiatores. Et tales portantes res publicas habent plenam ſecuritatem in eundo, & redeundo. infrà l. j. De luſtralis autem auri perſecutione nihil habemus in nigro. *Siue, dictio.*

De prædiis, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hoc intelliges vt ſ. titu. proxi. in rubro. & omnes res eorum ſunt huic oneri ſubiectæ, quocunque etiam res gerint, quaſi quadam fraude, infra l. j. & ij. ideo de his.

De nauibus non excuſandis.

Naues quæ ſub nomine & titulo alieno excuſantur, publicãtur. j. l. j. & ij. & in l. iubemus. C. de ſacroſanct. eccle.

Ne quid oneribus publicis imponatur.

Qui cogit nautam ad ſuſcipiendum aliquid vltra onus, tenetur ad emendationem damni quod inde ſequitur, & criminaliter punitur. j. l. j.

De naufragiis.

Quia quandoque per onus priuatum contingit naufragium: vt ſ. titu. j. ideo de hoc. & dicitur Naufragium, quaſi nauis fractura, a naue & frango, quia plerumque nauis frangitur dum naufragium committitur. Et quia lex huius titu. de conſuetudine non obſeruabatur, ideo Fridericus fecit Authent. nauigia. C. de furt. *Naufragium*

De metellariis & metallis, & procuratoribus metallorum.

Naufragium contingit ſæpe per pondus metalli: ideo de his. Vel, dixit de tranſuctione & naufragio: nunc qui ea tranſmittant. Et quia metella pretioſiora ſunt, de metellariis qui ea inſerant, & procuratoribus qui ea exigunt, atque cuſtodiũt, deq; ipſis metalli videamus. Et de procuratoribus dicit j̃. l. cùm procuratores. In aliis legibus dicit de metallariis, & metalis. Et ſunt Metellarij homines liberi, licet ſint aſcripti ad illud munus, vt inde diſcedere non poſſint, infrà l. fi.

Metellarij.

De murilegulis & gynæciariis, & procuratoribus Gynæcij, & de monetariis, & baſtagariis.

Murileguli.

Supra titul. prox. in l. per annos. dixit de Aurilegulis: nũc de Murilegulis. Et ſunt qui legunt, id eſt, colligunt murices, id eſt, piſces ex quorũ ſanguine tingebatur ſacra purpura. j̃. eo. l. ſi quis noui. Sic Conchyleguli, qui legunt conchylia: vt j̃. l. fi. & omnes erant ſerui palatij. Itẽ Gynæciarij, qui pãnos texũt & conficiunt, inſerendo ſericũ & aurũ: & ſic faciunt auratas paragaudas, vt dicit hîc glo. j̃. l. iij. & v. Vnde Gynæciũ locus eſt, vbi hæc fiunt: vt j̃. tit. j. l. j. Sunt & Monetarij. vt infrà. l. j. & Baphij. j̃. l. ij. Linterarij. j̃. l. ſi quis. Itẽ ſunt procuratores Gynæcij. j̃. l. pe. Item Baſtagarij. j̃. l. quod ad præſens. hi omnes erãt ſerui & artifices palatij Principis: nec inde poterãt eximi, niſi certo modo. j̃. l. ſi quis. Terẽt. in Phorm. Vbi in Gynæcium ire occipio.

Conchylegul. *Gynæciarij.* *Monetarij.* *Linterarij.* *Baſtagarij.*

De veſtibus holobaris, & auratis, & de tinctione ſacri muricis.

Dixit de officialibus pannorum, nunc de ipſis pannis: & eſt holobarus, veſtis quæ tota deaurata eſt, ab holon, quod eſt totũ, & baros aurum. Et differt à ſequente, ſcilicet auratis: quia de optimo auro, quod in vulgari foliatum, in legibus obriziatum dicitur, vt j̃. de vete. nu. po. l. fi. ſed ibi de quolibet auro: vel hîc tota erat veſtis aurea de optimo, ibi deaurata ſimiliter in totũ. Eſt & alia veſtis, quæ aurum habet tantùm in paragaudis, id eſt, broſtis: vt infrà l. j. De tinctione dicit l. iij. & iiij.

Holobarus. *Foliatum.* *Paragaudi.*

De fabricenſibus.

Fabricenſes.

Eſt tempus belli, & pacis, in proœ. Inſtit. pulchritudo veſtiũ tẽpore pacis: vt s̃. tit. j. pulchritudo armorum tẽpore belli, vt hîc. Fabricenſes ergo ſunt, qui publica arma faciunt in publicis fabricis, & nõ alias. Et dãt primicerio quo reponat in publicis arma

armamentis: vt in Auth.de ar. Et dicitur hîc Faber ſtricte, aliâs ponitur pro omni ferri percuſſore: vt ff. ad leg. Rhod. de iac. l. j. §. j. Aliâs etiam pro tignario. ff. de verb. ſign. l. ferri. § fin. Sed in Auth. eo. dicũtur Fabrici & Armificatores, qui hîc dicũtur Fabricenſes. Et no. quòd priuato non licet facere, vẽdere, emere, vel transferre arma, ſed habẽt cultelos paruos: vt in Auth. eod. dixi. & multò magis fuſtes & lapides, licet & hæc arma dicãtur: vt ff. de verb. ſign. l. armorum. de his glo. in c. ſi Iudex laicus. de ſenten. excom. lib. vj.

De veteris numiſmatis poteſtate.

Dixit de fabricatione armorũ: nunc de fabricatione monetæ: & dic quòd Numiſma, & Aureus, & Solidus auri, idem eſt: vt hîc s. de ſport. l. ij. & in Euangelio, Cuius eſt imago. Cuius põdus erat tale, vt lxxij. facerent librã auri: vt s. de ſuſcept. l. quoties. hoc numiſma, ſiue moneta, tantũ fiebat olim de auro: vt j. l. fi. & effigies Principis erat. j. l. j. & vſusfructus veluti gemmatum poterat legari in eis. ff. de vſufru. l. nuſmiſmatũ. & qui hanc falſant puniuntur: vt j. l. fi. Hodie verò cum conceſſione Principis fit à Regibus & ciuitatibus etiam de ære: non tamen à priuato. s. de fab. l. ij. *Auri põdus*

Nulli licere in frænis, & equeſtribus ſellis, & in baltheis, & margaritas, & ſmaragdos, & hyacinthos aptare: & de artificibus palatinis.

Satis clarus eſt, & dicũtur Equeſtres ſellę ab equo. In baltheis, id eſt, cingulis, & videtur hîc poni pro cingulo equi, vel pectorali, quæ quaſi cingũtur. De palatinis artificib⁹ ponit in §. nulli. vſque ad fi. vbi loquitur de facientibus iſtas ſpecies ſic ornatas. *Equeſtres ſellæ.*

De claſſicis.

Quidã habent in rubrica, de claſſibus, id eſt, nauibus paratis [ad] bellũ, vt ſunt galeę. Alij etiã habẽt claſſicis, id eſt, hominibus aſcriptis ad claſſes ducendas. & hæc plus placet Bart. quia iſte liber principaliter tractat de hominibus conditionatis, aſcriptis alicui muneri. *Claſſici.*

De curialibus vrbis Romæ.

Decuriones à muneribus excuſantur: vt s. de ſuſcep. l. fin. & maximè vrbis Romæ decuriones: & differt à tit. de Decur. quia hîc ſpeciale.

De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ.

Corporatus dicitur, qui in corpore aliquo ſcribitur propriè, ſicut quodlibet membrũ hominis corporatum dicitur: & ciuis *Corporatus*

factus vel incola. Et ſunt priuilegiati vt plebei à tributo capitis excuſentur. j. de ca. ciui. cen. l. j. & facit j. de Alex. prin. l.

De piſtoribus.

Piſtores. Piſtores dicuntur mancipia facientia panē palatij: ſic j. de fr. vrb. conſt. l. j. Hi ſubſunt comiti horreorū. vt hîc dicit: & in omni tēpore de eis ius dicitur: vt ſ. de fer. l. publicas. & conueniuntur ſecundùm P. ſub comite rerū priuatarum, id eſt, procuratore Cæſaris: vt ſ. vbi cauſ. fiſc. l. ſi quis. & l. dominicis.

De ſuariis, & ſuſceptoribus vini, & cæteris corporatis.

Suarij. Suarij dicuntur Porcarij, qui cuſtodiūt porcos ciuiū in paſcuis: vt j. l. j. De ſuſceptoribus autem vini nihil in nigro dicitur: ſed de eis dicitur ſ. de ſuſcept. l. modios.

De collegiatis, & chartopatris, & numulariis.

Collegiati. Dixit ſpecialiter de quibuſdam collegiatis: nūc generaliter. Et dicuntur à collegio, vt priuilegiati à priuilegio: & idem dicuntur Chartopatri, quod eorum nomina ſcribuntur in charta *Chartopatri.* vel matricula patriæ, quaſi in patriæ charta deſcripti infra numerū. Sed ſi qui ſunt ſupra numerū, non gaudent priuilegio. j. §. quod autem. Vel dicuntur Chartopatri, id eſt, qui gaudent in patriam ſecundùm Græcos. Dicitur enim apud Græcos, patra, apud Latinos patria. Vel dic tertiò vt in fi. huius legis.

De ſtudiis liberalibus vrbis Romæ & Conſtantinopolitanæ.

His duabus ciuitatibus tantum legitimum fit ſtudium, non aliàs, niſi ex priuilegio: vt in proœ. ff. §. hæc autem tria. Hodie *Bononia.* imperium eſt ſciſſum, & ſtudium multis locis fit, maximè Bononiæ, quæ legalibus ſtudiis obtinet monarchiam: de hoc in cle. j. de mag.

De honoratorum vehiculis.

Honorati. Honorati erant quidā, qui habebant priuilegia, vt intrarent ſecretariū principis, & aliorum Iudicum, & ſedendi in conſultationibus. j. de offic. diu. iudi. l. ij. & iij. Vel ponitur pro his, qui habent dignitatem, ſiue adminiſtrationē: de quibus in Authen. vt ordin. præſ. quod in idem reincidit. Et his licet vti vehiculis dignitatis, id eſt, catrucis, ſi volunt. j. l. j.

De priuilegiis vrbis Conſtantinopolitanæ.

[Co]nſtantino[po]lis. Vrbs Cōſtātinopolis ipſius veteris Romæ prærogatiua gaudet: iſta appellatur noua Roma, vt ſ. de ſacr. ſan. eccle. l. omniū. Eſt ergo mater legū: vt in Authen. vt Rom. eccle. in princ. Item eius

eius conſuetudinē ſequitur.ſ.de vet.iur.enuc.l.j.§.fi.& Inſti.de ſatiſda.§.fi.Item mater fidei erit eccleſia illius ciuitatis.ſ.de ſac. ſanct.eccl.l.fi.Sed tempeſtate noſtra Diis indignātibus, aduerſoq; aſtro,incuriaq; Principum catholicorum,in manus (miſerum) perfidiſſimi Turcæ,cũ dedecore & deterrimo Chriſtianæ Reipub.interitu ac pernicie deducta.Dij bene vertant.

De Metropoli Beryto.

Berytus & Tyrus ciuitates in prouincia Phœnicis,& Syriæ. ſ.qui ætate.l.j.quarum vna erat ante Metropolitana,nunc fit & alia. Et dicitur Metropolis matricia ciuitas:nam cōponitur ex μήτηρ, quod eſt mater:& πόλις ciuitas. Et inde Metropolites is dicitur,qui ei ciuitati ſacerdotio præeſt,quem canones Metropolitanum appellant. *Metropolis.*

De canone frumentario vrbis Romæ.

Certus canon,id eſt,mēſura in frumento ſingulis annis mittebatur Romam.ſ.de ſacroſan.eccleſ.l.placet. Et appellatione Frumenti omnia quæ ad victum ſunt neceſſaria accipiuntur.ſ. de ſuſcep.l.modios.& j.l.ij.in prin.Et in publicis horreis Romæ imponebatur.ſ.de cond.in pub.hor.l.j.& ij. *Frumentum*

De frumentario vrbis Conſtantinopolitanæ.

Cum qua prouidentia deferatur frumentũ dixit ſ.tit.j.nunc qualiter delatum expendatur. Quod enim in vna vrbe dicitur, & in alia intellige.ſ.de priuil.vrb.Cōſta. quinimo idem in horreis publicis aliarum ciuitatum.ſ.de cond.in pub.hor.l.ij.

De annonis ciuilibus.

Annonæ ciuiles,id eſt,ſalaria, non dantur pro titulis dignitatis, puta quia doctor, ſed pro meritis, vt quia bene legit,& ſatisfacit illi officio,ad quod præpoſitus eſt.

De mendicantibus validis.

Quia mendicātes reficiũtur publicis annonis, de quibus eſt dictum:& debet hoc fieri ſcilicet verè mendicātibus, nō fictitiè:ideo de mendicantibus validis,id eſt,robuſtis,quos Spanaldos vel Galiotas vulgus appellat,ſecundùm gl.hîc:qui mendicare non debent,ne miſeris,& verè debilibus panē auferant:vt hîc,& in Auten.de quæſtor.& v.q.v.non omnis.& lxxx.diſt.c.j. & gloſ.ſuper Matth.Iuſtius feceris,ſi iniuſtè petentem correxeris,quàm ſi ei dederis. *Spanaldi. Galiota.*

De nautis Tyberinis.

Nauis Tyberina dicitur, quæ nauigat in flumine Romano,

conuehendo Romam,vel extrahendo ad caſtra.

De frumento Alexandrino.

Primò confirmat ſalariũ,quod præfectus Orientis ſtatuerat quibuſdam officialibus præpoſitis ad congregandum frumentum in ciuitatem Alexandrinam, & ad tuendam ſubſtantiam nauiculariorum,quæ erat obnoxia Reipublicæ.Secũdo prohibet ad aliud officiũ vocari decuriones.De hac ciuitate Alexandrina dic vt dixi ff.de offi.iuri.Alex.pag.15.

De Alexandriæ primatibus.

Alexandria dicta ab Alexandro magno,cui plurimùm fauetur in iure; puta in alimentis:vt s̃.titu.j.Item & habet iuriſdictionem,vt s̃.de offi.iuriſd.Alex.Item eius primates,id eſt,decuriones,habent immunitatem purgandi fluminis Nili,vt hîc.

De iure Reipublicæ.

Quomodo accipiatur Reſpublica ponit gloſ.in corpore.de hæred.& fal.in prin.dixi ſupra,de iure fiſc.pag.213.

De adminiſtratione rerum publicarum.

Parum eſſet ciuitatẽ habere iura, niſi eſſent qui ea adminiſtrent:vt ff.de orig.iur.l.ij.§.poſt originem. Et hi eligũtur per decuriones cõuẽtos per magiſtratus, vel per ipſos magiſtratus eliguntur :.vt s̃.de decur.l.ij.& de ſuſcept.& arc.l.exactores.& ff.ad muni.l.Lucius.Et ſic,alius eſt magiſtratus, qui iuriſdictionem exercet,alius Adminiſtrator, qui temporalia gerit:vt hîc.& ff.eod.per totum.

De vendendis rebus ciuitatis.

Adminiſtratores,de quibus tit.prox.vendũt res ciuitatis. Et talis venditio pura & perfecta non debet à Repub.reuocari, licet per alium maius pretium offeratur.j̃.l.j.

De debitoribus ciuitatum.

Debitores ciuitatum non poſſunt in eis habere honorẽ, niſi prius debita ſoluant:de quibus infrà.

De periculo nominatorum.

Nominatores,id eſt,electores officialiũ publicorum, nõ tenentur pro electis,licet fideiuſſores non receperint,ſi tempore depoſitæ adminiſtrationis ſoluendo fuerint. Sed ſi non fuerint conueniũtur nominatores,tamen poſt excuſſos reos:quod dic vt ff. de adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.l.prior.§.fin.

De

De periculo eorum, qui pro magiſtratibus interuenerunt.

Sicut nominatores tenentur officialium electorum. vt ſ.tit. proximo:ita & fideiuſſores;vt hîc. De hoc dixi ff. de fideiuſſ.& nominatò.tuto.

Quo quiſque ordine conueniatur.

Administratores. Adminiſtratores ciuitatis tenētur in ſolidum omnes, licet ſimul adminiſtratio ſit conceſſa. Secus ſi portionibus diuiſis:primò tamen gerens,ſecūdò nō gerens cōuenitur:quaſi vno mortuo,alij in adminiſtrando culpā cōmiſerint. pro tali culpa hæredes mortui non tenentur.De hoc dixi ff.de magi.conue.

Si quis liber inuitus actum Reipubl. gerere cogatur.

Actus. Libera perſona inuita actum Reipub. adminiſtrare non cogitur.Et dic, Actum,ſcilicet, ſeruilem,quem ſerui tantū ciuitatis faciebant.ff.de neg.geſt.l.eum actum.Procuratio verò & officia Reip.liberis tantùm cōueniunt:vt ſ.de tab.l.generali.& ſ. ſi ſer.aut liber.l.j. & ij.Aliàs dic actum,id eſt,tabulariā, ad quā ſerui publici,id eſt,notarij tantū coguntur:vt ff.de ſer.Reipub. ma.l.fi.facit ſ.de oper.liber.l. qui manumittitur.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

Si vnus ex pluribus officialibus electus expenſas totius muneris ſupportauerit, pro rata eas repetet à collega.

De his qui ex officio,quod adminiſtrauerunt,conueniuntur.

Reip.debitor ſi reperitur minus idoneus,adminiſtrator tenetur ad ſortem,quā ei mutuauit:nō autem ad vſuras tenetur.

De ſolutionibus,& liberationibus debitorum ciuitatis.

Apochæ à ſeruis publicis de ſoluto confectæ ita demum debitoribus ſoluētibus proſunt,ſi à curatore Reip.ſunt ſubſcriptæ,aut pecunia ſoluta in vtilitatem publicā eſt conuerſa, & nō aliter:& ſi dolo ſerui publici debitor ſoluerit pecuniā curatori, nec in vtilitatem publicā eſt conuerſa: tenetur curator de peculio eius ſerui, & debitor remanet obligatus.

De ſpectaculis,& ſcenis,& lenonibus.

Hîc Imperator permittit quibuſdam,qui Gymnici appellātur celebrare ſpectacula:maximè cùm ipſi velint ea facere ſuis expenſis: & dic de ſpectaculis & ſcenis reſeruandis,vt hîc & l.j. de len

Spectacula. Scena. de lenonibus poliendis, vt j.l.fin. Et ſunt Spectacula quæ fiebāt in ſcena, ſcilicet in loco vbi ludebant Tragœdi & comœdi: vt in Auth.de conſul. Vel Scena eſt locus, &c. vt ff.de infa.l.ij.in fi.

De expenſis publicorum ludorum.

Expenſæ magnæ exiguntur in prædictis ſpectaculis, & ludis: vt ff.de poll.l. ſeptitia. de quibus hîc.

De aquæductu.

Aquaductus. Sicut ludus, ita aquæductus populum delectant. De Conſtātinopolitanis & Romæ etiā veteris aquæductibus dicit publicis: & ſic differt ab illo quod dicitur s̄.de ſer.ruſ.præ.l.j.§.aquæ ductus. Dic ergo, quod quidā homines præficiūtur ad cuſtodiā, quibus datur priuilegiū. infra e.l.decernimus. & his per quorū fines trahitur: vt l.j.& certa pecunia ad hoc deputatur, vt j.ad reparationē. & l. hac lege. nec ex eo extrahitur aqua. infra l.ij. & l.decernimus.in fi. niſi per locū priuatum. infrà l.fi. & veteri conſuetudine. infrà l.vſum. & tūc non ex quolibet loco. j.eo.l. eos. Sed in caſu fallit, vbi priuilegiū nihil operatur: vt infrà eo.l. omnes. Sed quando trahit, gratis habet. j.eo.tit.ad reputationē.

De gladiatoribus.

Gladiatores. Gladiatores erant, qui publica ſpectacula edebant, & præſertim cruenta, quibus cruor ex dimicatione gladiorum eliciebatur vt in torneamentis, & pugna beſtiarum, tales hîc reprobantur: non alia ſpectacula, de quibus s̄. de ſpect. l. j.

De venatione ferarum.

Leones capere cuilibet permittitur. Itē quando feræ beſtiæ capiuntur, & conducuntur per aliquam ciuitatē, vel comitatū, non debent ibidem morari vltra ſeptem dies.

De maiuma.

Maiuma. Maiuma ludus eſt qui fiebat in Maio: & ſic à madio: vel ſublætitia. Vel maiuma Græcè, Latinè ingreſſus, ſcilicet æſtatis dicitur, ſecundùm glo. quando herbæ frondesq; virentes lætificāt prouinciales. In Bononia fiunt reginæ, & Baſiliæ.

Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit.

Nulli tribuatur copia deferendorum armorum: de hoc in Authen.de arm.& in c. clerici arma.de vi.& ho. cle.

De agricolis, & cenſitis & colonis.

Agricultura. Omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius: vt Tull. 1. Offi. nullaq; res vtilior fructibus aridis, qui ſic colonorum labore proueniūt: ideo de Agricolis in Agricola. genere, & Cenſitis Colonis in ſpeciali. Nam Agricola generaliter

liter omnis colens agrum dicitur:de quibus omnibus dicit hîc. Et ſunt octo genera colonorum:Aſſcriptitij,Cenſiti, Perpetui coloni,Conditionales coloni,Inquilini, Originarij,Simplices coloni: de quibus omnibus vide glo.hîc ſuper rubro.

De capitatione ciuium cenſibus eximenda.

Ciues Romani habitantes in vrbe effugiunt onus capitationis.& eſt Capitatio tributum, quod pro capite præſtabatur.

In quibus cauſis coloni capite cenſiti dominos accuſare poſſunt.

Coloni capite cenſiti qui ſunt dic vt infrà l.ij.& dic quòd accuſant dominum quādo vltra debitum exigit:vt l. j.Itē in publica actione proſequitur ſuam vel ſuorum iniuriam : vt infrà l.ij.in fi.Dicuntur autem capite cenſiti,qui pro ſingulis capitibus cenſum præſtant.

De colonis Palæſtinis.

Coloni Paleſtini nō poſſunt à terra recedere,ſicut alij:& eorum dominis datur plena poteſtas reuocandi domū. Putabant enim hi ſe plus priuilegiatos,eo quòd in Paleſtina,quæ eſt prouincia Hieroſolimitana, natus eſſet Chriſtus , ſecundùm gl. *Paleſtina.*

De colonis Thracenſibus.

Thracenſes capitationis non præſtāt tributa,ſed tributa terræ:non tamen poſſunt à terra diſcedere , & occultans vel retinens colonum Thracenſem,id eſt , ex Thracia , ipſum reſtituit domino cum peculio, & cum agnatione , & punitur in duabus libris auri. *Thraces.*

De colonis Illyricianis.

Illyriciani dicuntur,qui ex Illyria, id eſt,Sclauonia ſunt : & tales a terra ſeparari non poſſunt:contra facientes reuocātur, & reuocati ſubmittuntur in vinculis. *Illyria.*

De omni agro deſerto,& quando ſteriles fertilibus imponuntur.

Nunc de prædiis ex quibus cenſus percipitur. Et dic quòd ager relinquitur ob ſterilitatem, & quādoq; datur à peræquatore vel cenſitore nouo poſſeſſori:vt infrà de fun.pa.l.ſi quis à prætoribus.Aliquando traditur à principe.infra eo.l.fi.Et quādo ſteriles , id eſt , quando ſteriles fundi ſucepti cum fertilibus compenſantur infrà l.v.Imponuntur, id eſt,adiunguntur.

De fundis limitrophis, & terris,& paludibus,& paſcuis,& limitaneis,& caſtellorum.

Quidam habent Limitrophis,a trophos deſcriptio, & limite id eſt, *Limitroph*

id eſt,deſcriptis ad vſum militum,qui milites imperium cuſtodiunt:vt j.l.j.& fi.& in quibus ceſſat alluuio: vt ff.de re.do.l.in agris. Aliàs eſt limitoſis.hæc ſiue de noſtris,ſiue de deuictis fundis erant. Item in limine imperij nullus debet eſſe caſtelli detẽtor niſi is ſolus,cui per principem detentio eſt commiſſa. j.l.ij.

De paſcuis publicis & priuatis.

Prouidit fundis limitum,nunc paſcuis: & tractatur hîc de cõducentibus prata publica:&de deuaſtantibus ponit l.ij.

De fundis patrimonialibus & ſaltuenſibus,& emphyteuticis, & cõductoribus eorum.

Tam de propriis,quã de fiſcalibus dicit:cũ omnes ſint principis quaſi proprij.ar.infrà.eo.l.j.ſecundùm quoſdam. Sed alij de patrimonialibus tantùm dicunt . Et quidam ex his non poſſunt lucrari,vt coſtituti per Meſopotamiam. Nec mirum,quia ſunt militibus aſſignati.infrà eod.l.omnes & l.nulli.Et ſaltuẽſibus,de his dicit l.fi.Et emphyteuticis:ad quã emphyteuſim non permittitur accedere,niſi dato fideiuſſore: etiam ſi deſertũ accipitur.infrà eo.quicunq;.& s̃.de omni ag.deſer.l.iij. Et conductoribus,ſcilicet perſonis quibus ſpeciale ius cõceditur, tã pro eis,quàm contra eas.infrà eod.l.iij.Et nota quòd ſi perpetuò accipiunt,domini ſunt,& ideo donant.infra.l.j.nec imperator poteſt eis auferre.infrà.de loca.fun.ci.l.fin.

De mancipiis & colonis patrimonalium, & ſaltuenſium , & emphyteuticorum fundorum.

Manumiſſio facta de mancipio fundi patrimonialis à domino,reſcinditur per procuratorem Cæſaris. Et emptor fundi patrimonialis tenetur ſtare colono:quem ſi expulerit,poſſeſſione priuatur,infrà l.ij. & iij.

De fugitiuis colonis patrimonialibus,& emphyteuticis,& ſaltuenſibus.

Tales coloni quocunque ſe tranſtulerint,reuocãtur ad priſtinam culturam agrorum.

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum

Ad quas collationes teneantur iſti fundi, hîc tractatur. Tenentur enim ad ea obſequia, ad quæ alij.infrà l.j,

De fundis rei priuatæ, & ſaltibus diuinæ domus.

De rei priuatæ,ſcilicet fiſcalis fundis dicit,quæ res propriæ & priuatæ principis dicuntur:vt ff.ne quid in loco publ.l.ij.§. item hoc.& qui tales comparauerunt propria firmitate poſſeſſionis

ſionis ad poſteros ſuos,ſiue quacunq; retractione perpetui dominij durabilitate dimittunt.l.j.de vltima parte rubricæ ponit l.nemo.

De fundis & ſaltibus rei dominicæ.

Si quis oues,vel equorum greges,fundis aut ſaltibus rei dominicæ immittit,fiſco ilico vendicentur.ĵ.l.j.

De agricolis & mancipiis dominicis,vel fiſcalibus publicæ vel priuatæ rei.

Coloni originales rei priuatæ imperialis,quæ eadē eſt quæ & fiſcalis,ar.ŝ.de offi.co.re.pri.in rubri.ad aliquos honores vel munera ciuitatis non deuocentur.ĵ.l.j.

De prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis,aliiſque liberæ conditionis,procreantur.

Quidam dicunt debere ſcribi,De prædiis dominicis,non tamiacis:& probant hoc ex eo quod ſubiicit,Et de his qui. &c.Et volunt in lege prima dicere dominico , vel dominicæ : non tamiacæ.& in vlti.Fundos dominici iuris,non tamiaci , ſecūdùm P. Sed melius eſt ſecundū Io.dicere Tamiacis, ſcilicet prædiis, in qbus ſunt cellulę.Vnde Tamiacus,id eſt,cellararius,vel cellularius:Tam enim Græcè,quàm Latinè dicitur cellarium.Vel aliter:Prædia empta erant,vt canonē redderent inter cellulas, ſecundùm Io.Et eorū coloni dicuntur Tamiaci,id eſt, dominici coloni:quia dicta prædia erant imperatoris. Tamias diſpenſator dicitur theſaurorum domus,œconomus.

De diuerſis prædiis,vrbanis & ruſticis, templorum & ciuitatum,& omni reditu ciuili.

Aedificans in loco publico,ſoluere debet debitā penſionem pro ædificio, ſi expediat Reipub.aliàs ipſum ſolū cum ædificio vendicatur.ĵ.l.j.Et tertia pars canonis quæ redigitur ex fundis & locis Reip.ſufficit ad reſtaurationem murorum.ĵ.l.ij.

De locatione prædiorum ciuilium,vel fiſcalium,ſiue templorum,ſiue rei dominicæ,vel priuatæ.

[Pr]ædia principis quæ in perpetuum locantur , ſunt locanda di[illegible]bus, vel aliis cum fideiuſſione idonea præſtitā : & officialis [p]rædicta negligens,debet de ſuo reſarcire omne decrementum.ĵ.l.j.Et à colonis perpetuis fundorum publicorum nō auferuntur fundi,licet alius meliorem cōditionem offerat.ĵ.l.iij. de quo ŝ.de fundo re.pri.l.j.ĵ.l.fin.

De con

De conductoribus, & procuratoribus ſiue actoribus prædiorum fiſcalium, & domus Auguſtæ.

Conductores fundorum domus fiſcalis, & alij homines dictæ domus, cùm agere volunt, vel experiri, debent ordinario ire: & nulli aliorum patrocinium præſtare debent, vel executionis miniſterium, vt hîc. Et dicit, Domus Auguſtæ adiectiuè: nam de ſuis hominibus, non vxoris: & eius res viri dicuntur. ſ. de pact. l. hac generali.

Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.

Palatini milites prohibentur à locatione fundorum Principis, vt hîc.

De collatione fundorum fiſcalium, vel rei priuatæ, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.

Præſes prouinciæ, & ſui officiales, poſſunt exigere cóductores dominicos: & etiam impedire fauorem curialibus Cæſaris volentibus facere dictã exactionem. Et omnia prædia, ex quacunque cauſa ad fiſcũ pertinentia, à tranſuectione publicarum ſpecierum non habent immunitatem. j. l. fi.

De priuilegiis domus Auguſtæ, vel rei priuatæ: & quarum collationum excuſationem habeant.

Ad extraordinaria munera, vel ſuperindicta, etiam fiſcalis poſſeſſor non cogitur. j. l. j. nullus autem alius à ſuperindicto excuſatur, excepta Principis poſſeſſione. j. l. fin.

De grege dominico.

Subtrahens equum à grege dominico, id eſt, Principis, ipſum reſtituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: à qua pœna releuatur, ſi eũ obtulerit ſponte. j. l. j.

De palatiis, & domibus dominicis.

Aedes Principi cõſecratæ, id eſt, inclyta palatia ab omni priuatorum vſu, & cõmuni habitatione excipiuntur. Priuatorum dixi: q̃a Iudices in eis reddũt ius: vt ſ. de offi. rec. prouin. l. nullus. & facit. ſ. de ope. pub. l. quicunq;. & de Iudæ. l. in ſynagoga.

De cupreſſis ex loco Daphnes vel Perſeidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.

Perſeis. Emẽtes, vel vẽdẽtes arbores cupreſſi in locis hîc nominatis, puniũtur. j. l. j. Perſeis nomẽ loci eſt in Aegypto, vbi creſcit cupreſſus.

preſſus:ſicut Daphne.Et eſt ratio,quia cõtinet aggeres tenentes aquam Nili, quæ opportunis temporibus inundat agros, cùm in Aegypto non pluit:vt ſ.de Nili ag.l.j. *Daphne.*

LIBER XII.

De dignitatibus.

QVia ius publicum, de quo ſuprà dixit, non poteſt expediri,niſi per exiſtentes in dignitate:vt ff.de orig.iur.l.ij.§. poſt originem.ideo de dignitatibus dicit,ſcilicet, qui ad eas admittantur,& reiiciantur : & quæ priuilegia ex his competant, & quanto tempore durent. Eſt autem Dignitas, qualitas, vel præeminentia quæ inhæret perſonæ. Et quæ ſit differentia inter Dignitatem perſonarum,& Officium,not.in cap.de multa. de præb.& hoc per Bar. *Dignitas.*

De prætoribus,& honore præturæ:& collatione glebæ,& claui,& follis,& ſeptem ſolidorum functione.

De prima parte loquitur l.j.Et collatione,ſcilicet ſublata. Et erant quædam ſpeciales functiones,quas hîc remouet : ſcilicet Collatio glebæ,vel follis,vel claui,vel ſeptem ſolidorum. Talis enim actio perpetuò conquieſcat.j̃.l.ij.

De conſulibus,& non ſpargendis ab his pecuniis:& de præfectis,& magiſtratibus militum,& patriciis.

Olim cõſules creati per vrbem ſpargebãt pecuniã,quæ appellabantur Miſſilia.Inſtit.de rer.di.§.hoc amplius.& hoc in ſignum lætitiæ:quia qui ad honores eligũtur, largius expendũt: quod hîc prohibetur.j̃.l.ij.ne cupidus lucri populus eo ſequatur,ſed eorũ merita.Sed etiam hoc hodie corrigitur, & in voluntate eorum ponitur ſpargere vel nõ,præter aurũ, quod ſoli principi conceditur:in Authen.de conſul.§.ſpargere.col.iiij. *Miſſilia.*

De præfectis prætorio,ſiue vrbi,& magiſtris militum in dignitatibus exæquandis.

Omnes iſtos dicit eſſe pares gradu,licet habeãt dignitates diſtinctas:& ille præfertur,qui primo fuit electus in dignitate.

De præpoſitis ſacri cubiculi,& de omnibus cubiculariis,& priuilegiis eorum.

Cuſtodientes cubiculum principis vel auguſtæ, eandem dignitatem habent, quam præfectus vrbi,& præfectus prætorio,

&magiſtri militum.Et hac dignitate depoſita,nulla intereſt diſtinctio reſeruata,niſi reuerentia tẽporis.ĩ.l.j.poterunt tamen etiam depoſita dignitate, cùm vadunt extra vrbem vti cingulo ſ uæ dignitatis.ĩ.l.fi.vbi vide de cingulo.

De quæſtoribus,& magiſtris officiorum, & comitibus ſacrarum largitionum,& priuatæ.

Officia iſtorum ſunt s̃.de offi.quæſto.cum tribus ſeq.titu.

De primicerio,& ſecundicerio,& notariis.

Primicerius eſt is,qui primus ſcriptus eſt in matricula notariorũ,& qui primũ locum obtinet:Secũdicerius, qui ſecũdum: ad quod infrà.de domeſt.l.vlt.Et notariis : id eſt,cæteris poſtea ſcriptis.Alij dicunt,Et,pro,id eſt.Nam idem eſt ſecundicerius, quod primicerius,ſecundùm eos.Vel dicitur primicerius,quia primò portabat cercũ in aliquo feſto:& erat in dignitate, quia ſpectabilis.ĩ.l.proxim.Alibi capitur pro eo qui primus eſt in choro,vel in cantu,abſente archiepiſcopo.extra.eod.titu.j.

Vt dignitatum ordo ſeruetur.

Vſurpans ſcienter honorem ſibi indebitũ,crimine ſacrilegij punitur.ĩ.l.j.& habens dignitatem cum adminiſtratione præfertur habentibus eandem ſine adminiſtratione.ĩ.l.ij.

De magiſtris ſcriniorum.

Magiſtri ſcriniorum dicuntur magiſtri notariorum actorum magnæ curiæ:quia imperiali etiam quodam modo aſſidere videntur maieſtati : etiam dignitate finita vnà cum eorum filiis à grauamine priuato & publico ſunt immunes:cõcor.ſunt in gl.

De comitibus conſiſtorianis.

Comites conſiſtoriani ſunt illi,qui ſteterunt in principis conſiſtorio:& proconſulibus adæquantur.ĩ.l.j.& ſunt ſpectabiles, vt in Authen.de appel.& intra quæ temp.§.illud.

De comitibus & tribunis ſcholarium.

Præpoſiti ſcholarium,id eſt,illorum qui ſunt per principem ad aliquod officiũ deputati,principem adorare poſſunt, id eſt, *Palatini.* ſalutare.Inter quos etiam Palatini numerãtur, ſi eis fuerit data primi ordinis comitiua cum adminiſtratione : depoſito officio, ſi nõ aſpirauerint ad maiorẽ dignitatem, pares ſunt comitibus Aegypti & diœceſis Ponticæ. Alij verò milites ſoluta militia numerantur inter eos qui fuerunt prouinciarum duces.

De comitibus rei militaris.

Miſſus ob ſuam probitatem ad partes trãſmarinas cuſtodiendas illis

tas,illis dignitatis inſignibus adornatur,quibus proconſul.

De comitibus,& archiatris.

Archiatri,id eſt, militantes inermi militia intra palatiũ principis,ſi primi gradus militiã obtinuerunt,eam dignitatẽ adipiſcuntur,quã duces & vicarij principis,qui nil iam adminiſtrauerũt,& etiã comites primi ordinis:& dicũtur archiatri,id eſt, ſummi medici ſecundùm gl.hîc:ab archia,id eſt,principatu. *Archiatri.*

De comitibus qui prouincias regunt.

Comites qui gubernauerunt prouinciam, depoſito officio, priuilegio dignitatis vicariæ funguntur.j̃.l.j.& talis eſt ſpectabilis, vt in Authen.de appel.§.illud. Sed quidam ſunt illuſtres. vt j̃.de ero.mili.anno.l.prouincialium.

De profeſſoribus qui in vrbe Conſtantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam.

Grãmatici & Sophiſtæ & Iuriſperiti qui per xx.annos ſcientiam docuerint in Cõſtantinopolitana ciuitate, per illius ciuitatis cœtum in arte docendi æſtimandi ſunt digni ea dignitate qua funguntur vicarij principis. j̃.l.j. Sed Vicarius æquiparatur comiti & duci:ergo ſunt comites & duces: vt s̃.de comit.& archi.l.j.

De ſilentiariis,& decurionibus eorum.

Decurio & Silentiarius à tyronum equorumq; præſtatione habetur immunis: nec præſtare cogitur collectas extraodinarias quæ neceſſariò imponuntur.Et dicũtur Silentiarij ſenatores, eo quia ſilenda & occulta conſilia eis communicantur. Et dicuntur Cõſiliarij, vt ff de mi.l.verũ.§.ex facto.Et ſunt excuſati à muneribus.j̃.l.decurionibus deſcriptis. Sed non niſi tres Decuriones,& xxx.Senatores,ita demum ſi per xiij.continuos annos peregerint inculpatum officium eorum immunitatem hanc habent, vt ibi. *Silentiarij.*

De domeſticis,& protectoribus.

Domeſtici ſunt ſerui,& liberti,& ſimiles ſecundũ quoſdam: vt s̃.de his qui ad eccle.confu.§.ſanè.quod non placet Accurſ. quia ingenui ſeruiunt principi: vt s̃.de præpo.ſacr.cub.l.iubemus.§.hoc non ſolum. Quare dic,De domeſticis,vt ſunt Templarij,& quidam fratres ad papam:vt j̃.l.ſi.Protector verò eſt, qui ſtat armatus coram principe,qui Stipatores dicũtur. Vnde Obelerius,& Beliſarius fuerunt domeſtici & protectores Iuſtiniani:& tam primi quàm ſecundi erant plures, vt Vergil.Ma-

gna ſtipante caterua.Et habebat præpoſitos,qui Primicerij dicuntur.l.ij.

De præpoſitis laborum.

Laborum. Quidam habent in tex.& rub.Laborũ: nec dicunt cui labori ſint præpoſiti:alij,Labiorum,à labiis:quòd forte corrigebant eos, qui male loquebantur de principe: & tunc melius ſtaret labragorũ,id eſt,præſumptuosè loquentium. Vel dicit hoc laborum, Signum bellicum ex auro & lapidibus pretioſis, quod fecit fieri Conſtantinus inter alia ſigna bellica, ſecũdùm Hug. & ſecundũ hoc ponit pro genitiuo plurali ſyncopato,vt Deûm pro deorum:& Vicariũm pro vicariorum.j̃.tit.proxi.l.fi.& deriuatur à Labor,vel à labros,id eſt,abundans: qui ergo talibus ſignis deferẽdis præponebatur,dicebatur Præpoſitus laborum.

De proximis ſacrorum ſcriniorum,cæteriſque qui in ſacris ſcriniis militant.

Proximi. Quidam habent præpoſitis, quod idem eſt. Dicuntur autem Proximi,quia magis ſe principi proximãt,quàm alij qui ſub eis ſunt,qui ſunt plures.j̃.eo.hac parte.Et not. quòd tria ſunt ſcrinia ſeu cameræ:de quibus j̃.dicitur:vna epiſtolarum,quæ principi,vel ab eo mittebantur,vt fit Bononiæ.Secunda libellorum conuentionalium,& cognitionum.j̃.eo.l.vlt.Tertia diſpoſitionum,id eſt,regiſtrorum.j̃.de agenti.in re.l.iiij.& tales hodie dicuntur Scribæ,& Cancellarij:& ſunt hi,ſecundùm Pla. quibus arcana principis committuntur.j̃.eo.l.proximos.Et eſt dignitas quæ dicitur Proximatus.j̃.eod.l.ſi quis.Item alij, qui dicuntur Meloproximi.j̃.eo.peculiarij.Sunt & alij multi gradus militantium in ſacris ſcriniis,de quibus.j̃.eod.vnicuique.

De agentibus in rebus.

Agentes in rebus. Ad euidẽtiã præmitte,quòd Agẽtes in rebus,ſunt illi,de quibus fit mẽtio per gloſ.j̃.de curioſis.l.fi.Et ſunt hi,quibus elationũ cura mãdatur.vt ibi.Et erãt plures diuerſi per diuerſos numeros:vt j̃.l.iij.& quilibet numerus habebat præpoſitũ:vt ſ.de off.ma.off.l.j.& dicebãtur Principes:vt j̃.tit.j.ſecundùm gl.hîc. Vel dic melius ſecundũ Bar.quòd Principes agẽtes in rebus,de quibus j̃.tit.ij.ſunt illi,qui palmã laborum emeriti per lapſum xxv.an.per principẽ,poſtea quieti traditi ſunt.j̃.tit.ij.l.j.& iiij.

De præpoſitis agentibus in rebus.

De hoc ſ.titu.proxi.

De principibus agentibus in rebus.

De hoc j̃.titu.ij.

De curioſis & ſtationariis.

Dictum eſt in genere de Agentibus in rebus,& eorum prin cipibus,Nunc de duabus ſpeciebus.Prima de Curioſis,quorũ officiũ erat,nuntiare crimina,& remittere criminoſos.j.eod.l. fi. Secũda de quibuſdam qui præerant quibuſdã euectionibus, vt in tribus ll.ſed tales dicũtur Curioſi,fortè q.a diſceptauerunt de his,quæ non multũ expediunt,& plura ſapere quã oporteat voluerunt.c.j.de remi. lib.vj. vel quia maiores curas exibere volebant,quã res exigeret.iiij.diſtinct. denique. de conſ.diſt.v. quinque.hi & Stationarij dicti, qui fortè ſtabãt certo loco vnde auſcultarent crimina,& criminoſos deferent,qui & Irenarchæ dicti.ff.de cuſto. re.l.diuus.ab iron, quod eſt cauillator, & archos princeps: quaſi princeps cauillationis & delationis. *Curioſi.* *Stationarij.* *Irenarcha.*

De palatinis ſacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Palatini primiſerij, & tres ſcriniorum primiſerij, & tribuni prætoriani militari dignitate funguntur, & nulla poteſt eis iniungi neceſſitas,publica vel priuata.j. l.pe.& dicũtur Palatini, qui aliàs Vicarij:quia quodammodo gerunt vices principis,vt dicit gl.j.l.j.Et conſueuerunt per prouincias tranſmitti: anno tamen lapſo,cingulo,id eſt,dignitate liberantur. j.l.placuit. & idem eſt de palatinis principis,quod de his.j. l. fin. *Palatini.*

De ſtratoribus.

Stratorium,id eſt,ſtabulum.Vnde in Geneſi,Rachel hoc videns poſuit idola patris in ſtratorio cameli, & ſedit ſuper ipſum.Vnde Stratores dicuntur,qui præſunt ſtabulis, ſeu equis ſtantibus in ſtabulis: vt dicit hic gloſ. *Stratores.*

De caſtrenſianis, & miniſterianis.

In libro Irn.eſt,de caſtrenſiariis, & miniſteriariis, qui fortè præerant caſtris principis ordinãdis, vel metãdis:& erant plures,& eligebantur de cõmuni,j.tit. proxi. qui etiam à miniſterio Miniſteriani dicti ſunt: hi tamen Caſtrenſianis, tanquam præpoſitis ſuberant,& ſeruiebant. *Caſtrẽſiani* *Miniſteriani*

De decanis.

Decanus, id eſt, decem virorum ſocietas,ſecundũ Hug. vel qui præeſt decem:vnde Decaniſſa,id eſt,vxor decani.Et quatuor ex decanis, qui primum locum in ordine tenuerunt per biennium,ad primiceriatus officium aſſumuntur: & alij in locum eorum debent ſurrogari elapſo biennio. *Decanus.* *Decaniſſa.*

De menſoribus.

Menſores dicti ſunt, qui menſurabant mœnia iuxta caſtrum, vel ſimilia, vt dicit glo. in rub. ſ. tit. ij. vel columnarum, vel hominum. Vel ſic, Menſores frumentarios: vt ff. de excuſ. tut. l. menſores. & ff. de iur. immun. l. fi. vt illos qui metabantur hoſpitia militum: vt j. de met. l. j.

De priuilegiis eorum, qui in ſacro palatio militant.

Intellige in quocũq; officio: vt infrà l. j. vbi dicitur quòd palatini a cunctis muneribus ſordidis ſunt immunes, ipſi & eorũ filij, & nepotes: vt ibi.

De priuilegiis ſcholarium.

Schola eſt, in quibus tyrones militiam addiſcunt: vel eſt ſocietas militum: vt infrà. l. fi. Et magiſter militum nõ poteſt ſuos ſcholares Senatores verberare, vel degradare: ſed iſtud ſpectat ad officium magiſtri officiorum. infra l. j.

De caſtrenſi omnium palatinorum peculio.

Id eſt de militibus palatij qui principem ſequuntur: vt ſ. tit. ſuperiori, Sed hîc circa peculium. Et tales habentes aliquod priuilegium, quæcunq; quæſiuerunt in officio morantes, ex donis principis, aut eorum induſtria, principe ſciente, retinent tanquam caſtrenſe peculium.

De equeſtri dignitate.

Equites Romani ſunt qui Romã cuſtodiunt: nam & illi habẽtur pro abſentibus Re. cauſa: vt ff. ex quibus. cau. ma. l. milites. & dic quòd erãt aliqui præſidẽtes aliis: nõ enim ſimplex militia eſt dignitas: vt j. tit. ij. l. fin. in princ. Et hi ſecundum gradũ poſt clariſſimatus, id eſt, conſulatus, dignitatem habent: vt hic. *Clariſſimatus*

De perfectiſſimatus dignitate.

Perfectiſſ. Dignitas erat fortè ei qui erat perfectiſſimus miles: ad hoc non aſſumebatur aliquis ſeruilis conditionis, aut fiſco, aut curiæ obnoxius, vel piſtores, vel in aliquo negotio cõſiſtentes: vel qui honorem quaſi venalem pretio redimere cogitabat, ſed ſola probitate, ſic ſ. de epiſ. & cler. l. ſi quenquam.

Qui militare poſſunt, vel non. Et de ſeruis ad militiæ dignitatem aſpirantibus. Et vt nemo duplici militia, vel dignitate & militia ſimul vtatur.

De armata militia loquitur: & de hac prima parte loquitur infra. cod. l. j. ij. iij. & iiij. Et de ſeruis: de hoc infra. eo. l. pe. & vl.

Et vt nemo:de hoc ȷ̃.eod.l.eis.

Negotiatores ne militent.

Qui præſunt ergaſterio,id eſt,negotiationi, militare prohibentur:non nobilitatis defectu,nam & libertus militat.ff.de teſtam.mil.l.duobus. Sed quaſi ex vili officio non debent aſſumi. s̃.de dig.l.neque.& de perfect.dig.l.j. *Ergaſterium*

De re militari.

Miles captus ab hoſtibus,dum eſt ibi,ſtipendiũ vel ſalarium habere non debet.ȷ̃.l.j. Et implentes ſtipẽdia militiæ xx.annis per cohortes,munera ſordida non coguntur ſubire.ȷ̃.l.ij.

De caſtrenſi peculio militum,& præfecti annonæ.

Filius in poteſtate militãs, ob eam cauſam accipiens dono à patre, matre, vel aliis propinquis,vel amicis,& quæ ei militiæ occaſione ſunt quæſita,in caſtrenſi peculio numerãtur. Et not. quòd res empta ex caſtrenſi peculio dicitur eſſe caſtrenſis: vt hîc.De vltima parte rubr.nihil dicitur in tex.vt ſæpe ſuprà. *Caſtrẽſis re*

De erogatione militaris annonæ.

Erogatio dicitur diſtributio,id eſt,quid & vnde habeant milites ſtpiendia.

De excoctione,& tranſlatione militaris annonæ.

Ab excoctione panis militibus præſtandi nulla domus,etiam principis,excuſatur.Et ſi procurator eius, cui panis coquẽdus mandatur,contumaciter facere neglexerit,punitur ipſe,& dominus eius ſi fuerit conſcius.ȷ̃.l.ij.Exactores autẽ,id eſt, diſtributores, qui militibus annonam à prouincialibus exactã ſoluunt,à prouincialibus non petant panis excoctionẽ, niſi fuerit inter eos conſuetudo contraria.ȷ̃.l.j. *Exactores.*

De militari veſte.

Canonem veſtium militarium à Calend.Septẽbris vſque ad Calend. Aprilis Reſpublica ſoluet.ȷ̃.l.j.

De metatis & epidimeticis.

Metati dicũtur milites in terminis caſtrorũ,quæ caſtra vallo vndique circundabãt:vnde in Bibliis,Caſtrametati ſunt filij Iſrael.& ſic ponitur s̃.de epiſcop.& cler.l.omnia.Sed Epidimetici dicuntur,qui ſupra milites ſunt cõſtituti, metiẽtes,ſiue dimetientes militibus hoſpitia:ab epi,quod eſt ſupra,& metis, id eſt,metatis,id eſt,de his qui ſupra milites dimetiũtur,id eſt,di- *Metati.* *Epidime*

uerſa diuerſa aſſignant hoſpitia.

De Salgamo hoſpitibus non præſtando.

Salgamum. *Sagmum.* Comites, tribuni, vel præpoſiti, militum nomine, ſalgami gratia, id eſt, culcitras, lignum, vel oleum a ſuis hoſpitibus non extorqueant. Et dicitur Salgamũ culcitra, in qua milites dormiebant, quod & Sagulum dicebatur: & ex pilis caprinis fiebat. Iuuenalis: Diſcit ab hirſuta iaculum torquere capella.

De commeatu.

Commeatus. Commeatus dicitur alimentum, quod à militibus, vel aliunde tempore expeditionis in caſtris exiſtentibus à finitimis regionibus & locis pro cibando exercitũ adducitur. Et milites à caſtris & ſignis pro commeatu diſcedere non debẽt, niſi vſque ad xxx. vt ſ. de erogat. milit. annon. l. iubemus per hãc. §. vt autem.

De tyronibus.

Tyro. Tyro eſt nouus miles, qui adhuc non eſt ſcriptus inter fortiſsimos milites: vt ff. de teſta. milit. l. ex eo. & tyrones in ſcholis loco ſemper poſteriore ponuntur. infrà l. fi.

De litorum & itinerum cuſtodia.

Satis clarus eſt.

De deſertoribus, & occultatoribus.

Deſertores. *Occultatores.* Deſertores milites dicũtur, qui militiam tempore belli deſerẽtes à ſignis abierint: vt dixi ff. de re militari, pag. 215. Occultatores autẽ dicuntur priuati homines, qui deſertores recipiunt.

De veteranis.

De hoc dixi ſ. Et gaudent priuilegiis hîc deſcriptis.

De filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur.

Officia militaria multa ſunt, & varia, vt ex ſuperioribus ti. patet: horum morientium filij in parentum militiam vocentur, infrà. l. j. & ſ. de tab. l. fi.

De oblatione votorum.

Felix annus votis communibus aperitur, id eſt, ex voluntate donandi Principibus: & hîc dicit, quomodo vna libra auri obrizati, id eſt puri, dari debet: & ſic de melioribus rebus dare debet, qui donat.

De

De numerariis, & actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, ſiue ſcriniariis: & exceptoribus ſedis excelſæ, cæterorúmque Iudicum, tam militarium, quàm ciuilium.

Numerarij, ſeruientes rectoribus in diuerſis obſequiis, tormentis & carceribus puniuntur. j.l.j. & ſunt Numerarij qui hodie Tabellarij appellantur: qui & Actuarij eo q̃ òd acta publica ſcribunt: & Chartularij, à chartis: & Scriniarij, ſiue Exceptores dicuntur. *Numerarij. Actuarij. Chartularij. Scriniarij. Exceptores.*

De curſu publico, & angariis, & perangariis.

Curſus quandoque ponitur pro officio currēdi, quandoque pro loco per quē curritur, ſecundùm Hug. vt j.l.ij. erât enim quidam officiales, qui præerant officio, vt facerēt conduci militibus annonam & arma in plauſtris, quæ ducebantur cum equis, vel in ipſis equis. j. eod. l. curſum. & s̃. de Fabri. l. fi. §. quoties. Angaria autem ſunt obſequia, in operibus perſonarum. Perangaria autem in quibus vtrunque vertitur, ſcilicet opera perſonarum, & rerum impendia: vt dicit gl. in l. neminem. C. de epiſc. & cleri. & gl. in ca. non minus. de immun. eccleſ. & gloſ. in l. j. s̃. quemadmod. ciuil. mun. lib. x. *Curſus. Angaria. Perangaria.*

De tractatoriis & ſtatiuis.

Tractatores erant viri, qui tractabant, & contrectebant animalia publica, & equos ſacro vſui deputatos: vel fortè Tractatoriæ dicũtur literæ datæ pro licentia vehēdi animalia: vt s̃. tit. j. l. curſum. in fi. Vel vt liceret ad tractādum vel apprehendendum criminoſos impetrare: vt s̃. de deſer. l. j. §. j. *Tractatores. Tractatoria.*

De apparitoribus præfectorum prætorio, & priuilegiis eorum.

Apparitores præfectorũ dicebātur, qui & Cornicularij, qui cornua ſonabāt quando milites ibant ad bellum, ſecundùm Hug. de quibus j. l. iij. & s̃. de offic. diuerſ. Iudic. l. ſciant. *Apparitores. Cornicularij.*

De apparitoribus præfecti vrbis.

Quia adminiſtrauerunt multa officia in prouincia, officio finito principis purpuram non adorāt. Item apparitor ſedis vrbanæ de concuſſione piſtorum conuictus punitur.

De apparitoribus magiſtrorum militum, & priuilegiis eorum.

Qui in officiis magiſtrorum equitum & peditum militarũt, quales ſunt numerarij & ſimiles: vt j. eo. l. numerarios. militaris

taris ſunt ordinis, & gaudent priuilegiis hîc inſertis.

De apparitoribus Proconſulis, & legati.

Proconſul, vel Legatus, non debet eſſe curialis vel aſcriptus alicui corpori: & ſi aſcriptus eſt, debet reſtitui ei. Et apparitores legatorum debent eſſe quadraginta.

De apparitoribus comitis Orientis.

In officio comitis Orientis non amplius quàm ſexcẽtos apparitores eſſe oportet.

De cohortalibus, Principibus, cornicula-
riis, ac primipilariis.

Cohortalis. Cohortales dicti ſunt, qui officio curiæ erant coartati & aſtricti. Et Principibus, cor. dic vt ſ. tit. iij. l. numerarios. in fi.

De apparitoribus præfecti annonæ.

Apparitores præfecti annonæ ſunt cõpulſores, qui exactionem canonis annonarij faciunt.

De diuerſis officiis, & apparitoribus Iudi-
cum, & approbatoribus eorum.

Diuerſi officiales, Apparitores, & Limitanei caſtrorum conueniuntur ſub officiorũ magiſtro: nõ tamen per hoc derogatur iuriſdictioni magiſtri militũ Thraciæ, vel Illyrici, qui ex conſuetudine contra eos iuriſdictionem habent, j. l. viros.

De executoribus, & exactoribus.

Ne apparitores, vel palatini executores per prouinciã vagando inferant prouincialibus moleſtiã: ideo periculum geſtorum per eos ſpectat ad illos, quorum ſunt apparitores, vel exactores, j. l. j. *Exactor.* Exactor eſt compulſor: & exactor intra annũ debet oſtendere quod exegerit. j. l. iij.

De lucris aduocatorum, & concuſſione offi-
ciorum, ſiue apparitorum.

De lucris, ſcilicet prauis: vt j. l. j. & ij. De licito dic vt ſ. de ſuffr. l. vna. De concuſſione, id eſt, deprædatione, deuictus pœnam ſubeat legibus competentem. j. l. fi.

De primipilo.

Primipilarij, dicuntur primi adminiſtratores: & ſic accipitur ſ. de cohort. l. ſolita. & l. ordinariorum. & de epiſc. & cler. l officiales. Aliâs pro his, qui primũ pilum, id eſt, telum vel haſtam ferunt: & ſecundùm Hug. poteſt accipi vtroque modo.

Publicæ lætitiæ, vel Conſulum nuntiatores,
vel inſinuatores conſtitutionum, & aliarum

ſacr

ſacrarum vel indicialium literarum, ex deſcriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

Lætitiæ, ſcilicet nuntiatores. & dic, quòd quando principi aliquod felix nuntiabant factum, vt quia conſul eligebatur, Princeps etiam mittebat eis aliquam conſtitutionem, & nũtius dabat, & ſcribebat ſe dediſſe: Immodicum, id eſt, magnum: parũ tamen licet accipere ab his, quibus talem licentiam portant, ſecundùm glo. hîc.

FINIS.

CONSVETVDINES FEVDORVM.

QVIA de feudis tractaturi ſumus, videndum primò, an hic liber ſit approbatus: & procedit hæc quæſtio in conſtitutionibus non editis ab Imperatore. Et quòd ſic, patet: quia illæ conſtitutiones allegantur per glo. vtriuſq; iuris, leguntur in ſcholis publicis, & continent in ſe rationem: & lex eſt, quicquid in ratione conſiſtit. j. de conſuetu. ponit Io. And. in c. ij. eod. tit. faciunt no. per Bart. in .l. j. ff. ſi cert. pet.

COLLATIO DECIMA.

De his qui feudum dare poſſunt, & qui non: & qualiter acquiratur, & retineatur.

EST autem Feudum beneficium ſecularium, not. in c. in præſentia. de prob. feudum autem dare poſſunt archiepiſcopus, epiſcopus, abbas, abbatiſſa, præpoſitus, ſi antiquitus conſuetudo eorũ feudum dare fuerit. Marchio, Comes ſimiliter feudũ dare poſſunt, qui propriè regni, vel regũ capitanei dicũtur. Sunt & alij qui ab iſtis feudum accipiũt, qui propriè regis, vel regni Valuaſores dicuntur: ſed hodie Capitanei dicuntur, ſeu appellantur, qui & ipſi feuda dare poſſunt. Ipſi vero qui ab eis accipiunt feudum, minores valuaſores dicuntur. Et quidem antiquiſſimo tempore, domini quando voluerunt, potuerant rem in feudum à ſe datam auferre: poſtea verò conuentum eſt, vt poſt annum tantum firmitatem haberent: deinde ſtatutum eſt, vt

Feudũ qui

Valuaſores

Capitanei.

eſt, vt vſque ad vitam fidelis perduceretur: poſtea tamen ſic progreſſum eſt vt ad alios deueniret: in quos ſcilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare.

De feudo guardiæ & caſtaldiæ.

Caſtaldus. Guardianus. Oeconomus, Villicus.

Caſtaldus, ſiue actor dicitur cui res domini committitur gubernanda. C. de ſacroſan.eccl.l. iubemus. circa princ. qui & Guardianus dicitur, id eſt, cuſtos. vt aliàs dicitur Oeconomus, cui gubernanda res eccleſiaſtica mandatur. Villicus autem dicitur qui fructibus percipiendis præponitur: vt ff.de Inſtit. l. ſed cum villico. Et licet aliàs feudũ hodie ſit perpetuũ: in hoc tamẽ feudo ſiue caſtaldia, quod datur pro mercede alicuius rei, poſt annum poteſt auferri, etiam pretio pro eo dato non reſtituto, niſi ad certum tempus datum ſit, vt infrà.

Qui ſucceſſores feudum dare teneantur.

Si perſona eccleſiaſtica facit inueſtituram de feudo quod ab alio detinet, antèquam ſibi approprietur, nõ tenetur ſucceſſor eius: etſi purè aliquem inueſtierit, exinanitur feudum. ſi autem ſub conditione fecit inueſtituram, & econuerſo prædecedente vaſallo, inueſtituram recuſare non valet. Secus eſt in perſona priuati, quia tunc vtriuſq; ſucceſſor obligatur. infrà, ſi de feud. controuer.fu.c.moribus.

Si de inueſtitura feudi controuerſia fuerit.

Quidam habẽt hoc gloſatum: Vacat hoc ca. propter inferius c.de contro.feu.apud pares cur.ter.c.ſi inter dominum. Nouæ inueſtituræ intereſſe debent pares, ſi tamen dominus pares habeat: ſi autem non habet, tunc ſufficient extranei. infrà, qui teſt. ſint nec.ad proban.no.inueſti.

Quibus modis feudum amittatur.

Cucurbitare.

Si dominus prælium campeſtre habuerit, & vaſallus eũ morantem in ipſo prælio dimiſit non mortuum, nec ad mortẽ vulneratum, feudum amittere debet. Itẽ ſi vaſallus cucurbitauerit dominum, id eſt, cum vxore eius concubuit, vel cõcumbere ſe exercuerit, aut cũ ea turpiter luſerit: vel ſi cum filia aut nepte ex filio, aut cũ ſorore domini concubuerit, iure feudũ amittere cenſetur. Similiter ſi dominũ aſſalierit, vel caſtrũ domini, ſciẽs dominum vel dominã ibi eſſe, vel cum inimicis domini amicitias copulauerit, vel aliàs contra dominum ſe habuerit, amiſſione feudi mulctabitur, & feudum ad dominum reuertitur.

Epiſcopum, vel abbatem, vel abbatiſſam, vel dominum plebis feudum dare non poſſe.

Clerici

Clerici res ipſius eccleſiæ in feudum dare non poſſunt de nouo ſed alias quas datas inueneruut tempore ſui ingreſſus nõ prohibentur & hoc eſt quod hîc dicitur. quæ videlicet ei ſubiectæ ſunt,&c.

De natura feudi.

Natura feudi hæc eſt, vt ſi quis princeps inueſtierit capitaneos ſuos de aliquo feudo,non poteſt eos deueſtire ſine culpa. ſimile infrà de feu.ſine cul.non am. c.j.& tit. quo tempore mil. inueſt.pet.deb.c.iij.

De ſucceſſione feudi.

Si quis deceſſerit filiis & filiabus ſuperſtitibus,ſuccedunt tãtum filij æqualiter, vel nepotes ex filio loco ſui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.

Qui ſucceſſores teneantur.

Si quis inueſtitus fuerit de aliquo feudo poſt mortem eius, vel ſi quis fuerit inueſtitus ſub cõditione aliqua, vel tẽpore de quo nullus erat inueſtitus: ſiue præmoriatur tenens feudũ ſiue inueſtitor, ſiue inueſtitus:inueſtitor & inueſtitoris hæredes teneãtur inueſtito, vel hæredi eius veniẽte tẽpore vel cõditione.

De contentione inter dominum & fidelem de inueſtitura feudi.

Si contentio fuerit intet dominum & fidelem de inueſtitura feudi, per pares curiæ dirimatur. iſtud plenius not.infrà. quid ſit inueſtit.c.j.§.j.& infrà.ſi de inue. inter do.& vaſ.

De pignori dato feudo quid iuris ſit.

Si quis voluerit dicere, de pignore ſibi dato ſe inueſtitum eſſe, non credatur ſuo iuramento:ſed teſtibus idoneis partibus domus.

De contentione inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti.

Si contentio fuerit inter me & dominum de portione,id eſt, dimidietate feudi fratris meidefuncti,dicendo paternũ eſſe:ille verò minimè ſiue poſſideo per me , ſiue per aliũ,dabitur mihi iuſiurandum, ſcilicet patrem meum iure inueſtitum fuiſſe,&c.

De alienatione feudi.

Si clientulus voluerit partẽ ſui feudi alienare,id eſt, mediũ ſine domini voluntate, poterit hoc facere:ſed totũ alienare nõ poteſt: aliàs feudum amittet, & non valebit quod factum eſt.

De feudo marchiæ,vel comitatus, vel ducatus.

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate,

gnitate, ſi quis inueſtitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantùm debet habere: hæres enim non ſuccedit vllo modo, niſi ab Imperatore per inueſtituram acquiſierit.

An maritus ſuccedat vxori in beneficio.

Si fœmina habens beneficium & maritum, moriatur, nullo modo ſuccedit in beneficio maritus, niſi ſpecialiter inueſtitus fuerit: & ſi ipſa fœmina filios dimiſerit, licet de iure in beneficium matris ſuccedere non deberent, quando non fuit dictum, vel inueſtiti fuerint: quia ſecundùm vſum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum: ſed ſecundùm æquitatem dicamus filios debere ſuccedere.

De feudis datis minoribus valuaſoribus, quid iuris ſit.

Si minores valuaſores beneficium tollere voluerint minimis valuaſoribus, & c. iſtud totum correctũ eſt s̃. de natura feu. in fi.

Quibus modis feudum amittatur.

De hoc dixi s̃. in tit. ſimili.

Apud quem vel quos, controuerſia feudi diffiniatur.

Dixi s̃. de inueſti. feu.

Conſtitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, quas ante ianuam beati Petri in ciuitate Romana condidit, obſeruandas.

Loquitur de feudis militum.

De beneficio fratris, & qualiter frater in beneficio fratris ſuccedit.

Frater non ſuccedat fratri in beneficio, ſed dominus habeat, niſi per inueſtituram à domino ordinatum fuerit: vel vbi beneficium de communibus bonis fuerit emptum: vel vtriuſq; nomine, domino ſciente, ſi inſimul ſteterint: vel in hoſtem regis acquiſierint.

De feudo ſine culpa non amittendo.

Satis clarus eſt: de hoc dixi s̃. de natu. feu.

Quo tempore miles inueſtituram petere debeat.

Nemo miles vltra annum & menſem vadat, vt inueſtituram beneficij ſui à filio vel ſucceſſore domini ſui petat: niſi iuſta cauſa interueniente, quare non petierit.

De coutentione inter dominum & vaſallum de inueſtitura feudi.

De hoc s̃. ſi de inueſtitu. inter dominũ & vaſal. controue. fu.

Quemadmodum feudum ad filiam pertineat.

Filia non habet beneficium patris, niſi à domino redemerit.

Quibus modis feudum conſtitui poteſt.

Feudum ſine inueſtitura nullo modo poteſt conſtitui: etiam ſi domino iubente quis alicuius rei nomine feudi poſſeſſionem nanciſcitur, & teneat.

Si de inueſtitura inter dominum & vaſallum lis oriatur.

De hoc §. hîc tamen traditur forma noua.

De feudo dato in vicem legis commiſſoriæ reprobando.

Feudum non prætextu pecuniæ, ſed amore & honore domini acquirendum eſt: & ideo non poteſt feudũ acquiri ſecundùm pactum legis commiſſoriæ occaſione pignoris.

De vſu Mediolanenſium ſecundùm quoſdam.

Non vtitur hoc vſu.

LIBER II.

De feudi cognitione.

Conſuetudo in feudis vincit leges. Et feudum non poteſt conſtitui, niſi in rebus ſoli, aut ſolo cohærentibus. *Conſuetudo feudi.*

Quid ſit inueſtitura feudi.

Inueſtitura propriè dicitur poſſeſſio: abuſiuè autẽ modò dicitur inueſtitura, quando haſta vel aliud quodlibet corporeum porrigatur à domino, ſe inueſtiturã facere dicẽti. & debet fieri, ſaltem ab eo qui habet vaſallos, corã duobus ex illis ſoléniter. *Inueſtitura.*

Per quos fiat inueſtitura, & per quos recipiatur.

Inueſtitura fit de veteri beneficio: & poteſt etiam à minore fieri. Noui autem inueſtitura feudi, non ab alio rectè fit, niſi ab eo qui legitimè ſuorum bonorum adminiſtrationem habet. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, niſi in caſibus.

Quid præcedere debeat, an inueſtitura, vel fidelitas.

Inueſtitura debet præcedere fidelitatem, id eſt, iuſiurãdum quod à vaſallo præſtari debet domino: de quo infrà.

Qualiter iurare debeat vaſallus domino fidelitatem.

Hic ponitur forma, quæ & xxij. q. v. de forma habetur.

De for

De forma fidelitatis.

Ecce alia forma.

De noua forma fidelitatis.

Iſtud capitulum in paucis conſuetudinibus inuenitur: quia nouiter eſt inuentum, vt in principio ipſius.

De inueſtitura de re aliena facta.

Qui alienæ rei ſciens inueſtituram accipit, niſi pacto ſpeciali ſibi proſpexerit, de euictione agere non poterit. Ignorans verò rectè aget, vt aliquid eiuſdem bonitatis ſeu quantitatis ei præſtetur.

Qualiter olim poterat feudum alienari.

Olim vaſallus domino inſcio, vel inuito, feudi partem vendere poterat, retenta videlicet alia parte: hîc autem ponitur optima conſuetudo noua.

Quis dicatur marchio, comes, capitaneus vel valuaſor.

Dux. Qui à principe de ducatu aliquo inueſtitus eſt, Dux vocatur: *Marchio.* qui verò de marchia, Marchio. Dicitur autem Marchia, quia marchia vt plurimũ iuxta mare ſit ſita, à mari & archia, id eſt, principatus maris. Qui verò de aliquo comitatu fuerit inue- *Comes.* ſtitus, Comes appellatur. Qui à principe, vel aliqua poteſtate *Capitaneus.* de plebe aliqua, vel plebis parte eſt inueſtitus. Capitaneus ap- *Valuaſores.* pellatur, qui propriè Valuaſores maiores olim vocabãtur: qui verò à capitaneis antiquitus beneficiũ tenent, Valuaſores minores dicũtur. Qui autẽ à valuaſoribus feudum quod à capita- *Valuaſini.* nei habebatur, ſimiliter acceperint. Valuaſini, id eſt, Minimi *Soldata.* valuaſores appellantur. Soldata autem eſt præſtatio quædam annua, & gratuita, quæ à neutra tranſit in hæredem.

De ſucceſſione fratrum, vel de gradibus ſuccedentium in feudum.

Ad lineas ex tranſuerſo non porrigitur niſi antiquum feudum, & deſcendentibus deficientibus: vt hîc, & ſupra de ſucceſ. feu. & ſ. de nat. feu.

De fratribus de nouo beneficio inueſtitis.

Portio fraterni feudi, etiam ſimul inueſtiti, altero defuncto non pertinet ad fratrem, etiam ſimul inueſtitum, niſi facta fuerit eo pacto inueſtitura.

De inueſtitura, quam Titius accepit à Sempronio.

Hic eſt parua dubitatio.

De va

De vaſallo decrepitæ ætatis, qui feudum refutauit, vt filij inueſtirentur.

Feudum quamuis refutatum ſit, nihilominus eſt paternum. niſi ad hoc refutaretur, quaſi de nouo ipſos bene inueſtiret: intellige tamen conſentientibus his ad quos per ſucceſſionem eſt peruenturum. infrà. de eo qui fin. fec. agn.

De inueſtitura in maritum facta.

Cùm vterque domini feudatarius vaſallum ſe aſſerit, licet vnus de nouo, alius de veteri contendat: non ipſe dominus iudex eſt, ſed ordinarius, vel arbiter litigium terminabit.

De controuerſia feudi apud pares terminanda.

De hoc dixi ſ. ſi de contro. feu.

De eo qui ſibi, vel hæredibus ſuis maſculis, vel fœminis, inueſtituram accepit.

Nota in hoc titulo potiſſimè, quantum ſit potior maſculorum, quàm fœminarum conditio. Nam maſculus excludit germanam ſuam.

De duobus fratribus à capitaneo inueſtitis.

Vnuſquiſque ſibi ſuíſque hæredibus videtur proſpexiſſe: ſic ff. de prob. ſi pactum.

An remoueri debeant teſtes qui pares eſſe deſierint.

Dic, quòd ſufficit tempore inueſtituræ pares fuiſſe, etiam ſi poſtea pares eſſe deſinant.

De controuerſia inter epiſcopum & vaſallum.

Quicquid inter hos ſiue de inueſtitura, ſiue de fidelitate, ſiue de principali cauſa agendum eſt, per ſuam curiam eſt expediendum.

De vaſallo milite qui arma bellica depoſuit.

Qui deſiit eſſe miles ſeculi, & factus eſt miles Chriſti, beneficium amittit, cùm non poſſit facere officium, ergo nec beneficium ad eum pertinebit.

De milite vaſallo qui contumax eſt.

Si miles ad tertiam vocationem domini non venerit, hoc ipſo feudum amittit.

In quibus cauſis amittatur feudum.

De hoc ſuprà in ſimili titulo dixi.

Quæ fuit prima cauſa beneficij amittendi.

Hac rubrica rarò vtimur, quia ſub ſuperiori continetur.

Si de feudo vaſallus ab aliquo interpellatus fuerit,& dominus eum defendere noluerit.

Si vaſallus,cùm de feudo interpellabatur, autorem ſuum, id eſt,dominũ,vt eum defenderet,vocauit,& hoc probare poſſit: ſi in eo iudicio vaſallus fuerit victus,dominus ſibi imputet.

Si de feudo contentio ſit inter dominum & cognatos vaſalli.

Multa ſpecialia continet hic tit.

De pace tenenda,& eius violatoribus.

Qui pacem iuratam frangit,& quinque ſolidos furatur,ſuſpenditur.

Hìc finitur Lex:Deinde conſuetudines regni incipiunt.

Multa capitula continet.

De filiis natis ex matrimonio ad morganicam contracto.

Morganica. Morganica dicitur donatio facta vxori in recompenſam virginitatis prima nocte amiſſæ.

De feudo fœminæ.

Fœmineum feudum ſine pacto ſpeciali deficientibus filiis maſculis ad filias pertinebit.

Si vaſallus feudo priuetur,cui deferatur.

Dic vt in titu.

Qui teſtes neceſſarij ſunt ad nouam inſtitutionem probandam.

Semper partes curiæ ſunt neceſſarij ad probandum inſtitutionem feudi.

De conſuetudine feudi.

Dic vt in eo.

De lege Conradi.

Lex Cõradi. Hæc lex continet, quòd ſi inter capitaneos controuerſia fuerit,coram rege finiri debere.

De clerico qui inueſtituram facit.

Clericus faciens inueſtituram de ſuis bonis, eius ſucceſſor omnino cogitur eam adimplere.

An mutus,vel aliter imperfectus, feudum teneat.

Dic, quòd tales non poſſunt retinere, quia ipſum deſeruire non poſſunt:ſicut dicimus in clerico,& fœmina,& ſimilibus.

An illes

An ille, qui interfecit fratrem domini ſui, feudum amittit.

Dic quòd non.

De vaſallo, qui contra conſtitutionem Lotharij regis beneficium alienauit.

Si totum alienauit, perdit totum: ſi partem, perdet eam, & ad dominum reuertatur.

De alienatione paterni feudi.

Alienatio paterni feudi non valet ſine domini voluntate.

De capitulis Conradi.

Hæc ſunt capitula quæ ſequuntur.

De controuerſia inter maſculum & fœminam de beneficio.

Creditur maſculo cum ſuo iuramento dicente feudum eſſe maſculinum.

De controuerſia inter dominum & emptorem feudi.

Dic vt in eod.

De controuerſia inter vaſallum, & alium de beneficio.

Dic vt in eod.

Quid iuris ſit ſi vaſallus poſt alienationem feudum recuperet.

Hîc traditur hoc ius.

An agnatus, vel filius defuncti poſſit retinere feudum, repudiata hæreditate.

Si paternum fuerit, poterit: aliàs non.

An apud iudicem, vel curiam domini, quæſtio feudi debeat terminari.

De hoc ꝫ.

Qualiter dominus proprietate feudi priuetur.

Si dominus apertam feloniam contra vaſallum fecerit, dominus proprietate feudi priuatur: ſicut vaſallus feudum amitteret hoc caſu.

De feudo non habente propriam feudi naturam.

Dic vt in eod.

De eo, qui finem fecit agnato de feudo paterno.

Finem facere, eſt refutare feudum. *Finem facere.*

De natura ſucceſſionis feudi.

De hoc ꝟ.

De prohibita feudi alienatione per Lotharium.

De hoc ꝟ.

De capitaneo qui curiam vendidit, an intelligatur beneficium vendidiſſe.

Dic quòd ſic.

De pace tenenda inter ſubditos, & iuramento firmanda, & iudicanda: & pœna iudicibus appoſita, qui eam iudicare, & iuſtitiam facere neglexerint.

Dic vt in eod.

De allodiis.

Allodium. Allodium dicitur, quod eſt propriũ, non tamen excludit ſuperioritatem principis. Et eſt res libera, de qua tamen præſtatur tributum.

De prohibita feudi alienatione per Fridericum.

Dic vt ꝟ. ſæpe diximus.

Quæ ſint regaliæ.

Regalia. Regaliæ ſunt ius exigendi angarias, & perangarias, quas hæc conſtitutio exprimit quales ſint.

Quod teſtes ſint neceſſarij ad probandum feudi ingratitudinem.

Dic quòd quinque.

De notis feudorum.

Licet quidam habeant, De votis feudorum: tamen potius puto fore notas ſiue notulas ſuper feudis factas.

FINIS.

EXTRAVAGANTES:

SIVE,

COLLATIO XI.

Quomodo in læſæ maieſtatis crimine procedatur.

HAnc conſtitutionem do. Bar. ſolenniter commentauit.

Qui ſint rebelles.

Hoc titulo ſatis exprimitur.

Finis omnium titulorum legalium.

DECRETALIUM TITULI.

OPERAE pretium eſt poſt titulorum legalium pro noſtra virili factam interpretationē, aliqualem ſaltē perfunctoriam iuris canonici, diuinarum puta decretalium Gregorianæ compilationis, rubricarumq; earundem facere expoſitionē: ſaltē illarum quas præcedens noſtra minus contingit explanatio. Pro cuius quidem vberiori euidentia ſciendum, differre inter ſe Conſtitutionem, Decretum, & decretalem Epiſtolam. Nam Conſtitutio eccleſiaſtica variis nominibus nuncupatur: quandoq; enim appellatur Canon, quandoq; Decretum, quādoq; Decretalis Epiſtola, quādoq; Dogma, quandoq; Sanctio, quandoq; Mandatum, quādoq; Interdictum. De quibus gloſ. iij. diſt. ſumma. Decretalis autem epiſtola propriè eſt conſtitutio, quam papa edidit cum conſilio cardinaliū, vel ſine, ad alicuius cōſultationē. Decretum verò quādo ad nullius cōſultationem. Conſtitutio autem quandoq; ponitur ſpecificè, & eſt propriè quod princeps ſtatuit: vt in c. conſtitutio. diſt. ij. Procemiū huius libri primò pręmittit ſalutationē cum nomine ſcribētis: ibi, Gregorius, &c. & quibus ſcribit: ibi. Dilectis, &c. & benedictionem: ibi, Salutem, &c. Secundò ponit exordiū: ibi, Rex pacificus: in quo concludit finale intentū iuris generalis ponens finem viatoris, id eſt, hominis ad quem à Deo diſpoſitus eſt, allegans cauſam deuiationis ab hoc fine: ibi, Sed effrænata, &c. Concludens, legem neceſſariā vt ad debitū finem viator deducatur. Et oſtendit tres virtutes, & proprietates legis: ibi, ideoq; lex proditur, &c. Secunda pars ponit euentū circa cōſtitutiones Eccleſiaſticas correctioni ſubmittēdas: & ponit materiā, & cauſam impulſiuā huius compilationis, cū cauſa adiutiua, ſiue auxiliatrice: ibi, Per dilectū. Addēs formalē cuſam: ibi, Reſecatis, &c.

Decretalis epiſtola. *Decretum.* *Conſtitutio.*

De ſumma trinitate & fide catholica.

Gloſ. continuat & declarat. dixi C. eod. tit. pap. 226.

De coſtitutionibus.

Dixi ſ. in princ. huius. & ff. de conſti. princ. pag. 9.

De reſcriptis.

Reſcriptum eſt illud, quod ab Apoſtolico, vel à principe reſcrib *Reſcript.*

ſcribitur ad conſultationem, relationem, ſeu immitationem alternis, vel alicui indulgendo, ſecundùm Hoſti. in ſumm. eod. tit. dixi aliquid ff. de diuerſ. & temp. præſcrip. pag. 171. & C. ſi contra ius veluti. pub. pag. 237.

Conſuetudo.

De conſuetudine.

Conſuetudo ſecũdùm Iſido. eſt quoddam ius moribus vtẽtium approbatũ, quod pro lege ſuſcipitur cũ deficit lex. j. diſt. cõſuetudo, dixi ff. de leg. pag. 9. & C. quæ ſit long. con. pag. 315.

Poſtulatio.

De poſtulatione prælatorum.

Poſtulatio eſt petitio gratiæ à ſuperiore facta: ita dicit glo. in c. vno. eo. tit. lib. vj. Vel eſt quædã gratiæ petitio à ſuperiore facta de promouendo aliquem ad prælationem, ad quam de iure communi propter defectum aliquem, vel impedimentum eligi ſeu promoueri non poterat. Ex quo infertur differentia inter electionem, & poſtulationem: quia poſtulatio innititur gratiæ. §. pen. j. eod. Electio verò innititur iuri: de hoc etiam tit. ſequ.

De electione & electi poteſtate.

Electio eſt alterius perſonæ ad prælationem, vel fraternam ſocietatem canonicè facta vocatio: & licet olim iura promiſcuè his vocabulis vterẽtur, vt in §. his omnibus. lxj. diſt. & lxiij. diſt. literas. Hodie tamen eſt maxima differentia inter poſtulationem, & electionem, vt dixi ſ. lib. prox. Vnde ille qui de iure poteſt eligi, non debet poſtulari: de quo in c. vno. de poſtul. lib. vj. in glo. iij. & per Innoc. in c. j. ſ. tit. prox. Et quia in tractatu electionis poteſt dubitari de poteſtate electi: ideo ne exigeretur, rubrica ſpecialis hîc annectitur.

De tranſlatione epiſcopi, vel electi.

Qui alligati aliis eccleſiis poſtulandi ſunt ſ. de poſtul. prælat. c. bonæ. & c. ſi. Et oportet tales offerri ad eccleſias, ad quas poſtulantur: ideo de hoc dicit. eſt autem Tranſlatio, quædam mutatio ſedium, vel eccleſiarum, autoritate ſuperiori facta. De hoc viij. q. j. per totum. & xxj. q. ij. per totum.

Tranſlatio.

De autoritate & vſu pallij.

Aſſumpti ad eccleſias per modos ſ. tribus proximis titulis poſitos, licitè poſſunt vti pallio, ſi hoc habeat dignitas, ad quam quis aſſumitur. eſt autem Paillium inſigne ornamentum archiepiſcopi, de corpore beati Petri aſſumptũ. de hoc. c. diſtin. per totum. & xxv. q. ij. in galliarum. Et quod dixi de epiſcopo, intellige quòd, ex priuilegio ſpeciali ei poſſit competere palliũ: vt patet in c. cùm in iuuentute. j. de præſumpt. Regulariter au-

Pallium.

tem archiepiſcopis & ſuperioribus:puta primatibus, & patriarchis competit.xx.diſt.cleros.

De renuntiatione.

Renuntiatio eſt reſignatio iuris ſibi competētis ex poſtulatione,electione,vel tranſlatione:de hoc vij.q.j.& ij.& repetitur in Sexto,& Clementinis.

De ſupplenda negligentia prælatorum.

Quia ſæpe in prælaturis,de quibus ſ.res perfunctoriè aguntur,xl.diſt.ante omnia,& quod negligitur ſupplendū eſt, quod omittitur reſtaurandum:ideo, &c.ſecundùm Goff.De materia lxxxiiij.diſt.& lxxxvj.& ij.q.vij. negligere.ix.q.iij. cùm ſcimus. & repetitur in Sexto,& Clement.

De temporibus ordinationum,& qualitate ordinandorum.

Quia ordinationes clericorū certis temporibus, & cū ſcrutinio fieri debent:ideo de hoc.De prima parte rubricæ lxxv.& lxxvij.diſt.per totum. De ſecūda xxv.diſt. vſque ad lxxxj.& ab lxxxj.vſque ad xcj.& repetitur in Sexto.

De ſcrutinio in ordine faciendo.

Quia ordinandi examinādi ſunt:ideo,&c.Et eſt duplex ſcrutinium. Vnum habent ante ordinationem,cuius forma habetur xxiij.diſt.quando epiſcopus. Secundùm quando fit poſt determinationem: de hoc hîc,& xxiij.diſt.epiſcopus.& ca.ſeq.xxiiij. diſt.per totum li.quæ in aliquo. *Scrutinium duplex*

De ordinatis ab epiſcopo,qui epiſcopatui renuntiauit,vel excommunicato.

De prima parte non habetur in Decret. ſed inducitur.j.q.j. ventū.& quæſt.vij.Daibertum.De ſecunda ix.q.j.per totum.de ſchiſm.c.j.& ij.& j̄.cap.ij. Quid autem de ipſis excōmunicatis ordinatis,habetur de ſenten.excom.cum illorum.Et de ordinatis à ſimoniaco,de ſimon.per tuas. & aliàs criminoſo. ix.q.j. in ſumma.

De ætate,& qualitate,& ordine præficiendorum.

Aliqui habent in rubrica, De ætate & qualitate ordinandorum:ſecundùm Ioan. And.ſed ſecundùm eum, illud Ordinandorum,non debet eſſe:quia dictum eſt ſ.in in tit.de tēpor.ord. Nā hîc ſolùm tractat de ordinandis ratione dignitatis tantùm: & non aliter.De materia rubricæ quoad primā partē lxxv.diſt. etiam lxxviij.diſt.per totum.De ſecūda xxxviij.diſt.per totum. De parte tertia lx.diſt.per totū,repetitur in Sext.& Clement.

De ſacra vnctione.

Vnctio. Ex ordinandis & præficiendis aliqui inunguntur, de quibus hîc. de hac materia xcv. diſtin. per totum. de conſt. diſtinct. v. in prin. De vnctione chriſmatis vide de conſuet. quanto. De epiſcopali. de offi. ordi. quòd ſedem. De conſecratione eccleſiæ vel altaris. c. cùm ſis. De extrema vnctione. de verb. ſigni. quæſiuit. & in Clemen. j. de pri. De vnctione Imperatoris, de iureiur. in Clemen. Romani.

De ſacramentis non iterandis.

Sacramenta quæ nō reiterantur. Quia quædam ſunt ſacramenta quæ nō iterantur, vt eſt baptiſmus, confirmatio, & ſi. ne per iterationem fiat iniuria ſacramēto prius collato: & qualiter dicatur ſacramēto fieri iniuria, vide gloſ. de apo. c. ij. de con. diſt. j. oſtenditur. de materia lxviij. diſt. quod ergo. cum ſeq j. q. vij. ſaluberrimum. in fi. de con. diſt. iiij. qui bis. &c. ſe. Et ſolet hîc tractari per Doct. quid ſit ſacramentum, & vnde dicatur: quæ, & quot ſint: quæ ſint reiterabilia & quæ non: quæ voluntaria, & quæ neceſſaria: & quomodo inuicem ſe excedant: ad quid fuerint inſtituta: & de ipſorum proprietatibus, vide per totum hîc ſuper rubro.

De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.

Illegitimi. Ordinandi variis ex cauſis impediūtur: inter quas eſt vitium originis, de quo hîc. Et licet intituletur de filiis presbyterorū, tamen dicitur in nigro, de omnibus illegitimis, ſine diſpenſatione non ordinandis ad ordines ſacros, & ad alios: vt in c. literas. j. eod. & in c. nimis. De materia lvj. diſt. per totum. & repetitur in Sexto.

De ſeruis non ordinandis, & eorum manumiſſione.

Serui. De impedimento conditionis perſonæ, puta ſeruilis loquitur: quæ ante plenam manumiſſionem ordinari non debent: vt j. c. j. de materia. lx. diſt. per totum: ad hoc xij. q. ij. liberti. vſque ad cap. aurum.

De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.

Ratiocinia. Ratiocinia ſecundùm Goff. ſunt rationes, & rationum redditiones, quibus eſt quis obligatus ex adminiſtratione Reip. talis ordinari non debet, niſi depoſito onere, & reddita ratione. De hoc lvj. diſt. per totum.

De corpore vitiatis.

De impedimento corporis, & defectu membrorū loquitur, de

de hoc lv.diſt.per totum.

De bigamis non ordinandis.

Inter cæteras irregularitates bigamia non modica reputatur. Et eſt bigamus ſtrictè & verè, qui duas vxores habuit: à bis, & gamos, quod eſt mulier. Largè autẽ vel fictè, ſeu interpretatiuè etiam is bigamus dicitur, qui cũ vna corrupta contraxit. Et ratio quare bigamus nõ ordinatur, eſt quadruplex: vide hîc per Doct. ſuper rubr. De materia habetur xxvj. diſtin. & xxiiij. diſt. §. quid ergo. vſque ad fin. & lxxxij. diſt. quiſquis. & xxviij. q. vlti. per totum. & repetitur in Sexto. *Bigamus.*

De clericis peregrinis.

Quia inter eos, qui ab ordinibus prohibentur, arctantur & peregrini, de quibus hîc: & qui dicantur Peregrini, & quare nõ admittantur indiſtinctè, & quæ ſit differentia inter hunc titu. & titu. de peregrinantibus. ponit Hoſtien. ſum. eo. titu. de materia habetur lxxj. ij & iij. diſt. per totum. & xcviij. diſt. per totum. & ix. q. ij. de cle. non reſi. fraternitati. *Peregrini.*

De officio Archidiaconi.

De dignitatum officiis poſt tractatum ordinandorum dicere incipit, inter quas Archidiaconus maior eſt; quia primus poſt epiſcopum, & oculus epiſcopi: ideo de hoc. Et quæ pertineant ad officium Archidiaconi, ponitur in nigro: & dicitur Archidiaconus, quaſi princeps, vel primus diaconorum. de materia ponitur xxv. diſt. perlectis lxxxiiij. diſt. honoratus. xciiij. diſt. c. ſi verò. *Archidiaconus.*

De officio Archipresbyteri.

Poſt Archidiaconum Archipresbyter facit gradũ. & eſt proximior, & ſub archidiacono: ideo de hoc. Et dicitur archipreſbyter, quia ſupra principales presbyteros: eius enim officium principaliter eſt, habere curã ſuper presbyteros: & ad officium eius ſpectat, principaliter miſſam dicere loco epiſcopi. j. eo. l. j. de materia xxv. diſt. perlectis. *Archipresbyter.*

De officio Primicerij.

De hoc dixi C. eod. lib. xij.

De officio Sacriſtæ.

Sacriſta, id eſt, theſaurarius, ad cuius curam ſpectat cuſtodia vaſorum eccleſiæ, & veſtimentorum, & theſauri: & quæ ad luminaria lampadum ſpectãt, ſiue in cera, ſiue in oleo. Et dicitur Sacriſta, quaſi ſacris rebus præfectus, vel aſſiſtens: de materia xxv. diſt. perlectis in fi. *Sacriſta.*

De officio Cuſtodis.

Cuſtos eſt quaſi miniſter ſacriſtæ:& omnes hi ſunt ſub archidiacono,debet enim cuſtodire quæcunq; ſibi cuſtodienda committuntur:& ſignificabit horas cum tintinnabulis iubente archidiacono: & pallia,& linteamina altaris,& cuncta vtẽſilia dabuntur ei:& habebit ſolicitudinem in accẽdendo lampades, & lucernas,& extinguendo,ne ſupra modum luceant:de materia xxv.diſt.perlectis.

De officio Vicarij.

Vicarius. Supradicti ſeruiunt eccleſiæ nomine proprio:nũc de his qui nomine alieno:& tractatur cõmuniter in iſto titulo, de Vicario,qui deſeruit in diuinis:excepto cap.penul.vbi tractatur de Vicario iuriſdictionis : & de hoc ſecundo ponitur in Sexto:de primo in Clemen.& de materia xvj.q.vij.noua.xciij.diſt.ca.fi. xciiij.diſt.c.j.

De officio,& poteſtate Iudicis delegati.

Delegatus eſt ſecundùm Spe.eodem titulo,in principio,qui ex commiſſione alterius alicuius cauſæ iudicialem cognitionem conſequitur:de hoc dixi ff.de offic.eius cui manda. eſt iuriſdict.pag.15.& dicit Ioan.And.quòd officiũ reſpicit id, quod delegatur:poteſtas concernit id,quod poteſt per delegationem delegatus exercere : licet aliâs iſta duo ſæpe ponãtur æquiuocè,vt notat gloſſa ſuper rub.ff.de iuriſdict.om.Iudic.repetitur in Sexto.

De officio Legati.

Legati. Legatorum officiũ ſimile eſt Delegati, cùm vterq; gerat vices ſuperioris. Et quidam ſunt Legati nuntij,& nõ Iudices : vt iſti,quos ſæpe Papa mittit pro aliqua ambaſiata, vel ad aliquod nudũ miniſterium exercendum : de his j.diſtinct.ius gentium. & xcvij.diſtinct.per totum.Quidam ſunt Legati Iudices,quos Papa facit ordinarios in certa prouincia:de iſtis tractatur hic. Et tales ſunt triplices:quidã de latere,vt ſunt Cardinales. Alij Nati,vt archiepiſcopus Cantuarienſ.& Eboracẽſ.Tertij Miſſi, & iſti ſunt omnes alij,præter ſupradictos:de his vide quod no. j.eod.c. penul.dixi aliquid ff. de offic.proconſ.& leg.repetitur hic tit.in Sexto & Clement.

De officio ordinarij.

Legatus ordinarius eſt ſpecialis.Nũc ponit de ordinario generali,& in genere de officio cuiuſlibet ordinarij dicit : repetitur in Sexto.

De officio iudicis.

Ad officium iudicis, etiam delegati, ſpectat prouidere aduocatum parti quæ non habet, & poterit dare domeſticum.j.c.j.

De maioritate & obedientia.

Inter miniſtros & iudices, de quibus ſuprà, quidã ſunt maiores, alij minores. Aliter enim eccleſia vniuerſalis, vel ſtatus vniuerſi conſiſtere non poſſet: vt eſt pulcher text. in c.ad hæc. lxxxix.diſtinct.ideo hîc de maioritate, & eius intuitu obedientia impendenda: quia melius eſt obedire, quàm ſacrificare. infrà, c.illud.

De treuga & pace.

Ad iudicem ſpectat diſcordãtes ad pacem reducere.xc. diſt. per tot.quia quilibet iudex ſubditos ſuos eccleſiaſticos & ſeculares ad pacem fiendam poteſt compellere.xc.diſtin.ſi quis cõtriſtatus.& c.placuit.& ibi no.glo.& in c.vouit.de iudic.de quo per Bart.in l.congruit.ff.de offic.præſ.Eſt autem Treuga, quaſi quædam pax ad tempus facta.Pax autem eſt vinculum amicitiæ & concordiæ.d.c.nouit. *Treuga.* *Pax.*

De pactis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.20.

De tranſactionibus.

Dixi ſatis de hoc ff.eod.tit.pag.20.

De poſtulando.

Dixi ff.eod.tit.pag.21.

De procuratoribus.

De hoc dixi ff.eod.pag.22.Et differentiam inter procuratorem, Syndicum, ſeu Oeconomum, & actorem vide gl. in c.ſi quis erga.ij.q.vij.& quod no.in c.petitio.infrà eod.

De Syndico.

Sicut procurator gerit negotia domini, ita Syndicus negotia vniuerſitatis: vt in l.j.ff.de proc.iuncta l.j. ff. quod cuiuſque vniuerſ.vide glo.ij.q.vij.ſi quis erga.Et dicitur Syndicus, quaſi ſingulorũ cauſam dicens: vt hîc in glo.j.vel melius, id eſt, à cõmunitate conſtitutus: de quo gl.in d.l.j.ff.quod vnuſquiſq;.vbi ponitur differentia inter Syndicum & Actorem. *Syndicus.*

De his quæ vi, metúsve cauſa fiunt.

Iura dant remedium reſciſſoriũ aduerſus ea, quæ geſta ſunt per metum: & appellatur actio quod metus cauſa. Fallit in quibuſdam caſibus, quibus metus vitiat ipſo facto: vt not.j̃. eod. Abbas.dixi ff. eod. tit. *Metus.*

De reſt

De reſtitutione in integrum.

Reſtituere in integrum, eſt in priſtinum ſtatum reponere. ij. q. iij. in fi. & in l. j. C. de ſent. paſſ. de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 24.

De alienatione mutuandi iudicii cauſa facta.

Prouidetur hic illis, in quorum præiudiciũ eſt facta rei alienatio cauſa iudicij futuri euitandi: dixi ff. eod. tit. pag 26.

De arbitriis.

Arbitri ſunt quodãmodo iudices, cùm aſſumantur ad contẽtiones ſedandas: ideo poſt tractatum Iudicum ponitur in quo verſetur officium arbitrorum, & de eorum poteſtate. Et quid ſit arbitrium, dic vt not. in c. quintauallis. de iureiurando. dixi aliquid ff. eod. tit. pag. 26.

LIBER II.

De Iudiciis.

IVdicium multa habet ſignificata, de quibus Io. And. in rubrica huius tituli. & not. in regula, in iudiciis. de reg. iur. libr. v i. de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 28. ad materiam facit ij. q. j. & v. q. iiij. xiiij. q. j. xv. q. vij. xvj. q. vj. xxx. q. vlt. §. his ita repetitur iſte titulus in Sexto & Clemen.

De foro competenti.

Quia ante alium actum iudicialem ſolet diſcuti de competẽtia fori, iuxta not. in c. inter monaſterium. de re iudi. & in c. pe. de excep. ideo de hoc: & ponitur Forum in neutro genere pro territorio cuiuſque iudicis, intra quod poteſt in facinoroſos animaduertere. ff. de verb. ſign. l. ſi pupillus. §. territoriũ. Forus verò in maſculino, eſt locus vbi ius reditur. j. de verb. ſign. c. forus. & vtroq; modo poteſt hîc capi, dicendo de foro cõpetenti, id eſt, territorio intra quod ſit cauſa cõpetens, vt quis ibi conueniri poſſit: vel, id eſt, de loco iudicij ſcilicet in quo quis debeat conueniri: dixi C. ſi à non compet. iudi. pag. 104.

Forum. *Forus.*

De libelli oblatione.

Rei ad iudicia vocati ſi non declinant forum, petunt ſibi edi libellum, vt ſciãt, quid, & qualiter petatur, & ſuper quo debeãt reſpondere: ideo de hoc. De materia habetur ij. q. vij. per to. & lxxxj. diſt. Maximianus. Et eſt Libellus ſecundùm glo. hîc, quædam ſcriptura, in qua continetur res quæ petitur, & cauſa petẽdi, & nomen actoris & rei. Vnde dicit Hoſt. Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, & à quo, Rectè compoſitus quiſq; libellus habet. de quo Spec. de lib. concept. §. j. in pri. vbi dicit, quòd eſt ſcri

Libellus.

eſt ſcriptura agentis quæſtionem continens, & futuram actionem deprimens. vel ſecundùm Cy. in Auth. offeratur. C. de litis conteſt. Eſt breuis ſcriptura, clarem continens intentionem actoris, vel accuſatoris

De mutuis petitionubus.

Plerumque libelli porriguntur ab vtraq; parte & fiũt hinc, inde mutuæ petitiones, & dubitatur de modo & practica procedendi: ideo de hoc, De materia. iij. q. viij. cuius in agendo. Et eſt mutua petitio, conuentio ex parte actoris, & reconuentio ex parte rei. Nam Reconuentio, eſt ſecunda conuentio: ſunt ergo duæ petitiones. *Mutua petitio.*

De litis conteſtationem.

Litis conteſtatio fit per petitionem in iure prepoſitam, & reſponſionem ſecutam, & ſine ea proceſſus eſt nullus, infrà c. j. & dicitur Litis conteſtatio, quaſi confirmatio, vel comprobatio, aut aſſertio litis: de materia iij. q. iij. offeratur. & repetitur in Sexto. vide Doct. infrà c. j. poſt glo. ij. *Litis conteſtatio.*

Vt lite non conteſtata non procedatur ad receptionem teſtium, neque ad diffinitiuam ſententiam.

Regulariter lite non conteſtata nõ debẽt teſtes recipi, vel ad diffinitiuã ſententiam procedi. Fallit iu caſibus no. j. c. fi. per gl.

De iuramento calumniæ.

Actione edita, & lite conteſtata, ſuccedit ex ordine iuramẽtũ calũniæ. j. c. pen. Et hoc iuramentũ eſt de calumnia. ſcilicet vitanda in cauſis. Sicut exponitur illud, Vnuſquiſq; habeat ſuam, propter fornicationem, ſcilicet deuitandã. xx. diſt. c. ij. in fi. vide in c. j. eod. tit. lib. vj. & Spec. poſt pr in. dixi C. eo. tit. aliquid. *Iuramentu calumniæ.*

De dilationibus.

Cœpto iudicio ſolent litigantes dilationes, id eſt, inducias petere quandoque ad petitiones, quandoque ad probationes faciendas: ideo de hoc. De materia habetur iij. q. ij. & vij. q. ij. per totum. dixi ff. de ſer. pag. 19. *Dilatio.*

De feriis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 19.

De ordine cognitionum.

Propoſitis quæſtionibus litigantium ſolet quandoque dubitari quo ordine de his ſit cognoſcendum: ideo, &c. De materia ij. q. j. & iij. q. j. nec ſuperfluit parti. s. de mut. pet. quia ibi principaliter tractat, an reus poſſit reconuenire actorem & coram

quo

[illegible] iudice, & an quod in vna cauſa ſeruatur, ſit ſeruandum in alia. Et ſi quid de ordinis cognitione ibi dicitur, illud eſt incidenter. Sed hîc tractatur principaliter, quo ordine de ipſis cognoſcatur. dixi C. eod. tit. aliquid.

De cauſa poſſeſſionis & proprietatis.

Cauſa proprietatis & poſſeſſionis ab eodem vel diuerſis deductæ in iudicium, habent certum ordinem deducendi, cognoſcendi, & diffiniendi: ideo de his.

De reſtitutione ſpoliatorum.

Cauſa reſtitutionis poſſeſſoria eſt: ideo eo ordine proponi & diſcuti poteſt, quo aliæ poſſeſſoriæ: & tractatur hîc an ſpoliatus ſit diſtinctè reſtituendus.

De dolo & contumacia.

De prima parte dixi ff. de dol. pag. 24. de contumacia autem dixi ff. ex quib. cau in poſſ. eatur. pag. 150. Ad materiam facit. iij. q. ix. & iiij. q. v. & v. ij. & iij. per tot. xj. q. iij. c. certum. vbi habentur tres modi contumaciæ. repetitur in Sexto & Clem.

De eo qui mittitur in poſſeſſionem cauſa rei ſeruandæ.

Licet in rubro duntaxat fiat menſio de poſſ. rei ſeruandæ cauſa: tamen in nigro tractat etiam de interpoſitione ſecundi Decreti, per quod transfertur vera poſſeſſio. infrà c. j. dixi ff. ex quib. cau. in poſſ. & in tit. de bon. auto. iudi. poſſ.

De ſequeſtratione poſſeſſionum & fructuum.

Dixi de hoc C. eod. tit. pag. 266.

De confeſſis.

Confeſſio. Quia per cõfeſſionẽ aduerſæ partis releuatur litigãs ab onere probandi, cùm confeſſio non ſit propriè probatio, ſed probationis releuatio: quia vbi adeſt cõfeſſio, nõ eſt neceſſaria probatio: ideo ante tit. de probat. ponitur. de hoc dixi ff. eod. tit.

De probationibus.

Vbi deficit confeſſio, neceſſariè peruenitur ad probationem: de qua dixi ff. eod. tit. pag. 75.

De teſtibus & atteſtationibus.

Poſt probationẽ in genere, incipit per ſpecies tractare, quæ plures ſunt: vt not. in c. cùm ad ſedẽ. ſ. de reſt. ſpo. dixi ff. eo. tit. pag. 77. Et ponitur rubrum in plurali, quia regulariter in qualibet cauſa duo teſtes exigũtur. ĩ. eo. licet. j. & . ij. De Atteſtationibus autem dicit, quia eſt tractatus de per ſe: vt patet in c. in cauſis. & c. præſentium. & c. cùm cauſam, cum ſimilibus. de quo Io. An.

no. An. in rubro. de homici. Et dictum teſtis quandoq; appellatur Atteſtatio, quandoque Depoſitio. d. c. cum cauſam. *Atteſtatio. Depoſitio.*

De teſtibus cogendis.

Officium teſtium quaſi publicum eſt. ff. de teſt. Inno. in c. mil. xl. de elect. & ad illud interdum inuiti compelluntur: ideo de hoc regula rubri. ponitur in c. peruenit. j. ꝟ. eod.

De fide inſtrumentorum.

Dixi ff. eod. tit. pag. 76.

De præſumptionibus.

Præſumptiones quandoq; plenè probãt, vt violentæ: quandoq; ſemiplenam probationem faciunt, quandoq; alias probationes adiuuant. De materia no. in c. tertio loco. ſ. de probat. & no. l. diſt. ferrum. dixi ff. de proba. pag. 75.

De iureiurando.

In defectum probationis recurritur ad iuramentum. ꝟ. c. fin. & ſ. de procurat. ex inſinuatione. Eſt enim Iuramentum maximum litium expediendarum remedium. ff. eo. l. j. & omnis controuerſiæ finis. c. & ſi Chriſtus. ꝟ. eo. Ad materiam vide gl. xx. q. j. in ſum. vbi ponit quid ſit iuramentum, quid iurare, quæ cauſa inſtitutionis, &c. dixi ff. eod. tit. pag. 45. *Iuramẽtum*

De exceptionibus.

Fundata intentione actoris, reus opponit peremptoriã, vel contra probationem actoris excipit. ideo, &c. dixi ff. eo. titu. de hoc, pag. 170.

De præſcriptionibus.

Quid ſit præſcriptio, vide bonam gl. vj. q. iij. in ſum. dixi ff. de excepti. pag. 170. ff. de vſucap. pag. 145. & C. de vſuc. transfer.

De ſententia & re iudicata.

Ad ſententias, quæ finem litibus imponunt veniamus: quia verò lata ſententia, ſi non appellatur ab ipſa, ſumit nomen rei iudicatæ: ideo de re iudicata ſubmittit. Et ſic ſtrictè loquendo dicitur Sententia cùm adeſt facultas appellandi: cùm verò non ſubeſt remedium retractiuum, appellatur Res iudicata. Largè tamen poteſt etiam ante dici res iudicata. l. litigatoribus. C. de appel. de hoc dixi ff. eod. titu. pag. 148. *Sententia. Res iudicata.*

De appellationibus, recuſationibus, & relationibus.

Appellatio impedit effectum rei iudicatæ: & remedium contra ſententiam: ideo de hoc. Et quia appellatio, Recuſatio, & Relatio æquè conuenitur in iuriſdictione ſuſpendenda, ideo

[illegible] de his ſimul dicit. De prima parte eſt gl.ij.q.vj.in ſum.dixi ff.eo.tit.pag.297. De relatione dic vt leg. & not.in c.intimaſti. ĩ.eo.dixi C.de relat. De recuſatione vide glo.in c.quoties.ij.q. vj.no.in c.cum ſpeciali.ĩ.eod.

De clericis peregrinantibus.

Peregrinantes in multis gaudent priuilegio appellantiũ: intellige de peregrinantibus ad ſedem apoſtolicã: vt dicitur ĩ.in c.j.& intelligitur etiam in aliis accedentibus ad ſedem apoſtolicam alia cauſa, quàm peregrinationis, vt ibi dicitur.

De confirmatione vtili, vel inutili.

Sentẽtia proceſſus iudicialis quandoq; confirmatur per ſuperiorem: & quia poſſet dubitari de validitate, vel inualiditate confirmationis: meritò hic tit.ſubiungitur.

LIBER III.

De vita & honeſtate clericorum.

Clerici debent à ſtrepitu Iudiciorum, de quo ſ̃.libe.proxi. eſſe quieti.cap.j.de ſyndico. & vita, & honeſtate fulgere. *Vita.* xxj.quæſt.j.ſic viue.ideo de hoc. Et dic, quòd verbum Vita, cõcernit neceſſaria ad victum clericorum.ff.de verbo.ſigni.l. verbo victus. *Honeſtas.* Verbum Honeſtatis, concernit clericum reſpectu morum. De materia habetur xxiiij.diſt. his igitur. & §. clerici. cum iiij.cap.ſeq.& xl.xlj. & xliij. diſt. per totum. repetitur in Sexto & Clement.

De cohabitatione clericorum & mulierum.

Vita clericorum per conſortia, & cohabitationes mulierum redditur de fornicatione ſuſpecta: ideo qualis habitatio ſit permiſſa, & quæ prohibita, hîc tractatur. vide pulchrum tex. Hier. xxxij. diſt. hoſpitiolum. de hoc etiam in c.volumus. & c.cum omnibus.lxxxj.diſt.

De clericis coniugatis.

Quandoque clarici habitant cum mulieribus ſine figura matrimonij, de quo ſ̃ tit.j.quandoque contracto matrimonio: de quo hoc titu.quia poterat dubitari, nunquid clerici coniugati poſſint tenere beneficia, & gaudere priuilegio clericali. Et differt hic tit.ab eod.ĩ.qui cler.vel vou. quia ibi principaliter tractatur de validitate matrimonij per clericum cõtracti: hic principaliter tractat, vtrum clerici cõiugati poſſint tenere beneficia, vel non. Item an gaudeant priuilegio clericali, & an teneãtur deferre tonſuram: & incidenter tractatur de validitate matrimonij. Repetentur in Sexto. De materia xxxij.diſt.ſi qui verò

ro.& xij.quæſt.j.quia tua.

De clericis non reſidentibus in eccle ſia, vel præbenda.

Sicut clerici beneficiis priuantur per mulierũ conſortia, vt s̃.duobus tit.proximis, ita & remouentur propter nõ reſidentiam in beneficiis.De hoc xxj.quæſt.j. capit.j.lxx.diſtin.ſancto-rum.lxxj.diſt.cap.clericos.xcj.diſtin.Eleutherius.

De præbendis,& dignitatibus.

Clerici non poſſunt honeſtè viuere,niſi habeãt præbendas, vnde vitæ neceſſaria percipiant.j̃.eod.cum ſecundùm.& xciij. diſtinct.diaconi.ibi: mendicat infelix in plateis clericus,&c. Et eſt præbenda ius percipiendi fructus eccleſiaſticos, proueniẽs ex inſtitutione & officio:quia ex quo quis facit officium,debet percipere beneficium.ca.fi.de reſcriptis.lib.vj. Canonia autem eſt ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrẽ,ca. cum.de conſtit.vbi de hoc per gloſ.& j̃.eo.cum iam dudum.& in cap.dilecto.Dignitas autẽ quid ſit, & in quo differt à perſonatu,& officio,tractatur.j̃.eo.de multa:& multis modis dicitur Dignitas:vt eſt gl.s̃.titu.proxi.cap.quia non. *Præbenda.* *Canonia.* *Dignitas.*

De clerico ægrotante,vel debilitato.

Hic tractatur nunquid ægrotantibus clericis ſint prouẽtus Eccleſiæ & beneficiorũ ſubtrahendi. Et reſpõdetur quòd non, ne afflictio addatur afflictis.vij.quæſt.j.cùm percuſſio. cũ duobus ſeq.Et quomodo exiſtẽtibus in dignitate detur coadiutor, & de eius officio,j̃.c.fin.

De inſtitutionibus.

Parum eſſet conferre præbendas, niſi ſequeretur inſtitutio: ideo de hoc. Inſtituere autem eſt ius canonicum, id eſt, legitimum,in Eccleſia vel eccleſiaſtico beneficio tribuere.j̃.eo.cap. autoritate.& ſpectat iure cõmuni ad epiſcopum.xvj.quæſt.vij. ca.nullus omnino.de hæretic.cùm ex iniuncto.in fi.& ſumitur Inſtitutio pro inueſtitura.cap.ad hæc.de offic.archid.& j̃.eod. cùm veniſſet. De hoc gloſ. in regula.j. de regul.iur.lib.vj. vbi ponitur quæ ad inſtitutionem requirantur.Differentiam inter Collationem,Præſentationem,& Inſtitutionem, vide de præbendis.cùm in illis.§.cùm autem.lib.vj. Et ſecundùm Dyn.Inſtitutio eſt alicuius beneficij verbalis collatio. Inueſtitura autẽ eſt inſtitutionis, vel collationis confirmatio, vel declaratio. Miſſio autem in poſſeſſionem,eſt inſtitutionis, vel inueſtituræ executio. *Inſtituere.* *Inſtitutio.* *Inueſtitura.* *Miſſio in poſſeſſionem.*

De conceſſione præbendæ, & eccleſiæ non vacantis.

Sæpe præbendæ, & dignitates conferuntur, ſeu promittuntur antequam vacent. Et quandoque ipſæ vacantes non conferuntur, ſed remanent diu vacantes: ideo hîc prouidetur tam circa promiſſiones non vacantium, quàm circa negligentiã in conferendo vacantium.

Ne ſede vacante aliquid innouetur.

Circa inſtitutiones, & collationes potuit dubitari, an ſede vacante capitulũ ſuccedat in collatione beneficiorũ: ideo ponitur hæc rubrica, quæ negatiuè loquitur: & ponit orationem perfectã. & ex ea poteſt argui, quòd nihil poſſit innouari ſede vacante in præiudiciũ ipſius ſedis, niſi iure expreſsè caueatur: valet enim argum. à rubro iuxta ea quæ not. Doct. in proœ. & Ang. Inſtit. in proœ. & no. gl. C. ne fideiuſ. dot. den. ſuper rubr. & ibi Bar. & C. etiam ob chiro. ſuper rubr.

De his quæ fiunt à prælato ſine conſenſu capituli.

Prælatus ſine conſenſu capituli inſtituere, vel deſtituere, vel alia negotia Eccleſiæ tractare non debet. j. ca. nouit. Ratio: quia Prælatus, & Canonici ſunt vnũ corpus vinctum & repræſentatum in ſingulis de corpore. Et quia Canonici dicuntur fratres Epiſcopi, ſicut Cardinales fratres Papæ, de offi. leg. cap. j. lib. vj. vide gl. xcv. diſt. eſto ſubiectus. & in cap. graue. de cri. fal.

De his quæ fiunt à maiore parte capituli.

Viſo de his quæ fiunt à prælato, & capitulo: quia quædã pertinent ad capitulum tantùm, in quibus peragendis ſæpe diſcordant, & dubitari poteſt, quid iuris: ideo de hoc. Et diſponitur hîc, quòd ordinatio maioris partis capituli per contradictionem, & appellationem minoris partis nihil rationabile opponentis, non debet impediri. j. c. j.

Vt eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur.

Hæc rubrica integram orationem habet, & tantũ continet in ſe, quantũ in nigro tractatur: & ſeipſam cum nigro ſummat.

De rebus eccleſiæ alienandis, vel non.

De hoc dixi in Authen. de non alie. eccle. re. col. ij.

De precariis.

Quia precariæ ſunt quædã ſpecies alienationis, ideo de hoc dixi

dixi ff.eod.tit.pag.166.

De commodato.

Contractus commodati ſimilis eſt precario:quia vterque fit gratia recipientis tantùm regulariter:licet commodatū quandoque fit gratia concedentis,vel vtriuſque:vt not.Inſtitu.quib. mod.re contra.obl.§.item is cui.de hoc ſatis ff.eodem tit.dixi, pag.50.

De depoſito.

Iſte contractus gratia concedentis fit:dixi ff.eo.tit.pag.58.

De emptione,& venditione.

Hìc contractus fit gratia vtriuſq;, & transfert etiam poſſeſſionem,ſi venditor erat dominus:de hoc ff.eod.tit.pag.60.

De locato & conducto.

Locatio magnam ſimilitudinem, & vicinitatem habet cum venditione:adeo quòd in quibuſdam caſibus probabiliter dubitatur,an ſit locatio vel emptio.l.j.ff.eo. & ibi dixi. Et modum clarè diſcernendi locationem à venditione ponit Bart.in l.cotem.§.qui maximos.ff.de publi.

De rerum permutatione.

Emptioni proxima eſt permutatio, vt dixi ff.de contrahen. empt.& eſt hoc nomen permutationis multum generale: nam conuenit omnibus rebus quæ inter hominū manus verſantur: & propter hoc non habet nomen ſpeciale,ſed manſit in ſuo genere:quia plura ſunt, &c.l.natura.ff.de præſcript.verb.dixi ff. eod.tit.pag.66. *Permutatio.*

De feudis.

Per infeudationem transfertur vtile dominium in vaſallum, directo manente apud dominū: & ſic eſt quædam ſpecies alienationis.ff.de verb.ſigni.l.alienationis. De materia dixi in vſu feu.circa principium.

De pignoribus & aliis cautionibus.

Hæc rubrica loquitur in plurali, Et aliis cautionibus: quia multiplex eſt Cautio vltra pignoratitiam:quædam Simplex, vt nuda promiſſio:quædam Iuratoria,quædam Fideiuſſoria,de his in cap.per tuas.de dote poſt diuor.& in ca.fi.j.eod.appellatione tamen cautionis in dubio intelligimus de nuda, & ſimplici. ſancimus.C.de verb.ſig.De materia dixi ff.de pig.act.pag.50. & ff.eod.titu.pag.67. *Cautio.*

De fideiuſſoribus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.96.

De ſolutionibus.

Solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio, &c. dixi ff. eod. titu. pag. 178.

De donationibus.

Iſte eſt contractus gratuitus. dixi de hoc ff. eo. tit. pag. 137.

De peculio clericorum.

Peculiũ capitur multis modis, vt dixi ff. de pecul. pag. 55. & quoad propoſitũ dicitur patrimonium clericorum: dictũ Peculium, quaſi parua pecunia. de hoc. j. quæſt. iij. in cap. totum.

De teſtamentis, & vltimis voluntatibus.

Teſtamentũ. Licet teſtamentum largè comprehendat in ſe vltimã voluntatem, & econtrà: tamen autor ad maiorẽ declarationem poſuit vtrunque, ſecundùm Ioan. And. Vel poteſt dici, quòd teſtamentum propriè ſumiturpro iuſta ſententia noſtræ voluntatis de eo quod quis poſt mortem ſuam fieri vult, &c. Sed *Vltima voluntas.* Vltimæ volũtates dicuntur aliæ, quæ nõ cum inſtitutione hæredis, aut tanta ſolennitate fiunt: vt eſt codicillus, donatio cauſa mortis, & mortis cauſa capio, &c. dixi ff. eod. tit. de hoc pag. 98.

De ſucceſſionibus ab inteſtato.

De hoc dixi ff. ſi tab. teſt. nul. ext. & titu. ſeq. & in titu. quis ordin. in bono. poſſ.

De ſepulturis.

Omnes morimur, & ſicut aqua dilabimur ſuper terrã. ij. Regum xiiij. & in cap. in Eccleſiaſtico. xiij. quæſt. ij. ideo poſt bona defunctorũ, quo deuolui debeant, videndum quorſum corpora reſeruentur. *Sepultura.* Eſt autem Sepultura ſecundùm Io. Andr. locus concauatus, quo eccleſiaſtico cœmeterio corpus catholici requieſcit. hoc probatur xij. quæſt. ii. aurum. & vide tex. cum glo. in cap. cum grauia. xiij. quæſt. ij. vbi vide etiam gl. in ſumma.

De parochiis, & alienis parochianis.

Parochia. Parochia ſecundùm Ioan. And. eſt locus in quo degit populus alicui eccleſiæ deputatus, certis limitibus conſtitutus: dicta Parochia, à parochi quod eſt largitio: quia ibi largiuntur eccleſiaſtica ſacramenta: vel ſecundùm Ioan. And. dicitur quaſi partitio curæ: nam cura populi partita fuit inter Eccleſias parochiales. ca. j. de capel. mon. de hoc xiiij. quæſt. j. & lxx. diſtin. ca. j. & ij. & xcix. diſtin. cap. j.

De decimis, primitiis, & oblationibus.

Decima. Decimæ, primitiæ, & oblationes ſunt de iure parochiali. Exo. xxij. Decimas & primitias nõ tardabis offerre. & [illegible] ij

[illegible]

Deuter.xiij.& ij.Paral. xxij.Nume.iiij.c.tex.Hiero.xvj.quæſt. j.reuertimini. Auguſt.xvj.queſt.iij.decimæ. & queſt.vij. maiores.Ambr.xvj.quæſt.vij.quicunq;.Grego. de conſecr.diſtin.v. quadrageſima.in fi.Et habetur in conſilio generali in c.maioris ij.xvj.quæſt.vij.& in clemē.cupientes.de pœn.Et dicũtur Decimæ,quia non nona,neque vndecima pars, ſed decima danda eſt.Primitiæ autem frugum, id eſt, primæ portiones nouarũ frugum. & vtrum tales ſint præcepto ſicut decimæ, habetur per.glo.fi.& Doct.j̃.c.j. Oblationes autem dicuntur quas laici hodie faciunt clericis: de quibus in ca. omnis chriſtianus. de conſecr.diſtinct.j.& in c.cùm inter vos.de verb.ſignifi.& c. cũ cauſa.& x.quæſt.j. de his. & cap. antiquos.& bona gloſ. xc. diſtinct.clericus.& xvj.quæſt.j.ſtatuimus.& xiij.quæſt.ij.qui oblationes.& xxxij.diſtinct.præter. *Primitiæ.* *Oblationes*

De regularibus,& tranſeuntibus. ad religionem.

Virorum eccleſiaſticorum duo ſunt genera:clericorum Secularium,& Religioſorum:viſo de primo,ſubiicitur de ſecundo.Et dicitur Regularis ſecundùm Ioan.And.à regula:& multipliciter capitur, vt not.gloſſ. ſuper rubr. de regul.iur.lib.vj. ſed quantum ad propoſitum, dicitur à rectitudine viuendi.Et ille dicitur propriè habere regulam,qui profitetur tria ſubſtãtialia cuiuſlibet approbatæ religionis: videlicet Paupertatem, Caſtitatem,& Obedientiam.cap.cùm ad monaſterium.j̃.de ſta.reg.Religionis autem vocabulum hìc capitur ſtrictè, comprehendens ſolùm illos, qui per profeſſionem ſubiecerunt ſe abbatis imperio, ſecundùm Ioan. Andr. *Regularis.* *Religio.*

De conuerſione coniugatorum.

Coniugati aliquãdo conuertuntur, & intrant monaſterium: & dubitari poſſet de eorũ ingreſſu,vel conuerſione,id eſt,religione,an valeret:ideo de hoc. De materia xxxiij. quæ.v.& xxvij. quæſt.ij.cap.ſunt qui.cum ix.cap.ſeq. j̃. de rap.c.pen. *Conuerſio.*

De conuerſione infidelium.

Superior titulus tractat de conuerſione coniugatorum ad religionem: hic ſubiicitur de eorum conuerſione ad fidem de materia xxviij.quæſt.j.& ij.& xxxij.quæſt.viij.cap.vno.

De voto & voti redemptione.

Ponit de voto in genere,& ipſius voti redemptione,id eſt,liberatione: de materia xxvij.quæſt.j.per totũ.xxxij.quæſt.j.cap. & repetitur in Sexto & Clem. de fide inſtru. cap.quod ſuper.

De ſtatu monachorum, & canonicorum regularium.

Conuerſi ad religionem, vel vouentes ingredi, efficiuntur vt plurimũ monachi, vel canonici regulares: ideo hîc ſubiicitur de eorum ſtatu, id eſt, vita & habitu.

De religioſis domibus.

De ſtatu regularium, & quibus ſubiiciantur. ſ. dixit: nũc de eorum domibus & eccleſiis, & quibus ſunt ſubiectæ: de materia habetur xj. q. j. per totum. xvj. q. vij. omnes baſilicæ. cũ ſeq. xviij. q. ij. quidam. cum ſeq. dixi aliquid C. de epiſc. & cleric.

De capellis monachorum, & aliorum religioſorum.

Hîc tractatur in ſpecie de domibus religioſis, ſeu capellis monachorum, &c.

De iure patronatus.

Patronus multis modis dicitur in iure: quandoque Aduocatus, reſpectu cauſæ. l. rem non nouam. §. patroni. C. de iudic. xv. q. ij. Item dicitur Patronus, reſpectu ſerui. vt in tot. tit. ff. de iur. patr. & de iſtis patronis non tractatur hîc. Item dicitur Patronus, qui conſtruxit, vel dotauit, ſeu fundauit eccleſiam. Et dicitur Patronus, quia ſicut pater producit filium de non eſſe ad eſſe, ita patronus eccleſiã deducit ad eſſe: & ſic capitur hîc. Et dicitur Ius patronatus ſecundùm Ioan. Andr. ius honorificum, oneroſum, & vtile, alicui competens in eccleſia pro eo, quòd diœceſani conſenſu eccleſiam conſtruxit, fundauit vel dotauit ipſe vel is à quo cauſam habuit. Quid debeatur patrono dixi ff. de iure patr. pag. 127.

Patronatus. *Ius patronatus.*

De cenſibus, & exactionibus, & procurationibus.

Exactio. *Procuratio.*

De cenſibus dixi ff. eod. tit. pag. 222. Exactio autem eſt tributum quoddam, vel penſio, quæ extra ordinem exigitur: de quibus in c. innouamus. j. eod. & in c. ea quæ. Procuratio autem eſt ſolutio expenſarum per viſitatores factarum: de quo in c. cum apoſtolus. j. eod. & in c. ſopitæ. & c. quinto. & c. cùm olim. & c. procurationes.

De conſecratione eccleſiæ, vel altaris.

Eccleſia antequam conſecretur non appellatur propriè eccleſia, ſed baſilica: poſt cõſecrationem aſſumit nomẽ eccleſiæ. Sicut electus in epiſcopum, qui poſt conſecrationem aſſumit nomen epiſcopi, de quo bona gloſ. cum text. de relig. dom c. j. & dicitur

dicitur Eccleſia Latinè idem quod cœtus, concilium, concio, congregatio: quia in ea omnes publicè conuocãtur. Templum verò Iudæorũ olim appellabatur, hodie Synagoga, id eſt, coadunatio. Baſilica autem dicitur quaſi regiũ habitaculum à baſilico, id eſt, Rege. *Eccleſia.* *Templum.* *Baſilica.*

De celebratione miſſarum, & ſacramento euchariſtiæ, & diuinis officiis.

Quia in eccleſia conſecrata miſſæ celebrãtur, & alia diuina officia dicũtur. Et dicitur Sacramentũ euchariſtiæ, id eſt, bonæ gratiæ, venerabile corpus dominicũ, quo nihil maius in ſacrificiis eſſe poteſt. de conſ. diſt. ij. nihil. de cuius laudibus & præconiis ampliſſimis, atque prærogatiuis, præcipuis, eſt optimus tex. in Clemen. de vna. de reliq. & ven. ſanct. *Sacramẽtum euchariſtiæ.*

De baptiſmo, & eius effectu.

Baptiſmus eſt ſacramentum valde neceſſarium, ſine quo nemo poteſt ſaluari, infrà eo. maiores. de conſecr. diſt. iiij. firmiſſimè. Et producit tres effectus: remittit culpam, vitat damnationis periculum, & aperit regnum cœleſte. j. eo. maiores. vide gl. de conſ. diſt. iiij. c. ij. & bonam glo. ea diſt. c. j. vbi dicitur, quid ſit Baptiſmus, vnde dicatur, & per quæ verba fuerit inſtitutus, & de eius effectu. *Baptiſmus.*

De presbytero non baptizato.

Sæpe promouẽtur aliqui nõ baptizati. in quibus ex defectu ſacramenti baptiſmi impeditur impreſſio characteris aliorum ſacramentorũ: quia vbi non eſt baptiſmus, ibi non eſt validum aliquod aliud ſacramentũ, in quo imprimitur character: & hoc quia baptiſmus eſt ianua aliorum ſacramentorum. j. c. fi.

De cuſtodia euchariſtiæ, chriſmatis, & aliorum ſacramentorum.

Qualiter euchariſtia conſecratur, s. dixit: nunc de ipſius cuſtodia. Et quia in baptiſmate vtimur chriſmate, vt in c. j. de ſacra vnct. ideo de hoc: & generaliter de cuſtodia omnium aliorum ſacramentorum.

De reliquiis, & veneratione ſanctorum.

Quomodo venerãdi ſunt ſancti, & eorũ reliquiæ: hîc ponit: & quæ debeant præcedere canonizationem alicuius ſancti: & ponit gl. in c. j. eod. titu. lib. vj. & qua veneratione ſint ſancti honorandi, ponitur in c. ſi canonici. §. fi. de offic. ord. eod. lib.

De obſeruatione ieiuniorum.

Propter venerationem & deuotionẽ indicta ſunt ieiunia ab *Ieiunium.*

eccleſia. Et ſecundùm Inn. eſt triplex Ieiunium: primum abſtinentiæ cuiuſlibet rei edibilis, ſecundùm propriã voluntatem, & non ſecundùm factum eccleſiæ: & ſic, qui abſtinet ab aliquo cibo placito, poteſt dici Ieiunator: dictum Ieiunium à quodam inteſtino ſic vocato, quod vt plurimũ eſt vacuum: vnde ad ſimilitudinem illius inteſtini dicitur illud ieiuniũ propter abſtinentiã & euacuationem. Secundum ieiunium eſt, cùm quis abſtinet à rebus humectãtibus, comedendo ſicca duntaxat, vt panem, & nuces, & ſimilia. Tertiũ, eſt abſtinentia à cibis, ſecũdùm ordinationem, ſeu conſuetudinẽ eccleſiæ: & ſic capitur hic. Et ſic in effectu dicitur ieiunium, afflictio carnis ex abſtinẽtia ciborum prouenięns, &c.

De purificatione poſt partum.

Ob reuerentiam eccleſiarũ indictum erat ex lege Moſaica, ne mulier poſt partũ ſtatim ingrederetur eccleſiam, ſed expectaret purificationẽ ſuam, id eſt, purgationem, quæ qualis ſit, hîc habetur: & aliquid v. diſt. c. ad eius. *Purificatio.*

De eccleſiis ædificandis, vel reparandis.

Eccleſiæ conſecratæ quandoq; ruunt, & ſic reparatione indigent: quandoq; verò ex neceſſitate de nouo ædificari debẽt: imò ad decus eccleſiæ pertinet, reparare eã, vel nouiter ædificare: ideo de hoc.

De immunitate eccleſiæ.

Eccleſiæ cũ ſuo ambitu, ſeu cœmiterio, & ſuis rebus premi nõ debent oneribus, quibus res laicorũ premũtur. ideo de immunitate, id eſt, libertate earũ dicit. Et dicũtur Eccleſiæ immunes ſecũdũ Inn. id eſt, extra munera ſeu officia. Nã munerũ triplex eſt diuiſio, vt dixi ff. de mu. & ho. vnde eccleſiæ dicũtur habere immunitatem, ſcilicet ab oneribus & officiis ſecularibus. Quid ſit eccleſia dixi ſ. de conſ. ecc. Quid Cœmiteriũ, habetur xij. q. ij. aurum. & xvij. q. iiij. ſicut antiquitus. & c. quiſquis. & dicitur Cœmiterium, quia cinis mortuorum ibi tegitur. de hoc de ſepul. c. j. & pe. *Cœmiteriũ.*

Ne clerici vel monachi ſecularibus negotiis ſe immiſceãt.

Seculare negotium tribus modis dici poteſt: primò, quilibet actus ſeculariũ rerũ: pone exempla ĩ. c. j. à quibus turpibus abſtinendum eſt. Secundò dicitur negotiũ ſeculare, iudicium de rebus ſecularibus, quod clericis nõ licet, niſi inter clericos tãtum, xj. q. j. § ex his. Tertiò dicitur, quod fit inter ſeculares homines: quod etiam nõ licet clericis, niſi de his quæ pertinẽt ad

iudic

iudicium eccleſiæ, puta de decimis, de iure patronatus, & ſimil. de iudi. quanto. pro hoc gl. ſummæ. xxj. q. iij. vbi de hac materia.

LIBER IIII.

De ſponſalibus, & matrimoniis.

QVID ſint ſponſalia, & vnde dicantur, dixi ff. eod. tit. pag. 78. Matrimonium autem quid ſit, vnde dicatur, vbi fuit inſtitutum, per quem, quot ſint eius cauſæ inſtituendæ, & de impedimentis ipſius, & multis aliis, eſt bona glo. xxvij. q. j. in ſum. dixi aliquid ff. de ritu nupt. pag. 79. *Matrimonium.*

De deſponſatione impuberum.

Ad ſponſalia contrahẽda certa ætas determinata eſt de iure: ſcilicet pubertatis, quæ in maſculo eſt in XIIII. an. in puella in XII. Inſtit. de nupt. §. j. & quib. mod. in fi. circa principium: & j. eod. c. puberes, vbi tractatur de ætate habili ad ſponſalitia. de materia, xxx. q. ij. & xx. q. j. c. j. repetitur in Sexto.

De clandeſtina deſponſatione.

Quandoq; puellæ ſeducuntur, & inducũtur ad cõtrahendũ clam parẽtibus: & quia de tali matrimonio poſſet dubitari: ideo de clandeſtina deſponſatione dicit, id eſt, in occultũ locum deſtinatum. De materia xxx. q. v. & iij. q. iiij. c. conſanguineorum.

De ſponſa duorum.

Quandoque quis cõtrahit ſucceſſiuè bina ſponſalitia cũ diuerſis mulieribus: vel econtrà, mulier cũ diuerſis viris, & poſſet dubitari quæ præualeant: ideo de hoc.

De conditionibus appoſitis in deſponſatione, & matrimonio, vel in aliis contractibus.

Quandoq; ſponſalia contrahuntur purè, vt ſ. quandoq; ſub conditione: ideo de hoc. Et quia conditio apponi poteſt non ſolùm in matrimonio, ſed etiam in aliis contractibus: ideo ſubnectit hìc de conditionibus appoſitis etiam in aliis contractibus. Et eſt conditio quædam adiectio poſita vel ſubintellecta in diſpoſitione, ſuſpendens, vel reſoluens ipſam diſpoſitionem: & differt à Modo: vt j. c. fi. per glo. & ſatis dixi ff. de cond. & demonſtr. pag. 115. *Conditio.*

Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere poſſunt.

Iſta rubrica nihil ponit diſpoſitiuè: ſed procedit interrogatiuè, ſcilicet qui cleric. vel vou. &c. Et dic quod clerici in minoribus

bus licitè contrahunt matrimonium. Si verò ſunt in ſacris, non poſſunt contrahere: & ſi contraxerint, eſt nullũ. c. vno de voto lib. vj. & ṡ. de cler. cõiug. quaſi per totum. vbi dixit differẽtiam inter illum titu. & hunc.

De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.

Subiit de alio impedimento, quod cauſatur ex adulterio, vel ex machinatione in mortem coniugis: vt j. c. j.

De coniugio leproſorum.

Morbus lepræ ſuperueniens diſſoluit ſponſalia de futuro, cap. quemadmodum. de iniur. & cap. literas. j. eo. ſed nõ matrimonium, nec matrimonij effectum. j. c. j. & ij.

De coniugio ſeruorum.

Licet ſeruus cõtradicendo domino cõtrahere poteſt matrimonium, & propter hoc non liberatur à ſeruitiis domino debitis. j. c. j. tamen quãdo libera ignoranter cum ſeruo, vel econtrà contraxit, ſeparatur matrimonium: niſi poſtea de hoc ſciens coitum admiſerit, j. c. ij.

De natis ex libero ventre.

[L]iber venter. Partus ſequitur ventrem. Inſtit. de iure gent. §. j. & natus ex libero ventre, id eſt, matre libera, iudicandus eſt liber, non ſeruus, vt hîc.

De cognatione ſpirituali.

[Sp]iritualis co[gn]atio catechiſmus. Spiritualis cognatio propriè oritur quoad impediendum & dirimendum matrimonium poſt contractum ex duobus ſacramentis tantũ, ſcilicet baptiſmatis, & cõfirmationis: vt circa tex. in c. fi. j. eo. tit. lib. vj. Ex catechiſmo autẽ, id eſt, inſtructiõe, quæ fit ante baptiſmum, oritur impedimentum, ſed non dirimit: vt in c. per catechiſmum. eo. titu. lib. vj. Et eſt Cognatio ſpirituali quoddam vinculũ proueniens ex eo, quòd quis aliquem baptizauerit, vel confirmauerit: ſeu baptizatũ leuauerit, ſeu tenuerit in baptiſmo, vel cõfirmatione, ſeu chriſmatione. Et appellatur

[Com]paternitas. iſta cognatio ſpiritualis quandoq; Compaternitas, reſpectu leuati ſeu baptizati, & leuantis ſeu baptizantis. Quandoq; compaternitas, reſpectu parentũ leuati ſeu baptizati, & leuãtis ſeu baptizãtis: quia illi ſunt ſimul parentes baptizati: vnus carnaliter, alius ſpiritualiter. Quandoq; dicitur Fraternitas, reſpectu

[F]raternitas. leuati ſeu baptizati, & filiorũ leuantis ſeu baptizãtis: quia inter ſe ſunt fratres ſpiritualiter. Nec extẽditur iſta cognatio ad nepotes. Et xx. perſonas, quæ prohibentur per hãc cognationem ſpiri

ſpiritualem, ponit Io. And. in ſummula ſua ſuper quarto Dec. & in gl. c. vni. eod. tit. lib. vj. in nouel.

De cognatione legali.

Adoptio eſt quædam propinquitas legalis, id eſt, à lege inducta, per quam quis efficitur filius, vel nepos, vel affinis, qui ex natura non eſt: de hoc dixi de adop. *Adoptio.*

De eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ.

Ex copula habita cum conſanguinea vxoris oritur affinitatis cognatio, quæ nõ dirimit matrimonium prius contractum, ſed ſoluit ſponſalia de futuro. Item priuat facultate contrahẽdi matrimonium & exactionem debiti in vxore habita.

De conſanguinitate & affinitate.

Quid ſit affinitas, & conſanguinitas, dixi ff. de grad. affin. pagina. 131.

De frigidis & maleficiatis, & impotentia coëundi.

Hæc rubrica tres habet partes: tractat enim de Frigidis, id eſt, de his qui ex defectu naturalis caloris coire non poſſunt. Et de Maleficiatis, id eſt, per maleficias & incantatrices à coitu retardatis, aut inhabilitatis. Et de impotentia coeundi: quæ multiplex eſſe poteſt, vt ſi vir eſt ſectus, vel caret virilibus, vel habeat nodoſam virgam: de quo in c. ij. infrà eod. *Maleficiat. Impotens.*

De matrimonio contracto contra interdictum eccleſiæ.

Interdictum eccleſiæ, id eſt, prohibitio ſuper matrimonio contrahendo, quandoque impedit ipſum matrimonium, quandoque impedit & dirimit: de materia vide quod not. gloſſ. in c. tua. de ſpon. duo.

Qui filij ſint legitimi.

Sæpe filij naſcuntur ex matrimonio contracto cõtra impedimenta eccleſiæ: & dubitari poteſt, an & quando ſint legitimi: ideo de hoc vide c. tanta. infrà eo. vbi eſt clauis totius tit. dixi aliquid in Auth. quib. mod. nat. eff. ſ. c. coll. vij. de materia xxvj. diſ. viduam. xv. q. vj. non nuper. xxx. q. iij. dicat. & xxvij. q. vij. c. fin.

Qui matrimonium accuſare poſſunt, & contra illud teſtificari.

Iſta rubrica duas partes habet: tractat enim qui ſint accuſatores idonei, In quo diſtingue, an agatur ad ſeparationem thori, vt tunc ſoli coniuges admittantur: an ad ſeparationem vinculi coniugalis: nam tunc omnes admittũtur. Secundò tractat, qui teſt

qui teſtes ſint idonei contra matrimonium: & dicit Inn. quòd quiſque ad accuſationem matrimonij eſt idoneus teſtis

De diuortiis.

Diuortium. Diuortium fit dupliciter: primò quoad ſubſtantiam vinculi matrimonialis: vt quandoque ſeparatur matrimonium propter impedimentum perpetuum: quandoque fit quoad thorum & mutuam ſeruitutem, vt propter adulterium coniugum. Quid ſit Diuoritium dixi ff. eod. tit. pag. 81.

De donationibus inter virum & vxorem, Et dote poſt diuortium reſtituenda.

De prima parte dixi ff. eod. tit. pag. 80. De ſecunda dixi ff. ſol. mat. pag. 83. & ff. de iure dot. pag. 97.

De ſecundis nuptiis.

Dixi C. eod. tit.

LIBER V.

De accuſationibus, & inquiſitionibus, & denuntiationibus.

TRactaturus autor de criminibus, & eorum pœnis: quia ſuper eis quandoque proceditur per accuſationem, quãdoq; per inquiſitionem, quandoq; per denuntiationem: ideo de his dicit: dixi ff. eod. tit. pag. 192.

De calumniatoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 23. & ff. ad Turpill. vide bonum text. ij. q. j. notandum. & ff. de priua. del. pag. 181.

De Simonia.

Inter cætera crimina Simonia obtinet primum locum: nam *Simonia.* cætera reſpectu huius pro nihilo reputantur. j. q. vlt. c. fi. Et eſt Simonia, voluntas ſtudioſa, vel cupiditas emendi vel vendendi aliquid ſpiritualis, vel ſpirituali annexum: de quo, & vnde dicatur, quot modis contrahatur, & quis admittitur ad accuſandum, vel teſtificandum, vide gl. j. q. j. in ſum. & glo. ſeq.

Ne prælati vices ſuas vel eccleſias ſub annuo cenſu concedant.

Iſta eſt ſpecies Simoniæ: & eſt titulus ſatis clarus, quia negatiuus, & totam orationem continet.

De magiſtris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.

Hic ſubmittit de quibuſdam habentibus inſtar ſpiritualium: vt de magiſtris, & licentia docendi: & eſt ſatis clarus, præſertim

ſecunda

ſecunda pars,quæ negatiua eſt.

De Iudæis,& Saracenis,& eorum ſeruis.

Iudei à iuda,quia illa tribus erat præſtantior cæteris:dixi C. eod.Saraceni dicuntur à Sara vxore Abrahæ:qui potius Agareni dici deberent,ab Agar ancilla Abrahæ & matre Iſmaélis,ex quo Saraceni deſcenderunt.Et dicitur hîc de ſeruis ſiue ſtrictè, id eſt,libertate carentibus,ſiue largè etiam ſeruientibus pro mercede, vt famuli qui etiam ſerui dicuntur à ſeruiendo : dixi C.ne Iudæ.Chriſti.manc. *Iudæi.* *Saraceni.* *Serui.*

De hæreticis.

Dixi C.eod.tit.

De ſchiſmaticis.

Schiſmatici ſunt,qui diuidũt ſe ab vnitate Romanæ eccleſiæ, conſtituendo ſibi eccleſiam, & ordinando clericos,& ſacerdotes.xxiij.q.j.loquitur.& q.iij.inter ſchiſma.

De apoſtatis, & reiterantibus baptiſmum.

De prima parte dixi C.eod.de apoſta.C.ne ſanc.bap.re.

De his qui filios occiderunt.

Inter homicidiornm genera, homicidium filiorum eſt grauius,quàm parricidium:ideo præmittitur:dixi C.ad leg.Pomp. de parric.

De infantibus,& languidis expoſitis.

Exponentes,id eſt,eiicientes infantes & languidos,eos quaſi occidunt:ideo de hoc dixi aliquid C.de ſer.lang.

De homicidio voluntario, vel caſuali.

De homicidio voluntario dixi ff.ad leg.Cor.de ſica.pag.197. De caſuali dixi ff.ad leg.Aquil. pag 38. & vide gl. bonam in c. ſicut dignum. infrà eod. & gl. xxxiij. q .iij.in ſum.

De torneamentis.

Torneamenta fieri non debent, & vulnerato in eis concedi tur pœnitentia. Sed ſi moriatur,denegatur ei ſepultura eccleſiaſtica.j.c.j.& dicuntur torneamēta,quia vadunt circumeũdo, ſeu percutiant ſe circumeuntes:à torqueo,vel à torno. *Torneamēt*

De clericis pugnantibus in duello.

Duellum dicitur, vbi duntaxat duo pugnant:& hoc eſt prohibitum,quia tentatur Deus.infrà c.ij.& de purg. vulg.per totum.de quo gl.Inſtit.de hæred.ab inteſt.§.per contrarium.

De ſagitariis.

Sagitarij & Baliſtarij ſunt, qui ſagittis,id eſt, arcu, & baliſtis vtuntur.

De adult

De adulteriis & ſtupro.

Dixi ff.eod.tit.pag.194.

De raptoribus,& incendiariis,& violatoribus eccleſiarum.

Rapina partim ſe habet ad mœchiam, cùm ſcilicet rapitur mulier:partim ad furtum,cùm cõmittitur in aliis rebus:in quo delicto frequenter incendia, & violationes eccleſiarum contingunt: ideo de hoc.

De furtis.

Dixi ff.eod.tit.pag.181.

De vſuris.

Dixi ff.eod.tit.pag.74.

De crimine falſi.

De materia habes xix.diſt.in memoria. & xj.q. iij. quiſquis. iiij.q.iij.qui falſo.vide modos deprehendendi falſum.infrà c.licet.& pœnam in c.ad.audientiam. dixi ff. pag.197.

De ſortilegiis.

Sortilegia dicuntur,quæ fiunt pro furtis inueniendis,vel diuinationibus intentandis permiſſionem ſortis:de hoc vide optimam gl.xxvj.q.ij.in ſum.& q.v. c.contra idolorum.

De colluſione detegenda.

Dixi ff.eod.tit.pag.143.vide glo.ij.q.iij.§. notandum.& §.ſi. facit tex.in c.ij.de procu.lib.vj.

De delictis puerorum.

Omne delictum cadit in puerum,exepto vitio carnis.de materia.xv. q.j.per totum.& iiij.q.iij.c.j.xxij.q.vj.c.paruuli.

De clerico venatore.

De multiplici venatione clericis prohibita hîc tractatur:de hoc.lxxxvj.diſt.qui venatoribus. cum v.c.ſeq. & xxxiiij.diſtin. c. j.in princ. *Venatio.*

De clerico percuſſore.

Clericus ſæpe aliquem percutiens deponendus eſt de materia.xlv.diſt.& j.q.vij.c.ſi quis omnem.

De maledicis.

Pœna blaſphemantis ponitur infrà c. ij. dixi aliquid C.ſi quis impe.maled.

De clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrante.

Clerici his cenſuris innodati celebrãtes, vel diuinis ſe ingerentes,ſunt irregulares:vt infrà dicetur:de materia x j.q iij.placuit

cuit.& c.pen.l.diſt.accedens.

De clerico non ordinato miniſtrante.

Talis deponendus eſt,& amplius non ordinandus.

De clerico per ſaltum promoto.

Per ſaltum promoueri dicitur,qui non gradatim ad ordines accedit,ſed præpoſterè,aliquibus intermediis obmiſſis ordinibus:de hoc lij.diſt.ſolicitudo.vbi gl. *Per ſaltum promoueri.*

De eo qui furtiuè ordines recepit.

Furtiuè ordines recipere dicitur,qui ſine ordinatione, & licentia ſuperioris,& ſine examinatione, vt quia ingerit ſe cum multitudine ordinandorum,ignorante ordinatore, ordinatur: & de hoc lxiiij.diſt.ſalonitanæ.q.ix.c.ij.Lugdunenſis.

De exceſſibus prælatorum.

De delictis prælatorum ponit,& eorum pœnis.

De noui operis nuntiatione.

Dixi ff.eod.titu.pag.135.no.plenè per gl.c.ij.

De priuilegiis,& exceſſibus priuilegiatorum.

Quandoq; delinquunt priuilegiati,excedẽtes terminos priuilegiorum ſuorũ.De materia xxv.q.ij.per totum.facit iij.diſt. priuilegia.& ix.q.iij.§.ſola.& xj.q.iij. priuilegium.repetitur in Sexto & Clemen.

De purgatione canonica.

Infamati ex delicto,qui conuinci non poſſunt, debent compelli ad purgationem,id eſt,oſtenſionem innocentiæ,quæ dicitur canonica,quia canonibus inſtituta,vel inuenta. *Purgatio.*

De purgatione vulgari.

Hanc purgationem,id eſt, oſtenſionem innocentiæ vulgus introduxit:& eſt prohibita,quia tẽtatur Deus,& multoties per eum condemnatur abſoluendus.

De iniuriis,& damno dato.

De prima,ff.eod.pag.185.De ſecunda, ff.ad l.Aquil.pag.38.

De pœnis.

Dixi ff.eod.titu.pag.204.

De pœnitentiis,& remiſſionibus.

Pœna imponitur in foro iudiciali,ſed Pœnitẽtia in foro pœnitentiali,quæ quia quandoq; releuantur per indulgẽtias, ideo ponit de remiſſionibus,id eſt,indulgentiis. *Pœna.* *Pœnitentia.*

De ſententia excommunicationis.

Excommunicatio,eſt à qualibet licita cõmunione,vel licito actu ſeparatio.Et quædam eſt maior,quæ priuat participatione

ſacram

ſacramentorum, & communione hominum: quædam minor quæ ſolùm priuat à participatione ſacramẽtorum: de hoc in c. à nobis.de excep.c.ſi.de cler.excom min.

De verborum ſignificatione.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.223.

De regulis iuris.

De hoc vide bonam glo.eod.tit.lib.vj.ſuper rub. dixi etiam ff.eod.titu.pag.221.

Has eaſdem rubricas etſi non omnes, eas ſaltem, quæ tibi, ô Lector, obuenerunt in Sexto & Clementinis repetere, ac reuiſere, ex ſuprapoſitis potes.

FINIS.

DECRETVM.

Decretum. DE materia Decreti paululũ quippiam pro eius duntaxat cognitione dicturi, præmittimus, Decretum idẽ eſſe quod ſtatutum, vel conſtitutionem. Et quæ ſit differentia inter Decretum, Iuſſum, Autoritatem, & Conſenſum, not.in capit.j. de reb.eccleſ.non alie.& Bartol.in l.ſi quis mihi.§. iuſſum.ff. de acquiren.hære.Et ſumitur Decretum quandoque pro ſententia diffinitiua.ff.de offic.procon.l.nec quicquam.§. vbi decretum. & l.prætor.§.j.ff.de iudi.& ff.de re iud.ſi decreta. Quandoque ſumitur pro ſimplici petitione data iudici.C.de precib. imper.offer.l.j. Quandoque continet permiſſionem, vel diſpoſitionem iudicis, abſolutionẽ vel condemnationem non continentem: vt in iuriſdictione præcisè voluntaria, vbi nemo citandus eſt.ff.de bon.poſſ.l.iij.§.pen.Quandoq; dicitur decretum electio de aliquo facta ad aliquod officium.ff. quod cuiuſque vniuer.l.item eorum.§.ſi decuriones.de elect.innotuit. Quandoque dicitur in integrum reſtitutio.ff. de poſt.l.j.§.de qua. Quandoque dicuntur Decreta patrum ſtatuta, vt hîc, & j.xx. diſtin.ſi decreta.Et fuit compilatum à magiſtro Gratiano, anno *Compilatio decreti.* domini M.C.V.ſecũdùm formam appellationis, quæ ponitur. ij.q.vj.§ forma.Sed vt gloſſ.ibi dicit colligi ex chronicis, quòd fuerit M.C.L.Et hoc decretũ non eſt approbatum quoad dicta Gratiani, ſed benè quoad compilationem, & alia: de quo per Ioan.And.de big a.debitum.de reſcript.ex parte.j.not.Hug.& Archi

Archid.xj.diſtinct.quis neſciat.& l.diſtinct.de his. Et diuiditur totum opus in tres partes:in Diſtinctiones,Cauſas, & Tractatum conſecrationum. Diſtinctiones præmittuntur,quaru ſunt centū & vna:in quibus tractatur de origine iuris diuini & humani,& de ordinatione,vita,& moribus clericorum, & eorum officiis. Cauſæ ſunt trigintaſex, quæ per modum poſitionis formantur: & ſub eis variæ quæſtiónes ex cauſis ipſis emergentes, & incidentes explanātur.Sed ſub triceſimatertia cauſa poſt tertiam eius quæſtionem, in qua mentionem fecerat de pœnitentia,inſeritur tractatus De pœnitentia, habens ſeptem diſtinctiones. Poſtremò autem ponitur Tractatus cōſecrationis,cum quinque diſtinctionibus vſque ad finem continuatis. De huius libri diuiſione ita ſolent tradi verſus: *Diſtinctiōes.* *Cauſa.*

C, diſtinguit & i, dant cauſas x, tria cum vi,
Pœnitet v,verſum:ſed conſecrat v,viceuerſum.

SED de his ad præſens ſatis,ne lōgiores reperiamur,quàm ab initio polliciti ſumus.Habes,ô lector, laborē quidem præcipitatum, & quoad potuimus abbreuiatū: in plurimis tamen non ingratum, aut iniucundum tibi fore ſcio. Penſa animum noſtrum,quem non plebeium lucrum,non popularis aura, ſed communis ſtudentiū vtilitas,ad huius opuſculi conſummationem allexit.Tuoq; fauebis Sebaſtiano, Sibi, ſi quid de te bene meruit, longa ſtamina, fuſoſq; lanificum ſororum non faſtiditos,imò verò continuatos precando.

Iámque vale,ſtudioſe puer,perdiſce libellos
Hoſce:neque addubita,te quia digna leges.
Contigimus portum,placidis comitantibus auris,
Et premit optatum noſtra carina ſolum.
Lintea feſſa quidem,remiq;,ratiſq;,manuſq;,
Quod meruit naulum nauita ferre cupit.
Diſce docendus adhuc,tenerum bene digere tēpus,
Eſt aliquid ſaltem, diſcere velle:Vale.

MODVS STVDENDI IN VTROQVE IVRE,

***

IOAN. BAPTISTAE DE GAZALVPIS.

CVM expurgaueritis vetus fermentũ,& iam ſitis noua conſperſio,vt opinor,in azymis ſynceritatis & veritatis:in quo ſtatu vos conſeruet clemẽtiſſimus Deus: viſum eſt mihi ſitienti vtilitatem veſtram, tempus eſſe conueniens, quo ſtudioſis anxiè diligentibus religionẽ iuris ciuilis,rectum callem oſtendam, quò greſſus eorum dirigam, & viam aperiam, per quam ambulent,non in tenebris,ſed in luce,ad illam legalem ſapientiam capeſſendam. Dicam igitur quæ ſentio,& pro vtilitate veſtra fideliter loquar,quaſi mihi ipſi conſilium dans.

DOCVMENTVM PRIMVM.

Anima purgãda & conſcientia.

QVICVNQVE cupit iuri operã dare,ſit circunſpectus infrà ſcriptis. In primis bene, & diligenter præparet animã ſuam, cõfitendo peccata ſua integrè,& ſatisfaciẽdo pro cõmiſſis:vt ſic Spiritus ſancti gratiã,omnẽ habens virtutẽ,& omnẽ ſcientiã, inueniat receptaculũ mundũ,& tribuat plenam perfectamq; ſcientiã:nam quicquid alibi quæritur, hîc perfectius inuenitur. xxxviij. diſt. cap. legimus. §. ſed ecõtrà. in fi. Iſtud eſt potiſſimũ & primũ conſilium quod dedit venientibus ad ſtudium venerabilis doctor Guliel. de monte Laud. in clem. j. de magiſtris ſubdens, quòd ſcholaſtici qui ad quãuis ſcientiam approbatã tranſeũt, & die noctuq; torquẽtur,in vanũ laborant,niſi Dei gratiam habeant ſecum coadiutricẽ:quia vt dicitur Sap. j. In maleuolã animam non introibit ſapientia. Idẽ conſiliũ dedit recolendæ memoriæ Mediolanẽſis doctor dominus Simon de Burſiano, Cardinalis, in in procœmio Clemen. dicens,quòd ſcholaris non cõfidat in ingenij perſpicacia,& capacitate, ſtudij aſſiduitate, & memoriæ tenacitate.

tenacitate:ſed in eo ſpem ponat,qui ſciẽtiarum dominus eſt:in quo ſtant omnes theſauri ſapiẽtiæ abſconditi. Nã ſcriptum eſt: Qui confidunt in domino, intelligent veritatẽ:ſuperbis autem Deus reſiſtit.Idẽ conſiliũ ſummopere laudauit in dicta clem.j. de magiſtr. Frãciſcus de Zabarellis de Padua, olim Cardinalis Florẽtinus & inſignis doctor do.Goffredus Caiatenus in dicta clem.j.Martinus de Fano in epiſtola quã fecit de modo ſtudendi,in quinto requiſito.Caueat etiã omni conatu à ſingulis peccatis:quia delinquẽs in vno factus eſt omniũ reus: vt in cap.deſleat,extra de reg.iur.& per vnum peccatũ tota gratia euacuatur.xxxij.quæſt.j.cùm renuntiatur.totũ enim hominẽ, non dimidium ſaluat Deus. Verſus. Larga Dei pietas totũ non dimidiabit: Aut nihil,aut totum,te lacrymante dabit. *Sapien.iij.*

Dicit etiã Gulielmus, quòd ſpecialiter caueat idẽ ſtudens à venere, (quo vitio conſueuerũt facile ſtudioſi inquinari) cùm per tale vitiũ ratio & intellectus tanquã ſuperiores partes mentis confundãtur,ſenſualitate(quæ eſt inferior pars)attrahẽte & prædominante.xxxvij.diſt.c.turbat.in c.j.de ſacra vnct.verſi.in pectore.Simile in cauſe,cuius ſpica per quã emittitur ſemen ſi permittatur luxuriari,cito creſcit:ſic eſt in ſcholari:ſi pinolũ,id eſt,ingeniũ permittatur defluere,virtus ſupernę rationis & intellectus impediũtur & corporis paratur infirmitas.Idẽ dicunt præfati doctores in dicta cle.j.vbi ſubdit D. Card.Floren.quòd ipſe habuit auditorẽ, qui notoriè obiit ex hoc: & ego cognoui plures,qui hoc vitio dediti,male vitam finierunt,vno contextu perdiderunt omnem virtutẽ,omnem honorẽ,& omnẽ ſubſtantiam:& inter cæteros vidi quendã ſcholarẽ diuitem & ingenioſum,q fuerat rector cuiuſdã ſtudij,captũ mulieris amore(quæ eſt rete diaboli,vt inquit Hiero.)tandẽ ꝑpter illius meretricis amplexus vagabundũ diſcurriſſe prouincias:& tandẽ carceratũ pro mole æris cõtracti pro nutriẽda illa diabolica fœmina. Iſte idem præ rubore & verecundia ne cognoſcerem eũ, prono in terram vultu petiit à me eleemoſynã.ad hoc vide xxxviij.diſt. cap.legimus.ver.hinc etiam.& Hieron in epiſt.ad Damaſum. *A Venere abſtinendum ſcholaribus.*

Caueat ab Alea,quæ fomes eſt,& incentiuum omniũ malorum: vt plenè dixi anno ſuperiori in opuſculo contra luſores, quod vens omnino videre: quia ipſius lectura cum adiutorio Dei reformabit te,ſi reformatione indiges. *A ludo.*

Caueat à Crapula & Ebrietate:nam cùm vicina ſint venter & genitalia, ex vicinitate membrorum reſultat quædam con- *Crapula. Ebrietate.*

fœderatio malorũ,id eſt,vitiorum, ſecundùm Hiero.& Greg. in moral.dicit quod dominante gulæ vitio, omne quod homines fortiter egerint, perdunt:& dum venter non reſtringitur, ſimul cunctæ virtutes obruuntur. Et hinc eſt,quòd pinguis vẽter tenuem ſenſum non gignit. Ideo ſuadeo,vt mutuas comeſſationes fugiatis:nam eſcarum vſus eſt inſatiabilis,& origo vitiorum: & eſt quid pernicioſum, & ſanitati inimicum:& quod peius eſt,inutilis cõſumptio temporis,quo nihil carius,ſecundùm Theophraſtum.

Qualiter in iuuenibus viuẽdum. Audi Auguſt.in lib.ij.de ordine contra Academicos,cap.viij. Adoleſcentulis ſtudioſis ſapientiæ ita viuendum eſt,vt à venereis rebus,ab illecebris vẽtris & gutturis,ab immodeſto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negotiis ludorum, à torpore ſomni atq; pigritiæ,ab æmulatione,obtrectatione,inuidẽtia,ab honorũ poteſtatúmque ambitionibus, ab ipſius etiã laudis immodica cupiditate ſe abſtineãt. Amorẽ autem pecuniæ totius ſuæ ſpei certiſſimũ venenũ eſſe credãt. Nihil eneruiter faciãt, nihil audacter. Inimicitias vitẽt cautiſſimè,ferãt æquiſſimè, finiant citiſſimè. In omni verò cõtractu conuerſationeq; cũ hominibus,ſatis eſt ſeruare hoc vnũ vulgare prouerbiũ, Nemini faciãt quod pati nolint. Rempublicam nolint adminiſtrare,niſi perfecti. Perfici autem vel intra ſenatoriã ætatem feſtinent,vel certè intra iuuentutem. Sed quiſquis ſerò ad iſta ſe conuertit, non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptum. Nam iſta vtique facilius adulta ætate ſeruabit. In omni autem vita,loco, tempore, amicos aut habeant, aut habere inſtent. Obſequantur dignis, etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent,minime ſint. Aptè congruenterq; viuant. Deum colant,cogitent, quærant ſpe,fide,charitate ſubnixi. Optent tranquillitatem,atque certum curſum ſtudiis ſuis omniumq; ſociorum: & ſibi quiſque poſcat mentem bonam,pacatámque vitam. Hæc Auguſt.

Quid orandum. Optimum autem & ſalutare eſt remedium ad prædicta conſequenda, frequens oratio ad Deum: de qua oratione pleniſſimè loquitur gloſſ.in Clementin.ſi dominum.de reliq.& vener.ſanct.ſuper verbo,orationẽ. & ſpecialiter hortatur, qu[illegible] quilibet ſtudioſus velit ſingulis diebus dicere officium be[illegible] Mariæ glorioſæ virginis,quæ eſt inuentrix gratiæ, genitrix [illegible]tæ,& mater ſalutis:in qua qui ſpẽ poſuit,nunquã vacuu[illegible]

Quomodo credendum. Cæterùm licet omnis quicunq; adultæ ætatis teneatu[illegible] dere articulos fidei: vt habetur in Symbolo, Credo in Deu[illegible] [illegible]

& Athanaſij, Quincunque vult ſaluus eſſe. de quo xxxviij. diſt. cap. j. & ij. & licet laico ſimplici, & fortè omnibus etiã literatis ſufficiat articulos fidei credere implicitè, id eſt, credere verum eſſe quicquid credit Eccleſia catholica: vt dicit Innoc. in c. j. de ſumma trinita. & ſequitur magiſter Bernard. Compoſtellanus ibidem: illum tamen qui ingenioſus eſt, hortatur idem Compoſtel. vt velit illos articulos fidei ſcire magis diſtinctè. Et quãuis hoc ex dono ſciẽtiæ, & ingenij ſibi à Deo dato, quaſi ex debito rationis, & ingratitudinis vitandæ cauſa ſcire debeant: putat tamen ibidem quòd dicti laici etiam ingenioſi, & literati nõ peccant mortaliter, ſi dictos articulos fidei neſciant explicitè, vel non ſint ſoliciti de his ſciendis: quia eorum profeſſio ad hoc non eſt: quæ verba nota diligenter.

DOCVMENTVM II.

CONVENIT adoleſcenti ſtudioſo, qui ſicut dictũ eſt viuere inſtituerit, quærere doctoré ſibi, & magiſtrum, cuius autoritas aperiat ſibi ianuam ſciẽdi neceſſaria, magna & occulta: quam ianuam quiſque ingreſſus ſine vlla dubitatione vitæ optimæ præcepta ſectatur, per quæ cùm docilis factus fuerit, tunc demum diſcet & quãta ratione prædita ſint ea ipſa quæ ſecutus eſt ante rationem: & quid ſit ipſa ratio, quã poſt autoritatis cunabula firmus & idoneus iam ſequitur, atque comprehẽdit. Hæc Auguſt. vbi ſ. Plin. ſecundus ij. lib. epiſtolarum, epiſtola xviij. inter cætera cuidam Maurico, qui eum conſulerat de præceptore eligendo pro fratris liberis, dicit hæc verba: Cùm omnes qui profitẽtur, audiero, quid de quoque ſentiam, ſcribam: Nec ignoro, ſuſcipiendas offenſas in eligendo præceptore: ſed oportet me non modò offenſas, verùm etiam ſimultates pro fratris tui liberis tam æquo animo ſubire, quàm parẽtes pro ſuis. Illuſtris doctor Martinus de Fano in epiſtola quam fecit de modo ſtudendi, dicit, primò quærendum eſſe de Doctore, ſi qualia doceri oportet doceat, ſi libenter ad interrogata reſpondeat: & ſi reſpondendo dubitationes de pectore quærẽtis euellat: ſi patitur rationabiliter cõtradici: ſi cauſam rationabilem ſuis dictis adiungit: ſi videtur quod aſſerit, de fonte vel ſcripturę vel ęquitatis, vbi iuſtitia deficit, prouenire. Item quærendum, an ſit ſatis ſufficiens, an vim habeat impreſſiuam, vt exemplis intelligibilibus inſtruat quod oſtendit: nec ſit in ſua lectione pompoſus, ſed potius vtilis, &

Doctor eligendus.

Qualis debet eſſe doctor.

fidelis:& plus veritati, quàm truffis & ornamento verborũ inhærẽs. Dicebat recolẽdæ memoriæ doctor & præceptor meus dominus Ioannes Petrucij de Peruſio, quòd aliqua quæ adulta in ætate ab imperito & inepto præceptore erronea ſibi tradita didicerat, vix ſexagenarius factus dediſcere potuerit. vnde ſuadebat, in electione præceptoris eſſe propriæ vtilitati, nõ alieno honori conſulendum. Hinc Hieronym. in epiſt. ad Athletã, de inſtitutione Paulæ, monet, quòd non diſcamus in teneris annis quæ dediſcenda forent: quia difficulter eradicatur, quod rudes animi didicerunt. & ſubdit: Græca narrat hiſtoria, Alexandrum potentiſſimum Regem, orbisq; dominatorem, & in moribus & inceſſu Leonidis pædagogi ſui non potuiſſe carere vitiis, quibus adhuc paruulus fuerat infectus. Hinc ſumat exemplũ quiſque, vt illum æmuletur, & cùm illo conuerſetur, cuius mores ſunt probati: aliàs informabitur cohærentia. Tu intelligis quid dicere velim: quorſum tẽdant hæc dicta mea. Qui habet aures audiendi, audiat. Adde quod Macedonum ſapientiſſimus Rex Philipus Alexandrum filium Ariſtoteli in diſciplinam tradidit: extatq; illius epiſtola ad ariſtotelem: quam Aul. Gellius lib. ix. Noct. Attic. his verbis ponit: Diis pol habeo gratiam: non tam proinde quòd natus eſt mihi filius: quàm pro eo quòd eum naſci contingit tẽporibus vitæ tuæ. Spero enim fore vt eruditus, edoctusq; abs te, dignus exiſtat & nobis, & rerũ iſtarũ ſucceſſione. Hæc refert Leonardus Aretinus in quadem epiſtola. Idẽ Plutarchus de liberis educandis ſic ait: Maximum omniũ, longeq; primarium dicturus accedo. Inquirẽdi ſunt præceptores filiis quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehẽſi mores, & optimum ſit experimẽtum. Honeſtatis enim fontẽ, ſimul ac radicem eſſe liquet, legitimam conſequi diſciplinã. Pauloq; infrà ſubdit: Illud certè ſtultitiæ extremæ: Sunt quida qui licet præceptorum inſcitiam cognouerint, idq; præſenſerint, illis tamen ſuos commendant pueros: nonnulli placidis ipſorũ victi blanditiis: Sunt etiam qui rogãtium amicorum gratiæ tribuãt, qua in re ſimile quippiam factitant: vt ſi quis ægroto laboranti corpore doctum ac ſalutiferum omittens medicum, vt amici gratiam ineat, imperitum hominem deligat, à quo fortaſſis in pernitiem detur, de hoc ſatis apud Plutarchum.

Præcepta erronea.

Mores magiſtri.

DOCVMENTVM III.

Honor præceptoribus impendendus.

CONuenit adoleſcenti ſtudioſo poſteaquam idoneum præceptorem elegerit, illum honorare, obſeruare, colere, amare vt

ré vt genitoré,& conari habere beneuolum. Ipſum interroget vt ab eo inſtruatur,non autem vt calumnietur, & per aliquam cauillationem aut fallaciam intercipiat eum. Hæc Martinus de Fano in d.epiſtola, & Card.Mediolanenſis in d.proœmio Cle. Non ſuperbiat ille diſcipulus,cui aliquando contigerit aliquid ſcire doctori ignotum.nam in hoc latiſſimo prato iuris ciuilis, bos herbam,canis leporé, ciconiaq; lacertam inuenire poteſt: vt in ſimili dicit Seneca in epiſt.108.Præterea omnia intelligere,& omnium habere memoriam, diuinitatis eſt potius quàm humanitatis: vt l.j.§.ſi quid auté.C. de veter.iur.enucl.Capiat vnuſquiſque exemplum ab Auguſtino dicente: Ego Epiſcopus tot annorum ab anniculo paratus ſum doceri.xxiiij.q.iij.ſi habes.Conetur pręceptoris opiniones defendere quantũ poteſt: exemplo Caſſij Iuriſconſulti:vt habetur in l.qualé.verſic.Caſſius.ff.de arbit.cum ſimilib. Quòd ſi nõ poteſt ex errore manifeſto,veritatem præponet,& honorabit eam:nã ambobus exiſtentibus amicis,ſanctius eſt honorare veritaté, vt inquit Philoſophus j.Ethic.

DOCVMENTVM IIII.

Quid faciat ſtudens debeat.

CONVENIT vt omnem curam, ſtudium & diligentiam adhibeat, Deum & facultatem cui indulget, corde gerens:vt inquit idem Marti.de Fano in d.epiſtol.circa quæ quicunque voluerit ad ſaturitatem videre, legat Pli.lib.j.epiſtol.iij.v.vj.ix.xiij.xvj.xviij.xx.& xxj.Ité in lib.ij.epiſt.iij.v.xj.xiiij.xviij.& xix.Ité in lib.iij.epiſ.j. & iij.Sed ſuper omnia legat & memoriæ cõmendet epiſtolam v.dicti lib.iij.ad Marium : quæ incipit, Pergratũ.in qua deſcribit vitam & mores Plinij maioris auunculi ſui : quæ literis aureis eſſet ſcribenda,non omiſſo apice. Incitaret enim animum cuiuſcunq; ad diligétiam, & moueret pectora etiam duriſſima & ſaxea,quinimo ex ipſius lectione pleriq; qui ſe credunt diligentiſſimos, cognoſcerent manifeſtè ſe eſſe negligentes. Imitetur exemplum Pomponij Iuriſconſulti dicentis hæc verba: Nam & ego diſcendi cupiditate (quam ſolã viuendi rationem optimam in octauum & ſeptuageſimũ annum ætatis duxi) memor ſum eius ſententiæ,quam dixiſſe fuerunt Iulianũ : Nã & ſi alterum pedem in ſepulcro teneré, adhuctamen diſcere quidem vellem.vt habetur in l.apud Iulianũ.ff. de fideicom.liber. Subdit Martinus de Fano in dicta epiſtola: Nec tantũ ſtudeatis

Semper ſtudendum.

quòd triſtitia aut pectoris dolor nos affligat anxietatibus: recipite requiem, & animũ ad gaudia reuocate. Hoc fuerit ſuperfluum monere temporibus noſtris. Nã libri ſcholarium regulariter ſunt pleni puluere, quotidie circumeũt plateas, vt cùm ſint benè, imò luxurioſè induti, videant & videâtur. Peſtis efficaciſſima ſtudioſis luxuria veſtiũ, propter quam tempus otioſè perditur, & rotæ conuerſæ ſunt in ſcabella. Scio, intelligis quid velim monere per hæc verba. Hinc Ioan. And. reprehendit ſcholares veſtibus doctoris vtẽtes, vt eſt gl. in c. ad apoſtolicæ. de priuileg. lib. vj. Hæc nõ ſunt intelligenda de nobilibus & potentibus. Vnde Card. Mediolan. in dicto proœmio Clem. dicit, Paupertatẽ eſſe vnam ex clauibus, per quas intramus ianuam ſapientiæ: nam paupertas luxuriam compeſcit. & Sen. dicit: Si vis addiſcere, ſis pauper, aut ſimilis pauperi. Gratis Thebani recipiens exemplũ. xij. q. ij. c. gloria. verſic. ætatis. Hoc intellige cum temperamento, dummodo neceſſaria adſint: vt inquit Philoſophus, x. Ethicorum.

[P]aupertas et [h]umilitas.

DOCVMENTVM V.

[No]n expediat [ha]bere mul[to]s libros.

NON curet ſcholaris in vſu multos libros habere. Nam lectio multorum autorũ omnis generis voluminum habet aliquid vagum & inſtabile. Certis ingeniis immorâri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod animo fideliter ſedeat. Nuſquã eſt quod vbiq; eſt. In peregrinatione exiſtentibus hoc euenit, vt multa habeãt hoſpitia, multas amicitias. Idem accidit his, qui nullius ingenio ſe familiariter applicant: ſed omnia curſim, & properãter trãſmittunt. Nihil æquè ſanitatẽ impedit, quam remediorum crebra mutatio. Nec prodeſt cibus ſumptus qui ſtatim eiicitur. Nõ conualeſcit planta quæ ſæpe trãſfertur. Diſtrahit librorũ multitudo. Itaq; cùm legere nõ poſſis quantum habueris, ſatis eſt habere quantum legas. Sed modò hunc librum euoluere, modò illum, rarò eſt fructuoſum. Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare: quæ vbi varia ſunt & diuerſa, inquinant, non alunt. Non refert quàm multos, ſed quàm bonos libros habeas: Lectio certa prodeſt, varia delectat, &c. Hæc Sen. in epiſt. ij. pro maiori parte, vnde dñs Cardinalis Flor. in d. clem. j. de magiſtris. dicit, quòd expedit ſcholari paucis libris vacare, vt poſſit cõmendare memoriæ quæ fuerint opportuna: vt puta ſcholari in iure ſtudẽti conuenit memoriæ cõmendare textus & gloſſas, ſine quibus

fruſtrà

fruſtrà laborat,ad ſubtilitates quas nõ poſſet iure probare.Doctor autem indiget multis libris, & ſi fieri poſſet,omnium qui ſcripſerunt: vt ex multis poſſit elicere veriora. Tu ſi volueris plenius videre,an expediat habere multos libros, vide eũdem Sen.in lib.de Beneficiis.c.ij.& in lib.de Vita & moribus philoſophorũ.in iij.parte.& Hiero.in epiſt.xl.& Oldradũ cõſ.lxxxv. Quòd ſi omnino voluerit illos habere,& cùm perfectus fuerit, illis vti:notũ ſibi facio, quòd primus qui cœpit gloſſare textus & leges,fuit Guarnerius,ſeu Irnerius, dum ſtuduiſſet legibus ex ſeipſo: & legit Bonon.vnde tunc fuit maximi nominis & meritò appellatus Lucerna iuris: tanquam primus illuminator noſtræ ſcientiæ. Ita dicit Odofr.in l.ius ciuile. ff. de iuſtitia & iure. Poſt eum ſecuti ſunt Bulgarus, Martinus, Placentinus, Ioannes, Azo, Accurſius: quorum gloſſæ qua autoritate factæ fuerint, non memini legiſſe.ſed circunſcripta licẽtia Principis,an impunè licuerit gloſſare,vide gloſ.in l.ij.§.hoc autem. C.de veter.iur.enucl.Notabis tamen circa prædicta aliqua demulcentia aures auditorũ.Primò notabis, quòd prima ſumma quæ fuit in iure noſtro, fuit compoſita à Ruggerio: vt dicit Odofr.in rubr.C.ad legẽ Iul.repet.Huius diſcipulus fuit Rofredus Beneuentanus:vt colligitur ex dictis Ioan.And.in addit. Spec.in titu.de fructibus & intereſſe,& in titu.de confeſ.Sciendum eſt etiam,quòd dominus Placentinus præclarus & famoſus iuriſperitus apud Montempeſſulanum ſuper Codice & Inſtitutionibus ſummas laudabiles compoſuit: vt dicit Azo in procemio ſuæ ſummæ ſuper Codice, & incipit dicta ſumma Placentini: Cùm eſſem Mantuæ. & iſta ſumma Placentini erat tunc melior aliqua alia quæ publicata eſſet vſque ad illa tempora:vt dicit Odofr.in l.j.ff.de pactis.

Guarnerius. *Martinus.* *Placentinus.* *Ioan.* *Ruggerij ſumma.* *Rofredus.* *Placentini ſumma.*

Poſt hæc Ioannes Baſianus Cremonenſ.fecit vnã ſummam breuiſſimam ſuper Pandectas,de quo Odofr.in l.j.in prin.ff.de edendo.dicit, quòd erat ventoſa, & quòd illam ſolùm fecit vt Placentinum reprehenderet,& quod aliquid boni nõ eſt in illa ſumma. Idem Ioannes fecit quandam lecturam ſuper C. iſte Ioannes fuit præceptor Azonis: vt in ſumma Azo.ſuper C.in titu.pro ſo.de quo in gloſ.fit ſæpe mentio.Floruit anno domini Mcc. Iſte fuit iuris lucerna,& ſpeculum mundi, vt inquit Ang. de Peruſio in repet.l.falſis.C.de furtis.

Ioan. Baſianus.

Eodẽ tempore fuit Bulgarus, vt habetur in l.bene à Zenone C.de quadri.præſcrip.Superuenit Azo, qui primo fecit mino-

Bulgarus. *Azo.*

rem apparatũ ſuper C.& ff.deinde fecit ſummam quam habemus,& dicitur Azonis,& eſt:licet quidam dixerint olim, illam ſummam quæ attribuitur Azoni,fuiſſe Ioannis Baſiani Cremonenſis:ſed malè dixerunt, nam Ioannes tantùm fecit ſummam ſuper Pandectis,vt dixi.hoc dicit Odoſ.in l.legem.C.de pact.& illi ſummæ Azonis Odofred.fecit additiones,quas in aliquibus ſummis incorporatas vidi.Poſt hanc ſummam idem Azo fecit magnos apparatus ſuper Digeſtum vetus:optimus fuit,vt dixit Odoſ.in l.Iulianus.ff.de cõdi.ind.Hunc Azonem Bal.in l.contractus.C.de fide inſtru.& l.cum aliter.C.de fideiuſ.dixit fuiſſe fontem legum,& vas electionis. *Lotarius.* Lotarius fuit cõtemporaneus Azonis,vt per Bar.in l.ſancimus.C.de iudi. *Rofredus.* Rofredus Beneuentanus, qui fecit vtiliſſimum opus libellorũ in iure ciuili & canonico,fuit diſcipulus Rogerij in initio,vt prædixi : poſtea diſcipulus domini Azonis, vt ipſemet ſæpius atteſtatur in dicto opuſculo libellorum. Succurrit deinde tenebris iuris ciuilis *Accurſius.* Accurſius Florentinus,qui gloſſauit Digeſtum,Codicem,Inſtitutiones,librũ Authenticorum,& tres libros C.tempore Gregorij IX.pontificis C.LXXXV.Friderici II.in ordine Imperatorũ XXIIII.Tẽpore quo gloſſauit librũ Authenticorũ currebãt anni dñi, M.CC.XXVII.vt ipſe notauit in Auth.vt præpo.nomen Imper.§.ſi qua vero.ſuper verbo,indictionis.& cõſequẽter à gloſſatione Accurſij vſque ad præſentem annũ cucurrerunt anni CCXXXVI.vel circa.Iſte Acc.fuit diſcipulus Azonis,vt ipſemet notauit in l.fi.ſuꝑ verbo,poſſum.ff. de cõd. ob cau. *Iacobus Balduini.* Iacobus Balduini fuit præceptor Odofred.floruit anno dñi M.CC.LXX.de iſto ſæpe Odoſ.in lecturis ſuis facit mentionẽ. *Innocentius quartus.* Innocẽtius IIII.qui fuit Ianuẽſis de domo de Fliſco, & de comitibus Louaniæ,fecit apparatũ ſolennẽ ſuper decretalibus:fuit magnus legiſta:floruit ann.dñi MCCXLIIII.vt per Io. And.in add.Spec.in tit.ne ſede vacãte. *Compoſtellanus.* Dñs Ber.Cõpoſtellanus ſcripſit ſuper primo decretaliũ vſque ad tit.de trãſlat.præl.fuit capellanus Inno.prædicti,& edidit illud de mãdato Innocẽtij. *Odofredus.* Odofr.fecit lecturas ſuper C.& ff.floruit anno dñi M.CC.LX. colligitur ex dictis eius in l.imperiũ.ff.de iuriſd.om.iud. Viuebat etiã tẽpore Io.And.vt colligitur in add.Spe.in tit.de locato. *Hoſtienſis.* Hoſtienſis,id eſt,dñs Henricus cardinalis Hoſtiẽſis, qui fuit de Seguſia ſecundùm Io.And.in addi.Spec.in tit.de reſcript.præſentatione.fuit præceptor Speculatoris,vt dicit Io. And.in add. Spe. ĩ tit.de offi.iudicis.fecit ſummã mirabilẽ,& edidit lecturas

ſuper

ſuper Decretalibus. Speculator, Guillelmus Durādi fuit pro- *Speculator.*
uincialis: vt colligitur in Spec. in tit. de feudo. Tēpore quo cōdi
dit librū Speculi, currebant āni domini M.CC.LXXI. patet in *Iacobus de*
Spec. de inſtr. editi. §. j. verſ. itē hodie. Iacobus de Beluiſo legit *Beluiſo.*
ſæpius librū Auth. & fecit optimā lecturā ſuper illo libro, & *Bartho. Br*
multas diſputationes. Bartholomæus Brixienſis, qui fecit addi-
tiones ad gloſſas Decreti, fecit etiā quæſtiones Dominicales &
Veneriales, floruit tēpore Gregorij noni. Garſias Hiſpanus flo- *Garſias.*
ruit anno domini M.CC.LXXXIIII. Guido de Buiſio Archi- *Archidiac*
diaconus Bononienſis floruit eodē tēpore: cōmentauit ſolēni- *nus.*
ter Decretū & Sextum Decretaliū. Dynus Mugellanus claruit *Dynus.*
anno domini M.CC.XCVII. tēpore Bonifacij VIII. pōtificis
CCI. Adolfi Imperatoris: ſcripſit ſubtiliſſimè ſuper ff. & ſuper
tit. Inſti. de act. fecit etiā mirabile commentū ſuper titu. de reg.
iur. in vj. Huic diſputādo determināti aliquā quæſtionē adeſſe
videbatur tota ſynodus legalis philoſophiæ: vt dicit Cyn. in l.
vnica. C. de ſententiis quæ pro eo quod intereſt. Reperiuntur
etiā conſilia eius elegātiſſima. Iacobus de Rauenna prouinciæ *Iacob. de R*
Lotoringiæ legum profeſſor in Theologia magiſter, ac Verdu- *uenna.*
nenſis ciuitatis in dicta prouincia epiſcopus, ſcripſit ſuper ff. &
C. & multa ſimpliciter tradita à maioribus, reduxit ad Dialecti
cum arguendi modum: vt per Cy. in l. quicunque. C. de ſeruis
fug. q. vj. Petrus de Bella pertica, Burgūdus, doctor illuſtris, ſcri *Petrus de*
pſit ſuper ff. & C. & ſuper inſtitutionibus. Edidit etiam infinitas
diſputationes: vt audiui, numero centum. Floruit anno Domini
M.CCC. vt colligitur ex dictis Cyni & Bart. in l. j. C. de ſenten-
tiis quæ pro eo quod inter. & fuit contemporaneus Dyni.

Iacobus de arena Parmenſis, cuius opiniones vt plurimum
ſunt de mēte iuris, vt dicit Bartolus in ſua diſputatione quæ in- *Martinus*
cipit, Statuto Lucanæ ciuitatis. ſcripſit breuiter, ſed vtiliter ſu- *Silemanis.*
per C. & ff. & fecit multas diſputatiōes. Martinus de Silemanis
fuit contemporaneus Dyni, iſte fuit præceptor Io. And. in legi
bus: vt refert Ioan. And. in additio. Specul. in tit. de arbitris.

Batholomæus de Neapoli fuit contēporaneus Dyni, ſecun- *Bartho*
dùm Io. And. in addi. Spec. in tit. de iuramen. calum. & in tit. de *maus de N*
donatio. Franciſcus Accurſius fuit etiam contemporaneus Dy- *poli.*
ni, ſecundùm Doct. in l. vnica. C. de ſentētiis, quæ pro eo quod *Franc. Ac*
inter. & Cyn. in l. fin. C. de ſuſpectis tut. & Barto. in l. j. §. ſuſpe-
cti. ff. ad Turpil. Albertus Odofredi fuit contemporaneus *Albertus*
Dyni, vidi conſilium ſubſcriptum ab vtroq;: de quo patebat pu *Odofr.*
blico

[Ri]chardus de [P]etronibus. blico inſtrumen. in archiuo Senenſi. Richardus de Petronibus de Senis Cardinalis, vnus ex compilatoribus Sexti decretaliũ, fuit de ſequacibus Franciſci Accurſij, vt refert Cyn. in l. tutori. C. de neg. geſ. obiit Ianuę anno domini M. C C C. X I I I. vt vidi patere publico inſtrumento. *[G]uillher. de [Ty]no.* Guilhermus de Tyno doct. vltramontanus, qui legit longo tempore in ſtudio Aurelienſi, fecit breuem apparatum ſuper C. & ff. veteri. fuit doctor illuſtris.

Richardus [M]alumbre. Richardus Malumbre Cremonẽſis, qui legebat Paduæ tempore regis Roberti ſecundùm Cyn. in l. ſi viua matre. C. de bo. mater. fuit valentior docto Italiæ ſuo tempore, vt dicit Bald. in l. quicũque. C. de epiſc. & cler. Iſte Richar. fuit condẽnatus de hæreſi, vt in d. l. quicũque. per Iacob. Butri. & Bald. multa ſcripſit, quorum copia rara. Floruit anno domini M. C C C. *[La]mbertinus [de] Rampon.* Dominus Lambertinus de Ramponibus doct. profundiſſimæ & fundatiſſimæ ſcientiæ ſcripſit ſuper ff. & C. ſuorũ ſcriptorum rara eſt copia. Hunc doctorem extollit vſque ad ſydera Ioã. And. in c. ſi pater. de teſta. in VI. in Nouella, & in additioni. Spec. in tit. de teſta. *[Ba]rtholo. de [B]utrigarijs [I]oan. And.* Dominus Bartholomæus de Butrigariis extollitur à Ioan. And. in addit. Spec. in tit. de accuſat. in iij. parte. Ioan. Andreas fons & tuba iuris canonici, fecit nouelas ſuper Decretalibus: gloſſauit & Sextum & Clementinas: fecit Nouellam ſuper Sexto: & Mercuriales, opus digniſſimũ. & vltimo loco fecit mirabile opus Additionũ Speculi: anno domini M. C C C. X L V I I. vt colligitur ex his quæ ipſe dicit in additioni. prędictis, in ti. ne ſede vacante. & in tit. de filiis presbyterorũ. Mortuus eſt anno domini M. C C C. X L V I I I. tẽpore magnæ peſtis, vt ſcribit Ioã. Calderini eius filius adoptiuus in c. veſtra. de cohab. cle. & mulie. De qualitate patris Io. Andreæ, & aliis ad notitiã ſui pertinẽtibus, vide in dictis addi. & in tit. de filiis presbyte. & in tit. de ætate & qualitate. & in tit. ſucceſſ. ab inteſt. Hunc virũ tibi propone, parte ludi magiſtro, tenuiſq; fortunæ homine natum: qui iſta moleſtiſſima vtriuſq; iuris ſtudia & pertulit & didicit, pelle vrſina tectus, citra lecti delicias, neque poſtea vxorius factus ſolitam diligentiam intermiſit. huic ad vrbem venienti (vt refert Nicolaus Euerardi in locis ſuis legalibus, loco ab autoritate) dixit Pontifex: Bene venerit, qui lux mundi cognominatus eſt. Plura alia his ſimilia de iuris doctoribus referuntur in dicto loco ab autoritate. *Cynus.* Cynus de Sigisbuldis de Piſtorio florebat anno domini M. C C C. X I I I I. quo anno in die ſancti Barnabæ apoſtoli finiuit lecturam ſuper C. quã inchoauerat anno præcedenti,

cedenti. Iſta lectura perfecit ingenium Barto. vt inquit Bald. in c. ſi vaſallus. in tit. ſi de feud. fue. contro. inter do. & vaſ. Scripſit planè ſuper prima parte ff. veter. vſque ad tit. ſi ex noxali cauſa agatur incluſiuè: & ſuper tit. de rebus creditis. in ij. parte. ſuper reliquis paruam additionem ſcripſit. fuit iſte Cynus amicus Io. And. vt atteſtatur Io. And. in addit. in tit. de locato. Fuit diſcipulus Dyni: quem præceptorem ſuum reuerendiſſimũ fuiſſe profitetur in mille locis. Oldradus de Laude fuit cõtemporaneus Ioan. Andr. & Cy. & fuit diſcipulus Dyni. fuit aduocatus conſiſtorialis. Edidit ſuper iure ciuili plures lecturas, quarum rara copia reperitur: ſolenne opus conſiliorum fecit. Floruit anno M. CCC. XX. Vixit imperãte Ludouico IIII. vidi eius cõpendioſam & vtilem lecturam ſuper Feudis. circũfertur hodie eius tractatus de Legitimatione, cum aliis: qui ſunt multum vtiles. *Oldradu[s]*

Nicolaus de Materellis, doct. Mutinẽſis, fuit contẽporaneus Ioan. And. vt colligitur in addit. ad Spec. in tit. de confeſſis. §. ſequitur. Edidit pulchras lect. ſuper ff. & C. illarum copia rara. *Nicolaus Materell[is]*

Ioannes Calderini Bononienſis adoptiuus Ioan. And. doct. magnæ ſcientiæ & vitæ ſanctæ, floruit tempore Ioan. Andr. & pòſt commẽtauit Decretales, & fecit pulchrũ opus conſiliorũ. *Ioan. Ca[lderini]*

Gaſpar de Calderinis floruit paulò pòſt. Ioannes Fabri, doctor vltramõtanus, qui fuit Aquitanicus, ſcripſit ſuper C. & Inſtit. Ferè per eadẽ tẽpora Iaco. de Butrigariis ſcripſit ſuper ff. veter. & ſuper C. fecit duas lectu. veterem & nouam. Item commentauit tit. Inſtitutionum de Actio. Edidit etiam infinitas diſputationes. Fuit vnus ex præceptoribus Bart. floruit anno Domini M. CCC. XX. Reineri⁹ de Forliuio alius præceptor Bar. qui commentauit etiã ius noſtrũ obiit ann. Domini Mccclviij. vt refert Nellus de ſancto Gemin. in parte vlt. bannitorũ. q. xij. *Gaſpar Calderi[nis]* *Ioan. Fa[bri]* *Iaco. Bu[trigariis]* *Reineri[us] Forliuio*

Fredericus Petrucius de Senis fuit contẽporaneus Io. Andr. Cy. Oldradi, Nicolai de Materellis, & aliorum, de quibus paulò ſuprà. Floruit anno domini M. CCC. XV. Edidit notabile opus conſiliorum. Recuperitius de ſancto Miniate, & Ioan. Pagliarenſis de Senis fuere contemporanei Frederici, & viri ſingulares. Lapus de Caſtellione contemporaneus prædictorum fecit inter cætera opus notabile Allegationum ſuarum. Bartolus de Saxo ferrato Picenus, ſpeculum, pater, & lucerna iuris ciuilis, natus anno domini Mcccix. incœpit ſtudere in iure ciuili anno domini Mcccxxiij. idem publicè de iure reſpondit anno domini Mcccxxx. obiit anno domini Mccclx. ætatis ſuæ anno xlvj. *Freder[icus] Petruc[ius]* *Recupe[ritius]* *Lapus [Ca]ſtellion[e]* *Bart[olus] Saxo f[errato]*

fuit

fuit diſcipulus Cyni, Iaco. But. & Reinerii: vt colligitur ex dictis eius in l. ſi is qui pro emptore. ff. de vſucap. & in l. quidam cùm filium. ff. de verb. oblig. ibi coniicere potes quibus parentibus natus ſit Bart. & in l. j. C. de ſum. trinit. & ex repetitione domini Nicolai Alexãdri eius generi in l. etſi filium. ff. de mune-ri. & hono. Edidit mirabilia commenta in iure noſtro, quæ propter eorum celebritatem notoria ſunt. Franciſcus Tigrini de Piſis floruit tempore Bartol. fuit doctiſſimus, & ſanctæ vitæ.

...c. Tigrini.

...ciſcus de Albergotis. *...bericus de ...ſate.*

Franciſcus de Albergotis de Aretio ſolidus doct. vt plurimũ imitatur Bart. floruit per eadem tempora. Albericus de Roſate Pergamẽſis eximius cõmentator, floruit anno domini Mcccl. fuit contemporaneus Bartoli. Bart. non vidit ipſius commentarios, qui continent ſuper ff. & C. multa volumina, quorum copia frequens eſt in Lombardia. Albericus tamen vidit Bartolũ, nam allegauit eum in ſuo tractatu ſtatutorum parte ij. q. ccxix. & pluribus ſeq. Signorelius de Homodeis de Mediolano, fuit contemporaneus Alberici, vt colligitur ex dictis Alberici. Martagnanus de Azognidis de Bononia. floruit tẽpore iuuentutis Bartoli: obiit ætatis ſuæ ann. xxv. fecit multas diſputationes, quas vidi: & illarum copia rara. de illo mentionem facit Bald. in l. aſſiduis. C. qui po. in pi. ha. Baldus, Petrus, & Angelus magiſtri Frãciſci de Vbaldis de peruſio germani fratres, vtriuſque iuris excellentiſſimi doctores, diſcipuli Bartoli, Franciſci Tigrini, & do. Ioan. Pupillaren. in iure ciuili floruerunt longo tempore. obiit Baldus anno domini Mccccxxiij. in Aprili. Papiæ iacet ſepultus in eccleſia fratrum minorum. hinc aiunt ſcioli quidam, & iuris eiuſq; ſcientiæ ſtudioſos odio Vatiniano proſequentes, inſcalatum fuiſſe, quòd neſcio quid in Archetypo Piſano immutaſſet. Alciatus tamen in Paradoxis negat eos libros Archetypos, inſipienterq; agere, qui ob eorum inſpectionem ſeria omittũt. Inter alia eademq; innumera ingenij ſui monumenta ſcripſit Baldus diuinum conſilium de ſchiſmate: in fauorem pontificis Vrbani v i. & præiudiciũ Clementis v i i. pſeudopõtificis à Gallis creati, ea ſpe vt Romana curia in Gallia perſiſteret: & Vrbani cauſam defendit etiam Ioã. Lignanus. Contrà ædis Vedaſti abbas, idem à conſilio regis Franciæ monumentis literarum Vrbanũ damnat. Angelus deceſſit Florentiæ eodẽ anno. Ambo iſti videlicet Baldus & Angelus illuſtrauerunt ius ciuile, Petrus illuminauit ius Canonicũ. De Baldo & eius doctoratu mentionẽ facit Bart. in l. quidã ſuo. ff. de cõ. inſt. in fin.

...ignorellus Homod.

Baldus. *Petrus.* *...ngelus de ...dis.*

Richard. & Bartholomaus de Saliceto. Petr. de Anchar.

in fin. Richardus de Saliceto floruit tempore Baldi. Bartholomæus de Saliceto floruit eodẽ tẽpore, & ambo cõmentauerũt ius ciuile. Petr. de Anchar. Bononien. fuit diſcipulus Baldi, floruit tẽpore Saliceti, ſcripſit plenè ſuper Decretalibus, Sexto, & Clementinis. Edidit pulcherrima commenta ſuper reg. iuris in Sexto & Clementinis, & pulchrum opus conſiliorum. Scripſit etiam ſuper ff. veteri & ff. nouo, hunc Pontanus in ſuis cõſiliis extollit vſq; ad ſydera. Antonius de Butrio de Bononia vir excellens & ſanctæ vitæ cõmentauit Decretales & Clemẽtinas: & fuit contemporaneus Petri de Anchar. doctor omni veneratione dignus. Edidit etiã opus conſiliorum, & duo pulchra repertoria. vnũ in iure Canonico, & aliud in iure Ciuili. Franciſcus de Zabarellis de Padua, Cardinalis Florentinus, floruit anno domini Mcccc. cõmentauit Decre. & Clemen. ſolenniter.

Anton. de Butrio.

Fran. de Zabarellis.

Chriſtophorus de Caſtelliono de Mediolano floruit eodem tempore: multa tentauit contra communem doctrinã, quæ licet ingenia excitauerint, confuſionem tamen fecerũt ſcholaribus hebetis ingenij. Raphaël Fulgoſius de Placẽtia, & Raphaël Cumanus (vel melius diceretur Comenſis) contemporanei & ſubtiles doct. in iure Ciuili claruerũt Paduæ Mccccxx. imitati ſunt mores domini Chriſtophori eorum præceptoris. Petrus Maurocenus Cardinalis Venetiis floruit anno domini Mccccxxiiij. ſcripſit ſuper Sexto decretalium ſolenniter. Ioannes de Imola claruit eodẽ tempore: commentauit primum, ſecũdum, & tertium Decretaliũ, item Sextum & Clementinas: præterea Infortiatum: & obiit anno dñi Mccccxxxvj. xviij. Februarij. Paul. de Caſt. clarus & vtilis doctor ſcripſit ſuper ff. & C. Edidit etiam pulchrum opus cõſiliorum. obiit paulò poſt Io. de Imo. cuius fuerat contemporaneus: legit Florentiæ, Senis, & Paduæ. Dominicus de ſancto Geminiano floruit per eadem tempora. commentauit egregiè Sextũ Decretalium. Ludouicus Pontanus origine, ſed incolatu Romanus: doctor memoriæ ſingularis, & quaſi ſtupendus: ſcripſit ſuper aliquibus partibus Digeſtorũ, & Codicis copioſiſſimè. Edidit Conſilia ſolennia, & Repetitiones aliquas fecit: inter quas obtinet principatũ repetitio Authẽ. ſimiliter. C. ad leg. Fal. & ibi omnia ſpecialia piæ cauſæ collegit. floruit anno domini Mccccxxx. fuit diſcipulus do. Ioannis Petrucij, de quo infrà. Tanta fuit huius Pontani autoritas ob eximiam doctrinã in concilio Baſilienſi, vt Eugenium modò damnauerit, damnatum rurſus patribus reconciliauerit.

Chriſtoph. Caſtelliono.

Raphaël [F]ulgoſius, & [Cu]manus.

Ioan. de Im[ola].

Paulus de Caſtro.

Domin. de ſancto [Gemi]nin. Lud. Pontanus.

Nico-

Nicol. Abbas Panormitanus. Nicolaus quondam Monacenſis abbas, poſtea archiepiſcopus Panormitanus, origine de Catania oppido Siciliæ iuxta montem Aetnam, floruit eodem tempore cum Ludouico Pontano: ambo clariſſimi facta ſunt in almo ſtudio Senenſi, & in cõcilio Baſilienſ. commentauit iſte dominus Abbas modernus Decretales ſolennibus, claris, & ordinatis cõmentis: incœpit cõmentare Decretum. Edidit multas Diſputationes, Repetitiones, & Conſilia. Eius fama (vt opinor) quotidie creſcit. Petrus de Matheillanis: de Bononia floruit eodẽ tempore. *Iacob. Aluarotus.* Iacobus Aluarotus de Padua floruit per eadem tempora: commentauit egregium librum Feudorum. *Io. de Anan.* Ioannes de Anania tandem archidiaconus Bononienſis, floruit Bononiæ longo tempore. cõmentauit Decretales. Obiit ann. domini Mccclv. vel circa. Thomas Doctius Senẽſis doct. verus, & clarus iuris interpres, obiit anno domini Mcccclx. *Ioã. Petrucij.* Ioãnes Petrucij de Peruſio, & *Angelus de Peruſio.* Angelus de Periglis de Peruſio prçceptores mei, primus de mane, alius de ſero, florebãt anno domini Mcccclxj. quo anno incœpi ſtudere in iure ciuili. Obiit dominus Angelus anno Mcccclxv. dñs verò Ioannes obiit anno Mcccclxij. quorum animæ requieſcãt in pace: fuerunt illuſtres doctores, vt notum eſt. Multi alij fuerunt viri ſolennes in iure ciuili, vt *Andr. Iſern.* Andreas de Iſernia commentator Feudorum & Conſtitutionum regni. *Albertus Gal. And. de Piſis. Benedictus de Plõb.* Albertus Galeoti Parmenſis, qui fecit opuſculum quod dicitur Margarita. Andreas de Piſis, qui ſcripſit ſuper ff. Argentinus dñi Reinerij de Forli. Benedictus de Plombino, qui commentauit aliquos titulos in prima parte ff. noui. incipiendo à titulo, de manumiſſ. ff. fecit etiã ſolennes repetitiones & diſputationes, Bartolucius de presbyteris de Bononia. Bartholomæus de Capua. Comites de Peruſio. Dionyſ. de Peruſio. *Frã. de Ramponi.* Frãciſc. de Ramponibus de Bononia. Freder. de ſcalis de Bononia. *Florianus Petr.* Florian. de ſancto Petro de Bonon. Gandinus, id eſt, Albertus de Gãdino de Cremona. Guido de Suzaria. Vgolinus de Fontana Parmenſis. *Homobonus.* Homobonus Cremonenſis. Onofrius Bartolini de Peruſio. Iacobus de Archiſono de Verona cõmentator Feudorum. Iacobus de Iſolanis olim Cardinalis. *Lanfrancus.* Lanfrancus de Luca. Martinus de Caramanico de regno gloſſator conſtitutionum regni. Marſilius de Mãtigellis de Bononia illuſtris doct. cuius multæ diſputationes inueniũtur. *Matthæus Matthe ſ.* Matthæus de Matteſilanis de Bononia, cuius reperiuntur notabilia dicta quædam, & clara opuſcula. Nicolaus Cremonẽſis, Nicolaus furioſi, qui gloſſauit librum Feudorum

dorum. Nicolaus de Neapoli maximus textualis. Nellus de ſancto Geminiano, qui edidit illuſtre opus bannitorum. Hoſpertus de Cremona, qui fuit primus doctor qui incœpit legere Peruſij. Petrus Decer, qui ſcripſit ſuper libris Feudorũ. Petrus de Boacteriis de Bononia. Petrus Boëmus. Tancredus de Corneto, cuius reperitur opuſculũ quod dicitur Compediosa. Vbertus de Bonacurte. Vbertus de Bobio, & alij plures. Itẽ in iure canonico prǫnotatus Abbas Antiquus. Bernardus gloſſator Parmenſis. Bona guida Aretinus. Bertrandus Hiſpanus, qui ſcripſit ſuper Clementinas. Baſianus Berẽgarius olim cardinalis, qui inter cætera fecit pulchrum repertoriũ ſuper Speculo. Egidius Bononienſis. Franciſcus Vercellenſis. Goffredus Beneuentanus, cuius reperitur vtilis ſumma. Gratianus Aretinus. Guillelmus de monte Laud. vltramontanus. Guillelmus naſo. Candulfus. Guillelmus de bonis conſiliis de Bononia. Henricus bohic. Ioãnes gloſſator decreti. Ioannes de Deo Hiſpanus. Laurentius antiquus doct. Laurentius de pinu, qui ſcripſit ſuper Clementinis. Laurentius de Rudolfis de Florentia, cuius reperitur egregium commentũ ſuper vſuris inter cætera. Matthæus Romanus qui ſcripſit ſuper cle. Nepos de Monte albano. Paulus de Leazaris. Petrus de Saxonia. Petrus Manducator. Proſdoctinus de Padua. Simon de Burſiano. Cardinalis Mediolanenſis qui ſcripſit ſuper clementinis. Stephanus Prouincialis, qui ſimiliter ſcripſit ſuper clementinis. Stephanus Troches, & Petrus de Stagno, qui ſimiliter ſcripſerunt ſuper Clem. legentes apud Montempeſſulanũ. Tancredus gloſſator. Lucas de penna doctor Gallicus. Thomas de Piperata. Raymundus de Pennatorti. Vincentius antiquus doct. Vguſio Vercellenſis. Zenzelinus Vltramontanus. Ioannes de Blanaſco Burgundus. Ioannes Fauentinus. Ioannes de ſancto Georgio de Bononia. Ioannes de Morio de Florentia. Ioannes de Fantuſiis de Bononia. Iaſon de Mayno doctor celeberrimus: & profecto admirabilis eſt ſuus in primis docendi modus: eruditio noua omnino, atque incredibilis pollitio, inaudita & lacteo fonte exuberans facundia. ſcripſit ſuper ff. & C. Edidit inſuper conſilia ſolennia. Item fecit additiones ad Chriſtoforum Porcum in Inſtit. Philippus Decius doct. memoriæ ſingularis ſcripſit egregiè in iure canon. Iodocus Lauuerinis vtriuſque cenſuræ doctor valde ſubtilis almæ vniuerſitatis. Thoło. edidit multas diſputationes, & nonnullas fecit repetitiones,

Nic. de Neap. Nellus de ſancto Gemi. Tancredus. Vbertus de Bon. Abb. antiq. Goffredus Beneuenta. Gratianus. Guil. de mõte Laud. Henricus Bobic. Ioan. de Deo. Nepos. Pau. de Leazaris. Card. Mediolanen. Lucas de penna. Zenzelinus. Ioan. de Blanaſco. Iaſon de Mayno. Philippus Decius. Iodocus Flamingus.

ſuper l.ſtipulationes non diuiduntur.ff.de verb.oblig.& ſuper l.rem maioris pretij.de reſcind.vend.C.& alij infiniti,quorum tempora,patrias,celebritatem,& opera tuipſe proſequaris.

Duorum ſolidiſſima ingenia in quorum dictis rarius inuenitur error, tibi propono, vt illos eligas, tanquam principatum tenentes inter commentatores iuris: ſcilicet Ioã.Andr.in *Ioan. Andr.* iure canonico, & Bartolum in iure ciuili. Illi ſunt tibi colendi vltra cæteros. Ioannem Andr.in iure canonico cæteris præferendum eſſe ordine & emolumẽto,exclamat Cardinalis Florentinus in prooemio Clementinarum:dicit enim,quòd ſapientiam canonicam adeo locupletauit ſuis commentis, vt à centum annis ſimul omnes commentatores reliqui nõ æquè commentauerint:& meritò datur ei principatus, vt eius commenta textui ſint appoſita Sexti, & Clementinarũ.Recolo etiam quòd ipſe idem Ioan. Andr.in additio.Specul.in titulo de filiis presbyte.dicit ſibi puero fuiſſe reuelatum à quodam religioſo *Bartolus.* viro,ipſum illuminaturum ius canonicum. Bartolum etiam in iure ciuili fuiſſe principem quis negabit? Huius dictis ſemper ferè ineſſe clauſulam veritatis, re ipſa patet: vt Pontanus exclamabat cõſilio ccccxvij.Propterea in Hiſpania, & Luſitania decreto regio & communis illarum partium eſt ſancitũ conſtitutione publica (vt aliàs audiui à quibuſdam auditoribus meis illarum partium) quòd in caſibus in quibus requiritur contradictio doctorum,opinio Barto.præualeat, tanquam principalior, & ſecundùm illam iudicetur. Si Hiſpani tantum deferunt Bartolo: nos Italici quid faciemus? Intrepidi ſua ſcripta curemus habere,ſcire,imitari: quia Bartoliſta optimus iuriſta cenſendus eſt.

DOCVMENTVM VI.

Audire doct. CONGRVIT vtilitati ſcholaris, vt doctorem & præceptorem ſine intermiſſione audiat. Vnde Laurentius antiquus doctor in clement.j.de magiſtr.& Guill.de monte Laudu.& do.Cardinalis Florentinus, & dominus Gof. Porretanus exclamant contra ſcholares capitoſos,non intrantes ſcholas, qui quadam capitoſitate credunt plus addiſcere,quàm ſi à doctoribus doceantur. quod ſiunt in vanum: cùm ſenſus auditus aptior ſit ad percipiendũ, & memoriæ tradẽdum quod verbali voce traditur in ſcriptis, vel ſine,quàm viſus,vel alius ſenſus.xliiij.diſtin.ſit rector.Zen-

zelinus

kelinus etiã dicit ibidẽ, quòd requiritur inſtructio à voce magiſtra. Primò eſt tẽpus tacendi, poſtea loquendi. Eccle.iij. & veritas prius addiſcitur à magiſtris, poſtea docetur. xxxvj. diſt. §. ecce. verſi. hinc etiã Salomon. vnde Hierony. ad Ruſticum monachum dicit, Non ingrediaris abſq; doctore viam quam nunquam ingreſſus es. xvj. quæſt. j. cap. ſi clericatus.

Moram trahere in ſtudio.

Scholares habitu.

Nec ſufficit ſcholarem morã trahere in ſtudio, niſi ſtudeat. xvj. quæſt. j. cap. generaliter. & in cap. cùm ex literis. de in integ. reſtit. notatur. Hinc dicit Hoſtien. in cap. fin. de magiſtr. & Ioan. de Lignano in procœmio clemen. quòd ſcholares habitu, & non actu, non ſunt appellandi ſcholares. Quinimò fortius dicit Dominicus de ſancto Gemi. in procœmio Sexti. & do. Abb. in cap. j. in fi. de iudic. quòd tales ſcholares ſolo habitu poſſunt puniri tanquã mendaces. bene facit gl. xxxvij. quæſt. v. cauere. & quod Docto. notant in l. qui ſub prætex. C. de ſacroſanct. eccle. vide circa hæc quæ dixi, & quæ no. l. j. ſcriniarios. C. de teſtam. milit. Dominus Paul. de Caſtro etiam exclamat contra ſcholares non intrantes continuè in l. frater à fratre. ff. de condict. indeb. Viua enim vox multum imprimit: quia habet neſcio quid latentis energiæ, vt inquit Hieron. in procœ. Bibliæ. Plinius etiã in quadam epiſtola Plinium nepotem exhortatur, vt audiat vocẽ magiſtri. Ab iſtis excipiendi ſunt ſcholares prouecti, & proximi cingi: quia aliquando ruminant in ſtudio camerario quæ didicerunt: aut per ſe ſtudent, quæ nõ leguntur in ſcholis. Quiſque ſibi proſpiciat prout ſibi nouerit eſſe cõſultius. Caueat tamen, ne decipiatur à pigritia, vel alia cauſa.

DOCVMENTVM VII.

Diligenter audire.

SCHOLARIS diligens & intrans inſtitutus vt ſuprà, ſeruet hunc modũ, vt cùm audit Doctorem, non numeret regulas, non faciat caſtra in mari, vt dicit gloſſ. in l. j. C. de ſtu. libe. vrbis Romæ. Deinde ſecundum Martinum de Fa. in dicta Epiſtola, hoc ſeruet, vt caſum ad totã & ad quamlibet partẽ literæ cõcordet: & non credat ſe intelligere, ſi aliquã particulam nõ intelligat ad plenũ: & videat ſi lex pertinet ad rubricam: deinde ipſius caſus: & quare ſe ſtatutũ fuerit, cõſideret rationẽ: & ſoluat cõtraria: cauſas ſolutionis diligẽter attẽdens, de quo fonte procedant. Curet ſibi ex ſe inuenire ſimilia: ex generalibus nõ inhæreat multitudini: vnã vel duas leges de generalibus, quæ melius id exprimãt, memo-

Cuncta conſideret.

Similia quærere.

Non omnia memoria imponenda.

riæ commendando:& illas quaſi vnicas gemmas teneat & amplectatur. Tempus non perdat in literam commendando memoriæ,ſed intellectui: & vbi & quare ſub tali rubrica ſint poſitæ contemplando ſtudeat. Demũ in corde ſuo cõcipiat,ſi aliquem caſum audiuiſſet, vel ſenſiſſet, cui deciſio illius l.poſſit applicari:& illũ caſum auditũ quaſi præfigurationem illius legis habeat.Cæterùm dum vigilat in lecto,ruminet in corde dicens,tot leges,& ſic incipientes habuimus:ex quibus in effectu iſtud reportauimus. Aduertat etiam dum legit legem,an ſuper illa poſſit formare aliquam quæſtionem, per quã poſſit legem ad inconueniens reuocare. Tandem quærat veritaté,& æquitatis,& iuſtitiæ ſit ſemper amator. Hæc Mart.in Epiſtola præalleg.Sed in præmiſſis aliquãdo clarius loquar.Cùm inoleuerit iſte mos dandi in ſcriptis, & multiplicati ſint infiniti commentatores variè loquentes, quid fiendum? Dicet intra ſe diligens auditor: ſi recollectis inſtitero, ego confundor: ſi non inſtandum in illis, vt quid perdimus illud tempus?malo domi ſtudere cum vno commentatore præcipuo, puta Bartolo: vel cùm intrauero,nolo ſcribere.Reſpondeo: Super omnia conſultius eſt intrare,propter impreſſionem vocis magiſtri.vt ſuprà dixi in ſexto conſilio. Item ſi ſtas in ſcholis, conſultius eſt ſcribere recollectos §§. nullus enim liber eſt tam malus, quin aliquid boni habeat:vt dicit Plinius lib.iij.Epiſto.epiſto.v. Ipſa etiam ſcriptura facit te olfacere omne minimum verbũ. Præterea multo magis (vt vulgò dicitur) viua vox afficit.Nam licet acriora ſint quæ legis, altius tamen in animo ſedent, quæ pronuntiatio,vultus,habitus,geſtus etiam dicẽtis afficit: vt dicit Plinius ſecundus in Epiſto.iij.lib.ij.Cùm autem domum redieris,& volueris ſtudere lectionem,in primis textus legas, & lectites,vt imprimas. Magis enim firmum,& ſtabile eſt, quod repetita probauit lectio:vt dicit textus in conſtitu.cordi.C.de emen.Iuſt.cod. Caſum figurabis literæ, & intellectui doctorum congruentem:deinde iterum reſumatur textus,& notando ſingula verba,& partes textus,poſtquàm adaptaueris ad rubricam:& quæſieris rationem dubitandi,& decidendi, colliges textualia & notabilia quæ doctores inde eliciunt. Et coneris etiam tu ſcire euellere aliquid ex illa litera. Et hoc potiſſimũ, & primarium in nouitio. Et cùm hoc feceris,ſurgas cum intellectu, & calcules tecum, dicens, Ex iſta lege in effectu habeo hoc notatu dignum: & illud commenda memoriæ: non de verbo

Quæſtiones formandæ.

Quando ſtudendum ſit domi.

verbo ad verbum, ſed ſufficit in effectu. & hoc ſufficeret noui-tio, nec vltra: ne ſi pergat, ſentiat ſtomachum oneratum: quia fragilis hominum memoria ſæpe dum aliud nouum quærit, aliud iam quæſitum amittit: vt dicere ſolebat Seneca. Quod ſi intellectus tuus, & memoria ſit capax vlterioris inquiſitionis capias gloſ. illas, & explica opponendo vel quærendo ſecundũ modum quem dat Bartol. in l petens. C. de pactis. & ibi dixi. & tandem calcula gloſſam, ſi aliquid habeat notatu dignum: & illud aſſigna memoriæ: & ſemper habeas ante occulos moni-tiones Senecę quas vidiſti ſ. in v. conſilio tibi dato. Circa Re-collectarum tuarum vſum do tibi hoc conſilium, vt recollectis, quæ nõ verſantur circa legem tuam, & intellectum, & notabi-lia, & neceſſariam declarationem legis, & gloſſæ, ſed extraua-gantur cum floribus variis ſingularium dictorum aliquando recollectorum, & principaliter extra rem, non inhæreas dum es ſcholaris, quouis modo iſta ſint varia: quæ licet delectent, tamen inquinant. Et Doctores qui iſta tradunt, conſultius fa-cerent, ſi omitterent: vnde belliſſimè exclamat Salicetus in repetit. l. quod te. ff. ſi certum peta. & l. quod Nerua. ff. de-poſi. contra illos, qui negligunt regulas ſcire: & implent ca-put ſuum caſibus ſingularibus, & peregrinis: quæ doctrina eſt fallax, & periculoſa. Quando verò Doctor tuus ordinaret tibi recollectas claras pro intellectu legis, in primis illud vi-deat omnino nouitius, & ſuper textuali intellectu vigiliam premat, omnia pertentet: reliquum quod doctor ſubdit additi-uè, vel cumulando quæſtiones, & dicta, reſeruet in aliud tem-pus, poſtquam erit ſolidatus in regulis, & terminis iuris, & hoc modo Recollectæ proſunt, & non obſunt, ſi clarè traduntur, & non impertinenter: quando verò impertinenter, abſint omni-no a te, tanquam venenum.

Gloſſæ quomodo ſtudendæ.

Recollectarum vſus.

Regulas ſcire expedit.

Quòd ſi diceres, nónne melius eſſet ſtudere cum Barto. tan-tum? Confiteor quòd Bart. omni tempore omni perſonæ vtilis & neceſſarius eſt: ſed aliquando breuis, aliquando obſcurus, aliquando non legit legem, aliquando non habetur. Itaque impleas ſtomachum tuum bonis cibis, & nutritiuis, id eſt, bo-nis legibus, & regulis, & bonis doctrinis communibus ſecun-dùm capacitatem ingenij tui. Laudo quòd tu, quis es iam ſolidatus in regulis iuris, & reali cognitione terminorum, & audiuiſti partes quæ ordinariè leguntur, videas totum corpus iuris cum Barto. & toties facies, vt Bartoli doctrinas pro viri-

bus aſſequi oneris,& tenere illũ in ſtudiis æmulaberis: licet illius ingenij adipiſci arduitatẽ etiam ſperare nimium eſt: quod dari niſi à Deo non poteſt: ſicut in ſimili de Cicer. dicit Plin. lib. 4. Epiſt. epiſtola 8. eius tamen Bartol. veſtigia ſemper adorabis: vt de Vergilio dicit Statius in fine libri Thebaidos, ibi: Nec tu diuinam Aeneida tenta: Sed longè ſequere, & veſtigia ſemper adora. Dixi quòd æmuleris Bart. nam ſtultiſſimum eſt ad imitandum non optima quæq; præponere, vt inquit Plinius lib. j. Epiſt. epiſtola v. & libro vij. epiſtol. ix. Cùm Bartolum bene videris, legas alios dignos autores ex his, quos ſuprà memoraui: *Excerpere.* & ſemper notes & excerpas quę digna inueneris, vt facere conſueuerunt omnes illuſtres viri. Et tuæ memoriæ debilitatem artificio ſtyli & pugillarium iuuabis. Ad id te inuitat epiſtola Plinij v. in lib. iij. quæ incipit, Pergratũ. Ideo dico, quòd videas alios: quia quantò plures reſpicies, tantò magis proficies: quia non eſt vnus, quamuis præſtet, imitandus præcipuus & ſolus: quia nunquam par fit imitator autori. Hæc rei natura eſt. Semper enim veritate ſimilitudo minor eſt: vt dicit Seneca in prologo Declamationum ſuarum. Præterea ſicut terræ variis mutatiſq; ſeminibus: ita ingenia noſtra nunc hac, nũc illac meditatione recolũtur: vt inquit Plinius lib. vij. Epiſt. epiſtola ix. quæ incipit, Quæris.

Regula iuris. Laudarem, quod nouitius memoriæ commendaret titulum de verb. ſig. & titulũ de reg. iur. ff. & regulas iuris, de quibus in Sexto, ſingulis diebus aliquas. nam & animum recreant ipſarũ varietate, & plurimùm conferunt. Sunt enim principales claues iuris: quibus eſt inhærẽdum tanquam Bonon. carocio: vt dicit glo. in l. omnis diffinitio. ff. de reg. iur. quinimo illas ignorare, lata culpa eſt. Deinde profectus cùm ruſticatur aut peregrinatur, poteſt ſecum conferre Dynum de reg. iur. quo non puto *Dynus de regulis iuris.* eſſe vtilius opuſculum, & magis varium. Cõſulat vnuſquiſque ſibiipſi: illum videat autorem, ad cuius cognitionem ingenium ardentius excitatur, & per cuius æmulationem credat melius *Vacationum tempore.* legitimos aſſequi theſauros. Tempore vacationum repetat quę audierit, viderit, legerit: & commendet memoriæ ea quæ fuerint notatu digna. Felix ille, cuius memoria fuerit bonæ fidei, quæ in promptu reddit ſibi credita: vt inquit Seneca in prologo Declam. ſuarum. Quòd ſi memoria tua fuerit infidelis cuſtos, cõmittas excepta ſtylo & pugillaribus, vt prædixi. & quicquid dixeris, audieris, egeris in die, veſperi commemorabis, vt

inquit

inquit Cicero in libro de Senectute & ad hoc ſtudiũ in ſeceſſu habẽdum, videat epiſtolam Plin. 9. lib. vij. quæ incipit, Quæris. quæ eſt elegans ad hoc.

DOCVMENTVM VIII.

CONSVLO nouitio, donec Nouus Iuſtinianus appellatur, id eſt, durante primo anno, vt nũquam curet ad oſtentationem arguere: curet ſcire potius quàm apparere: diſcat, non videri doctus, ſed eſſe quærat, iuxta conſilium moralis viri Alberti cauſidici Brixienſis. Pars enim ſcientiæ eſt, ſcire quòd neſcias. De omnibus ſibi ignotis diligenter interroget, quorum poſſit eſſe capax. Nam ſi non purgauerit aliquid erroneum, quod ipſum faciebat muſſare: illud inde cõtinuò tranſiret in habitum, & faceret apoſtema, id eſt, eſſet cauſa multorum errorum. Vnde Martialis: Diſcendi modus eſt dum te neſcire videbis: Diſce ſed aſſiduè, diſce ſed vt ſapias. Sumpta parum prodeſt quæ mox emittitur eſca. Bos quibus eſt paſtus, ruminat hæc eadem. Quinimo fortaſſe melius faceret, ſi ſecundo anno quo Edictalis vocatur, ab argumentatione oſtentandi cauſa abſtineat. Illæ ſolent eſſe fructuoſæ contentiones, quæ ſecretò fiunt inter collegiatos in collegiis ordinis literarij: vt in domo ſapientiæ Senenſis, & ſimilibus: quo ſecreto genere diſputãdi nihil ſyncerius, aut ſimplicius, aut melius. Refert Aulus Gellius j. c. ix. quòd cùm quis exploratus à Pythagora, idoneus inuẽtus fuerat recipi in diſciplinam, ſtatim iubebat certum tempus tacere: nõ omnes idem, ſed alium aliud tempus pro æſtimato captu ſolertiæ: ſed non minus quiſquam tacuit quàm biennium. Reperi etiam quòd Hippocrates cùm diſcipulos ſuſcipiebat, antequàm doceret, iuramentum ab eis extorquebat inter cætera, vt ſilentiũ ſermonem, inceſſum, manſuetudinem habituũ, morúmque ſeruarent. Tertiò anno quo Papinianiſta vocabitur, audacter incipiat, & diſputationis genus ad vtilitatem frequenter, nõ ad pompam. Diſputationis enim multiplex & mira eſt vtilitas: vt luculentiſſimè oſtendit eloquentiſſimus vir Leonardus Aretinus in opuſculo quod edidit de vtilitate diſputationis. Quartò anno quo Græco vocabulo ab antiquitate vocabatur Hircos, in procœmio Digeſtorũ. §. ſed quia ſolitum. quod gloſſa ibi exponit, quaſi ſubtiliter videns: quod opinor dictum, quia hircus eſt oculorum angulus, ſecundũ Seruium Grammaticum.

Nouus Iuſtinianus.

Edictalis.

Papinianiſta.

Quãdo diſputandum.

Hircos.

Hinc apud Vergilium: Tranſuerſa tuentibus hircis, id eſt, oculis in hircos, hoc eſt, in angulos retortis. Vnde ſcholaris qui ſtuduit tribus annis, & inchoauit ſtudere quarto, fortaſſe ideo Hircus dicitur, quia ſit conueniens vt oculos habeat fixos, & ſpeculationi diu intentos, & eundem in locum directos: hoc enim facere ſolent cogitabundi, vt ſuprà in domo recolendæ memoriæ do. Angeli de Periglis, de Peruſio, de quo ſuprà. Vel ideo Hircus: quia ſicut ſanguis hirci frangit adamantē lapidem duriſſimū: ſic ſcholaris qui iam tres annos ſtuduit, omnem duram & perdifficilem materiam iam tractare poteſt. Eſt enim tempus ſpeculandi, & penſitandi. Sit igitur in continuatione & colluctatione legali, vt cùm opus fuerit, in corona denique hominum acti magnóque iudicio ab origine cauſiſque primis repetat, diſcernat, expendat, ponderet, colligat, concludat: & omnem hæſitationem dubitationémque redundantem reſoluat: & in audientium animis aculeum relinquat: quo fiet, vt in diſputando, per vſum qui eſt magiſter egregius, fiat incomprehenſibilis & lubricus, & ianuā famæ patefaciat per illas actiones. Radices diſciplinæ ſunt amaræ, fructus dulces, ſecundùm philoſophum. Patienter igitur ferat omnem laborē: quia labor improbus omnia vincit. Quinto anno Coloritæ vocantur: vt in dicto proœmio Digeſtorum, de his nominibus habetur. Iam enim ſciunt colorare verba caſibus legitimis, arcanis eis reſeratis: ſciunt vti legū inductionibus cōgruentes, quod eſt potiſſimum: vt l. nō ſolùm. §. qui pilum. ff. de excuſ. tut. ibi, rectè adaptans omnibus ſimilibus. & iſte inducendi modus imitatione maiorum potiſſimè habetur, & diſputationis vſu coaleſcit. Audi Leonardum in præallegato opuſculo de vtilitate diſputationis, dum dicit: Nam quid eſt, per Deos immortales, quod ad res ſubtiles cognoſcendas atque diſcutiendas plus valere poſſit, quàm diſputatio: vbi rem in medio poſitam velut oculi plures vndique ſpeculentur: vt in ea nihil ſit, quod ſubterfugere, nihil quod latere, nihil quod valeat omnium fruſtrari intuitum. Quid eſt quod animum feſſum atque labefactatum & ſtudia longitudine otij & aſſiduitate lectionis plerunque faſtidientem magis reparet atq; redintegret, quàm ſermones in corona cœtuq; agitati? Vel gloria ſi alios ſuperaueris: vel pudore ſi ſuperatus fueris, ad legendū atq; perdiſcendum vehementer incenderis. Quid eſt quod ingenium magis acuat, quod illud callidius verſutiusq; reddat, quam diſputa-

Coloritæ.

Diſputationis vtilitas.

tio? cùm ibi neceſſe ſit vt momento temporis ad rem ſe applicet, viáq; verborum ſe reflectat, colligat, concludat: vt faciliter intelligi poſſit hac exercitatione exercitatum, ad cætera diſcernenda fieri velociorem. Paulò infra ſubdit: Itaque ego, qui veſtræ vtilitatis ſum auidus, quiq; vos quàm maximè florentes in ſtudiis veſtris videre cupiam, non iniuria vobis iraſcor: ſiquidem hunc diſputandi vſum, ex quo tot emanāt vtilitates, negligitis. Etenim abſurdum eſt intra parietes, atque in ſolitudine ſecum loqui, multaq; agitare, ſi in oculis hominum, atque in cœtu, veluti nihil ſapias, obmuteſcis. Et quæ vnam aliquam vtilitatē in ſe habeant, ea magno labore proſequi: diſputationem verò, ex qua permultæ vtilitates proficiſcuntur ſumma cū iocunditate, nolle attingere. Nam velut is agricola improbādus eſt, qui cùm liceret ei fundū vniuerſum excolere, ſaltus quoſdam ſteriles arat: partem verò quampiam eius fundi pinguiſſimam, atque vberrimam relinquit incultam: ſic reprehendendus eſt is, qui cùm omnia ſtudiorum munera adimplere poſſit, cætera quamuis leuiora accuratiſſimè obit: diſputādi verò exercitationē aſpernatur, & negligit: ex qua tot fructus colliguntur vberrimi: vt per eum ibi latius. Et hoc eſt quod dicere voluit Iuriſconſult. in l. munerum. §. miſta. ff. de muner. & honor. ibi, Herennius Modeſtinus & notando & diſputando bene & optima ratione decreuit.

DOCVMENTVM IX.

TIBI conſulo, vt ſi diſputaturus in corona fueris, nunquam temerariè illud onus ſuſcipias, reſpondendi de ſingulis, de quibus fueris interrogatus. Licet enim Valerius libro viij. cap. antepenul. commendet Gorgiam Leontinum, ætatis ſuæ cunctos præſtātem: eo quòd primus in cōuentu auſus ſit poſcere, qua de re quiſq; audire vellet: & ideo ei (vt idem dicit) vniuerſa Græcia in templo Delphici Apollinis ſolido ex auro ſtatuam poſuit: cùm cæterorum ad id tempus auratas collocaſſet, beatus tamē Hieronymus in opuſculo contra Ioan. epiſcopum Hieroſo. Origenis ſcilicet aſſertorem, ſic inquit: Gorgiam Leontinum cuncti philoſophi & oratores lacerant, quòd auſus ſit publicè ſella poſita polliceri, reſponſurum ſe de qua quiſque re interrogare voluiſſet. Sed de nouiſſimis agamus. Tempore quo illuſtris dom. Bald. de Peruſio legebat Papiæ, quidam do. Philippus de

Diſputare quodlibet.

Gorgias Le[…] tinus.

Baldus rep[…] hēdit quen[…] leguleium.

Rhegio, qui fuerat doctior omnium ferè illorũ doctorum Papienſium, & apud eos erat maximæ autoritatis, cùm multis annis poſtea legiſſet Paduæ, rediens Papiam, in principio ſui aduentus publicè pollicitus eſt, ſe velle reſpõdere de quolibet in materia vltimarũ voluntatum. Do. Bal. ibi, præſens interrogauit eũ dicens: Vbi habemus nos, quòd ſubſtitutio vulgaris facta in legato, non comprehendat niſi caſum, Si voluerit: & facta in hæreditate, comprehendit caſum, Si noluerit, vel nõ potuerit: vt l. cùm proponas. C. de hæredib. inſtit. Breuiter ille domi. Philippus obmutuit: & Baldus tũc aperuit librum, & legit tex. legis, pater Seuerinam. ff. de condit. & demon. vbi erat caſus ſecundùm vnam lectionem. vnde illi cathedrãti reſultauit magna confuſio. Hæc refert do. Paulus de Caſt. in d. l. pater Seuerinam. dicens: Caueas à talibus actibus præſumptuoſis, quia ſolus Deus nouit omnia.

DOCVMENTVM X.

[...]x. allegan-[...]

CONSVLO ſcholari, quòd in diſputando ſolis textuum allegationibus inhæreat: non vt quidam inepti, aut inexperti faciunt, qui arguendo gloſ. allegant, & doctores, abſque iurium allegatione: illo enim nihil apud doctores ineptius. Contra iſtos exclamat gloſſa in l. ſed licet. ff. de offic. præſid. ſi volueris aptè arguere in forma legiſtis congruente: vtaris argumentandi modis, quos edidit ſubtilis doctor Iacobus de Butr. vel illis, quos edidit Albericus de Roſate: vel illis, quos Bal. inſeruit in l. conuenticulam. C. de epiſcop. & cleric. Si verò fueris reſponſalis, tunc vt facilè declines omnia arguméta tibi facta, videas Odofredum in procemio digeſtorum. in prin. & ibi Bald. quia mira quadam dexteritate inſtruit omnem argumentandi vim altero de tribus modis poſſe repelli & declinari: ſcilicet per Aliter & aliter, per Aliud & aliud, & per Secundũ quid, non ſimpliciter. Quod qualiter intelligatur, & practicè adaptandum ſit, belliſſimè explicat ibi Bald. quem omnino videas. Hæc ſi ſeruaueris, optimus quoque iudiciorum tam athleta quam gubernator euades in omni æuo locóque felix: vt dicit text. in dicto procemio digeſtorũ. §. diſcipuli. faciliusq́; continget, ſi patriam propriam fueris egreſſus gratia ſtudiorum: nam in propria patria multa diuertunt, vt dicit dominus Simon de Burſiano cardinalis Mediolanẽſ. in procemio Clemen. & ſi egredi decreueris

[...]rgumentan[...] modus.

[...]lutionis ar[...]mentorum [...]tela.

[...]dere ex[...] patriam.

ris.eligas locum vbi ſint celebres Doctores, & vbi ſint numeroſa multitudo ſcholarium: prout erat Bononiæ tempore do. Azonis, quo tempore ibi erant decem millia ſcholarium: vt refert Odoffr. in Auth. habita. C. ne filius pro patre. vbi refert quòd ſemel propter multitudinem magnam orta contentione inter ſcholares Lombardos & Thuſcos, ciuitas illa fuit in magno periculo: nemo enim poterat coërcere illos: & vt facilius coerceri poſſent, in futurum de concordia tunc renuntiarunt priuilegio iudicum: de quibus in dicta Authent. & in criminalibus ſe ſubmiſerunt iuriſdictioni Poteſtatis. *Bononiæ tempore Azonis erant decem millia ſcholarium.*

Facio igitur finem. Quoad præmiſſa, licet prædicta parua ſint & talia quæ auribus & ingeniis veſtris cultiſſimis tanquam puerilia (non dubito) & diminuta videbuntur, aut fortaſſe non carentia rubore, cùm & ego ipſe alterius conſilio in prædictis & aliis indubitanter indigeam: ſed tamen ſyncerè locutus ſum, quaſi mecum loquens. Vos diligentia veſtra omnem ſiniſteritatem & ineptitudinem emendabitis, & in melius reformabitis: potiſſimè cùm omnia prædicta abſque diligenti præmeditatione ediderim.

COMPILATIO IVRIS CIVILIS.

VERVM quia ſuprà in tertio conſilio dato dictum fuit, quòd diſcipuli debent amare præceptores: vt habetur etiam apud Quitil. libr. 11. Inſtitutionis oratoriæ, vbi dicit: Diſcipulos moneo, vt præceptores ſuos non minus, quàm ipſa ſtudia ament: eoſq́; parentes exiſtiment, non quidem corporum, ſed mentium. Plurimum hæc pietas diſcipulis proderit nam ita & libenter audient, & dictis credent, & ſimiles fieri concupiſcent. Sint læti & alacres in conuentu aliorum: emendati non iraſcantur: laudati gaudeant. Nam illorum officium eſt docere: ſic horum, præbere ſe dociles. Doctrina enim coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis atque accipientis concordia. Cùm ſim vtilitatis veſtræ auidus & optem quòd per vos iacta ſint bona fundamenta, & ab origine cauſiſq́; primis intelligatis, vt dicitur in l. j. ff. de iuſt. & iur. viſum eſt in ſignum mei in vos animi aliqua præmittere acuentia ingenium, quæ non reperietis alibi tradita, & paucis ſunt nota: & quæ ignorare, eſt lata culpa, ſcire autem, plurimum affert decoris: ne illotis manibus templum ſacratiſſim *Diſcipuli amēt præceptores.*

tiſſimum iuſtitiæ opus.C.& ff.ingrediamini: vt in l.j.ff. de orig. iur.iuncta l.ij.§.has itaque.C.de ve.iu.enu.Videamus ergo quæ ſit cauſa efficiens,materialis,& finalis libri C.& ff.in hac ſcientia legali. Quidam (vt Azo) dixere, quòd cauſa efficiens libri C.eſt Iuſtinianus imperator:alij dixerũt, quòd fuit ipſe Deus, cuius miniſter fuit Iuſtinianus:& hoc not.in Authẽ.de hære. & fal.in rub.hoc probari videtur ex eo,quia lex eſt inuentio & donum Dei.l.ij.ff. de legibus. Item leges fuere per ora principũ diuinitus promulgatæ:vt l.ij.C.de ve.iu.enuc.& l.fin.C.de præſcript.longi temp. & hoc tenebat antiquus doct. Iac.de Rauignei Lotaringus. Gloſſator veſter Accurſius breuiter ſe expediuit,dicens vnà cum Azone,quòd cauſa efficiens fuit Imperator Iuſtinianus:vt not.in rub.ff.de iure iu. Tertij quidam nituntur conſiliare,dicentes quòd cauſa efficiens poteſt conſiderari tripliciter : ſcilicet proxima,remota, & magis remota. Cauſa efficiens proxima primi voluminis C. Iuſt. fuerunt illi decem illuſtres compilatores,qui numerantur in prima & ſecunda cõſtitutione Codicis,ſcili. Ioannes,Leontius,Phochas,Baſilides, Thomas,Tribunianus,Cõſtantinus,Theophilus, Dioſcorus,& Præſentius.Iſti commiſſione domini Iuſtiniani compilauerunt primum C.Iuſtinianum,commiſſio eis data patet in prima conſtitutione C.Confirmatio verò dicti C.ab illis compilati patet in ſecunda cõſtitutione illius voluminis.Cauſa efficiens proxima C.emendati,id eſt,codicis repetitæ prælectionis,quẽ hodie habemus,fuerunt quinque illuſtres viri ab eodẽ Iuſtiniano electi:ſcilicet Tribunianus, Dorotheus, Menna, conſtantinus, & Ioannes:vt patet in conſtitutione quæ incipit,cordi.C.de emẽ. Iuſtin.cod.Cauſa efficiens remota fuit Iuſtinianus Imperator, cuius autoritate compilatio facta fuit: & qui poſt compilationẽ confirmauit:vt patet in d.prima conſtitutione,& ſecunda& tertia.& in l.ij.cõſti.omnia enim.C.de vete.iur.enuc.Iſte Iuſtinianus Imperator fuit XIIII. in oriente. Cucurrerunt ab Vrbe condita vſque ad tempora ſui imperij,ſecundùm computationem quam puto veriorem, mille & quadringenti penè anni:vt exprimitur in l.j.§.cùmque hæc materia.& l.ij.in princ. verſic. erat enim mirabile.C.de vete.iur.enuc.Ab Vrbe verò condita vſque ad aduentum Chriſti cucurrerunt anni ſeptingenti quinquaginta:vt patet in Chronicis quas veriores puto.Ab aduẽtu verò Chriſti vſque ad tempora Imperij Iuſtin.prędicti cucurrerunt anni ſexcenti quadraginta ſeptem, vel circa. Aſſumpſit impe

[Ca]uſa efficiẽs [libr]is.

[Tri]plex cauſa [effi]ciens.

[De]cem compi[lat]ores Codi-[cis.]

[Iuſt]inianus.

imperiũ præfatus Iuſtin.die I. Aprilis.anno domini noſtri Ieſu Chriſti D.C.XLVI.indictiõe v.vt probatur in auth. vt prępo. nomen Imp.§.ſi qua verò.& ibi notatur, iuncta data, de qua in ij.& iij.conſti.C.& l.ij.de vet.iu.enu.ſi rectè inſpiciãtur.Imperauit autem annis XXXIX.fuit iſte Iuſtinianus poſitus in catalogo ſanctorũ,vt refert Bar.in j.rubr.C.& in procœmio ff.vete.ſuper prima rubri.Cæterùm inſignis doct.dom. Ioan. Fabri Aquitanicus ſuper rubr.procœmij Inſtitutio. dicit ſe vidiſſe nomen Iuſtiniani ſcriptum in catalogo ſanctorum Calẽdis Aug. Gennadius etiam, qui proſecutus fuit libellum Hiero. de viris illuſtribus eccleſiaſticis,ponit Iuſti.inter illos. Quod ad ſacras leges attinet, notandum quòd Iuſtin. Imperator in primordio ſui imperij commiſit præfatis decẽ illuſtribus viris,vt viſis antiquis codicibus,Gregoriano, Hermogeniano, & Theodoſiano,& multis conſtitutionibus extrauagãtibus à Theodoſio imperatore & ſucceſſoribus factis, nouum codicem Iuſtinianum ederent.& hoc patet in j.conſtitut.C.ſub rub.de nouo codi.facien.& colligitur ex conſtitutione iij.quæ incipit,cordi.ibi,pri mordio noſtro.Supradicti decem illuſtres compilatores Codi. Iuſti.ediderunt illum anno II.imperij domini Iuſtin.tẽpore Cõſulat⁹ Decij.anno domini noſtri Ieſu Chriſti D.C.XLIX. indictiõe VII.Et eo anno V.Idus Aprilis,id eſt,nona die Aprilis dominus Iuſtin. illum codicem confirmauit: vt probatur in tit.C.de Iuſtin. co. confirman. in fin.conſtitutionis ibi poſito. iunctis his quæ præmiſſa ſunt.Poſt hæc Iuſtinianus Imperator vertens animum ad enucleanda infinita & immenſa prudentiæ veteris volumina,cõmiſit ſex illuſtribus viris,videlicet Tribuniano, Conſtantino,Theophilo,Dorotheo,Anatolio & Cratino,vt vnà cum aliis decẽ doctiſſimis viris excellentiſſimis cauſarum patronis apud partes Orientales, videlicet Stephano, Menna,Prodocio,Eutolino,Timotheo,Leonide,Leontio, Platone,Iacobo,Conſtantino,& Ioanne,legerent immẽſa prudentiæ veteris volumina,& ſub compendio redigerent in vnũ Codicem, diſtinguendũ in quinquaginta libros, omnẽ Romanam ſanctionem continentes, quæ ab vrbe condita & à Romuleis deſcendit temporibus, iam confuſam per tanti tẽporis lapſum: & tot veterum diſperſa volumina vno codice indita oſtenderent: fuitque his data à Iuſtiniano ampliſſima autoritas corrigendi ac diminuendi: vt probatur in l.j.C.de vet.iur.enu. Tandem iſte Tribunianus magiſter huius operis legitimi vnà cum aliis

Iuſtinian[us] imperium a[...] ſumpſit.

Iuſtinianu[s] ſanctus.

Decem c[...] latores Co[di]cis.

Quo tẽpore cõpilatus

Libri ff. co[m]pilati.

Nomina co[m]pilatorum

alii ſexdecim prænominatis cõpilarunt & enuclearũt ex immenſis patrũ voluminibus Pandectas & digeſta: videlicet quinquaginta libros ffforum, quos habemus: quod opus velut ſacratiſſimum templum conſecratum do. Iuſtin. approbauit & confirmauit anno VIII: ſui imperij, & III. conſulatus ſui: anno domini DC. LIIII. indictione XII. tertiò calen. Ianuarij, id eſt, penul. die. decẽbris. vt ipſe Iuſt. atteſtatur. in l. ij. C. de vet. iu. enu. col. vlt. §. leges autem. Hic eſt notamdũ, quòd ideo ſemper Tribunianus præfuit vt magiſter legitimo operi predicto, tum quia vltra legum peritiam experientia rerum decoratus erat, tum quia antiquæ ſapientiæ librorũ copiam ipſe maxime præbuit: in quibus multi fuerunt etiã ipſis eruditiſſimis hominibus incogniti, vt dicit tex. in d. l. ij. §. in præſenti autẽ. Eſtq; hîc ſingulariter aduertendum ad vnum, quòd dicta antiquitas commentatorum iuris noſtri ignorauit, quòd continebant dicta veterum immenſa volumina penè tricies centena millia verſuũ: & duo millia librorum. vt d. l. ij. & in prooemio Inſtitutionum, & ff. veteris. Digeſta noua quæ hodie habemus iuris enucleati continent penè CLV. millia verſuum & L. libros. vt d. l. ij. & in aliis locis præalleg. Vellent ſcire quidã hoc dictum. Accurſius gloſſator, qui omne verbum fforum, gloſſauit: illud exponit, Verſuum, id eſt, legũ, ſeu paragraphorum, aut reſpõſorum: quaſi ſenſerit, quòd hodie digeſta quæ habemus, contineãt CL. millia legum, vel paragraphorum, vel reſponſorum. Aduerte, quia Accurſius noſter, qui affirmauit ſe ſuccurriſſe tenebris iuris ciuilis: vt dicit in l. fact a. §. ſi in dãda. ff. ad treb. in hoc paſſu adduxit tenebras: hoc tibi demonſtrabo ad oculũ. Volui aliàs numerare omnes leges fforum, quas habemus, videlicet ff. veteris, Infortiati, & ff. noui. Comperi quòd in ff. veteri ſunt duo millia nonigentæ decem & octo. In Infortiato ſunt duo millia ducẽtæ triginta quatuor. In Digeſto nouo, duo millia nonigẽtę octoginta tres. Et in ſumma leges fforũ, videlicet omniũ quinquaginta librorũ ſunt octo millia CXXXV. Vnde patet manifeſtiſſimè, quòd Accur. noſter in hoc dormitauit, puto non aduertens, & incaute gloſſam ſuper hoc faciens. Cogitabam aliàs, quòd exponi debuiſſet Verſuũ, id eſt, linearũ: fecit periculũ per numerũ linearũ ff. veteris, Infortiati, & ff. noui: reperi hoc eſſe veriſſimũ. Nam ſecũdũ cõputũ meorũ textuũ reperi ff. vetus conſtare ex quinquaginta millibus verſuũ, id eſt, linearum. Infortiatũ conſtare ex XXXIX. millibus & quingen

[Q]uid ſignifi[ce]t numerus [ve]rſuũ in legibus.

[Nu]merus le[gu]m.

tis viginti lineis.ff.verò nouũ ex XLIIII. millibus linearũ. Vnde in ſumma omnes quinquaginta digeſtorũ libri conſtant ſecundùm volumina mea ex centumvigintinouẽ millibus verſuum,id eſt,linearum, & quingentis viginti. Opinor, quòd ſi quis computaret numerum linearum Pandectarum quæ ſunt Florentiæ, quòd facile fieret per numerationem quinternorũ, & numerum chartarum: & per lineas vnius lateris inueniret illas conſtare ex centũ quinquaginta penè millibus verſuum, id eſt,linearum:& ad hoc neminem reperi ante hæc aduertiſſe. Sed accuratius inueſtigando quæro à te,Quid vult dicere tex. dum dicit,quod olim erant tricies centena millia verſuum:hodie verò centum quinquaginta? Diceres fortaſſe, quòd olim erãt tercentena,id eſt trecenta millia verſuum, hodie verò centumquinquaginta. Cogita quid dicas:nã cùm olim eſſent duo millia librorum, hodie verò quinquaginta libri, & ſic fit quadrageſima pars reſpectiuè ad computũ librorum: ergo reſpectiuè ad numerum verſuum erit dimidia pars: & ideo expone tricies,id eſt,trigeſies,ſicut vicies, id eſt, vigeſies.nã ſciendum quòd omnia quę ſunt ſupra centũ ſyncopãtur vt terceni,id eſt, tercentum.duceni,id eſt,duceni.quadrageni, id eſt, quadringenti:infrà centũ verò non ſyncopantur vt quinquies, ſepties, decies,cẽties,ducẽties,tricenties, millies,decies millies, vicies millies,& ita deinceps.Cæterum ita reperi expoſita illa verba Tricies & Vicies à Priſciano in opuſculo de numeris. Similiter exponit eloquentiſſimus vir Laurentius vallen. Romanus in libro III.de Elegant.linguæ Latinæ,ſub rubr.de numeris. Olim ergo erãt tricies centena millia verſuum,hodie centum quinquaginta millia. & conſequentur ex XX. partibus vna eſt compendiũ digeſtorũ,quæ habemus quoad linearũ numerum. quod ſingulariter notabis, quia non reperi hoc expoſitum ab aliquo Iuriſta. de quo plurimum miror.His incidenter intermiſtis:quæ non ſunt extra rem,ſed ex re,vt no.in l.j.ſuper verbo,bene.ff.ſi cer.petat.Reſpondeo ad rem,& dico: quod Iuſtinianus cùm edidiſſet Codicem Iuſtinianũ, & deinde Digeſta, vt prædixi,componi fecit Inſtitutiones quas habemus,à Tribuniano, Theophilo,& Dorotheo,ex Inſtitutionibus veterũ: & commiſit inſeri in illo libro Inſtitutionũ ea,quæ per conſtitutiones Iuſtiniani emendata eſſent:& ita factum eſt.Fuit autem conſummata dicta ordinatio Romani iuris tribus annis: vt d. l.ij.§. omnia igitur. Poſt hæc ad vnum aduertens Iuſtini.quòd anno

Tricies centena millia verſuum.

Inſtitution

anno III.ſui imperij ediderat Codicem,& demum Digeſta & Inſtitutiones anno VIII.ſui imperij,vt prædictum eſt: eundem Codicem,quem fecerat primò componi à decem illuſtribus viris prænominatis, fecit relegi, & iterum edidit propter aliquas conſtitutiones de nouo factas ſuper quinquaginta Deciſiones quas iuſſit inſeri.Et hanc ſecundam editionem C.quæ dicitur repetita prælectio, cõmiſit quinq; illuſtribus viris, videlicet Tribuniano,Dorotheo,Mennæ, Conſtantino,& Ioanni, & facta fuit dicta ſecunda editio,id eſt, Codex emendatus, domini Iuſtiniani repetitæ prælectionis quem habemus; item confirmatus à Iuſtiniano prædicto imperij ſui anno x.& tempore ſui quarti cõſulatus,& etiã Paulini: anno dñi D.C.LVI. indictione XIIII.quarto Cal.Ianuarij,id eſt,XXVIII.die Decembris: vt probatur C.de emendando Iuſtin. Cod.in conſtitutione,cordi.iunctis præmiſſis.Et hũc C. iuſſit appellari Codicem domini Iuſtiniani repetitæ prelectionis,vt in dicta conſtitutione,cordi.Et ita dicta eſt prima rubri.C. Ideo autem dicitur Codex repetitæ prælectionis:nam apud veteres, quando poſt primam editionem fiebat ſecunda editio, appellabatur à veteribus, Repetita prælectio: vt colligitur ex libris Vlpiani ad Sabinũ:& exprimitur in dicta conſtitutione, cordi.verſic.in antiquis etenim. Et ideo dicitur Repetitæ prælectionis, id eſt, ſecundæ editionis,quia præcedens lectio, id eſt, prima editio fuit repetita. Proteſtatus etiam fuit Iuſtinianus,quòd ſi poſtea nouas conſtitutiones ipſum facere contingeret, illas cõgregabit in libro qui appellabitur liber Nouellarũ conſtitutionũ: vt patet in eadem conſtitutione,verſiculo,hoc etenim.Suadente poſtea varia rerum natura, Iuſtinianus multas conſtitutiones nouas fecit,numero centũ vel circa: quas hódie inſertas habemus in lib.Authen.quæ factæ fuerũt ab eo(vt opinor) anno XJ. ſui imperij:anno dñi D.C.LVII.indictione XV.vt colligitur ex textu in Authen.vt præpo.nomen imper.§.ſi qua verò. iunctis aliis præmiſſis.Hic notandum,quòd ex eo quòd Imperator(vt paulò antè dicebatur) dixerat,quòd appellaret librũ Nouellarum conſtitutio.ſcilicet quem poſtea ederet:quod Irnerius dicebat librum Authen.quem habemus,nõ fuiſſe Iuſtiniani:quia non appellatur Nouellarũ,ſed Authen.adducebat Irnerius rationes, quas ponit gloſ.in d.conſtitutione, cordi.ſuper verbo congregationes. & idem dicebat Placentinus,vt refert Bald.in l.humanum.C.de legib.Ioannes verò antiquus gloſſator dicebat

[C]odex emendatus. *[C]odex repetit[æ] prælect.* *[L]iber Authẽ.* *[N]ouella conſtitutiones.*

bat contrarium,per text.in d.conſtitutione, cordi.ſcilicet, quòd liber Authenticorum fuit Iuſtiniani: & cum hoc tranſire videtur gloſ.ibi,& in dicta l.humanum.C. de legi.& Bald.in dicta l.cordi. & Cynus,& Bald.in dicta l. humanum. Et ita tenendum proculdubio patet ex ſupraſcriptionibus cuiuſque tituli, & ex data in multis titulis: & nominat ipſum in titulo, vt præponatur nomen Imperatoris. & in titulo, vt iudices ſine quoquo ſuffragio. & in titulo, iuſiurandum quod præſtatur ab his. & miror, quòd de hoc aliquis vnquam dubitauerit. Ratio tamen dubitandi potuit oriri ex eo,quia fertur reperiri quendam librum,qui dicitur liber Nouellarum, quem dicunt continere eaſdem conſtitutiones,quas continet liber Authentic.licet in aliquibus ſit variãs.de quo libro Nouellarum mentionem facit gl.in Authentic.hoc amplius.C.de fideicommiſſis.& doct.in Authentic.res quæ.C.communia de lega. vnde egregius commentator Albericus de Roſate Bergamenſis, quem refert dominus Raphaël Fulgoſ.in Authent.hoc amplius.C.de fideicõmiſſis. dicit quòd liber Authenticorum quem habemus, excerptus ſit ex libro Nouellarum, vt compendioſior fieret. Vnde dicit, quòd liber Nouellarum erat multum prolixus.dicit domi.Raphaël, ſe nunquã vidiſſe dictum librum Nouellarum.Domi.Paul.de Caſt.in dicta Authentic.hoc amplius.dicit,quòd liber Nouellarũ fuit extractus de libro Authenticorum per breuiora verba, & magis apta. Item dominus Paulus in dicta Authent.res quæ.dicit nõ eſſe ſtandum illi textui Nouellarum quando textui Authenticorum contradicit: quia de fide illius operis dubitatur. Bald.etiam in dicta Authentic.hoc amplius.dicit, quòd præualet textus Authenticorũ, eo quòd ille liber Nouellarum non legitur in ſcholis. Sed ibi reliquit nos incertos,quis liber corrigat alium:vel liber Nouellarum, vel liber Authenticorum.Ego ſemper credidi, & ſemper credam (donec conſtet de contrario) quòd liber Nouella.tanquam de cuius fide dubitatur,& qui per ſtudia vniuerſalia non verſatur,ſit reſpuendus,& quòd liber Authenticorũ,ſit liber conſtitutionum à Iuſtiniano editus,& ideo illum gloſſauit Accurſius,& etiam ſuper illo fecit ſummam Ioan.Baſianus Cremonen.& Azo. & illum ſtudia receperunt,& pleriquc illuſtres cõmentatores commentauerũt, vt Iacobus de Beluiſo,Bar.& Ange.nec obſtat l. humanum.C.de leg.nam illa lex fuit Imperatoris Valentini,non Iuſtiniani:vt patet ex ſupraſcriptione: ideo gloſ.ibi ſomniauit.Nec curãdum de varietate ſtyli:quia non ipſe,ſed illi quibus committebat,componebant, *Albericus.*

nebant, qui erant alij ab ipſis præmiſſis compoſitoribus Codicis. Adde prædictis, quòd egregius doctor Odof. in Authent. caſſa. C. de ſacroſanctis Eccleſiis. ſic ait: Vnum ſciatis, quòd Authenticum, quod fuit compoſitum à Iuſtiniano, habet nouem collationes. Poſtea quando venit Fredericus minor, miſit has conſtitutiones ad ciuitatem iſtam, ſcilicet Bono. vt Doctores legum adaptarent eas ſingulis legibus ſub congruētibus titulis. Doctores conuenerunt in ſancto Petro, & aptauerūt, poſtea quid fecerunt? Dominus Vgol. poſt nonam collationem poſuit librum Feudorum, & omnes conſtitut. Frederici antiqui, & minoris, & aliquas leges Corradi Imperatoris, & vocatur Decima collatio: ſed pauci ſunt qui habeant ita ordinatum in libris ſuis. Odofredus hæc refert, & eum ſequitur Bald. in præludiis Feud. in verſic. porrò. Aduertant ignorantes præſumptuoſi, ne mordeant ſibi labia reprehenſores veritatis: quia ego vidi Odofred. ita dicentem. Aduertat etiam nouitius, quòd ante Authenticas quæ ſunt inſertæ in C. ſolet eſſe ſcriptum, Con. noua. id eſt, conſtitutio noua. Patet ergo ex prædictis, quo tēpore fuerit factus lib. Authent. & qualiter fuit factus à Iuſtiniano. Item Authent. quæ ſunt in C. fuerunt inſertæ de mādato Frederici ſecundi, qui regnabat anno domini Mccxv. tempore Honorij tertij: item & tempore Gregorij noni: qui Gregor. ix deceſſit anno domini Mccxlj. de menſe Iulij. & deinde regnauit ipſe Innocent. iiij. qui fuit aſſumptus anno domini Mccxliij. die j. menſis Iulij: vt atteſtatur Roffredus in libellis iuris canon. in titul. ne ſede vacante. & Ioan. Andr. eodem titulo, in additio. Iſte Innocen. iiij. Fredericum Eccleſiam perſequentem depoſuit, & imperiali dignitate priuauit anno domini Mccxliiij. in concilio Lugdunenſi: de qua depoſitione habetur in capi. ad apoſtolicæ. de re iudicata. libro ſexto. Et etiam notandum, quòd cùm bella fuiſſent inter Imperium, & quaſdam ciuitates Lombardiæ tempore Henrici vj. & deinde Frederici ſecundi minoris: iſte Fredericus ſecundus fecit pacem cum dictis Lombardis in ciuitate Conſtantiæ: quæ pacis capitula habentur pro lege, & allegantur à Doctoribus in l. imperium. ff. de iuriſdictione omnium iudicum. & alibi Bald. ſuper dicta pace in verſic. volumus. dicit ipſum pro lege allegari: & conſueuit allegari hoc modo: vt in extrauaganti de pace Conſtantiæ: quam gloſſauit, & commentauit Odofred. deinde Bal. etiam ſolenniter commentauit, reperto in archiuo Bononiēſi apparere dictam pacem regiſtratam: & dicitur concluſam anno domini Mcclxxxiiij. indictione

Authen. adaptata ad C.

Decima collatio.

Con. noua.

Fredericus ſecundus.

Grego. nonus.

Innocen. quartus.

De pace Conſtantia facta.

ctione

ctione prima. ann. xxij. ſui imperij: regni verò anno xxxij. vij calend. Iulij. Hæc ideo feci te ſcribere, quia Bald. in fin. dicti commenti dicit, illam pacem fuiſſe factam poſt depoſitionem Frederici, & tamen concludit pro lege debere ſeruari: vt ibi videndũ. Iſta pax deberet eſſe ſituata in fine libri Feudorum poſt alias conſtitutiones eiuſdem Frederici ſecundi in illo libro inſertas. Vidiſti quòd liber Authentic. eſt diuiſus magiſtraliter in nouem Collationes: & poſtea ſuperuenit liber Feudorum: quem Decimam collationem vocamus: vt ſuprà dicebat Odofred. & Bartol: & ponit Bartol. ſuper rubrica extrauagantis, ad reprimendum. Deinde factæ fuerunt conſtitutiones, ad reprimendum. & conſtitutiones, quoniam nuper. ab Imperatore Henrico ſeptimo, anno domini Mcccviij. quas Bartol. ſuper rubric. appellat Vndecimam collationem: & gloſſauit illas tempore Caroli quarti, ſeu Ludouici, cùm fuiſſet donatus pluribus inſignibus, & priuilegiis à præfato Henrico. & dicta Bartol. ſuper dictis extrauagantibus puto maioris autoritatis aliquibus aliis dictis eiuſdem alibi: quia magis digeſtè edidit tanquam gloſſas. Sed dicet aliquis, quomodo tibi conſtat de tempore approbationis Codicis, Digeſtorum, Inſtitutionum, & compilationis Authenticorum, & aliorum prædictorum: quo anno domini: quo anno imperij domini Iuſtiniani hæc acta ſint, quo conſulatu, & qua indictione? Reſpondeo, quòd hæc collegi ex enumeratione annorum, ab Vrbe condita ad tempora imperij Iuſtiniani. Item ab Vrbe condita ad aduentum CHRISTI. Item ab aduentu CHRISTI ad tempora Iuſtiniani. Item ex data quæ ponitur in ſecunda cõſtitutione: & in tertia conſtitutione voluminis, C. & in l. ij. C. de veter. iu. enu. & ex tẽpore apertè poſito in Authent. vt præponatur. & ex computatione chronicarum. Iterum dicet aliquis: Tu notas tempora Conſulatus domini Iuſtiniani Imperatoris: Si impe rator, quomodo Conſul? ſi Conſul, quomodo Imperator? Reſpondeo, quòd Imperator aliquando aſſumebat ſibi conſulatum vt quidam extraneus: & hoc erat quando ſibi placebat: vt eſt textus in Authentic. de conſulibus. §. fina. ibi, aduenit autem cùm ipſe annuerit trabea. & no. gl. in procemio digeſtorum. in fin. gloſ. Iterum dicet aliquis, Tu dicis, quòd Romana ſanctio fuit triennio conſummata: vt dicto §. omni. imò videtur quòd quinque anni ſunt lapſi: nam Codex primus fuit factus tertio anno imperij domini Iuſtiniani: liber verò fforum, anno viij. vt ſupra eſt dictum. Gloſſ. aduertens ad hæc in ſecunda conſtitutione, C. §. fi.

Conſti. ad reprimend.

G 2 ſuper

ſuper verbo, ſeptimæ. dicit, quòd aliqui opinantur quòd duo anni fuerunt interpoſiti poſt compoſitionem primi Codicis ante inchoationẽ digeſtorũ. Alij verò opinãtur, quòd immediatè poſt propoſitionem C. fuerit inchoata cõpoſitio digeſtorum. & cùm triennio conſummata eſſet, biennio fuit ſuperceſſum antequam publicaretur. Huius rei nõ habetur certitudo. Credo ergo, quòd voluminis cauſa magis remota fuit ipſe Deus, à quo lex & omnis ſcientia: vt ſuprà dicebatur. Sequeretur videre, quæ fuerit cauſa materialis legalis ſapientiæ. Azo ſuper hoc in ſumm. C. in princip. multa verba dicit acriter, & obſcurè loquens: ad cuius dicta in hoc omnes refugiunt. verùm quia aliqui mordent dicta Azonis, ſi volueritis iſta videre, videte per Bartol. in procemio ff. præſertim in lecturis antiquis, quæ dicuntur lecturæ Paduanæ. Videte etiam Bald. ibidem, & in l. j. ff. de iuſtit. & iur. & per Ioan. Fabri in procemio Inſtitut. Tertiò videndum eſſet, quæ ſit cauſa formalis librorum iuris ciuilis. Doctores conſueuerunt dicere, quòd duplex eſt cauſa formalis: nam ex parte tractatus eſt diuiſio operis in libros, librorum in titul. titulorum in ll. legum in §§. paragraphorum in verſ. opus enim cõſtitutionum imperialium, de quibus ſuprà dictum eſt, in duodecim libros digeſtum eſt, & concluſum, vt dicit textus in l. ij. in ſecunda colum. verſic. omnia. C. de veter. iur. enu. Horum duodecim Librorũ nouem ſunt inſerti in volumine Codicis, quẽ habemus. Tres verò reliqui ſunt inſerti in libro qui appellatur Volumen. Conſtat autem totum ius Conſtitutionum, & Deciſionum imperialium eſſe diſtinctum in dictos duodecim libros in rubricas cccxlviij. leges quatuor millia quingentas ſexaginta duas. Codex verò quẽ habemus habet rubricas cccxxxj. leges verò tria millia, & ſexcentas viij. Illi verò tres libri Codicis, de quibus in Volumine, habent ccxxvij. rubricas: leges verò nongentas liiij. Digeſtum vetus habet rubr. clij. leges verò duo millia nongentas, xxviij. Infortiatum habet rubric. cj. leges verò duo millia ducentas trigintaquatuor. Digeſtum nouum habet rubric. clxxij. leges verò duo millia nongentas octogintatres. Summa rubric. Digeſt. ccccxxxiiij. leges Digeſt. octo millia centum trigintaquinque. Rubric. Inſtitutionum xcix. non computato procemio. Rubric. Authenticorum xcix. Rubri. Feudorum. lxxxij. ij. Capit. Feudorum quæ habentur cxxxxj. Summa legum Digeſt. Octo millia centum quinquagintaquinque: legum verò Codi. xij. librorum, quatuor millia quingentas ſexagintaduas. Summa omnium legum Digeſt. Codi. & voluminis,

ponendo

ponendo quemlibet titulum Inſtitutionum; & Authenticorum pro vna lege; tredecim millia vigintiſepte. Et iſtud eſt mare per quod nauigas. Cauſa formalis ex parte tractandi idem eſt quod modus agendi, qui multiplex eſt, Diuiſionis, Ordinis, & Exemplorum poſitionis, & Regularum traditionis, vt per Azo. loco præallega. Quarto loco eſſet videndum, quæ ſit cauſa finalis: & ſuper hoc dicas, vt per Azonem loco præallega. & Doct. in dicto procemio ff. veteris. Quinto loco eſſet videndum, cui parti Philoſophiæ ſupponatur iuris ſcientia. Et dicendum eſt, quòd Ethicæ, id eſt, morali Philoſophiæ. Tractat enim de moribus: vt dixit tex. in l. j. ff. de iuſt. & iure. Reliqua conſiderate per vos, & ſtudio inuigiletis: vt tandem conſequamini, quod communiter optamus; quod vobis concedat altiſſimus Deus. Amen.

Cauſa fin

Cui parti lo ſophiæ ſ ... iciatur.

TITVLI IVRIS VTRIVSQVE, ORDINE

alphabetico digeſti: Numero paginarum, quibus ſinguli continentur adiecto.

DIGESTI VETERIS.

A

ADoptionibus, & Emancipationibus pag. 10
Alienatione iudicij mutandi, & ſuſcipiendi, cauſa facta 26
Ad legem Aquiliam 38
Ad exhibendum 40
Aleæ luſu, & aleatoribus 42
Ad leg. Rhodiam de iactu 52
Ad Senatuſconſultum Macedonianum 54
Ad Senatuſc. Velleianum 57
Actionibus empti & venditi 64
Aeſtimatoria actione 65
Aedilitio edicto, & redhibitoria 72

INFORTIATI.

Actione rerum amotarum 85
Agnoſcendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis ibid.
Adminiſtratione & periculo tutorum, vel curator. qui geſſerunt vel non 91
Autoritate & conſenſu tut. ibi.
Acquirenda hæreditate 104
Annuis legatis 109
Alimentis & cibariis legatis 112
Auro & argento legato 112
Adimendis legatis 114
Ad legem Falcidiam 116
Ad Senatuſconſ. Trebell. 117
Aſsignandis libertis 129
Ad Senatuſc. Tertullian. 134

DIGESTI NOVI.

Aqua pluuia arcenda 136
Ademptione libertatis 139
Ad leg. Aeliam Sentiam 140
Acquirendo rerũ dominio 143
Acquirenda, vel amittenda poſſeſſione 144
Aqua quotidiana & æſtiua. 163
Arboribus cædendis 167
Actionibus & obligationib⁹ 174
Acceptilationibus 178
Arborum furtim cæſarum 183
Abigeis 187
Accuſationibus, & inſcriptionibus 192
Ad leg. Iuliam maieſtatis 194
Ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro ibidem
Ad legẽ Iuliã de vi publica 195
Ad leg. Corneliam, de ſicariis, & veneficis 196
Ad legem Pompeiam de patricidiis ibidem

Ad leg

Ad leg. Corneliã de falſis 197
Ad leg. Iuliam repetundarum 198
Ad leg. Iul. de annona ibid.
Ad leg. Iul. peculatus 199
Ad leg. Iul. de ambitu 201
Ad leg. Fauiã de plagiariis 200
Ad Senatuſconſultum Turpillianum 201
Appellationibus, & relationibus 207
A quibus appellare non licet 208
Appellationibus recipiẽdis vel non 209
An per aliũ cauſæ appellationum reddi poſſint 211
Apud eum à quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum 212
Ad municipales, & de incolis 216
Albo ſcribendo 217
Adminiſtrationibus rerum ad ciuitatem pertinentium 219

B

INFORTIATI.

Bonorum poſſeſſionibus 120
Bonorum poſſeſ. infanti furioſo, &c. competenti 121
Bonorum poſſeſſione contra tabulas ibid.
Bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas 125
Bonorũ poſſeſſionibus ex teſtamento militis 126
Bonis libertorum 128

DIGESTI NOVI.

Bonis autoritate Iudicis poſſidendis, vel venundandis 15
Bonis damnatorum 204
Bonis eorũ qui ante ſententiã mortẽ ſibi conſciuerunt 205

G

DIGESTI VETERIS.

Conſtitutionibus principum 9
Calumniatoribus 23
Capitis diminutione 25
Cõmunia prædiorũ tam vrbanorum quàm ruſticorum 36
Communi diuidundo 40
Condictione cauſa data, cauſa non ſequuta 46
Condictione ob turp. cauſ. ibi.
Condictione indebiti 47
Condictione ſine cauſa ibid.
Condictione furtiua 48
Condictione ex lege ibid.
Condictione triticaria ibid.
Conſtituta pecunia 49
Commodati, vel contraria 50
Compenſationibus 57
Contrahenda emptione 60

INFORTIATI.

Concubinis 88
Confirmãdo tutore vel cur. 89
Contraria & vtili actione tutelæ 94
Curatoribus furioſis dandis 97
Conditionibus inſtitutionum 101
Conditionibus & demonſtrationibus, &c. 115
Collatione bonorum 122
Collatione dotis 123
Coniungendis cum emãcipato liberis eius ibid.
Carboniano edicto 124

DIGESTI NOVI.

Colluſione detegenda 143

Confeſſis 149
Ceſſione bonorum 150
Curatore bonis dando 152
Cloacis 165
Conceſſionibus 186
Crimine expilatæ hæreditatis 189
Crimen ſtellionatus ibid.
Collegiis illicitis, & corporibus 190
Cuſtodia & exhibitione reorum 193
Cadaueribus punitorum 207
Captiuis,& poſtlimin.reuerſis, & redemptis ab hoſtib. 214
Caſtrenſi peculio 216
Cenſibus 422

D

Dolo malo pag.24
Depoſiti 58
Diſtractione pignorũ, vel hypothecarum 71
Donationibus inter virum & vxorem 80
Diuortiis 81

INFORTIATI.

Dote prælegata 110

DIGESTI NOVI.

Damno infecto, & de ſubgrundis & protectis 136
Donationibus 137
Donationib⁹ cauſa mortis 137
Diuerſis,& temporalibus præſcriptionibus 171
Doli mali, & metus exceptione 172
Duobus reis conſtituendis 175
Decurionibus, & eorum familiis 217
Decretis ab ordine faciẽdis 220

E

DIGESTI VETERIS.

Eo per quem factũ erit, quominus quis in iudicio ſiſtat 19
Edendo 20
Eo, quod metus cauſa geſtum erit 24
Ex quibus cauſis maiores xxv. annis in integ.reſtit. 26
Eo quod certo loco dari oportebit 49
Exercitoria actione 51
Euictionibus & ſtipulationibus dupli 73
Exceptione rei venditæ 74
Excuſationibus & temp. eorũ 93
Eo qui pro tutore vel curatore negotia geſſit 95

DIGESTI NOVI.

Exceptionib⁹,ſeu præſcriptionibus,& præiudiciis 170
Extraordinariis criminib⁹ 165
Effractoribus,& expilatoribus 188
Eum qui appellauerit in prouincia defendi 212

F

DIGESTI VETERIS.

Feriis,& dilationibus,& diuerſis temporibus earum 19
Fideicommiſſaria hæreditatis petitione 29
Finium regundorum 39
Familiæ erciſcundæ ibid.
Fide inſtrumentorum 76
Fundo dotali 80

INFOTIATI.

Fideiuſſoribus,& nominatoribus,& hæredibus tutorũ 96.

Fundo

Fundo inſtructo,& inſtrumento legato 111

DIGESTI NOVI.

Fideicommiſſariis libertatibus 139

Fluminibus,& ne quid in flumine publico fiat 159

Fonte 164

Fideiuſſoribus, & mandatoribus 176

Furtis 181

Furti aduerſus nautas, caupones,ſtabularios 183

Furibus balneariis 188

G

INFORTIATI.

Gradibus affinitatis 131

DIGESTI NOVI.

Glande legenda 167

H

DIGESTI VETERIS.

His qui ſunt ſui vel alieni iuris pag.10

His,qui notantur infamia 21

His,qui deiecerunt,vel effuderunt 38

Hæreditate,vel actione vendita 61

His quæ in teſtamento delentur 100

Hæredibus inſtituendis ibid.

His quæ pœnæ nomine relinquuntur 114

His quæ pro nõ ſcriptis habentur 115

His quibus vt indignis legata auferuntur ibid.

I

DIGESTI VETERIS.

Iuſtitia & iure pag.7

Iuriſdictione omnium Iudicum 16

In ius vocando ibid.

In ius vocati vt eant,vel ſoluãt 17

In integrũ reſtitutionibus 24

Iudiciis, & vbi quis agere debeat 28

Inofficioſo teſtamento. ibid.

Interrogatoriis actionibus 41

Iureiurãdo ſiue voluntario, ſiue neceſſario 45

In litem iurando 46

Inſtitoria actione 52

In rem verſo 55

In diem adiectione 60

In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacitè cõtrahitur 68

Iuris & facti ignorantia 77

Iure dotium 79

INFORTIATI.

Impẽſis in rebus dotalibus factis 84

Iniuſto, rupto, & irrito facto teſtamento 99

Iure deliberandi 102

Iure codicillorum 107

DIGESTI NOVI.

Iure aureorum annullorum 140

Interdictis 153

Itinere,actuq; priuato 163

Iudicatum ſolui 179

Incendio,ruina,naufragio, naue expugnata 184

Iniuriis,& famoſis libellis 185

Interdictis & relegatis 205

Iure fiſci 213

Iure immunitatis 219

L

DIGESTI VETERIS.

Legibus, & Senatuſcó.& longa conſuet. pag.9
Lege commiſſoria 61
Locati & conducti 64

INFORTIATI.

Legitimis Tutoribus 89
Legatis & fideicómiſſis I. 107
Legatis & fideicom. II. 108
Legatis & fideicom. III. 108
Liberatione legata 113
Legatis præſtandis cótra tabulas bonor.poſſ.petita 122
Libertis vniuerſitatum 128

DIGESTI NOVI.

Liberali cauſa 141
Locis & itineribus publicis 157
Loco publico fruendo 158
Libero homine exhibendo 178
Liberis exhibendis, vel deducendis ibid.
Litigioſis 173
Libellis dimiſſoriis 210
Legationibus 219

M

DIGESTI VETERIS.

Minoribus xxv.annis pag.25
Mortuo inferendo,& ſepulcro ædificando 44
Mandati 59

INFORTIATI.

Magiſtratibus conueuiendis,& eorum hæredibus 96
Militari teſtamento 103

DIGESTI NOVI.

Mortis cauſa donationibus & capionibus 137
Manumiſſionibus 138
Manumiſſis vindicta ibid.
Manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinétibus imponuntur 139
Manumiſſis teſtamento ibid.
Migrando 169
Muneribus,& honoribus 218

N

DIGESTI VETERIS.

Ne quis eũ, qui in ius vocatus eſt, vi eximat pag.17
Negotiis geſtis 23
Nautæ, caupones, ſtabularij 27
Noxalibus actionibus 38
Nautico fœnore 75

DIGESTI NOVI.

Noui operis nuntiatione 135
Natalibus reſtituendis 141
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquenniũ quæratur 142
Ne vis fiat ei qui in poſſeſ.miſſus eſt 156
Ne quid in loco ſacro fiat 157
Ne quid in loco publico vel itinere fiat 158
Ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat 160
Nouationibus, & delegationibus 177
Nihil nouari appellatione interpoſita 210
Nundinis 220
Proxenetis 222

O

DIGESTI VETERIS.

Origine iuris, omnium magiſtratuum, & ſucceſ.pruden. pag.8
Officio conſulis 12
Officio præfecti prætorio. ibi.

Officio Præfecti vrbis 13
Officio Quæſtoris 13
Officio Prætoris 13
Officio Proconſulis, & legati 14
Officio Præfecti Auguſtalis 14
Officio Præſidis 15
Officio Procuratoris Cæſaris 14
Officio iuridici Alexandriæ 15
Officio Aſſeſſorum 15
Operis ſeruorum 33

INFORTIATI.

Optione, vel electione legata 110
Obſequiis à liberis & libertis parentibus & patrono præſtandis 127
Operis libertorum 128

DIGESTI NOVI.

Operibus publicis 220

P

DIGESTI VETERIS.

Pactis pag. 20
Poſtulando 21
Procuratoribus, & defenſoribus 22
Petitione hæreditatis 29
Poſſeſſoria hæreditatis petitione 29
Publiciana in rem actione 30
Pignoratitia actione 50
Peculio 55
Pro ſocio 59
Periculo & commodo rei venditæ 63
Præſcriptis verbis, & in factum actionibus 67
Pignoribus, & hypothecis 67
Probationibus & præſumptionibus 75
Pactis doctalibus 80
Peculio legato 111
Penu legata 111

DIGESTI NOVI.

Publicanis & vectigalibus 136
Pro ſocio 146
Pro emptore 146
Pro hærede 146
Pro donato 147
Pro derelicto 147
Pro legato 147
Pro dote 148
Pro ſuo 148
Priuilegiis creditorum 151
Precario 166
Prætoriis ſtipulationibus 179
Priuatis delictis 181
Præuaricatoribus 187
Popularibus actionibus 190
Publicis iudiciis 191
Pœnis 204
Priuilegiis Veteranorum 216
Pollicitationibus 221

Q

DIGESTI VETERIS.

Quod quiſq; iuris in aliū ſtatuit, ipſe eodē iure vtatur pag. 16
Qui ſatiſdare cogantur 18
Quod quiſq; vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur 22
Quemadmodum ſeruitus amittatur 37
Quibus rebus ad eundem iudicem eatur 41
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium eſſe geſt

geſtum dicatur 53
Quando actio de peculio eſt annalis 55
Quod iuſſu 56
Quæ res pignori obligari poſſunt 69
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur 69
Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur 71

INFORTIATI.

Qui petant tutores & curatores, & vbi petantur 90
Quando ex facto tuto. vel curat. minores agere poſſint vel non 92
Quod falſo tutore autore geſtũ eſſe dicatur 95
Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciãtur, vel deſcribantur 105
Quando dies legatorũ vel fideicommiſſorum cedit 118
Quibus non competit bonorum poſſeſſio 133
Quis ordo in bonorum poſſeſſione ſeruetur 134

DIGESTI NOVI.

Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt 140
Qui & à quibus manumiſſi liberi non fiunt 140
Quibus ad libertatem proclamare non licet 142
Quibus ex cauſis in poſſeſſionẽ eatur 150
Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt in integrum reſtituantur 153
Quorum bonorum 155
Quorum legatorum 156
Quod vi, aut clam 165
Quarum rerum actio non datur 173
Quæſtionibus 203
Quis, & à quo appellatur 208
Quando appellandum ſit 209
Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcinduntur 211

R

DIGESTI VETERIS.

Rerum diuiſione, & qualitate pagina 11
Receptis, qui arbitriũ recipiunt, vt ſententiam dicant 26
Rei vendicatione 30
Religioſis, & ſumptibus funerum 43
Rebus creditis, & ſi certum petatur condictione 44
Reſcindenda venditione 62
Rerum permutatione 66
Ritu nuptiarum 79

INFORTIATI.

Rebus eorũ qui ſub tutela ſunt ſine decreto non alienãdis, vel ſupponendis 97
Rebus dubiis 113
Regula Catoniana 114

DIGESTI NOVI.

Re iudicata, & effectu ſententiarum, & de interlocutionibus iudicum 148
Ripa munienda 160
Riuis 164
Remiſſionibus 166
Rem pupilli ſaluam fore 179
Rem ratam haberi 180
Receptatoribus 387

Requiſ

Requirendis reis,& abſcentibus damnandis 202
Re militari 215
Regulis iuris 223

S

DIGESTI VETERIS.

Statu hominum pag. 9
Senatoribus 12
Si quis in ius vocatus non ierit 17 19
Si quis ius dicenti non obtemperauerit 16
Si ex noxali cauſa agatur, quemadmodum caueatur 18
Si quis cautionibus in iudi. ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit 19
Si pars hæreditatis petatur 29
Si ager vectigalis, vel emphyteuticus petatur 31
Si vſusfructus petatur, vel ad aliũ pertinere negetur 33
Seruitutibus 35
Seruitutibus prædiorum vrb. 35
Seruitutibus ruſticorũ præd. 35
Si ſeruitus vendicetur, vel ad aliũ pertinere negetur 36
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 37
Seruo corrupto 41
Seruis fugitiuis 42
Si menſor falſum modum dixerit 43
Seruis exportandis 64
Sponſalibus 78

INFORTIATI.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 83
Si ventris nomine mulier in poſſeſſionem miſſa, &c. 87
Si mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicatur 87
Suſpectis tutoribus vel cur. 92
Si quis omiſſa cauſa teſta. 105
Senatuſcõſulto Syllaniano, Claudiano, &c. 106
Si quis aliquem teſtari prohibuerit 106
Seruitute legata 109
Supellectili legata 111
Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit legetur 117
Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt 121
Si à parẽte quis fuerit manumiſſus 129
Si quid in fraudem patroni factũ ſit 129
Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt 129
Succeſſorio edicto 131
Suis & legitimis hæredibus 134

DIGESTI NOVI.

Statuliberis 140
Si libertus ingenuus eſſe dicatur 142
Separationibus 152
Superficiebus 162
Saluiano interdicto 170
Stipulatione ſeruorum 176
Solutionibus & liberationibus 178
Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit 182
Si familia furtum feciſſe dicatur 183
Sepulcro violato 186
Sententiam paſſis 206

Si tut

Si tutor vel curator, vel magiſtratus creatus appellauerint 212
Si pendente appellatione mors interuenerit 213

T

DIGESTI VETERIS.

Tranſactionibus pag. 20
Tributoria actione 53
Teſtibus 77

INFORTIATI.

Tutelis 88
Teſtamentaria tutela 89
Tutoribus, & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, &c. 90
Tutelis & rationibus diſtrahendis 94
Teſtamentis, & qui teſta. facere poſſunt: & quemadmodum teſtamenta fiant 98

DIGESTI NOVI.

Tabulis exdibendis 156
Tigno iniuncto 182
Termino moto 189

V

DIGESTI VETERIS.

Vſufructu, & quemadmodũ quis vtatur pag. 31
Vſufructu accreſcendo 32
Vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel min. 32
Vſu, & habitatione 34
Vſufructuarius quemadmodum caueat 34
Vſuris, & fructibus 74

INFORTIATI.

Ventre inſpiciendo, cuſtodiendoq; partu 86
Vbi pupillus educari, vel morari debeat 93
Vulgari, & pupillari ſubſtitutione 101
Vſu, & vſufructu, & reditu, & habit. &c. 109
Vino, tritico, & oleo lega. 100
Vt legatorum, ſeu fideicom. ſeruandorũ cauſa caueatur 119
Vt in poſſeſſione legatorum vel fideicommiſſ. ſeruandorũ cauſa eſſe liceat 119
Ventre in poſſeſſionem mittẽdo 123
Vnde cognati 130
Vnde liberi 129
Vnde legitimi, & vnde agnati 130
Vnde vir & vxor 132
Veteranorum & militum ſucceſſione 132
Vt ex legibus ſenatusq; conſul. bonorum poſſ. detur 133

DIGESTI NOVI.

Vſucapionibus, & vſurpatiõe 145
Via publica, & de ædilibus curulibus 158
Via publica, & itinere publico reficiendo 159
Vt in flumine publ. nauigare liceat 160
Vi, & vi armata 161
Vti poſſidetis 161
Vtrobi 169
Verborum obligationibus 175
Vi bonorum raptorum 184
Vacatione, & excuſatione munerum 218
Variis & extraordinariis cognitionibus 221
Verborum & rerum ſignificatione 223

Apoſt

RVBRICAE CODICIS.

A

Apoſtatis 231
Aſſeſſoribus,& domeſticis,& cãcellariis iudicũ 244
Annonis 244
Aduocatis diuerſorũ iudiciorum 247
Aduocatis diuer.iudicum 247
Aduocatis fiſci 248
Alienatione iudicij mutandi cauſa facta 257
Ad exhibendum 266
Actionibus & obligationibus 267
An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur 268
Actionibus hæreditariis 268
Ad ſenatuſconſultum Macedonianum 270
Ad ſenatuſcõ. Velleianum 270
Actionibus empti & venditi 273
Aedilitiis actionibus 275
Alendis liberis 281
Adminiſtratione tutorum 283
Alimentis pupillo præſtandis 285
Arbitrium tutelæ 285
Authoritate præſtanda 286
Actore à tutore, ſeu curatore dando 286
Ad ſenatuſconſult. Trebellianum 293
Ad legem Falcidiam 293
Ad ſenatuſconſult. Tertullianum 294
Ad ſenatuſc.Orficianum 294
Aſſertione tollenda 298
Acquirenda & retinenda poſſeſſione 300
Annali exceptione Italici contractus tollenda &c. 302
Alluuionibus 302
Appellationibus, & conſultationibus 307
Aedificiis priuatis 309
Acceptilationibus 314
Adoptionibus 314
Accuſationib⁹, & inſcriptionibus 316
Ad legem Iuliã maieſtatis 317
Ad legem Iuliã de adulteriis, & ſtupro 317
Ad legem Iuliã de vi publica, vel priuata 317
Ad legem Corneliam de ſicariis 318
Ad legem Fauiã de plagiariis 318
Ad legem Fiſcelliam 318
Ad legem Corn.de falſis 318
Ad leg.Iuliam de ambitu 319
Ad leg.Iul.repetundarum 319
Abigeis 320
Abolitionibus 320
Ad ſenatuſc.Turpilianum 321

TRIVM LIB. COD.

Annonis,& tributis 361
Apochis publicis,&c. 362
Athletis 369
Auri publici ꝓſecutorib⁹ 372

Auro

Auro coronario 372
Argenti pretio quod in theſauris infertur 372
Annonis ciuilibus 377
Alexandriæ primatibus 378
Adminiſtratore rerum publicarum 378
Aquæductu 380
Agricolis,& cēſitis, & colonis 380
Agricolis, & mācipiis dominicis,vel fiſcalibus,&c. 383
Agentibus in rebus 388
Apparitoribus Præfectorum prætorio 393
Apparitorib⁹ pfecti vrbis 393
Apparitoribus magiſtrorū militum 393
Apparitoribus proconſulis, & legati 394
Apparitoribus comitis oriētis 394
Apparitoribus præfecti annonæ 394

B

Bonis libertorum 289
Bonorū poſſeſsione ſecundum tabulas 289
Bonorum poſſ.contra tab. 289
Bon.poſ.contra tab.liberti 289
Bonis maternis 295
Bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis acquiruntur 295
Bonis autoritate iudicis poſſidendis, ſeu venundandis 308
Bonis proſcriptorum 321
Bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt 321

TRIVM LIB. COD.

Bonis vacantibus 359

C

Contractibus iudicū, vel eorū qui ſunt circa eos,&c. 245
Communi diuidundo 265
Cōmunia vtriuſq; iudicij 265
Conſortibus eiuſdem litis 265
Condictione indebiti 267
Condictione ob cauſam datorum 267
Cōdictione ob turpē cām 267
Condictione furtiua 267
Condictione ex lege 267
Conſtituta pecunia 269
Commodato 270
Compenſationibus 271
Contrahēda emptione,& venditione 271
Communi rerū diuiſione 273
Commerciis, & mercatoribus 276
Concubinis 281
Confirmando tutore 282
Contrario iudicio tutelæ 286
Curatore furioſi, vel prodigi 287
Carboniano edicto 290
Collationibus 290
Codicillis 292
Communia de legatis 292
Condictionibus inſertis tā in legatis,quam fideicom. 293
Caducis tollendis 293
Communia de ſucceſſionibus 295
Communia de manumiſſionibus 298
Colluſione detegenda 298
Cōmunia de vſucapionib. 300

Com

Cõminationes, Epiſtolas,&c. autoritatẽ rei iudicatæ non habere 306
Confeſſis 306
Contrahenda, & cõmittenda ſtipulatione 313
Creditorem euictionem non debere 314
Captiuis,& poſtliminio reuerſis 315
Cuſtodia rerum 316
Crimine peculatus 319
Crimine ſacrilegij 319
Crimine expilatæ hæreditatis 320
Crimine ſtellionatus 320
Calumniatoribus 321

TRIVM LIB. COD.

Conueniendis fiſci debitoribus 359
Capiendis,& diſtrahendis pignoribus tributorũ cauſa 362
Canone largitionalium titulorum 363
Conditis in publicis horreis 363
Collatione donatorũ,&c. 364
Collatione æris 364
Claſſicis 376
Curialibus vrbis Romæ 375
Collegiatis,& chartopatris,& numulariis 375
Canone frumentario vrbis Romæ 377
Capitatione ciuium cenſibus eximenda 381
Colonis Palæſtinis 381
Colonis Thracenſibus 381
Colonis Illyricianis 381
Collatione fundorum patrimonialium 382
Cõductoribus, & procuratoribus prædiorũ fiſcaliũ 384
Collatione fundorum fiſcalium 384
Cupreſſis ex loco Daphnes vel Perſeidis ꝑ Aegyptũ non excidendis,vel vendẽdis 384
Conſulibus,& non ſpargendis ab his pecuniis,&c. 385
Comitibus conſiſtorianis 386
Comitibus,& tribunis ſcholarium 386
Comitibus rei militaris 386
Comitibus & archiatris 387
Comitibus, qui prouincias regunt 387
Curioſis,& ſtationariis. 389
Caſtrenſianis,& miniſterianis 389
Caſtrenſi omnium palatinorum peculio 390
Caſtrenſi peculio militum, & præfecti annonæ 391
Commeatu 392
Curſu publico,& angariis, & perangariis 393
Cohortalibus,principus,cornicülariis, ac primipilariis 394

D

Diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus 238
Defenſoribus ciuitatum 246
Dolo malo 251
Dilationibus 260
Depoſiti 271
Donatiõib⁹ ante nuptias 277
Dotis promiſſione 279
Dote cauta nõ numerata 280

Diuortio facto apud quē liberi educari debeant 281
Diuidenda tutela 285
Dedititia libertate tollēda 296
Diſtractione pignoris 312
Debitoré venditioné pignoris impedire non poſſe 312
Duobus reis ſtipulandi 314
Donationibus 315
Donationibus quæ ſub modo conficiuntur 315
Donationib⁹ cauſa mortis 315
TRIVM LIB. COD.
Delatoribus 360
Diſcuſſoribus 364
Decurionib⁹ & filiis eorū 364
Decretis decurionū ſuper immunitate quibuſdam concedenda 368
Debitoribus ciuitatum 378
Diuerſis prædiis, vrbanis, & ruſticis, templorum, & ciuitatum 383
Dignitatibus 385
Domeſticis & ꝓtectorib⁹ 387
Decanis 389
Deſertoribus, & occultatoribus 392
Diuerſis officiis, & apparitoribus iudicum 394
E
Emendatione Codicis Iuſtiniani 226
Epiſcopis, & clericis 228
Epiſcopali audientia 228
Edendo 246
Errore calculi 247
Errore aduocatorum 248
Ex quibus cauſis infamia irrogatur 249
Etiā per ꝓcuratoré cauſam in integr. reſtit. agi poſſe 256
Ex delictis defunctorū inquantū hæredes cōueniātur 269
Exercitoria, & inſtitoria actione 270
Eunuchis 272
Eo qui pro tutore negotia geſſit 284
Excuſationibus tutorum 286
Excuſatione veteranorum 287
Edicto diui Adri. tollendo 291
Ex quibus cauſis ſerui pro præmio libertaté accipiunt 297
Executione rei iudicatæ 305
Etiā ob chirographariā pecuniā pign⁹ retinere poſſe 312
Exceptionibus, ſeu præſcriptionibus 313
Euictionibus 314
Emancipationibus 314
Exhibendis, & tranſmittendis reis 316
Emendatione ſeruorum 317
Emēdatione propinquorū 318
TRIVM LIB. COD.
Exactoribus tributorum 362
Excuſationibus munerum 368
Excuſationibus artificum 370
Expēſis publicorū ludorū 380
Equeſtri dignitate 390
Erogatione militaris annonæ 391
Excoctione, & trāſlatione militaris annonæ 391
Executoribus, & exactoribus 394
F
Filiofamilias minore 251
Fideiuſſoribus minorum 251

Form

Formulis, & impetratione actionum ſublatis 257
Feriis 260
Foro competenti 260
Familiæ erciſcundæ 265
Finium regundorum 265
Fide inſtrumentorum 269
Fundo dotali 281
Fideiuſſoribus tutorum 286
Fugitiuis ſeruis, & libertis, &c. 288
Furtis & ſeruo corrupto 288
Fideicommiſſis 292
Fideicommiſſariis hæreditatibus 296
Fructibus, & litis expēſis 305
Fideiuſſoribus, & mandatoribus 314
Falſa moneta 318
Famoſis libellis 320

TRIVM LIB. COD.

Fide inſtrumentorum, & iure haſtæ fiſcalis 359
Fiſcalibus vſuris 359
Filiisfamiliàs, & quemadmodum pro his pater teneatur 370
Fabricenſibus 374
Frumento vrbis Conſtantinopolitanæ 377
Frumento Alexandrino 378
Fundis limitrophis, &c. 381
Fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, &c. 382
Fugitiuis colonis, &c. 382
Fundis rei priuatæ, &c. 382
Fundis, & ſaltibus rei dominicæ 383
Filiis officialiū militarium, qui in bello moriuntur 392

G

Generali abolitione 320

TRIVM LIB. COD.

Gladiatoribus 380
Grege dominico 384

H

Hæreticis, & Manichæis 230
His qui ad Eccleſias confugiūt 233
His qui in Eccleſia manumittuntur 234
His qui ad ſtatuas confugiunt 239
His qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt 249
His qui veniam ætatis impetrauerunt 255
Hæreditariis actionibus 268
Hæreditate vel actione vendita 271
Hæredibus tutorum 285
Hæredibus inſtituendis 299
His quibus vt indignis 292
His quæ pœnæ nomine in teſtam. relinquuntur 292
His quæ ſub modo legata, vel fideicōmiſſa relinquūtur 293
His qui ante apertas tabulas hæreditatē tranſmittūt 294
Hæreditatibus decurionū 295
His qui à non domino manumiſſi ſunt. 297
His qui per metū iudicis non appellauerūnt 307
His qui in priorū. creditorum locum ſuccedunt 310
His qui latrones occultauerūt 320

TRIVM LIB. COD.

His qui ex publicis rationibus

mutuam pecuniam accipiunt 359
His qui ſe deferunt 360
His qui ſponte munéra ſubeunt 367
His qui à principe vocationẽ acceperunt 367
His qui numero liberorũ, ſeu paupertate,excuſationẽ meruerunt 369
His qui nõ impletis ſtipendiis ſacramento ſoluti ſunt 369
His qui in exilium dati,vel ab ordine moti ſunt 370
His, quæ ex publica cõllatione illata ſunt,nõ vſurpandis 372
Honoratorum vehiculis 376
His qui ex officio quod adminiſtrauerunt conueniuntur 379

I

Iuſtiniano codice confirmando 225
Iudæis,& cœlicolis 232
Iuris,& facti ignorantia 235
In ius vocando 245
In integrum reſtitutione minerum xxv.annis 251
In quibus cauſis in integrum reſtitutio non eſt neceſſaria 254
In integrũ reſtitutione poſtulata,ne quid noui fiat 256
Iureiurãdo propter calũniam dato 257
Iudiciis 258
Iuriſdictione omniũ iudi. 260
In quibus cauſis militãtes fori præſcriptione vti poſſint 264
Inofficioſo teſtamento 264
Inofficioſis donationibus 264
Inofficioſis dotibus 265
Iure emphyteutico 276
Inceſtis nuptiis 277
Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem 278
Iure dotium 279
In quibus cauſis tutorem habenti tutor dari poſſit 283
In litem dãdo tutore, vel curatore 284
In litem iurando 285
Iure aureorũ annulorum 289
Inſtitutionibus,& ſubſtitutionibus,& reſtitutionibus ſub conditione factis. 290
Impuberũ,& aliis ſubſtitutionibus 290
Iure deliberãdi,& adeũda, vel acquirenda hæreditate 291
Indicta viduitate tollenda 292
Ingenuis manumiſſis 298
In quibus cauſis ceſſet longi temporis præſcriptio 301
Interdictis 309
In quibus cauſis pignus tacitè contrahatur 310
Iure dominij impetrando 313
Inutilibus ſtipulationibus 314
Ingratis liberis 314
Infantibus expoſitis,&c. 315
Infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis 315
Iure liberorum 316
Iniuriis 320

TRIVM LIB. COD.

Iure fiſci 258
Indictionibus 261
Immunitate nemini cõcedenda

da 363
Imponenda lucratiua deſcriptione 365
Incolis 366
Infamibus 370
Irenarchis 372
Iure Reipublicæ 368
In quibus cauſis coloni capite cēſiti dominos accuſare poſſunt 381

L

Legibus, & conſtitutionibus principum 234
Litis conteſtatione 260
Lege Aquilia 265
Locato, & conducto 276
Legitima tutella 282
Libertis, & eorum liberis 289
Libertis præteritis, & exhæredatis 291
Legatis 292
Legitimis hæredibus 295
Lege Fuſia caninia tollēda 296
Latina libertate tollenda 296
Liberali cauſa 298
Longi temporis præſcriptiōe 299
Liberis exhibendis, ſeu deducendis, &c. 309
Luitione pignoris 312
Litigioſis 313

TRIVM LIB. COD.

Libertinis 370
Legationibus 370
Locatione prædiorū ciuilium, vel fiſcalium, &c. 383
Littorū, & itinerū cuſtodia 392
Lucris aduocatorum, & concuſſione officiorum, ſiue apparitorum 394

M

Mandatis principum 234
Modo mulctarum, quæ à iudicibus infliguntur 245
Magiſtratibus municipal. 246
Mandati 271
Monopoliis 275
Magiſtratibus cōueniēdis 288
Mulieribus, quæ ſeruis proprijs ſe iunxerunt 317
Maleficiis, & mathematicis 318
Mutatione nominis, &c. 319

TRIVM LIB. COD.

Municipibus & originariis 361
Muneribus, & honoribus non continuandis 366
Muneribus patrimoniorū 367
Mulieribus, & in quo loco honores cognoſcant 370
Metalariis, & metallis, &c. 374
Murilegulis, &c. 374
Metropoli Beryto 377
Mendicantibus validis 377
Maiuma 380
Mancipiis & colonis patrimonialiū & ſaltuentiū, &c. 382
Magiſtris ſcriniorum 386
Menſoribus 390
Militari veſte 391
Metatatis & epidimeticis 391

N

Nouo codice faciendo 225
Ne ſanctum baptiſma iteretur 231
Nemini licere ſignū ſaluatoris Chriſti in ſilice, &c. 231
Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel paganus, &c. 232

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lucrũ præſtetur 243
Ne liceat potentioribus patrociniũ litigantibus præſtare 249
Ne fiſcus, vel reſpublica procurationẽ alicui præſtet 250
Negotiis geſtis 251
Ne quis in ſua cauſa iudicet 259
Noxalibus actionibus 266
Ne vxor pro marito conuenia tur 268
Ne filius pro patre conueniatur ibid.
Non numerata pecunia 270
Nautico fœnore 271
Nundinis & mercatoribus 275
Nuptiis 277
Ne fideiuſſores dotiũ dẽtur 281
Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur ibid.
Naturalibus libertis 282
Ne tutor vel curator vectigal conducat 285
Neceſſariis ſeruis hæredibus inſtituendis 290
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquenium quæratur 299
Nudo iure Quiritum tollendo ibid.
Ne rei dominicæ, vel templorũ vendicatio temporis exceptionem ſubmoueatur 302
Ne liceat in vna eademq; cauſa tertiò prouocare 308
Nouationibus & delegationibus 314
Nili aggeribus non rumpendis 320
Ne ſine iuſſu Principis certis iudicibus liceat confiſcare 321

TRIVM LIB. COD.

Ne operæ à collatoribus exigantur 383
Nauiculariis publicis ſpecies tranſportantibus 373
Nauibus non excuſandis ibid.
Naufragiis ibid.
Nulli licere in frænis margaritas aptare, &c. 375
Nautis tyberinis 377
Negotiatores ne militent 390
Nũerariis, & actuariis, &c. 393

O

Officio præfecti Orientis & Illyrici 239
Officio præfecti prætorio Africæ 240
Officium præfecti vrbis ibid.
Officio magiſtri militum ibid.
Officio quæſtoris 241
Officio magiſtri Officiorũ 241
Officio comitis ſacrarum largitionum ibid.
Officio comitis rerum priuatarum ibid.
Officio procõſulis & legati ibi.
Officio comitis Orientis ibid.
Officio præfecti Auguſtalis ib.
Officio Vicarij ibid.
Officio prætoris 242
Officio rectoris ꝓuinciæ ibid.
Officio præfecti vigilium ibid.
Officio ciuilium Iudicum ibid.
Officio preſæcti annonæ ibid.
Officio militariũ iudicum 243
Officio diuerſorũ iudicum ib.
Officio eius, qui vicem alicu-

ius

ius Iudicis obtinet 244
Officio iuridici 246
Ordine iudiciorum 260
Operis libertorum 289
Obſequiis patrono præſtandis 285
Operis noui nuntiatione 310
Operibus publicis ibid.

TRIVM LIB. COD.

Omni agro deſerto,&c. 381
Oblatione votorum 392

P

Paganis,& templis, & ſacrificiis eorum 232
Precibus imperatori offerẽdis 235
Pactis 247
Poſtulando 247
Procuratoribus 249
Pedaneis iudicibus 259
Plus petitionibus 260
Petitione hæreditatis 265
Prohibita ſequeſtratione pecuniæ 266
Probationibus 269
Plus valere quod agitur ibid.
Pignoratitia actione 270
Per quas perſonas nobis acquiritur ibid.
Pro ſocio 271
Patribus qui filios diſtraxerũt 272
Periculo & commodo rei venditæ 273
Pactis inter emptorem & venditorem 274
Pactis cõuẽtis ſuper dote 280
Periculo tutorũ & curat. 283
Prædiis, & aliis rebus minorũ ſine decreto nõ alienãdis 287
Poſthumis hæredib⁹ inſtit. 291
Peculio eius qui libertatẽ meruit 299
Præſcriptione longi temporis x. vel xx. annorum 300
Præſcriptione xxx. vel xl. annorum 302
Pœna Iudicis, qui malè iudicauit 304
Priuilegio fiſci 308
Priuilegio dotis ibid.
Precario, & Saluiano interdicto 309
Pignoribus & hypothecis 310
Prætorio pignore 311
Partu pignoris 312
Pactis pignorum 313
Patria poteſtate 31[illegible]
Priuatis carcerib⁹ ĩhibẽdis 316
Pœnis 321

TRIVM LIB. COD.

Pœnis fiſcalibus creditores præferri 359
Petitis bonorum ſublatis 360
Prædiis curialiũ ſine decreto non alienandis 365
Præbendo ſalario 366
Profeſſoribus & medicis 369
Periculo ſucceſſorum parẽtis 370
Prioribus ad munera nominandis 371
Ponderatoribus, & auri illatione 372
Prædiis, & omnibus rebus nauiculariorum 373
Priuilegiis corporatorum 375
Piſtoribus 376
Priuilegiis vrbis Cõſtantinopolitanæ 376

Periculo nominatorum 378
Periculo eorũ, qui pro magiſtratibus interuenerũt 379
Paſcuis publicis & priuatis 382
Prædiis tamiciacis, &c. 383
Priuilegiis domus Auguſtæ, vel rei priuatæ, &c. 384
Palatiis, & domibus dominicis ibidem
Prætoribus, & honore præturæ, &c. 385
Præfectis prætorio, ſiue vrbi, & magiſtris militum ibid.
Præpoſitis ſacri cubiculi ibid.
Primicerio, & ſecũdicerio, & notariis 386
Profeſſorib⁹ q in vrbe Cõſtantinopolitana docẽt, &c. 387
Præpoſitis laborum 388
Proximis ſacrorũ ſcriniorum ibid.
Præpoſitis agentibus in rebus ibid.
Principibus agẽtibus in rebus ibid.
Palatinis ſacrarum largitionum 389
Priuilegiis eorum, qui in ſacro palatio militant 390
Priuilegiis ſcholarium ibid
Perfectiſſimatus dignitate ibi.
Primipilo 394
Publicæ lætitiæ, vel conſulum nuntiatores ibid.

Q

Quãdo libellus principi datus facit litis conteſtationẽ 236
Qui, & aduerſus quos in integrum reſtitutio non poſtuletur 255
Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur 257
Qui pro ſua iuriſdictione dare, daríue poſſunt 259
Qui legitimã perſonam ſtandi habet in iudicio ibid.
Quãdo Imperator inter pupillos, & viduas cognoſcit 261
Quãdo licet vnicuiq; ſine Iudice vindicare ſe 264
Quãdo fiſcus vel priuatus debitorẽ ſui debitoris exigere poteſt, vel cõuenire 268
Quod cũ eo, qui in aliena poteſtate eſt: negotiũ geſtum eſſe dicetur 270
Quæ res vẽdi nõ poſſunt 271
Quæ res exportari nõ debent 272
Quãdo licet ab emptione diſcedere ibid.
Qui petant tutores 282
Qui dare tutores vel curatores poſſunt ibid.
Quando mulier officio tutelæ fungatur ibid.
Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere poſſunt 283
Quando tutores vel curatores eſſe deſinant 286
Qui numero liberorum ſe excuſant 287
Qui morbo ſe excuſant ibid.
Qui ætate ſe excuſant ibid.
Qui numero tutelarum ſe excuſant ibid.
Quando decreto opus non eſt ibidem
Qui admitti ad bonorum poſ-

ſeſſionem peſſunt 289
Quando non petentiũ partes petentibus accreſcant ibid.
Qui teſtamenta facere poſſunt vel non 290
Quemadmodum teſtamenta aperiantur 291
Quando dies legati cedat 294
Qui manumittere nõ poſſunt & ne in fraudẽ creditorũ 297
Qui nõ poſſunt ad hæreditatem peruenire ibid.
Quibus non obiicitur longi temporis præſcriptio 301
Quadriẽnij præſcriptione 301
Quomodo & quãdo Iudex debet ferre ſententiã,&c. 303
Quibus res iudicata nõ nocet 306
Quando prouocare nõ eſt neceſſe 307
Quorum appellationes non recipiantur ibid.
Qui bonis cedere poſſunt 308
Quorum bonorum 309
Quorum legatorum ibid.
Quæ res pignori obligari poſſunt 310
Qui potiores in pignore habeantur ibid.
Quæ ſit longa cõſuetudo 315
Qui accuſare non poſſunt 316
Quando ciuilis actio criminali præiudicet 319
Quæſtionibus 320

TRIVM LIB. COD.

Quando & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionum 365
Quemadmodum ciuilia munera indicuntur 367
Quibus muneribus vel præſtationibus nemini liceat ſe excuſare 368
Qui ætate, vel profeſſione ſe excuſant ibid.
Qui morbo ſe excuſant ibid.
Quibus muneribus excuſantur hi,qui poſt impletã militiam,&c. 369
Quo quiſq; ordine conueniatur 379
Quibus ad conductionẽ prædiorum fiſcalium accedere non licet 384
Quæſtoribus,& magiſtris officiorũ, & comitibus ſacrarũ largitionum & priuatæ 386
Qui militare poſſunt, vel non 390

R

Reſtitutionibus minorum 253
Reputationibus quæ fiunt in iudicio in integr.reſt. 256
Reſtitutione militum ibid.
Receptis arbitris 257
Rei vendicatione 265
Religioſis & ſumptibus funerum,& aleatoribus 266
Rebus creditis, & iureiurãdo ibid.
Reſcindenda venditione 272
Rebus alienãdis,vel non 273
Rem alienam gerentibus 274
Rerũ permutatione,& præſcriptis verbis actione 276
Rei vxoriæ actione 279
Repudiis 280
Rerum amotarum 281
Repudiẽda bonorum poſſ. 290

Repudianda, vel abſtinenda hæreditate 291
Re iudicata 305
Res inter alios acta aliis non nocet 306
Relationibus ibid.
Reuocãdis his quæ in fraudem creditorũ alienata ſunt 309
Ratiociniis operum publicorum 310
Remiſſione pignoris 312
Reuocãdis donationibus 315
Raptu Virginum 317
Requirendis reis 320

TRIVM LIB. COD.

Reis poſtulatis 370
Re militari 391

S

Summa trinitate, & fide catholica 226
Sacroſanctis eccleſiis 228
Senatuſconſultis 235
Si cõtra ius, vel vtilitatem publicam, &c. 237
Statuis & imaginibus 239
Si tutor vel curator interuenerit 251
Si in communi, eademq́; cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur 252
Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur ibid.
Si aduerſus venditionẽ reſtitutio poſtuletur ibid.
Si aduerſus venditionem pignoris ibid.
Si aduerſus donationem ibid.
Si aduerſus libertatem 253
Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionem minor reſtitui velit ibid.
Si aduerſus ſolutionem ibid.
Si aduerſus delictũ ſuum ibid.
Si aduerſus vſucapionem 254
Si aduerſus fiſcum ibid.
Si aduerſus creditorem ibid.
Si vt ab hæreditate abſtineat ibid.
Si vt omiſſa hæreditate, vel bonorum poſſeſſione, aliquid aliud exquirat ibid.
Si minor ſe maiorem dixerit, vel probatum fuerit 255
Si ſæpius in integrũ reſtitutio poſtuletur ibid.
Si maior factus ratũ habuerit ibid.
Satiſdando 257
Sportulis, & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis 258
Seruitutibus & aqua 265
Si certum petatur 266
Suffragio ibid.
Si ſeruus extero emi ſe mãdauerit 271
Si ꝓpter publicas pẽſitationes vẽditio fuerit celebrata 272
Sine cenſu vel reliquis fundũ comparari non poſſe 273
Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine emerit ibid.
Si ſeruus exportandus veneat 247
Si mancipium ita venierit ne proſtituatur ibid.
Si mãcipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur ibid.
Sponſalibus 276
Si rector prouinciæ, ſponſalitias dederit arras 277

Si quae

Si quacunque præditus poteſtate,&c. 278
Si nuptiæ ex reſcripto petātur 278
Secundis nuptiis 278
Si ſecūdo nupſerit mulier 279
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 280
Si ex plurib⁹ tutorib⁹,&c. 283
Suſpectis tutoribus vel curatoribus 284
Si mater indemnitatem promiſerit 284
Si contra matris volūtatem tutor datus ſit ibid.
Si tutor non geſſerit 286
Si ex falſis allegationibus tuto vel cur. excuſatus ſit ibid.
Si tutor reipublicæ cauſa abeſſe cœperit 287
Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto cōparauerit ibid.
Si maior factus alienationem ratam habuerit 288
Si in fraudē patroni à libertis alienatio ſit facta 289
Succeſſorio edicto 289
Si quis aliquem teſtari prohibuerit,aut coëgerit 292
Si omiſſa cauſa teſtamenti ibi.
Si falſa cauſa adiecta in legato, vel fideicom.fuerit 293
Suis & legitimis liberis ab inteſtato venientibus 294
Seruo communi manum. 297
Seruo pignori dato manumiſſo ibid.
Seruis reip. manumittēdis ibi.
Senatuſconſulto Claudiano tollendo 299
Si aduerſus creditorem 301
Sententiis præfectorum prætorio 303
Sententiis ex periculo recitandis 303
Sententiis, & interlocutionibus omnium iudicum ibid.
Sententia quæ ſine certa quantitate profertur ibid.
Sententiis quæ pro eo quod intereſt proferuntur 304
Sententiam reſcindi non poſſe ibid.
Si à non competenti iudice iudicatum eſſe dicant ibi.
Si plures vna ſententia condemnati ſunt 305
Si ex falſis inſtrumentis,vel teſtimoniis iudicatum ſit 306
Si pendente appellatione mors interuenerit 307
Si vnus ex pluribus appellauerit 307
Si de momentanea poſſeſſione appellatum fuerit 308
Si per vim vel alio modo abſentis turbata fuerit poſſeſſio 309
Si aliena res pignori data ſit 310 289
Si antiquior creditor pignus vendiderit 310
Si communis res pignori data ſit 311
Si in cauſa iudicati pignus captum ſit 311
Si pignus pignori datū ſit 311
Si venditio pignore agatur 312
Si vnus ex pluribus hæredibus

creditoris,&c. 313
Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta nō ſit 313
Solutionibus & liberationibus 314
Si reus vel accuſator mortuus fuerit 317
Si quis Imperatori maledixerit 317
Si quis eam, cuius tutor fuit, corruperit 317
Sepulcro violato 318
Seditioſis 319
Sententiam paſſis, & reſtitutis 321

TRIVM LIB. COD.

Sententiis aduerſus fiſcū latis retractandis 359
Si liberalitatis imperialis ſocius ſine herede de ceſſerit 360
Superindicto 362
Superactoribus 362
Si ſeruus aut libertus ad decurionatum aſpirauerit 365
Si propter inimicitias creatio facta fuerit 371
Si poſt creationem quis deceſſerit 371
Sumptuū recuperatione 371
Suſceptoribus, & Præpoſitis, & arcariis 371
Suariis & ſuſceptoribus vini 376
Studiis liberalibus 376
Si quis liber inuitus actum rei pub. gerere cogatur 379
Sūptus iniūcti muneris ad omnes collegas pertinere 379
Solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis 379
Spectaculis, & ſcenis, & lenonibus 379
Silentiariis, & decurionibus eorum 387
Stratoribus 389
Salgamo hoſpitibus non præſtando 392

T

Tranſactionibus 247
Temporibus in integrum reſtitutionis, tā minorū, &c. 257
Teſtibus 269
Teſtamentaria tutella 282
Tutoribus, & curatoribus illuſtrium perſonarum 282
Tutore, & curatore qui ſatis non dat 284
Teſtamento militis 290
Teſtamentis 290
Teſtamentaria manumiſſione 296
Temporibus appellationū 301
Tabulis exhibendis 309

TRIVM LIB. COD.

Theſauris 361
Tabulariis, ſcribis, &c. 371
Tyronibus 392
Tractoriis & ſtatiuis 393

V

Veteri iure enucleando 235
Vt lite pendente, &c. 237
Vt omnes, tam ciuiles, quam militares iudices, &c. 243
Vt quæ deſunt aduocatis partium iudex ſuppleat 248
Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis imponat 250

Vt nem

Vt nemini liceat ſine iudicis autoritate ſigna rebus imponere 250
Vbi, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agenda ſit 256
Vxoris militum 257
Vt nemo inuitus agere vel accuſare cogatur 259
Vbi de criminibus agi oportet 261
Vbi de poſeſſione agi oportet 261
Vbi fideicommiſſum peti oportet 262
Vbi conueniatur qui certo loco promiſit 262
Vbi in rem actio exercere debeat 262
Vbi de hærediiate agatur 262
Vbi de ratiociniis agi oportet 262
Vbi cauſa ſtatus agi debeat 26
Vbi quis de curiali, vel cohortali cōditione conueniatur 263
Vbi ſenatores vel clariſſimi cōueniantur 263
Vbi cauſæ fiſcales agantur 264
Vſufructu & habitatione 265
Vt actiones ab hęredibus, & contra hæredes incipiāt 267
Vſuris 271
Vectigalibus, & commiſſis 276
Vectigalia noua inſtitui nō poſſe 276
Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor 285
Vbi pupilli educentur 285
Vſuris pupillaribus 286
Vnde liberi 289
Vnde legitimi, & vnde cognati 289
Vnde vir & vxor 290
Verborum & rerum ſignificatione 292
Vſuris & fructibus legatorum 293
Vt in poſſeſſione legatorum cauſa mittatur 294
Vindicta libertate 296
Vſucapione pro emptore 299
Vſucapione pro donato 300
Vſucapione pro dote ibid.
Vſucapione pro hærede ibid.
Vſucapione transformanda ibidem
Vſuris rei iudicatæ 305
Vnde vi 309
Vti poſſidetis 309
Vi bonorum raptorum actione 320
Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur 320

TRIVM LIB. COD.

Venditione rerum fiſcaliū 359
Vt nemini liceat in emptione ſpecierum ſe excuſſare 363
Vacatione publici muneris 367
Veſtibus olobericis, &c. 334
Veteris numiſmatis poteſtate 375
Vendendis rebus ciuitatis 378
Venatione ferarum 380
Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit 380
Vti dignitatū ordo ſeruetur 386
Veteranis 392

RVB

RVBRICAE INSTITVTIONVM.

A

Adoptionibus 323
Attiliano tutore 324
Autoritate tutorum 324
Ademptione legatorũ, & tranſlatione 325
Aſſignatione libertorum 326
Acquiſitione per arrogationem 326
Actionibus 329

B

Bonorum poſſeſſionibus 326

C

Capitis diminutione 323
Curatoribus 324
Codicillis 326

D

Donationibus 325
Duobus reis ſtipulandi 327
Diuiſione ſtipulationum 327

E

Excuſatione tutorum vel curatorum 324
Exhæredatione liberorũ 325
Eo, cui libertatis cauſa bona adiiciuntur 327
Emptione & venditione 328
Exceptionibus & replicationibus 329

F

Fiduciaria tutela 323
Fideicommiſſariis hæreditat. 325
Fideiuſſoribus 328

G

Gradibus cognationum 326

H

His q̃ ſui, vel alieni iur. sũt 323
His qui dari tutores teſtamento poſſunt 323
Hæredibus inſtituendis 325
Hæredum qualitate & differentia 325
Hæreditatibus quæ ab inteſtato deferuntur 326
His p̃ quos agere poſſumus 329

I

Iuſtitia & iure 322
Iure naturali gent. & ciuili 322
Iure perſonarum 322
Ingenuis 323
Inofficioſo teſtamento 325
Innutilibus ſtipulationibus 32
Iniuriis 329
Interdictis 329

L

Libertinis 323
Lege Fuſia caninia tollẽda 324
Legitima agnatorum tutela 323
Legitima patronorũ tutela 323
Legitima parentum tutela 323
Legatis 325
Lege Falcidia 325
Legitima agnatorum ſucceſſione 326
Literarum obligatione 328

Locat

Locatione & conductione 328
Lege Aquilia 329

M

Militari teſtamento 325
Mandatis 328

N

Nuptiis 323
Noxalibus actionibus 329

O

Obligationibus 327
Obligationibus quæ contrahuntur conſenſu 328
Obligationibus quæ ex quaſi contractu naſcuntur 318
Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur 328
Obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur 328
Officio iudicis 330

P

Patria Poteſtate 323
Per quas perſonas nobis acquiritur 325
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur 328
Perpetuis & tẽporalibus actionibus 329
Pœna temerè litigantium 330
Publicis iudiciis 330

Q

Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur 323
Quibus modis tutela finitur 324
Quibus alienare licet, vel non 325
Quibus modis teſtamenta infirmentur 325
Quibus modis re contrahitur obligatio 327
Quibus modis tollitur obligatio 328
Quod cũ eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur 329

R

Rerum diuiſione 324
Rebus corporalibus & incorporalibus 324

S

Satiſdatione tutorum, vel curatorum 324
Suſpectis tutoribus 324
Seruitutibus 324
Singulis rebus per fideicõmiſſum relictis 326
Senatuſconſulto Tertullian. 326
Seruili cognatione 326
Succeſſione libertorum 326
Succeſſionibus ſublatis 327
Stipulatione ſeruorum 327
Societatibus 328
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 329
Satiſdationibus 329

T

Tutelis 323
Teſtamentis ordinandis 325

V

Vſufructu 324
Vſu, & habitatione 324
Vſucapione, & longi temporis præſcriptione 324
Vulgari ſubſtitutione 325
Verborum obligatione 327
Vi bonorum raptorum 328

AVT

AVTHENTICORVM RVBRICAE.

A

Adminiſtrantibus officia in ſacris appellationibus 335
Appellationibus, & intra quæ tempora appellari debeat 335
Apud quos oportet cauſas dicere monachos, & aſſiſterias 344
Armis 346
Adminiſtratoribus 348
Appellationibus 350
Alienatione & emphyteuſi 354
Aequalitate dotis 349

C

Cõſtitutio Iuſtiniani ad præfectum prætorio 330
Conſulibus 335
Cõſtitutio quæ ex aſcriptitio & lib. 338
Conſtitutio quæ de dignitatibus 345
Collatoribus, & aliis capitulis 357
Conſanguineis, & vterinis fratribus 346

D

Defenſoribus ciuitatum 334
Depoſito, & denuntiationibus inquilinorum 346
Duobus reis promittendi 349

E

Eccleſiaſticarũ rerum immobilium alienatione 336
Exhibendis, & introducendis reis 337
Executoribus, & his qui conueniuntur 348
Eccleſiaſticis titulis, & priuilegiis 355

F

Fideiuſſoribus, & mandatoribus 332
Filiis ante dotalia inſtrumenta natis 334

H

Hæredibus & Falcidia 331
His qui ingrediuntur ad appellandum, &c. 339
His qui ingrediũtur monaſterium, & ſubiectis eorũ 343
Hæc conſtitutio innouat, &c. 352
Hæredibus ab inteſtato venientibus 353

I

Iuſiurandum quod præſtatur ab his, qui adminiſtrationẽ accipiunt 333
Inceſtis nuptiis, & nephariis 333
Iureiurando à moriẽte præſtito 336
Inſtrumentorum cautela, & fide 342
Iudicibus 335
Immenſis donationibus in filios

lios factis 347
In medio litis non fieri ſacras formas 353
Interdictis collegiis hęreticorum 357

L

Lenonibus 333
Litigioſis,& decima parte litis ab actore cautela præſtanda 352

M

Monachis 332
Menſura ordinandorum clericorum 334
Mandatis principum 334

N

Non eligendo ſecũdo nubentes mulieres 331
Non alienandis aut permutandis rebus eccleſiaſticis 333
Nuptiis 335
Nullum credentem agricolæ tenere illius terram 335
Noui operis nuntiatione maritimi conſpectus 340
Neque virũ quod ex dote eſt, nec mulierem ex ſpõſalitia largitate lucrum proprium habere 350

P

Priuilegiis dotis mulieribus hæreticis non præſtandis 351

Q

Quomodo oportet epiſcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci 332
Quibus modis naturales filij efficiantur 342
Quæſtore 445
Quibus modis naturales efficiuntur ſui 347

R

Referendariis ſacri palatij 333
Reſtitutione, & ea quæ parit in vndecimo menſe 335
Reſtitutione fideicõmiſſi 351 & 356
Raptis mulieribus quę raptoribus nubunt 357

S

Scenicas non ſolùm ſi fideiuſſores præſtent,&c. 337
Sanctiſſimis epiſcopis 358

T

Triente & ſemiſſe 334
Tabellionibus 336
Teſtibus 347
Tempore nõ ſolutæ pecuniæ ſuper dote 349
Teſtamentis imperfectis à parentibus in filios factis 351

V

Vt determinatus ſit numerus clericorum 332
Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant 333
Vt eccleſia Romana gaudeat centum annorum præſcriptione 333
Vt præponatur nomen Imperatoris 336
Vt non fiant pignorationes pro aliis perſonis, &c. 337

Vt de cætero commutationes eccleſiaſticarum rerum nó fictè fiant 338
Vt ea quæ vocãtur inſinuatiua, ſemper clericis in maiori eccleſia dentur, &c. 338
Vt clerici qui recedunt, alij pro eis præbeant ſurrogatis emolumenta, &c. 339
Vt in priuatis domibus ſacra myſteria non fiant 339
Vt defuncti, ſeu funera eorum non iniurientur, &c. ibid.
Vt immobilia antenuptialis donationis neq; hypothecæ dentur, neque omnino alienentur 340
Vt factæ nouæ conſtitutiones earum poſt duos méſes valeant 340
Vt nullus fabricet oratorij domos præter voluntaté epiſcopi ibid.
Vt ab illuſtribus, & qui ſuper eam dignitaté ſunt, &c. 341
Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ, etiã prætorianæ duæ, &c. 341
Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum ibid.
Vt hi qui obligatas ſe habere perhibent res minorum, aut obligati ſunt eis, ad eorum gubernationem penitus nó accedant 342
Vt non luxurientur cótra naturam 343
Vt liberti de cætero aureo nó indigeant annulo 344
Vt clerici apud proprios epiſcopos primùm conueniantur 346
Vt ſine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelã gerant minorum 347
Vt exactione inſtãte dotis primæ & ſecũdæ, viro ad ſecunda vota migranti præponatur vxor prima, &c. 348
Vt neque miles, neq; fœderatus obſeruetur domui priuatæ 352
Vt diuinæ iuſſiones ſubſcriptiones habeant glorioſiſſimi Quæſtoris 352
Vt cùm de appellatione cognoſcitur ſecundũ illas leges debeat iudicari, quæ tépore latæ ſententiæ obtinebant 353
Vt liceat matri & auiæ, & aliis parentibus poſt legitimam partem liberis relictam, reſiduum diſponere ibid.
Vt ſponſalitia largitas ſpecialis ſit contractus 354
Vt iudices non expectent ſacras iuſſiones 345
Vt litigantes iurét in exordio litis 355
Vt fratrum filij ſuccedant pariter ad imitationẽ fratrum 355
Vt nulli iudicum liceat habere loci ſeruatorem 356
Vt differentes iudices audire interpellatium allegationes cogantur ab epiſcopis, &c. 356
Vſuris nauticis 357

CONS

CONSVETVDINVM FEVDORVM.

A

ALienatione feudi 397
An maritus ſuccedat vxori in beneficio 398
Apud quem, vel quos controuerſia feudi diffiniatur 398
An remoueri debeant teſtes qui pares eſſe deſierint 401
An mutus, vel aliter imperfectus, feudũ teneat 402
An ille, qui interfecit fratrem domini ſui, feudum amittat 403
Alienatione paterni feudi 403
An agnatus, vel filius defuncti poſſit retinere feudũ, repudiata hæreditate 403
An apud iudicem, vel curiam domini quæſtio feudi terminari debeat 403
Allodiis 404

B

Beneficio fratris, & qualiter frater in eo ſuccedit 398

C

Contentione inter dominum & fidelẽ de inueſtitura feudi 399
Conſtitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, &c. 398
Contentione inter dominũ, & vaſallũ, de inueſt. feudi 398
Controuerſia feudi apud pares terminanda 401
Controuerſia inter epiſcopũ & vaſallum 401
Conſuetudine feudi 402
Clerico qui inueſtituram facit 402
Capitulis Conradi 403
Cõtrouerſia inter maſculũ & fœminam de beneficio 403
Controuerſia inter dominũ & emptorem feudi 403
Controuerſia inter vaſallũ, & alium de beneficio 403
Capitaneo qui curiam vendidit 404

D

Duobus fratribus à capitaneo inueſtitis 41

E

Epiſcopum, vel Abbatem, vel abbatiſſam, vel dominũ plebis, feudũ dare nõ poſſe 396
Eo qui finem fecit agnato de feudo paterno 403
Eo qui ſibi vel hæredibus ſuis inueſtituram accepit 401

F

Feudo non habente propriam feudi naturam 403
Feudi cognitione 399
Feudo guardiæ, & Caſtaldiæ 396
Feudo marchiæ, vel comitatus, vel ducatus 397

Feudis datis minoribus valuaſoribus quid iuris 398
Feudo ſine culpa non amittendo 398
Feudo dato in vicem legis cōmiſſoriæ 399
Forma fidelitatis 400
Fratribus de nouo beneficio inueſtitis ibid.
Filiis natis ex matrimonio ad morganicam contracto 402
Feudo fœminæ ibid.

H

His qui feudum dare poſſunt 395
Hîc finitur lex, deinde conſuetudines regni incipiunt 402

I

Inueſtitura de re aliena facta 400
Inueſtitura, quam Titius accepit a Sempronio ibi.
Inueſtitura in maritum facta ibid
In quibus cauſis amittatur feudum 401

L

Lege Conradi 402

M

Milite vaſallo qui cōtumax eſt 401

N

Natura feudi 397
Noua forma fidelitatis 400
Natura ſucceſſionis feudi 404
Notis feudorum ibid.

P

Pignori dato feudo, quid iuris ſit 397
Per quos fiat inueſtitura 399
Pace tenenda, & eius violatoribus 402
Prohibita feudi alienatione p Lotharium 404
Pace tenenda inter ſubditos ibid.
Prohibita feudi alienatione p Federicum ibi.

Q

Qui ſucceſſores feudum dare teneantur 396
Quibus modis feudum amittatur 396
Qui ſucceſſores teneantur 397
Quibus modis feudum amittatur 390
Quo tempore miles inueſtituram petere debeat 398
Quemadmodū feudum ad filiam pertineat 399
Quibus modis feudum conſtitui poteſt ibid.
Quid ſit inueſtitura feudi ibi.
Quid præcedere debeat, an inueſtitura, vel fidelitas ibi.
Qualiter iurare debeat vaſallus domino fidelitatem ibid.
Qualiter olim poterat feudum alienari 400
Qui dicatur marchio, comes, capitane⁹, vel valuaſor ibi.
Quæ fuit prima cauſa beneficij amittendi 401
Qui teſtes neceſſarij ſint ad nouam inſtitutionem probandam 402
Quid iuris, ſi vaſallus poſt alienationē feudū recuperet 403

Qual

Qualiter dominus proprietate feudi priuetur 403
Quot teſtes ſint neceſſarij ad probandum feudi ingratitudinem 404

S

Si de inueſtitura feudi controuerſia fuerit 396
Succeſſione feudi 397
Si de inueſtitura inter dominũ & vaſallum lis oriatur 399
Succeſſione fratrum 400
Si de feudo vaſallus ab aliquo interpellatus fuerit 402
Si de feudo contentio ſit inter dominum, & agnatos vaſalli 402
Si vaſallus feudo priuetur cui deferatur 402

V

Vaſallo decrepitæ ætatis qui feudum renuntiauit, vt filij inueſtirentur 401
Vaſallo milite, qui arma bellica depoſuit 401
Vaſalla qui contra conſtitutionem Lotharij beneficiũ alienauit 403

DECRETALIVM TITVLI.

A

Autoritate & vſu pallij 406
Aetate, & qualitate, & ordine præficiendorum 407
Arbitrir 412
Appellationibus, recuſationibus, & relationibus 415
Accuſationibus, & inquiſitionibus, & denuntiationibus 428
Apoſtatis, & reiterantibus baptiſmum 429
Adulteriis, & Stupro 430

B

Bigamis non ordinandis 409
Baptiſmo & eius effectu 423

C

Conſtitutionibus 405
Conſuetudine 406
Corpore vitiatis 408
Clericis peregrinis 409
Cauſa poſſeſſionis & proprietatis 414
Confeſſis ibid.
Clericis peregrinantibus 416
Confirmatione vtili, vel inutili 416
Cohabitatione clericorum & mulierum ibid.
Clericis coniugatis ibid.
Clericis non reſidentibus 417
Clerico ægrotante, vel debilitato 417
Conceſſione præbendæ 418

Commodato 419
Conuerſione coniugatorum 421
Conuerſione infidelium ibid.
Capellis monachorum 422
Cenſibus, & exactionibus 422
Conſecratione eccleſiæ, vel altaris ibid.
Celebrationi miſſarum 423
Cuſtodia euchariſtiæ ibid.
Clandeſtina deſponſatione 425
Conditionibus appoſitis in deſponſatione & matrimonio 425
Coniugio leproſorum 426
Coniugio ſeruorum 426
Cognatione ſpirituali 426
Cognatione legali 427
Conſanguinitate & affinitate 427
Calumniatoribus 428
Clericis peregrinantibus 429
Crimine falſi 450
Colluſione detegenda 430
Clerico venatore 430
Clerico percuſſore 430
Clerico excommunicato miniſtrante 430
Clerico non ordinato miniſtrante 431
Clerico per ſaltū promoto 431

D

Dilationibus 413
Dolo, & contumacia 414
Depoſito 419
Donationibus 420
Decimis, primitiis, & oblationibus 420
Deſponſatione impuberū 425
Diuortiis 428
Donationibus inter virum & vxorem 428
Delictis puerorum 430

E

Electione, & electi poteſtate 406
Eo qui mittitur in poſſeſſionē cauſa rei ſeruandæ 414
Exceptionibus 415
Emptione, & venditione 419
Eccleſiis ædificandis 424
Eo qui duxit in matrimonium, quā polluit p adulteriū 426
Eo qui cognouit conſanguineā vxoris ſuæ 427
Eo qui furtiuè ordines recepit 431
Exceſſibus prælatorum 431

F

Filiis presbyterorum ordinādis 408
Foro competenti 411
Feriis 413
Fide inſtrumentorum 415
Feudis 419
Fideiuſſoribus 419
Frigidis & maleficiatis 427
Furtis 430

H

His quæ vi, metúſue cauſa fiūt 411
His quæ fiunt à prælato ſine conſenſu capituli 418
His quæ fiunt à maiore parte capituli ibid.
Hæreticis 429
His qui filios occiderunt ibid.
Homicidio voluntario, vel caſuali ibid.

Iud

I

Iudiciis 411
Iuramento calumniæ 413
Iureiurando 415
Inſtitutionibus ibid.
Iure patronatus 422
Immunitate eccleſiæ 424
Iudæis & Saracenis 429
Infantibus & languidis expoſitis ibid.
Iniuriis & damno dato 431

L

Libelli oblatione 412
Litis conteſtatione 413
Locato conducto 419

M

Maioritate & obedientia 411
Mutuis petitionibus 413
Matrimonio contracto contra interdictum eccleſiæ 427
Magiſtris 428
Maledicis 430

N

Ne ſede vacante aliquid innouetur 418
Natis ex libero ventre 426
Ne prælati vices ſuas, vel eccleſias ſub annuo cenſu cõcedant 428
Noui operis nuntiatione 431

O

Ordinatis ab epiſcopo, qui epiſcopatui renuntiauit, vel excommunicato 407
Obligatis ad ratiocinia ordinandis 408
Officio archidiaconi 409
Officio archipresbyteri ibid.
Officio primicerij 409
Officio Sacriſtæ ibid.
Officio cuſtodis 410
Officio Vicarij ibid.
Officio & poteſtate iudicis delegati ibid.
Officio legati ibid.
Officio ordinarij ibid.
Officio iudicis 411
Ordine cognitionum 413
Obſeruatione ieiuniorum 423

P

Poſtulatione prælatorum 406
Pactis 411
Poſtulando ibid.
Procuratoribus ibid.
Probationibus 414
Præſumptionibus 415
Præſcriptionibus ibid.
Præbendis & dignitatibus 417
Pignoribus 419
Peculio clericorum 420
Parochiis ibid.
Presbytero non baptizato 423
Purificatione poſt partum 424
Purgatione canonica 431
Purgatione vulgari ibid.
Pœnis ibid.
Pœnitentiis & remiſſionibus 430

Q

Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere poſſunt
Qui filij ſint legitimi 4[illegible]
Qui matrimonium accuſare poſſunt ibid.

R

Reſcriptis 405

Renuntiatione 407
Reſtitutione in integrum 412
Reſtitutione ſpoliatorum 414
Rebus eccleſiæ alienãdis 418
Rerum permutatione 419
Regularibus, & tranſeuntibus ad religionem 421
Religioſis domibus 422
Reliquiis, & veneratione ſanctorum 423
Raptoribus, & incendiariis, & violatoribus eccleſiarũ 430
Regulis iuris 432

S

Summa trinitate, & fide catholica 405
Supplenda negligentia prælatorum 407
Scrutiniõ in ordine faciendo 407
Sacra vnctione 408
Sacramentis nõ iterandis ibi.
Seruis non ordinandis ibid.
Syndico 411
Sententia & re iudicata 415
Solutionibus 420
Succeſſionibus ab inteſtato ibid.
Sepulturis ibid.
Statu monachorum, & canonicorum regularium 422
Sponſalibus, & matrimoniis 425
Sponſa duorum 425
Secundis nuptiis 428
Simonia ibid.
Schiſmaticis 429
Sagittariis ibid.
Sortilegiis 430
Sentẽtia excõmunicatiõis 431

T

Tranſlatione epiſcopi 406
Temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorũ 407
Treuga & pace 411
Tranſactionibus 411
Teſtibus, & atteſtationibus 414
Teſtibus cogendis 415
Teſtamentis, & vltimis voluntatibus 420
Torneamentis 419

V

Vt lite non conteſtata, non procedatur ad receptionẽ teſtium 413
Vita, & honeſtate clericorum 416
Vt eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione cõferãtur 418
Voto, & voti redemptiõe 421
Vſuris 430
Verborum ſignificatione 432

FINIS.

49

2

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm